

ISSN:1304-4796

e-ISSN:2146-2844

CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ



Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

2024

CİLT:22

SAYI:4

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Manisa Celal Bayar University Journal of Social Science is
the International Peer Reviewed Journal.

Dergimiz “TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı”, “DERGİPARK”, “EBSCO”, “Central and Eastern European Online Library”, “Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)”, “SCIP10”, “ASOS İndeks”, “İDEAL ONLINE”, “İSAM İlahiyat Makaleleri Veritabanı”, “Türk Eğitim İndeksi”, “Akademik Türk Dergileri İndeksi”, “Modern Language Association” ve “Arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi” tarafından taranmaktadır.

This journal is indexed by ULAKBİM, DERGİPARK, EBSCO, CEEOL, SOBIAD, SCIP10, TEI, ASOS, ISAM, AKADEMİK DİZİN, IDEAL ONLINE, MLA and ARASTIRMAX.



Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | lee.sosyaldergi@cbu.edu.tr

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Editör/Editor
Prof. Dr. Coşkun ÇILBANT

Editörler / Editorial Board

Prof. Dr. Coşkun ÇILBANT	
Prof. Dr. Nazmi AVCI	Doç. Dr. Ayşe GÖNÜLLÜ ATAKAN
Prof. Dr. Ceren ÜNAL	Doç. Dr. Deniz DİRİK
Prof. Dr. Anarkul URDALETOVA	Doç. Dr. Osman İYİLİKÇİ
Prof. Dr. Meryem AYAN	Doç. Dr. Fatih DOĞAN
Prof. Dr. Halit YANIKKAYA	Doç. Dr. Turan KOCABIYIK
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Doç. Dr. Bilal ELBİR
Prof. Dr. Zeki Atıl BULUT	Dr. Öğr. Üyesi Gözde ŞAKAR
Prof. Dr. Duygu ALPTEKİN	Dr. Öğr. Üyesi Emre ÇAKAR
Prof. Dr. Selim DURAMAZ	Arş. Gör. Musa OVALI
Doç. Dr. Serkan CURA	Arş. Gör. Gencay TEPE
Doç. Dr. Kadir ADAMAZ	
Doç. Dr. Fatih KAHRAMAN	

İletişim Adresi / Correspondence: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansustu Eğitim Enstitüsü, Prof. Dr. İlhan VARANK Yerleşkesi, 45030 Manisa, TÜRKİYE.

Telefon / Phone: +902362012757 | **Faks / Fax:** +902362332766 | **E-mail:** lee.sosyaldergi@cbu.edu.tr **Web:** <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos> **Basım Yeri / Place:** Online

©Copyright: MCBÜ Lisansustu Eğitim Enstitüsü
Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.

Writers are responsible for the content of their articles.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda dört (4) sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences is a four times a year published, refereed international journal.

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali EROL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin DURAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit TELCİ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Cherifa TAYENE SAHED	University of Algier-z
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun EMECEN	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ERDEMİR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KARĞIN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALKAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa MİYNAT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nejdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi DURAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat BAŞTAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar AYBEK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel SELİM	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ceren ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Âdem SEZER	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra ÖZER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KARTAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ŞAHİN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Necdet BİLGİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Selhan ÖZBEY	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan BİÇER	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARSLAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Saim PARLADIR	Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Mahmut SÖNMEZ	University of Texas San Antonio
Dr. Timo Müller	University of Augsburg

Sayı Hakem Kurulu/Referess of The Issue

	Hakem	Kurum
1	Abdullah Gündoğdu	Ankara Üniversitesi
2	Abdullah Gündoğdu	Ankara Üniversitesi
3	Ahmet Gökçen	Samsun University
4	Ali Rauf Karataş	Karabük Üniversitesi
5	Alper Doğan	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
6	Aylin Çankaya	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
7	Ayça Berna Görmez	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
8	Barış Ağır	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
9	Birsen Açıkel	Eskişehir Teknik Üniversitesi
10	Burcu Pamukçu Karasu	Ege Üniversitesi
11	Burcu Yaman	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
12	Bülent Şener	Karadeniz Teknik Üniversitesi
13	Cemal Erdem Hepaktan	Manisa Celal Bayar Üniversitesi İibf
14	Cengiz Gürbıyık	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
15	Dilek Direnç	Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
16	Diretgen Ozan Ercansungur	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
17	Ece Avinç	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
18	Emine Cici	Necmettin Erbakan Üniversitesi
19	Emine Beyza Satoglu	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
20	Emrah Başaran	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
21	Engin Çelebi	Çukurova Üniversitesi
22	Engin Çelebi	Çukurova Üniversitesi
23	Ercan Yılmaz	Necmettin Erbakan Üniversitesi
24	Erdem Çanak	Çukurova Üniversitesi
25	Fatma Zehra Savi	Karabuk University
26	Ferdi Güçyetmez	
27	Gökhan Kalağan	Balıkesir Üniversitesi
28	Göksel Aymaz	Marmara Üniversitesi
29	Görkem Neşe Şenel	Nıgde Omer Halisdemir University
30	Günver Güneş	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
31	Hadi Sofuoğlu	Dokuz Eylül Üniversitesi
32	Halil İbrahim Aydın	Batman Üniversitesi
33	Hande Eren	Kapadokya Üniversitesi
34	Himmet Hülür	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
35	Kamil Ufuk Bilgin	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
36	Mehmet Sandal	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
37	Mehmet Nurullah Kurutkan	Düzce Üniversitesi
38	Mehmet Süheyl Ünal	Ege Üniversitesi
39	Mert Baran Tunçel	Şırnak Üniversitesi
40	Milay Köktürk	Pamukkale Üniversitesi
41	Mustafa Tepeci	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
42	Mustafa Güçlü	Erciyes Üniversitesi
43	Neslihan Koç	Hitit Üniversitesi
44	Nilgün Nurhan Kara	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
45	Nurten Zeliha Şahin	Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Sayı Hakem Kurulu/Referess of The Issue

46	Osman İyilikci	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
47	Osman Yılmaz Kartal	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
48	Selma Didem Özşenler	Ege Üniversitesi
49	Serhat Baştan	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
50	Seyfi Yıldırım	Hacettepe Üniversitesi
51	Sezer Cihan Günaydın	İstanbul Gelişim Üniversitesi
52	Tuna Can Güleç	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
53	Volkan Alptekin	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
54	Volkan Alptekin	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
55	Yasemin Yavaşlar Özakıncı	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
56	Zafer Başkaya	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
57	Zeynep Serap Tekten	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
58	Özgür Çark	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
59	Özgür Sarı	Sinop Üniversitesi
60	İnan Eryılmaz	Süleyman Demirel Üniversitesi
61	Şakir Çakmak	Ege Üniversitesi

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Başlık / Title	Yazar / Author	Sayfa / Pages
Analyzing Pilots' Perceptions of Working Conditions According to Different Parameters	Mehmet Yönt	1-18
Sınıf Öğretmenlerinin Örgütsel Dedikodu ve Örgütsel Sessizlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Osman Keleşçe, Fatma Güzelgöçür, Muzaffer İlhan, Rukiye Çevik Sever, İmam Bakır Arabacı	19-39
İşletme Alanındaki Liderlik Çalışmalarının Bibliometrix İle Analizi	Şimal Çelikkol, Nazife Orhan Şimşek, Özgür Aslan	40-63
Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Anarşi Ortamında Sebepleri ve Sonuçları İtibarıyla Abdi İpekçi Suikastı	Tuba Özhazinedar	64-88
Interpersonal Conflict Resolution Styles: A Research on University Students	Sultan Ergun, Ayşen Temel Eğinli	89-106
Otokratik ve Demokratik Liderlik ile İş Doymu Arasındaki İlişkide Örgütsel Güven ve Örgütsel Adaletin Aracı Rolü	Osman Faruk Tatar, N. Bilge Uzun, Yusuf İnandı	107-140
Demokrat Parti Dönemi'nde Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı Seçimleri	Murat Akgümüş	141-158
Posthuman Possibilities in Osman Türkay's Poetry	Orkun Kocabıyık, Beril Karanfil	159-170
Flawless Life on Social Media: Instagram and Reality	Lale Barçın Aka	171-181
Kamu Çalışanlarının Teknoloji Yönetimi Algılarının Demografik Değişkenler Esasında Analiz Edilmesi: Kastamonu Örneği	Alper Tunga Şen	182-200
Boşanmış Kadınlarda Psikolojik İyi Oluş ile Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Bilişsel Esneklik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Vildan Akgün, Erol Esen	201-220
Aristoteles'in Eğitim Felsefesinde Eğitimin Alanları ve Nitelikleri	Eda Çoban Kapuoğlu	221-229
Çizgi Romanlara Yansıtılan Coğrafi Mekânların Genel Kültüre Katkısı	Bayram Bozhüyük	230-244
The Impact of International Terrorism on Economic Growth in OECD Countries	Serkan Çınar, Banu Has	245-253
A Menippean Marvel: John Fowles's Mantissa	Mahinur Akşehir	254-269
Alaşehir St. Jean Ören Yerindeki Karamanlıca Yazıtlar	İnci Türkoğlu	270-294
Sekülerleşme: Teoriler, Kavramlar ve Literatür Temelinde Bibliyometrik Bir Çalışma	Muhammet Ertoy, Talih Öztürk	295-319
The Race of Financial Performance: Evidence from XKURY in Türkiye	Ayşen Konuşkan, Esra Aksoy Erzurumlu, Türker Teker, Mehmet Özsoy	320-342
Rural Sustainable Development Management: Conceptual Approaches and Tools	Mustafa Harputlu	343-357
Hegemonya Teorisi Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Afrika İlişkileri	Mehmet Ali Yüksel	358-375
Beliren Yetişkinlik Döneminde Gençlerin Romantik Öz Yeterlik Pozitif Şema İlişkisinin İncelenmesi	Şule Nur Güleçoğlu, Özlem Altunsu Sönmez	376-392
Büyükşehir Belediyelerinin Kentsel Dirençlilik Algısının Stratejik Planlar Kapsamında Analizi: Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyeleri	Duygu Akyüz, İsmail Başaran	393-413
Bibliometric Analysis and Content Analysis of Islamic Law Articles in WOS Database	Ali Veysel Akcan	414-434
Finansal Derinlik ve Tasarrufların Cari Açık Üzerine Etkileri	Kubilay Çağrı Yılmaz, Mehmet Sandal, Taner Taş	435-449
Dijital Çağda Göçmenlerin Sosyal Uyum Süreci: Yeni Medyanın Gücü ve Eşitsizliklerin Derinleşmesi	Barış Çağırkan	450-464
Türkiye ve Seçili Ülkelerin Yargı Hizmetlerindeki Verimliliğinin Malmquist Analizi ile Karşılaştırılması	Cevriye Yüksel Yıldırım, Birol Kovancılar	465-490
The Importance of Total Quality Management Practices on Quality Performance in the Medical Device Manufacturing Industry: A Literature-Based Review	Ali Köstepen, Ceren Aytar	491-501
19. Yüzyılda Gördes Nüfusu	Ferhat Berber	502-521

Analyzing Pilots' Perceptions of Working Conditions According to Different Parameters¹

Mehmet Yönt^{2,3}

ABSTRACT

This study aims to determine pilots' perceptions of working conditions in civil aviation companies operating in Türkiye. In addition, it aims to increase authorities' awareness about problems encountered in relation to working conditions and provide insights about the implementation of policies to improve working conditions of pilots. A total of 7054 pilots registered to the Turkish Airline Pilots Association (TALPA) were sampled and their perceptions were measured by quantitative research methods to analyse the working conditions with the participation of 403 pilots. According to the findings obtained from the pilots' perceptions of working conditions, it was observed that the pilots' relations with their managers and the problems they experience have an important place. According to the findings of the research, it was determined that various factors negatively affect the working conditions of pilots. In addition, as a result of the analysis, it was concluded that factors such as gender, age, nature of the job, institution where pilot training was received, flight licence, position in the institution, reason for choosing the profession, seniority, type of flight, and looking to the future with confidence caused differences.

Keywords: Pilot, Airline Companies, Working Conditions, Perception, Parameters.

Pilotların Çalışma Koşulları Algılarının Farklı Parametrelerle Analizi

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de faaliyet gösteren sivil havayolu işletmelerinde görev yapan pilotların çalışma koşulları algılarının tespitine yöneliktir. Pilotların çalışma koşullarının iyileştirilmesine dönük koruyucu politikaların hayata geçirilebilmesi ve pilotların çalışma koşullarının görevlerini nasıl etkilediği bağlamında yaşadıkları sorunlara yönelik farkındalığın artırılabilmesi amaçlanmıştır. Türkiye Havayolu Pilotları Derneğine (TALPA) kayıtlı toplamda 7054 pilotdan, örneklem 403 pilotun katılımı ile çalışma koşullarını analiz etmek için nicel araştırma yöntemleri ile algıları ölçülmüştür. Araştırma sonuçları ile elde edilen bulgulara göre çeşitli etmenlerin pilotların çalışma koşullarını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca analiz sonucunda, pilotların cinsiyet, yaş, işin niteliği, pilotluk eğitimi alınan kurum, uçuş lisansı, kurumdaki pozisyonları, mesleği tercih etme nedeni, kıdem, uçuş tipi, geleceğe güvenle bakma gibi etmenlerin farklılıklara neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pilot, Havayolu İşletmesi, Çalışma Koşulları, Algı, Parametreler.

¹ This article was adapted from PhD dissertation.

² Corresponding Author: myont@anadolu.edu.tr

³ Dr, Anadolu Üniversitesi, Yunus Emre Kampüsü, Eskişehir, Türkiye, ORCID: 0000-0003-4173-218X

1. INTRODUCTION

Employees working in civil aviation companies can be grouped into two categories according to their work: “Air Transportation Employees” and “Ground Services Employees”. Air transportation employees, including pilots, have been excluded from 4/a of Labor Law numbered 4857 because the unique nature of the work done requires the presence of specific working conditions and regulations. Moreover, an air-labor law regulating these specific working conditions and suitable for the nature of the profession has not been enacted yet. Unfortunately, pilots as well as other air transportation employees are confined to the liberal provisions of Turkish Code of Obligations when working relations are concerned.

Due to the lack of a legislation specific to pilots, they have to work under conditions shaped by administrations’ initiatives and their collective bargaining power. It is also known that they are worried about their future after they get retired although they feel more secure while actively working due to relatively high salaries.

The expansion of the flexibilization process in the aviation sector, which has been experienced in labor relations worldwide (Ceylan, 2010), has caused pilots to start experiencing serious problems in issues such as wages, job security and professional organization. In the context of these developments, it is estimated that there are significant findings that current working conditions negatively affect the physical and psychological health of pilots. In the context of today’s rapidly changing and developing conditions, the evaluation of working conditions in the aviation sector (Erdil et al., 2004, p.19) is of particular importance.

2. METHOD

The study has been designed according to the principles of comparative relational survey model (Karasar, 2000). It aims to determine the reasons affecting perceptions of pilots about their working conditions and whether these reasons differ according to certain demographic and professional variables.

Quantitative data collection technique was used to determine the perception of working conditions and demographic characteristics of the pilots included in the study.

3. POPULATION AND SAMPLE

The population of the research consists of approximately 7054 pilots working in 10 airline companies operating in civil aviation businesses in Türkiye according to the data of 2021.

The determination of the sample size is based on the number corresponding to the 95% confidence level and 5% acceptable margin of error according to the number constituting the research population (Rea & Parker, 2014). According to this number constituting the population, the number of pilots corresponding to 95% confidence level and 5% acceptable margin of error is 364.

4. PARTICIPANS

The participants of the study consist of 403 pilots who are members of TALPA and actively work for commercial airlines in Türkiye. They all participated in the study on a voluntary basis. The subject group of the research consists of a total of 403 participant pilots who are members of TALPA actively working in commercial airline companies in Türkiye, 373 of whom work in passenger transportation, 10 in air cargo and 20 as flight instructors, all on a voluntary basis. According to the data, only 32 female pilots participated in the study while the number of male ones was 371.

5. DATA COLLECTION

The research dealing with working conditions of pilots is noticeably limited. The lack of a data collection instrument aiming to explore working conditions of pilots is also an important drawback since pilots play significant roles in civil aviation sector and the quality of working conditions remarkably predict their motivation and performances. Therefore, “Pilots’ Perception of Working Conditions Scale (PPWCS)” was used so as to determine pilots’ perceptions about their working conditions (Yönt, 2022, p 112).

Within the scope of the present study, the data regarding pilots’ perceptions of working conditions were collected by administering the 40-item PPWCS. The scale consists of two parts. The first part includes 10 questions aiming

to collect demographic information about the participants and there are 40 questions in the second part about pilots' perceptions of working conditions.

The perception statements in PPWCS are related to the content and organization of the tasks fulfilled by pilots, organizational culture and climate, working life - social life balance, duration and hours of working, occupational health and safety, social security, employment security, wages and other payments, and job evaluation. PPWCS was administered on a voluntary basis to 403 pilots via the Google drive link of TALPA. The participant pilots were informed about the aim of the study and other necessary details prior to the study. The ethics committee approval of the study was obtained from Anadolu University Institute of Social Sciences and Sciences with the number 2020/71863.

5-point likert type rating was preferred for the replies to the items. The participants were asked to reply by choosing one of the five ratings for each item: "I do not agree at all – I do not agree – Undecided – I agree – I totally agree". The total score for each participant was calculated by assigning a score between 1 and 5 for each category; the maximum score 5 for the most positive one and 1 for the most negative one (Turgut, 1977, p 10, 11).

In all analyses conducted in the study, the significance level was accepted as .05, and those with a higher level of significance are indicated in the relevant tables. SPSS 21.00 (Statistical Package for the Social Sciences) statistical package programme was used to analyse the data collected from pilots working in civil aviation companies in Türkiye.

5.1. Validity and Reliability Analysis

Cronbach's alpha were conducted to test the structural validity of the scale used in the study. Cronbach alpha coefficient for the overall scale was calculated as .94, which indicates that the scale is a reliable data collection instrument.

Since the group size in this study was 403, the Kolmogorov-Smirnov test was used to determine the normality of the scores. The K-S value was found to be .000 and this value reveals that the scores deviate significantly from the normal distribution. (Büyüköztürk, 2002, p.42). The results of the Kolmogorov-Smirnov normality test applied to the data obtained from 403 pilots included in the analysis are given in Table 1

Table 1. Data Distribution Analysis of Surveys

	Tests of Normality		
	Kolmogorov-Smirnov		
	Statistic	Df	Sig.
Working Conditions	.066	403	.000

In order to test construct validity of the scale, factor analysis was applied to the data obtained from 403 pilot included in the analysis. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) and Barlett's test were utilised for this purpose. Test results are given in Table .2

Table 2. KMO and Barlett's Test Results

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy. .916		
	Approx. Chi-Square	8786,708
Bartlett's Test of Sphericity	df	666
	Sig.	.000

In the Principal Component Analysis (PCA), the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) value was found to be .90, which is above the acceptable limit of .50. Barlett Sphericity test technique was used to test whether the data were normally distributed.

KMO value can be between 0 and 1. As the value approaches 1, it can be said that the relationship between the variables is clear and the factor analysis will give reliable results (Field 2009). KMO value above .90 is considered excellent.

The construct validity of the scale was tested by applying factor analysis to the data gathered from 403 pilots who were included in the analysis after it was established that the data were normally distributed. The 32 items that were subjected to Principal Component Analysis were grouped under 6 factors with eigenvalues greater than 1.00. Therefore, PPWCS can be accepted as having at most 6 factors. The total variance explained by 6 factors is 64.69%. According to the PCA, the eigenvalue of the first factor is 11.39 and the variance explained by it is 35.58%; the second factor is 3.41, 10.65%; the third factor is 2.00, 6.25%; the fourth factor is 1.74, 5.44%; the fifth factor is 1.14, 3.55%; and the sixth factor is 1.03, 3.22%. PCA were performed for a total of 37 items, and 20th, 22nd, 35th, 37th and 40th items were excluded from the scale since they have factor loads lower than .30. The number of the remaining items was 32. In the factor analysis, items with factor loading values above .30 were included. When the results of the item analysis conducted to evaluate the discrimination of the items in the scale were examined, the item-total correlation coefficient ranged between .30 and .79. This finding shows that each of the 32 perception statements has discriminative features. The reliability coefficient of the whole scale was found to be Cronbach α =.94. These values are an indication that the scale is reliable. Since PPWCS has 6 factors, rotation was done by using varimax technique so that it can be easier for factors to identify the items that strongly correlate with them and these items can be interpreted more easily (Büyüköztürk, 2002, p.120). Due to the existence of a single item under the sixth factor, the number of factors was first lowered to five and then to four when the distribution of the scale's remaining thirty items was examined in accordance with the factors (MacCallum, Widaman, Zhang ve Hong, 1999). A factor must have a minimum of three items and a high factor loading in order to be considered stable. The results of the exploratory factor analysis of the items in the scale as a result of the varimax rotation applied to examine the factor structures of the PPWCS and the distribution of the loading values for the 4 factors are given in Table 3

Table 3. Exploratory Factor Analysis for The Scale

No	Item Number	Item-total Correlation	Factor Common Variation	Factor Load Value	Load Values after Rotation			
					Factor -1	Factor- 2	Factor- 3	Factor -4
1	M3	.73	.72	.79	.82	.15	.12	.00
2	M4	.78	.80	.84	.87	.08	.17	.09
3	M5	.54	.44	.64	.57	.29	.18	-.00
4	M6	.59	.66	.74	.76	.02	.07	.27
5	M7	.69	.70	.81	.80	.16	.17	.13
6	M8	.76	.72	.82	.80	.08	.22	.17
7	M9	.77	.71	.81	.81	.19	.16	.04
8	M10	.71	.66	.77	.78	.16	.17	-.00
9	M11	.75	.65	.80	.74	.17	.22	.16
10	M12	.71	.66	.78	.77	.09	.18	.17
11	M14	.75	.63	.70	.74	-.03	.02	.29
12	M15	.73	.75	.50	.24	.06	.83	.00
13	M16	.64	.59	.36	.23	-.08	.01	.73
14	M18	.47	.67	.41	.13	.23	.10	.77
15	M19	.33	.69	.47	.23	.10	.13	.78
16	M21	.40	.47	.32	.04	.66	.09	.16
17	M23	.41	.68	.37	.10	.82	.04	.01
18	M24	.31	.61	.52	.19	.42	.63	.05
19	M25	.50	.63	.42	.11	.76	.21	.03
20	M26	.41	.75	.58	.30	.14	.80	.04
21	M27	.55	.68	.48	.23	-.07	.76	.22
22	M28	.46	.65	.43	.17	.78	.09	.01
23	M33	.42	.47	.67	.64	.16	.14	.13
24	M34	.62	.67	.39	.16	.80	-.05	.02
25	M38	.37	.47	.33	.12	.68	-.01	.03

26	M39	.32	.47	.59	.56	-.01	.07	.39
----	-----	-----	-----	-----	-----	------	-----	-----

Explained Variation

Factor 1 = %37,82

Factor 2 = % 12.53

Factor 3 = % 7.01

Factor 4 = % 6.45

Cronbach α = .93

Total = % 63.81

It can be concluded that the scale is valid and reliable according to these values.

5.2. Research Findings

The descriptive statistics regarding the participant PCWP are displayed in Table 4 below.

Table 4. The Pilots’ Perceptions of Working Conditions

Perceptions of Working Conditions Levels	Mean	Mod	Aritmethic Mean
1. Our managers take the pilots’ suggestions into account.	2	2	2.50
2. Our managers have a high opinion of the pilots.	2	1	2.40
3. Our managers do not try well enough to enhance the pilots ‘organization- al commitment.	4	5	3.61
4.Our managers provide pilots with opportunities to receive extra trainings deemed necessary for their professional career.	4	4	3.32
5. There is not a good relationship between the pilots and our managers.	4	4	3.46
6. Our managers allow the pilots to voice their opinions while making job- related decisions.	2	2	2.49
7. Our managers provide a working environment where pilots can share their opinions freely.	2	2	2.45
8. Our managers provide a working environment where the pilots can play a significant role in job-related changes.	2	2	2.62
9. Our managers provide the pilots with all the opportunities to allow them to do their jobs effectively.	3	2	2.66
10. The pilots who do their job well are appreciated by the administration.	2	2	2.55
11. Our managers treat the pilots fairly.	2	1	2.38
12. Our managers do not try hard to ensure that pilots are satisfied with their job.	3	2	2.66
13. Pilots’ salary is enough to lead a financially comfortable life.	4	4	3.30

14. Pilots' working hours are not suitable to allow them to lead a regular life.	5	5	4.38
15. Pilots' family life is negatively affected due to the nature of the profession.	4	4	3.91
16. Pilots' working hours do not allow them to save time for their private lives.	4	4	3.36
17. Flying a plane is fun.	4	4	3.82
18. Working as a pilot is exciting.	4	4	4.21
19. Career opportunities of the profession is satisfactory.	4	4	3.37
20. It is worth being a pilot.	4	5	4.34
21. Fringe benefits of pilots such as premium, bonus, transportation, accommodation payments etc. are satisfactory.	3	2	2.82
22. Pilots' salary is low when their long working hours and work load are considered.	4	4	3.35
23. Working as a pilot makes me happy.	5	5	4.43
24. The regulations regarding the working conditions in my company are implemented in an unbiased way.	3	2	2.88
25. It is a pleasure to be a part of aviation sector as a pilot.	4	5	4.32
26. I am proud of saying that I work as a pilot.	5	5	4.39

Table 4 shows that agreement levels of the participant pilots for the items aiming to determine their perceptions of working conditions are over the medium level, which indicates that the participants had generally positive perceptions about their working conditions.

The three items with relatively the highest agreement level for the items measuring the participants' perceptions of working conditions are as follows:

- a. Working as a pilot makes me happy.
- b. Pilots' working hours are not suitable to allow them to lead a regular life
- c. I am proud of saying that I work as a pilot.

In addition, the three items with relatively the lowest agreement level for the items measuring the participants' perceptions of working conditions are as follows:

- a. Our managers have a high opinion of the pilots.
- b. Our managers treat the pilots fairly.
- c. Our administrators provide a working environment where the pilots can share their opinions freely.

5.3. Analysis of The Pilots' Perceptions of Working Conditions According to Various Variables

5.3.1. Gender

The analysis of the pilots' perceptions of working conditions according to gender variable is displayed in Table 5. **Table 5.** Independent Group T-Test Results Regarding The Pilots PCWP According to Gender Variable

Gender	N	\bar{X}	S	sd	t	p
--------	---	-----------	---	----	---	---

Female	32	80.88	17.72	401	1.368	.172
Male	371	76.60	16.90			

Levene test for homogeneity of the variances $F=650, p=.421 p>.05$

According to Table 5, there is not a significant difference between the participant pilots' perceptions of working conditions in terms of gender ($t_{(401)}=1.368, p>.05$).

5.3.2. Age

Table 6 below presents the analysis of PCWP according to age variable.

Table 6. Analysis of the PCWP According to Age Variable

Age groups	N	\bar{X}	S
19-25	5	75.40	12.99
26-30	59	84.32	16.89
31-35	78	77.33	18,10
36-40	66	75.71	16.06
41-45	46	71.46	14.02
45-50	60	76.08	15.38
51-55	53	73.77	19.40
56-60	27	78.33	15.19
61 and above	9	83.11	18.38
Toplam	403	76.94	16.99

As we can see from Table 6, the highest mean score for pilots' perceptions of working conditions according to age variable is $\bar{X}=84.32$ (for 26-30 age group) and the lowest mean $\bar{X}=71.46$ (for 41-45 age group)

One-dimension variance analysis results of the pilots' working conditions perception levels according to age variable are given in Table 7.

Table 7. Variance Analysis Results of the PCWP Levels According to Age Variable

Source of Variance	Sum of Squares	Sd	Mean of Squares	F	p	Significant difference
Between Groups	5692.336	8	711.542	2.542	.010*	2-3, 2-4, 2-5, 2-6 ve 2-8
Within Groups	110285.113	394	279.911			
Toplam	115977.449	402				

Levene test for homogeneity of the variances $F=1.626$; $sd=8,394$, $p=.116$ * $p<.05$

As shown in Table 7, F value was found to be significant ($F_{(8-394)}=2.542$, $p<.05^*$). in the variance analysis performed to test whether the mean scores of the participant pilots' perceptions of working conditions significantly differ according to age variable. In other words, PPWCS differ according to age groups.

5.3.3. Type of Work

The analysis of PPWCS according to type of work variable are displayed in Table 8.

Table 8. Analysis of the PCWP Levels According to Type of Work Variable

Type of Work	N	\bar{X}	S
Passenger transportation	373	76.99	16.92
Air Cargo Shipping	10	81.10	13.41
Other	20	73.85	19.88
Total	403	76.94	16.99

Table 8 presents the results of one-dimension variance analysis performed to determine the presence or absence of difference in the scores of the participant pilots' regarding their perceptions of working conditions according to type of work.

Table 9. Variance Analysis Results of the PCWP Levels According to Type of Work Variable

Source of Variance	Sum of Squares	Sd	Mean of Squares	F	p	Significant difference
Between Groups	365.023	2	182.512	.631	.532	-
Within Groups	115612.426	400	289.031			
Total	115977.449	402				

Levene test for homogeneity of the variances $F=.827$; $sd=2, 400$; $p=.538$ $p<.05$

Table 9 shows the results of the variance analysis performed in order to test whether there was a significant difference between the mean scores of the participant pilots' perceptions of working conditions according to "type of work" variable.

5.3.4. Flight Training Institution

The analysis of the pilots' perceptions of working conditions according to the flight training organizations where pilots got their initial pilot training are presented in Table 10.

Table 10. Analysis of the PCWP Levels According to Flight Training Institution Variable

Flight training institution	N	X	S
School/Faculty of Aviation – Department of Flight Training	156	77.67	16.05
Airline Cadet Programs/Private Flying Schools	159	76.68	16.65
Turkish Armed Forces	88	76.12	19.21
Total	403	76.94	16.99

Table 10 shows that the pilots who graduated from a flight training department at School / Faculty of Civil Aviation had the highest means for working conditions perception levels ($\bar{X} = 77.67$), and those who were trained in Turkish Air Forces had the lowest mean score ($\bar{X} = 76.12$)

The results of one-dimension variance analysis performed to determine whether pilots' working conditions perception levels differ according to flight training institution variable were presented in Table 11.

Table 11. Variance Analysis Results of the PCWP Levels According to Flight Training Institution Variable

Source of Variance	Sum of Squares	Sd	Mean of Squares	F	p	Significant difference
Between Groups	153.277	2	76.639	2.542	.26	-
Groups	115824.172	400	289.560			
Total	115977.449	402				

Levene test for homogeneity of the variances $F=3.212$; $sd=2, 400$; $p=.041$ $p<.05$

The results presented in Table 11 did not reveal a significant F value ($F_{(2-400)}=.265$, $p>.05$), which indicates the lack of difference between the pilots' perception levels of working conditions according to flight training institution.

5.3.5. Type of pilot license

The analysis of the pilots' working conditions perceptions according to type of pilot license variable are presented in Table 12.

Table 12. Analysis of the PCWP Levels According to Type of Pilot License Variable

Type of pilot license	N	\bar{X}	S
ATPL (Air Transport Pilot License)	366	75.70	16.46
CPL (Commercial Pilot License)	10	90.50	16.46
CPL IR (Commercial Pilot License IR)	27	88.70	18.10
Total	403	76.94	16.57

As seen in Table 12, the pilots with CPL (Commercial Pilot License) had the highest mean score (\bar{X} =90.50) while the lowest mean score belonged to the pilots with ATPL (Airline Transport Pilot License). The results of one-dimension variance analysis performed to determine whether pilots' working condition perception levels differed according to "type of pilot license" variable were presented in Table 13.

Table 13. Analysis of The PCWP Levels According to The Type Of Pilot License Variable

Source of Variance	Sum of Squares	Sd	Mean of Squares	F	p	Significant difference
Between Groups	6138.380	2	3069.190	3069.190	.000**	1-2 ve 1-3
Within Groups	109839.070	400	274.598			
Total	115977.449	402				

Levene test for homogeneity of the variances F= .235; sd=2, 400; p=.791 **p<.01

The results of the variance analysis presented in Table 12 showed a significant F value ($F_{(2-400)}=11.177, p<.01^{**}$), which indicates that the perception scores of the pilots regarding their working conditions differ according to the pilot license they have. Later, LSD Post-Hoc Multiple Comparison Test was done so as to determine the groups that differ in terms of the pilot license type.

5.3.6. Job Status

The analysis of PPWCS according to job status variable are presented in Table 14.

Table 14. Analysis of The PCWP Levels According to Job Status Variable

Job status	N	\bar{X}	S
Commander	223	74.42	15.00
First Officer	173	79.86	18.99
Other	7	85.14	10.33
Total	403	76.94	16.99

According to Table 14, the captain pilots had the highest mean (\bar{X} =74.42) while the pilots in the other category (Air Cargo pilots, Passenger and Cargo (both) and Flight Trainers) had the lowest mean (\bar{X} =85.14).

The results of one-dimension variance analysis of the pilots’ working condition perception levels according to job status variable are displayed in Table 15.

Table 15. Variance Analysis Results of the PCWP perception Levels According to Job Status Variable

Source of Variance	Sum of Squares	Sd	Mean of Squares	F	p	Significant difference
Between Groups	3360.989	2	1680.495	5.969	.003*	1-2
Within Groups	112616.460	400	281.541			
Total	115977.449	402				

Levene test for homogeneity of the variances $F= 7.613$; $sd=2, 400$; $p=.001^{**}p<.05$

The results of the variance analysis displayed in Table 15 revealed a significant F value ($F_{(2-400)}=5.969, p<.05^*$), which shows a difference between the pilots’ perceptions of their working conditions according to their status in the company hierarchy. In other words, the pilots’ working conditions perception levels change according to their ranking. Later, LSD Post-Hoc Multiple Comparison Test was performed to identify the groups that differ in terms of their job status. The results showed that captain pilots and the second pilots differ and captain pilots had a more negative perception of working conditions than the second pilots.

The main reason lying behind the pilots’ negative perceptions of their working conditions is employment insecurity; i.e. the fear of losing one’s job. Risk perception, perceived anxiety and uncertainties are believed to be effective when working conditions are concerned. These uncertainties can be evaluated as reaction uncertainty, uncertainty of conditions and as a situation related to organizational structure (Sekban, 2019, p 5).

5.3.7. The Reason to be a Pilot

Table 16 introduces the analysis of the pilots’ working conditions perceptions according to the reason to be a pilot variable.

Table 16. Analysis of The PCWP Levels According to The Variable The Reason to be a Pilot

The Reason to be a Pilot	N	\bar{X}	S
Passion	303	78.77	16.16
Never-ending excitement	4	75.75	9.03
Satisfactory salary	82	69.79	18.54
Failing to find another job	10	81.30	19.32
Employment Guarantee	4	74.75	9.60
Total	403	76.94	16.67

When the mean scores for working conditions perception levels of pilots according to “the reason to be a pilot” variable were examined, we can see that the pilots who stated that he/she couldn’t find another job has the highest mean score ($\bar{X}=81.30$), and the lowest mean score ($\bar{X}=69.79$) was for the pilots who were satisfied with their salaries.

The results of one-dimension variance analysis of the pilots' working condition perception levels according to "the reason to be a pilot" variable are displayed in Table 17.

Table 17. Variance Analysis Results of the PCWP Levels According to The Reason to be a Pilot Variable

Source of Variance	Sum of Squares	Sd	Mean of Squares	F	p	Significant difference
Between Groups	5421.086	2	1355.272	4.879	.001**	1-3 ve
Within Groups	110556.363	398	277.780			3-4
Total	115977.449	402				

Levene test for homogeneity of the variances F= 1.560; sd=4, 398; p=.184 **p<.01

The results of the variance analysis displayed in Table 17 showed that there was a significant F value ($F_{(2, 398)}=4.879, p<.05^*$) between the pilots' perceptions of their working conditions according to the reason to be pilot.

5.3.8. Length of Service

The analysis of the pilots' working conditions perceptions according to length of service are displayed in Table 18.

Table 18. Analysis of PCWP Levels According to Length of Service Variable

Length of Service	N	\bar{X}	S
One year or less	12	86.08	23.04
1-5 years	105	82.24	17.21
6-10 years	63	73.38	16.56
11-15 years	57	73.26	16.99
16-20 years	18	69.33	12.92
21 – 25 years	38	71.44	14.96
25 years and above	110	77.96	15.80
Total	403	76.94	16.99

According to Table 18, the pilots who has worked less than 1 year had the highest mean score ($\bar{X}=86.08$) for working conditions perception according to "length of service" variable and those with 16-20 year length of service had the lowest mean score ($\bar{X}=69.33$).

The variance analysis results of the pilots' working condition perception levels according to length of service variable are displayed in Table 19 below.

Table 19. Variance Analysis Results of the PCWP Levels According to Length of Service Variable

Source of Variance	Sum of Squares	Sd	Mean of Squares	F	p	Significant difference
--------------------	----------------	----	-----------------	---	---	------------------------

Between Groups	7822.326	6	1303.721	4.773	.000**	1-3, 1 4,
Within Groups	108155.123	396	273.119			1,5 and 3-4
Total	115977.449	402				

Levene test for homogeneity of the variances $F= 1.327$; $sd=6, 396$; $p=.244$ ** $p<.01$

As we can see from Table 19, the variance analysis done to test whether the means scores for the perception levels of pilots regarding their working conditions differed according to “length of service” variable revealed a significant F value ($F_{(6-396)}=4.773$, $p<.01^{**}$), which shows that the perception scores of the pilots about their working conditions significantly differ according to “length of service” variable. LSD Post-Hoc Multiple Comparison Test was later performed to determine which groups significantly differed.

5.3.9. Type of Flight

The analysis of the pilots’ working conditions perceptions according to type of flight are displayed in Table 20.

Table 20. Analysis of the PCWP Levels According to Type of Flight Variable

Type of Flight	N	\bar{X}	S
Short-haul flight	21	82.76	20.16
Mid-haul flights	216	79.63	18.13
Long-haul flights	166	72.70	13.91
Total	403	76.94	16.99

When the pilots’ mean scores of their perceptions about their working conditions according to “type of flight variable” are examined in Table 20, it is seen that the pilots who fly short distances had the highest mean score ($\bar{X}=82.76$), and those flying long distances had the lowest mean score ($\bar{X}=72.70$).

The variance analysis results of the pilots’ working condition perception levels according to type of flight variable are displayed in Table 21 below.

Table 21. Variance Analysis Results of the PCWP Levels According to Type of Flight Variable

Source of Variance	Sum of Squares	Sd	Mean of Squares	F	p	Significant difference
Between Groups	5260.329	2	2630.165	9.502	.000**	1-3 and
Within Groups	110717.120	400	276.793			2-3,
Total	115977,449	402				

Levene test for homogeneity of the variances $F= 8.413$; $sd=2, 400$; $p=.000$ ** $p<.01$

Table 21 presents the results of the variance analysis done in order to test whether pilots’ mean scores of their perception levels regarding their working conditions significantly differed according to “type of flight” variable. Ac-

According to the results, F value was found to be significant ($F_{(2-400)}=9.502$, which indicates a significant difference between pilots' mean scores of their perception levels regarding their working conditions.

5.3.10. Confidence about Future

The analysis of the pilots' working conditions perceptions according to confidence about future is displayed in Table 22.

Table 22. Independent T-Test Results of PCWP Levels According to Confidence About Future Variable

Confidence about Future	N	\bar{X}	S	sd	t	p
I am confident about my future	87	89.64	15.13	401	8.558	.000**
I am not confident about my future	316	73.44	15.77			

Levene test for homogeneity of variances $F=.001$, $p=.973$ ** $p>.01$

According to Table 22, there is a significant difference between the participant pilots' perception score for their working conditions according to "confidence about future" variable ($t_{(401)}=8.558$, $p<.01$). Working conditions perception levels of the pilots who are confident about their future were higher than those of the pilots who do not have confidence about their future. Economic conditions (Bakırcı, 2020, s.57) and organizational, legal, psychological, family-based and environmental factors are considered as the factors that prevent people from being confident about their future.

6. DISCUSSION

According to the findings obtained from the perception levels of airline pilots' working conditions, it is seen that pilots' agreement rates with the perception statements regarding working conditions are above the medium level. This finding indicates that pilots generally perceive the working conditions positively.

The three statements that the participant pilots relatively agree with the most among the working conditions perception statements are as follows: Being a pilot makes me happy (4,43), working hours of pilots are not suitable for a regular life (4,38), I am proud to tell my environment that I work as a pilot (4,39).

The three perception statements that pilots relatively least agree with among the perception statements regarding working conditions are: our managers value pilots (2,40), our managers treat pilots fairly (2,38), our managers provide a working environment where pilots can easily express their opinions (2,62).

It was found that pilots had high levels of agreement with the statements regarding attitude towards the profession and working hours, whereas they had low levels of agreement with the statements under the heading of relations with managers and supervisors.

Apaydın (2019) found that the pilots participating in the study used attitude statements that supported the study in the sense that they agreed with the statements about happiness in doing their profession and the irregularity of working hours at a high rate in both studies, and that they disagreed with the statements about the fairness of the managers, expressing their opinions freely and their relations with the managers. There is a parallelism between the findings obtained in the study on the effects of working conditions on the quality of life of pilots and the findings in this study (Apaydın, 2019, pp.53-66)

Participant pilots generally responded as "disagree" to the working conditions perception statements related to relations with management and supervisors. This finding revealed the negativity of pilots' perceptions of working conditions related to management and supervisors.

In their study, Gümüştekin and Öztemiz (2004) examined the managerial attitudes that may cause the stress of the flying personnel and it is seen that the questions asked to the flying personnel such as my opinion is not taken on issues related to my job, my managers do not provide sufficient training on professional issues, I cannot communicate effectively with my managers and superiors, my manager is not fair to me, and the average of the answers

given is 2.52. The average of the answers given to similar questions in our study was 2,84. This shows that pilots' attitudes towards management and managers were perceived negatively in both studies (Gümüştekin & Öztekin, 2004, p.75).

Participant pilots responded as generally agree and strongly agree to the working conditions perception statements related to attitudes towards the profession. This finding reveals that pilots' attitudes towards the profession are positive.

A similar study to support pilots' attitudes towards the profession was conducted by Anderson and Pucel (2003). It is seen that similar perception statements are used positively. Attitudes towards the profession are positive. The fact that both male and female pilots had positive attitudes towards the profession in the study showed that there was a parallelism between the two studies (Anderson & Pucel, 2003, p.35).

Participant pilots responded that they generally agreed with the statements regarding the perception of working conditions in terms of career opportunities, pay and working hours. This finding reveals that pilots perceive the working conditions in terms of career opportunities, wages and working hours positively (3.28).

In a similar study conducted by Bönnemann (2019) to support the statements of pilots regarding wages and promotion opportunities (career), the mean of 3.48 regarding wages, career and additional income reveals that the attitudes of pilots regarding career and wages are positive in both studies (Bönnemann, 2019, p.35, 72-81).

One of the important findings of this study is that the participant pilots responded as "agree" to the working conditions perception statements related to work and life balance. From this finding, it can be said that pilots have a perception that the work they carry out makes their lives difficult.

As a matter of fact, in our research, pilots expressed their negative attitudes in their answers that their working hours are not suitable for a regular life (4,38), which affects their family life (3,91), and that they cannot spare enough time for their private lives and families (3,56).

A similar study to support pilots' statements about work-life balance was conducted by Malik, Shamshir, and Khan (2019). In the study, it was found that pilots could not spend enough time with their families due to long working hours, and as a result, they reflected their stress-related problems to home and work because they experienced family conflicts and sleep problems (Malik, Shamshir, & Khan, 2019, pp.998-1017). In both studies, it was observed that pilots approached the statements related to work-life balance with the same negative perceptions. In the analysis of how pilots perceive the working conditions according to gender, it was found that there was no significant difference between the working conditions perception scores of the pilots included according to gender (Female 80,88, Male 76,60).

This shows that the perception that gender equality in society is not a gender-based job, that women can do the piloting profession at least as much as men in all areas of life, and that the perspectives on working conditions among pilots reveal that the gender attitudes of male and female pilots are close to each other (Directorate General of Civil Aviation Symposium, 2018, p.23).

In addition, another important finding is that the majority of the pilots who participated in the research on the "looking to the future with confidence" aspect of the pilots' perceptions of working conditions used the perception expression "I do not look to the future with confidence". Among the reasons for this, economic conditions, organisational, legal, psychological, family and environmental factors are seen as factors that prevent pilots from looking to the future with confidence (Sekban, 2019, pp.16-21).

Among these, during the pandemic period of the perception, which can be an example of economic conditions, THY sent a salary update notification to its employees and asked them to approve it within the legal period. In the communique, it is stated that "since you did not approve the fundamental change arising from valid and force majeure reasons, your employment contract has been terminated with severance and notice pay as of 01.07.2021 in accordance with Article 22 of the Labour Law No. 4857" (<https://kronos34.news/tr/thyde-2-bin-500-kokpit-ve-kabin-gorevlisi-isten-cikarildi>). This situation shows how justified the pilots participating in the research are in worrying about dismissal.

From the data obtained from the research conducted to determine pilots' perceptions of working conditions, the fact that the perceptions are above the medium level shows that pilots have generally positive perceptions of working conditions.

7. CONCLUSION and SUGESSTIONS

The literature review conducted in line with the objectives of this study revealed that there is a lack of regulations regarding the working conditions of flight personnel (crew), including pilots working in aviation companies, and that there is no legal regulation on this issue. Long hours of flight and insufficient rest clearly denote pilots' challenging working conditions. One of the most important factors affecting pilots' working conditions is employment security. It can be concluded that pilots do not have employment and economic security because they are forced to sign contracts covering only a specific period and aviation companies sometimes may decide to cancel their flights to certain destinations, shrink their operations or lay-off some pilots during economic crisis.

While evaluating the working conditions of the pilots, it was observed that the relations of the pilots with the managers and the problems they experience have an important place. It has been determined that not being able to participate in decisions, favouring some people in the trainings to be taken, not giving importance to merit, limited promotion opportunities, not being appreciated, not being treated fairly among pilots, not providing working environments where they can easily express their opinions, communication problems and negative problems with their teammates also negatively affect the working conditions of pilots.

The study also reported a strong and significant correlation between pilots' working conditions and their perception levels at item level.

The analysis of how pilots perceive their working conditions according to gender variable did not reveal a significant difference between the participant pilots' perceptions of working conditions according to gender variable.

The present study found how the pilots' perceptions about their working conditions differed according to their positions in the companies they work for.

Statement of Research and Publication Ethics

In all processes of the article, the principles of research and publication ethics of the Manisa Celal Bayar Üniversitesi Journal of Social Sciences were followed.

Contribution Rates of Authors to the Article

The whole article was written by Mehmet YÖNT.

Declaration of Interest

The author has no conflict of interest with any person or organization.

REFERENCE

- Apaydın, M. (2019) *Pilotların çalışma koşullarının yaşam kalitesi üzerindeki etkileri* Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Anderson, S.L, and Pucel J.D. (2003). An Investigation in to factactors influencing men and women in becoming profofessional pilots. *Journal of Aviation/Aerospace Education and Research*, 12 (3), 31-42.
- Bakırcı, M., (2020). COVID-19 Pandemisinin Türkiye havayolu ulaşımına etkisi, *Türkiye Coğrafya Dergisi*, Araştırma Makalesi, 76, 45-48.
- Brannigan et al. (2019), European Commission, DG Mobility and Transport (2019), Molina, C., Levin, S., Castillo, L. et al, Study on the employment and working conditions of aircrew in the EU internal aviation market-Finalreport, Publications Office,
- Büyükoztürk, Ş. (2002). Sosyal Bilimler için Veri Analiz El Kitabı. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Ceylan, A.(2010). *Havacılık sektöründe istihdam ve çalışma ilişkileri*. (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul)
- Directorate General of Civil Aviation Symposium, Development of Gender Balance Initiative ,Ankara, s.1-40.
- Erdil, O., Keskin, H., İmamoğlu, S.Z.,Erat. S. (2004). Yönetim tarzı ve çalışma koşulları, arkadaşlık ortamı ve takdir edilme duygusu ile iş tatmini arasındaki ilişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (1), 17-26.
- Field, A. (2009). Discovering statistics using SPSS (and sex and drugs and rock 'n' roll). (Third Edition). London: Sage.
- Gümüştekin, G. ve Öztemiz. A. (2004) Örgütsel stres yönetimi ve uçucu personel üzerinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 61-85.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- MacCallum, RC. Widaman, KF. Zhang, S., and Hong, S. (1999). *Faktör analizinde örneklem büyüklüğü*. *Psikolojik Yöntemler*, 4 (1), 84-99.
- Malik, M., Shamsir, M., Khan Khurram Khan. (2019). Association Of Work-Life Balance And Job Satisfaction In Commercial Pilots: A Case Study Of Pakistan, *Independent Journal Of Management and Production*. 11(3), 998-1017.
- Sekban, N. (2019). *Pilotlarda iş güvencesizliği algısı ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide sürekli kaygının rolü*, (Yüksek lisans tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul)
- Rea, L. and Parker, A. (2014). *Anket araştırması tasarlamak ve yürütmek: Kapsamlı bir kılavuz*. 4. Baskı. John Wiley and Sons, Inc., Jossey-Bass, CA.
- Turgut, M.F. (1977). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme metotları*. Ankara: Nüve Matbaası.

Yönt, M. (2022). *Pilotların Çalışma Koşullarına İlişkin Algularının Tükenmişlik Üzerine Etkisi*, (Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sivil Havacılık Yönetimi Anabilim Dalı, Eskişehir)
4857 sayılı İş Kanunu (2003) Resmi Gazete, sayı 25134, m.4/a
<https://kronos34.news/tr/thyde-2-bin-500-kokpit-ve-kabin-gorevlisi-isten-cikarildi>

Sınıf Öğretmenlerinin Örgütsel Dedikodu ve Örgütsel Sessizlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Osman Keleşçe^{1,2}, Fatma Güzelgörür³, Muzaffer İlhan⁴, Rukiye Çevik Sever⁵, İmam Bakır Arabacı⁶

ÖZET

Bu araştırma, sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu ve örgütsel sessizlik algı düzeylerini, bu düzeylerin demografik değişkenlere göre durumunu belirlemek ve aralarındaki ilişkiyi incelemek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Araştırmanın örneklemini, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Kahramanmaraş'ın merkez ilçelerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilen 188 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında, "Örgütsel Dedikodu Ölçeği" ve "Örgütsel Sessizlik Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma ilişkisel araştırma modelindedir. Araştırma sonucunda; sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu algılarının genel toplamda orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu algı düzeylerine ilişkin en yüksek ortalamanın örgütsel zarar boyutunda, en düşük ortalamanın ilişkileri geliştirme boyutunda olduğu saptanmıştır. Örgütsel sessizlik algılarının ise genel toplamda orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel sessizlik algı düzeylerine ilişkin en yüksek ortalamanın yönetici boyutunda, en düşük ortalamanın da okul ortamı boyutunda olduğu belirlenmiştir. Korelasyona göre sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikoduyu algılama düzeyleri ile örgütsel sessizliği algılama düzeyleri arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre örgütsel dedikodu boyutunda en yüksek ortalamanın örgütsel zarar boyutunda, örgütsel sessizlik boyutunda ise yönetici boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara göre örgütsel sessizliğe yönelik okul yöneticilerinin, sınıf öğretmenlerinin duygu ve düşüncelerini ifade edebilmeleri için güven ortamları oluşturabilmesi, örgütsel dedikoduya yönelik örgütsel zararlarını azaltabilmek için önlemler alabilmesi gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sınıf Öğretmeni, Örgüt, Örgütsel Dedikodu, Örgütsel Sessizlik.

Examining The Relationship Between Classroom Teachers' Perceptions of Organizational Gossip and Perceptions of Organizational Silence

ABSTRACT

This research is carried out to determine classroom teachers' perception levels of organizational gossip and organizational silence, the status of these levels according to demographic

¹ İletişim Yazarı: keleşçe_0244@hotmail.com

² ORCID: 0000-0001-8289-6362

³ Dr. Öğr., Sütçü İmam Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-2046-2507

⁴ Uzm. Öğr., Mimar Sinan İlkokulu, ORCID: 0009-0006-3479-2845

⁵ Uzm. Öğr., Nuri Özalp İlkokulu, ORCID: 0009-0002-8435-1862

⁶ Prof. Dr., Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Yönetimi, ORCID: 0000-0002-6703-4665

(Makale Gönderim Tarihi: 25.01.2024 / Yayın Tarihi: 29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1425835](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1425835)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

variables, and to examine the relationship between them. The sample of the research consists of 188 classroom teachers selected by simple random sampling method from the central districts of Kahramanmaraş in the 2023-2024 academic year. "Organizational Gossip Scale" and "Organizational Silence Scale" were used to collect data. The research is in the relational research model. As a result of the research; It was determined that classroom teachers' perception levels of organizational gossip were at the "medium agree" level. The highest average regarding classroom teachers' perception levels of organizational gossip is in the organizational damage dimension, and the lowest average is in the relationship development dimension; Perceptions of organizational silence are at a medium level. It was determined that the highest average regarding organizational silence perception levels was in the administrator dimension, and the lowest average was in the school environment dimension. It was determined that classroom teachers' organizational gossip and organizational silence perception levels were at a medium level. According to the correlation, it was determined that there was a moderate positive relationship between the classroom teachers' level of perception of organizational gossip and their level of perception of organizational silence. According to the research results; It can be suggested that precautions should be taken in schools to reduce the harms of organizational gossip.

Keywords: Classroom Teacher, Organizational, Organizational Gossip, Organizational Silence.

1. GİRİŞ

Birey ve toplumlar varlıklarını devam ettirebilmek, yaşam kalitelerini yükseltebilmek, problemlerle karşılaştıklarında çözümler üretebilmek için bazı kurum ve kuruluşlara gereksinim duymaktadırlar. Gereksinimlerden ve problemlerden doğan bu birimler örgüt olarak tanımlanmaktadır (Ayık, 2007). Her geçen gün beklentilerinde değişimler yaşanan örgütlerin üstlenmiş oldukları işlevleri beklentiler doğrultusunda yerine getirebilmeleri önemli görülmektedir (Demirbaş ve Bostancı, 2020). Örgütlerin belirledikleri amaçlarına ulaşabilmeleri örgütteki bireylerin algılama, düşünme, kavrama yeteneklerini harmanlayarak iş birliği ile oluşturdukları sinerji ruhuyla mümkün olabilmektedir (Aydın, 2000). Toplumun bir parçası olan bireyin çevreyle kurduğu iletişim ise çeşitli resmi ve gayri resmi yöntemlerle gerçekleşmektedir. İletişim kanallarında meydana gelen herhangi bir aksaklık örgüt içerisinde emir komuta zincirini aksatabilmekte ve sorunlar oluşmasına neden olabilmektedir. Kişisel ilişkilerin bozulmasına neden olan engel olunamayan aktarım mekanizması olan dedikodu, sosyal yaşamın olduğu eğitim kurumlarında da ister istemez meydana gelmektedir. Örgütsel sessizlik ise sosyal ilişkiler konusundaki noksanlıklar sonucunda meydana gelmekte ve örgütteki bireyler arasındaki iletişimi çoğunlukla olumsuz biçimde etkilemektedir. Örgütler gelişimlerini örgütteki bireylerin fikirlerinden yararlandıkları ölçüsünde gerçekleştirebilirler aksine dedikoduya maruz kaldıklarında sessizlik gösterebilirler. Dedikodunun var olduğu okullarda dedikodu yönetiminin önemli olduğu ve okul yöneticilerinin büyük görevler üstlenmesinin gerektiği gözlemlenmektedir.

1.1. Örgütsel Dedikodu

Bireylerle gruplar arasındaki iletişimin doğru düzlemde ilerlemesinde önemli olan dedikodu, konunun içeriği, kimler arasında konuşulduğu, örgütteki bireylerin beklentisi ve informal nezaket kuralları hakkındadır (Kim, Moon & Shin, 2019). İletişimsel bir süreç olan dedikodunun alan yazınındaki tanımı, iki ya da üçüncü birim hakkında kazanç sağlama amacıyla kişilerarası ve teklifsiz iletişim durumlarını ifade etmekte kullanılmaktadır (Mutlu, 2004). “Ortak değerlere sahip bir ortamda bulunmak gibi sosyalleşme amacıyla gerçekleştirilebilen, samimiyet fonksiyonuyla bireyler arasındaki arkadaşlığı güçlendirdiği düşünülen dedikodu kavramı Noon ve Delbridge tarafından ilk kez 1993 yılında öne sürülmüştür.”Dedikodu kavramı, kurumsal itibarı yönetmede etkili olan dedikodu grup sınırlarını belirlemede, başkalarını kontrol etmeyi sağlamakta, örgütün sınırlarını ortaya koymakta ve eğlenceli ortam oluşturduğu için örgüt bağlarını güçlendirmektedir (Akdoğan ve Cingöz, 2009; Gabriels & De Backer, 2016). Dedikodu bireyler arasında sosyal ağ kurmaya yardım etmekte, örgütte güç, prestij, sosyal statüyü artırabilmekte, sosyal ağlarda bulunmak ve bunun devamlılığını dair ne yapmamız gerektiğiyle ilgili bize bilgi sağlayabilmektedir (DiFonzo & Bordia, 2007).

Örgütsel dedikodu, yalnızca birkaç örgüt üyesi arasında geçen o esnada söylenenleri duymak için orada olmayan başka bir çalışan hakkında yapmış olduğu resmi olmayan olumlu ya da olumsuz değerlendirici konuşmalar olarak da tanımlanmaktadır (Kurland & Pelled, 2000; Zhou, Liu, Su & Xu, 2019). Örgütsel dedikodu, örgüt politikaları anlamlandırmayı ya da örgütsel süreç ile ilgili görüş geliştirmelerde kolaylık sağlayabilmektedir (Mishra, 1990). Bilgi toplamanın ve bilgi yaymanın en etkili araçlarından biri olarak bilinen dedikodunun sosyal işlevleri; samimiyet, bilgi ve etki olarak sıralanmakta iken; örgütsel işlevleri ise örgütteki bireylerin etkileşimini güçlendirme, çevrelerinde gerçekleşen olayların gerçekliğini bulma, örgüt üzerindeki sinik etkileri belirleme, bireylerin gereksinim duyduğu bilgiyi edinme olarak sıralanmaktadır (Foster, 2004; Dağlı ve Han, 2018).

Örgütsel dedikodu, örgütsel amaç ve beklentileri her kademeye yayarak yenilik ve değişimleri gerçekleştirmek için kullanılacak araçlardır. Örgütteki bireylerin örgütsel süreçler hakkında fikir üretebilmelerini ve örgütsel politikaları içselleştirmelerini kolaylaştırabilmektedir (Mishra, 1990). Örgütsel dedikodunun, örgüt performansını düşürmek, örgüt içerisinde anlaşmazlıklara ve gruplaşmalara neden olmak, örgütsel belirsizliğin yükselmesiyle kaos oluşturmak, örgütsel güveni azaltmak, iş performansını negatif yönde etkilemek, örgüt imajını sarsmak ve örgüt kimliğine, örgütteki sağlıklı iletişime zarar verebilmek, örgüt çöküş ortamı oluşturmak gibi kurumsal boyutta zararları da olabilir (Usta, Kaya ve Özyurt, 2018). Örgüt içerisinde kabulü olan ya da olmayan davranışları tespit etmek, kötü davranış sergileyen bireylere tepki olarak olumsuz dedikodu yapmak ve sistemin sürdürülebilirliği için dedikodusu yayılan bireyin itibarını zedelemektedir (Rooks, Tazelaar & Snijders, 2011).

1.2. Örgütsel Sessizlik

Sessizlik duymamak, yazmamak, konuşmamak, sunmamak, önemsememek, gizlemek, kaçınmak gibi bir tür boykot durumu olup karşı koymak için bilinçli yapılan bir eylemdir. Sesini çıkarma ise sessizleşme davranışlarının zıttı olarak yanlış uygulamalara duyarlı olma, önemseme ve fayda sağlamayı amaçlar (Brown & Coupland, 2005; Çalışkan ve Pekkan, 2017).

Örgütsel boyutta sessizlik karşılaşılan problem karşısında bireyin isteklerini, karşıt ya da aynı görüşlerini düşüncelerini gözlemlerini şeffaf bir biçimde dile getirememesi, bilinçli olarak örgütteki iyileştirmelere yönelik fikir beyan etmekten uzak olarak örgütün faydasına olacak tartışmalarda bulunmayarak örgüte bir katkısının olmaması, yönetsel veya fonksiyonel görevlerde meydana gelen problemlerle ilgili bilinçli olarak fikir sunmaması durumudur (Morrison & Milliken, 2000; Premeaux & Bedeian, 2003; Bowen & Blackmon 2003; Dyne, Ang & Botero, 2003; Henriksen & Dayton, 2006).

Örgütsel sessizlik en genel tanımıyla örgüt üyelerinin kolektif düzeyde örgütün gelişmesi ve vizyonunun hayata uyarlanabilmesi için örgüt üyelerinin duygu, düşünce, bilgi, görüş ve becerilerini örgüt içindeki her türlü duruma ilişkin olumlu olumsuz görüşlerini muhtemel tepkilerden çekinmelerinden, korkmalarından, herhangi bir farklılık yaratmayacağını düşünmelerinden dolayı bilinçli olarak aktarmaktan kaçınmaları olarak açıklanabilmektedir (Çakıcı, 2008; Kolay, 2012; Taşkiran, 2011; Kahveci ve Demirtaş, 2013a ; Kaygın ve Atay, 2014). Örgüt üyeleri, örgütteki amaçlara ilişkin ümitlerini kaybettiklerinde, hiçbir şeyi değiştiremeyeceklerini düşündüklerinde sessizleşebilmektedir (Brinsfield, 2009).

Örgütteki bireyler, örgüt içerisinde politik konularda fikirlerini açıklamalarına dile getirmelerine engel olan çeşitli durum ve normlardan söz etmektedirler (Argyris, 1997). Örgütlerde sessizliğin yaşanmasında alt ve üst yönetimde güç mesafesinin fazla olması, örgütteki bireyler arasında çok sesliliğinin mevcut olması, kaynakların kıt olması, örgüt yapısı ve politikaları gibi birçok etken bulunmaktadır (Morrison & Milliken, 2000). Bireylerin soyutlanma ve konuşmaların risk uyandıracığı korkusu, yöneticilere güven duyulmaması, geçmiş deneyimlere ve ilişkilere zarar verme endişesi, çatışma, utanç, dışlanma korkusu, örgüt kültürünün ahlaki kurallarının neden olduğu çatışmalar örgütsel sessizlik oluşturabilmektedir (Perlow & Williams, 2003; Bildik, 2009). Örgütsel sessizlik, karar alma sürecine, problemler yokmuş gibi davranılmasına, örgütsel bağlılıklara, örgütsel gelişimi yavaşlatmaya, yönetime herhangi bir geri bildirimde bulunmamayı ve örgütsel bütünlüğü bozmaya neden olan sonuçlar doğurabilmektedir (Morrison & Milliken 2000).

Örgütsel sessizlikle birlikte stresli ve karmaşık duyguların hâkim olduğu bireyler yöneticilerine ve çalışma arkadaşlarına karşı kızgınlık duymakta, ileri boyutunda ise nefret etmeye başlamaktadırlar (Perlow & Williams, 2003). Örgütte motivasyon kaybı, işe yabancılaşma, iletişimsizlik, güven duygusunun azalması, örgütten uzaklaşarak izole olma, sessiz kalmamaları halinde işlerinde olma korkusu yaşanabilir (Sabuncuoğlu, 2009). Sessizliğin olduğu örgütlerde çok konuşup her şeyi anlattıkça şikâyetçi biri gibi algılanma, fikirler açıkça söylenince dinlenilmeyeceği düşüncesi, saygının ve güvenin azalması,

düşüncelerin açık bir biçimde söylene de herhangi bir değişiklik olmayacağı durumu hâkim olabilir (Yaman & Ruçlar, 2014).

Örgütsel sessizliğin olduğu örgütlerde bazı informal iletişim ortamları sayesinde örgütteki bireyler yöneticileriyle konuşma imkânı bulabilmektedirler. Açık kapı politikaları, öneri ve şikâyet sistemleri gibi formal ses çıkarma mekanizmaları ile toplantılarla ve doğal iletişim yollarıyla konuşma fırsatları oluşturulabilir (Çakıcı, 2008). Üst-ast arasında iletişim kanallarının açık olmasıyla örgütün gelecek için çizdiği yol haritasıyla doğru adımlar atılabilir. Bir problemle karşılaşıldığında çözüm yolları üretilebilmesi, örgüt üyelerinin hangi pozisyonda çalışmaya uygun olduklarının bilinmesi, onlar için nelerin kayda değer olduğunun farkına varılmasının kurumlar oldukça önemli olduğu düşünülmektedir (Salkın, 2017).

Örgütsel sessizlik örgütlerde prososyal sessizlik, kabullenici sessizlik ve savunmacı/korunmacı sessizlik olmak üzere üç şekilde oluşturulmuştur. Kabullenici Sessizlik; öğrenilmiş çaresizliğin yansıması olarak kültürümüzde, “Böyle gelmiş böyle gider.” sözü kabullenici sessizliği tam anlamıyla ifade edebilmektedir. Konuşulacak olanların olağan durumda değişiklikler oluşturmayacağı fikri örgütteki bireylerin fikirlerini açıkça söyleyebilmelerine engel olmaktadır. Örgüt üyeleri bilinçli bir itaat ve pasif bir davranışla kaderine razı olmaktadır (Gökçe, 2013). Savunmacı/Korunmacı Sessizlikte; örgüt üyesi o anda düşüncelerini saklamamanın en önemli karar olduğunun farkındalığı ile alternatif durumları göz önüne alarak değerlendirmeler yapar. Düşüncelerini açıkça dile getirmenin riskli durumlar oluşturabileceği endişesi fikirleri saklamaya neden olabilmektedir (Zehir, 2011). Prososyal sessizlikte; alturizm davranışı kişisel yarar gözetmeksizin hiçbir ödül beklemeksizin başkasına yararının dokunması anlamında kullanılmaktadır (Karacaoğlu ve Cingöz 2008). Örgüt yararı düşünülerek sergilenen davranışlarla örgüt ve bireylerin menfaatleri göz önünde bulundurulmaktadır (Gül ve Özcan, 2011). Kahveci ve Demirtaş (2013) tarafından ise örgütsel sessizlik, izolasyon, sessizliğin kaynağı, okul ortamı, duygu ve yönetici olmak üzere beş boyutta ele alınmıştır: Okul ortamı boyutu, mobbing davranışlarının olmadığı öğretmenlerin kendini güvende hissettiğini tanımlayan boyuttur. Duygu boyutu, örgütteki bireyin kendini önemsiz gördüğü güven duygusunun hâkim olmadığı boyuttur. Örgütteki bireyin herhangi bir konuda görüş bildirmesiyle ilgili düşündüğü olumlu ve olumsuz durumları sessizliğin kaynağı ifade eder. Örgüt üyesinin üslerine güvenmediğini belirten boyut ise yönetici boyutudur. İzolasyon boyutu, birey fikirlerinin örgütle örtüşmediğini düşünerek dışlanacağı varsayımına dayandığı boyuttur.

1.3. Okullarda Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Dedikodu Arasındaki İlişki

Okulları diğer örgütlerden ayıran en önemli ve açık özelliği üzerinde çalıştığı hammaddenin toplumdan gelen ve topluma giden insan olmasıdır. Okullar topluma insan kaynağı yetiştiren bir örgüt oldukları için çevreyle sürekli etkileşim halinde olan örgütlerdir (Bursalıoğlu, 2002). Okullarda çevreyle olan bu etkileşim ise formal ya da informal iletişim kaynakları ile sağlanabilmektedir. Diğer örgütlerde olduğu gibi eğitim

örgütlerinde de etkili bir iletişim, tüm yönetim faaliyetleri için önemli görülmektedir (Tutar, 2003). İnfomal iletişim kaynakları, her örgütte olduğu gibi okullarda da dedikodulara sebebiyet verebilmektedir.

Okullarda, önlenmez bir dedikodu mekanizmasının mevcut olmasının bazı avantajlar sağlamış olsa da genel anlamda okul yapısı, işleyiş ve iklimini bozan durumlar oluşturabilmektedir. Örgütsel dedikodunun hakim olduğu okul iklimlerinde birbiriyle ilgili olmayan imgeler, çağrışımlar ortada dolaşabilmekte, bilgi eksiklikleri, kapı kapılar ardında konuşulanlar anlam boşlukları yaratabilmektedir. Örgütsel dedikodu güven ortamlarının sağlanamadığı okul ortamlarında daha fazla hakim olabilmektedir. Okulakendini ait hissedemeyen okul çalışanları duygu ve düşüncelerini ifade etmektan kaçınmaya başlamakta zamanla örgüt sessizlik denilen bir kavram ortaya çıkmaya başlamaktadır (Akduru ve Semerciöz, 2017).

Örgüt gelişimi açısından da örgütsel sessizlik, olumsuz durumlar oluşturabilmektedir. Dinamik bir çalışma ortamında örgüt üyelerinin fikirleri önemli olup örgüt üyelerinin sessizliği devam ettirmeleri örgütlerin varlığını devam ettirebilmelerine ve ilerleyebilmesine gölge düşürebilmektedir (Tiktaş, 2012). Özellikle zümre ilişkilerinin önemli olduğu sınıf öğretmenleri arasında iletişimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Örgütteki bireyler bilgiyi paylaşmayı örgüt hiyerarşisini etkilediğini bildiklerini paylaşmamakta ve hoşnutsuzluk gösteren, sorunlu ve dedikocu olarak etiketlenmelerden korktuklarını ifade etmektedirler (Milliken, Morrison & Hewlin, 2003). Örgütsel sessizliğin hâkim olduğu örgüt ikliminde öğretmenler, yöneticilerle bilinçli olarak gerçek anlamda iletişim kuramayarak okulun gelişmesine dair bir görüş sunamamaktadırlar. Bunun sonucunda ise okul ortamında değer paylaşımı sağlanamayarak örgütte entropi yaşanabilmektedir (Cemaloğlu, 2012).

Örgütsel dedikoduya maruz kalmak istemeyen okul çalışanları sessizliğe karşı sessizliğe bürünerek kendileri iletişim sisteminin dışında bırakmaya başlayabilmektedirler. Literatür incelendiğinde; örgütsel dedikoduya ilişkin yapılan az sayıda araştırmanın mevcut olduğu görülmüş ancak örgütsel sessizlikle ilişkilendirilen ve sınıf öğretmenlerinin algılarını inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Örgütsel sessizlik Nartgün ve Demirel (2012) iş yeri yalnızlığı, Ünlü, Hametoğlu ve Yaman (2015) örgütsel adalet, Demirtaş, Özdemir ve Küçük (2016) bürokratik yapı ve örgütsel sinizm, Çakır ve Yılmaz (2017) örgütsel bağlılık, Demirtaş ve Nacar iş doyumu (2018), Kıranlı, Güngör ve Potuk (2018) mobbing, örgütsel adalet, Moçoşoğlu ve Kaya (2018) örgütsel mutluluk, Turhan ve Erol (2019) örgütsel kronizm ve örgütsel sinizm, Bozkuş, Karacabey ve Özdere (2019) okulun örgütsel kolaylaştırıcı yapısı ve iş tatmini, Balyer ve Çetindere (2019) motivasyon, Tatar ve Ayık (2020) örgüt iklimi, Atmaca (2020) örgütsel özdeşleşme, Güngör ve Gündüz (2021) okul kültürü, Sağır ve Işık (2023) okul müdürlerinin yönetim tarzı konuları ile çalışılmıştır. Anuk, İşlek ve Bakioğlu (2023), okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel bağlılıkları ile iş doyumları ilişkisinde, Uyan (2023), akademisyenlerin örgütsel adaletsizlik algıları ile bilgi saklama davranışı arasındaki ilişkisinde örgütsel sessizliğin aracılık rolü çalışılmıştır.

Örgütsel dedikodu ise Alakaşlı ve Tösten (2022) bağlılık, Karasu ve Cömert (2022) örgütsel güven, Gezen ve Kaya (2023) anlamlı iş ve örgütsel ikiyezülük, Petek ve Avcı (2023) tükenmişlik ile ilişkilendirilmiştir. Doğan ve Usta (2024), okul müdürlerinin örgütsel dedikodu yönetimi ile ilgili algılarını belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirmişlerdir.

1.4. Araştırmanın Amacı

Sınıf öğretmenlerinin karar alma süreçlerinde, fikirlerini açıkça ifade edemiyor olmaları okullardaki yönetim süreçlerini olumsuzluklar yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu sessizlik ortamının öğretmenler arasında dedikodu ve söylentilere neden olması da yaşanabilecek ihtimaller arasında bulunabilmektedir. Örgütsel dedikodunun zararlı etkilerinden okulların sakınabilmesi için örgütteki bireylerin düşüncelerini açıkça belirtebileceği bir ortamlarının olması gerektiği söylenebilir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerin örgütsel dedikodu ve örgütsel sessizlik algı düzeylerini tespit etmek, demografik değişkenlere göre incelemek ve arasındaki ilişkisini belirlemektir.

Bu araştırmanın amacı, “Sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu algıları ile örgütsel sessizlik algıları arasındaki ilişki nedir?” şeklindedir. Bu bağlamda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

- a. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu ve örgütsel sessizlik algı düzeyleri nedir?
- b. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu ve örgütsel sessizlik algı düzeyleri cinsiyet ve öğrenim durumu değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
- c. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu algı düzeyleri ile örgütsel sessizlik algı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu algıları ile örgütsel sessizlik algıları arasındaki ilişkinin belirlenmesinde ilişkiisel araştırma modeli kullanılmıştır. İlişkiisel araştırma modellerinde, mevcut olayların daha önceki olay ve koşullarla ilişkilerini de dikkate alarak, durumlar arasındaki etkileşimi açıklanmaya çalışılır (Kaptan, 1998: 59).

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Kahramanmaraş İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı merkez ilçeleri Dulkadiroğlu ve Onikişubat ilçelerinde görev yapmakta

olan 2131 sınıf öğretmeninden oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında kabul edilebilir hata payı %5 olarak alınarak 5000 kişilik bir evrende % 95'lik güven düzeyinde evreni temsil edebilecek örneklem büyüklüğü belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü nicel çalışmalarda 150-1.300 arası değişmekle birlikte genellikle 200-300 arasında olduğu görülebilmektedir (Dolapçı ve Uluğ, 2023). Araştırmanın örneklemini için gerekli olan 200 üzerinde ölçek formu ilkokullardaki sınıf öğretmenlerine gönüllülük esas alınarak onam formu ile birlikte dağıtılmıştır. Eksik ve yanlış doldurulan ölçek formları çıkarıldığında geriye kalan 188 ölçek formu incelemeye alınmıştır. Buradan hareketle örneklem, basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilen 188 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Basit seçkisiz örnekleme yönteminde, tüm bireylerin seçilme olasılığı aynı olup bir bireyin seçilmesi diğer bireylerin seçimini etkilememektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017). Sınıf öğretmenlerine ait cinsiyet, yaş, öğrenim düzeyi, mesleki kıdem gibi demografik değişkenler Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. Sınıf Öğretmenlerinin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Analizi

Değişkenler	Alt Değişkenler	f	%
Cinsiyet	Kadın	123	65.4
	Erkek	65	34.6
Yaş	21-30	27	14.4
	31-40	88	46.8
	41 ve üstü	73	38.8
Öğrenim Düzeyi	Lisans	156	83.0
	Lisansüstü	32	17.0
Mesleki Kıdem	1-10 yıl	76	40.43
	11-20 yıl	70	37.23
	21 ve üstü yıl	42	22.34
Toplam		188	100

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplamada aşağıdaki ölçekler kullanılmıştır:

Örgütsel Dedikodu Ölçeği (ÖDÖ): Han ve Dağlı (2018) tarafından geliştirilen bu ölçek, örgütsel zarar, haberdar olma, ilişkileri geliştirme olmak üzere 3 faktör olmak üzere toplam 24 maddedir. "Tamamen katılıyorum (5)", "Çoğunlukla katılıyorum (4)", "Orta düzeyde katılıyorum (3)", "Biraz katılıyorum (2)" ve "Hiç katılmıyorum (1)" şeklinde Beşli Likert tipinde derecelendirilmiştir. Örgütsel zarar boyutundan yüksek puan almak olumsuz durumların mevcut olduğunu, haberdar olma ve ilişkileri geliştirme boyutunun yüksek olmasının ise olumlu durumların mevcut olduğunu belirtmektedir.

Han ve Dağlı (2018) "Örgütsel Dedikodu Ölçeğinin" geneline ilişkin Cronbach's Alpha (α) katsayısını .82 olarak hesaplamışlardır. Ölçeğin alt boyutlarında ise güvenilirlik

katsayılarını güvenilirlik katsayılarını sırasıyla .92, .94 ve .94 olarak bulmuşlardır. Bu araştırmada ise ölçeğin tamamında katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutları için sırasıyla .94, .94 ve .91 olarak bulunmuştur. Verilen değerlere baktığımızda, ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilmektedir (George & Mallery, 2003). Bu çalışmada, “Mplus7.4. programı ile yapılan DFA sonucunda “ÖDÖ” ‘nin üç faktörlü yapısı doğrulanmıştır. CFI ve TLI değerleri .90’dan büyük, RMSEA ve SRMR değerleri .08’den düşük olduğunda modelin kabul edilebilir olduğu sonucuna varılmaktadır (Kline, 2015). Yapılan analiz sonucu oluşturulan madde faktör yük değerleri belirlenmiştir ($\chi^2/sd=2.87$;CFI=.90 ;TLI=.90 ;RMSEA=.07 ;SRMR=.06).

Örgütsel Sessizlik Ölçeği(ÖSÖ): Kahveci ve Demirtaş (2013a) tarafından geliştirilen “Örgütsel Sessizlik Ölçeği” yönetici, okul ortamı, sessizliğin kaynağı, duygu ve izolasyon olmak üzere 5 alt boyut ve toplam 18 maddedir. Tamamen katılıyorum (5)”, “Katılıyorum (4)”, “Orta düzeyde katılıyorum (3)”, “Katılmıyorum (2)”, “Hiç katılmıyorum (1)” 5’li Likert tipinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin 5 alt boyutu okul ortamı, duygu, sessizliğin kaynağı, yönetici ve izolasyondur.

Kahveci ve Demirtaş (2013a) “Örgütsel Sessizlik Ölçeğinin” geneline ilişkin Cronbach’s Alpha (α)katsayısını .89 olarak hesaplamışlardır. Ölçeğin alt boyutlarında ise güvenilirlik katsayıları sessizliğin kaynağı alt boyutu için .80, duygu alt boyutu için .81, okul ortamı alt boyutu için .74, yönetici alt boyutu için .79, izolasyon alt boyutu için .83 olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada ise ölçeğin tamamında katsayısı.82 olarak bulunurken, okul ortamı alt boyutunda .59, duygu alt boyutunda .63, sessizliğin kaynağı alt boyutunda .57, yönetici alt boyutunda .78 ve izolasyon alt boyutunda .81 olarak bulunmuştur. Alpha katsayıları incelendiğinde ölçek genelinde .70 üzerinde katsayıya ulaşıldığı görülmektedir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2017). “Mplus7.4. programı ile yapılan DFA sonucunda “ÖDÖ” ‘nin beş faktörlü yapısı doğrulanmıştır. CFI ve TLI değerleri .90’dan büyük, RMSEA ve SRMR değerleri .08’den düşük olduğunda modelin kabul edilebilir olduğu sonucuna varılmaktadır (Kline, 2015). Yapılan analiz sonucu oluşturulan madde faktör yük değerleri belirlenmiştir ($\chi^2/sd=1.72$;CFI=.91 ;TLI=.90 ;RMSEA=.06 ;SRMR=.06).

2.4.Verilerin Analizi

Araştırmada, betimsel istatistik analiz yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler ve boyutlarına ilişkin dağılımın normalliği için aritmetik ortalama, standart sapma ve Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerleri incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda çarpıklık (Skewness) değeri "Örgütsel Sessizlik Ölçeğinin geneli ve alt boyutları olan sessizliğin kaynağı, izolasyon, okul ortamı, duygu ve yönetici boyutları için sırasıyla “-.373”, “-.546”, “-.420”, “.059”, “-.183”, “-.678” “Örgütsel Dedikodu Ölçeğinin” geneli ve alt boyutları ilişkileri geliştirme, haberdar olma ve örgütsel zarar boyutları için sırasıyla-.523, .005, .443,-.245 olarak bulunmuştur.

Örgütsel dedikodu ve örgütsel sessizlik ölçeklerinin alt boyutları ve toplamında verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilmektedir Parametrik/parametrik olmayan testlerden

hangisinin kullanılacağını belirlemek için Levene's homojenlik testi uygulanmıştır. Sınıf öğretmenlerinden elde edilen puanların cinsiyet, öğrenim düzeyi değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını bulmak için Bağımsız Örneklem t-testi uygulanmıştır. Üçüncü araştırma sorusu için Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı (r) kullanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi “Sınıf Öğretmenleri algılarına göre örgütsel dedikodu ve örgütsel sessizlik düzeyleri nedir?” şeklinde düzenlenmiştir.

Tablo 2. Örgütsel Dedikodu ve Örgütsel Sessizlik Ölçeklerinin Betimsel Analizleri

Boyutlar	N	\bar{X}	S
Haberdar Olma	188	2.84	.85
İlişkileri Geliştirme	188	2.18	.78
Örgütsel Zarar	188	3.49	.78
Örgütsel Dedikodu T.	188	2.80	.44
Okul Ortamı	188	2.73	.62
Duygu	188	3.60	.67
Sessizliğin Kaynağı	188	3.10	.60
Yönetici	188	3.68	.78
İzolasyon	188	3.34	.79
Örgütsel Sessizlik T.	188	3.24	.52

* $p < .05$

Tablo 2'deki bulgulara bakıldığında, sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikoduyu ilişkin algılarının orta düzeyde olduğu görülmektedir. Her üç boyuttaki toplam ortalamalara göre ise sınıf öğretmenlerin örgütsel dedikoduyu ilişkin algıları her üç boyutta sırasıyla orta, düşük ve yüksek şeklindedir. Ayrı ayrı toplam ortalamalara bakıldığında ortalaması en yüksek olan boyut örgütsel zarar boyutu ($\bar{X}=3.49$)'dur. Bu bulguya göre sınıf öğretmenlerinin dedikodunun örgüte zarar verdiği görüşünü savundukları yorumu yapılabilir. Sınıf öğretmenlerin örgütsel dedikodu algıları madde olarak incelendiğinde; en çok “Okulumda dedikodu ortamında bulunmayı zaman kaybı olarak görürüm.” maddesine ($\bar{X}= 3.68$) katıldıkları gözlemlenmiştir. Sınıf öğretmenlerinin algıları, örgütsel dedikodu ölçeğinin haberdar olma boyutunda genel olarak “orta düzeyde katılıyorum” aralığındadır. Bu bulguya göre sınıf öğretmenlerinin dedikoduyu bir haberleşme aracı (bilgi edinme yolu) olarak bazen tercih ettikleri söylenebilir. Sınıf öğretmenlerinin algıları, ilişkileri geliştirme

boyutunda “biraz katılıyorum” aralığındadır. Buna göre sınıf öğretmenleri dedikoduyu, ilişkileri geliştirmede bazen bir araç olarak görebilmektedirler. Örgütsel dedikodu ölçeğinin örgütsel zarar alt boyutunda ölçek maddelerinin puanlarına bakıldığında; sınıf öğretmenlerinin algıları genel olarak “çoğunlukla katılıyorum” aralığındadır. Örgütsel zarar boyutundaki algıları “orta düzeyde katılıyorum” ve “çoğunlukla katılıyorum” aralığında değişmektedir. Bu bulgulara göre sınıf öğretmenlerinin dedikoduyu örgüte zarar verici bir araç olarak algılama düzeylerinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Sınıf öğretmenlerinin örgütsel sessizlik algılarının ($\bar{X}= 3.24$) ise orta düzeyde olduğu gözlemlenmektedir. Örgütsel sessizlik algısı okul ortamı ($\bar{X}=2.73$) vesessizliğin kaynağı ($\bar{X}= 3.10$), izolasyon ($\bar{X}= 3.34$), alt boyutlarında orta düzeyde; duygu ($\bar{X}=3.60$), yönetici ($\bar{X}= 3.68$) alt boyutlarında “katılıyorum” düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Örgütsel sessizlik ölçeğinin alt boyutları incelendiğinde, en yüksek ortalamanın yönetici boyutunda “Katılıyorum” ($\bar{X}=3.68$) en düşük ortalamanın ise okul ortamı boyutunda ($\bar{X}=2.73$) “orta düzeyde katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir. Sınıf öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları madde olarak incelendiğinde; en çok “*Öğretmenlerin içsel memnuniyetsizliği endişe ve stresi tetikler.*” maddesine ($\bar{X}= 4.13$) katıldıklarını belirtmişlerdir. Örgütsel sessizlik ölçeğinin okul ortamı alt boyutunda sınıf öğretmenlerinin 2. ve 4. maddelere ilişkin ortalamalara göre algıları “Orta düzeyde katılıyorum” şeklindedir. Okul ortamı alt boyutunda, sınıf öğretmenleri en çok “*Öğretmenler yöneticilerinin eksikliklerini bilmelerine rağmen bu durumu dile getirmezler.*” Maddesine ($\bar{X}= 3.45$) katıldıklarını belirtmişlerdir. Duygu alt boyutunda, Ortalaması en düşük olan madde 5. Madde ($\bar{X}=3.28$) ve ortalaması en yüksek olan madde ise 6. Madde ($\bar{X}=4.13$) şeklindedir. Buna göre 6. Maddeye ilişkin sınıf öğretmenlerinin algıları “Katılıyorum” şeklinde olmuştur. Sessizliğin kaynağı alt boyutunda, ortalaması en düşük olan maddenin 10. Madde ($\bar{X}=2.77$) olduğu görülmektedir. Yönetici alt boyutunda örgütsel sessizlik ölçeğinin yönetici boyutunda 13. Madde ($\bar{X}=3.87$), 14. madde ($\bar{X}=3.39$) ve 15. Madde ($\bar{X}=3.81$) şeklindedir. İzolasyon alt boyutunda ise örgütsel sessizlik ölçeğinin izolasyon boyutunda 16. Madde ($\bar{X}=3.32$), 17. madde ($\bar{X}=3.18$) ve 18. Madde ($\bar{X}=3.53$) şeklindedir. Buna göre sınıf öğretmenlerinin örgütsel sessizlik ölçeği izolasyon boyutuna ilişkin algıları “orta düzeyde katılıyorum” şeklinde olmuştur.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Bu başlık altında araştırmanın ikinci alt problemi olan " Sınıf Öğretmenleri algılarına göre örgütsel dedikodu ve örgütsel sessizlik düzeyleri (cinsiyet, öğrenim durumu) değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?" Sorusuna yanıt aramak için yapılan analizler yer almaktadır. Bu amaçla bağımsız örneklem t-Testi sonuçlarına bakılmıştır.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Örgütsel Dedikodu ve Örgütsel Sessizlik Bağımsız Gruplar için t- Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	ss	t	p
Haberdar Olma	Kadın	123	2.86	.85	.276	.78
	Erkek	65	2.82	.87		
İlişkileri Geliştirme	Kadın	123	2.10	.72	-1.835	.06
	Erkek	65	2.32	.88		
Örgütsel Zarar	Kadın	123	3.50	.82	.194	.84
	Erkek	65	3.48	.70		
Örgütsel Dedikodu T.	Kadın	123	2.79	.43	-.648	.51
	Erkek	65	2.83	.47		
Okul Ortamı	Kadın	123	2.83	.60	3.085	.00*
	Erkek	65	2.54	.64		
Duygu	Kadın	123	3.59	.65	-.060	.95
	Erkek	65	3.60	.72		
Sessizliğin Kaynağı	Kadın	123	3.19	.52	2.942	.00*
	Erkek	65	2.93	.69		
Yönetici	Kadın	123	3.73	.70	1.013	.31
	Erkek	65	3.61	.91		
İzolasyon	Kadın	123	3.40	.74	1.416	.15
	Erkek	65	3.40	.88		
Örgütsel Sessizlik T.	Kadın	123	3.30	.48	2.353	.02*
	Erkek	65	3.12	.57		

*p< .05

Tablo 3'te yer alan gruplar arasındaki anlamlılığın test edilmesi amacıyla yapılan Bağımsız Gruplar t-Testi sonuçlarına göre, sınıf öğretmenlerin örgütsel dedikodu algı düzeyleri cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır ($p>.05$). Sınıf öğretmenlerin örgütsel sessizlik algı düzeyleri ise cinsiyet değişkeni açısından; okul ortamı ($t=3.085$), sessizliğin kaynağı ($t=2.942$), boyutları için kadınlar lehine anlamlı farklılık göstermektedir ($p<.05$). Bu bulguya göre, kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre, duygu ve düşüncelerini açıkça dile getirmede problem yaşadıkları düşünülebilir.

Tablo 4. Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Örgütsel Dedikodu ve Örgütsel Sessizlik Bağımsız Gruplar için t- Testi Sonuçları

Boyutlar	Öğrenim Durumu	N	\bar{X}	ss	t	p
Haberdar Olma	Lisans	156	2.77	.85	-2.660	.00*
	Lisansüstü	32	3.20	.81		
İlişkileri Geliştirme	Lisans	156	2.17	.76	-.328	.74
	Lisansüstü	32	2.22	.88		
Örgütsel Zarar	Lisans	156	3.07	.79	.850	.39
	Lisansüstü	32	3.52	.75		
Örgütsel Dedikodu T.	Lisans	156	2.79	.44	-.803	.42
	Lisansüstü	32	2.86	.44		
Okul Ortamı	Lisans	156	2.71	.59	-.787	.43
	Lisansüstü	32	2.81	.77		
Duygu	Lisans	156	3.58	.66	-0.506	.61
	Lisansüstü	32	3.65	.72		
Sessizliğin Kaynağı	Lisans	156	3.07	.57	-1.750	.08
	Lisansüstü	32	3.27	.68		
Yönetici	Lisans	156	3.66	.74		

	Lisansüstü	32	3.80	.94	-.892	.37
İzolasyon	Lisans	156	3.28	.76		
	Lisansüstü	32	3.64	.91	-2.376	.01*
Örgütsel Sessizlik T.	Lisans	156	3.21	.50		
	Lisansüstü	32	3.38	.61	-1.703	.09

* $p < .05$

Sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu algı düzeyleri öğrenim durumu değişkeni açısından; haber olma ($t=-2.660$) boyutunda lisansüstü öğrenim gören öğretmenler lehine anlamlı farklılık göstermektedir ($p < .05$). Örgütsel sessizlik algı düzeyleri ise öğrenim durumu değişkeni açısından; izolasyon ($t=-2.376$) boyutu için lisansüstü mezuniyeti olan öğretmenler lehine anlamlı farklılık göstermektedir ($p < .05$). Bu bulguya göre duygu ve düşüncelerini dile getirme isteği duyan lisansüstü mezuniyete sahip öğretmenlerin izole olma endişesi taşıdıkları söylenebilir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin arasındaki ilişkiye yönelik algılarını belirlemek için korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu algıları ile örgütsel sessizlik algıları arasındaki korelasyon ilişkisi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1- H. Olma	1									
2-İ. Geliştirme	.381**	1								
3- Ö. Zarar	-.045	-.247**	1							
4-Ö. D.	.644**	.513**	.583**	1						
5-O. Ortamı	.406**	.243**	-.144*	.214**	1					

6-Duygu	.454**	.208**	.028	.345**	.529**	1				
7-S. Kaynağı	.376**	.120	.047	.280**	.432**	.499**	1			
8-Yönetici	.247**	.047	.124	.237**	.289**	.423**	.497**	1		
9-İzolasyon	.477**	.227**	.054	.384**	.610**	.597**	.515**	.440**	1	
10-Ö. S.	.509**	.217**	.027	.378**	.745**	.773**	.797**	.688**	.820**	1

* $p < .05$

Tablo 5 incelendiğinde, sınıf öğretmenleri algılarına göre örgüt dedikodu ile örgütsel sessizlik arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Örgütsel dedikodunun boyutlarına bakıldığında; haberdar olma ($r=.509, p<.01$) boyutu ile örgütsel sessizlik arasında pozitif yönde orta düzeyde, ilişkileri geliştirme ($r=.217, p<.01$) boyutu arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Örgüt dedikodu ölçeğinin haberdar olma boyutu ile örgütsel sessizlik ölçeğinin okul ortamı ($r=.406, p<.01$), duygu ($r=.454, p<.01$), sessizliğin kaynağı boyutları ($r=.376, p<.01$) ve izolasyon ($r=.477, p<.01$), arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Yönetici ($r=.247, p<.01$) boyutunda ise pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Örgüt dedikodu ölçeğinin ilişkileri geliştirme boyutu ile örgütsel sessizlik ölçeğinin okul ortamı ($r=.243, p<.01$), duygu ($r=.208, p<.01$) ve izolasyon ($r=.227, p<.01$) boyutlarında pozitif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu bulgulanmıştır. Örgütsel dedikodu ölçeğinin örgütsel zarar boyutu ile örgütsel sessizlik ölçeğinin okul ortamı ($r=-.144, p<.01$), boyutu arasında negatif yönlü ve düşük düzeyde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sınıf öğretmenlerin örgütsel dedikodu algılarının orta düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Sınıf öğretmenlerin örgütsel dedikoduya ilişkin algılarının her üç boyutta sırasıyla orta düzeyde katılıyorum”, “biraz katılıyorum”, “çoğunlukla katılıyorum” şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Ortalaması en fazla olan boyutun örgütsel zarar ($\bar{X}=3.49$), en düşük olan boyutun ilişkileri geliştirme ($\bar{X}=2.18$) boyutu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde nicel verilere göre sınıf öğretmenlerinin dedikodunun okullara zarar verdiğini düşündükleri belirlenmiştir. Gezen ve Kaya (2023), örgütsel dedikodu algı düzeyleri orta düzeyde olduğunu belirlemişlerdir. Çakmak ve Arabacı (2012) öğretmenlerin çoğunluğunun eğitim kurumlarında dedikodunun varlığına inandıklarını saptamışlardır. Bu araştırma sonuçları, araştırma sonucu ile örtüşmektedir. Akyürek (2020)

de öğretmenlerin görüşlerinin katılıyorum düzeyinde olduğunu belirlemiştir. Himmetoğlu, Ayduğ ve Bayrak (2018) ise okul yöneticilerinin bu davranışlar karşısında işini düzgün yapmak, ilgisizlik gibi davranışlarda yoğunlaştıklarını belirlemiştir. Osal (2021), okul yöneticisinin %91'i okullarda dedikodu ve söylenti ortamlarının mevcut olduğunu, yönettikleri okullarda da bunun gerçekliğini ifade etmişlerdir. Atabek ve Özşarlak (2021) akademisyenler üzerine yürüttükleri çalışmada, akademisyenlerin bir kısmının bu durumların hiç farkında olmadıklarını, geri kalan çoğunluğunun ise birimlerinde ara sıra, sık sık olmak üzere dedikodu ve söylentileri fark ettiklerini tespit etmişlerdir.

Sınıf öğretmenlerinin örgütsel sessizlik algılarının ($\bar{X} = 3.24$) orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Demirtaş, Özdemir ve Küçük (2016), Aydın (2016), Kayaalp ve Özdemir'in (2020) de elde ettikleri sonuçlar, araştırma sonucunu desteklemektedir. Kıranlı-Güngör ve Potuk (2018), Demirbaş ve Bostancı (2020), öğretmenlerin örgütsel sessizlik algılarının düşük düzeyde olduğunu belirlemiştir. Bozkurt, Karacabey ve Özdere (2019), öğretmenlerin algıladığı örgütsel sessizliğin ortalaması "katılmıyorum" düzeyinde yer aldığından araştırma örneklemindeki okullarda örgütsel sessizliğin bulunmadığını belirlemiştir. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular araştırma sonucunu desteklemektedir. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel sessizlik algılarının örgütsel sessizlik ölçeğinin alt boyutlarından yönetici boyutuna "katılıyorum" ($\bar{X}=3.68$) düzeyinde, okul ortamı boyutuna ise ($\bar{X}=2.73$) orta düzeyde olduğu tespit etmiştir. Tatar ve Ayık (2020), ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel sessizliğe ilişkin algılarının en yüksek ortalamasının duygu boyutunda, en düşük ortalamasının ise izolasyon boyutunda olduğunu belirlemiştir. Bu araştırma bulgusu araştırma sonucu ile örtüşmemektedir. Örgütteki yöneticiler örgütsel sessizliğe engel olabilmek için örgüt için önemli olan enformasyon akışının daha sağlıklı gerçekleşebilmesi için bilgi akışının problemsiz gerçekleşmesine olanak sağlayabilirler (Liu, Wu & Ma, 2009).

Sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikoduya ilişkin algıları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Karasu ve Cömert'e (2022) göre öğretmenlerin, örgütsel dedikodunun algısının cinsiyete göre farklılık gösterdiğini tespit edilmiştir. Gürbüz (2019) ise erkeklerin kadımlara göre "dedikodunun örgütsel araç" olduğuna daha fazla inandıklarını saptamıştır. Bu bulgular araştırma sonucunu ile örtüşmemektedir. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel sessizliğe ilişkin algılarının cinsiyet değişkenine göre okul ortamı ve sessizliğin kaynağı boyutlarında kadınlar lehine anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. Demirtaş ve Nacar (2018), çalışmalarında, örgütsel sessizliğin cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığını saptamışlardır. Turhan ve Erol (2019), kadın öğretmenlerin örgütsel sessizlik ölçeğine verdikleri cevapların ortalama puanları erkek öğretmenlere göre yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Dolayısı ile araştırma sonuçlarının birbiriyle tutarlı olduğu görülmektedir. Nartgün ve Demirel (2012), Ünlü, Hamedoğlu ve Yaman (2015), Çakır ve Yılmaz (2017), Uçar (2017), Demir ve Cömert (2018), Moçoşoğlu ve Kaya (2018), Sarıdede (2019), Balyer ve Çetindere (2019), Atmaca (2020), Eray, Kaya, Karadaş (2021), Demirtaş ve Demirhan (2023) örgütsel

sessizlik algılarının cinsiyet değişkenine farklılaşmadığını tespit etmişlerdir. Bu araştırma sonuçları, araştırma sonucu ile örtüşmemektedir.

Sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikoduya ilişkin algıları öğrenim durumu değişkenine göre örgütsel dedikodu ölçeğinin haberdar olma boyutunda lisansüstü eğitim gören sınıf öğretmenleri lehine farklılaştığı tespit edilmiştir. Ayaz (2021), çalışanların eğitim düzeylerine göre dedikodu algılarının farklılık gösterdiğini belirlemiştir. Yavuz ve Levent (2021) öğretmenlerin dedikodu ve söylentiye ilişkin tutum puanlarının öğrenim düzeyine farklılaşmadığını saptamışlardır. Bu araştırma bulgusu, araştırma sonucu ile örtüşmemektedir. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel sessizlik algılarının öğrenim durumu değişkenine göre izolasyon boyutunda lisansüstü öğrenim gören öğretmenler lehine anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. Öztürk ve Ataş (2023), lisans öğrenim düzeyine sahip öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları lisansüstü eğitim öğrenim düzeyine sahip mezunu öğretmenlere oranla anlamlı derecede yüksek olduğu tespit etmiştir. Kengil (2023), öğretmenlerin örgütsel sessizlik algılarının okul ortamı, duygu, sessizliğin kaynağı, yönetici ve izolasyon boyutlarında öğrenim durumuna göre anlamlı farklılık göstermediğini tespit etmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu ve örgütsel sessizliğe ilişkin algıları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ve bu ilişkinin ise pozitif yönde orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Örgütsel dedikodunun boyutlarına bakıldığında; haberdar olma ($r=.509$, $p<.01$) boyutu ile örgütsel sessizlik arasında pozitif yönde orta düzeyde, ilişkileri geliştirme ($r=.217$, $p<.01$) boyutu örgütsel sessizlik arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Nartgün ve Kartal (2013), örgütsel sessizlik ile örgütsel sinizm arasında orta düzeyde pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşırlarken, Karabağ, Köse (2014), örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin negatif yönde ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma sonucuna göre örgütsel dedikodu boyutunda en yüksek ortalamanın örgütsel zarar boyutunda, örgütsel sessizlik boyutunda ise en yüksek ortalamanın yönetici boyutunda olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre örgütsel sessizliğe yönelik okul yöneticilerinin, sınıf öğretmenlerinin duygu ve düşüncelerini rahatça ifade edebilecekleri güven ortamı oluşturabilmesi, örgütsel dedikoduya yönelik örgütsel zararlarını azaltabilmek adına önlemler alabilmesi gerektiği önerilebilir. Sınıf öğretmenlerin örgütsel sessizlik algı düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre okul ortamı ve sessizliğin kaynağı boyutları için kadınlar lehine anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Okul yöneticilerinin okul çalışanlarına karşı adil yaklaşım sergileyerek görüşlerini açıklamalarına olanak tanımaları gerektiği belirtilebilir. Okul yöneticilerinin, öğretmenlerin kaygı ve streslerini azaltabilmek için okul ortamlarında ve farklı görüşleri önemsemesi açık kapı politikası uygulayabilmesi gerektiği önerilebilir. Sınıf öğretmenlerinin örgütsel dedikodu ve örgütsel sessizlik algı düzeyleri arasındaki ilişki düzeyini ortaya çıkarmaya çalışan bu araştırma nicel bir çalışmadır. Daha derinlemesine sonuçlar elde etmek için nitel araştırmalar yapılabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. S. & Cingöz, A. (2009). İş görenlerin dedikoduya inanma düzeyleri ve dedikodunun amaçlarına ilişkin algılamaları: Örgütsel ve bireysel değişkenler açısından bir inceleme. *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayını.
- Akduru, H. E. & Semerciöz, F. (2017). Kamu kurumlarında örgütsel dedikodu ve işyeriyalnızlığına dair bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(13), 106-119.
- Akyürek, M. İ. (2020). Okullarda dedikodu ve söylenti durumunun incelenmesi. *İstanbul Zaim Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 2(4), 174-190.
- Alakaşlı, H. & Tösten, R. (2022). Okullarda örgütsel dedikodu ile bağlılık arasındaki ilişkinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 44-58. <https://doi.org/10.53506/egitim.1068467>.
- Anuk İşlek, S. & Bakioğlu, F. (2023). Okulöncesi öğretmenlerinin örgütsel bağlılıkları ile iş doyumları ilişkisinde örgütsel sessizliğin aracılık rolü. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 170-193. <https://doi.org/10.38151/akef.2023.49>
- Arabacı, İ. B., Sünkür, M. & Şimşek, F. Z. (2012). Öğretmenlerin dedikodu ve söylenti mekanizmasına ilişkin görüşleri: Nitel bir çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 2 (2), 171-190.
- Argyris, C. (1997). Double loop learning in organizations. *Harvard Business Review*, 55(5).
- Atabek, Ü., Özşarlak, P. & Fiendur, Atabek, G. (2021). Akademik örgütlerde dedikodu ve söylentilere yönelik algılar. *Yükseköğretim Dergisi*, 11(1), 111-122.
- Atmaca, T. (2021). Examining the relationship between teachers' organizational silence behaviors and organizational identification. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 367-389.
- Ayaz, E. (2021). Örgütsel Dedikodunun İş Stresi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (60), 259-279. <https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.927564>
- Aydın, Y. (2016). Örgütsel sessizliğin okul yönetiminde kayırmacılık ve öğretmenlerin öz yeterlik algısı ile ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 22(2), 165-192.
- Ayık, A. (2007). *İlköğretim okullarında oluşturulan okul kültürü ile okulların etkililiği arasındaki ilişki* (Erzurum İli Örneği). (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Balyer, A. & Çetindere, E. D. (2019). Öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları ile motivasyonları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yıldız Journal of Educational Research*, 3 (2), 99-116.
- Bildik, B. (2009). *Liderlik tarzları, örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze.
- Bozkuş, K., Karacabey, F. & Özdere, M. (2019). Okulun kolaylaştırıcı örgütsel yapısı ile örgütsel sessizlik ve iş tatmini arasındaki ilişkiler. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 10 (19), 107-129.

- Brinsfield, C. T. (2009). *Employee silence: Investigation of dimensionality, development of measures, and examination of related factors*. Dissertation, Ohio State University, USA.
- Bursalhoğlu, Z. (2002). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cemaloğlu, N. (2012). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. S. Özdemir (Edt.), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çakıcı, Y. (2008). Örgütlerde sessiz kalan konular sessizliğin nedenleri ve algılanan sonuçları üzerine bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (1), 117-134.
- Çakır, E., & Yılmaz, E. (2017). Öğretmenlerin örgütsel sessizliklerinin örgütsel bağlılıkları ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. Konferans: *1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 670-680.
- Çalışkan, A. & Pekkan, N.Ü. (2016). Örgütsel sessizliğin iş performansına etkisi: Etik ikliminin aracılık rolü. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-19.
- Demir, E. & Cömert, M. (2019). Ortaokul öğretmenlerinin örgütsel sessizlik algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (49), 148-165.
- Demirbaş, F. & B. Bostancı, A. (2020). Okulların örgütsel öğrenmeleri ile öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3), 1426-1439.
- Demirtaş, Z. ve Bayer Demirhan, N. (2023). Anaokullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Düzeyleri. *Türk Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 151-171. <https://doi.org/10.33907/turkjes.1096497>
- Demirtaş, Z. & Nacar, D. (2018). Öğretmenlerin iş doyumu ve örgütsel sessizlik algıları arasındaki ilişki. *Journal of Educational Reflections*, 2(1), 13-23.
- Demirtaş, Z., Özdemir, T. Y. & Küçük, Ö. (2016). Okulların bürokratik yapısı, örgütsel sessizlik ve örgütsel sinizm arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 22(2), 193-216.
- DiFonzo, N. & Bordia, R. (2007). *Rumor, gossip and urban legends*. Diogenes. <http://dio.sagepub.com/content/54/1/19> 11.11.2023 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Doğan, Ü. & Usta, M. E. (2024). Örgütsel Dedikodu Yönetimi Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kirşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 1-1.
- Dolapcı, E. & Uluğ, F. (2023). Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarına ilişkin sistematik bir derleme çalışması. *Alanyazın Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi*, 4(1), 9-20. <https://doi.org/10.59320/alanyazin.1228279>
- Dönmez, E. (2016). *Örgütsel sosyalleşme ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Eray, G., Kaya, A. & Karadaş, H. (2021). Örgütsel sessizliğe ilişkin öğretmen algıları. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), s.219-240.
- Foster, E. K. (2004). Research on gossip: Taxonomy, methods, and future directions. *Review of General Psychology*, 8(2), 78-99.
- Gabriels, K. & De Backer, C. J. S. (2016). Virtual gossip: How gossip regulates moral life in virtual worlds. *Computers in Human Behavior*, 63, 683-693.
- George, D. & Mallery, P. (2003). SPSS for windows step-by-step: A simple guide and reference, 14.0 update. *Journal of Management*, 35 (3), 634-717.
- Gezen, H. & Kaya, A. (2023). Öğretmenlerin anlamlı iş algı düzeylerinin örgütsel dedikodu ve örgütsel ikiye bölünmüşlük algı düzeylerine etkisi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(37), 55-79.
- Gül, H. & Özcan, N. (2011) Mobbing ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiler: Karaman İl Özel İdaresinde görgül bir çalışma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 107-134.
- Güngör, B. & Gündüz, Y. (2021). Öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları ile okul kültürü algıları arasındaki ilişki. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(40), 2586-2614. <https://doi.org/10.26466/opus.875646>
- Gürbüz, S. (2019). *Örgütsel dedikodu ile işyeri yalnızlığı arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

- Han, B. & Dağlı, A. (2018). Organizational gossip scale: Validity and reliability study. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(27), 829-846.
- Harlos, K. P. (2001) When organizational voice systems fail: More on the deaf-ear syndrome and frustration effects. *Journal of Applied Behavioral Science*, 37(3), 324-342.
- Henriksen, K. & Dayton, E. (2006). Public policy and research agenda organizational silence and hidden threats to patient safety. *Health Research and Educational Trust*, 41(4), 1539-1554.
- Himmetoğlu, B., Ayduğ, D. & Bayrak, C. (2018). Eğitim örgütlerinde informal iletişim araçları olarak söylenti ve dedikodunun yönetimi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 6(3), 62-85.
- Kahveci, G. & Demirtaş, Z. (2013a). Öğretmenler için örgütsel sessizlik ölçeği geliştirme çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(43), 167-182.
- Kahveci, G. & Demirtaş, Z. (2013b). Okul yöneticisi ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları. School administrator and teachers' perceptions of organizational silence. *Education*, 38(167), 50-64.
- Kahveci, G. & Demirtaş, Z. (2013a). Okul yöneticisi ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik algıları. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 38(167).
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Ankara: Tek ışık web ofset tesisleri.
- Karacaoğlu, K. & Cingöz, A. (2008). *Örgütsel sessizlik*. Özdevecioğlu, M., & Karadal, H. (Edt.), Ankara: İlke Yayınevi.
- Karasu, Y. & Cömert, M. (2022). İlköğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin örgütsel dedikodu ve örgütsel güven algıları arasındaki ilişki. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12 (3), 2723-2748.
- Kengil, R. (2023). *Okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Kıranlı, Güngör, S. & Potuk, A. (2018). Öğretmenlerin mobbing, örgütsel adalet ve örgütsel sessizlik algıları ve aralarındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(3), 723-742.
- Kim, A., Moon, J. & Shin, J. (2019). Justice perceptions, perceived insider status, and gossip at work: A social exchange perspective. *Journal of Business Research*, 97, 30-42.
- Kline R.B. (2019). *Yapısal eşitlik modellemesinin ilkeleri ve uygulaması*. Sedat ŞEN (Çev. Edt.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kolay, A. (2012). *Endüstri meslek liselerinde görev yapan öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köse, E., K., (2014). Dezavantajlı okullarda öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiler. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014 (2), 28-36.
- Liu, D., J. Wu, J. Ma. (2009). Organizational Silence: A Survey on Employees Working in a Telecommunication Company. *Computers & Industrial Engineering, CIE International Conference*, 1647-1651.
- Milliken, F., J. Morrison, E., W. & Hewlin, P. E. (2003). An exploratory study of employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why. *Journal of Management Studies*, 40:6.
- Mishra, J. (1990). Managing the grapevine. *Public Personnel Management*, 19 (2), 213-228.
- Moçoşoğlu, B. & Kaya, A. (2018). Okul yöneticileri ve öğretmenlerin örgütsel sessizlik ile örgütsel mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki: Şanhurfa ili örneği. *Harran Maarif Dergisi*, 3 (1), 52-70.
- Morrison E.W. & Milliken F.J. (2000). "Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World" *The Academy of Management Review*, 25 (4): 706-725.
- Mutlu, E. (2004). *Dedikodu: İletişim sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nartgün, Ş. S. & Demirel, S. (2012). Öğretmenlerin örgütsel sessizlik ile iş yaşamında yalnızlık düzeylerine ilişkin görüşleri *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 139-156.
- Osal, M., (2021). *İzmir İli- Urla ilçesi devlet okullarında görev yapan yöneticilerin gözünden dedikodu ve söylenti yönetimi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Perlow, L. & Williams, S. (2003). Is silence killing your company? *IEEE Engineering Management Review*, 31 (4), 18-23.

- Petek, T. & Avcı, Y.E. (2023). Öğretmenlerin örgütsel dedikodu ile örgütsel tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (0)33, 182-205.
- Premeaux, S. F. & Bedeian, A. G. (2003). Breaking the silence: the moderating effects of self monitoring in predicting speaking up in the workplace. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1537-1562.
- Rooks, G., Tazelaar, F. & Snijders, C. (2011). Gossip and reputation in business networks. *European Sociological Review*, 27(1), 90-106.
- Sabuncuoğlu, Z. (2009). *Turizm işletmelerinde örgütsel davranış*. Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık.
- Salkın, O. (2019). *Öğretmenlerin Örgütsel destek algıları ve örgütsel sessizlik algıları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Sağır, M. & Işık, C. (2023). Okul Müdürlerinin Yönetim Tarzı ile Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Algı Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Turkish Journal of Educational Studies*, 10 (3), 343-368.
- Sarıdede, U. (2019). İlköğretim öğretmenlerinin örgütsel sessizlik düzeylerinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi (Journal of Theoretical Educational Science)*, 12(3), 950-961.
- Sezgin Nartgün, Ş. & Kartal, V. (2013). Öğretmenlerin örgütsel sinizm ve örgütsel sessizlik hakkındaki görüşleri. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 2 (2), 47-67.
- Tatar, H. & Ayık, A., (2020). Örgüt iklimi ile örgütsel sessizlik arasındaki ilişki. *Sosyal araştırmalar ve davranış bilimleri dergisi*. 6(6), 49-72.
- Taşkıran, E. (2011). *Liderlik ve örgütsel sessizlik arasındaki etkileşim: Örgütsel adaletin rolü*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Tiktaş, G. (2012). *Örgüt kültürü, örgütsel özdeşleşme ve örgütsel sessizlik ilişkisine yönelik bir inceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Turhan, M. & Erol, Y. C. (2020). Öğretmen görüşlerine göre eğitim örgütlerinde kronizm, sessizlik ve sinizm arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35 (4), 874-886.
- Tutar, H. (2003). *Örgütsel iletişim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uçar, R. (2017). Öğretmenlerin örgütsel sessizlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ERTE Özel Sayısı, 209-232.
- Usta, M. E., Kaya, A. & Özyurt, D. (2018). Örgütsel dedikodu yönetimi. *Harran Education Journal*, 3(2), 1-13.
- Uyan, U. (2023). Akademisyenlerin örgütsel adaletsizlik algıları ile bilgi saklama davranışı arasındaki ilişkide örgütsel sessizliğin aracılık Rolü. *Bilgi Yönetimi*, 6(2), 364-375. <https://doi.org/10.33721/by.1324008>
- Ünlü, Y., Hamedoğlu, M. A. & Yaman, E. (2015). Öğretmenlerin örgütsel adalet algıları ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Sakarya University Journal of Education*, 5(2), 140-157.
- Yaman, E. & Ruçlar, K. (2014). Örgüt kültürünün yordayıcısı olarak üniversitelerde örgütsel sessizlik. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(1), 36-50.
- Yavuz, M. & Levent, A. F. (2021). Teachers' opinions on the causes and effects of gossip and rumor in schools. *E-International Journal of Educational Research*, 12(4), 41-67.
- Yılmaz Öztürk, Z. & Ataş, A. (2023). Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Algılarının İncelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(11), 87-101. <https://doi.org/10.56677/mkuefder.1321274>

İşletme Alanındaki Liderlik Çalışmalarının Bibliometrix İle Analizi

Şimal Çelikkol^{1, 2}, Nazife Orhan Şimşek³, Özgür Aslan⁴

ÖZET

Liderlik kavramı 1980'lerden bu yana önemini artırarak devam etmektedir. Özellikle işletmelerin başarılarını arttırabilmek adına etkili liderlere olan ihtiyaçları her geçen gün artmaktadır. Etkili liderler; iyi iletişim kurma, ekibini motive etme, sorumlulukları yerine getirme ve devretme, geri bildirimleri dinleme ve sürekli değişen bir işyerinde sorunları çözmeye esnekliğine sahip nitelikleri taşımaktadır. Bu özelliklere sahip olan liderler işletme performansı üzerinde de büyük etki yaratmakta ve işletmenin karlılığını ve inovatifliğini arttırmaktadır. Taşıdığı büyük öneme karşın son yıllarda liderlik üzerine yapılan çalışmaların daha çok kavramsal düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu çalışma ikincil verilerden faydalanılarak yapılmış olan bir araştırma makalesidir. Çalışmanın temel amacı; işletme yönetimi alanındaki liderlik çalışmalarının, son dönemde oldukça popüler ve kullanışlı bir Bibliyometri programı olan Bibliometrix ile analizinin yapılmasıdır. Bu analiz sonucunda en üretken ülkeler/yazarlar ve bunlar arasındaki ilişki ağı belirlenmiş ve liderlik konusuyla ilgili eğilimlere dair bulgular elde edilmiştir. Analiz sonucu elde edilen temel hususlar şunlardır; 1980'li yıllardan günümüze değin yayınlar düzenli bir artış eğilimi gösterdiği; Lotka yasasına göre alanın gelişmeye açık olduğu; liderlik kavramı ile ilgili yapılan çalışmalarda en sık tekrar edilen anahtar kelimelerin sırasıyla "performans", "dönüşümcü liderlik" ve "yönetim" olduğu, liderlik ile ilgili en fazla yayın yapan ülkelerin sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve İngiltere olduğu ve atf sayılarına göre Amerika Birleşik Devletleri'nin diğer ülkelere göre çok belirgin bir üstünlüğü olduğu. Elde edilen bulgular ışığında hem akademik çevrelere hem de işletmelerdeki karar vericilere önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Liderlik Türleri, Bibliometrix, Yönetim Stratejisi, İşletme Yönetimi.

Analysis of Leadership Studies in Business Administration with Bibliometrix

ABSTRACT

The concept of leadership has been increasing in importance since the 1980s. The need for effective leaders, especially in order to increase the success of businesses, is increasing day by day. Effective leaders have the qualities of communicating well, motivating their team, fulfilling and delegating responsibilities, listening to feedback and solving problems in an ever-changing workplace. Leaders who have these qualities have a great impact on business performance and increase the profitability and innovation of the business. Despite its great importance, it is seen that

¹ İletişim Yazarı: celikkolsimal@gmail.com

² Doç. Dr., İstanbul Beykent Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-5655-4833

³ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Beykent Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-9065-6457

⁴ Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, ORCID: 0000-0002-8780-5463

(Makale Gönderim Tarihi: 05.04.2024 / Yayın Tarihi:29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1465984](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1465984)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

studies on leadership have remained mostly at the conceptual level in recent years. This study is a research article conducted using secondary data. The main purpose of the study is to analyze leadership studies in the field of business management using Bibliometrix, a very popular and useful Bibliometrics program in recent years. As a result of this analysis, the most productive countries/authors and the relationship network between them were determined and findings regarding trends in the subject of leadership were obtained. The basic points obtained as a result of the analysis are as follows; Publications have shown a steady increase from the 1980s to the present; According to Lotka's law, the field is open to development; The most frequently repeated keywords in studies on the concept of leadership are “performance”, “transformational leadership” and “management”, respectively, the countries that publish the most on leadership are the United States, China and the United Kingdom, respectively, and the United States has a very clear advantage over other countries in terms of citation numbers. In the light of the findings, recommendations are made to both academic circles and decision makers in businesses.

Keywords: *Leadership, Leadership Types, Bibliometrix, Management Strategy, Business Administration.*

GİRİŞ

Organizasyonel başarı, her zaman finansal kaynaklar ile değil, olumlu çalışan davranışını teşvik eden doğru liderlik ve yönetim tarzlarıyla elde edilebilmektedir. Liderlik genel bir kavram olmakla birlikte onu bağlam çerçevesine göre tanımlamak gerekmektedir. Bir organizasyondaki iyi liderlik, olumlu ortam ve adil ücretlendirme, çalışanları performans göstermeye motive edebilmekte ve örgütsel sahiplik davranışı, girişimci ruh/yenilikçi davranış türleriyle sonuçlanabilmektedir (Gün ve Aslan, 2018).

Gary Yukl (2006) liderliği “başkalarını neyin yapılması gerektiği ve bunun nasıl yapılacağı konusunda anlamaları ve anlaşmaları için etkileme süreci ve paylaşılan hedeflere ulaşmak için bireysel ve kolektif çabaları kolaylaştırma süreci” olarak tanımlamaktadır. Bir iş ortamında bu durum, çalışanları şirketin ihtiyaçlarını karşılayacak bir stratejiyle yönlendirmek anlamına gelmektedir. Belirli amaçlara ulaşmak için insan işbirlikçilerini başarılı bir şekilde yönlendiren kişi bir lider olarak görülmektedir. Büyük bir lider, bunu her an çok farklı koşullarda da yapabilme yeteneğine sahip olan bir kişi olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak liderlik kavramı, bu sürecin bütününe kapsamaktadır. Diğer yandan liderlik, başkalarına ilham verebilmenin ve buna hazırlıklı olmanın esaslarını da içermektedir (Yukl, 2006).

Bu çalışmanın temel çıkış noktası ve amacı; yönetim alanındaki yapılmış olan liderlik ile ilgili çalışmaların Bibliometrix programı kullanılmak suretiyle analizinin yapılmasıdır. Bu analiz temel itibarıyla son dönemlerde akademik çalışmalarda değeri anlaşılan ve sık bir şekilde kullanılan Bibliyometrik bir analizdir. Bibliyometrik çalışmalarda amaçlara ulaşabilmek için genel itibarıyla alanda en çok yayın yapan yazarlar, yayın üretiminde en güçlü ülkeler, ilgili yayınların yıllara göre dağılımı, yayınlarda en çok kullanılan anahtar kelimeler gibi konulara ilişkin bilgiler verilmektedir (Arıcı ve Pelit, 2021). Bu doğrultuda

konuya ilişkin farklı alanlardaki haritaları ve ilişkileri çıkarabilmek doğrultusunda kullanışlı ve popüler bir program olan Bibliometrix programı kullanılmaktadır.

Bu araştırma çalışması giriş bölümü dışında, 4 ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde; liderlik ile ilgili tanımlara yer verilmektedir. İkinci bölümde ise; liderliğin organizasyonlar için taşıdığı önem, güncel literatür kullanılmak suretiyle detaylı olarak anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde; modern çalışmalar ışığında liderlik tarzları ifade edilmektedir. Çalışmada liderlik literatüründe yoğun bir şekilde çalışılan liderlik teorilerine ise; çalışmanın ve “dergi yazım kuralları”nın sınırlarını aşacağı gerekçesi ile yer verilememiştir. Bibliyometrik analizden de görülebileceği üzere kelime bulutlarında liderlik teorilerinden daha baskın bir şekilde liderlik tarzları görülebilmektedir. Çalışmanın son bölümünde de; kalite düzeyi yüksek yayımları içeren ve güvenilir bir veri tabanı olan Web of Science veri tabanından elde edilen veriler R tabanlı bir program olan Bibliometrix programı ile analiz edilmektedir.

1. LİDERLİK KAVRAMI

Liderliğin gerçekte ne olduğu konusunda pek çok anlaşmazlık olsa da, mevcut liderlik literatürünün neredeyse tamamında bulunabilecek tek ortak nokta, liderliğin tüm bilimsel disiplin alanlarında da çok büyük öneme sahip olduğu belirtilmektedir (Gandolfi ve Stone, 2018). Toker’e (2022) göre; liderlik hayatın her alanında çok önemli ve derin bir konu olduğundan basit kelimelerle tanımlanamamaktadır. Bu bakımdan liderlik bir etkileme, rehberlik etme ve görev bilinci sağlama biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Toker, 2022).

Liderlik kavramı insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Bu açıdan halkın kolektif yaşamı ve örgütlenmesi, yönetim ve önderlik zorunluluğunu doğurmaktadır. Günümüz dünyasında liderlik, örgütlerin yönetilmesinde, misyon ve vizyonlarının gerçekleştirilmesinde en büyük rolü oynayan mekanizma olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Ayrıca her toplum, liderlik yapısı ve kültürel açıdan farklı özellikler taşımaktadır. Bir topluma göre lider; kesinlikle itaat edilmesi gereken ilahi özelliklere sahip bir kişi olarak, başka bir topluma göre sadece sorumluluğu olan ve eleştirilen sıradan bir insan olarak görülmektedir (Kıyak ve Bozkurt, 2020).

Liderler ve liderlik üzerine pek çok çalışma mevcut olup, bu çalışmaların ortak amacı etkili liderler ve liderlik ile ilgili gerçekleri ve modelleri ortaya çıkarmaktır. Liderliği etkili kılan şey nedir sorusuna cevap bulmak amacıyla teorik temelde birçok model geliştirilmiştir (Bickes ve Yılmaz, 2020). Liderliğin birçok farklı tanımı mevcuttur. Ancak neden liderliğin ve seçilen liderlik tarzının bu kadar önemli olduğunun doğru bir şekilde anlaşılmasının, hem liderliğin hem de liderlik tarzının faydalı tanımlarının ortaya çıkışı açısından özellikle büyük bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir (Gandolfi ve Stone, 2018).

Kıyak ve Bozkurt (2020) liderliği, “bir liderin belirli bir grup çalışanı veya bir organizasyonu yönettiği, organizasyon içinde çalışan insanlara rehberlik ettiği ve ilham verdiği bir süreç” olarak tanımlamaktadır. Bu bakış açısı, etkileşim içindeki süreç içinde

liderleri güçleri nedeniyle başkalarını etkileyebilme gücünden söz etmektedir. Burada güç, başkaları üzerinde baskı sahibi olmak değil, başkalarının davranışlarını etkileme yeteneği anlamına gelmektedir. Liderler yalnızca çalışanların yaptığı işleri kontrol etmekle kalmamakta, aynı zamanda kendilerine verilen görevin nasıl yapılacağı konusunda da rehberlik sağlayabilmektedir.

Daha önce de ifade edildiği üzere liderlik, bireysel ve kolektif çabaları kolaylaştırma ve ortak hedeflere ulaşmak için başkalarını etkileme süreci olarak ifade edilmektedir. Liderlik bir süreci temsil ederken, lider bir bireyi ifade etmektedir. Lider, insanların paradigmasını değiştiren, vizyon yaratan, iç kaynaklarla takipçilerini motive eden, herkesin ortak hedefe katkıda bulunacak bir şeyleri olduğu fikrini benimseyen, onlara yön veren, olayların ve sonuçların akışını doğrudan etkileyen kişi olarak tanımlanabilmektedir (Bickes ve Yılmaz, 2020). Liderler; politika, strateji, yönetim sistemi ve örgüt kültürünü tasarlayan ve etkinlik, sürdürülebilirlik, rekabet gücü ve verimlilik yaratarak bunları işler hale getiren kişiler olarak görülmektedir. Öte yandan yönetici, örgütün kaynaklarını ve astlarının faaliyetlerini koordine eden ve denetleyen, böylece örgütün amaçlarına ulaşmasını sağlayan kişi olarak görülmektedir (Goglea, 2022).

Organizasyonel hedeflere ulaşmak görevlerin atanmasını ve ilkelerin etkili bir şekilde kullanılmasını gerektirmektedir. Sonuç olarak, yukarıda özetlenen liderlik kavramları, kuruluşların varoluş nedenini, yani insanları ikna ederek hedeflere ulaşmayı yansıttıkları için organizasyonlar açısından uygun bulunmaktadır. Bununla birlikte, bir organizasyonun liderliği, üyelerini hedeflere ulaşma konusunda istekli bir şekilde hareket etmeleri konusunda etkileyebilmeli ve kuruluşun faaliyetlerini, çalışanların hem kurumsal hem de kişisel hedeflere ulaşmasını sağlayacak şekilde yapılandırabilmelidir (Pembı vd., 2022).

2. LİDERLİĞİN ÖNEMİ

Organizasyonel başarı, her zaman finansal kaynaklar ile değil, olumlu çalışan davranışını teşvik eden doğru liderlik ve yönetim tarzlarıyla elde edilebilmektedir. Liderlik genel bir kavram olmakla birlikte onu bağlam çerçevesine göre tanımlamak gerekmektedir. Bu açıdan örgütsel başarıya ulaşmak, liderlik tarzlarının ve çalışanların örgütsel hedeflere bağlı davranışlarının çok boyutlu bir faktörü olarak görülmektedir. Bir organizasyondaki iyi liderlik, olumlu ortam ve adil ücretlendirme, çalışanları performans göstermeye motive edebilmekte ve örgütsel sahiplik davranışı, girişimci ruh/yenilikçi davranış türleriyle sonuçlanabilmektedir.

Literatürdeki genel ifadelerle liderlik; bir grup insanı ortak bir hedefe ulaşmak için harekete geçmeye motive etme sanatı olarak görülmektedir. Bir iş ortamında bu durum, çalışanları şirketin ihtiyaçlarını karşılayacak bir stratejiyle yönlendirmek anlamına gelmektedir. Belirli amaçlara ulaşmak için insan işbirlikçilerini başarılı bir şekilde yönlendiren kişi bir lider olarak görülmektedir. Büyük bir lider, bunu her an çok farklı koşullarda da yapabilme yeteneğine sahip olan bir kişi olarak tanımlanmaktadır. Genel olarak liderlik kavramı, bu sürecin bütününe kapsamaktadır. Diğer yandan liderlik, başkalarına ilham verebilmenin ve buna hazırlıklı olmanın esaslarını da içermektedir.

Liderlik önemlidir çünkü organizasyonları yönetenler olayları etkilemekte ve gerçekleştirmektedirler. Etkin bir şekilde liderlik edenler, yüksek performansa ulaşabilmekte, gerçek liderler ve organizasyonun kendini adanmış üyeleri, müşteri memnuniyetine/hedeflere ulaşmaya kendilerini adayabilmektedir (Goglea, 2022). İnsan faaliyetleri açısından çok az şeyin liderlikten daha önemli olduğu vurgulanmaktadır. Etkili liderlik, şirketlere tehlike zamanlarında yardımcı olmakta, organizasyonun başarılı olmasını sağlamaktadır. Kar amacı gütmeyen bir kuruluşun dahi misyonunu yerine getirmesini olanaklı kılmaktadır (Mills, 2005).

Çalışanların birbirleriyle bilgi ve birikim alışverişinde kendilerini özgür hissedebilecekleri bir koordinasyon ortamı yaratmak liderliğin sorumluluğundadır. Liderlik, çalışanların kurumun genel mükemmelliğine katkıda bulunmak için birbirleriyle etkileşime girerken güvensizlik veya kıskançlık hissetmediği olumlu bir ortam yaratmada önemli bir rol oynamaktadır (Manucha ve Sharma, 2022).

Değişim kurumsal yaşamın birçok yönünü etkilerken, ilham veren bir liderlik, bu değişimi çalışanlar için olumlu veya moral verici bir şekilde anlamlandırmayı sağlayabilir. Liderlik çalışanların güvenini ve emniyet duygusunu tahsis ettiğinde, çalışanlar zor koşullarda bile ellerinden gelenin en iyisini yapabilirler (Manucha ve Sharma, 2022). Bir organizasyonda her şeyden önce liderin metodoloji araçlarına ve tekniklerine aşina olması gerekmektedir. Böylece sürekli iyileştirme projesine dâhil olan diğer çalışanları eğitebilmektedir. Ekip üyeleri liderlerine güven eksikliği hissederlerse projeye birçok şüpheyile başlamakta ve projeyi iyi sonuçlarla tamamlamak için tüm çabalarını göstermemektedir (Pamfilie vd., 2012).

Liderliğin, örgütler ve onların başarısı üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu karşımıza çıkmaktadır. Liderler değerleri, kültürü, değişim toleransını ve çalışan motivasyonunu belirlemektedir. Liderler uygulanmaları ve etkililikleri de dâhil olmak üzere kurumsal stratejileri şekillendirmektedir. Başarılı liderlerin ortak bir noktası bulunmaktadır; kuruluşun en hayati ve pahalı kaynağı olan çalışanları da dâhil olmak üzere kaynaklarından maksimum faydayı elde etmek için etraflarındakileri de etkilemektedir (Aminzadeh, 2018).

Liderliğin önemi genellikle, liderlik edilen kurumun etkinliği üzerindeki etkisi açısından değerlendirilmektedir. Liderler için etkinliğin nihai ölçüsünün, uzun bir süre boyunca üstün sonuçları sürdürebilme yeteneği olduğu belirtilmektedir. Ancak liderliğin bundan daha geniş kapsamlı bir olgu olduğu birçok çalışmada karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde kuruluşların çoğunun, etkili liderliğin genel kurumsal performansa ve değişime en önemli katkılardan biri olduğu konusunda hemfikir olduğu bilinmektedir. Akıllı liderler, günlük yaşamın görevlerini etkili ve verimli bir şekilde yönetmelerine olanak tanıyan, deneyimlerden edinilen bilgi ve becerilere sahip olan kişilerdir. Etkili değişiklikler sağlamak için her zaman etkili liderliğe ihtiyaç duyulmaktadır (Abbas ve Asghar, 2010).

İyi iletişim becerileri her lider ve liderlik ettiği organizasyon için bir önceliktir. Etkili liderlik iletişimi ortaya çıkabilecek birçok engeli ortadan kaldırmaktadır. Liderin iletişim becerileri kuruluşun performansı için de gerekli görülmektedir (Meraku, 2017). Liderliğin yokluğu da etkileri açısından aynı derecede dramatiktir. Liderlik olmadan organizasyonlar çok yavaş hareket etmekte, durgunlaşmakta ve yollarını kaybetmektedirler. Organizasyonlarla ilgili literatür karar vermenin önemini vurgulamakta ve karar vermenin zamanında, eksiksiz ve doğru olması durumunda işlerin iyi gideceğini ifade etmektedir. Ancak tek başına bir karar hiçbir şeyi değiştirmemektedir. Bir karar verildikten sonra kuruluş uygulama sorunuyla, yani işlerin zamanında ve etkili bir şekilde nasıl yapılacağıyla karşı karşıya kalmaktadır. Uygulama sorunları aslında liderlerin davranışları nasıl etkilediği, olayların gidişatını nasıl değiştirdiği ve direncin üstesinden nasıl geldiğiyle ilgili sorunlardır. Kararların başarıyla uygulanmasında liderlik çok önemlidir (Mills, 2005; Sayers, 2015). Liderliğin bir işletmeye sağlayabileceği muhtemel faydalar aşağıda ifade edilmektedir (Sayers, 2015):

Açık Bir Vizyon. Açık bir gelecek yönü veya vizyonu belirlemek ve bunu etkili bir şekilde iletmek, çalışanların kurumsal yönü, rollerini ve sorumluluklarını açıkça anlamalarını sağlamaktadır.

Etkili Planlama. Yapılandırılmış bir yaklaşım, organizasyonel hedefleri en etkili şekilde karşılayacak bir eylem planı oluşturmaktadır. Kapsayıcı bir planlama süreci aynı zamanda insanlara iyi tanımlanmış hedefleri belirleme, katkıda bulunma, anlama ve ulaşma fırsatını da sağlamaktadır.

İlham ve Motivasyon. Bir liderin bağlılığı ve coşkusu, kuruluşun ortak hedeflerini şekillendirmekte ve insanlara yüksek düzeyde performans göstermeleri için ilham ve motivasyon sağlamaktadır.

Yeni Fikirler: İnsanların olumlu bir ortamda yeni fikirleri açıkça katkıda bulunmaya ve tartışmaya teşvik edilmesi, bir işi geliştirmek için onların farklı deneyim ve fikirlerinden faydalanmaktadır.

Çalışan İlişkileri: Bir lider ile ekip üyeleri arasındaki açık ve canlı bir ilişki, onlara organizasyonun ayrılmaz bir parçası olarak değer verildiğini göstermektedir. Bu durum ekip üyeleri arasında bir sahiplenme duygusu yaratmakta, bireysel ve ekip hedefleri arasında daha yakın bir uyum geliştirmektedir.

Piyasa liderinin amacı doğal olarak liderliğini sürdürmektir. Bunu başarmanın en iyi yolu pazar payını daha da artırmaktır. Eğer bu mümkün değilse lider en azından mevcut pazar payını korumaya çalışacaktır. Toplam piyasayı artırmanın yollarını bulmaya çalışmak iyi bir fikirdir. Bu, sahadaki herkese fayda sağlayacaktır ancak rakiplerinden daha çok pazar liderine fayda sağlayacaktır. Bir ürün için yeni kullanıcılar bularak, bir ürünün daha fazla kullanımını teşvik ederek veya bazen mevcut müşterilerle pazar araştırması yapılarak ortaya çıkarılabilen yeni kullanımlardan yararlanılarak piyasa genişletilebilir (Mackenzie, 1997).

3. LİDERLİK TARZLARI

Liderlik tarzı, bir liderin “tipik” bir davranışının yanı sıra, takipçilerini etkileme yeteneği de dâhil olmak üzere liderler arasında ayırt edici bir faktördür. Ayrıca liderlik tarzı, liderlerin inandıkları davranışsal değerlerle de ilişkilidir. Liderlik tarzı, liderin yaşam deneyimine rehberlik eden değerleri gösteren, liderlerin davranışlarının daha derin bir bağlamını tanımlamaktadır. Liderlik tarzı, kişinin başkalarını etkilemek için gösterdiği çaba ve davranış biçimi olarak görülmektedir (Asmawi, 2017).

Bwalya’ya (2023) göre liderler genellikle takipçilerini motive eden ve onlara ilham veren bir liderlik tarzı sergilemektedirler. Bu nedenle liderlik tarzı, bir liderin takipçilerine liderlik etme ve onlarla etkileşimde bulunma şeklini ifade etmektedir. Liderin başkalarını etkileme ve yönlendirme konusundaki davranış, tutum ve eylemlerini yansıtmaktadır. Liderlik tarzının, liderin nasıl kararlar vereceği, beklentileri nasıl ileticeği, takipçileri nasıl motive edeceği ve bir çalışma ortamı yaratacağı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Liderlik tarzı, belirlenen hedeflere ulaşmak için liderin kaynakları planlama, yönetme, kontrol etme, personel oluşturma ve organize etme yollarının seçimi olarak görülebilir (Mshelia ve Emmanuel, 2022).

Diğer bir ifadeyle liderlik tarzı, insanları yönlendirme, planları uygulama ve motive etme yöntem ve yaklaşımıdır. Çalışanlar tarafından görüldüğü gibi, liderlerinin gerçekleştirdiği açık ve örtülü eylemlerin bir modelini içermektedir (Pembı vd., 2022). Literatür incelendiğinde birçok farklı liderlik tarzı bulunmaktadır. Bu liderlik tarzlarından bazıları henüz yeterli akademik olgunluğa ulaşamamıştır. Bu nedenle çalışmanın sınırları da göz önüne alınmak suretiyle literatürde en fazla yer alan liderlik tarzları seçilmiş ve genel hatları ile anlatılmaya çalışılmıştır.

Hizmetkâr Liderlik: Hizmetkâr liderliğin geçmişi binlerce yıl öncesine dayanmaktadır (Gandolfi ve Stone, 2018). Hizmetkâr liderlik, demokratik tarza giren bir liderlik türüdür. Bakıldığında lider ve hizmetkâr zıt kavramlar gibi görünmektedir. Ancak hizmetkâr liderlik uygulaması, bu iki zıt terimin karakterlerinin bireyin liderlik tarzında aynı anda kullanılmasıyla gerçekleşmektedir. Hizmetkar liderlikte bir lider, grup üyelerine veya takipçilerine liderlik ederken onlara hizmet etmeye çağrılmaktadır (Olesia vd., 2014).

Otokratik Liderlik: Kararların yalnızca lider tarafından alındığı bir liderlik tarzıdır. Otokrasi, insanların kötü, zayıf, çalışmaya isteksiz, kendi kaderini tayin edemeyen ve sınırlı akıl yürütmeye sahip olduğuna inanmaktadır (Pembı vd., 2022). Otokratik bir lider, bir karar verme ihtiyacıyla karşı karşıya kaldığında, tüm grup için kendi başına bir çözüm üretebilen kişidir. Otokratik lider genellikle bir sorunu çözmekte ve gözlemleri kullanarak grup adına kararlar almakta ve o anda grup üyelerinin çoğunluğunun yararlanması için neyin gerekli olduğunu düşünmektedir (Val ve Kemp, 2012).

Laissez-Faire Liderlik: Buna alternatif olarak “serbest/özgür bırakma” denmektedir. İnsanların kendi yönünü ve işlevini belirlemesine olanak tanıyan bir liderlik tarzıdır. Lider, astlarına operasyonlarında yüksek düzeyde bağımsızlık vererek gücünü dikkatli

kullanmaktadır (Pembi vd., 2022; Val ve Kemp, 2012). Bu yaklaşım, personelin refahına, işine ve kurumsal beklentilerine karşı kayıtsız kalan bir davranıştır (Mshelia ve Emmanuel, 2022).

Demokratik liderlik: Bu liderlik tarzı, liderin astlarının örgütün karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmesiyle örneklenmektedir. Başka bir deyişle, demokratik liderler, üyelerin grubun nasıl işleyeceğine karar vermelerine rehberlik ederek karar alma süreçlerine katılmalarını sağlamaktadır (Pembi vd., 2022; Val ve Kemp, 2012). Bu tür bir liderlik tarzı, personele yenilik ve gelişim için alan sağlamakta ve ilişki temelinde olmaktadır (Mshelia ve Emmanuel, 2022). Goleman (2000)'e göre bu tarzın organizasyonel iklim üzerindeki etkisi sanılan kadar yüksek değildir. Demokratik liderler, çalışanlara kararlarda söz hakkı vererek örgütsel esneklik ve sorumluluk geliştirmekte ve yeni fikirlerin üretilmesine yardımcı olmaktadır. Ancak bazen bunun bedeli sonsuz toplantılar ve kendilerini lidersiz hisseden kafası karışık çalışanlar olabilmektedir.

Bürokratik Liderlik: Başka bir deyişle, bürokratik liderlik, liderin “kitabına göre” liderlik ettiği, her şeyin prosedür veya politikaya göre yapılması gerektiği bir süreçtir. Kitapta yer almıyorsa lider, bir üst kademeye atıfta bulunmaktadır. Lider, bir liderden çok bir “polis memurudur” (Pembi vd., 2022; Ohemeng vd., 2020).

Karizmatik Liderlik: En başarılı özellik odaklı liderlik tarzıdır. Karizmatik liderlerin bir vizyonu ve takipçilerini bu vizyonu gerçekleştirmeye motive eden bir kişiliği bulunmaktadır. Karizmatik liderlik, yaratıcılık ve yenilikçilik için verimli bir zemin sağlamakta ve genellikle oldukça motive edici olmaktadır (Pembi vd., 2022). Karizmatik liderler genellikle etkileyici bir varlığa sahiptirler ve olağanüstü bir çekiciliğe, karizmaya ve takipçileri etkileyen, cezbeden ve harekete geçiren yeteneğe sahiptirler (Bwalya, 2023).

Durumsal Liderlik: Durumsal liderlik, bireysel takipçilerin veya grupların özel ihtiyaçlarına ve yeteneklerine uyum sağlayan esnek bir liderlik tarzıdır. Durumsal liderlik tarzı, liderin durumu (yani takipçilerinin hazır olma veya gelişim düzeyini) değerlendirme ve liderlik yaklaşımını buna göre ayarlama yeteneğini vurgulamaktadır (Bwalya, 2023). Durumsal liderlik, en iyi liderlerin farklı durumlar veya sonuçlar için farklı tarzlar benimseyerek sürekli olarak uyum sağladığını öne sürmektedir. Bu, uygulamada görece karmaşık bir liderlik görüşünü yansıtmakta ve kurumsal ihtiyaçların ve bireysel motivasyonun son derece farkında olan deneyimli liderler için değerli bir referans çerçevesi olmaktadır (Aminzadeh, 2018).

Hız Belirleyen Liderlik: Hız belirleyici liderlik, liderlerin kendileri ve takipçileri için yüksek performans standartları belirledikleri bir liderlik sistemidir. Liderler örnek olarak liderlik etmekte, mükemmellik göstermekte ve takipçilerinin de aynı standartları karşılamasını beklemektedir (Bwalya, 2023). Yüksek performans standartları koyan ve bunları kendisi örnek alan bir liderin, öz motivasyonu yüksek ve yetkin çalışanlar üzerinde olumlu etkileri mevcuttur. Ancak diğer çalışanlar, böyle bir liderin mükemmellik talepleri karşısında bunalmış hissedebilirler (Goleman, 2000).

İşlemsel Liderlik: İşlemsel liderler astlarını bir değişim süreci yoluyla motive etmektedirler. İşin gereklerini yerine getiren astlar ödüllendirilmekte diğerleri ise cezalandırılmaktadır (Asgar ve Oino, 2018). Liderlik tarzlarının çarkçıkları olan işlemsel liderler, takip karşılığında her zaman bir şeyler vermeye isteklidirler. İyi bir performans incelemesi, zam, terfi, yeni sorumluluklar veya görevlerde istenen değişiklik dâhil olmak üzere çok sayıda değişiklik olabilir. İşlemsel liderlerin sorunu beklentilerdir (Pembı vd., 2022). İşlemsel liderler açık beklentiler oluşturmakta ve herkesin bu beklentileri anlamasını sağlamaktadır. Beklentiler doğrultusunda işlemsel liderler, belirlenen performans hedeflerine ulaşmaya bağlı olarak takipçilerine iyi tanımlanmış ödül ve cezalar da sağlamaktadır (Bwalya, 2023; Costa vd., 2023).

Dönüşümcü liderlik: Dönüşümcü liderlik, takipçilerin gelişimine ve onların ihtiyaçlarına odaklanmaktadır. Dönüşümcü liderlik, takipçilerin benlik duygusunu projeye ve kuruluşun kolektif kimliğine bağlayarak takipçilerin motivasyonunu, moralini ve performansını artırmaktadır. Ayrıca takipçilerine ilham verecek ve motive edecek bir rol model olmak, takipçileri işlerini daha fazla sahiplenmeye teşvik etmek ve takipçileri performanslarını artıracak görevlere yönlendirmek için takipçilerin güçlü ve zayıf yönlerini anlamak da dönüşümcü liderlik çerçevesindedir (Pembı vd., 2022). Öz itibarıyla dönüşümcü liderlik işletmede, yaratıcılığı ve kişisel gelişimi teşvik ederek bireyleri ve kuruluşları dönüştürmeye odaklanmaktadır (Bwalya, 2023; Costa vd., 2023).

Kuantum Liderlik: Grancourt (2021) kuantum liderliği; “liderlerin ve ekiplerinin, çoğu kişinin şu anda mücadele ettiği belirsizlik, aksaklık, karmaşıklık ve kaos dünyasında başarılı olmaları için gerekli olan liderlik türü” olarak ifade etmektedir. Zohar (2022) kuantum lideri olmanın iyi bir insan ve ayrıca başkalarının güvенеbileceği dürüst bir insan olmayı gerektirdiğine değinmektedir.

4. BIBLIOMETRIX İLE BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Bibliyometri kütüphane ve bilgi bilimi konusu altında incelenen önemli bir disiplindir. Bibliyometrik çalışma için çok sayıda yazılım mevcuttur ancak Bibliometrix yazılımı, bir konunun, kurumların ve bireysel bilim insanlarının vb. niceliksel ve niteliksel analizini yürütmek için bir dizi araç içeren Bibliyometrik çalışma için en iyi yazılım paketlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu program sonuçları Bibliyometrik kurallar çerçevesinde sunmakta Bibliyometri çalışmasını çok kolaylaştırmaktadır. Bibliyometri, dergi makaleleri ve alıntılar gibi yayınları hesaplamanın yanı sıra bir konunun, kuruluşun veya bireyin araştırma ilerlemesini niceliksel olarak analiz etmek için kullanılan bir yöntemdir. Pratik olarak tüm bilimsel alanlarda, bir alanın, kuruluşun veya kişinin entelektüel gelişimini, akademik olgunluğunu, en iyi yazarlarını, kavramsal ve kurumsal haritalarını ve eğilimlerini değerlendirmek için yayın ve alıntı verilerinin niceliksel analizi kullanılmaktadır. Ayrıca politika yapıcılar, araştırma direktörleri ve yöneticileri, bilgi uzmanları ve kütüphaneciler ile araştırmacıların kendileri de bu yazılımı, özellikle üniversite ve devlet laboratuvarlarında bilim adamlarının araştırma performansını değerlendirmek ve herhangi bir araştırma ve araştırmacının durumunu ve ilerlemesini

öğrenmek için kullanabilirler (Bharati, 2022). Bibliometrix, akademisyenleri analizin üç temel aşamasında desteklemektedir (Aria ve Cuccurullo, 2017):

- a. Verilerin içe aktarılması ve Bibliometrix programı için R formatına dönüştürülmesi;
- b. Bir yayın veri kümesinin Bibliyometrik analizi;
- c. Ortak alıntı, ortak çalışma ve ortak kelime analizi için matrisler oluşturma. Matrisler, ağ analizi, çoklu yazışma analizi ve diğer veri azaltma tekniklerini gerçekleştirmek için kullanılan girdi verileridir.

Bu çalışmanın amacı, Web of Science veri tabanından elde edilen verilere dayanarak suretiyle, yönetim alanındaki “liderlik” çalışmaları üzerine “Bibliometrix” adı verilen Bibliyometrik programını kullanarak haritalama temelli bir analiz yapmaktır. Liderlik üzerine yayınların Bibliyometrik analizi güncel konulara ve gelecekteki araştırma eğilimlerine yön verebilir (Yu vd., 2020). Ayrıca, bu tür Bibliyometrik çalışmalar bilimsel okuryazarlığa yönelik çoğu yayına konu olan konu alanlarını ve araştırma fırsatlarını ortaya çıkarabilir (Effendi vd., 2021).

5. VERİ VE KISITLAR

Bu çalışmadaki en önemli kısıt, çalışmaya konu olan Bibliyometrik verilerin sadece Web of Science veri tabanından elde edilmiş olmasıdır. Buna karşın SCI, SSCI, SSCI-E ve ESCI indekslerinde taranan belli bir kalite standardını yakalayan yayınlar için temel oluşturan Web of Science veri tabanının kullanılması önemli bir avantajı da beraberinde getirmektedir (Şeref ve Karagöz, 2019).

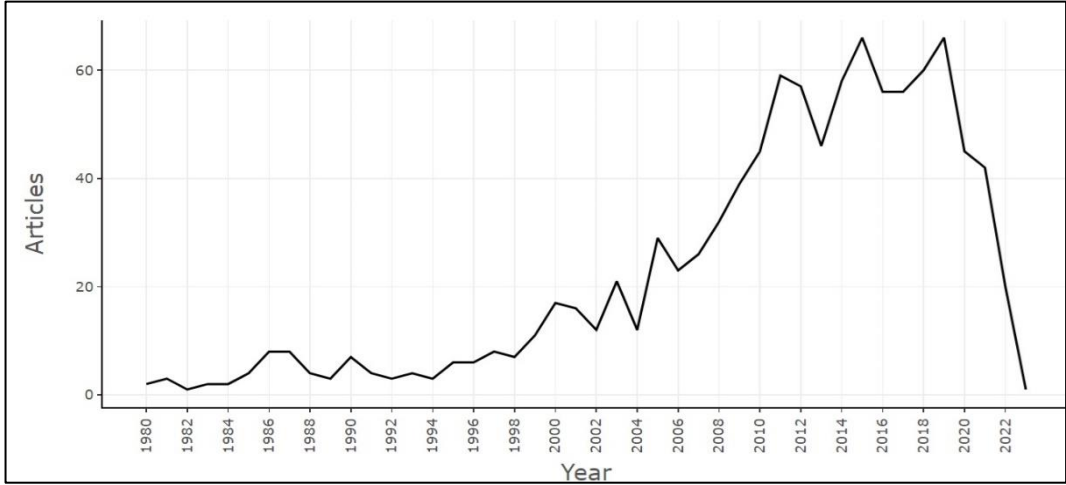
6. ANALİZ

Çalışmada kullanılacak verilerin 24/02/2024 tarihinde Web of Science veri tabanından elde edilmesi süreci aşağıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir.

- a. “Leadership” kelimesi “Title” olarak aratılmış ve toplam 64.207 yayına ulaşılmıştır.
- b. Document şekli olarak “article”, “proceeding papers” ve “review article” seçilmiş ve yayın sayısı 46.596’ya düşmüştür.
- c. Daha sonra Web of Science kategorisinden işletme kelimesinin karşılığı olarak “Business” seçilmiş ve yayın sayısı 4.801 olarak belirmiştir. Bu yayınlar en fazla toplam atıf alan çalışmalar olarak tekrar elenmiş ve en çok atıf alan ilk 1000 çalışma analiz için veri tabanından Bibliometrix programında kullanılmak üzere indirilmiştir (Plusquellec ve Denault, 2018).

Aşağıda yer alan Şekil 1’de yıllar itibarıyla alana ilişkin en çok atıf alan 1000 yayın üzerinden yayın sayıları verilmektedir. Şekil 1’den görüldüğü üzere zaman içinde alana ilişkin olarak yayın sayıları önemli düzeyde artış göstermektedir.

Şekil 1. Yıllar itibarıyla yayın sayıları



Ayrıca aşağıda yer alan Tablo 1’de uluslararası literatür tarandığında en fazla atıf alan on yayına ait bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: En Çok Atıf Alan İlk On Yayın Bilgileri

Yayına İlişkin Bilgiler	Toplam Atıf Sayısı
Nonaka, I., Toyama, R., ve Konno, N. (2000). SECI, Ba and leadership: a unified model of dynamic knowledge creation. <i>Long range planning</i> , 33(1), 5-34.	1837
Zhang, X., ve Bartol, K. M. (2010). Linking empowering leadership and employee creativity: The influence of psychological empowerment, intrinsic motivation, and creative process engagement. <i>Academy of management journal</i> , 53(1), 107-128.	1657
Bass, B. M. (1990). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. <i>Organizational dynamics</i> , 18(3), 19-31.	1527
Hofstede, G. (1980). Motivation, leadership, and organization: do American theories apply abroad?. <i>Organizational dynamics</i> , 9(1), 42-63.	1461
Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., Wernsing, T. S., ve Peterson, S. J. (2008). Authentic leadership: Development and validation of a theory-based measure. <i>Journal of management</i> , 34(1), 89-126.	1367
Detert, J. R., & Burris, E. R. (2007). Leadership behavior and employee voice: Is the door really open?. <i>Academy of management journal</i> , 50(4), 869-884.	1278

- Dalton, D. R., Daily, C. M., Ellstrand, A. E., & Johnson, J. L. (1998). Meta-analytic reviews of board composition, leadership structure, and financial performance. *Strategic management journal*, 19(3), 269-290. 1209
- Gong, Y., Huang, J. C., & Farh, J. L. (2009). Employee learning orientation, transformational leadership, and employee creativity: The mediating role of employee creative self-efficacy. *Academy of management Journal*, 52(4), 765-778. 1134
- Dienesch, R. M., & Liden, R. C. (1986). Leader-member exchange model of leadership: A critique and further development. *Academy of management review*, 11(3), 618-634. 1029
- Srivastava, A., Bartol, K. M., & Locke, E. A. (2006). Empowering leadership in management teams: Effects on knowledge sharing, efficacy, and performance. *Academy of management journal*, 49(6), 1239-1251. 1024

Kaynak: Web of Science

En çok atıf alan yayınların hangi liderlik konularını incelediğine bakıldığında; Nonaka vd. (2000), bilgi yaratımı ve yönetim süreçlerini dinamik bir şekilde inceleyen kapsamlı bir model önermektedir. Bu model, SECI (Socialization, Externalization, Combination, Internalization) çerçevesi, Ba (ortam ve bağlam) ve liderlik unsurlarını bir araya getirerek, organizasyonlarda bilgi üretimi ve paylaşımını nasıl daha etkili hale getirebileceğini ele almaktadır.

Zhang ve Bartol (2010) güçlendirici liderlik ile çalışan yaratıcılığı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, güçlendirici liderlik uygulamalarının çalışanların yaratıcı performansını nasıl etkilediğini anlamak ve bu etkinin psikolojik güçlendirme, içsel motivasyon ve yaratıcı süreç katılımı gibi araçlar üzerinden nasıl gerçekleştiğini araştırmaktır.

Bass (1990) liderlik anlayışındaki iki temel yaklaşım olan transactional (işlemsel) ve transformational (dönüşümcü) liderliği karşılaştırmaktadır. Bass, dönüşümcü liderliğin, organizasyonlar ve bireyler için daha yüksek performans ve tatmin sağladığını öne sürerken, işlemsel liderliğin daha geleneksel ve sınırlı bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir.

Hofstede (1980) Amerikan kökenli motivasyon, liderlik ve organizasyon teorilerinin uluslararası bağlamlarda ne kadar geçerli olduğunu ve uygulanabilirliğini incelemektedir.

Walumbwa vd. (2008) otantik liderlik kavramını geliştiren ve doğrulayan bir teori bazlı ölçüm aracını tanıtmaktadır. Çalışma otantik liderliğin temel bileşenlerini tanımlayarak, bu bileşenleri ölçmek için geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Detert ve Burris (2007) liderlik davranışlarının çalışanların seslerini duyurabilme yetenekleri üzerindeki etkisini incelemektedir.

Dalton vd. (1998) yönetim kurulu kompozisyonu, liderlik yapısı ve finansal performans arasındaki ilişkileri incelemek için yapılan meta-analitik bir incelemeyi sunmaktadır. Araştırma, bu üç faktörün işletmelerin finansal başarısı üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla mevcut literatürü kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir.

Gong vd., (2009) çalışanların öğrenme odaklılıkları, dönüşümcü liderlik ve çalışan yaratıcılığı arasındaki ilişkileri incelemektedir. Çalışmanın temel hedefi, dönüşümcü liderliğin ve çalışan öğrenme odaklılığının çalışanların yaratıcılığı üzerindeki etkilerini araştırmak ve bu ilişkilerde çalışanların yaratıcı öz-yeterliklerinin (creative self-efficacy) aracı rolünü değerlendirmektir.

Dienesch ve Liden (1986) lider-üye değişim modelinin eleştirel bir incelemesini yapmakta ve modelin daha da geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmaktadır.

Srivastava vd., (2006) yönetim ekiplerinde yetkilendirme liderliğinin bilgi paylaşımı, yeterlilik ve performans üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Çalışma, yetkilendirme liderliğinin takım dinamikleri ve performansı üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemektedir.

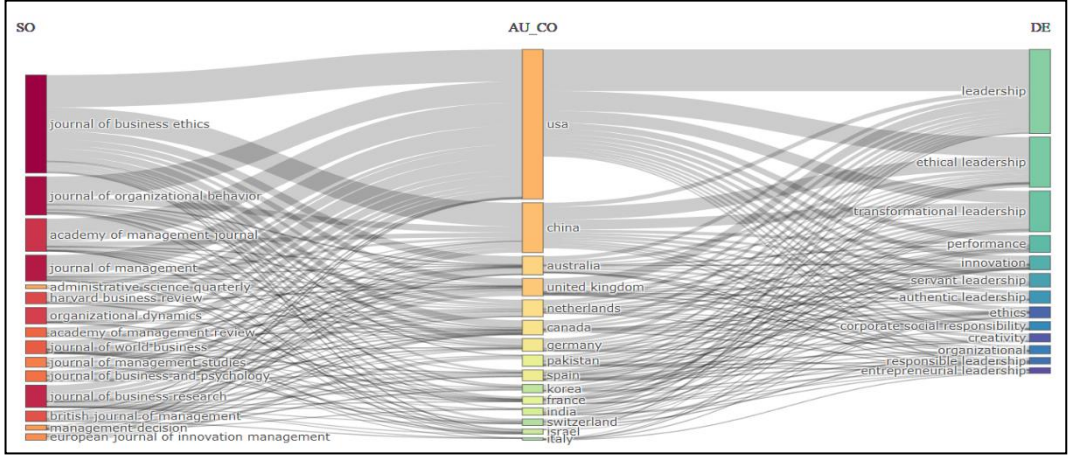
Bibliyometrik analiz teknikleri ana teknikler ve zenginleştirme teknikleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Ana teknikler arasında “performans analizi (yayınlarla ilgili ölçümler, atıfla ilgili ölçümler, atıf ve yayınlara ilgili ölçümler) ve bilim haritalaması (atıf analizi, ortak atıf analizi, Bibliyometrik eşleştirme, ortak kelime analizi ve ortak yazarlık analizi) yer almaktadır”. Zenginleştirme teknikleri ağ analizini (ağ, metrik, kümeleme, görselleştirme) içermektedir (Büyükkıdık, 2022). Bibliometrix programı birçok farklı analize izin veren bir bibliyometri programıdır. Buna karşın, bu program çerçevesinde yapılan tüm analizlerin bir makale çerçevesinde verilebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle bu çalışmada konuya ilişkin olarak aşağıda yer alan temel hususlara ilişkin analizler yapılacaktır.

Bibliyometrik çalışmalarda amaçlara ulaşabilmek için genel itibarıyla cevap aranan sorular (Arıcı ve Pelit, 2021); “Alanda en çok yayın yapan yazarlar kimlerdir? Yayın üretiminde en güçlü ülkeler hangileridir? İlgili yayınların yıllara göre dağılımı nedir? Yayınlarda en çok kullanılan anahtar kelimeler nelerdir? Atıf yapılan kaynak yayınlarda en çok tekrar eden anahtar kelimeler nelerdir? Çalışma konuları yıllar içerisinde nasıl bir trend izlemiştir? İlgili alanda çalışılan konular nelerdir? İlgili alan yazın ve araştırmacıların bu alana katkıları yeterli midir?” gibi sorulardır.

Aşağıda yer alan Şekil 2’ de; “yayın yapılan dergiler”, “ülkeler” ve “anahtar kelimeler” arasındaki ilişkiyi gösteren üç alan grafiği gösterilmektedir. Grafiğin sol tarafında ülkeler, orta kısmında yayın yapılan dergiler ve sağ tarafında ise yazar anahtar kelimeleri bulunmaktadır. Öncelikle konuya ilişkin olarak en fazla yayın yapılan ilk üç derginin “Journal of Business Ethics”, “Journal of Organizational Behavior” ve “Academy of Management Journal” olduğu görülmektedir. En çok yayın yapan ilk üç ülke ise “Amerika Birleşik Devletleri”, “Çin” ve “Avustralya”dır. Yazar Anahtar kelimeleri üzerinden yapılan

analizde ise en çok tekrarlanan kelimeler sırasıyla “liderlik”, “etik liderlik”, “dönüşümcü liderlik”, “performans” ve “inovasyon” olmuştur.

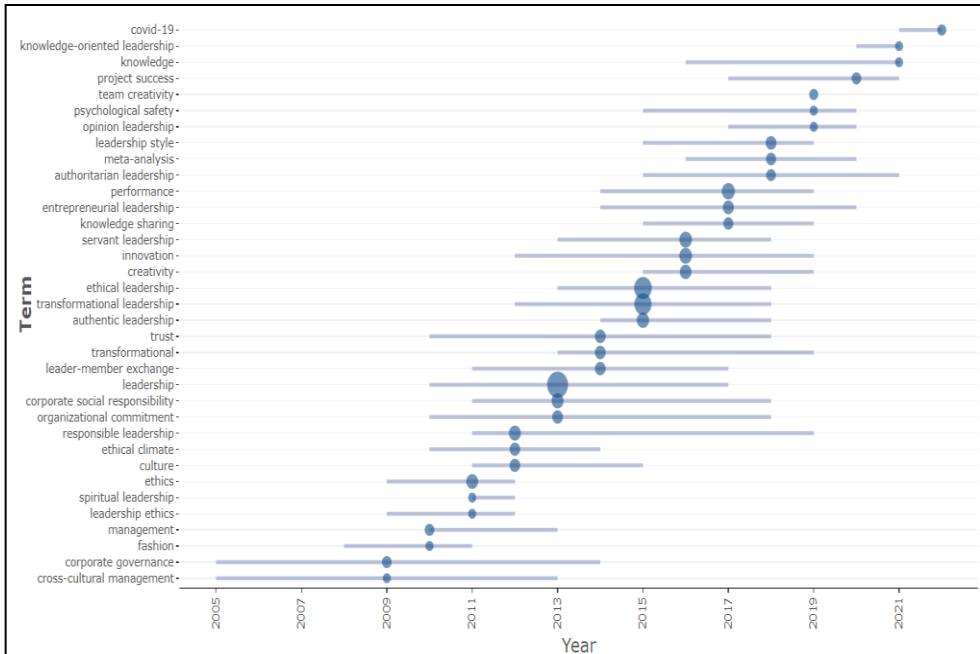
Şekil 2. Ülkeler, yayın yapılan dergiler ve anahtar kelimeler arası üç alan grafiği



Yazar verimliliği ile ilişkilendirilen Lotka Yasası, araştırmacılara, yazıları ile belli bir alana katkıda bulunan yazarların, bu katkıyı kaç çalışma ile sağladığını belirleme olanağı sunmaktadır (Tayara ve Özel, 2019). Lotka 1926 yılında formüle ettiği yasayı şöyle açıklamaktadır; “Belirli bir alanda, n sayıda yazı yazanın sayısı, bir yazı yazanın $1/n^2$ 'si kadardır” (Murugan vd, 2019). Lotka yasasına göre bilimsel üretkenlik dağılımı Şekil 3’de gösterilmektedir. Bilindiği üzere Lotka Yasası, bir alana yönelik tek yayımla katkı yapan araştırmacıların tüm yayımlara oranının %60, 2 yayımla katkı yapan araştırmacıların tek yayımla katkı yapanlara oranının $1/4$, 3 yayımla katkı yapanların oranının $1/9$ şeklinde olması gerektiğini öngörmektedir (Arıcı ve Pelit, 2021).

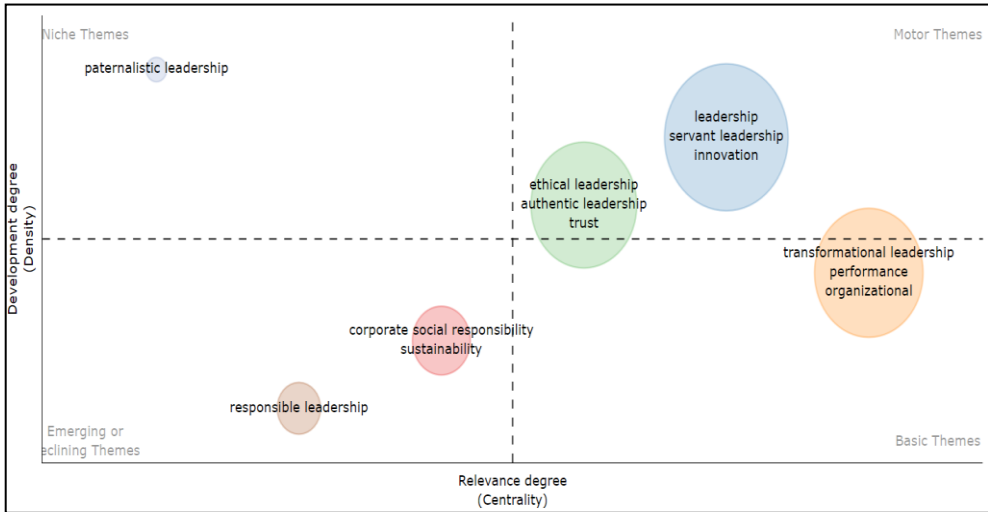
WOS özelliği olarak kullanılan “KeyWords Plus” alıntı yapılan makalelerin başlıklarından otomatik olarak oluşturulan indeks terimleridir. WOS kayıtları iki tür anahtar kelime içermektedir. orijinal yazarlar tarafından sağlanan Author Keywords ve Thomson Reuters tarafından atıfta bulunulan referansların başlıklarından çıkarılan KeyWords Plus’tur. Otomatik bir bilgisayar algoritması tarafından oluşturulan KeyWords Plus, bir makalenin referanslarının başlıklarında sıklıkla görünen ve mutlaka makalenin başlığında veya Yazar Anahtar Kelimeleri olarak görünmeyen kelimeler veya ifadelerdir (Zhang vd., 2016). Key Words Plus, geleneksel anahtar kelime veya başlık erişimini artırmaktadır. KeyWords Plus, Yazar Anahtar Sözcükleri ile aynı şekilde 1991’den itibaren veritabanına dahil edilmiştir. 1991’den önceki birkaç makale, 1991 veya sonrasında indekslenen gap load’un bir parçasıysa KeyWords Plus bilgisi içerebilmektedir. Ancak 1991’den önce indekslenen makalelerin büyük çoğunluğu KeyWords Plus terimlerine sahip olmamaktadır (Clarivate, 2022). KeyWords Plus özelliğine göre liderlik temalı çalışmalarda “performans” en sık tekrar eden kelime olarak karşımıza çıkarken, sırasıyla; “dönüşümcü liderlik”, “yönetim” “model” ve “davranış” kavramları en çok tekrar eden kelimeler olarak Şekil 4’ te karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 5: Trend temalar



2000 yılından başlayarak günümüze kadar yapılan yazar anahtar kelimeleri temelli “Trend Temalar” Şekil 5’ teki analizinden görülebileceği üzere son dönemlerde popüler hale gelen konuların başında “Kovid-19” gelmektedir. Bu durumun arkasında 2020 yılının başında yaşanan salgının etkisi büyüktür. Bu kavramı sırasıyla “bilgi odaklı liderlik”, “bilgi”, “proje başarısı”, “takım yaratıcılığı”, “psikolojik güvenlik” ve liderlik alanında nispeten yeni bir kavram olan “fikir liderliği” izlemektedir.

Şekil 6: Yazar anahtar kelimelerine göre tematik alanlar

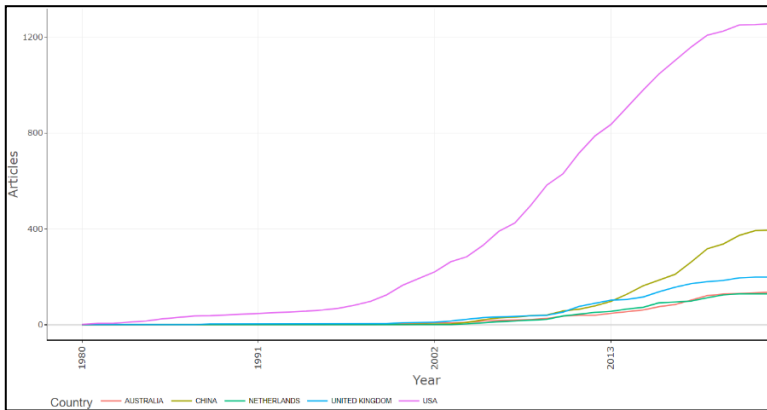


Şekil 6’da yer alan “Tematik Analiz”, temaları elde etmek için yazarların anahtar kelime kümelerini ve bunların ara bağlantılarını almaktadır. Bu temalar özelliklerle (yoğunluk ve merkezilik) karakterize edilmektedir. Yoğunluk dikey ekseninde, merkezilik yatay ekseninde temsil edilmektedir. Merkezilik, farklı konular arasındaki korelasyonun derecesidir; yoğunluk, düğümler arasındaki bağlantıyı ölçmektedir. Bu iki özellik, belirli konuların iyi geliştirilip geliştirilmediğini, önemli olup olmadığını ölçmektedir. Bir düğümün tematik ağdaki diğerleriyle olan ilişkilerinin sayısı ne kadar yüksek olursa, merkezilik ve önem de o kadar yüksek olmaktadır ve ağdaki temel konumda yer almaktadır. Benzer şekilde, bir araştırma alanının yoğunluğunu temsil eden bir düğüm arasındaki bütünlük, onun kendini geliştirme ve sürdürme yeteneğini tanımlamaktadır. Sağ üst kısım motor temaları, sağ alt kısım temel temaları, sol üst kısım niş temaları ve sol alt kısım ortaya çıkan veya kaybolan temaları temsil etmektedir (Agbo, 2021; Seyhan ve Taş, 2021).

- a. Sağ üst kadrındaki temalar hem iyi gelişmiştir hem de bir araştırma alanının yapılandırılması için önemlidir. Bu kısım araştırma alanını şekillendirmek için önemli ve iyi geliştirilmiş temaları içermektedir. Bu alanda iki küme yer almaktadır. Kümelerden birinde “etik liderlik, gerçek liderlik ve güven” kavramları yer almaktayken, diğer kümede ise “liderlik, hizmetkâr liderlik ve inovasyon” kavramları yer almaktadır.
- b. Sol üst temalar karakter açısından çok özel ve çevreseldir. Bu tema yüksek yoğunluğu ancak daha düşük merkeziliği temsil etmektedir. Araştırma alanının geliştirilmesi için önemlidir, ancak yeterince geliştirilmemiştir. Bu alanda ise “paternalist liderlik” tek kavram olarak yer almaktadır.
- c. Sol alt kısım temaları düşük yoğunluğa ve düşük merkeziliğe sahiptir. Temel olarak yeni ortaya çıkan veya azalan temaları temsil etmektedir. Bu temalar sadece zayıf bir şekilde geliştirilmiş olmakla kalmayıp, aynı zamanda araştırma yapılan alan için düşük bir öneme sahiptir. Bu alanda ise iki küme yer almaktadır. İlk kümede “kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik” kavramları yer almaktadır. Diğer kümede ise “sorumlu liderlik” kavramı yer almaktadır.
- d. Sağ alt kısımdaki temalar bir araştırma alanı için temel olarak önemlidir ve iyi gelişmiş iç bağlara sahiptir. Temel temalar kısmında ise “dönüşümcü liderlik, performans ve organizasyonel” kavramlarını içeren tek bir küme yer almaktadır.

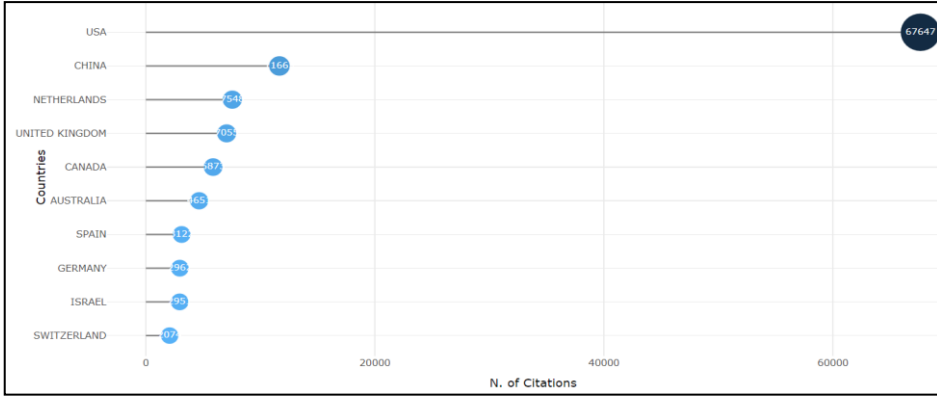
Bu temalar disiplinler arası araştırma konuları açısından çok büyük bir önem taşımaktadır. Görsel temsilde, yörüngeyi belirlemek, zamanın parçalara bölünmesiyle gösterilmektedir. Diğer bir şekilde ifade edecek olursak, zaman içinde sağ üst tarafa doğru bir hareket yükselen bir trendi, sol alta doğru bir yol ise azalan bir trendi göstermektedir (Alkhamash, 2023).

Şekil 7: Yayın sayılarında ilk 5 ülke



Şekil 7’de görüldüğü üzere en fazla yayın yapan ilk 5 ülke sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, Çin, İngiltere, Hollanda ve Avustralya’dır. Bu bakımdan Amerika Birleşik Devletleri öncü ülke olarak yer almaktadır.

Şekil 8: Ülkelerin atıf sayıları



Yukarıda yer alan şekil 8’de ise; ülkelerin atıf sayıları yer almaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Amerika Birleşik Devletleri’nin diğer ülkelere göre atıf sayılarında çok belirgin bir üstünlüğü olduğu görülebilmektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Liderlik kavramının literatürde geçmiş yıllardan bu yana hemen her alanda çalışılmış (yönetim, pazarlama, finans, insan kaynakları yönetimi vb.), üzerine tartışılmış bir konu olduğu görülmektedir. Multidisipliner olarak da ifade edebileceğimiz alanlarda da yer alması, aslında yönetim biliminin birçok alanla (sağlık, turizm, finans, eğitim vb.) ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte hem ulusal hem de uluslararası yazında, liderlik kavramını açıklayan çalışmaların, liderlik kavramını anlatmaya çalışırken diğer yandan da liderlik türlerinin toplumun ve yöneticilerin ihtiyaçlarına göre farklılaştığı ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik yeni bakış açıları kazandırdığı görülmüştür. Her organizasyonun ihtiyaç ve beklentilerine göre; liderlik tarzını belirlemesi ve bu tarza uygun ihtiyaçları olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Liderlerin organizasyonlara kazandırdığı pek çok avantaj bulunmaktadır. Öncelikle takipçilerini belirli bir amaç etrafında toplayan liderlerin, bu amaca ulaşmada itici bir gücü

olduğu görülmektedir. Liderlik, taşıdığı niteliklere göre bazen örgüt çalışanlarının yaratıcılığını teşvik etmekte bazen de karşılaşılan güçlüklerle karşı yeni stratejiler geliştirebilme yeteneği kazandırmaktadır. Liderliğin önemini inceleyen çalışmalarda karşımıza çıkan diğer bir avantaj da değişime olan direnci kırmasıdır. Özellikle çalışanların, bilinmeyene karşı duydukları çekinceleri ortadan kaldırmakta ve vizyoner yaklaşımlara sıcak bakmalarına yardımcı olmaktadır. Liderin etki gücü yadsınamayacak kadar büyüktür.

Liderlerin kapsayıcı tavırları da örgüt açısından büyük önem taşımaktadır. Şöyle ki; organizasyonlar çalışanlar arasındaki çatışmaları yumuşatarak, iş gören verimliliğine pozitif etki sağlamaktadır. Takım çalışmasını teşvik etmekte ve ortak amaçlara ulaşmada iş gören hızı ve verimliliğini arttırmaktadır.

Bu çalışmanın ana amacı, liderlik literatüründeki önemli gelişmeleri, eğilimleri ve anahtar unsurları ortaya koymak, ayrıca gelecekteki araştırma alanlarını ve potansiyel yönleri belirlemektir. Liderlik konusundaki mevcut bilgilerin derinlemesine bir analizini sunarak bu alanda yapılan çalışmaların kapsamını genişletmek hedeflenmektedir.

Yapılmış olan bu çalışmada; liderlik kavramı ile ilgili yapılmış olan çalışmalar Web of Science veri tabanlarında aranarak bazı bulgular elde edilmiştir. Çalışmanın ilk bulgusu “liderlik” kavramının yapılmış çalışmalardaki başlıklarda 64.207 yayında yer aldığı görülmüştür. Hem literatüre katkı açısından hem de kullanılan teorik bilgilerin güvenilirliği yüksek olan bu veri tabanında, pek çok çalışmanın olması, bir kez daha liderlik kavramının önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın ikinci bulgusu; elde edilen veriden sonra, yapılmış olan çalışmaları yalnızca “işletme” alanı ile sınırlandırarak liderlik kavramına yönelik 4.801 çalışmanın olduğunu tespit edilmesidir. Burada elde edilen sonuç göstermektedir ki, yayın sayısının 64.207’den 4.801 adedinin işletme yönetimi ile ilgili olmasına karşın diğerlerinin farklı disiplinler bağlamında yapılmış olmasıdır. Bu da liderliğin, daha önce de vurgulandığı gibi çok farklı disiplinlerde yer aldığı ve hatta multidisipliner bir kavram olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışmanın üçüncü bulgusu; en çok atıf alan yayınların saptanması ile ilgilidir. Burada en çok atıf alan 1000 çalışma veri tabanı üzerinden Bibliometrix ile analiz amacıyla indirilmiş ve aşağıdaki bulgulara rastlanmıştır:

- a. 1980’li yıllardan 2023 sonuna kadar yayınlar düzenli bir artış eğilimi göstermektedir. Konuya olan ilgi her geçen yıl artarak devam etmektedir.
- b. Lotka yasasına göre; konuya ilişkin tek yayını olan yazar sayısı oranı %82.7 iken, iki yayını olanların %11.5 üç ile beş yayını olanların %5.32 olduğu görülmektedir ki yapılan çalışmaların liderlik alanını halen geliştirebilmek adına yetersiz olduğunu göstermektedir.
- c. 2000 yılından başlayarak günümüze kadar yapılan yazar anahtar kelimeleri incelendiğinde 2020 Kovid-19 salgınına kadar popülaritesini koruduğu ve artırarak geldiği görülmektedir.
- d. Liderlik kavramı ile ilgili yapılan çalışmalarda en sık tekrar edilen anahtar kelimelerin sırasıyla; “performans”, “dönüşümcü liderlik”, “yönetim”, “model” ve “davranış” olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

- e. Liderlik kavramı ile ilgili en fazla yayın yapan ülkeler incelendiğinde ise; ilk 5 ülkenin sırasıyla; Amerika Birleşik Devletleri, Çin, İngiltere, Hollanda ve Avustralya olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
- f. Atıf sayıları incelendiğinde ise; Amerika Birleşik Devletleri'nin diğer ülkelere göre çok belirgin bir üstünlüğü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıda elde edilen bulgular neticesinde hem işletmelere hem de akademik çevrelere önerilerde bulunmak gerekirse;

- a. Liderlik kavramı ile ilgili dünya literatürünün hem işletmeler hem de akademik çevreler tarafından daha yakından takip edilmesi önerilebilir.
- b. Türkiye'nin hem yayın hem de atıf indekslerindeki boşluğunun doldurulması önerilebilir.
- c. İşletmeler açısından liderlik kavramının önemini anlamaları ve lider yetiştirebilecek bir misyon belirlemeleri önerilebilir.

Bu çalışma, bibliyometrik analizi Bibliometrix programı kullanarak gerçekleştirmektedir. Bilindiği üzere bibliyometrik analiz aracı olarak kullanılan VOSviewer, CiteSpace, BibExcel ve HistCite gibi bibliyometri yazılımları bulunmaktadır. Bu yazılımların birbirlerine göre üstün ve zayıf yönleri bulunmaktadır. İleriki çalışmalarda bu analizlerin farklı bibliyometri programları ile yapıp karşılaştırmalı olarak verilmesi alana olan katkıyı daha da artırabilecektir. Diğer yandan, Bibliyometrik araştırma dışında literatürde nicel veya nitel araştırmalarda, birincil verilerle çalışma yapılması önerilebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarların herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Abbas, W. & Asghar, I. (2010). The role of leadership in organizatinal change: relating the successful organizational change with visionary and innovative leadership. Master's Thesis in Industrial Engineering and Management, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:326289/FULLTEXT01.pdf%3E>.
- Agbo, F. J., Oyelere, S. S., Suhonen, J., & Tukiainen, M. (2021). Scientific production and thematic breakthroughs in smart learning environments: a bibliometric analysis. *Smart Learning Environments*, 8(1), 1-25. doi:10.1186/s40561-020-00145-4
- Alkhamash, R. (2023). Bibliometric, network, and thematic mapping analyses of metaphor and discourse in COVID-19 publications from 2020 to 2022. *Front. Psychol.* 13, 1062943.
- Aminzadeh, M. R. (2018). Importance of Leadership On Organizational Development And Achieving Organizational Goals. *International Journal of Science Technology and Management*, 7(5), 51-60.

- Arıcı, S. & Pelit, E. (2021). İletişim temalı turist rehberliği çalışmalarının biblioshiny programı ile bibliyometrik analizi, *Turist Rehberliği Dergisi*, 4(2), 80-105. doi.org/10.34090/tured.1002973
- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). A brief introduction to bibliometrix. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975. doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007
- Asghar, S. & Oino, I. (2018). Leadership Styles and Job Satisfaction, *Market Forces*, 13(1), 1-13.
- Asmawi, M. R. (2017). The Importance of Leadership Style in the University: Research Study at Universitas Islam Syekh-Yusuf Tangerang, Indonesia. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 8(5). doi:10.2478/mjss-2018-0103
- Bass, B. M. (1990). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. *Organizational dynamics*, 18(3), 19-31.
- Bharati, V.K. (2022). Bibliometrix: An Open Source Software for Bibliometrics and Scientometrics. In *Free and Open Source Software for Libraries and Information Centres: A Software Toolkit*. Edited Kramasamy, M.Mani. Muthra Publishers, Tamil Nadu, India, 213-225.
- Bickes, D. M., & Yilmaz, C. (2020). Chapter One Leadership Theories, Ed. Ozgur Demirtas. *A Handbook of Leadership Styles*. Cambridge Scholars Publishing.
- Büyükkıdık, S. (2022). A bibliometric analysis: A tutorial for the bibliometrix package in R using IRT literature. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 13(3), 164-193. https://doi.org/10.21031/epod.1069307
- Bwalya, A. (2023). Leadership Styles. *Global Scientific Journal*, 11(8). doi:10.6084/m9.figshare.23932113
- Clarivate (2022). KeyWords Plus generation, creation, and changes, https://support.clarivate.com/ScientificandAcademicResearch/s/article/KeyWords-Plus-generation-creation-and-changes?language=en_US
- Costa, J., Mariana P., & Moreira A. C. (2023). Leadership Styles and Innovation Management: What Is the Role of Human Capital? *Administrative Sciences*. 13. doi.org/10.3390/admsci13020047
- Dalton, D. R., Daily, C. M., Ellstrand, A. E., & Johnson, J. L. (1998). Meta-analytic reviews of board composition, leadership structure, and financial performance. *Strategic management journal*, 19(3), 269-290.
- Detert, J. R., & Burris, E. R. (2007). Leadership behavior and employee voice: Is the door really open?. *Academy of management journal*, 50(4), 869-884.
- Dienesch, R. M., & Liden, R. C. (1986). Leader-member exchange model of leadership: A critique and further development. *Academy of management review*, 11(3), 618-634.
- Effendi, D. N., Anggraini, W., Jatmiko, A., Rahmayanti, H., Ichsan, I. Z., & Rahman, M. M. (2021). Bibliometric analysis of scientific literacy using VOS viewer: Analysis of science education. In *Journal of Physics: Conference Series*. 1796(1). IOP Publishing.
- Gandolfi, F. & Stone, S. (2018). Leadership, leadership styles, and servant leadership. *Journal of Management Research*. 18(4), 261-269.
- Goglea, A. (2022). Role of Leadership in Modern International Organizations. *Ovidius University Annals, Series Economic Sciences*. 22(1).
- Goleman, D. (2000). Leadership that gets results. *Harvard Business Review*. 78, 78-90.
- Gong, Y., Huang, J. C., & Farh, J. L. (2009). Employee learning orientation, transformational leadership, and employee creativity: The mediating role of employee creative self-efficacy. *Academy of management Journal*, 52(4), 765-778.
- Grancourt, C. (2021). Quantum Leadership. *GeoConvention 2021*. https://geoconvention.com/wp-content/uploads/abstracts/2021/67324-quantum-leadership.pdf
- Gün, İ., & Aslan, Ö. (2018). Liderlik kuramları ve sağlık işletmelerinde liderlik. *Journal of Health and Nursing Management*, 5(3), 217-226. doi:10.5222/SHYD.2018.217
- Hofstede, G. (1980). Motivation, leadership, and organization: do American theories apply abroad?. *Organizational dynamics*, 9(1), 42-63. doi.org/10.1016/0090-2616(80)90013-3
- Kıyak, A., & Bozkurt, F. (2020). A review on impact of leadership styles in organizations. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 87-91. doi.org/10.47542/sauied.651557
- MacKenzie, I. (1997). *Management and Marketing*, Thomson Learning, Inc.

- Manucha, K. R. & Sharma, N. (2022). Importance of Leadership Qualities. *International Research Journal of Modernization in Engineering Technology and Science*, 4(12). 1622-1625.
- Meraku, A. (2017). Role of leadership in organizational effectiveness. *Journal of Economics, Business and Management*, 5(11), 336-340. doi:10.18178/joebm.2017.5.11.535
- Mills, D. Q. (2005). The importance of Leadership. *Leadership: How to Lead, How to Live*, <https://allnations.college/wp-content/uploads/2016/06/The-Importance-of-Leadership.pdf>.
- Mshelia, H. J. & Emmanuel, O. (2021). Leadership Styles and Their Applications for Effective School Administration. *International Journal of Scientific and Management Research*, 5(2), 56-63. doi.org/10.37502/IJSMR.2022.5204
- Murugan, M., Saravanakumar, R., & Thirumagal, A. (2019). Lotka's law and pattern of author productivity of information literacy research output. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 2509.
- Nonaka, I., Toyama, R., & Konno, N. (2000). SECI, Ba and leadership: a unified model of dynamic knowledge creation. *Long range planning*, 33(1), 5-34. doi:10.1016/S0024-6301(99)00115-6
- Ohemeng, F. L., Obuobisa Darko, T., & Amoako-Asiedu, E. (2020). Bureaucratic leadership, trust building, and employee engagement in the public sector in Ghana: The perspective of social exchange theory. *International Journal of Public Leadership*, 16(1), 17-40. doi:10.1108/IJPL-05-2019-0018
- Olesia, W. S., Namusonge, G. S., & Iravo, M. A. (2014). Servant leadership: the exemplifying behaviours. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 19(6), 75-80. doi:10.9790/0837-19647580
- Pamfilie, R., Petcu, A. J., & Draghici, M. (2012). The importance of leadership in driving a strategic Lean Six Sigma management. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 58, 187-196. doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.09.992
- Pembi, S. U., Fatima I. K., Bitrus F. A., & Doe, M. (2022). Leadership Styles And Leadership Qualities For Organizational Success: A Review Of Literature. *Nigerian Journal Of Management Sciences*, 23(2).
- Plusquellec, P., & Denault, V. (2018). The 1000 most cited papers on visible nonverbal behavior: A bibliometric analysis. *Journal of Nonverbal Behavior*, 42(3), 347-377.
- Sayers, M. (2015). The Importance of Leadership, 20/20Magazine, November, <https://www.2020mag.com/article/the-importance-of-leadership>.
- Seyhan, F. & Taş, S. (2021). Sağlık Turizmi Konusunda Yapılan Çalışmaların "R Tabanlı" Bibliyometrix Analiz. *Social Sciences Studies Journal*. 7. 1569-1586. doi:10.26449/sss.3117.
- Srivastava, A., Bartol, K. M., & Locke, E. A. (2006). Empowering leadership in management teams: Effects on knowledge sharing, efficacy, and performance. *Academy of management journal*, 49(6), 1239-1251.
- Şeref, İ., & Karagöz, B. (2019). An Evaluation of Turkish Education Academic Field: Bibliometric Analysis Based on Web of Science Database. *Journal of Language Education and Research*, 5(2), 213-231.
- Tayara M. & Özel Ç.H. (2019). Annals of Tourism Research Dergisinde Yayımlanan Postmodern Dönemde Turizm Konulu Makaleler: Bibliyometrik İnceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. 30(2). 100-111. doi:10.17123/atad.636845
- Toker, A. (2022). Importance of leadership in the higher education. *International Journal of Social Sciences & Educational Studies*, 9(2). doi:10.23918/ijsses.v9i2p230
- Val, C. & Kemp, J. (2012). Leadership Styles. Pathways. *The Ontario Journal of Outdoor Education*, 24(3), 28-31.
- Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., Wernsing, T. S., & Peterson, S. J. (2008). Authentic leadership: Development and validation of a theory-based measure. *Journal of management*, 34(1), 89-126. doi.org/10.1177/0149206307308913
- Yu, Y., Li, Y., Zhang, Z., Gu, Z., Zhong, H., Zha, Q., ... & Chen, E. (2020). A bibliometric analysis using VOSviewer of publications on COVID-19. *Annals of translational medicine*, 8(13). doi: 10.21037/atm-20-4235
- Yukl, G. (2006). *Leadership in organizations* (6th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson-Prentice Hall.
- Zhang, J., Yu, Q., Zheng, F., Long, C., Lu, Z., & Duan, Z. (2016). Comparing keywords plus of WOS and author keywords: A case study of patient adherence research. *Journal of the association for information science and technology*, 67(4), 967-972.

- Zhang, X., & Bartol, K. M. (2010). Linking empowering leadership and employee creativity: The influence of psychological empowerment, intrinsic motivation, and creative process engagement. *Academy of management journal*, 53(1), 107-128. doi.org/10.5465/AMJ.2010.48037118
- Zohar, D. (2022). Twelve Principles of Quantum Leadership. In: *Zero Distance*. Palgrave Macmillan, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-7849-3_13.

Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Anarşi Ortamında Sebepleri ve Sonuçları İtibariyle Abdi İpekçi Suikastı

Tuba Özhazinedar¹

ÖZET

1979 yılı ekonomik, sosyal, siyasal koşulların etkisiyle hızla kutuplaşmanın ve ayrışmanın yaşandığı bir yıl olmuştur. Bireysel ve toplumsal kutuplaşma siyasal mücadelenin yoğunluk kazanmasına neden olmuştur. Artan siyasal çatışmalar, toplumda meydana gelen tabakalaşma toplumsal olayların silahlı çatışmasını doğurmuştur. Hayli olaylı geçen 1979 yılı anarşinin tırmanışa geçtiği, hafızalara kazınan suikastların yaşandığı bir yıl olmuştur. Ülke yönetiminde sıkıyönetim uygulamaları hâkim olmuş, halkın hükümete olan güveni her geçen gün sarsılmıştır. Böyle bir atmosferde Türkiye'yi büyük bir infiale götüren Abdi İpekçi suikastı işlenmiştir. Suikastı 1 Şubat 1979'da Mehmet Ali Ağca gerçekleştirmiştir. Milliyet gazetesi genel yayın yönetmeni olan Abdi İpekçi silah kaçakçılığı dosyasını incelerken öldürülmüştür. Bu makale, Abdi İpekçi suikastına neden olan olayları incelemiş, hem politik hem de iktisadi belirsizlik içinde olan ülkenin genel durumunu değerlendirmiştir. Betimsel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada dönemin basınında faydalanılmıştır. Elde edilen bulguya göre; İpekçi cinayeti toplumun daha da derinleşip ayrışmasına, sağ-sol çatışmasının yaygınlaşmasına, toplumsal kaosun artmasına ve 80 Darbesinin gerçekleştirilmesindeki ana temalardan birini oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: 1979 Yılı, Hükümet Bunalımı, Sağ- Sol Çatışması, Siyasal Cinayetler, Abdi İpekçi.

The Assassination of Abdi İpekçi in Turkey's Anarchy in terms of its Causes and Consequences

ABSTRACT

1979 was a year of rapid polarization and divergence due to economic, social and political conditions. Individual and social polarization led to an intensification of political struggle. Increasing political conflicts and stratification in society led to armed clashes of social events. The eventful year 1979 was a year of escalating anarchy and memorable assassinations. Martial law was imposed in the administration of the country and public confidence in the government was shaken day by day. It was in such an atmosphere that Abdi İpekçi was assassinated, causing a great outrage in Turkey. The assassination was carried out by Mehmet Ali Ağca on February 1, 1979. Abdi İpekçi, the editor-in-chief of Milliyet newspaper, was killed while investigating an arms smuggling case. This article analyzes the events that led to the assassination of Abdi İpekçi and evaluates the general situation of the country, which was in a state of both political and economic uncertainty. The descriptive research method was used in the study and the press of the period was utilized. According to the findings, İpekçi's assassination led to the deepening of the divisions in society, the widespread right-left conflict, the increase in social chaos and the 80 Coup d'état.

Keywords: 1979, Government Crisis, Right-Left Conflict, Political Murders, Abdi İpekçi.

¹ tozhazinedar@yahoo.com, Dr., ORCID: 0000-0002-6396-8946

(Makale Gönderim Tarihi: 19.04.2024 / Yayın Tarihi:29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1470782](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1470782)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

1. GİRİŞ

5 Haziran 1977 genel seçimlerini CHP kazanmış; fakat tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememiştir. Ecevit, mevcut partilerle koalisyon hükümeti kurmak istemiş; fakat başarı sağlayamamıştır. 21 Haziran 1977'de kurulan azınlık hükümeti de meclisten güvenoyu alamamıştır. Ecevit, 21 Temmuz 1977'de istifa etmiş, aynı gün hükümet Süleyman Demirel başkanlığında kurulmuştur. Bu hükümet döneminde sağ-sol olayları derinleşmiş, faili meçhul cinayetler artmış ve ülke tarihine kanlı 1 Mayıs olarak geçen katliam yaşanmıştır. Artan olaylar karşısında 1 Aralık 1977'de hükümete gen soru verilmiş ve 31 Aralık 1977'de hükümet düşürülmüştür. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti gensoruyla düşürülen ilk hükümet olmuştur (Ahmad, 1996, s.549).

Türkiye'nin 42. Hükümeti Bülent Ecevit tarafından 5 Ocak 1978'de kurulmuştur. Ülkedeki siyasal istikrarsızlık, hükümetin ekonomik ve sosyal alanlarda tıkanmasına neden olmuştur. Sorunların çözümü için gereken otorite ve örgütsel yapı kurulamamıştır. Ülkede askeri müdahale için gereken her türlü olay yaşanmıştır. Sağ-sol çatışmasıyla başlayan siyasal şiddet süreci ülkenin her yerinde etkisini göstermiştir. Ekonomik kriz, kıtlık, yokluk, yoksulluk, karaborsa insanları canından bezdirmiştir. Bütün bunlara Alevi-Sünni çatışması da eklenince ülkede büyük bir kırılma meydana gelmiştir. Malatya ve Sivas katliamlarının ardından 78 yılının son günü Maraş katliamı yaşanmıştır. Hükümet olaylar karşısında çaresiz kalmış ve ülkenin pek çok yerinde sıkıyönetim ilan etmiştir (Heper, 2011, s.182).

Türkiye 1979 yılına çözülememiş pek çok sorunlarla girmiştir. Türkiye tarihinin en kötü ekonomik bunalımı gerçekleşmiştir. Siyasal şiddet olayları büyük kentler dışında kasabalara, köylere kadar yayılmış, olaylar neticesinde pek çok insan yaşamını yitirmiştir. Bu süreçte siyasal partiler arasında bir birlik meydana gelemediği gibi karşılıklı suçlamalar yaşanmıştır. Olaylar karşısında hükümetin yaşadığı çaresizlik toplumu hızla kutuplaştırmıştır. Grupların birbirleriyle verdiği mücadele radikalleşmiş ve keskinleşmiştir. Anarşi ve terör olayları her geçen gün artmıştır. Ülkede başlayan ekonomik kriz de çok katmanlı olan toplumsal yapıyı ayrıştırmıştır. 1979 yılı siyasal mücadelelerin iyice sertleştiği bir yıl olmuş ve askerinin müdahalesini hızlandırmıştır (Arcayürek, 1987, s.11).

2. SİYASİ KAMPLAŞMALAR

78 yılının son günlerinde yaşanan Kahramanmara katliamı 79 yılının belirleyicisi olmuştur. Hükümetin olaylar sırasındaki tutumu kamuoyunda büyük bir kırılma yaratmıştır. Katliamın ardından yürürlüğe konulan sıkıyönetim kanunu ile mevcut kırılma derinleşmiştir. Düzenli olarak uygulamaya konulan sıkıyönetim kanunu ile demokratik hak ve özgürlükler kısıtlanmıştır. Demokrasiden uzaklaşarak antidemokratik yönetimin benimsenmesi tepkilere neden olmuştur. Bu durum Ecevit'i, muhalefetin odağı haline getirmiştir (Ataay, 2007, s.118). Kendisine yönelik eleştiriler karşısında Ecevit; "Türk ulusu tüm kışkırtmalara karşın demokrasi yolunda ilerleyecektir, toplumu bölmek için her

türlü çaba gösterilmektedir, kimsenin oyununa gelmeyeceğim,” demiştir (Milliyet, 13 Ekim 1979, s.1).

Ülkede meydana gelen siyasi ve ekonomik kriz Ecevit hükümetini hayli yıpratmıştır. Meydana gelen olaylar karşısında muhalefet ve iş dünyası hükümete karşı sert eleştiriler yönetmiştir. Türkeş, “Ülke 78 yılında Ecevit iktidarıyla büyük bir talihsizlikle karşı karşıya kalmıştır. CHP iktidarı, devlet dairelerini komünist ve bölücülere teslim etmiştir”, demiştir. Demirel ise Türkiye'nin 79 yılına yılgınlık, bezginlik, umutsuzluk ve feryat içinde girdiğini ifade etmiştir. Artan baskı ve eleştiriler karşısında CHP'de istifalar meydana gelmiş ve hükümet tamamen zayıf düşmüştür (Aydınlık, 1 Ocak 1979, s.5).

Ülkede 1977'de yılında başlayan ekonomik kriz 1979 yılında hayli derinleşmiştir. Alınan tedbirler uygulanan politikalar yeterli olmamıştır. Enflasyon hızla artarken, meydana gelen döviz krizi üretimde gerilemelere neden olmuştur. Petrol fiyatları hızla yükselmiş, tarım rekoltesi düşmüş, işsizlik oranı %20'lere dayanmıştır. TL dolar karşısında değer kaybetmiş ve ülke dışa bağımlı bir hale gelmiştir. Ülkede sağlıklı bir kalkınma gerçekleşemediği gibi ülke iflasın eşiğine gelmiştir. Hal böyle olunca IMF'e başvurulmuş, IMF'in belirttiği program uygulamaya konulmuştur. Program gereği % 10 oranında devalüasyon yapılmıştır. Tekelde, KİT'te fiyat artırımına gidilmiş, ekonomik kalkınma hızı düşürülmüştür. Kamu yatırımlarında, bütçe harcamalarında ve maaş artışlarında kısıtlamaya gidilmiştir (DİSK, 11 Ocak 1979, s.14).

Ekonomik bunalım devam ederken ülke siyasetinde politik açmazlar da meydana gelmiştir. Hükümet içindeki uyuşmazlıklar mevcut sorunların çözülmesini imkânsız hale getirmiştir. Solun yükselişi ile başlayan komünizm karşıtlığı gittikçe artmıştır. Siyasal şiddet olayları ile ülke tarihinin en buhranlı yılları yaşanmıştır. Sağ düşünce komünizme karşı mücadele olarak görülmüş ve muhalefet tarafından desteklenmiştir. Bu durum iki grup arasındaki çatışmaları daha da şiddetlendirmiştir. Siyasi şiddet ve terör olayları ülke genelinde yaygınlaşmış ve kitlesel hale gelmiştir (Yavan, 2018, s.97).

İktidar ülkenin mevcut sorunlarını çözemediği gibi, düşünce ve ifade hürriyetini de kısıtlamıştır. Bu durum siyasi alanın kamplaşmasına neden olmuştur. Şiddetin her mecrada yayılmasıyla toplumsal kesimler birbirini düşman olarak görmeye başlamıştır (Zürcher, 2017, s.373). Siyasetin dışında başlayan mezhepsel çatışmalar da toplumun içinde bulunduğu durumu çıkmaza sokmuştur. Toplumun içinde bulunduğu durum karşısında Alparslan Türkeş: “1979 yılı yeni bir hükümete gebedir”, demiştir (Aydınlık, 1 Ocak 1979, s.5).

1979'da meydana gelen ekonomik kriz ile hayat şartları çekilmez hale gelmiştir. Kahve, margarin, sıvı yağ, ilaç, fuel-oil, ampul, deterjan gibi temel ihtiyaç malzemeleri temin edilememiştir. Tekel ürünlerinden bazıları piyasadan çekilmiş, kâğıt temin edilemediğinden basın ve yayım sektörü sıkıntıya düşmüş, yedek parça bulamadığından otomotiv sektörü müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerine cevap verememiştir. Ülkede her alanda karaborsa baş göstermiştir (Ersan, 2014, s.139).

Büyük şehirlerde meydana gelen düzenli elektrik kesintileri halkın günlük yaşantısına sekte vurmuştur. Şartların giderek ağırlaşması, yetersiz kamu hizmetlerinin yanı sıra devam eden terör ve büyük şehirlerde yaygınlaşan gasp olayları halkın tahammül gücünü aşmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu koşullar parlamento üyeleri arasında bir dayanışma meydana getirememiştir. Partilerin hepsi ülkenin mevcut koşullarını kendi yararına kullanmıştır. Sorunların çözülmesinde çaresiz kalan hükümet her geçen gün zayıflamıştır (Kongar, 2016, s.165).

3. 1979 YILINDA MEYDANA GELEN SİYASİ, SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMELER

5 Ocak 1978'te büyük umutlarla kurulan Ecevit hükümeti tam bir fiyasko olmuştur. 26 Aralık 1978'de gerçekleşen Maraş katliamı hükümeti oldukça zora sokmuştur. Olaylar sonrası İçişleri Bakanı İrfan Özyaydınlı görevinden alınmıştır. CHP hükümeti toplumsal kaosu, katliamların, şiddet olaylarının neden kaynaklandığı ile ilgili ortaya doğru teşhis koyamamıştır. Olayların çözümünü sıkıyönetim uygulamasında görmüştür (Tercüman, 3 Ocak 1979, s.1). CHP ağırlıklı koalisyon hükümeti toplumsal hareketleri faşizme varan baskı ve şiddetle sona erdirmeye çalışmıştır. Etkisi yok denecek kadar az olan uygulamalarla olayları kontrol altına almaya çalışan hükümet, bireysel ya da toplu gençlik eylemlerini terörizmle aynı kefeye koymuştur. Hükümet bilinçli veya bilinçsizce burjuvazinin ekmeğine yağ sürmüştür (Genç Öncü, 1 Ocak 1979, s.2).

Maraş katliamı sonrası 13 ilde ilan edilen sıkıyönetim uygulaması ekonomik ve demokratik haklara oldukça zarar vermiştir. Demokratik hak ve özgürlükler kısıtlanmış, sıkıyönetim koşullarında işçi sınıfı köşeye sıkıştırılmıştır. DİSK, Maraş katliamını lanetlemek ve katliamda öldürülen vatandaşları yâd etmek için 5 Ocak 1979'da işçileri saat 11'de 5 dakikalık saygı duruşuna çağırmıştır. DİSK'in çağırısına TÖB-DER, TMMOB, TÜTED, TÜRÖD üyeleri ile üniversite talebeleri katılmıştır. Çok sayıda vatandaşın gerçekleştirdiği eylem kitleler üzerinde etkili olmuştur (Milliyet, 5 Ocak 1979, s.1) Eyleme yüz binlerce emekçi destek vermiştir. Emekçilerin desteğinde; ekonomik koşulların ağırlaşması, anarşi ve terör saldırıların yaygınlaşması etken olmuştur. Ülkede sosyalist hareketlerin yarattığı etki ile işçilerin bilinç düzeyi artmış, işçiler temel hakları için mücadeleye girişmişlerdir. İşçiler, ülkenin en ücra köşelerine kadar örgütlenmiştir (Başaran, 2017, s.54).

Öte yandan ülkenin ekonomik yapısında oldukça önem arz eden tarım sektörü yaşanan ekonomik krizden hayli etkilenmiştir. Geçimlerini tütünden temin eden binlerce köylü giderlerini karşılamak ve yaşamlarını sürdürmekte oldukça zorlanmıştır. 79 yılında yaşanan ekonomik kriz tütün ticaretiyle uğraşan köylüleri derinden etkilemiştir. Köylüler ihtiyaçlarını karşılamak için tefeciye, tüccara borçlanmışlardır (Milliyet, 17 Ocak 1979:1). II. MC hükümeti köylülerin ekonomik bunalımını gidereceğini ve can güvenliklerini temin edeceğini vaat etmiş; fakat vaadini gerçekleştirmemiştir. Bu durum hükümetin sonunu getirmiştir. Ecevit de hükümet kurmadan önce aynı vaatte bulunmuştur (Halkın Yolu, 6 Şubat 1979, s.5) II. MC'ye muhalif olan kesimler CHP

ağırlıklı hükümet döneminde büyük bir beklenti içine girmiş, fakat umduklarını bulamamışlardır. Hükümet rekabeti sona erdirmek için kamu kaynaklarını tamamen özel sermayenin güdümüne sunmuştur. Türkiye tarihinde demokrasininin tam manasıyla uygulandığı, demokrasinin kitlelere mal edildiği bir dönem yaşanmamıştır (Disk, 2 Şubat 1979, s.3).

Muhammed Mehdi ve Muhammed Hüseyin El-Reşit adlı şahıslar 11 Ağustos 1976'da Yeşilköy Havaalanı'nda bombalı saldırı gerçekleştirmiştir. Saldırı esnasında dört vatandaş yaşamını yitirmiştir. Müebbet hapis cezasıyla yargılanan teröristler 9 Ocak 1979'da Sağmalcılar Cezaevi'nden kaçmıştır (Cumhuriyet, 10 Ocak 1979, s.1). 11 Ocak 1979'da Akpazar belediye başkanı Fikri Üstündağ evinde uğradığı suikast sonucu öldürülmüştür (Hergün, 12 Ocak 1979, s.1). 30 Ocak 1979'da Amasya'nın Taşova ilçesinde görevli Cumhuriyet Savcısı, faili meçhul bir cinayete kurban gitmiştir (Tercüman, 1 Şubat 1979, s.1). Sıkıyönetime rağmen terör ülkenin her yerinde artmıştır. Ülkede mezhep çatışmaları yoğunlaşmış, sağ eğilim yükselişe geçmiş, CHP'nin üst düzey yönetimi de sağ blokta yer almaya başlamıştır. II. MC hükümetini yıkan etmenler CHP ağırlıklı hükümette de kendini göstermiştir (Ürün, 5 Ocak 1979, s.5).

1979 yılı Türkiye'de darbe takviminin hızla ilerletildiği yıl olmuştur. 1 Şubat 1979'da İran'da meydana gelen darbe, hükümeti tedirgin etmiştir. Batı yanlısı bir dış politika izleyen Pehlevi, İran'ı modern bir devlet haline getirmeye çalışmıştır. Bunun için ülkesinde bir dizi reform programlarını uygulamaya koymuştur. Pehlevi, uygulamaları yürürlüğe koyarken ABD ve İngiltere'nin desteğini almıştır. Bu durum ülkedeki İslamcı kesimi rahatsız etmiş, Pehlevi aleyhinde karşı bir güç meydana getirmişlerdir (Güzel, 2018, s.53). Ülkede başlayan siyasi huzursuzluk nedeniyle Pehlevi 16 Ocak 1979'da İran'dan ayrılmak zorunda kalmış ve siyasi sığınmacı olarak Mısır'a gitmiştir. Halktan destek göremeyen Şah rejimi, Humeyni önderliğinde yıkılmıştır. İran'da monarşi sona erdirilmiş, cumhuriyet rejimi kurulmuştur. Şah Rıza Pehlevi gıyabi olarak idam edilmiştir (Güven, 2018, s. 68).

İran'da yaşanan devrim radikal gruplar üzerinde oldukça etkili olmuştur. Özellikle Müslüman nüfusların yoğun olarak yaşadığı ülkelerde büyük bir etki yaratmıştır. Türkiye'de dini yapıların siyasi ve sosyal hayat üzerindeki etkilerini güçlendirmiştir (Kurtuluş, 2020, s.67). İran devrimini savunanlar "yeşil komünist ya da yeşil hareket" olarak adlandırılmıştır. Humeyni rejiminin etkileri İslamcı kesim üzerinde son derece etkili olmuştur. İran'da yürürlüğe konan politikalar ve uygulamalar İslami kesim tarafından desteklenmiş ve savunulmuştur (Sarıhan, 2023, s.219). İran rejimi marjinal gruplar arasında büyük bir heyecan yaratırken ülkede dini bir hareketin ortaya çıkması hükümet tarafında endişe yaratmıştır. Ülke tarihinin en sancılı günlerinin yaşanmasına neden olmuştur (Hürriyet, 2 Şubat 1979, s.1) Devlet faşizm yanlısı olarak gördüğü İran yanlıları ile mücadele içerisine girmiştir. Gerçekleşen siyasi istikrarsızlık, anarşi ve terör olayları artırmış, halkın devlete olan güvenini sarsmıştır (Ahmad, 1996, s.555).

3.1 1979 Yılı Siyasi, Sosyal Ve Ekonomik Gelişmelerin Basına Yansımaları

1979'da meydana gelen siyasi, sosyal ekonomik olaylar ülke tarihinde köklü bir takım değişimlere neden olmuştur. Dönemin şiddete dayalı politikaları örtülü parlamenter bir sistem meydana getirmiştir. Ülke yönetimi çoğunluğunu baskı rejim yanlısı parlamenterlerin temsil ettiği bir parlamento tarafından gerçekleştirilmiştir. Parlamento tarafından sıkıyönetim ilan edilerek sivil ve resmi güçlerin baskı ve şiddetine dayanılan bir yönetim uygulama alanına konulmuştur. Tüm emekçi halk ve devrimci demokratik kesimler üzerinde tek taraflı bir baskı uygulanmıştır (Emeğin Birliği, 1 Ocak 1979, s.1).

Türkiye'de siyasal kamplaşmalar ve çatışmalar yaşanırken, siyasetçiler arasında bir birlik sağlanamamıştır. Ülkede yaşanan şiddet olayları karşısında siyasetçiler tarafsız bir biçimde olayları değerlendirmemiş, karşılıklı birbirlerini suçlamışlardır. Anarşi ve terör olayları tüm yurttaki etkisini gösterirken toplumsal kutuplaşmayı harlamışlardır. 22 Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta yaşanan olaylar ve olaylar sonucu parlamentonun aldığı tutum sonun başlangıcını meydana getirmiştir. Yaşanan şiddet olayları karşısında kolluk güçlerinin tutum ve davranışları mezhep çatışmalarının devamına neden olmuş ve bir iç savaş halini almıştır (Hergün, 1 Aralık 1978, s.1).

1979'da meydana gelen ekonomik kriz ciddi boyutlara varmıştır. Ülkenin iç ve dış borçları artmış, işsizlik önlenememiş, üretim ve fiyatlar istikrarsızlaşmış, ödemeler dengesi bozulmuş ve enflasyonla mücadele sağlanamamıştır. Büyük sermaye sahipleri emekçi kesimin büyümesini ve gelişmesini engellemiş, orta sermaye sahiplerini de iflasa doğru götürmüştür. Ekonomik krizin derinleştiği dönemde büyük sermaye sahipleri ile zayıf olanlar arasındaki rekabet derinleşmiş, güçlü olanlar güçsüzleri yutmaya başlamışlardır. Bu durum, yoğun bir rekabeti gündeme getirmiştir (Yürüyüş, 2 Ocak 1979, s.8).

Rekabet tarım sektöründe hayli yoğun yaşanmıştır. Türkiye tarımı belli bir sermaye grubunun egemenliği altına girmiştir. Tüm pazara hâkim olan gruplar kendilerinden başka alternatif satıcılara alan tanımamıştır. Tarım emeğe dayalı olarak değil, para-rant temeline dayalı olarak yapılmıştır. Böylece tarım sektöründeki feodalite tasfiye edilerek yerini kapitalizme bırakmıştır. Tarım alanlarına belli bir grup egemen olmuş, köylülük parçalanmış, çeşitli sınıf ve katmanlara ayrılmıştır (Emeğin Birliği, 1 Şubat 1979, s.10).

Toplumda meydana gelen sınıflaşma, gruplar arasında işbirliğinin sağlanmasını engellemiştir. Tarım sektöründe meydana gelen tekelleşme burjuvaziyi ve tarım burjuvalarını tarım sektörünün sömürücü güçleri haline getirmiştir. Tekelleşmeye karşı direnen küçük toprak sahibi köylüler, küçük mülk sahibi köylüler, yarı zamanlı ve tam zamanlı çalışan işçi köylüler genel olarak düzenin sömürüsü altında ezilmişlerdir. Tarımda meydana gelen tekelleşme ekonomiyi çıkmaza sokmuş, ağır bir ekonomik sosyal ve siyasi baskı oluşturmuştur (Devrimci Derleniş, 6 Nisan 1979, s.9).

Ülkede meydana gelen siyasi iktidarsızlık ve ekonomik kriz hükümeti çaresiz bırakmıştır. MC hükümetinin uygulamalarını eleştiren ve iktidara geldiğinde bu uygulamaları

bütünüyle ortadan kaldırmayı vaat eden Ecevit hükümeti, 12 Mart muhtıralarıyla ve MC partileriyle özdeşleşmiştir. CHP iktidara geldikten sonra demokratik uygulamalar rafa kaldırılmıştır. Her sorunun çözümüne mutlak anlamda “Ya o, ya diğeri” türünden bir mantıkla yaklaşmıştır (Devrimci Yol, 18 Temmuz 1979, s.6).

Ülkedeki siyasi kamplaşmalar ülkenin mevcut sorunlarının çözülmesini engellemiştir. Siyasi mecrada düşünce ve ifade hürriyeti rahatça dile getirilememiş, farklı görüş ifade edildiğinde baskı ve şiddete maruz kalmıştır. O yüzden taraflar birbirini düşman olarak görmüştür. Bu durum ülke sathında muazzam bir kamplaşma meydana getirmiştir. Demokratik olmayan tutum ve davranışlar halkta çatışmaya yol açtığından sokaklar güvenilir alan olmaktan çıkmıştır. Olayların büyükşehirlerden küçük yerleşkelere doğru yayılması mezhepsel ve kimliksel çatışmaları da meydana getirmiştir (Bölügeray, 1996, s.55).

Abdi İpekçi, Milliyetteki köşe yazısında ülkede meydana gelen anarşi ve terör olaylarından sıklıkla bahsetmiş, konu ilgili hükümet yetkilerini uyarmıştır. Hükümetin gereğini yapmadığı takdirde ülkede her an bir iç savaşın yaşanabileceğini söylemiştir. Ülkenin otoriter bir rejimle yönetilmesinin sakıncalarını görerek parlamentoda görev alan bütün siyasi partilerin sorunların çözümü için birlikte hareket etmeleri gerektiğini belirtmiştir (Milliyet, 18 Ekim 1978, s.1). İpekçi, diğer taraftan silah, sigara, uyuşturucu kaçakçılığı ve terör konuları üzerine de yazılar kaleme almıştır. İpekçi'nin Milliyet gazetesinde değindiği konular bazı grupları rahatsız etmiş bu yüzden gazetenin satışı gündeme gelmiştir. Gazetenin satışına karşı çıkan İpekçi, susturulmak istenmiştir. Çeşitli çevrelerden tehditler alan ipekçi, 1 Şubat 1979'da uğradığı suikast sonucu öldürülmüştür. 25 Haziran 1979'da suikastı gerçekleştiren Mehmet Ali Ağca tutuklanmıştır (Milliyet, 2 Şubat 1979, s.1).

4. ABDİ İPEKÇİ'NİN HAYATI

Abdi İpekçi, Selanik göçmeni bir ailenin evladı olarak 1929'da İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Galatasaray Lisesi'ndeki mezuniyetinin ardından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Kendisine meslek olarak gazeteciliği seçen ipekçi, mesleğe ilk olarak 1948 senesinde “Yeni Sabah” gazetesinde başlamıştır. “Yeni Sabah”ta muhabir olarak başladığı görevinden 1949'da ayrılmış ve “Yeni İstanbul”a iç haberler sorumlusu olarak geçmiştir (Türenç, Akyıldız, 2007, s.36). 1950'de “Yeni İstanbul”da yaşadığı görüş ayrılıklarından dolayı buradaki görevinden istifa etmiştir. İstifasının ardından “İstanbul Ekspres”te editör olarak başlamıştır. Askerlik hizmeti nedeniyle 1953'te “İstanbul Ekspres”ten ayrılmıştır. Askerlik dönüşü 1954'te genel yayın yönetmeni olarak Milliyet'te çalışmaya başlamıştır (Mumcu, 1993, s.237).

1950'de Ali Karacan tarafından kurulan Milliyet, DP iktidarına yakın bir yayın politikası takip etmiştir. İpekçi, Ali Karacan'ın vefatından sonra gazetenin genel yayın yönetmeni olmuştur. Gazetenin yayın politikası değişmiştir. Temel hak ve hürriyetlerin gözetildiği, demokratik yönetim anlayışının savunulduğu, toplumsal faydanın gözetildiği, karma ekonominin desteklendiği bir anlayış gazetede hâkim olmuştur (Erdem, 2016, s.307).

Milliyet'in takip ettiği yayın politikası DP iktidarını rahatsız etmiştir. İktidarın yönetimin anlayışıyla ters düşen gazete bundan sonra daha muhalif bir çizgide yayın yapmaya başlamıştır. Özellikle DP'nin basın üzerinde uyguladığı baskı ve sansür tarafları karşı karşıya getirmiştir. Hükümet aleyhine yazılan yazılar nedeniyle Milliyet'e 8 Mayıs 1960'ta yayın yasağı getirilmiştir (Adaklı, 2006, s.129).

DP, 1954 seçimlerinden sonra gün geçtikte agresifleşen bir yönetim anlayışına sahip olmuştur. 1955'te başlayan ekonomik kriz iktidar-muhalefet ilişkilerini gerginleştirmiştir. Herhangi bir eleştiriyi kabul etmeyen iktidar, her alanda baskı ve şiddet uygulamaya başlamıştır. DP'nin içinde meydana gelen bölünme, ekonomik ve siyasi kriz nedeniyle 1958'de yapılması gereken seçimler 1957'de yapılmıştır. DP, oy kaybetse de 1957 seçimlerinde sandıktan birinci parti olarak çıkmıştır. Yeni hükümet de sertlik yanlısı politikadan vazgeçmemiştir. Özellikle basına yönelik baskıyı daha da artırmıştır. Muhalefeti destekleyen gazeteler kapatılmıştır (Özdoğan, 2021, s.467). Düşünce ve ifade hürriyetini her alanda savunan İpekçi, DP'nin korkulu rüyası olmuştur. 27 Nisan 1960'ta yürürlüğe giren tahkikat komisyonu DP iktidarının sonunu hazırlamıştır. Toplumun hızla kutuplaşması sonucu 27 Mayıs 1960'ta yönetim el değiştirmiştir. İpekçi, askeri yönetimi desteklemiş, darbeyi "ihtilal değil inkılâp" olarak yorumlamıştır (Türenç, Akyıldız, 1986, s.95).

Darbe sonrası yürürlüğe giren 61 Anayasası ile basın özgürlüğü tanımlanmıştır. Anayasa, basının temel haklarını net bir biçimde belirlemiştir. Anayasanın tanımladığı haklar Milliyet'i sosyal demokrat bir çizgiye getirmiştir. AP'nin gençlik üzerindeki baskıcı politikaları oldukça sert bir şekilde eleştirilmiştir. İpekçi, AP'nin gençliği ve solu sindirmek için uyguladığı yöntemlere karşı durmuş, uygulamaların ülke genelinde iç çatışmaya sebep olabileceğini söylemiştir. Hükümeti sağ-sol çatışması karşısında sağduyulu olmaya davet etmiştir (Beyaz, 2014, s.83).

İpekçi, otoriter devlet anlayışının karşısında olmuştur. İç ve dış siyasette barışın hâkim olması gerektiğini savunmuştur. İpekçi'nin otoriteye karşı muhalefeti kendisine muhalif bir kitle yaratmıştır. Bu kitle İpekçi'nin demokrasi talebini devlet otoritesine isyan olarak tanımlamıştır. İpekçi'nin sigara, silah, uyuşturucu kaçakçılığı ile ilgili haberleri de bazı çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır. Milliyet'in satılmasına karşı çıkması, kaçakçılık olayının detaylarına köşesinde genişçe yer vermesi İpekçi suikastının sebepleri olarak görülmüştür (Topuz, 2003, s.256).

İpekçi, toplum çıkarlarını ön planda tutan, şiddetten uzak, barışçıl bir yayın politikası takip etmiştir. Düşünce ve ifade hürriyetine oldukça önem veren İpekçi, her türden görüş ve düşünceye köşesinde yer vermiştir. Dünyadaki gelişmeleri de yakın takip etmiş, toplumun gelişmesi, halkın bilinç düzeyinin yükseltilmesi için çaba sarf etmiştir. Dürüst, objektif, saygın, etik ve basın ahlakına bağlı habercilik anlayışını savunmuştur. Gazeteciler Sendikası Başkanlığı da yapan İpekçi, Uluslararası Basın Enstitüsü Yönetim Kurulu'na seçilmiştir. İpekçi, ilkeleriyle, duruşuyla ve eserleriyle basın camiasında derin bir iz bırakmıştır (Adaklı, 2006, s.132).

4.1 Abdi İpekçi'nin Kaleme Aldığı Konular

İpekçi'nin Milliyette göreve başladığı yıl, 1954 genel seçimleri yapılmıştır. Seçimin kazananı DP olmuştur. Soğuk Savaşın getirmiş olduğu kutuplaşma ülkenin her tarafında hissedilmiştir. DP hükümetinin Sovyet tehdidine karşı iç ve dış politikadaki uygulamaları muhalefet tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir. İpekçi de DP'nin karşısına muhalif bir gazeteci olarak çıkmıştır. (Milliyet, 29 Temmuz 1965, s.1). DP'nin 1954'ten sonra uyguladığı baskı ve otoriter tavrı karşısında İpekçi, yazılarında hükümeti sıklıkla eleştirmiştir. İpekçi'nin kaleme aldığı yazılarıyla Milliyet kısa sürede kitle gazetesi olmuştur. Özgür ve demokrat bir Türkiye için mücadele eden İpekçi, 60 Darbesini desteklemiştir. Askerin devrim değil reform yaptığını söylemiştir (Milliyet, 30 Mayıs 1960, s.1).

27 Mayıs 1960'ta kurulan askeri vesayet 15 Ekim 1961'e kadar sürmüştür. 15 Ekim 1961'de hem parlamento seçimi hem de senato seçimleri yapılmıştır. Çift meclis sistemi hayata geçirilmiştir. Seçimlere Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Adalet Partisi katılmıştır. (Ahmad, 2006, s.223) 1961 seçimleri sonucunda Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetleri göreve başlamıştır. Türkiye koalisyon hükümetleri ile bambaşka bir dönemece girmiştir. İpekçi, koalisyon hükümetlerini desteklemiştir (Milliyet, 15 Eylül 1961, s.1). 26 Ekim 1961'de Cemal Gürsel ülke tarihinin 4'cü cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Gürsel'in cumhurbaşkanı olarak seçilmesi konusunda temkinli hareket eden İpekçi, silahlı kuvvetlerin meclis üzerinde denetimlerinin sürdürdüğünü söylemiştir (Milliyet, 25 Ekim 1961,s.1).

1961 seçim sonuçlarından memnun olmayan Talat Aydemir 20 Mayıs 1963'te darbe gerçekleştirmiştir. İpekçi, Aydemir'in tutumunu eleştirmiş ve demokrasiyi savunmuştur. Ordunun siyasetten uzak durması gerektiğini söyleyerek ordudaki yönetim hırslının ülkeyi zora soktuğunu ifade etmiştir (Milliyet, 22 Şubat 1963, s.1). İlk darbe girişiminde affedilen ve emekliye sevk edilen Aydemir, ikinci kez darbe girişiminde bulunmuştur. Konu ile ilgili olarak İpekçi "Beklenen Hareket ve Beklenen Sonuç" başlıklı haberi kaleme almıştır (Milliyet, 21 Mayıs 1963:1). İpekçi, Aydemir'in darbe girişimini hem isyan olarak değerlendirmiş hem de vatana ihanet olarak kabul etmiştir. Aydemir, "anayasayı tadil ve tağyire teşebbüs" suçundan Fethi Gürcan ile birlikte idam edilmiştir (Hürriyet, 21 Mayıs 1963,s.1).

10 Ekim 1965'te Türkiye genel seçimlere girmiştir. 1965 seçimlerini DP'nin devamı olarak görülen AP kazanmıştır. Demirel başkanlığında kurulan AP hükümeti, 12 Mart 1971 askeri muhtırasına kadar ülkeyi tek başına yönetmiştir (Birant, Dündar, Çaplı, 2002, s.242). 1965 seçimleri sonrası Türk siyasal yaşamına damgasını vuran olaylar meydana gelmiştir. Yaşanan siyasi ve iktisadi çalkalanmalar yeni eğilimleri ortaya çıkarmıştır. Tüm dünyada hızla yükselen sol, Türkiye'yi de derinden etkilemiştir. İşçi Partisi'nin Mecliste yer alması Türkiye'de sol için bir dönüm noktası meydana getirmiştir. Ülkenin siyasal düşünce yaşamına çok önemli katkılarda bulunmuştur (Şener, 2010, s.272).

AP iktidarında yükselen gençlik yapılanmaları siyasi, sosyal ve iktisadi alanlarda değişikliklere neden olmuştur. 1969 seçimlerinin kazananı yine AP olsa da hem siyasal hem de sosyal alanda Demirel güç kaybetmiştir. Yükselen sol hareket, AP politikalarına karşı gelişen en önemli muhalefet olmuştur. Bu yüzden iktidar sol hareketleri denetim altına almak istemiştir (Çavdar, 1996, s.160). Demirel'in solu demetlemek için kullandığı yöntemlerle temel hak ve hürriyetleri kısıtlamaya çalışması İpekçi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 23 Ocak 1970'te kalem aldığı "Aşırı Akımlar" başlıklı yazısında tedbirin anayasada değil baskı ve şiddette aradığından bahsetmiştir (Milliyet, 23 Ocak 1970, s.2)

Sağ-sol çatışması, 12 Mart 1971 askeri muhtırasına giden süreci hızlandırmıştır. Muhtıra sonrası teknokratlar tarafından hükümet kurulmuş; fakat uzun ömürlü olmamıştır. 1973 seçimlerine kadar kurulun geçici hükümetlerle istikrar sağlanamamıştır (Milliyet, 13 Mart 1971, s.1). Muhtıra sonrası ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik olarak yeniden yapılanması oldukça sancılı olmuştur. Askerin devleti korumak adına üstlendiği rol demokrasinin yerleşme sürecini geciktirmiştir (Milliyet, 14 Mart 1971, s.2). Muhtıra sonrası ideolojik olarak kutuplaşan bir ülkede darağaçları kurulmuş, yaşanan gerilim siyasal şiddet olaylarını artırmıştır. Toplum patlamaya hazır bir bomba haline gelmiştir (Ahmad, 2006, s.248). Muhtıra sonrası Nihat Erim tarafından kurulan teknokrat hükümeti İpekçi tarafından desteklenmiş, İpekçi, "Kabine Kurulurken" başlıklı haberi ile Nihat Erim'e olan desteğini bildirmiştir (Milliyet, 24 Mart 1971, s.2).

6 Mayıs 1972'de CHP kurultayı gerçekleştirilmiştir. 72'nci kurultay, CHP'lilere liderlerini değiştirme ve partiye yeni bir nitelik verme fırsatı tanımıştır. 6 Mayıs 1972'de CHP'de gerçekleştirilen kurultay, ülke tarihi için de bir dönüm noktası olmuştur. İnönü "Ya ben ya Bülent" diyerek kararı partiye bırakmış, oylama sonucunda düşürülmüştür (Cumhuriyet, 7 Mayıs 1972, s.1). 7 Mayıs 1972 tarihinde yapılan oylamada CHP'de İnönü devri kapanmış, 7 Mayıs 1972 tarihinde yapılan oylamada CHP'de İnönü devri kapanmış, Ecevit devri başlamıştır. Türkiye için bir umut olan Ecevit, CHP'yi kişi partisi olmaktan çıkarmıştır. Kitle partisine dönüşen CHP'nin merkezden sola kayması sol düşüncenin egemenlik sahasını güçlendirmiştir.(Ayata, 1995, s.84) İpekçi, Ecevit'in CHP içerisindeki yükselişini yakından takip etmiş, Ecevit'in izlemiş olduğu sol politikaları desteklemiştir. Ecevit'in liderliğindeki CHP'nin takip ettiği demokratik sol politikaların CHP'yi ileriye taşıyacağını söylemiştir. İpekçi'nin hem CHP'ye hem de Ecevit'e olan desteği ikili arasındaki dostluğu pekiştirmiştir (Milliyet, 5 Mayıs 1972, s.1).

Türkiye 1973 seçimlerinden sonra kanun hükmünde kararname ile yönetilen ülke olmaktan çıkmıştır. 1973 yılı hem CHP için de hem Türkiye için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. CHP, 14 Ekim 1973'te yapılan genel seçimlerde sandıktan zaferle çıkmış; fakat iktidar olacak kadar oy alamamıştır. Ecevit'in hükümeti kuramaması nedeniyle Korutürk, Naim Talu'ya hükümeti kurma görevini vermiştir. 15 Nisan 1973'te kurulan Talu hükümeti uzun soluklu olamamıştır. Talu hükümetinin 24 Ocak 1974'te istifası yeni bir hükümet bunalıma neden olmuştur. Korutürk, Ecevit'e ikinci defa hükümeti kurma görevi vermiştir. Hükümet bunalımı 25 Ocak 1974'te kurulan CHP-MSP

koalisyonu ile sona ermiş; fakat görüş ayrılıkları sebebiyle koalisyon hükümeti de uzun soluklu olamamıştır (Bila, 1999, s.150).

Hükümetin dağılmasında sonra Sadi Irmak, 17 Kasım 1974'te hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Partilerüstü kurulan hükümet, Korutürk'ten onay almış; fakat 29 Kasım 1974'te mecliste yapılan oylamada güvenoyu alamamıştır. Buna rağmen Irmak Hükümeti, 31 Mart 1975'e kadar görevde kalmıştır. Bu süre zarfında meclisten güvenoyu alacak hükümet arayışı da devam etmiştir. 12 Nisan 1975'te parlamentoda bulunan bütün sağ partiler bir araya gelerek Demirel başkanlığında I. Milliyetçi Cephe Hükümetini kurmuşlardır. Sağı birleştirerek meclisten güvenoyu almayı başaran hükümet, sağ-sol çatışmasını da derinleştirmiştir (Ahmad, 2006, s.424). Bunun üzerine İpekçi : *“politik ortam her an yeni patlamalara hazır biçimde gerginleştirilmektedir. Öte yandan iş hayatı yaygın grev ve lokavt tehditleri altındadır. Pahalılık sıkıntısı, dengesiz gelir dağılımı huzursuzlukları arttırmaktadır,”* demiştir (Milliyet, 24 Şubat 1975, s.2).

I. Milliyetçi Cephe Hükümeti 5 Haziran 1977 genel seçimlerine kadar görevde kalmıştır. Seçimin kazananı CHP olmuş; fakat azınlık hükümeti parlamentodan güvenoyu alamamıştır. Bunun üzerine Demirel başkanlığında II. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet 31 Ocak 1977 yılına kadar iktidarda kalabilmiştir. Bu iktidar döneminde mevcut ekonomik kriz derinleşmiş, siyasal şiddet olayları yaygınlaşmış ve 1 Mayıs 1977 olayları yaşanmıştır. Hükümet, anarşi ve terör olaylarını kontrol altına almayı başaramamıştır (Milliyet, 2 Mayıs 1977, s.1).

Olayların kontrolden çıkması üzerine II. Milliyetçi Cephe Hükümeti hakkında parlamentoya gensoru önergesi verilmiştir. Gensorunun ardından 31 Aralık 1977'de hükümet düşürülmüştür. 5 Ocak 1978'de büyük umutlarla kurulan Ecevit hükümeti 12 Kasım 1979'da dağılmıştır. Ülkeye “barış ve birlik” getirme sözü veren Ecevit, sözünü yerine getirememiştir (Cumhuriyet, 1 Ocak 1978, s.1). 78 yılı Türkiye tarihinin en dramatik yılı olmuştur. Hükümetin göreve başladığı ilk hafta 30 faili meçhul cinayet işlenmiş, 200'den fazla insan da yaralanmıştır. Anarşizm yeni bir şekle bürünerek ikiyüzlü bir durum sergilemiştir. Muhaliflere ikaz olması için faili meçhul cinayetler aydınları işaret etmeye başlamıştır (Ahmad, 2006, s. 450).

Meydana gelen olaylar ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik tarihinde derin izler bırakmıştır (Milliyet, 17 Kasım 1978: 2). Ülke tarihinde dönüm noktası yaratan olaylar her zaman canlılığını korumuş ve 80 darbesinin alt yapısını oluşturmuştur (Öymen, 2011, s.398). 1978'de kurulan Ecevit hükümeti olaylarla başa çıkamamış ve toplumda bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Yürürlüğe giren sıkıyönetim uygulamasıyla anarşi ve terör olayları daha da artış göstermiştir. İpekçi, Ecevit'i de eleştirmiş, hükümetin anarşi ve terör olaylarını önlemede yetersiz kaldığından bahsetmiştir (Milliyet, 26 Aralık 1978, s.2).

Ülkede büyük bir ekonomik kriz meydana gelmiş, akaryakıt, temel gıda ve tüketim malları karborsaya düşmüş, devalüasyon uygulanmıştır. Hükümet, ülkenin içinde bulunduğu koşullardan sorumlu tutulmuş hem muhalefet hem de sermayedarın yoğun baskı ve eleştirilerine maruz kalmıştır. Artan eleştiriler karşısında kabineden ve CHP'den

istifalar meydana gelmiştir. Bu durum Ecevit hükümetini tamamen zayıf düşürmüştür. Ekim ayında gerçekleştirilen senato ve milletvekili ara seçimlerinde yaşanan hezimet hükümetin sonunu getirmiştir (Arcayürek, 1986, s.120).

4.2 Abdi İpekçi Suikastının Basına Yansımaları

İpekçi, Maçka'da bulunan Milliyet gazetesinden saat 19.30 sularında ayrılmış, Teşvikiye'de bulunan evine gitmek üzere aracına binmiştir. Evine yaklaştığı 20.15 sularında aracının ön camı kurşunlanmıştır. Ne olduğunu anlamaya çalışırken araç otomatik silahla 5 kez taranmıştır. İki kuşun İpekçi'nin sağ koluna denk gelmiş, kurtulmak için hamle yaptığı esnada üçüncü kurşun kalbine denk gelmiştir. Öldürücü darbeye rağmen suikastçı, aracın üzerine iki el daha ateş etmiş ve kendisini bekleyen araca doğru hızla kaçmıştır. İpekçi'nin aracı kontrolden çıkarak uzun süre kaymış ve sokak lambasına çarparak durabilmiştir. Olay yerine intikal eden polislin yaptığı kontrolde hala hayatta olan İpekçi, Şişli Etfal Hastanesi'ne kaldırılmıştır. Eşinin gözleri önünde kurşunlanan İpekçi, uygulanan tüm müdahalelere rağmen kurtarılamamış ve hayatını kaybetmiştir (Hürriyet, 2 Şubat 1979, s.1).

İpekçi suikastı dönemin basınında oldukça tartışılmıştır. Suikastın gerçekleştirildiği günden failin yakalanma sürecine kadar yaşanan gelişmeler gündemi sarsmıştır. Tutuklandıktan kısa bir süre sonra cezaevinden kaçması sağlanan Ağca infial yaratmıştır. (Orta Doğu, 28 Kasım 1979:1). İlkeli duruşuyla basın tarihinde önemli bir yeri olan İpekçi, suikastı ile büyük siyasi kriz yaratmış, suikast demokrasiye vurulan darbe olarak kabul edilmiştir. Dönem basını suikastı kınayan haberler yaparak suikastın basına gözdağı vermek için yapıldığını söylemiştir (Mumcu, 1998: 43-47). İpekçi suikastıyla hükümet bir kez daha uyarılmıştır. Hükümetin siyasal şiddeti, radikal eylemleri bahane ederek halka karşı baskı rejimini artırması şiddetle eleştirilmiştir. Hükümetin politikaları terör saldırılarının yoğunlaşmasına neden olmuştur. O yüzden hükümetin aldığı önlemler yetersiz bulunmuştur (Tercüman, 2 Şubat 1979, s.1).

İpekçi suikastı yazılı ve görsel basın tarafından protesto edilmiştir. 2 Şubat 1979 sabahı tüm gazeteler siyah logoyla basılmıştır. İpekçi suikastı kınanmış ve bir kez daha nefretle karşılanmıştır. Olayla ilgili başbakan Ecevit; "Türk demokrasisine, Türkiye'nin saygınlığına karşı bir suikast girişimidir, diyerek suikastla ilgili duyduğu üzüntüyü paylaşmıştır (Milliyet, 2 Şubat 1979, s.1). AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Milliyet gazetesi sahibi Ercüment Karacan'a baş sağlığı mesajı göndererek olayı kınamıştır (Hürriyet, 2 Şubat 1979: 1). CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, olay üzerine verdiği demeçte, "böyle bir cinayet, ancak Türkiye'yi karıştırmak, milletimize kötülük etmek isteyenlerin eseri olabilir," demiştir (Günaydın, 2 Şubat 1979, s.1).

Konu ile ilgili olarak, büyük bir üzüntü içinde olduğunu belirten Turizm ve Tanıtma Bakanı Alev Coşkun "katillerin nereye hizmet ettikleri açıkça ortadadır. Failerin yakalanması büyük oyunun perdesini aralayacaktır. Ailesine ve Türk ulusuna başsağlığı diliyorum," demiştir. İstanbul Valisi İhsan Tekin, olayla ilgili olarak verdiği demeçte, "olay, benim görüşüme göre, maksatlı planlanmıştır," diyerek suikastın perde arkasının

araştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Basın Birliği adına bir açıklama yapan Samim Tara, “kurşun kimden atılırsa atılsın, bugün değilse bile yarın mutlaka karşılığını bulacaktır,” demiştir (Aydınlık, 2 Şubat 1979, s.7).

Çark Başak Dergisi, “Abdi İpekçi için Milliyet Gazetesine Çekilen Telgraf,” başlıklı haberinde, Behice Boran’ın başsağlığı telgrafını yayınlamıştır. Telgrafta; “Gazetenizin umum genel müdürü ve başyazarı Abdi İpekçi’nin suikasta uğraması siyasal şiddetin sıkıyönetim altında tırmandırılma isteğinin yeni bir göstergesidir. Siyasal şiddetin yok edilmesi için onun kaynaklarına ardındaki gizli güçlere kadar inilmesinden başka çare yoktur, başka çare olmadığı bu cinayetle bir daha ortaya çıkmıştır”, denilmiştir (Çark Başak, 16 Şubat 1979, s.13).

Disk Dergisi, “Abdi İpekçi Öldürüldü,” başlıklı haberinde Disk genel başkanı Abdullah Baştürk’ün suikast ile ilgili yaptığı açıklamayı yayınlamıştır. Baştürk yaptığı açıklamada; *13 ilde uygulanan sıkıyönetime rağmen var olan kısıtlı demokrasiye yönelen saldırıların bitmemiş olduğu görülmektedir. Demokrasi düşmanı faşist güçler toplu kıyım planlarının yanı sıra toplumda belli ve önemli yeri olan kişilere yönelik saldırıları da sahneye koymaktadır*, demiştir (Disk, 2 Şubat 1979, s.28).

İpekçi’nin öldürülmesiyle ülkede bir kaos ortamı yaratılmak istenmiştir. Yaratılan kaos ile ülkede bir istikrarsızlaştırma ve kamplaştırılma sağlanmış, böylece hükümet çalışamaz hale getirilmiştir. Suikast, hem ülkede sıkıyönetim isteyenlerin planlarını kolaylaştırmış, hem de darbeye zemin hazırlamıştır. (Yeni Asır, 2 Şubat 1979, s.1). Konu ile ilgili olarak Gerçek gazetesi, “Hükümetin Basiretsiz Politikasının Bir Kurbanı Daha: Abdi İpekçi Öldürüldü,” başlıklı haberi ile gerçekleştirilen suikastı eleştirmiştir. *Bu cinayet faşist mihrakların yönettiği tirmanma tertiplerinin bir parçasıdır. Faşist mihraklar ve onların arkasındaki güçler toplumda kargaşa ve çaresizlik havası yaratarak kanlı bir faşist dikta rejimini başa geçirmenin ortamını yaratmaya çalışmışlardır. Kendilerinden yana olmayan hiçbir düşüncüyü yaşatmayacaklarını herkese göstermek istemişlerdir*, demiştir. (Gerçek, 5 Şubat 1979, s.1).

Orta Doğu gazetesinde yer alan “İktidar Acz İçindedir,” başlıklı haberde İpekçi geçen hafta akşam evine giderken sokak ortasında kurşunlanarak öldürüldü, denilmiştir. Abdi İpekçi suikastı ülkede yaşanan faşist terör örgütlerinin ve provokasyonlarının ulaştığı boyutları gözler önüne sermiştir (Orta Doğu, 2 Şubat 1979, s.2). Örgütlerin provokasyonları sonucunda ülkede yine bir siyasi suikast gerçekleştirmiştir. İşlenen suikast yalnızca sola karşı değil, kendilerinden olmayan her türlü düşünceye karşı gerçekleştirilmiştir. Ülkede meydana gelen kutuplaşma gruplar arasındaki düşmanlıkların derecesini göstermiştir (Hergün, 2 Şubat 1979,s.1).

İpekçi’nin öldürülmesi suikastların basın mensuplarına yönelmesine neden olmuştur. Suikastla basın özgürlüğüne, demokrasiye ve anayasal düzene kurşun sıkılmıştır. Suikast, basını susturmak, toplumda korku ve endişe yaratmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Siyasal bir sonuç elde etmek için tertiplenmiştir. Baskı yasalarını meclisten kolayca geçirebilmek, sıkıyönetim sürecini uzatabilmek ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin

ellerini güçlendirmek için suikast gerçekleştirilmiştir. İpekçi, ülkede her geçen gün artan siyasal şiddetin sonucu öldürülmüştür (Halkın Yolu, 13 Şubat 1979, s.3).

5. MEHMET ALİ AĞCA'NIN YAKALANMASI

Milliyet, İpekçi'nin katillerini bildirenler için 1 milyon liralık ödül vaat ederken, Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası da 5 Milyon liralık ödül vaat etmiştir. Bunun üzerine görsel ve basılı medyada failin fotoğrafları basılmıştır. Çok sayıda ihbar alınması üzerine de yurt genelinde güvenlik güçleri harekete geçirilmiştir. Güvenlik güçlerinin her yerde aradığı Ağca, Milliyet'e telefon açarak posta kutusuna bir mektup bıraktığını söylemiştir. Gazete çalışanlarının mektubu bulamaması üzerine Ağca, gazeteyi tekrar arayarak mektubun çöp kutusunda olduğunu söylemiştir. Bulunan mektupta Papa'yı vuracağını yazmıştır (Mumcu, 1998, s.43-47).

Ağca, polise gelen bir ihbar sonucu 25 Haziran 1979'da yakalanmıştır. İlk sorgusunda İpekçi'yi öldürdüğünü itiraf etmiştir. Ağca: "İpekçi'yi asi olduğu için öldürdüm. Hiçbir örgütle bağlantım yok, suikastı tek başıma yaptım", demiştir (Milliyet, 11 Temmuz 1979, s.1). İpekçi'yi resimlerden tanıyordum. Cinayeti hükümeti zor durumda bırakmak için işledim. Cinayeti gerçekleştirmeden önce haftalarca İpekçi'yi izledim. Ne sağcıyım ne de solcuyum, bağımsız bir tetikçiyim, suikasta kullandığım silahı denize attım", demiştir. Daha sonra ifadesini değiştiren Ağca silahı MHP binasında Mehmet Şener'e verdiğini, söylemiştir (Cumhuriyet, 26 Haziran 1979, s.1).

İfadelerde MHP'nin de adının geçmesi üzerine Alparslan Türkeş; "Ali Ağca'nın ülkücü olmadığını, öldürme emrini de kendisinin vermediğini" söylemiştir. Türkeş: "Abdi İpekçi'yi bizim öldürmemiz gerekseydi emri benim vermiş olmam gerekirdi, ben emir vermedim, Ağca ülkücü değildir, MHP binasına getirildim ifadeleri işkence ile alınmıştır", demiştir. Türkeş'in beyanati üzerine Ağca, silahla ilgili ifadesini yeniden değiştirmiştir. Ağca bir kez daha ne sağ ne de solcu olduğunu cinayeti yalnız başına işlediğini silahı denize attığını söylemiştir (Hürriyet, 27 Haziran 1979, s.1). Demirel de; "Cinayetlerin meçhul kalmasını istemiyoruz ancak her şey hukuk içinde olmalı, hâkim kararından önce suçlu tayin etmek yanlıştır," şeklinde beyanat vermiştir (Kabacalı, 1993, s.10).

Ağca, ilk sorgusunda suikastı bireysel olarak gerçekleştirdiğini söylemiştir. Kısa süre sonra da Mehmet Şener, Yalçın Özbey, Yavuz Çaylan ve Oral Çelik'in adlarını vermiştir. İlgili kişiler suikast ile ilgili herhangi bir soruşturma geçirmemiştir. Suikast mahalline getiren araba Yavuz Çaylan tarafından kullanılmıştır. Ağca polisteki ifadesinde suikasttan sonra araba çaldıklarını, Unkapanı'na vardktan sonra araç sahibini araçtan indirdiklerini daha sonra aracı Sultanahmet'te kontak anahtarı takılı bir şekilde bıraktıklarını söylemiştir. Kayıtlarda çalıntı aracın Şener'in kardeşine ait olduğu ortaya çıkmış ve araca el konulmuştur. Polisin aramalarına rağmen Şener yakalanamamıştır (Akçura, 2009, s.18).

İlk sorgusunda “suikastın yapılacağından haberim yoktu,” diyen Yavuz Çaylan daha sonra suçunu itiraf etmiştir. Suikastı birlikte yaptıklarını, mekânı birkaç kez gezdiklerini, suikastta kullandıkları silahı Şener’den aldıklarını söylemiştir (Milliyet, 25 Haziran 1979, s.1). Ayrıca İpekçi’ye Mecidiyeköy’de de suikast düzenlediklerini; fakat başarılı olamadıklarını, İpekçi’den başka öldürülecekler listesi hazırladıkları da itiraf etmişlerdir. İtirafından sonra Ağca ve Çaylan Sıkıyönetim Mahkemesince tutuklanmıştır (Orta Doğu, 12 Temmuz 1979, s.1).

5.1 Mehmet Ali Ağca’nın Hapishaneden Kaçması

25 Haziran 1979’da yakalanan Ağca mahkemeye sevk edilmiştir. Mahkeme sonuçlanana kadar kolluk tarafından ek gözaltı süresi talep edilmiş, istenilen talep mahkeme kararıyla reddedilmiştir. Mahkeme kararının ardından tutuklanarak Maltepe Askeri Cezaevi’ne konulmuştur. Ağca, hakkındaki tüm suçlamaları reddetmiş ve yeniden yargılanma talebinde bulunmuştur (Arcayürek, 1986, s.362). Ağca, askeri görevliler ve onların devreye soktuğu erler tarafından 23 Kasım 1979’da cezaevinden kaçırılmıştır. Ağca’nın hapishaneden kaçırılması ülkede şok etkisi yaratmıştır. Askeri elbise ile kaçan Ağca’nın firarı sabah içtiması ile anlaşılmıştır. Askeri cezaevi personelleri hakkında kovuşturma başlatılmıştır. Kovuşturma sonunda 2 subay, 1 astsubay, 11 asker tutuklanmıştır (Tercüman, 25 Kasım 1979, s.1).

Güvenlik zafiyeti nedeniyle bütün kolluk güçleri teyakkuza geçirilmiştir. Ağca’nın fotoğrafları tüm güvenlik birimlerine gönderilmiş ve sınır kapıları tutulmuştur. Buna rağmen Ağca Bulgaristan’a kaçmayı başarmıştır (Hürriyet, 26 Kasım 1979, s.1). Ağca’nın kaçmasının ardından Demirel; “Kanunun elinden kaçıp kurtulmak mümkün değildir, derken Ecevit; olay oldukça üzücüdür, her türlü tedbirin alınması gerekirdi,” demiştir. Tepkilerin ardından bir diğer açıklama da İçişleri Bakanından gelmiştir, Bakan Güneş, “Ağca’yı İpekçi’yi öldürten örgüt kaçırmıştır,” demiştir (Tercüman, 26 Kasım 1979, s.1).

Ağca’nın cezaevinden firarından sonra gözler MHP’ye çevrilmiştir. Yapılan açıklamada; Ağca’nın İpekçi suikastında piyon olduğu, suikastı gerçekleştirmesinde bir suç örgütünün desteğini aldığı iddia edilmiştir. Ağca’nın tutuklanmasından sonra Malatya’da bulunan evinde aramalar yapılmış, aramalar esnasında Türkeş’in fotoğraflarına rastlanılmıştır. Tutuklu kaldığı sürede sağcılarının mevcut olduğu koşu kalmayı talep etmiştir. Ağca’nın avukatlarının MHP’li yetkililerle ve sağcılarla diyalogları olduğu açığa çıkmıştır (Milliyet, 28 Kasım 1979, s.1).

Ağca, 13 Mayıs 1981’de papaya suikast düzenlemiştir. Olay yerinde yakalanan Ağca mahkeme kararı sonrası ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir. Papanın affına rağmen Ağca’nın mahkûmiyeti 13 Haziran 2000 senesine kadar sürmüştür (Günçikan, 2010, s.183). Türkiye’ye iadesinin ardından Ağca yeniden yargılanmış; yalnızca gasp suçundan hüküm giymiştir. İpekçi suikastından yargılanamayan Ağca yargılama esnasında “*Ben Abdi İpekçi’nin katili değilim. Sadece aktörlük yaptım*” demiştir (Poyraz, 2013, s.406).

1979'da cezaevinden kaçtıktan sonra hakkında idam hükmü verilen Ağca Türkiye'ye iade edilmiştir. İadesinden sonra ceza infaz yasası gereği idam cezasında indirimle gidilmiştir. İdam cezası 10 yıllık mahkûmiyete çevrilmiştir. Gasp ve soygun suçundan almış olduğu 36 yıllık mahkûmiyet cezası 7 yıl 2 ay'a indirilmiştir (Poyraz, 2016, s.299). 6 yıllık tutukluluğunun ardından Ağca, 12 Ocak 2006'da cezaevinden salıverilmiştir. Toplumsal muhalefetin ardından 20 Ocak 2006'da yeniden tutuklanmıştır. Mahkûmiyet sürecini tamamladıktan sonra 18 Ocak 2010'da tahliye edilmiştir (Hürriyet, 12 Ocak 2006, s.1).

6. ABDİ İPEKÇİ SUİKASTI SONRASI YAŞANILAN GELİŞMELER

1979 senesi ülkede mevcut statükoyu derinden sarsan olaylara ev sahipliği yapmıştır. Toplumda büyük bir kırılma yaşanmıştır. Ülkede yaşanan hükümet bunalımının yanı sıra derinleşen ekonomik kriz, şiddeti her geçen gün artan sağ-sol çatışması, ayrışan toplum ülkeyi uçurumun eşiğine getirmiştir. Sağ-sol çatışmalarında kullanılan yöntemler şiddeti daha da körüklemiş, barış, demokrasi, özgürlük için gerçekleştirilen eylemler amacından sapmıştır (Hazır, 2001, s.25). Ülkedeki ekonomik ve siyasi güç merkezleri arasında koordinasyon sağlanamamış, demokratik düzenin kurulması askıya alınmış, ülke yönetiminde sıkıyönetim uygulamaları daha çok konuşulur olmuştur (Ahmad, 2006, s.453).

Ülkenin her tarafında terör ve şiddet olayları yaşanmıştır. Sünniler ile aleviler, Türkler ile Kürtler arasında da gerginlikler baş göstermiştir. Sıkıyönetim uygulamasına rağmen şiddet olayları tamamen kontrolden çıkmıştır. On bir ayda faili meçhul sayısı 250'den 943'e yükselmiştir. Kentlerden köylere can güvenliği kalmamıştır (Yavan, 2018, s.97). 6 Şubat 1979'da İstanbul Emniyet Müdürlüğüne bağlı Siyasi Şube Başkanı İlgız Aykutlu silahlı saldırı sonucunda yaşamını yitirmiştir. Aykutlu, THKO ve THKP-C'nin etkisizleştirilmesi için mücadele etmiş, sol örgüt üyelerine baskı ve şiddet uygulamıştır (Milliyet 7 Şubat 1979, s.1). Aykutlu'nun öldürülmesinin ardından 21 Şubat 1979'da CHP Genel Merkezi'ne bombalı saldırı düzenlenmiştir. 25 Şubat 1979'da meydana gelen petrol krizi ekonomisi zaten bunalımda olan Türkiye'yi derinden sarsmıştır. Krizin etkileri 1980'lerin ortasına kadar sürmüştür (Birand, 1999, s.192).

Ekonomik krizle birlikte hızla artan işsizlik beraberinde kaosu getirmiştir. 9 Mart 1979'da İstanbul'da yolcu trenine bombalı saldırı düzenlenmiştir. Konya'da bulunan bir kahvehane sağ-sol çatışması nedeniyle taranmıştır. Yaşanan çatışmada 1 kişi yaşamını yitirmiş, 3 kişi de ağır şekilde yaralanmıştır (Tercüman, 10 Mart 1979, s.1). Adıyaman MHP İlçe Başkanı Sami Nakipoğlu 10 Mart 1979'da suikasta uğramıştır. Suikastın ardından Nakipoğlu'un naaşı Adıyaman'da defnedilmiştir. Bölgede üç gün sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Kahramanmaraş'ta bir kadın kimliği belirsiz kişilerin işkencesiyle öldürülmüştür (Hergün, 11 Mart 1979, s.2).

12 Mart Muhtırası yıl dönümünde ülke genelinde protesto edilmiştir. Protesto esnasında polislerle göstericiler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Çok sayıda yaralanma, gözaltı ve tutuklama olayları gerçekleşirken 1 polis yaşamını yitirmiştir (Politika, 12 Mart 1979, s.3) Ülkedeki kaosu derinleştirmek, ekonomik istikrarsızlığı daha da artırmak için ülkenin

aydınlarına yönelik suikastlar gerçekleştirilmiştir. 7 Nisan 1979'da yazar Mihri Belli silahlı saldırıya uğramış ve ağır bir biçimde yaralanmıştır (Cumhuriyet, 8 Nisan 1979, s.1).

8 Nisan 1979'da Manisa'nın Turgutlu ilçesinde tutuklu bulunan THKP-C üyesi 8 genç, arkadaşları tarafından kaçırılmak istenmiştir. Arkadaşlarını kurtarmak için karakolu basan THKP-C üyeleri ile polis arasında çatışma meydana gelmiştir. Çıkan çatışmada 2 polis öldürülmüş, 1 polis de ağır yaralanmıştır. Manisa'da yaşanan olaylardan sonra polis ülke genelinde teyakkuza geçmiş ve THKP üyelerinin kaldıkları evlere baskın düzenlemiştir. 13 Nisan 1979'da Beykoz'da bulunan eve düzenlenen baskında iki THKP-C üyesi ile iki polis öldürülmüş, iki polis de ağır yaralanmıştır (Tercüman 14 Nisan 1979, s.2).

DİSK, 1 Mayıs'ı Taksim'de kutlamak için valiliğe talepte bulunmuştur. Talebinin reddedilmesi üzerine konu ile ilgili beyanat vermek istemiş; fakat DİSK'in beyanatu kolluk gücü tarafından engellenilmiştir. Kolluğun tutumu üzerine 16 Nisan 1979'da ülke genelinde protestolar gerçekleştirilmiştir. Yaşanan çatışmalarda çok sayıda kişi gözaltına alınmıştır (Halkın Yolu, 19 Nisan 1979, s.1). 18 Nisan 1979'da Adana'da gözaltına alınan THKO üyeleri arkadaşları tarafından kurtarılmak istenmiş, çıkan çatışmada 1 polis ve THKO üyesi bir genç yaşamını yitirmiş, 3 polis ile 2 güvenlik görevlisi de ağır yaralanmıştır (Son Havadis, 19 Nisan 1979, s.1). Olayların kontrolden çıkması üzerinde 25 Nisan 1979'da sıkıyönetim uzatılmıştır (Tercüman, 26 Nisan 1979, s.1).

1 Mayıs sıkıyönetim uygulamasına rağmen kutlanmak istenmiştir. Bunun üzerine Sıkıyönetim Komutanlığı, 29 Nisan akşamı İstanbul'a tüm giriş çıkışları yasaklamış, 1 Mayıs'ta da İstanbul'da sokağa çıkmayı yasaklamıştır (Son Havadis, 2 Mayıs 1979, s.1). Yasağa rağmen DİSK'in 3 yöneticisi, TİP Genel Başkanı Behice Boran, TSİP Genel Başkanı Ahmet Kaçmaz ve kitleler 1 Mayıs'ı kutlamak için Taksim Meydanı'na gelmiştir. Yasağa rağmen Taksim Meydanı'na gelenler polisin müdahalesiyle karşılaşmıştır. Şüpheli bulunan 1059 kişi nezarete alınmıştır. Tepkilerin meydana gelmesi üzerine yasak 2 Mayıs sabahına kadar uzatılmıştır. Nezarete alınan 415 kişi adli kontrol şartıyla salıverilmiş, 644 kişi mahkemeye çıkarılmıştır (İşçilerin Sesi, 1 Mayıs 1979, s.1).

8 Mayıs 1979'da Mersin Ağır Ceza Mahkemesi Başkanı Halit Velioğlu ve eşi, suikast sonucu öldürülmüştür (Tercüman, 9 Mayıs 1979, s.1). 11 Mayıs 1979'da Ataköy'de, NATO'da görev yapan Amerikan vatandaşı 3 asker kurşunlanmıştır. Saldırı esnasında askerlerden biri yaşamını yitirirken, diğer ikisi de ağır yaralanmıştır (Son Havadis, 12 Mayıs 1979, s.1). 14 Mayıs 1979'da Mecidiyeköy'de lise talebesi bir kız çocuğu kurşunlanmıştır. Ülkede yaşanan bu gelişmeler üzerine TUSİAD üyeleri dönem basınına ilan vererek, Ecevit'in istifasını istemiştir (İstanbul, 14 Mayıs 1979, s.1).

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı her geçen gün artan sağ-sol çatışmaları nedeniyle Devrimci Gençlik yapılanması olan Dev-Genç'i 1 Haziran 1979'da kapattırılmıştır (Yavan, 2018, s.99). 18 Haziran 1979'da Balat'ta bulunan bir kahvehane kimliği belirsiz kişilerce taranmıştır. 1 kişi hayatını kaybederken 10 kişi de ağır bir biçimde yaralanmıştır (Politika, 19 Haziran 1979, s.1). 23 Haziran 1979'da Beyazıt Meydanı'na yerleştirilen

bombanın patlamasıyla 2 vatandaş hayatını kaybetmiştir (Cumhuriyet, 24 Haziran 1979, s.1). 26 Haziran 1979'da Manisa MHP İl Başkanı Cemil Çöllü suikasta uğramıştır. Suikast sonrası ağır yaralanan Çöllü tedavi gördüğü hastanede yaşamını yitirmiştir (Hergün, 27 Haziran 1979, s.1). 30 Haziran 1979'da MHP Genel Merkezi'ne bombalı saldırı düzenlenmiş, saldırı sonrası 2 kişi hayatını kaybetmiştir (Milliyet, 30 Haziran 1979, s.1).

10 Temmuz 1979'da Filistinli eylemciler tarafından Mısır konsoloslukuna silahlı saldırı düzenlenmiştir. Eylemcilerle konsolosluk görevlileri arasında çıkan çatışmada, 1 polis ile 1 güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiştir (Cumhuriyet, 10 Temmuz 1979, s.1). 15 Temmuz 1979'da Kars AP İl Başkanı Medet Alibeyoğlu öldürülmüştür (Cumhuriyet, 16 Temmuz 1979, s.1). 30 Temmuz 1979'da AP Urfa Milletvekili Mehmet Celal Bucak ve yakınları katıldıkları iftar programında silahlı saldırıya uğramıştır. Hilvan ilçesinin Kırbaç köyüne baskın düzenlemiş, baskında 4 kişi hayatını kaybetmiş, 11 kişi de ağır yaralanmıştır (Günaydın, 30 Temmuz 1979, s.1).

Bucak aşireti kendilerine yapılan saldırının ardından 1 Ağustos 1979'da Bayırözü köyüne baskın düzenlemiştir. Düzenlenen baskında 2 kişi yaşamını yitirmiş, 10 kişide yaralanmıştır. 6 Ağustos'ta Hacı Ömer Sabancı Kültür Sitesi'ne bombalı saldırı düzenlenmiş, saldırı sırasında 3 çocuk ile beraber 4 kişi de yaşamını yitirmiştir. 17 Ağustos'ta Denizli'de bulunan bir kahvehane kimliği belirsiz kişilerce taranmış, 3 kişi de hayatını kaybetmiştir (Hürriyet, 2 Ağustos 1979, s.1).

18 Ağustos 1979'da Demirel, Doğu Anadolu meydana gelen olaylar sebebiyle Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ten bölgede güvenlik tedbirleri almasını istemiştir. Bunun üzerine 21 Ağustos 1979'da kuvvet komutanları bölgeye gitmişlerdir (Ahmad, 2006 ,s. 450). 23 Ağustos 1979'da Uşak'ta MHP İl Başkanı ile Denizli'de görev yapan milli eğitim çalışanı silahlı saldırı sonucu yaşamlarını yitirmiştir. Manisa'da bulunan bir kahvehaneye bombalı saldırı gerçekleştirilmiştir. Saldırıda 2 kişi hayatını kaybetmiş, 38 kişide ağır yaralanmıştır (Milliyet,24 Ağustos 1979, s.1). 19 Eylül'de Hergün gazetesine bombalı saldırı düzenlenmiştir. Saldırı esnasında 1 kişi yaşamını yitirmiş, 2 kişi de ağır yaralanmıştır (Hergün, 20 Eylül 1979, s.1). 28 Eylül'de Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul, sağ görüşlü olduğu iddia edilen bir kişi tarafından suikasta uğramıştır. Ülkede yaşanan gelişmelerden dolayı 16 Ekim'de Ecevit istifa etmiştir (Hürriyet, 29 Eylül 1979, s.1).

18 Ekim'de Demirel yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmiştir. 24 Ekim'de sıkıyönetim uygulaması 2 ay daha uzatılmıştır. Sıkıyönetimin uygulamasının uzatılması ülke genelinde protestolara neden olmuştur (Cumhuriyet, 25 Ekim 1979, s.1). 27 Ekim'de Bayrampaşa'da bulunan bir kahvehaneye bombalı saldırı düzenlenmiştir. Saldırıda 6 kişi hayatını kaybederken 6 kişi de ağır yaralanmıştır (Milliyet, 27 Ekim 1979, s.1). Sıkıyönetim komutanlığı artan olaylar karşısında dernek ve örgütlere baskı uygulamış, 6 Kasım'da İlerici Gençlik Derneği olan İGD kapatılmıştır (Tercüman, 7 Kasım 1979, s.1).

6.1 Azınlık Hükümeti

Ecevit hükümeti ülkedeki sorunları çözemediği gibi ekonomik krizi de derinleştirmiştir. Öte yandan sağ-sol çatışmalarıyla anarşi ve terör olayları artmış, faili meçhul cinayetlerle siyasal şiddet süreci yaşanmıştır. Mevcut sorunları çözemeyen hükümete halkın güveni azalmıştır. Halkın tepkilerinin artması üzerine CHP'den 5 vekil istifa etmiştir (Akşin, 1997, s.146). İstifaların ardından 14 Ekim 1979'da senato seçimleri ile Konya, Manisa, Edirne, Muğla ve Aydın'da milletvekili ara seçimleri yapılmıştır. Seçimleri AP'nin kazanması CHP hükümetinin istifasına neden olmuştur. Yeni hükümet 12 Kasım'da Demirel başkanlığında, MHP ile MSP'nin desteğiyle kurulmuş, 12 Eylül'e kadar görevde kalmıştır (Tuncer, 2003, s.95).

Azınlık iktidarı da ülkenin mevcut sorunlarını çözememiştir. Siyasi istikrarsızlık artmaya devam etmiştir. Demirel'in kabinesi güvenoyu almadan yeni faili meçhuller işlenmiştir. Ülke gündemine bomba gibi düşen olaylar meydana gelmeye devam etmiş, anarşi ve terör olaylarının önüne geçilememiştir (Hürriyet, 21 Kasım 1979, s.1). Gazeteci İlhan Darendelioğlu kimliği belirsiz kişiler tarafından 19 Kasım'da öldürülmüştür. 20 Kasım'da İstanbul Üniversitesi SBF Dekan Yardımcısı Ümit Yaşar Doğanay suikasta uğramış ve faileri bulunamamıştır (Cumhuriyet, 21 Kasım 1979, s.1). 26 Kasım'da TÖB-DER üyesi 5 kişi uğradıkları silahlı saldırı sonucu hayatlarını kaybetmiştir. Bombalı saldırılar toplumun hareketli olduğu mekânlara, alanlara, sahalara yapılmıştır. Günün belli saatinde belirlenen yerler vurulmaya başlanmıştır. 27 Kasım'da Beşiktaş'taki bir mekâna bombalı gerçekleştirilmiş, düzeneğin patlaması sonucu beş vatandaş yaşamını yitirmiştir (Hürriyet, 16 Aralık 1979, s.1).

Radikal sol bir örgüt olarak kurulan PKK 78'in sonlarına doğru silahlı eylemler gerçekleştirmeye başlamıştır. 1979'da Doğu ve Güney Doğu Bölgelerinde PKK faaliyete geçmiştir. Bucak aşiretine ve yöredeki sivillere karşı gerçekleştirilen silahlı eylemler başlangıçta aşiretler arası çatışma olarak düşünülmüş, fakat silahlı eylemler büyük şehirlere yönelince durumun ciddiyeti anlaşılmıştır (Topçu, 2023, s.84). Urfa'nın Hilvan ve Siverek İlçelerinde örgüt üyesi pek çok kişi tutuklanmıştır. PKK, İstanbul'da ilk silahlı eylemini 24 Aralık'ta gerçekleştirmiştir. Eylemde, 2 kişi öldürülmüş, 1 polis otosu taranmış, 1 polis de ağır yaralanmıştır (Tercüman, 25 Aralık 1979, s.1).

Demirel hükümeti sermaye bunalımı aşmak için uygulamaya koyduğu programda başarı sağlayamamış, Türk lirası değer kaybetmeye devam etmiştir. Ülkede yeni bir kıtlık baş göstermiş, karaborsa, haksız kazanç ve yasa dışı uygulamalar meydana gelmiş, reel ücretler hızla aşınmaya başlamıştır. Sermayenin hızla değer kaybetmesi karşısında burjuvazi ses yükseltmeye başlamış, yükselen sesler giderek siyasallaşmıştır. Diğer taraftan, tarımsal büyüme hızı da mevcut sektörlerin gerisinde kalmış, tarım ve tarımsal ürünler değer kaybetmiştir (Kasapsaraçoğlu, 2021, s.40).

Bu dönemde, devletin tarımsal fiyatlarla ilgili uyguladığı resmi politikalar da çiftçiye zor durumda bırakmıştır. Çiftçiye destekleme alım fiyatları iç ticaret haddine göre yapılmıştır. Köylüye satılan gübrenin ve köylünün kullandığı tarım aletlerinin fiyatı 1979'da yaşanan

ikinci kriz baz alınarak yapılmıştır. Petrol fiyatlarının 1979 yılında bir kez daha yükselmesi siyasal ve toplumsal sorunlara sebep olmuştur (Çetin, Yağız, 2020, s.57). 1979 yılı ülkede yaşanan siyasi krizler ve iktisadi olmayan beklentilerle geçmiş, yurtdışında çalışan işçilerin yurda gönderdikleri dövizlerle kısmen rahatlamış; fakat yeterli olmamıştır. Yoğun sınıf savaşının yaşandığı Demirel Hükümetleri 12 Eylül Askeri Darbesi'ne de kapıyı ardına kadar açmış ve diğer kurduğu hükümetlerde olduğu gibi askeri müdahaleler sonucu devrilmiştir (Yüksel, 2022, s. 949).

SONUÇ VE ÖNERİLER

1970'li yıllarda başlayan siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar ideolojik ayrışmalara neden olmuştur. Hükümetin çatışmalara taraf olmasıyla örgütler bölünmüş, çoğalmış ve birbirlerine karşı hasmane tutum geliştirmişlerdir. Çatışmalar şiddetlenmiş ve siyasi cinayetler işlenmiştir. Ülkedeki çalışmalar devletin niteliğini, toplumun sınıfsal, sosyal ve ekonomik yapısını ortaya koyarken olayların baskı ve şiddetle çözülmesi de siyasal yapının işleyişini ortaya koymuştur. Bu sebeple İpekçi suikastı sebepleri ve sonuçları ile çok boyutlu bir suikasttır. İpekçi suikastı bir ideolojiden öte siyasi bir suikasttır. Suikast, sağ-sol çatışmasından ziyade ülkede istikrarsızlık yaratılmak için işlenmiştir. Ağca'nın yakalanma süreci siyasi uzantıları nedeniyle oldukça uzun sürmüştür. Yakalanmasından kısa bir süre sonra kaçırılması ve olayın tam anlamıyla aydınlatılmaması kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur.

Muhafif gazeteci kimliği ile ön plana çıkan İpekçi, toplumun aksayan yönlerini hiç çekinmeden kaleme almıştır. Ülkenin ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel sorunlarını dile getirmiştir. İpekçi, ülkenin çağdaş, demokratik, laik ve modern bir ülke olması için gayret etmiştir. 1960 askeri darbesini DP'nin antidemokratik uygulamalarının sona ermesi ve özgür bir Türkiye'nin inşası için desteklemiştir. Öte yandan askeri vesayetlin uzamasını da eleştirmiştir. 1961'de kurulan koalisyon hükümetlerini desteklemiş, Aydemir'in darbe teşebbüsüne şiddetle karşı çıkmıştır. AP yönetimine karşı İpekçi, CHP'yi desteklemiş ve Demirel ile karşı karşıya gelmiştir. 1970'lerde başlayan solun yükselişini desteklemiştir. Demirel tarafından solun baskılanmasını eleştirmiş, solla mücadele adı altında temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasına şiddetle karşı çıkmıştır.

İpekçi, Demirel'in yalnızca ülkeye zarar vermediğini aynı zamanda partisini de yıpratmış söylemiştir. Üniversitelerde yaşanan şiddet olaylarının devam etmesinde Demirel hükümetini sorumlu tutmuştur. Kutuplaştırma siyasetinin ülkeye herhangi bir yarar getirmeyeceğini defaatle dile getirmiştir. 1973'ten sonra kurulan koalisyon hükümetleri ile de ülkede istikrar sağlanamamıştır. Sağ-sol çatışmaları derinleşmiş, faili meçhul cinayetler sıklıkla yaşanmıştır. Vatandaşlar arasında ayrışmanın ve çatışmanın körüklendiği süreçler yaşanmıştır. Yaşanan olaylar ülkeyi iç savaşın eşiğine getirmiştir. 1977'de CHP ile koalisyon kurmak istemeyen Demirel kurduğu Milliyetçi Cephe Hükümetleri ile döneme damgasını vurmuştur. İpekçi, Milliyetçi Cephe Hükümetlerini izledikleri politikalar yüzünden sıklıkla eleştirmiş, mevcut siyasal kamplaşmaları daha da derinleştirdiğini söylemiştir.

1978 yılı Türkiye için hayli zor bir yıl olmuştur. Bu dönemde sağ-sol olaylarının yanı sıra Alevi-Sünni olayları da yaşanmıştır. Ülkede yaşanan Malatya, Sivas ve Kahramanmaraş olaylarında İpekçi, hükümeti hayli eleştirmiştir. Şiddet olaylarını bastırmak için kullanılan yöntemin olayları çıkmaza soktuğunu, sıkıyönetim uygulamalarının olaylara çare olmadığını söylemiştir. Siyasetçilerin antidemokratik eylemleri ve davranışları kamuoyunda gerginliğe neden olmuştur. Hükümetin yanlış politikaları siyasi çatışmaları

ve şiddet olaylarını artırmıştır. Devletin kurumlarında ve işleyişinde meydana gelen bozulma ekonomiyi olumsuz yönde etkilemiş, telafisi güç bir süreç başlatmıştır.

Uluslararası silah kaçakçılığı İpekçi tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. İpekçi, belli bir zümreyi rahatsız etmiş ve tehdit mesajları almıştır. İpekçi sindirilmek istenmiştir. Milliyet'in satılmak istenmesi ve İpekçi'nin bu karara karşı çıkması suikasta gerekçe gösterilmiştir. Ülkede kaos meydana getirmek isteyenler toplumun saygı duyduğu ve etki gücü hayli yüksek ismi ortadan kaldırmışlardır. Oldukça saygın bir gazeteci olan İpekçi, Ağca kadar basında yer alamamıştır. Ağca'nın suikasttan sonra uzun süre yakalamaması, ardından asker elbiseleri içinde hapisneden kaçması ve papayı vurması ülkeye iade edilmesine kadar yaşanan süreç kamuoyunu yaralamıştır.

Türkiye'ye iadesinin ardından Ağca'nın serbest bırakılması kamuoyunu bir kez daha yaralamıştır. Olaya karışanların devletle bir şekilde bağının olması suikastın karanlık yüzü aydınlatılamamıştır. Bu durum kamuoyunu tatmin etmemiştir. Suikast sonrası Ağca'nın papa suikastını de işleme olayı uluslararası bir noktaya taşımıştır. Sonuç olarak İpekçi suikastının aydınlatılamaması, belli bir noktadan sonra engellenilmesi adalet bekleyen ailesini, kamuoyunu ve vicdanları yaralamıştır.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006). *Türkiye'de medya endüstri: Neoliberalizm çağında mülkiyet ve kontrol ilişkileri*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Ahmet F. (1996). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Akçura, B. (2009). *Ağca'nın derin ilişkileri: İpekçi suikastı'nın aktörleri anlatıyor*. İstanbul: New Age Yayınları,.
- Akşın, S. (1997). *Ana çizgileriyle Türkiye'nin yakın tarihi*. C: 2, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- Arcayürek, C. (1986). *Müdahalenin ayak sesleri 1978 -1979*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arcayürek, C. (1986). *12 Eylül'e koşar adım (Kasım 1979-Nisan 1980)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arcayürek, C. (1987). *Demokrasinin Sonbaharı 1978-1979*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ataay, F. (2007). *Kriz kaskacındaki Türk siyaseti / 12 Mart'tan 12 Eylül'e 1978-1979 CHP hükümeti*. İstanbul: De Ki Basım Yayım.
- Ayata, A. G. (1995). Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde ortanın solu hareketi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50 (3), 79-88.
- Başaran, M. (2017). *Kitle hareketleri terör ve terörizm*. İstanbul: Bizim Kitaplar.
- Beyaz, V. (2014). *İhtilallarda Türk basını*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınevi.
- Bila, H. (1999). *CHP 1919-1999*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Birant, M. A., DüNDAR C., ÇAPLI B. (2002). *12 Mart*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Birand, M. A. (1999). *12 Eylül, Türkiye'nin miladı*. İstanbul: Doğan Kitap,
- Bölüğüra, N. (1996). *Anarşi ve terör nasıl önlenir?*. İstanbul: Tekin Kitabevi,
- Çavdar T. (1996). *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1950-1995*. Ankara: imge Yayınları.
- Çetin, A.C, Yağız. A. (2020). Petrol fiyatlarının doğal gaz fiyatları üzerine etkisi ve Türkiye'ye yönelik öneriler, *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(1), 54-91.
- Erdem B.N. (2016). Abdi İpekçi yönetimindeki milliyet gazetesinin bir kitle gazetesi olarak soğuk savaş bağlamında değerlendirilmesi, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 293-314.
- Ersan V. (2014). *1970'lerde Türkiye solu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güncikan, B. (2010). *Cumhuriyet'in kuruluşundan AKP iktidarına devletin şiddet tarih*. İstanbul: İdil Matbaacılık.
- Güven, E. (2018). Türk basınında İran devrimi: Hürriyet gazetesi örneği, *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, 58-73.
- Güzel, S. Ç. (2018). 1979 İran İslam Devrimi'nin ABD'nin Ortadoğu politikasına etkisi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 50-61.
- Hazır, H. (2001). *Siyasal şiddet ve terörizm*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Heper, M. (2011). *Türkiye'nin siyasal hayatı*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Kabacalı, A. (1993). *Türkiye'de siyasal cinayetler*. İstanbul: Altın kitaplar.
- Kasaparaçoğlu, M. (2021). Amerikan Belgelerinde Türkiye'nin İç Politikası: Ecevit ve Demirel Hükümetleri Dönemi (1974 - 1980), *Akademik Bakış Dergisi*, 14(28), 21-42.
- Kongar, E. (2016). *21. yüzyılda Türkiye*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurtuluş R. (2020). Muhammed Rıza Şah Pehlevi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt:35, 67-68.
- Mumcu, U. (1993). *Silah kaçakçılığı ve terör*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Mumcu, U. (1998). *Dost yüzlerde zaman*. Ankara: Umag Vakfı Yayınları.
- Poyraz, E. (2013). *İplikçi kirliliği ilişkiler yumağı*. Ankara: Tanyeri Kitap.
- Poyraz, E. (2016). *Faili meçhul mü?* Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Öymen, O. (2011). *Demokrasiden diktatörlüğe iktidar uğruna demokrasiyi feda edenler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özdoğan, Y. (2021). Türk siyasi hayatında 1957 seçimleri: beyanatlar ve tartışmalar. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5, 465-480.
- Sarıhan, A. (2023). Bir sosyal hareket örneği olarak İran yeşil hareketi, *İran Çalışmaları Dergisi*, 7(2) , 217-241.
- Şener, M. (2010). *Türk solunda üç tarz-ı siyaset Yön MDD ve TİP*, İstanbul: Yordam Kitap Basım.

- Topçu M. C.(2023). PKK Terör Örgütünün Değişimi ve Dönüşümünün Bölgesel Güvenliğe Etkileri: Suriye Örneği, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 133 (262), 83-110.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan holdinglelere Türk basın tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tuncer, E. (2003). *Osmanlı'dan günümüze seçimler (1877-2002)*. Ankara: TESAV Yayınları.
- Türenç, T. Akyıldız, E. (2007). *Bir gazetecinin hayatı, 28 yıl sonra Abdi İpekçi*. İstanbul: Doğan Kitapçılık,
- Türenç, T. Akyıldız, E. (1986). *Gazeteci*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Yavan, M. K. (2018). Siyasal şiddet, terörizm ve Türkiye örneği: 12 Eylül süreci, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 120(237), 81-102.
- Yüksel, D. Y. (2022). 12 Eylül 1980 askeri darbesine giden süreçte cumhurbaşkanlığı seçimi krizi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XXII (45), 943-975.
- Yavan, M. K. (2018). Siyasal şiddet, terörizm ve Türkiye örneği: 12 Eylül süreci, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 120 (237), .81-102.
- Zürcher, E. J. (2017). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*, (Çev. Y. Saner). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sürelî Yayınlar**
- “Prof. Doğanay öldürüldü”, *Hürriyet*, 21 Kasım 1979.
- “Beşiktaş'ta kahve bombalandı: 5 Ölü, 19 Yaralı”, *Hürriyet*, 16 Aralık 1979.
- “Dün yurttta terör estirildi”, *Tercüman*, 25 Aralık 1979.
- “Etnik kavga”, *Hürriyet*, 2 Ağustos 1979.
- “Forum”, *Politika*, 24 Ağustos 1979.
- “Yılmayacağız”, *Hergün*, 20 Eylül 1979.
- “Adana'da emniyet müdürü de öldürüldü”, *Hürriyet*, 29 Eylül 1979.
- “AP, hükümeti açıkladı”, *Hürriyet*, 13 Ekim 1979.
- “Sıkıyönetim hükümetçe benimsendi”, *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1979.
- “Bayrampaşa cezaevinde isyan çıktı,” *Milliyet*, 27 Ekim 1979.
- “İGD kapatıldı”, *Tercüman* 7 Kasım 1979.
- “Yaşasın 1 Mayıs”, *İşçilerin Sesi*, 1 Mayıs 1979.
- “İçte ve dışta zor günler”, *Tercüman*, 9 Mayıs 1979.
- “Kan gövdeyi götürüyor”, *Son Havadis*, 12 Mayıs 1979.
- “Pek çok Türk anasının ağlamaktan göz pınarları kurudu”, *İstanbul*, 14 Mayıs 1979.
- “Balat'ta bir kahvehane tarandı”, *Politika*, 19 Haziran 1979.
- “Bombalı saldırı”, *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1979.
- “MHP Manisa il başkanı eczanesinde öldürüldü”, *Hergün*, 27 Haziran 1979.
- “MHP Zeytinburnu ilçe başkanı öldürüldü”, *Milliyet*, 30 Haziran 1979.
- “Filitinli gerillalar Mısır elçiliğini bastı”, *Cumhuriyet*, 10 Temmuz 1979.
- “Medet Alibeyoğlu öldürüldü”, *Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1979.
- “Bugün beni vuranlar yarın Ecevit'i vuracak”, *Günaydın*, 30 Temmuz 1979.
- “Adana'da ülkücüler tarandı”, *Hergün*, 11 Mart 1979.
- “TEP genel başkanı Mihri Belli vuruldu”, *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1979.
- “Demirel: bölücülüğün baş sorumlusu hükümetin başıdır”, *Son Havadis*, 19 Nisan 1979.
- “6 İlde daha sıkıyönetime gidiliyor”, *Tercüman*, 26 Nisan 1979.
- “Devlet gücünü gösterdi”, *Son Havadis*, 2 Mayıs 1979.
- “Ağca, tahliye edildi”, *Hürriyet*, 12 Ocak 2006.
- “İlgız Aykutlu öldürüldü”, *Milliyet*, 7 Şubat 1979.
- “Cezaevinden kaçış”, *Tercüman*, 25 Kasım 1979.
- “Kaçırılma olayı 2”, *Milliyet*, 28 Kasım 1979.
- “İpekçi'nin katili suçunu basının önünde itiraf etti,” *Milliyet*, 11 Temmuz 1979.
- “Abdi İpekçi öldürüldü”, *Yeni Asır*, 2 Şubat 1979.
- “Türkeş, iktidar acz içindedir,” *Orta Doğu*, 2 Şubat 1979.
- “İpekçi'nin katili askeri cezaevinden kaçırıldı”, *Orta Doğu*, 28 Kasım 1979.
- “Tekrar uyarıyoruz,” *Tercüman*, 2 Şubat 1979.
- “Abdi İpekçi öldürüldü”, *Milliyet*, 2 Şubat 1979
- “Abdi İpekçiyi öldürdüler”, *Hürriyet*, 2 Şubat 1979.

- “Herkes üzgün”, *Günaydın*, 2 Şubat 1979.
- Abdi İpekçi, “Terörizm, biz nerdeyiz, başkaları nerede”, *Milliyet*, 17 Kasım 1978.
- Abdi İpekçi, “Gerekli seferberlik havası ve sıkıyönetim?”, *Milliyet*, 26 Aralık 1978.
- Abdi İpekçi, “Kabine kurulurken,” *Milliyet*, 24 Mart 1971.
- Abdi İpekçi, “Aşırı akımlar,” *Milliyet*, 23 Ocak 1970.
- Abdi İpekçi, “Her yönüyle olağanüstü”, *Milliyet*, 5 Mayıs 1972.
- Abdi İpekçi, “Niyetleri ne”, *Milliyet*, 24 Şubat 1975.
- Abdi İpekçi, “Beklenen hareket ve beklenen sonuç,” *Milliyet*, 21 Mayıs 1963.
- Abdi İpekçi, “Sarsıntının kaçınılmaz sonuçları”, *Milliyet*, 14 Mart 1971.
- Abdi İpekçi, “Durum”, *Milliyet*, 30 Mayıs 1960.
- Abdi İpekçi, “Demokrasi ayaktadır,” *Milliyet*, 25 Ekim 1961.
- Abdi İpekçi, “Komünizm mi terörizm mi?”, *Milliyet*, 18 Ekim 1978.
- “Teşebbüs bastırıldı”, *Milliyet*, 22 Şubat 1963, s.1.
- “Ecevit 826 oyla genel başkan seçildi”, *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1972.
- “İhtilal teşebbüsü”, *Hürriyet*, 21 Mayıs 1963.
- “Silahlı Kuvvetler Sunay’a ve Meclislere muhtıra verdi. Demirel istifâ etti,” *Milliyet*, 13 Mart 1971.
- “Abdi İpekçi öldürüldü”, *Milliyet*, 2 Şubat 1979.
- “Tütün, pamuk stokları ve tarım ürünlerinden sonra... rehlin sırası altınlarımızda” *Tercüman*, 18 Şubat 1979, s.1.
- “CHP’nin konumu nedir”, *Yürüyüş*, 2 Ocak 1979.
- “Birçok gizli örgüt Humeyni’nin gölgesinde,” *Hürriyet*, 2 Şubat 1979.
- “943 ölü”, *Hergün*, 1 Aralık 1978.
- “Fiyatlar serbest ve zamlar geldi, *Milliyet*, 27 Aralık 1979.
- “Bıçağımızı faşist tırmanışın çatlağına saplayalım”, *Ürün*, 5 Ocak 1979.
- “Görev başına”, *Genç Öncü*, 1 Ocak 1979.
- “Faşizmi lanetleme eylemi”, *Milliyet*, 5 Ocak 1979.
- “Ecevit hükümeti de tütün üreticilerini yoksulluğa itmekten başka bir şey yapmıyor, *Halkın Yolu*,” 6 Şubat 1979
- “Hükümet tütün üreticisini de mağdur etti”, *Millet*, 17 Ocak 1979.
- “Liderlerin söz düellosu bitmiyor”, *Milliyet*, 13 Ekim 1979.
- “Yeni yıla girerken ne dediler”, *Aydınlık*, 1 Ocak 1979.
- “1978 işçi ve emekçilerin daha da yoksullaştırdığı bir yıl oldu”, *DİSK*, 11 Ocak 1979.

Interpersonal Conflict Resolution Styles: A Research on University Students

Sultan Ergun^{1,2}, Ayşen Temel Eğinli³

ABSTRACT

Conflict is a natural phenomenon in a society. If conflicts handled properly, interpersonal relations could be managed. Managing conflicts has a great contribution at interpersonal relations. The present study is about the role of conflict management styles at interpersonal relations. This study proposes that people's behavior in conflict situations on a grid having two axes: concern for self and concern for others. Based on the Dual Concern Theory, the purpose is to determine which conflict resolution strategies university students use in their interpersonal conflicts and whether conflict resolution strategies differ according to interpersonal relations. The sample consisted of students studying at Dokuz Eylül University in Izmir in the 2021-2022 academic year. The sample of the study consisted of 210 volunteer students aged 18-22 selected by simple random sampling method. The data of 203 participants were analyzed. The research was carried out using quantitative research model. In conflicts with friends, close friends, romantic friends, and mothers compromising is used the most and forcing is used the least. University students should be aware of constructive resolution methods to handle conflicts.

Keywords: Conflict, Dual Concern Theory, Interpersonal Relations, Conflict Resolution Strategies, University Students.

Kişilerarası Çatışma Çözme Stilleri: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma

ÖZET

Çatışma bir toplumda doğal bir olgudur. Eğer çatışmalar doğru bir şekilde ele alınırsa, kişilerarası ilişkiler etkili yönetilebilir. Çatışmaları yönetebilmek kişilerarası ilişkilere büyük katkı sağlamaktadır. Bu çalışma kişilerarası ilişkilerde çatışma stillerinin rolü üzerinedir. Bu çalışma insanların çatışma durumundaki davranışlarının kendilerine yönelik ve başkalarına yönelik ilgi olmak üzere bir tablo üzerinde gösterilebileceğini önermektedir. Bu çalışmanın amacı İkili İlgi Kuramına dayanarak üniversite öğrencilerinin kişilerarası çatışmalarında hangi çatışma çözme stratejilerini kullandıklarını ve çatışma çözme stratejilerinin kişilerarası ilişkilere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Araştırmanın örneklemini 2021-2022 eğitim-öğretim yılında İzmir ili Dokuz Eylül Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 18-22 yaş 210 gönüllü öğrencilerden oluşmaktadır. Toplamda 203 katılımcının verileri analiz edildi. Araştırma nicel araştırma modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Arkadaşlarla, yakın arkadaşlarla, romantik arkadaşlarla ve annelerle yaşanan çatışmalarda en çok uzlaşma stratejisi, en az ise zorlama stratejisi kullanılıyor. Üniversite öğrencilerinin çatışmalarla başa çıkmada yapıcı çözüm yöntemleri konusunda oldukça bilinçli olmaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, İkili İlgi Kuramı, Kişilerarası İlişkiler, Çatışma Çözüm Stratejileri, Üniversite Öğrencileri.

¹ Contact: ergunsultana@gmail.com

² Lect. Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Arts, ORCID: 0000-0002-4001-5325

³ Prof. Dr., Ege University, Faculty of Communication, ORCID: 0000-0003-4830-4524

1. INTRODUCTION

Conflict which is not only a natural part of life but also a part of human relationships is a universal phenomenon (Eunson, 2007). Conflict can be experienced between individuals, between and within groups, between organisations, between countries, and in many areas (Hartwick and Barki, 2002; Barki and Hartwick, 2004). Interpersonal conflicts inevitably emerge as a component of interpersonal relationships (Mayer, 2008) in daily life (Johnson, 1981) and this is considered quite natural (Tuimur and Chemwei, 2015; Elgoibar et.al., 2017). Interpersonal conflicts arise due to differences in thoughts, needs, wishes, perspectives, working styles, understanding, goals and etc (Bazezew and Neka, 2017; Salleh and Adulpakdee, 2012; Bodine ve Crawford, 1998; Obidike Francis, 2019). In the 1930s and 1940s, while conflict was handled as an avoidable, destructive, destruction and irrationality (Abiuro, 2019); as of the 1980s, it started to be considered as a harmonious, peaceful, tranquil and cooperative subject with an interactive perspective. In this sense, interpersonal conflict is neither good nor bad (Nguyen et al., 2015) depending on how the conflict is managed, its results may be positive or negative (Roark & Wilkinson, 1979). As it is significant to resolve the conflict with the right strategies, people need to develop their skills related to conflict (Gibbons, 2010). It is stated that conflicts cannot be completely removed from life, and solutions can be found with appropriate strategies by managing them in a moderate, inclusive manner and by specifying their limits (Mwanzia, 2015). This research's point of attention is on interpersonal conflicts and resolution policies. It is recommended to plan training on conflict resolution methods by describing the conflict resolution strategies that university students use in their interpersonal conflicts and also whether the strategies preferred differ according to the nature of their relations or not.

1.1. Literature Review

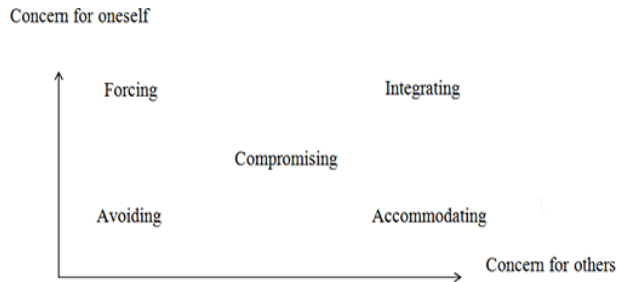
Conflict which is a highly disciplined concept is included in the research area of many disciplines such as sociology, psychology, politics (Ellis & Baiden, 2009), social psychology, organizational behavior (Katz and Kahn, 1966). For this reason, no agreement has been reached on a clear and single definition of the concept of conflict (Samantara ve Sharma, 2016; Tjosvold, 2008; Schermerhorn, 2005). The concept of conflict is generally expressed as negative words such as war (Proksch, 2016), fight, aggression, crisis (Bua et.al. 2015), competition and hostility, tension, disruption, violence Mishra, 2013), unpleasant and stressful (Eunson, 2007) and negative connections. Conflict is perceived as a suppressing factor that should be avoided. However, "conflicts not only carry destructive potential, they also offer many opportunities for change, development and innovation" (Proksch, 2016). When conflict is evaluated as negative, it leads to disagreements, stress, social chaos and violence. When evaluated positively, it gives the person the opportunity to recognize, be aware of the characteristics of other people, and encourages them to solve the problems that exist in the relationship (Johnson, 1981; Deutsch, 1973; Owan, 2018; Eunson, 2007). Interpersonal conflict is defined where the parties cannot agree or agree on each other's needs, interests (Harry, 1998; Deutsch, 1973) and goals; one person is an

obstacle to the achievement of the other person's goals or actions (Thomas, 1976; Robbins vd. 2006; Nkang and Uwah, 2021; Pondy,1967); the parties struggle to neutralize or destroy each other's aims (Baldrige, 2007); and also it is defined as the resentment of one of the parties or the discomfort of one of the other (Van de Vliert, 1997) and the emergence of a negative effect or emotions or negative reactions (Barki & Hartwick, 2004) due to all these. Interpersonal conflicts can be examined as "substantive and affective conflict". Substantive conflict refers to the emergence of disagreements among the members of the group regarding the content of tasks or personal performance (Guetzkow & Gyr, 1954). Affective conflict arises in interpersonal relationships or disagreements about group functioning (Joseph, 2016). On the other hand, it is seen that interpersonal conflicts are also handled as a task and relationship conflict (Jehn, 1995). The Interpersonal conflict resolution approach, which is aiming to solve the problems in a constructive way, is the best and creative one for each of the parties to the conflict (Miller, 2005). This takes place by minimizing the negative effects and triggering factors of the conflict (Obidike Francis, 2019) and also by maximizing the positive results (Christie, 1997; Abioro, 2019). Interpersonal Conflict resolution is an interest-based approach. The concept of interest expresses the needs, wants, fears and concerns that are the subject of conflict and proposes a process for each party to reach initial positions (Sanson and Bretherton, 2001).

Interpersonal Conflict resolution strategies refer to the behavioral response (Moberg, 2001; Elgoibar et.al., 2017) that a person chooses when faced with a conflict in order to reduce, eliminate, and end this situation. Blake and Moutan (1964), Hall (1969), Lawrence and Lorcsch (1967), Thomas and Killmann (1974) have introduced the styles for conflict resolution. In the 1960s, the Managarial Grid, management approach, providing a balance between the two dimensions of managers, concern for people and concern for production was proposed by Blake and Moutan (1960). When these two dimensions were evaluated as high or low, five different management styles emerged (Musgrave, 1970; Ruble and Thomas, 1976; Thomas ve Killman 1976). Blake and Mouton (1964) Interpersonal conflict styles are classified into five categories: problem-solving, smoothing, forcing, withdrawal and sharing. This classification was reinterpreted by Thomas (1976) and developed by Thomas and Killman (1978) by examining conflict resolution strategies on a large sample. The five scales modes are the most preferred in the literature because they represent a large population selected with random samples and have high validity and reliability (Rahim, 1983). Each approach presents conflict resolution strategies consisting of four or five categories in two dimensions (Rahim, 2002). Conflict resolution strategies are also explained by Johnson and Johnson (1996) with the Dual Concern Theory. According to this theory, there are two concerns of the parties in a conflict: concern about achieving personal goals and maintaining a relationship with the other party (Blake and Mouton, 1964; Rahim, 1983; Thomas, 1992; Van de Vliert, 1999). These two dimensions are expressed as purpose and relationship, accepted as two dimensions of an interaction (Johnson and Johnson, 1994). The Dual Concern Theory attaches importance to both the realization of a person's own goals and the realization of the other's goals, and is aimed at balancing the interests of the parties (Deutsch, 1973). At this point, "Thomas–Kilmann

Conflict Mode Instrument (TKI) determines the conflict management styles of the department heads. The TKI measures a person's behavior along two dimensions: assertiveness, the extent to which the individual attempts to satisfy his or her concerns, and cooperativeness, the extent to which the individual attempts to satisfy the other person's concerns. These two dimensions can be used to define five specific strategies or modes: competing, avoiding, compromising, collaborating, and accommodating” (Thomas and Kilmann, 1974; 1976; Ruble and Thomas, 1976; Johnson and Johnson, 1994; Van de Vliert and Euwema, 1994, Rahim, 2001; Robinson, 2001; Rahim 2002). Each conflict resolution strategies are discussed under different names in the literature on the basis of Dual Concern Theory. All these categories and their properties are explained in the figure and description below.

Figure 1. Dual Concern Model



Source: Blake, R.R & Moutan, J.S. (1964). The managerial grid. Houston: Gulf

Forcing

Forcing strategy is also called competing style. Competing style is also called contenting or adversarial behaviour. This strategy is based on one party pressing or coercing the other party to resolve it in the direction of its own wishes and goals (Thomas, 1976). One person's interests and point of view are aimed to be accepted by the others. It is a power-oriented approach. In the competitive style, while the person is highly focuses on his own interests, he poorly focuses on the others' interest. That is, this style is a win-lose orientation (Thomas and Killman, 1976). It is a style that is not suitable for resolving conflict and is often one that increases tension or causes more conflict (Rahim, 2002). In this strategy, the aim is to focus on resolving the conflict in the direction of one's will or for the benefit of one and to make quick decisions (Eunson, 2007). It aims to win by using tactics to manipulate the person's emotions such as resistance, defense, anger, tension (Sorenson et al, 1998).

Avoiding

The avoidance strategy shows a low level of interest in a person's own wishes and interests and also a low level of interest in the wishes and interests of others. This is expressed as a lose-lose orientation (Thomas and Killman, 1976; Rahim, 2000; Robbins, 2001). This can

be interpreted as meaning that the issue is not very important or not of immediate importance for one of the parties (Rahim, 2002). If the issue of conflict is often of little interest, one party will end up letting the other win rather than engaging in the conflict (Van de Vliert, 1997). Instead of resolving the conflict, people prefer to avoid because they are afraid that their personal goals and relationships will be damaged (Thomas, 1976).

Accommodating

Accommodating strategy is based on the fact that the parties give importance to the ideas, wishes and needs of the other people. Thus, accommodating is generally accepted as “the result of a low concern for one's own conflicting interests which are integrated with a high concern for the interests and needs of the others” (Thomas and Killman, 1976). This solution strategy is based on both parties being compatible and sensitive to each other's wishes, understanding and accepting one's needs (Sorenson et al, 1998). It is a solution strategy that is generally preferred in long-term relationships or relationships that are desired to last (Thomas, 1976).

Compromising

The compromising strategy, also called obliging, focuses on reaching a moderate solving that satisfies both sides keeping the balance (Thomas, 1976; Van de Vliert, 1997). In this strategy parties can not be the winners or losers. It is useful to use this strategy especially when there is little time to make decisions in conflicts over the problems related to power (Rahim, 2000; Robbins, 2001).

Collaborating / Integrating

Collaboration strategy is also called integrative and problem-solving style. Collaborating strategy focuses on articulating solutions from people's ideas and initiatives, promoting positive relationships that benefit both people in terms of relationship and personal purpose (Thomas, 1976; Sorenson et al, 1998). Problem solving is a win-win strategy (Thomas and Killman, 1976). It is important that the parties are satisfied with the result in an optimized way (Van de Vliert, 1997).

Interpersonal conflict resolution strategies mentioned previously based on the characteristics of the people, the flow of the relationship, the point of the conflict and many similar factors (Drakulevska et al.,2020). Thomas and Killman (1974) emphasize that every interpersonal conflict will result in reconciliation, but those who communicate effectively can reach this stage. There is no one conflict resolution strategy that anyone uses consistently and can define as the best (Eunson, 2007). Conflict resolution strategies are considered constructive when they are used to resolve the conflict in a positive and constructive way (Bloomfield & Beilly, 1998) to achieve positive-sum outcomes (Azar & Burton, 1986).

2. METHODOLOGY

Quantitative research model was used in the research. In this direction, the Conflict Resolution Survey (CRS), developed by Tezer (1986) and adapted by Beidoğlu (2001), was used as a data collection tool. This survey covers five categories. These are defined as a

friend, a close friend, an emotional friend, a mother and a father. There are also five dimensions which are defined by Thomas (1976) as forcing, avoiding, accommodating, compromising, and collaborating strategies. Questions were asked to analyze how frequently they use each strategy separately. The following Likert scale answers were used: “never (1)”, “seldom (2)”, “occasionally (3)”, “mostly (4)” and “always (5)”.

This research was carried out with the ethics committee approval of Dokuz Eylül University dated 27.04.2022 and application number E-40985336-659-247708. In this direction the research universe is university students. The sample of the research consisted of students studying at Dokuz Eylül University in Izmir during the 2021-2022 academic year. The sample of the study consists of 210 volunteer students aged 18-22+ . These students have been chosen by simple random sampling method. Simple random sampling is a research method (Singh and Mangat, 1996) that allows the researcher to obtain the results quickly. All students have an equal chance of entering the sample and are randomly selected (Bhardwaj, 2019; Acharya, 2013), in order to specify (Noor et al.2022) when the sample with the general characteristics of the universe showed homogeneous characteristics. In line with the extreme values determined during the controls on the questionnaire, the data of seven participants were not taken into consideration. In total, the data of 203 participants were analyzed.

Purpose of the Study

The aim of our research is to determine which conflict resolution strategies are used by university students in their interpersonal relationships. Another point we focus on is whether conflict resolution strategies differ according to their dual relationships or not. The research looks for the answers to the following questions:

- a. Is there a significant difference between the model of conflict resolution strategies according to the gender and the field of education?
- b. Is there a significant difference in the model of conflict resolution strategies chosen by university students in accordance with the dual relationship?

The following hypotheses have been developed to answer the research questions:

- a. Hypothesis 1: University students' conflict resolution strategy differ across genders
- b. Hypothesis 2: The conflict resolution strategies of university students differ in their field of education (Literature/Engineering).
- c. Hypothesis 3: There is a significant difference in choosing the conflict resolution strategies with friends.
- d. Hypothesis 4: There is a significant difference in choosing the conflict resolution strategies with close friends.
- e. Hypothesis 5: There is a significant difference in choosing the conflict resolution strategies with emotional friends.
- f. Hypothesis 6: There is a significant difference in choosing the conflict resolution strategies with mothers.

- g. Hypothesis 7: There is a significant difference in choosing the conflict resolution strategies with fathers.

2.1. Sampling and Data Collection

Reliability Study and Data Analysis

The scale has been developed by Tezer (1986) and adapted by Beidoğlu (2001). Forcing ($\alpha=.73$), avoiding ($\alpha=.74$) and compromising ($\alpha=.70$) were found to be quite reliable in the Conflict Resolution Scale used in the study. Accommodating ($\alpha=.82$) and collaborating ($\alpha=.92$) were also highly reliable. Cronbach Alpha (α) proved the reliability of the data. Reliability analysis results were analyzed according to four criteria. These criterias were; 0.00 - 0.40 (not reliable), 0.40 - 0.60 (low reliability), 0.60 - 0.80 (quite reliable), and 0.80 - 1.00 (high reliability) (Özdamar, 1999, s.522). It was found that value of Cronbach's Alpha (α) is 0.760.

Table 1. The Reliability Analysis Results of the Conflict Resolution Scale

Dimensions	Values of Reliability of Behaviours
Forcing	0.690
Avoiding	0.562
Accomodating	0.647
Compromising	0.580
Collaborating/Integrating	0.792

The value 0.760 showed that the whole scale used was quite reliable according to the criteria stated by Özdamar (1999, p.522). It was noteworthy that avoidance ($\alpha=.562$) and compromise ($\alpha=.580$) behaviors had low reliability. It was thought that the quantity of the sampled participants revealed this finding. Accomodating ($\alpha=.647$), forcing ($\alpha=.690$) and collaborating ($\alpha=.792$) behaviors were found to be quite reliable. In order to choose the right statistical analyzes on the data obtained from the research, it was essential to control the valid distribution. Within normal distribution of the test, conducted in this direction, the compatibility of the population determined at the beginning and the selected sample with each other was also revealed.

Table 2. The Distribution of the Factors

	N	Skewness		Kurtosis	
	(Value)	(Value)	(Student Error)	(Value)	(Student Error)
Forcing	203	,012	,171	-,559	,340
Avoiding	203	-,192	,171	-,190	,340
Accomodating	203	-,010	,171	,379	,340
Compromising	203	-,003	,171	,073	,340
Collaborating/Integrating	203	-,115	,171	-,310	,340

In the literature, different parameters could be used in the evaluation of normal distribution test results. The skewness and kurtosis values, stated by Tabachnick and Fidell (2013) and Büyüköztürk (2017), were taken into account in this research. According to the authors, skewness and kurtosis values between ± 1.5 or ± 2.0 indicated that the values were distributed in an accepted way. Parametric tests were used to analyze the hypotheses of the study. The analysis was carried out with version 22.0 of the SPSS. The normal distribution and reliability of the study were examined. While focusing on the frequency distributions, arithmetic mean (mean) and standard deviation values (SD) of the data; an independent sample t-test, an independent sample one-way analysis of variance (Anova) and a related sample one-way analysis of variance were also included to reveal the differences between the groups. Within the scope of the study, descriptive values were used to describe the demographic features of the participants. Descriptive values were also used to see which conflict resolution strategies the university students tended to the most. Different analysis were also conducted to see whether the hypotheses were accepted or rejected.

3. FINDINGS

Findings on Demographic Characteristics

56.6% female and 42.4% male students contributed to the study. In addition, 1.0% were students who do not want to specify their gender. The majority of university students were the 4th grade (32.5%). It was remarkable that the students in the 3rd grade (17.7%) were less. While 73.4% of the students studied at the Faculty of Letters, 26.6% of them studied at the Faculty of Engineering.

Table 3. Findings on Demographic Characteristics

	Frequency (F)	Percentage (%)	Grade	Frequency (F)	Percentage (%)	Faculty	Frequency (F)	Percent age (%)
Gender								
Female	115	56,6	1st Grade	45	22,2	Letters	149	73,4
Male	86	42,4	2nd Grade	56	27,6	Engine ering	54	26,6
Not specify	2	1,0	3rd Grade	36	17,7	Total	203	100,0
Total	203	100,0	4th Grade	66	32,5			

Total	203	100,0
-------	-----	-------

Arithmetic Mean Standard Deviation Values of Conflict Resolution Strategies

When we focused on the conflict resolution strategies that university students generally used in the sample, we realized that the strategy of compromising ($\bar{X}=3.32$) was at the forefront. While university students mostly used the compromise strategy, they tended to use the least forcing strategy ($\bar{X}=2,46$).

Table 4. Arithmetic Mean Standard Deviation Values of Conflict Resolution Strategies

The Conflict Resolution Strategies of University Students	Mean (\bar{X})	S D
Forcing	2,46	,760
Avoiding	2,81	,721
Accomodating	2,80	,674
Compromising	3,32	,624
Collaborating/Integrating	3,04	,835

Hypoteses Tests

Hypothesis 1: University students' conflict resolution strategy differ across genders

The results of the independent sample one-way analysis of variance (Anova) can be seen in Table 5. The results of the Anova test indicated the statistical significance value of the conflict resolution strategies as a whole that was $p=.511$ ($p<0.01$ and $p<0.05$). As seen clearly there was no difference in view of gender.

Table 5: The Analysis for the Difference Between Conflict Resolution Strategies and Gender

	Variable	F	p
Conflict Resolution Strategies (All Behaviors)	Gender	,673	,511
Conflict Resolution Strategies (Sub Behaviors)	Variable	F	p
Forcing	Gender	,942	,392
Avoiding	Gender	,586	,557

Accomodating	Gender	1,204	,302
Compromising	Gender	,711	,493
Collaborating/Integrating	Gender	,617	,541

When each conflict resolution strategy was evaluated separately; forcing ($p=.392$), avoiding ($p=.557$), accommodating($p=.302$), compromising ($p=.493$) and collaborating ($p=.541$) strategies statistically weren't significant in terms of $p<0.01$ and $p<0.05$ levels, they also didn't show any difference according to gender. Hypothesis 1 was rejected.

Hypothesis 2: The conflict resolution strategies of university students differ in their field of education (Literature/Engineering).

Table 6. The Difference Between Conflict Resolution Strategies and the Field of Education

	Variable	df	t	p
Conflict Resolution Strategies (All Behaviors)	Faculty	201	-1,732	,085
Conflict Resolution Strategies (Sub Behaviors)	Variable	df	t	p
Forcing	Faculty	201	-1,274	,204
Avoiding	Faculty	201	-1,107	,270
Accomodating	Faculty	201	,052	,959
Compromising	Faculty	201	-,779	,437
Collaborating/Integrating	Faculty	201	-1,751	,081

The statistical significance value of conflict resolution strategies as a whole was $p=.085$ ($p<0.01$ and $p<0.05$) therefore it was determined that there wasn't a difference in view of

the field of education. Similarly, forcing ($p=.204$), avoiding ($p=.270$), accomodating ($p=.959$), compromising ($p=.437$) and collaborating ($p=.081$) strategies were not statistically significant in line with the $p<0,01$ ve $p<0,05$ level, it did not differ in view of the field of education. Hypothesis 2 was rejected.

Hypothesis 3: There is a significant difference in choosing the conflict resolution strategies with friends

The result of the related sample one-way analysis of variance indicated the difference among the means of conflict resolution strategies was statistically significant as it was $p=.000$ ($p<0.01$ and $p<0.05$) when we looked at the statistical significance column. It was concluded that there was a significant difference in the use of conflict resolution strategies of university students in their relations with their friends.

Table 7. Analysis Results Regarding the Comparison of Conflict Resolution Strategies Used in the Friend Relationship Type

Friend Relationship Type	Conflict Resolution Strategies	Mean (\bar{X})	SD	df	Mean Square	p
	Forcing	2,41	,993	1	61,732	,000
	Avoiding	2,68	1,062			
	Accomodating	2,63	,988			
	Compromising	3,21	,965			
	Collaborating/Integrating	3,01	1,080			

In line with the arithmetic mean standard deviation values, university students mostly used the compromising strategy ($\bar{X}=3.21$) in their relationships with their friends. It was noteworthy that the strategy of forcing ($\bar{X}=2,41$) is used the least. Hypothesis 3 was accepted.

Hypothesis 4: There is a significant difference in choosing the conflict resolution strategies with close friends

When we evaluated the findings in Table 8, there was a significant difference in conflict resolution strategies since the statistical significance value was $p=.000$ ($p<0.01$ and $p<0.05$).

Table 8. Analysis Results Regarding the Comparison of Conflict Resolution Strategies Used in Close Friend Relationship Type

Close Friend Relationship Type	Conflict Resolution Strategies	Mean (\bar{X})	SD	df	Mean Square	p
	Forcing	2,26	1,008	1	118,119	,000
	Avoiding	2,69	1,132			

Accomodating	2,70	,986
Compromising	3,38	,984
Collaborating/Integrating	3,12	1,068

In line with the arithmetic mean standard deviation values, university students used the strategy of compromising ($\bar{X}=3.38$) the most, while they used the least forcing ($\bar{X}=2.26$) strategy in their relationships with their close friends. Hypothesis 4 was accepted.

Hypothesis 5: There is a significant difference in choosing the conflict resolution strategies with emotional friends.

Table 9. Analysis Results Regarding the Comparison of Conflict Resolution Strategies Used in the Affective Friend Relationship Type

Dating Relationship Type	Conflict Resolution Strategies	Mean (\bar{X})	SD	df	Mean Square	p
	Forcing	2,42	1,117	1	96,435	,000
	Avoiding	2,56	1,195			
	Accomodating	2,71	,980			
	Compromising	3,35	,967			
	Collaborating/Integrating	3,11	1,099			

As seen in Table 9 university students mostly used the compromising strategy ($\bar{X}=3.35$) in their relationships with their emotional friends. The strategy of forcing ($\bar{X}=2,42$) was used the least. Hypothesis 5 was accepted.

Hypothesis 6: There is a significant difference in choosing the conflict resolution strategies with mothers.

Looking at the statistical significance in Table 10 it was $p=.000$ ($p<0.01$ and $p<0.05$), so there was a significant difference the use of conflict resolution strategies.

Table 10. Analysis Results Regarding the Comparison of Conflict Resolution Strategies Used in Mother Relationship Type

Mother Relationship Type	Conflict Resolution Strategies	Mean (\bar{X})	SD	df	Mean Square	p
	Forcing	2,74	1,211	1	48,606	,000
	Avoiding	2,85	1,225			
	Accomodating	3,10	1,019			
	Compromising	3,52	1,014			
	Collaborating/Integrating	3,18	1,184			

The findings in Table 10 pointed out that the university students included in the sample used the strategy of compromising ($\bar{X}=3.52$) the most while using the strategy of forcing the least ($\bar{X}=2.74$) in the relationship they established with their mothers. Furthermore, the strategy of accommodating ($\bar{X}=3.10$) was used the most after the compromising strategy. Hypothesis 6 was accepted.

Hypothesis 7: There is a significant difference in choosing the conflict resolution strategies with fathers.

According to the analysis results in Table 11, since it was $p=.107$ ($p<0.01$ and $p<0.05$), the difference in the use of conflict resolution strategies was not statistically significant. For this reason, Hypothesis 7 was rejected.

Table 11. Analysis Results Regarding the Comparison of Conflict Resolution Strategies Used in Father Relationship Type

Father Relationship Type	Conflict Resolution Strategies	Mean (\bar{X})	SD	df	Mean Square	p
	Forcing	2,45	1,322	1	4,303	,107
	Avoiding	3,27	1,345			
	Accomodating	2,86	1,239			
	Compromising	3,13	1,170			
	Collaborating/Integrating	2,76	1,214			

4. RESULT AND DISCUSSION

In this study, the purpose was to determine which conflict resolution strategies are used by university students in their interpersonal relationships. Also, whether there is a difference in the conflict resolution strategies they use in the conflicts they experience in their interpersonal relationships with riends, close friends, emotional friends, parents. The results of the study indicated that university students mostly used the strategy of compromising ($\bar{X}=3.32$), followed by collaborating ($\bar{X}=3.04$), and forcing the least ($\bar{X}=2.46$). Similar results to this study were found in (Nguyen et.al.,2015) in a study conducted by Hoa Sen University students to determine conflict management strategies using 242 students of the instrumental consisting of the Rahim Organizational Conflict Inventory Form and questions. As a result, the highest level of conflict resolution style among students was Collaborating and Compromising styles; competing style was determinedat the lowest level. As a result of the analyzes carried out to determine whether there is a difference in the conflict resolution styles used by university students in their interpersonal conflicts or not. It has been found that the conflict resolution styles used by university students in conflicts in interpersonal relationships do not differ according to

gender. Unlike the results of this study, Khurshid and Khan (2012) in their study named “Types of conflict and conflict resolution strategies among the university” showed that male students preferred confrontation style, while female students preferred compromising and withdrawing Styles. Finding differences in conflict resolution strategies between male and female students, Nguyen et.al., (2015) found that male students use competing styles more than female students. (Dani et al., 2021), at the research conducted by private universities in West Java Province, 4th-semester students of PGSD study program totaling 243 consisting of 182 female students and 61 male students on conflict resolution styles, that is 40.7% of female students and male students (32.8%) were found to use cooperative strategy. Another research conducted by Teperdoi et.al. (2014) to determine the relationship between humor and conflict resolution strategies indicated that while there was no significant relationship between gender and dominating; obliging and compromising style, there was a significant, high level relationship between integrating and compromising styles. In this study, it was found that the conflict resolution styles of university students did not differ in the field of education. The study conducted by Khurshid & Khan (2012) revealed a significant relationship between the departments of the students and the conflict types. Intraindividual and inter individual conflict was determined to be high in the English Department, and the goal conflict was Management sciences. In addition, in the study conducted by Nguyen et al. (2015), it was seen that there was a significant difference between the grade levels of the students and their conflict resolution styles, and in this sense, first-year students resolved their conflicts in a compromising way and more collaboratively compared to third-year students. However, the research conducted by Javed & Akhtar (2019) pointed out that private university students preferred dominating style as the conflict resolution style more than public university students when they compared the conflict styles of public and private university students. This case is explained in the following way; private university students are more free and the university gives them the opportunity to be assertive. For this reason, the students freely sought their own rights and wanted to dominate in case of conflict. In this study, university students mostly use the consensus strategy ($\bar{X}=3.21$) in conflicts with their friends. It is noteworthy that the strategy of forcing ($\bar{X} = 2,41$) is used the least. The research conducted by Bazezew & Neka with students of Bahir Dar University in Ethiopia revealed that theft (95.3%), borrowing money (94.3%), and ethnic conflict (97.2%) were the causes of conflicts. Based on the point that culture can be a determinant in the resolution of conflicts between university students and their friends, it was seen that there was no difference in the choice of American and Turkish students' interpersonal conflict resolutions. It was determined that both American and Turkish students preferred primarily competing/avoiding style, followed by accommodating (Agee & Kabasakal, 1993). This study revealed that university students used the strategy of reconciliation ($\bar{X}=3.38$) the most, while they used the least coercion ($\bar{X}=2.26$) strategy in the conflicts they experienced with their close friends. In the study conducted by Dincyurek and Civelek (2008) it was found that students used compromising strategy in interpersonal conflicts with their close friends. It was also seen that university students used the strategy of compromise ($\bar{X}=3.35$) the most and coercion the least

($\bar{X}=2.42$) in their conflicts with their romantic friends. Dincürek conducted another study to see college students with their friends and romantic partners to determine their conflict issues and solution strategies, verbal insults, different point of views and also keeping promises with their friends. Then it was determined that there were conflicts with their romantic partners due to high level of jealousy, different point of views and lack of caring. In the resolution of these conflicts, it was determined that they mostly used collaborating strategies (constructive) for their friends and romantic partners. Likewise, Dincürek and Civelek (2008) and Kıralp et al. (2009) found that university students chose the collaborating strategy in their romantic friendships. Kıralp et al. (2009) found that students used the collaborating style in conflicts with their romantic partners. Cramer (2000) in his research examining the relationship between romantic partners' conflict resolution styles and relationship of students at university. The study indicated that those with negative conflict styles behaved in an avoiding way, while those with a positive conflict style cared about reciprocal and behaved in a problem-solving manner.

The students who participated in this study used the strategy of compromising ($\bar{X}=3.52$) the most while using the strategy of forcing the least ($\bar{X}=2.74$) in the conflicts they experienced with their mothers. The strategy of conformity ($\bar{X}=3.10$) is used the most after the compromise strategy. Their study, Dincürek et al. (2013) determined that they used forcing strategies (destructive) more intensely in the conflict they experienced with their mothers, and they used accommodating strategies (destructive) with their fathers. No significant difference was found regarding the conflict resolution style used by university students in their conflict with their fathers. In the research that Kıralp et al. (2009) conducted, it was determined that they used avoiding style in the relationship with their fathers.

We are highly aware of the fact that university students should receive peace education in order to handle conflict resolution in a harmonious, integrative, cooperative and positive ways. In this way we highly believe that they will find decisive solutions. Determining the progress by measuring the conflict resolution behaviors of future university students before and after peace education will contribute a lot to the literature.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

REFERENCES

- Abioro, A., Odunlami, S.A., & Ekpudu, J.E. (2019). Conflicts Management Strategies: A Tool for Industrial Harmony. *Izvestiya Journal of Varna University of Economics*, 63 (1). 19-34. Retrieved from: <https://EconPapers.repec.org/RePEc:vrn:journl:y:2019:i:1:p:19-34>.
- Acharya, A. S., Prakash, A., Saxena, P., & Nigam, A. (2013). Sampling: Why and how of it. *Indian Journal of Medical Specialties*, 4(2), 330-333. Retrieved from: <https://doi.org/10.7713/ijms.2013.0032>.
- Azar, E.E., & Burton, J. W. (1986). *International Conflict Resolution: Theory and Practice*, Lynne Rienner Pub.
- Baldrige, J.V. (2007). *Power and Conflict in University*. John Wiley, New York, USA.
- Barki, H., & Hartwick, J. (2001). Interpersonal conflict and its management in information systems development. *MIS Quarterly*, 25 (2), 195- 228. Doi: [10.2307/3250929](https://doi.org/10.2307/3250929).
- Barki, H., & Hartwick, J. (2004). Conceptualizing The Construct of Interpersonal Conflict. *International Journal of Conflict Management*, 15(3), 216–244. Retrieved from: <https://doi.org/10.1108/eb022913>
- Bazewew, A., & Neka, M. (2017). Interpersonal Conflicts and Styles of Managing Conflicts among Students at Bahir Dar University, Ethiopia. *Journal of Student Affairs in Africa*, Volume 5(1), 27-39. Retrieved from: https://doi.org/10.14426/jsaa.v5i1.2480_2
- Bhardwaj P. (2019). Types of sampling in research. *Journal of the Practice of Cardiovascular Sciences*, 5(3), 157. Retrieved from: https://doi.org/10.4103/jpcs.jpcs_62_19.
- Blake, R. R., & Mouton, J. S. (1964). *The managerial grid*. Houston: Gulf.
- Blake, R. R., & Mouton, J. S. (1970). The fifth achievement. *Journal of Applied B Science*, 6, 413-426.
- Bloomfield, D., & Beilly, B. (1998). *The Changing Nature of Conflict and Conflict Management*. P. Harris & B. Reilly (eds). *Democracy and deep-rooted conflict: options for negotiators*, Stockholm. Sweden: International IDEA.
- Bodine, R. J., & Crawford, D. K. (1998). *The handbook of conflict resolution education*. San Francisco: Jossey Bass Publishers.
- Bua, F. T., Ada, J. N., & Akinde, E. U. (2015). Conflict Management and Resolution For The Sustainability Of Educational Institutions In Nigeria, *Journal of Literature, Languages and Linguistics*, 6, 58-64.
- Deutsch, M. (1973). *The resolution of conflict: Constructive and destructive processes*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Drakulevska, L., Nakov, L., & Taneva-Veshosk, A. (2020). Conflict management styles among managers in Macedonian organizations, *Journal of Corporate Governance, Insurance, and Risk Management (JCGIRM)*, 1 (1), 146-156. Retrieved from: <https://doi.org/10.56578/jcgirm010108>.
- Elgoibar, P., Euwema M., & Munduate, L. (2017). *Conflict Management*, *Oxford Research Encyclopedias pf Psychology*. New York: Oxford University Press.
- Ellis, F., & Baiden, B.K. (2009). A Conceptual Model for Conflict Management in Construction Firms, *The construction and building research conference of the Royal Institution of Chartered Surveyors*, Dublin Institute of Technology. Retrieved from: <http://www.irbnet.de/daten/iconda/CIB14494.pdf>.
- Eunson, B. (2007). *Conflict Management*. Australia: John Wiley & Sons Ltd.
- Gibbons, K. (2010). Circle justice: A creative arts approach to conflict resolution in the classroom. *Art Therapy*, 27(2), 84–89. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/07421656.2010.10129716>
- Guetzkow, H., & Gyr, J. (1954). An analysis of conflict in decision-making groups. *Human Relations*, 7 (3), 367-381. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/00187267540070030>
- Hall, J. (1969), *Conflict management survey: A survey of one's characteristic reactions to and handling of conflicts between himself and others*, Telemetrics International, Houston, Tex.
- Jehn, K. A. (1997) A qualitative analysis of conflict types and dimension in organisational groups. *Administrative Science Quarterly*, 42 (3), 530-557. Retrieved from: <https://doi.org/10.2307/2393737>.
- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1996). Conflict resolution and peer mediation programs in elementary and secondary schools: A review of the research. *Review of Educational Research*, 66(4), 459–506. <https://doi.org/10.2307/1170651>.

- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1996). Conflict Resolution and Peer Mediation Programs in Elementary and Secondary Schools: A Review of The Research. *Review of Educational Research*, 66, 4, 459-506. <https://doi.org/10.3102/00346543066004459>.
- Johnson, D. W. (1981). *Reaching out Interpersonal Effectiveness and Self Actualization*. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- Johnson, D.W. & Johnson, R.T. (1994). Constructive Conflict in the Schools. *Journal of Social Issues*, 50 (1), 117-137. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb02401.x>.
- Joseph, J.S. (2016). Conflict Management, *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 18 (3), 49-53. Doi: 10.9790/487X-18314953.
- Katz, D., & Kahn, R. L. (1966). *The social psychology of organizations*. New York, NY: John Wiley & Sons.
- Lawrence, P.R. & Lorsch, J.W. (1967). Differentiation and Integration in Complex Organizations *Administrative Science Quarterly*, 12 (1), 1- 47. <https://doi.org/10.2307/2391211>.
- Mayer, B.S. (2008). *The dynamics of conflict resolution. A Practitioner's Guide*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Miller, C.A (2003). *A Glossary of Terms and Concepts in Peace and Conflict*. Geneva: University for Peace.
- Mishra, L. (2013). Peace Education As A Tool For Effective Conflict Management In Secondary Schools In Odisha, *Sakarya University Journal of Education*, 3 (1), 69-76. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/en/pub/suje/issue/20632/219992>.
- Moberg, P. J. (2001). Linking conflict strategy to the five-factor model: Theoretical and empirical foundations. *International Journal of Conflict Management*, 12(1), 47-68. Retrieved from: <https://doi.org/10.1108/eb022849>
- Musgrave, A.W. (1970), *The Managariel Grid: An Analysis Of The Significance That Orientation Holds For Management And Organization Development*, A Thesis Submitted to the School of Government and Business Administration of The George Washington University.
- Mwanzia, A.M. (2015). *The Role of Peace Education in Conflict Transformation in Kenya*, Degree of Master of Arts in International Conflict Management (ICM) at the Institute of Diplomacy and International Studies of University of Nairobi.
- Nguyen, H.A; Le, T.H.D; Pham. V.S; Nguyen, H.A.V; Phan, T.H.Y. (2015). Conflict management strategies of students and its contributory factors. *The Vietnamese Journal of Practical Medicine* (ISSN: 1859-1663), No. 983, 280-282.
- Nkang, I.E., & Uwah, C.S.. (2021). Managing Tertiary Education for Peace and Conflict Resolution in Nigeria, *International Journal of Higher Education*, 10 (3), 295-303. <https://doi.org/10.5430/ijhe.v10n3p295>.
- Noor, S., & Golzar, J. (2022). Simple Random Sampling, *International Journal of Education & Language Studies*, 1 (2), 78-82. Retrieved from: <https://doi.org/10.22034/ijels.2022.162982>.
- Obidike Francis, N. (2019). Mediation and Methods of Conflict Resolution, *Introduction to Peace Conflict*, (Eds.) Charles Obugo Okonkwo, Agary Ndubuisi Nwokoye, Nigeria: Division of General Studies.
- Owan, V. J. (2018). *Conflict management strategies and secondary school teachers' job effectiveness in Obubra Local Government Area of Cross River State*, Nigeria. B.Ed. Project, (University of Calabar, Nigeria).
- Pondy, L. R. (1967). Organizational conflict: Concepts and models. *Administrative Science Quarterly*, 12, 296–320. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.2307/2391553>.
- Proksch, S. (2016). *Conflict Management*, Switzerland: Springer International Publishing.
- Rahim, M. A. (1983). A measure of styles of handling interpersonal conflict. *Academy of Management Journal*, 26(2), 368–376. Retrieved from: <https://doi.org/10.2307/255985>
- Rahim, M. A. (1983). *Rahim organizational conflict inventories: Professional manual*. Palo Alto, Calif: Consulting Psychologists Press.
- Rahim, M. A. (2000). *Managing conflict in organizations*, Westport, CT: Quorum Books.
- Rahim, M.A. (2000). Empirical Studies On Managing Conflict, *The International Journal of Conflict Management*, 11 (1), 5-8. Doi :[10.1108/eb022832](https://doi.org/10.1108/eb022832)
- Rahim, M. A. (2002) Toward a theory of managing organisational conflict, *The International Journal of Conflict Management*, 13 (3), 206-235. Doi: [10.2139/ssrn.437684](https://doi.org/10.2139/ssrn.437684)
- Roark, A.E., & Wilkinson, L. (1979). Approaches to Conflict Management, *Group & l Studies*, 4(4), 440-452. <https://doi.org/10.1177/10596011790040040>.
- Robbins, S. (2005). *Eseentials Organizational Behavior*, Upper Saddle River: Prentice Hall.

- Robbins, S.P. (1998). *Organizational behaviour*. New Jersey: Simon & Schuster.
- Ruble, T. L., & Thomas, K W. (1976). Support for a two-dimensional model of conflict behavior. *Organizational Behavior and Human Performance*, 16 (1), 143-155. Retrieved from: [https://doi.org/10.1016/0030-5073\(76\)90010-6](https://doi.org/10.1016/0030-5073(76)90010-6).
- Salleh, M., & Adulpakdee, A. (2012). Causes of conflict and effective methods of conflict management at Islamic secondary schools in Yala, Thailand. *International Interdisciplinary Journal of Education*, 1(1), 15–22. Retrieved from: http://www.ijjoe.org/IIJE_03_v1_i1_2012.pdf.
- Samantara, R., & Sharma, N. (2016). Organisational Conflict Literature: A Review, *Parikalpana - KIIT Journal of Management*, 12(I), 30-51. Retrieved from: <http://doi.org/10.23862/kiit-parikalpana/2016/v12/i1/133068>.
- Sanson, A., & Bretherton, D. (2001). Conflict Resolution: Theoretical and Practical Issue, Christie, D. J., Wagner, R. V., & Winter, D. A. (Eds.). *Peace, Conflict, and Violence: Peace Psychology for the 21st Century*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Schermerhorn J.R , Hunt, J.G., & Osborn, R.N. (1997), *Conflict and Negotiation from Organizational Behaviour*, New York : John Wiley And Sons Ltd.
- Singh, R., Mangat, N.S. (1996). Simple Random Sampling. In: *Elements of Survey Sampling. Kluwer Texts in the Mathematical Sciences*, vol 15. Springer, Dordrecht. Retrieved from: https://doi.org/10.1007/978-94-017-1404-4_3.
- Sorenson, R. L., Morse, E. A., & Savage, G. T. (1998). What motivates choice of conflict management strategies? *Paper presented at the Annual Convention of the International Association of Conflict Management*.
- Stephen, R.P., & Seema, S. (2006), *Conflict and negotiation from Organizational Behaviour*, Singapore: Pearson education.
- Thomas, K. W., & Kilmann, R. H. (1974). *The Thomas-Kilmann conflict mode instrument*, Tuxedo, NY.: Xicom.
- Thomas, K.W. (1976). Conflict and Conflict Management. Dunnette, M.D., (Ed)., *Handbook in Industrial and Organizational Psychology*, Chicago: Rand McNally.
- Thomas, K. W. (1992). Conflict and Conflict Management: Reflections and Update. *Journal of Organizational Behavior*, 13, 265-274. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1002/job.4030130307>.
- Tjosvold, D. (2008). Conflicts in the study of conflicts in organizations. C. K. W. de Dreu & M. J. Gelfand (Eds.), *The psychology of conflict management in organizations*. New York, NY: Lawrence Erlbaum Associates.
- Tuimur, H. N. & Chemwei, B. (2015). Availability and use of instructional materials in the teaching of conflict and conflict resolution in primary schools in Nandi North District, Kenya. *International Journal of Education and Practice*, 3(6), 224–234. Retrieved from: <https://doi.org/10.18488/journal.61/2015.3.6/61.6.224.234>.
- Webne-Behrman, H.M. (1998). *The practice of facilitation: Managing group process and solving problems*, Westport (Conn). Quorum books.
- Van de Vliert, E., & Euwema, M. C. (1994). Agreeableness and activeness as components of conflict behaviors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(4), 674-687. Retrieved from: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.66.4.674>.
- Van de Vliert, E., Nauta, A., Giebels, E., & Janssen, O. (1999). Constructive conflict at work. *Journal of Organizational Behavior*, 20 (4), 475–491. Retrieved from: [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1379\(199907\)20:4<475::AID-JOB897>3.0.CO;2-G](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1379(199907)20:4<475::AID-JOB897>3.0.CO;2-G)

Otokratik ve Demokratik Liderlik ile İş Doyumu Arasındaki İlişkide Örgütsel Güven ve Örgütsel Adaletin Aracı Rolü

Osman Faruk Tatar^{1,2}, N. Bilge Uzun³, Yusuf İnandı⁴

ÖZET

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin algılarına göre müdürlerin otokratik ve demokratik liderlik özelliklerinin iş doyumunu üzerindeki etkisini tespit etmek ve örgütsel güven ile örgütsel adaletin bu ilişkideki aracı rollerini belirleyebilmektir. Araştırmanın hipotezleri örneklem olarak belirlenen 2021-2022 eğitim öğretim yılında Mersin ili merkez ilçelerinde MEB'e bağlı kamu okullarında görev yapan 568 öğretmen üzerinde test edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre otokratik liderlik ile iş doyumunu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır ve örgütsel güven ve örgütsel adalet bu ilişkide tam aracı rol üstlenmektedir. Demokratik liderlik ile iş doyumunu arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki varken, örgütsel güven ve örgütsel adaletin bu ilişkide tam aracı rolü üstlenmektedir. Okul müdürlerinin liderlik özelliklerinin öğretmenlerin iş doyumunu üzerinde etkili olduğundan ve bu ilişkide örgütsel adalet ve örgütsel güvenin rol oynadığından bahsedilebilir.

Anahtar Kelimeler: Otokratik Liderlik, Demokratik Liderlik, İş Doyumu, Örgütsel Güven, Örgütsel Adalet, Aracılık.

The Mediating Role of Organizational Trust and Organizational Justice in the Relationship Between Autocratic and Democratic Leadership and Job Satisfaction

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the effect of principals' autocratic and democratic leadership characteristics on job satisfaction, according to teachers' perceptions, and to determine the mediating roles of organizational trust and organizational justice in this relationship. The hypotheses of the research were tested on 568 teachers working in public schools affiliated with the Ministry of Education in the central districts of Mersin province in the 2021-2022 academic year, which was determined as the sample. The research was conducted originally and not inspired by a thesis study. According to the results obtained from the research, there is a negative significant relationship between autocratic leadership and job satisfaction, and organizational trust and organizational justice play a full mediating role in this relationship. While there is a positive and significant relationship between democratic leadership and job satisfaction, organizational trust and organizational justice play a full mediating role in this relationship. It can be mentioned that the leadership characteristics of school principals have an impact on teachers' job satisfaction and that organizational justice and organizational trust play a role in this relationship.

Keywords: Autocratic Leadership, Democratic Leadership, Job Satisfaction, Organizational Trust, Organizational Justice, Mediating.

¹ İletişim Yazarı: faruktataroglu@gmail.com

² Doktora Öğr., Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ABD, ORCID: 0000-0003-0220-9994.

³ Prof. Dr. Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-2293-4536.

⁴ Prof. Dr. Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-2760-0957.

(Makale Gönderim Tarihi: 23.04.2024 / Yayın Tarihi: 29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1472491](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1472491)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

1. GİRİŞ

Bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin süratle ilerlemesi, iletişim biçim ve hızının değişmesi, seyahat sürelerinin kısılması, mesai kavramının değişmesi gibi birçok gelişme ve değişim, insanların yaşam felsefelerini, olayları algılama ve yorumlama biçimlerini değiştirmektedir. Hayatın her alanına etki eden bu değişimler örgüt ve yönetim alanındaki süreçleri de etkilemiş, örgüt içerisindeki iletişim biçimlerini, görev paylaşımı, verimlilik, insan kaynaklarının doğru yönetimi gibi örgüt içi süreçleri ve yöneticilerin çalışanlarına ilişkin bakış açılarını değiştirmiştir. Bu gelişme ve değişimler her örgütte olduğu gibi açık sistemler olan okullarda ve eğitim ortamlarında da bir takım yeni süreçler yaratmıştır. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak bilgisayar ve akıllı tahta kullanımı ile başlayan süreç, uzaktan eğitim ve holografik ortamlarda eğitim ve öğretimin gerçekleştirilmesine evrilmiş, bu yeniliklerin hayatımıza girmesiyle öğretmenlerin mesai saatlerini, ücret politikalarını, yönetimden beklentilerini, iş tanımları ve pozisyonları gibi birçok olguyu yeniden sorgulamalarına yol açmıştır. Eğitim çalışanlarının bu gibi beklentilerini dikkate almak zorunda kalan okul yöneticileri ise verimlilik, kalite ve ürün gibi örgütsel süreçlerin yanında insan ve çalışan odaklı yönetim biçimlerini benimsemek durumunda kalmışlardır. Eğitim örgütlerindeki öğretmenlerin bu bilimsel ve teknolojik gelişmelerin getirdiği eğitim alanındaki yeniliklere uyum sağlamak için gelişime ihtiyaçları olduğu kadar, örgütler tarafından birtakım ihtiyaçlarının da karşılanması gerekmektedir. Bu ihtiyaçlar ödül, daha iyi ücret, mesai saatlerinin iyileştirilmesi, başarı belgeleri gibi maddi ihtiyaçlar olabildiği gibi, örgüte ve yöneticiye duyulan güven, örgütteki adalet algısı, iş tatmini gibi manevi ihtiyaçlar da olabilmektedir (Bozkurt, 2015; Naway & Haris, 2017; Yean & Yousuf, 2016).

Yakın dönemde yapılan araştırmalara bakıldığında örgüt içi ve dışı değişkenlerin çalışanların örgütsel bağlılıklarını ve güvenlerini etkilediği, örgütlerin ayakta kalabilmesinin; başta yöneticilerin örgüt çalışanlarına davranış biçimlerinin nasıl olduğuna, örgüt üyelerinin kendilerini güvende hissedecekleri bir çalışma ortamına, yöneticilerin çalışanlarına karşı dürüst ve adil olmalarına ve bu sayede çalışanların işe karşı olumlu tutum geliştirmelerine bağlı olduğu ifade edilmektedir (Alpkan, Dilek & Bozoğlan, 2005; Greenberg, 1990; Peter, Kloeckner, Dalbert & Radant, 2012). Odağında öğrenciler ve öğretmenlerin olduğu okullarda da çalışanların güven içinde, adalet ve aidiyet duygularının pekiştiği bir çalışma ortamının yaratılmış olması, nihai hedef olan akademik başarının artırılması ve öğrencilerin topluma hazırlanması açısından son derece önemlidir. Hem okul yöneticilerinin hem de bir hedef etrafında birleşmiş örgütlerin örgüt içi faaliyetlerde insan odaklı yönetim anlayışlarını benimseyerek adaletli olması ve bunu çalışanlarına hissettirmesinin personelin örgütsel bağlılıklarını, iş doyumlarını (Novitasari, Asbari, Wijaya, & Yuwono, 2020) ve örgütsel güven algılarını pozitif yönde etkilediği birçok çalışmada belirtilmektedir (Balay, 2000; Demirel, 2008; Polat & Celep, 2008; Kıray, 2011; Özgan, 2011; Akgündüz & Güzel, 2014; Bozkurt, 2015; Şahin & Kavas, 2016). Okul yöneticilerinin çalışan odaklı yönetim anlayışlarını benimsemeleri ve demokratik liderlik tarzı sergilemeleri, öğretmenlerin sorunları ile ilgilenmeleri, çözüm konusunda destek ve duyarlı olmaları öğretmenlerin üretkenliğini artırmakta ve okula karşı güven duygularını

yükseltmektedir. Yöneticiler tarafından demokratik, adaletli ve tutarlı davranışlar çalışanların kendilerine değer verildiğini hissetmesini sağlar ve kendisini o kurumun bir parçası olarak gören çalışanın kurumun hedeflerini benimseyerek hareket etmesini kolaylaştırır. Çalıştığı okula güçlü ve güvenli bağ kuran öğretmenler, sadece kendilerinden istenen görevleri yerine getirmekle kalmayıp, enerjilerini ve potansiyellerini okulun amaçları doğrultusunda kullanmaktan mutluluk duyarlar (Fuller & Morisson, 1999; Gurbetoğlu & Genç Yücel, 2019; Zeren, 2007). Bunun aksine gücü elinde bulunduran, ceza ve ödülü çokça kullanan ve çalışanlarını sürekli disipline etmeye çalışan otoriter liderler ise çalışanlarının motivasyonlarını düşürmekte, çalışanlarının kendilerini değersiz hissetmelerine neden olmakta ve iş doyumlarını azaltmaktadır (Canbolat, 2016; Kars & İnandı, 2017; Vignoda-Gadot, 2007)

Yapılan araştırmalarda otoriter liderlik tarzı ile iş doyumunu arasında, negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu ortaya konmuştur (Batmaz, 2012; Canbolat, 2016; Mihmat, 2018). Yine dönüşümcü ve demokratik liderlik tarzları ile iş doyumunu arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu da yapılan birçok çalışmada belirtilmiştir (Akyol Kılıç, 2014; Akyürek, 2016; Benibol, 2015; Çetin, 2016; Çulha, 2017; Fuller & Morisson, 1999; Kete, 2015; Yılmaz, 2014). Bu bağlamda okul müdürlerinin otokratik liderlik tarzlarının öğretmenlerin iş doyumlarını azaltırken, demokratik liderlik tarzlarının ise iş doyumunu artırdığı ifade edilebilir. Ayrıca araştırma sonuçları otokratik liderliğin hâkim olduğu örgütlerde verimin ve performansın düştüğünü, demokratik liderliğin hâkim olduğu örgütlerde ise performans, motivasyon ve verimliliğin arttığını göstermektedir (Hodgetts, 1997; Doğanay, 2014; Kete, 2015). Okula ait politika ve uygulamaların, okulların lideri konumundaki okul müdürlerinin kişisel özellikleri, hayat görüşleri, davranış biçimleri doğrultusunda belirlendiği hesaba katıldığında, okul müdürlerinin liderlik tarzlarının örgüt içi güven ve adalet ortamını şekillendireceği ve öğretmenlerin iş doyumunu etkileyeceği ifade edilebilir (Alanoğlu & Demirtaş, 2021; Alpan, Dilek & Bozoğlan, 2005; Hoy & Tarter, 2004; Karadirek & Genç, 2022; Naktiyok & Yanık, 2017; Naway & Haris, 2017). Yine okulun yönetiliş biçimi öğretmenlerin adalet ve güven algılarını etkilediği gibi performanslarını da etkilemektedir (Nojani, Arjmandnia, Afrooz & Rajabi, 2012; Yean & Yousuf, 2016).

Müdür tutumlarının öğrenci başarılarının artırılması, öğretmenlerin performans ve iş tatminlerinin yükseltilmesi gibi konular üzerinde önemli etkileri olduğu alanyazında oldukça yaygın kabul görmekte (Alanoğlu & Demirtaş, 2021; Peter, Kloeckner, Dalbert & Radant, 2012), öğretmenlerin iş tatminleri ile örgütsel adalet ve örgütsel güven algıları arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasının bu noktada önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle mevcut araştırmayla okul müdürlerinin otokratik ve demokratik liderlik tarzlarının öğretmenlerin iş doyumuna etkisinde, örgütsel adalet ve örgütsel güven değişkenlerinin aracılık etkisinin olup olmadığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Yine okul müdürlerinin sergileyecekleri liderlik tarzlarının okulun nihai amaçlarına ulaşılması konusunda öğretmenlerinin güvenin sağlanması, kurumlarına olan adalet algılarının yükseltilmesi ve iş doyumlarının nasıl sağlanması gerektiği konusunda çeşitli önerilerde bulunulması hedeflenmektedir.

1.1. Demokratik Liderlik

Demokratik liderlik eğitim örgütlerinde en çok olması istenilen ve popüler halde olan liderlik tarzlarının başında gelmektedir (Mücedidi, 2020; Vakola & Nikolaou 2012). Bu liderlerin olduğu örgütlerde kararlar ortak alınmakta, çalışanlara değer verilmekte, tartışmalar medeni bir şekilde yapılmakta ve cezalardan çok ödüller ön plana çıkmaktadır (Bass, 2000; Ferguson, 2011; Robbins & Judge, 2011). Demokratik liderlik tarzına sahip müdürlerin olduğu okullarda yardımlaşma artar ve müdür rehber pozisyonundadır (Brookfield, 2010; Büyükyavuz, 2015; Susan ve Whiteley, 2007). Okul müdürleri çalışanlarını yaratıcılık, esneklik, paylaşım ve iletişim konusunda desteklerler (Bolman ve Deal, 2008; Costley ve arkadaşları, 1994). Bu liderlik tipinde organizasyonlardaki krizler kolay çözülürken örgütsel verimlilik yüksektir (Akşit, 2010; Peker, İnandı & Gılıç, 2018; Sabuncuoğlu & Tuz, 2008). Ancak herhangi bir kriz anında ortaklaşa karar verme süreçlerinin yavaş işleme dezavantaj olarak ifade edilebilir (Kars & İnandı, 2018; Sabuncuoğlu & Tuz, 2008). Çağdaş örgütlerde özellikle okullarda okul müdürlerin otokratik liderlik davranışları yerine demokratik liderlik davranışlar göstermeleri çalışanların örgütlere bağlılıklarının artmasına, örgütsel yurttaşlık davranışları göstermelerine, yabancılaşma ve tükenmişlik yaşamalarını engellemektedir. En önemlisi de okullarda iş doyumlarının artmasına ve performanslarının yükselmesini sağlamaktadır. Bu nedenle iş doyumunu ve iş doyumunu etkileyen etkenleri açıklamakta yarar vardır.

1.2. İş Doyumu

Alanyazında iş doymu personelin işlerinin ve iş yaşamlarının bütünü değerlendirilmesi sonucu oluşan memnuniyet düzeyleri, işlerinden duyulan haz, işe ve örgüte yönelik pozitif ya da negatif duyguların toplamı olarak ifade edilmektedir (Avşaroğlu, Deniz & Kahraman, 2005; Başaran, 2008; İnandı, Ağgün, & Atik, 2010; Lawler, 1973; Locke, 1976; Özkalp & Kirel, 2018; Vroom, 1964). İş doymu yüksek çalışanların işlerinden memnun ve başarılı çalışanlar oldukları alanyazında ifade edilmektedir (Aziri, 2011; Wright & Cropanzano, 2000). Çalışanlara uygulanan iyi davranışların yansıması olan iş doymu (Canlı & Sindi, 2021) personelin duygusal ve psikolojik sağlığının da bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Judge, Thoresen, Bono & Patton, 2001; Hoppok & Spielgler, 1998; Koç, Yazıcıoğlu & Hatipoğlu, 2009). İş doymu sağlanan çalışanlar işlerine karşı olumlu tutum ve davranışlar geliştirirken, iş doyumunun sağlanmadığı çalışanlar ise işlerine karşı olumsuz tutum geliştirirken bu durum davranışlarına da yansıdığından iş doyumunun örgütsel işlevsellik açısından önemli bir gösterge olabileceği vurgulanmaktadır (Judge, Thoresen, Bono & Patton, 2001; Spector, 1997). Bu bağlamda iş doyumunun hem bireysel olarak hem de örgütsel açıdan önemli bir değişken olduğu ifade edilebilir (Faragher, Cass & Cooper, 2005). İş doymu yüksek çalışanların kendi hedefleri ile örgütlerin hedeflerini ortaklaştırdıkları da bilinmektedir (Aslan, 2013; Faragher, Cass & Cooper, 2005; Fuller & Morisson, 1999; Lawler, 1973). Hedeflerin ortaklaştırılması başarıyı da beraber getirecektir. Bu nedenle okul müdürleri çalışanların iş doyumlarını artırmak için çabalamalı, onlara karşı güven verici bir ortam yaratmalı, onların örgüt içi ve dışı bütün değişkenlerini hesaba katarak okulu adaletli bir şekilde çalışanları ile yönetmelidir. Adaletli

yönetilen okullarda da hem örgüt hem de bireyler istedikleri hedeflere ulaşma konusunda daha başarı olurlar.

1.3. Örgütsel Adalet

Bireyler arasındaki tüm ilişkileri etkileyen bir olgu olan adalet, dürüst olmayı, eşit davranmayı, iyiliği, hakkaniyeti, tarafsız ve doğru olmayı ifade etmektedir (Black & Porter, 2000; İşcan & Sayın, 2011; Şahin & Kavas, 2016). Örgütsel adalet ise çalışanların örgüt içerisinde kendilerine ne kadar adil olunduğu hakkındaki düşüncelerinin toplamıdır (Demir & İnandı, 2022; Folger & Cropanzano, 1998; Çakmak, 2005; Yıldırım, 2006; İşcan & Sayın, 2011; Altınkurt & Yılmaz, 2010). Örgütsel adalet yönetim biçimlerinin personel tarafından nasıl algılandığı ve yorumlandığına bağlı olan, ödül ve ceza, ücret dağıtımı, terfiler ve görev paylaşımı gibi konularda kararların nasıl alındığından personel ile paylaşım biçimlerine kadar tüm süreçlerde adalet ve ahlak açısından nasıl davranıldığı konusundaki çalışanların duygu ve düşüncelerinin toplamı olarak ifade edilebilir (Colquitt at al., 2005; İçerli, 2010; Polyhart & Ryan, 1997). Alanyazında örgütsel adalet kavramıyla ilgili Adams (1965) tarafından ortaya konan eşitlik teorisi ve birey veya grupların adalet beklentilerini konu edinen göreceli yoksunluk teorisi (Crosby, 1976; Folger, 1986) gibi farklı teoriler bulunsa da alan yazında en çok kullanılan örgütsel adalet teorisinin; dağıtımsal, etkileşimsel ve işlemsel adalet olmak üzere üç alt boyuttan oluşan örgütsel adalet teorisi olduğu görülmektedir (Baştürk, 2009; Bies & Moag 1986; Colquitt at al., 2001; Folger & Crapanzano, 1991; Greenberg, 1990; Greenberg & Baron, 2000; Gilliland ve Chan, 2009; Özmen at al., 2007).

Dağıtımsal adalet örgütsel adaletin ilk boyutu olarak kabul edilmekte olup personelin örgüt çıktılarıyla ilgili adalet algılarını ifade etmektedir (Demir & İnandı, 2022; Gilliland & Chan, 2009; Greenberg, 1987). Bu boyutta asıl önemli olan neyin ne şekilde/ne miktarda paylaşılacağı ve kazanımların adil dağıtılıp dağıtılmadığı ile ilgilidir (Özdevecioğlu, 2003; Karaeminoğulları, 2006).

İşlemsel adalet (procedural justice), personelin kazanımlarının belirlenmesinde kullanılan metot ve süreçlerle ilgili adalet algılarını ifade eder (Folger & Crapanzano, 1991; Moorman, 1991). Çalışanlar sadece sonuçların adaletiyle ilgilenmekle yetinmezler, bu sonuçları doğuran işlemlerin adilliğiyle de ilgilenirler (Gilliland & Chan, 2009). Bu açıdan işlemsel adalet ödül yahut ceza dağıtımına ilişkin kararlar alınırken ve uygulanırken kullanılan yöntemlerin ya da sürecin hakkaniyetli olup olmadığını konu edinir (Irak, 2004; Özmen, 2007).

Etkileşimsel adalet ise kişiler arası iletişime ve davranışların niteliğine odaklanmaktadır (Colquitt at al., 2001; Bies & Moag, 1986; Sezgin & Yıldızhan, 2013). Örgütteki işlemlerin açık sözlülük ve saygı içerisinde gerçekleştirilmesini ve yapılan işlemlerin gerekçelendirilebilmesinin personel tarafından önemli görüldüğü (Bies & Moag, 1986) çalışanlar kararların uygulanırken kendilerine yeterli açıklamaların yapılmasına ve kendilerine nasıl davranıldığına, bu davranışların kalitesine dikkat ederler (Baştürk, 2009; Greenberg, 1990). Örgütler ve bireylerin geleceğe açısından örgütsel adalet kavramı ne

kadar önemliyse örgütsel güven kavramı da o kadar önemlidir. Bu nedenle örgütsel güven kavramının açıklanmasında yarar vardır.

1.4.Örgütsel Güven

Güven bireyin karşısındakinden kişisel olarak yarar göreceğine yahut en azından zarar görmeyeceğine yönelik beklentisini ifade eder (Hoy & Tschanen-Moran, 2003; Özen İşbaşı, 2001; Perks & Halliday,2003). Doğruluk ve dürüstlük ile eşdeğer görülen güven, örgüt araştırmalarında uzun vadede ortaya çıkan, hedeflere ulaşılması için önemli olan ve öğretmenlerin kurumları ile ilişki düzeylerini belirleyen bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Demircan & Ceylan, 2003). Örgütsel güven ise örgüte olan güven şeklinde tanımlanırken örgütün kimliğine, örgütü yöneten veya temsil eden kişilere karşı algılanan güven düzeyi olarak tanımlanmakta (Doney & Canon, 1997; Noderhaven, 1992), örgüt içerisinde hem yatay hem dikey ilişkilerin temeli olarak görülmektedir (Mishra & Morrissey, 1990). Birçok araştırma sonucu okuldaki örgütsel güven ile okulun başarısı arasında da ilişki olduğunu ifade etmekte, (Bryk & Schneider, 2003; Yılmaz, 2014) eğitim örgütlerinde güçlü bir örgütsel güven ortamının başarı, performans ve verimlilik gibi önemli faydalar sağlayacağı belirtilmektedir (Bryk & Schneider, 1996; Spillane & Thompson, 1997; Kochanek, 2005; Yılmaz, 2005). Alanyazında örgütsel güven üzerine farklı çalışmalar yapılmış, görüşler ortaya konulmuş ve çok boyutlu bir yapı olduğu konusunda fikir birliğine varılmış olsa da (Blau, 1964; Cummings & Bromiley, 1996; Mayer, Davis & Schoorman, 1995; Mishra, 1996; Schoorman, Mayer, & Davis, 2007; Whitener at al., 1998; Taşkın & Dilek, 2010) özellikle eğitim örgütlerinde yaygın olarak kullanılan ve mevcut araştırmanın da amacına uygun olan, örgütsel güven teorisinde yöneticilere, meslektaşlara ve paydaşlara güven olmak üzere üç alt boyut bulunmaktadır (Çokluk Bökeoğlu & Yılmaz, 2008; Yılmaz, 2006).

Yöneticiye güven örgütsel güvenin ilk aşaması olarak kabul edilir ve örgütsel güvenin oluşumunda önemli rolü bulunmaktadır. Yöneticinin planlamalarda, görev dağılımında tutarlı, şeffaf ve adil olacağına, verdiği sözleri tutacağına olan inanç olarak tanımlanabilir (Demirel, 2008; Eren & Hayatoglu, 2011). Öğretmenlerin yöneticilerine olan güvenleri, onların dürüstlüğüne, doğruluğuna, yaptığı işlerdeki başarılarına, kararlarındaki isabet ve adil olmaları ile yöneticilerin bilgi ve kavrama yeteneklerine göre farklı düzeylerde olabilmektedir (Arı, 2003; Buckley, Wang & Clegg, 2002).

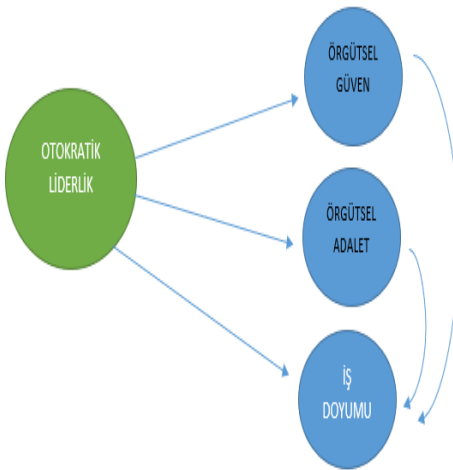
Meslektaşlara güven, öğretmenlerin okul içerisinde sergiledikleri tavır ve davranışlar ile ortak bir güven tesis edilmesini, arkadaşlarına güvenebilmesini, şüphelenmemesini, mesai arkadaşlarına inanabilmesini, birbirlerinin çıkarlarını gözetmelerini, gerekli durumlarda yardımcı olabilmelerini, aralarındaki ilişkilerin açık, tutarlı ve bağlılık içerdiği bir güven türünü ifade etmektedir (Tokgöz & Seymen, 2013; Polat, 2007, Yalçın, 2014).

Paydaşlar güven ise öğrenci ve velilerine güven olarak tanımlanmakta olup, öğretmenlerin okullarındaki öğrencilerine, öğrencilerinin ailelerine, bu ailelerin desteğine, öğrencilerin ve ailelerinin davranışlarına ve söylediklerine inancı olarak ifade edilebilir (Ayık at al., 2014; Yılmaz, 2009).

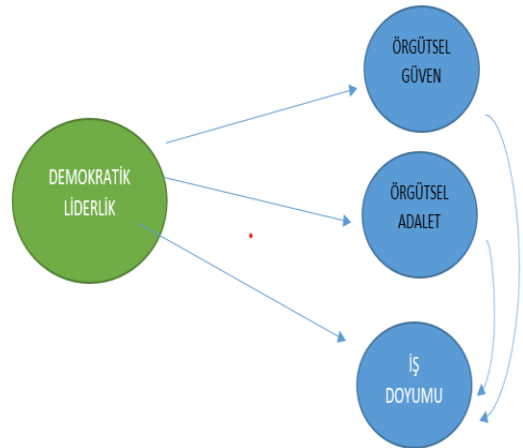
1.4. Okul Müdürlerinin Liderlik Özellikleri ile Öğretmenlerin İş Doyumu Arasında Örgütsel Adalet ve Örgütsel Güvenin Aracılık Etkisi

Yapılan araştırmalar, personelin işle ilgili yaşadıkları olumsuzluklarda örgüt yöneticilerinin davranışlarının etkili olduğunu göstermektedir (Mete, 2014; Mücedidi, 2020; O'Driscoll & Beehr, 1994; Yılmaz, 2004). Okul müdürlerinin liderlik davranışları ile öğretmenlerin motivasyonları ve okula karşı olumlu tutum geliştirmeleri arasında (Kabadayı, 1982), iş doyumunu arasında (Bogler, 2001; Karadağ, Başaran & Korkmaz, 2009), örgütsel güven (Yılmaz, 2004) düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler olduğunu göstermektedir (Genç Yücel, 2019; Ilgar, 2005; Zeren, 2007). Araştırmalar otoriter liderlik tarzı ile iş doyumunu arasında anlamlı ve negatif yönde ilişkiler olduğunu ortaya koyarken (Batmaz, 2012; Canbolat, 2016; Mihmat, 2018), demokratik liderlik tarzları ile iş doyumunu arasında ise anlamlı ve pozitif yönde ilişkilerin olduğu ifade edilmektedir (Akyol Kılıç, 2014; Akyürek, 2016; Benibol, 2015; Çetin, 2016; Çulha, 2017; Fuller & Morisson, 1999; Yılmaz, 2014). Bu bağlamda okul müdürlerinin otokratik liderlik tarzlarının öğretmenlerin iş doyumlarını azaltırken, demokratik liderlik tarzlarının ise iş doyumunu artırdığı ifade edilebilir. Ayrıca araştırma sonuçları otokratik liderliğin hâkim olduğu örgütlerde verimin ve performansın düştüğünü, demokratik liderliğin hâkim olduğu örgütlerde ise performans, motivasyon ve verimliliğin arttığını göstermektedir (Hodgetts, 1997; Doğanay, 2014; Kete, 2015). Yukarıda açıklanan bu temel kavramlarla ilgili olarak makalenin amaçlarını oluşturan ve kurgulanan kuramsal modeller ile bu kuramsal modellere ilişkin hipotezler Şekil 1 ve Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 1a. Model-1



Şekil 1b. Model-1



Hipotez 0: Otokratik liderlik ve iş doyumu arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 1: Otokratik liderlik ve örgütsel güven arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki söz konudur.

Hipotez 2: Otokratik liderlik ve örgütsel adalet arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 3: Örgütsel adalet ve iş doyumu arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 4: Örgütsel güven ve iş doyumu arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Araştırmanın temelini oluşturan 1. modelin aracılık hipotezleri ise aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir;

Hipotez 5: Otokratik liderlik ile iş doyumu arasındaki ilişkide örgütsel güven aracılık etkisine sahiptir.

Hipotez 6: Otokratik liderlik ile iş doyumu arasındaki ilişkide örgütsel adalet aracılık etkisine sahiptir.

Hipotez 7: Demokratik liderlik ve iş doyumu arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 8: Demokratik liderlik ve örgütsel güven arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki söz konudur.

Hipotez 9: Demokratik liderlik ve örgütsel adalet arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 10: Örgütsel adalet ve iş doyumu arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Hipotez 11: Örgütsel güven ve iş doyumu arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Araştırmanın temelini oluşturan 2. modelin aracılık hipotezleri ise;

Hipotez 12: Demokratik liderlik ile iş doyumu arasındaki ilişkide örgütsel güven aracılık etkisine sahiptir.

Hipotez 13: Demokratik liderlik ile iş doyumu arasındaki ilişkide örgütsel adalet aracılık etkisine sahiptir.

Yukarıda kavramsal çerçevesi sunulan ve tartışılan modellerde yer alan değişkenler arasında kapsamlı bir ilişki analizinin yapılmamış olması; ele alınan değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkilerin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesinin önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Kurgulanan modelin yapısal eşitlik modellemesi ve nedensellik ilişkilerinin teorik olarak ortaya konulacak olması düşünüldüğünde de önemli bir faktör olduğu belirtilebilir. Mevcut araştırma öğretmenlerin iş doyum düzeylerinde örgütsel güven ve örgütsel adaletin aracı rolünün test edilmesini ve YEM modelinin önemine vurgu yapmayı hedeflediğinden alan yazına katkı sunması beklenen yenilikçi bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, müdürlerin otokratik ve demokratik liderlik tarzları ile öğretmenlerin iş doyumları arasındaki ilişkide örgütsel güven ve örgütsel adalet değişkenlerinin aracılık rolü olup olmadığının incelenmesidir.

Şekil.1 ve Şekil.2’de tanımlanan temel hipotezlere göre bu araştırmanın temel problem cümlesi; *“Okul müdürlerinin otokratik ve demokratik liderlik tarzları ile öğretmenlerin iş doyumu arasındaki ilişkide örgütsel adalet ve örgütsel güvenin aracı rolü nedir?”* biçiminde ifade edilmiştir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Türü

Bu çalışma; okul müdürlerin liderlik özellikler ile öğretmenlerin iş doyumunu, örgütsel adalet ve örgütsel güvenleri arasındaki ilişkilerin betimlenmesi ve açıklanmasına hizmet eden bir çalışma olduğu için ilişkisel (korelasyonel) bir araştırma niteliğinde düzenlenmiştir. İki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkileri, bu değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını inceleyen ilişkisel araştırma modellerinde araştırmacılar ilişkileri değerlendirirken müdahalede bulunmazlar. İlişkisel araştırma modelinde neden-sonuç bağlamında bir ilişki aranmaz sadece değişkenler arasında neden ve sonuca ilişkin ipuçları sunabilir (Fraenkel & Wallen, 2011).

2.2. Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 eğitim öğretim yılında Mersin ili merkez ilçelerinde MEB'e bağlı kamu okullarında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırmaya katılan örneklem büyüklüğü 568 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırma grubunun büyüklüğünün yeterliğinde veri çözümleme tekniklerinin ölçütleri işe koşulmuştur. YEM temelli olan bu çalışmada korelasyon ve kovaryans matrislerinden hareketle modelleme yapıldığından büyük örnekleme yapılan sonuçların daha doğru kanıtlar sunduğu en az 300 örneklemin bulunması genel kani olarak yeterli sayıldığı ifade edilmektedir (Kline, 1998; Kline, 2011; Möbius, 2003 Çokluk, vd., 2014; Dursun & Kocagöz, 2010; Şimşek, 2020). Çok değişkenli bir analiz olan YEM'e ilişkin sayıltı testleri sonrasında elde kalan 561 gözlemin minimum gözlem sayısına ilişkin ölçütler temel alındığında (Comrey ve Lee, 1992; Kline, 2016); analizin gerçekleştirildiği 568 gözlem setinin yeter büyüklükte olduğuna karar verilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları:

Araştırma kapsamında belirlenen örnekleme ulaşmak adına katılımcı öğretmenlerin bizzat okullarına gidilerek elektronik ortamda doldurmaları gereken ölçek formları iletilmiştir. Veriler elektronik ortamda toplandığından çalışmada eksik veri bulunmamaktadır.

2.3.1. Liderlik Tarzı Ölçeği: Taş, Çelik ve Tomul (2007) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmış olup, ölçekte okul yöneticilerinin otoriter, demokratik, serbest bırakıcı, dönüşümcü, etkileşimci liderlik tarzlarını ne derecede sergilediklerini tespit etme amacını taşıyan sorular yer almaktadır. Ölçeğin güvenilirliği belirlemek adına iç tutarlılık cronbach alfa katsayısı hesaplanmış ve genel güvenilirlik katsayısı 0,87 olarak bulunmuştur. Maddeleri Her Zaman (4.20-5.00), Çoğunlukla (3.40-4.19), Ara Sıra (2.60-3.39), Nadiren (1.80-2.59) ve Hiç (1.00-1.79) şeklinde 5li Likert tipi olarak geliştirilen ölçeğin cronbach alpha güvenilirlik katsayısı otokratik liderlik alt boyutu için $\alpha=0.81$, demokratik liderlik alt boyutu için ise $\alpha=0,86$ olarak hesaplanmıştır. Ölçekte bahse konu liderlik tarzları arasındaki korelasyon değerleri ise otoriter liderlik ile demokratik liderlik tarzı arasında (-.54) orta düzeyde olumsuz yönde, serbest bırakıcı liderlik (-.34), dönüşümcü liderlik (-.45) ve etkileşimci liderlik (-.17) arasında düşük düzeyde olumsuz yönde bir ilişki, Demokratik liderlik ile serbest bırakıcı liderlik arasında (.54), dönüşümcü (.79) ve etkileşimci liderlik

davranışları ile de (.49) orta düzeyde olumlu yönde bir ilişki vardır. Serbest bırakıcı liderlik ile dönüşümcü liderlik arasında (.50) orta düzeyde, etkileşimci liderlik ile ise aralarında (.34) olumlu yönde bir ilişki vardır. Dönüşümcü liderlik ile etkileşimci liderlik tarzı arasında (.59) ise orta düzeyde olumlu yönde bir ilişkinin olduğu ölçek geliştirme çalışmalarına yansımıştır. Mihmat (2018) tarafından yapılan çalışmada ise Cronbach Alpha katsayısı $\alpha=0.93$ bulunmuştur. İfade edilen bu değerler alan yazında kabul gören 0,70 oranının üzerinde olup güvenilir olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk vd., 2009). Ölçeğin mevcut araştırmadaki CA, CR ve diğer güvenilirlik ve geçerlik değerleri Tablo.1’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

2.3.2. İş Doyumu Ölçeği: Öğretmenlerin iş doyum algı düzeylerini belirlemek için Minnesota İş Doyum Ölçeği (Minnesota Satisfaction Questionnaire) kullanılmıştır. Davis ve diğerleri (1967) tarafından geliştirilen 20 maddeli ölçeğin, 12 maddesi iş doyumunun içsel faktörlerini ölçerken, 8 maddesi ise dışsal faktörlere bağlı iç doyumunu ölçmektedir. Uyarılama, güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmış olan ölçeğin Türkiye’de uygulandığı araştırmalardan Türkçapar (2012) araştırmasında Cronbach Alpha değerini $\alpha=0.77$, Baycan (1985) Cronbach $\alpha=0.77$, bulunmuştur. Bulut (2019) $\alpha=0.81$, Ulucan ve diğerleri (2011) $\alpha=0.89$ Gündüz (2008) $\alpha=0,93$ olarak hesaplandığını ifade etmişlerdir. Ölçeğin araştırmadaki CA, CR ve diğer güvenilirlik ve geçerlik değerleri Tablo.1’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

2.3.3. Örgütsel Adalet Ölçeği: Örgüt üyelerinin örgütsel adalet algı düzeylerini belirlemek için Niehoff ve Moorman (1993)’nın geliştirdiği ölçek Polat (2007) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ölçek işlemsel (1,2,3,4,5,6), etkileşimsel (7,8,9,10,11,16,17,18,19) ve dağıtımsal adalet (12,13,14,15) üç alt boyuta ilişkin 19 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliği için yapılan faktör analizinde faktör yüklerinin 0,491 ile 0,825 aralığında olduğu ifade edilmektedir. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach-Alfa katsayısı hesaplaması yapılarak işlemsel adalet için $\alpha=0,95$, etkileşimsel adalet için $\alpha=0,90$ ve dağıtımsal adalet için ise $\alpha=0,89$ olarak bulunmuştur. Ölçeklerden elde edilen cronbach alpha güvenilirlik katsayısı değerlerinin $0,70 \leq \alpha < 1,00$ olması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu ifade etmektedir (Kalaycı, 2009; Polat, 2007). Bu bilgiler ışığında ölçeğin güvenilir olduğu ifade edilebilir. Ölçeğin araştırmadaki CA, CR ve diğer güvenilirlik ve geçerlik değerleri Tablo.1’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

2.3.4. Örgütsel Güven Ölçeği: Çalışmada Yılmaz (2006) tarafından geliştirilen “Örgütsel Güven Ölçeği” öğretmenlerin örgütsel güven algı düzeylerini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. 22 madde ve üç alt boyuttan oluşan ölçeğin yöneticiye güven (1,5,9,10,12,15,17) alt boyutu için hesaplanan cronbach alpha güvenilirlik katsayısı $\alpha =0.89$, meslektaşlara güven (2,6,7,8,13,16,21,22) alt boyutu için hesaplanan cronbach alpha güvenilirlik katsayısı $\alpha =0.87$ ve paydaşlara güven (3,4,11,14,18,19,20) alt boyutu için hesaplanan cronbach alpha güvenilirlik katsayısı ise $\alpha = 0.82$ ’dir. Ölçeğin toplam boyutunu temsil eden tüm maddelerin açıkladığı toplam varyans %45,31’dir ve cronbach alpha güvenilirlik katsayısı ise $\alpha=.92$ olarak hesaplanmıştır (Yılmaz, 2006). Ölçeğin araştırmadaki CA, CR ve diğer güvenilirlik ve geçerlik değerleri Tablo.1’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Bu çalışma kapsamında, kullanılan ölçeklerin faktör yapısının geçerli bir model olup olmadığını ortaya koymak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, gözlemlenen ölçümlerin varyans ve kovaryans kaynaklarını ortaya çıkarmak ve keşfetmek amacıyla çoğunlukla kullanılan bir yöntemdir (Jöreskog ve Sörbom, 1993). Doğrulayıcı faktör analizinde verilen değişkenler arasındaki ilişkilere dayalı olarak faktör veya faktörleri keşfetmek amaçlanmaktadır (Tabachnick & Fidell, 2001).

Araştırma kapsamında aracılık çalışmalarında kurulan modellemelerden elde edilen sonuçların güvenilirliği için kullanılan örtük değişkenlerin cronbach alfa (CA), construct reliability (CR) değerleri Tablo.1 de detaylandırılmıştır. Alanyazına bakıldığında YEM ve DFA çalışmalarında Cronbach Alfa katsayısına ek olarak, yapı güvenirlilik [construct reliability (CR)] değerinin hesaplanmasının önemli olduğu ifade edilmektedir (Hair at al., 2009). DFA kapsamında hesaplanan CR değerleri Hair ve arkadaşlarının (2009) ölçütleri temel alınarak değerlendirilmiştir. Buna göre; CR için hesaplanan değerlerinin 0.50'nin üstünde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Geçerlik bulguları çerçevesinde de ıraksak ve yakınsak geçerlik kanıtları ölçme modellerinden yola çıkılarak elde edilmiştir. İlgili bu kanıtların detaylı olarak ele alınmasının kurulan teorik modelin doğruluğu açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Yakınsak geçerlik için Açıklanan Ortalama Varyans [Average Variance Extracted (AVE)] değerlerinin $CR \geq AVE \geq 0,50$ (Fornell & Larcker, 1981) ölçütü olarak alınmıştır. Ancak AVE değerlerinin 0,5'ten küçük olduğu durumlarda, $CR \geq 0,7$ kriteri yakınsak geçerlik için kabul edilebilmektedir. İraksak geçerlik, değişkenlere ilişkin ifadelerin ait oldukları kendi faktörleri dışındaki faktörlerle daha az ilişkili olması gerekliliğini ifade etmektedir (Yaşlıoğlu, 2017). İraksak geçerliğin sağlanabilmesi için Maksimum Paylaşılan Varyansın Karesi (MSV) ve Paylaşılan Varyansın Karesinin Ortalaması (ASV) katsayısı hesaplanmıştır. İraksak geçerliğin varlığından söz edebilmek için de $MSV < AVE$; $ASV < MSV$ olması gerekmektedir (Yerlisu Lapa ve diğerleri, 2017).

Tablo1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlilik ve Geçerlik Bulguları

ALT BOYUTLAR	CA	CR	AVE	MSV	ASV	CR	Yakınsak Geçerlik	İraksak Geçerlik
ÖLÇÜTLER	>0,70		>0,50 >CR			>0,70	AVE>0,50 AVE<CR	MSV≤AVE ASV≤MSV ve
Liderlik Tarzı Ölçeği								
Otokratik Liderlik	0,783	0,85	0,385	0,76	0,76	✓	✓	✓
Demokratik Lid.	0,924	0,94	0,58	0,76	0,76	✓	✓	✓

İş Doyumu Ölçeği								
İç Doyum	0,89	0,86	0,45	0,69	0,69	✓	✓	✓
Dış Doyum	0,845	0,90	0,44	0,69	0,69	✓	✓	✓
Örgütsel Güven Ölçeği								
Yöneticiye Güven	0,884	0,93	0,67	0,36	0,305	✓	✓	✓
Meslektaşlara G.	0,933	0,94	0,66	0,36	0,305	✓	✓	✓
Paydaşlara Güven	0,903	0,89	0,575	0,36	0,305	✓	✓	✓
Örgütsel Adalet Ölçeği								
İşlemsel Adalet	0,94	0,94	0,85	0,84	0,81	✓	✓	✓
Etkileşimsel Adl.	0,973	0,97	0,890	0,84	0,81	✓	✓	✓
Dağıtımsal Adalet	0,939	0,927	0,890	0,84	0,81	✓	✓	✓

Tablo 1.'de yer alan güvenilirlik değerleri dikkate alındığında çalışma kapsamında kullanılan alt boyutlara ilişkin CA güvenilirlik katsayıları 0,783 ve 0,94 aralığında; CR değerleri ise 0,85 ve 0,97 aralığında değiştiğinden araştırma kapsamında kullanılan ölçme araçlarının güvenilir ölçümler sunduğu ifade edilebilir. Yakınsak geçerlik için temel alınan ölçütler doğrultusunda iş doyumu ölçeğinin iki alt boyutu ile liderlik tarzı ölçeğinin otokratik liderlik boyutu sadece CR'den düşük olma koşulunu, bunlar dışındaki CR'den küçük olmanın yanı sıra tüm alt ölçekler ölçmeye konu olan özelliğin yarısından fazlasını açıklamakta ve yakınsak geçerlik koşulunu sağlamaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin AVE değerlerinin MSV değerlerinden küçük olmadığı ancak iraksak geçerlerin diğer şartı olan MSV değerinin ASV değerine eşit yahut büyük olması şartının ise karşılandığı görülmektedir. Bu bilgiler ışığında iraksak geçerlik şartlarından birinin sağlanmadığı, bir diğerinin ise belirtilen koşulları karşıladığı ifade edilebilir. Bu bilgiler ışığında araştırma kullanılan ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlik için istenilen şartları taşıdıkları söylenebilir.

2.4. Veri Çözümleme Teknikleri:

Çalışma kapsamındaki bu ilişkiler aracılık testleri ile ele alınmış, bu testler kapsamında araştırmacılar tarafından oluşturulan yapısal eşitliklerin görsel olarak modellenmesi daha

iyi anlaşılıp kavramsallaştırılması (Byrne, 2010) bakımından yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Yapısal Eşitlik modelinde örtük değişkenler seti arasında bir nedensellik yapısının olduğu kabul edilir ve bu nedensellik yönü belli olan ilişkiler hakkında bilgiler verir (Şimşek, 2020; Yılmaz, 2004) YEM uygulamalarındaki en önemli konu verilen değişkenler üzerinden oluşturulan modelin oldukça sağlam bir teorik alt yapıya sahip olmasıdır, burada verilen nedensellik ilişkileri bu anlamda teorik nedensellik ilişkileri olarak kabul edilmektedir (Dursun & Kocagöz, 2010; Şimşek, 2020). YEM de temel amaç ortaya konulan modelin tanımlanması, belirlenmesi ve doğrulanabilmesi olduğundan YEM'in doğrulayıcı bir teknik olduğu ifade edilebilir (Kline, 2011). YEM genellikle kuramsal modeli doğrulayıcı teknikleri içeren, araştırma kapsamında verilen kuramsal modellerin geçerliliğine ilişkin kanıtlar oluşturmaya çalışan ve gözlenen değişkenler aralığı ile gizli yapıları inceleyen veya gözlenen değişkenler ve gizli değişkenler arasındaki ilişkiler hakkındaki hipotezleri test eden istatistiksel bir model olarak ifade edilmektedir (Kline, 2016, Hoyle, 1995, Jöreskog & Sorbom, 1993). YEM'de temel amaç, gözlenen değişken ya da değişkenler ile gizil yapılar arasında eş-zamanlı bağımlılık ilişkisi örüntüsü olarak ifade edilmektedir ve gizil değişkenler YEM de en önemli kavramlar arasında olup, araştırmacıların ilgilendikleri duygu, güdü, zekâ ve tutum gibi psikolojik yapılara ve soyut kavramlara karşılık gelmektedir (Reisinger & Turner, 1999; Summer, 2000).

Öncelikle aracılık çalışması için önkoşul olan sayılılar incelenmiştir. Aracılık çalışmasında kullanılacak her bir ölçek aynı sıra numaraları ile eşleştirilerek çok değişkenli istatistiklerin sayılıları irdelenmiştir. Bu kapsamda tekli ($-4 \geq z \geq 4$) ve çoklu aykırı değerler (mahalanobis uzaklıkları ilgili serbestlik derecesi ve $p < 0,001$ tablo değeri ile karşılaştırılmak suretiyle) incelenmiştir (Hair vd., 1995; Tabachnick, 2012). Z değerleri 3.53 ile -4,37 aralığında değişmektedir. 222. Gözlem tekli aykırı değer olma gerekçesi ile veri setinden çıkarılmıştır (N=585). Ayrıca 24 gözlem ($\chi^2_{10, 0,001} = 29,588$) çoklu aykırı değer olma gerekçesi ile analize dahil edilmemiştir. Çok değişkenli istatistiklerin önemli sayılılarından bir diğeri olan çoklu bağlantı probleminin varlığının kontrolü için Tolerance ve Varyans Büyütme Faktörü (VIF) değerleri dikkate alınarak inceleme yapılmıştır. Dört ölçek için ayrı ayrı yapılan incelemelerde ölçeklerde yer alan tüm maddeler için tolerance değerleri (0,25 ile 0,60) 0,20'nin üzerinde ve VIF değerleri ise (4,871 ile 1,66) 5'in altında bulunmuştur. Çoklu bağlantının bir diğer göstergesi hataların otokorelasyonu olup bu bilgiye Durbin-Watson istatistiği hesaplanarak ulaşılmıştır. Hesaplanan DW istatistiği çalışma kapsamında 2,016 olarak elde edilmiştir. DW istatistiğinin 2-2,5 aralığında bulunması hataların bağımsız olduğunun göstergesidir (Kalaycı, 2005). Bu bulgular ışığında; analize dayanak olan ölçme araçlarının maddeleri arasında çoklu bağlantı probleminin rastlanmadığıdır.

Kuramsal çerçevede ele alınan bilgiler ışığında araştırma kapsamında kullanılacak olan örtük (gizil) değişkenlere ait ilişkiler, aracılık çalışılan araştırmalar için ön koşullardan biridir. Bu örtük değişkenler arasındaki ilişkiler yapısal eşitlik modeli tabanlı doğrulayıcı faktör analizleri uygulamalarına dayalı olarak elde edilerek araştırmanın hipotezlerinin anlamlı olup olmadıkları ilgili t değerleri incelenerek değerlendirilmiştir. Yapılan

doğrulayıcı faktör analizi sonucunda, standardize yükler ile bu maddelerin belirtilen özelliğe sahip olanlar ile olmayanları ayırt edip etmediğine ilişkin elde edilen t istatistikleri, değişkenlere ait regresyon katsayılarının anlamlı olup olmadığına ilişkin bilgiler verir ve regresyon katsayılarının standart hatalara bölünmesi ile bulunmaktadır (Jöreskog & Sorbom, 1993; Kalaycı, 2005). Analize konu olan hipotez testlerine ait t değerleri anlamlı olduğunda her maddenin ölçmek istenilen özelliği ölçtüğü şeklinde ifade edilebilir. Aracılık çalışmaları kapsamında oluşturulan bu modeller, değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin bir parçası olarak ifade edilmektedir (McKinnon, Fairchild & Fritz, 2010). İlgili hesaplamalar yolu ile araştırmanın kuramsal modelinde anlamlı bulunan ve ilişkisel olarak önkoşulu sağladığı ifade edilen değişkenler üzerinden iki aşamalı bir yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır (Anderson & Gerbing, 1988). Modellerde öncelikle bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiler doğrudan; ardından ise aracı değişkenlerin etkilerini açığa çıkarmak amacıyla aracı değişkenlerin modele eklenmesi ile dolaylı etkiler yapısal eşitlik modelleri ile test edilmiştir.

Örtük değişkenler kapsamında Model-1 ve Model-2 için hipotezleri sunulan ve aracılık modellemesinde önkoşul olarak araştırılan bağımlı-bağımsız ve aracı değişkenler arasındaki ikili ilişki çözümlenmelerine Tablo2.'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Model-1 için Örtük Değişkenler Arasındaki İkili İlişkilere Ait Path Analizi Çözümlenmeleri

Hipotezler	İlişkiler	Std. Faktör yükü	t değerleri	P	R2	Sonuç
H1	Otokratik liderlik tarzı ile iş doyumu	-0,51	-14,61	<0,05		KABUL
H2	Otokratik liderlik tarzı örgütsel güven	-0,79	-34,83	<0,05		KABUL
H3	Otokratik liderlik tarzı örgütsel adalet	-0,77	-36,56	<0,05		KABUL
H4	Örgütsel adalet iş doyumu	0,62	20,82	<0,05		KABUL
H5	Örgütsel güven iş doyumu	0,61	19,39	<0,05		KABUL

Tablo 2.'de yer alan korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde $p < 0.05$ düzeyinde Model-1 için bütün hipotezler kabul edilmiştir. Diğer bir ifade ile araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin aracılık modellemesinde yer alabileceği bulgusuna ulaşılmıştır. Otokratik liderlik tarzı ile iş doyumu arasındaki ilişki negatif ve yüksek düzeyde ($r = -0,51$, $p < .05$), Otokratik liderlik tarzı ile örgütsel güven arasındaki ilişki negatif ve yüksek düzeyde ($r = -0,79$, $p < .05$), Otokratik liderlik tarzı ile örgütsel adalet arasındaki ilişki negatif ve yüksek düzeyde ($r = -0,77$) iken Örgütsel adalet ve iş doyumu arasındaki ilişki pozitif ve yüksek düzeyde ($r = 0,62$, $p < .05$), Örgütsel güven ve iş doyumu arasındaki ilişki ise pozitif ve yüksek düzeyde ($r = 0,61$, $p < .05$) olduğu görülmüş ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda model-1 için aracılık bakımından değerlendirilecek temel hipotezler “Otokratik liderlik ile iş doyumu arasındaki ilişkide örgütsel güven aracılık etkisine sahiptir.” (H6) ve “Otokratik liderlik ile iş doyumu arasındaki ilişkide örgütsel adalet aracılık etkisine sahiptir.” (H7) biçimindedir. Yapılan korelasyon analizleri sonucunda ölçüm modelleri ve buna bağlı olarak üzerinde aracılık çalışmaları gerçekleştirilecek model-1, şekil 1’de yer almaktadır.

Tablo 2.1. Model-2 için Örtük Değişkenler Arasındaki İkili İlişkilere Ait Path Analizi Çözümlemeleri

Hipotezler	İlişkiler	Std. Faktör yükü	t değerleri	p	R2	Sonuç
H8	Demookratik liderlik tarzı ile iş doyumu	0.58	18,32	<0.05		KABUL
H9	Demokratik liderlik tarzı örgütsel güven	0.89	58,5	>0.05		KABUL
H10	Demokratik liderlik tarzı örgütsel adalet	0.85	63,3	<0.05		KABUL
H11	Örgütsel adalet iş doyumu	0,62	20,82	<0.05		KABUL
H12	Örgütsel güven iş doyumu	0,61	19,39	<0.05		KABUL

Tablo 2.1’de yer alan korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde $p < 0,05$ düzeyinde Model-2 için bütün hipotezler kabul edilmiştir. Diğer bir ifade ile araştırma kapsamında ele alınan değişkenlerin aracılık modellemesinde yer alabileceği bulgusuna ulaşılmıştır. Demokratik liderlik tarzı ile iş doyumunu arasındaki ilişki pozitif ve yüksek düzeyde ($r = 0,58$, $p < .05$), Demokratik liderlik tarzı ile örgütsel güven arasındaki ilişki pozitif ve yüksek düzeyde ($r = 0,89$, $p < .05$), Demokratik liderlik tarzı ile örgütsel adalet arasındaki ilişki pozitif ve yüksek düzeyde ($r = 0,85$), örgütsel adalet ve iş doyumunu arasındaki ilişki pozitif ve yüksek düzeyde ($r = 0,62$, $p < .05$), örgütsel güven ve iş doyumunu arasındaki ilişki ise pozitif ve yüksek düzeyde ($r = 0,61$, $p < .05$) olduğu görülmüş ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda model-2 için aracılık bakımından değerlendirilecek temel hipotezler “Demokratik liderlik ile iş doyumunu arasındaki ilişkide örgütsel güven aracılık etkisine sahiptir.” (H13) ve “Demokratik liderlik ile iş doyumunu arasındaki ilişkide örgütsel adalet aracılık etkisine sahiptir.” (H14) biçimindedir. Yapılan korelasyon analizleri sonucunda ölçüm modelleri ve buna bağlı olarak üzerinde aracılık çalışmaları gerçekleştirilecek model-2, şekil 2’de yer almaktadır.

Yapısal eşitlik modeli kapsamında aracılık etkisinin belirlenmesi için kurulan modellerde değişkenlerin ilişkisi kapsamında aracılık kanıtları değerlendirilirken; araştırmada bağımsız değişkenin aracı değişken veya değişkenler ile, aracı değişken veya değişkenlerin de bağımlı değişken ile ilişkisi temel alınmaktadır (Baron & Kenny, 1986; MacKinnon, 2008). Başka bir deyişle; bağımsız ve bağımlı değişken arasında olan ilişkideki ilk etapta görünmeyen dolaylı etkiler aracılık çalışmaları sayesinde irdelenmektedir. Araştırma kapsamında aracı değişken olarak belirlenen değişkenler bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin tamamını ya da bir kısmını gösterebilir; aracı değişken analize dahil edildiğinde bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamsız hale geliyorsa tam aracılık, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin düzeyinde azalma meydana geliyorsa kısmi aracılıktan söz edilebilir (Burmaoğlu, Polat & Meydan, 2013, McKinnon, Fairchild & Fritz, 2010).

Ölçme modellerinin test edilmesi YEM analizinin önemli bir sayılısidir (Çokluk & Şekercioğlu, 2016). Kline (2016) DFA’nın yapıldığı araştırmalarda en azından RMSEA, χ^2 , serbestlik derecesi ve manidarlık değeri, CFI ve SRMR değerlerinin raporlanmasını önermektedir. Araştırmada yer alan bağımsız, bağımlı ve aracı rolündeki değişkenlere ilişkin ölçme modellerinin uygunluğu Tablo.3’te verilmiştir. İlgili alan yazın incelendiğinde mükemmel uyum ve kabul edilebilir uyum ölçütleri dikkate alınarak model- veri uyumu değerlendirilmiştir (Byrne, 1998, Hu & Bentler, 1999, Hooper vd., 2008; Kline, 2016).

Tablo.3. Ölçüm Model Sonuçları

Değişkenler	χ^2 / sd	RMSEA	SRMR	CFI	NFI	NNFI
-------------	---------------	-------	------	-----	-----	------

DFA Ölçüm Modeli	1590/484	.069	.049	.98	.98	.98
Mükemmel uyum	≤ 3	$\leq .05$	$\leq .05$	$\geq .95$	$\geq .95$	$\geq .95$
İyi uyum	$\leq 3x^2 / sd \leq 5$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	$.05 \leq SRMR \leq .10$	$.90 \leq CFI < .95$	$90 \leq NFI < 95$	$90 \leq NFI < 95$

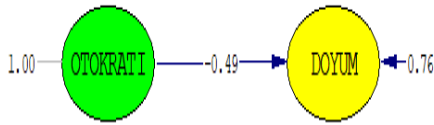
Tablo 3'teki model uyum iyiliği istatistikleri ve alanyazın kriterleri dikkate alındığında sınanan ölçme modelleri mükemmel uyum ve iyi uyum göstergeleri ile eşleşmektedir.

3. BULGULAR

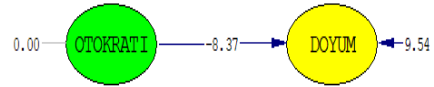
3.1. Model-1 Bulguları

Aşağıda araştırma kapsamında kurgulanan model-1 için yapılan aracılık testinde öncelikle bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki modele; daha sonra aracı değişkenin de içinde yer aldığı modellemeye yer verilmiştir. Şekil 3.a ve 3.b'de kurulan yapısal modele ilişkin sonuçlar ve tablo 3'te modele ilişkin uyum iyiliği bulguları yer almaktadır.

Şekil 3.a. Standart yol katsayıları



Şekil 3.b. t değeri

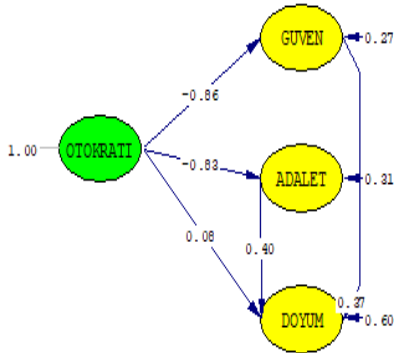
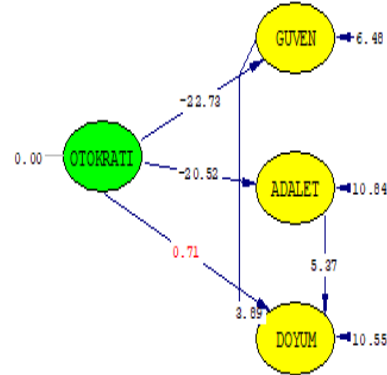


Şekil 3a'da otokratik liderlik tarzından elde edilen puanların öğretmenlerin iş doyumunu algılarına manidar bir etkisi olduğu görülmektedir ($\beta=-0.49$, $p<.01$). Ayrıca şekil 3b de yer alan t değeri de söz konusu ilişkinin anlamlılığına ek kanıt olarak sunulmuştur ($t=-8.37$, $p<.01$).

Tablo 4. Otokratik Liderlik Tarzı ve İş Doymu Modeli Uyum Değerleri

	X ² / sd	RMSEA	SRMR	CFI	NFI
MODEL	336,08/53	.099	.061	.95	.94
Mükemmel uyum	≤ 3	≤.05	≤.05	≥.95	≥.95
İyi uyum	≤3x ² / sd ≤ 5	.05≤RMSEA ≤.08	.05 ≤ SRMR ≤ .10	.90≤CFI <.95	90≤NFI<.95

Tablo 4’te yer alan uyum iyiliği ölçütleri incelendiğinde bağımsız değişken olan otokratik liderlik tarzı ile bağımlı değişken olan iş doymu arasında kurulan modelin uyum değerlerinin mükemmel uyum ve kabul edilebilir uyum ölçütleri içinde yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. İkinci aşamada aracı değişkenler olan “örgütsel güven” ve “örgütsel adalet” boyutları da modele eklenerek şekil 4.a ve 4.b elde edilmiştir.

Şekil 4.a. Standart yol katsayıları**Şekil 4.b.** t değeri

İkinci aşamada örgütsel güven ve örgütsel adalet değişkenleri bütünsel olarak modele dahil edildiğinde otokratik liderlik ve iş doymu arasındaki ilişkinin ilk modelde hesaplanan ilişkiye göre oldukça küçüldüğü ve anlamlılığını yitirdiği sonucuna ulaşılmıştır ($\beta = 0,08$ $p > .05$). Bunun yanı sıra modelde yer alan bağımsız değişkenden aracı değişkene olan ilişkilerin anlamlı, yüksek düzeyde ve negatif yönde ($\beta_{ög} = -0.86$, $\beta_{öa} = -0.83$ $p < .01$) ve aracı değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkilerin ise düşük düzeyde ve anlamlı ($\beta_{ög} =$

.31, $\beta_{0a}=0,40$ $p<.01$) olduğu gözlenmiştir. Değişkenler arasında hesaplanan t değerlerine ilişkin bulgular da şekil 4.b de yer almaktadır. Baron and Keny (1986) bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin aracı değişken devreye girdiğinde tamamen yok olması ya da azalması durumunda, aracılığın söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Şekil 4.a ve 4.b’de görülen bulgular, aracılık etkisine karar verebilmek için yol katsayılarıyla ilgili beklentinin karşılandığını göstermektedir. İlgili ilişkilerin anlamlılıkları dikkate alındığında örgütsel güven ve örgütsel adaletin tam aracı rol üstlendiği söylenebilir. Tablo 5’te kurulan bu modellemeye ilişkin uyum iyiliği değerleri sunulmuştur.

Tablo 5. Otokratik Liderlik Tarzı ve İş Doyumu Arasında “Örgütsel Güven ve Örgütsel Adalet” in Aracı Rolü Modeli Uyum Değerleri

	X ² /sd	RMSEA	SRMR	CFI	NFI
MODEL	842,20/130=	.010	.071	.96	.95
Mükemmel uyum	≤ 3	≤.05	≤.05	≥.95	≥.95
İyi uyum	≤3x ² / sd ≤ 5	.05≤RMSEA ≤.08	.05 ≤ SRMR ≤ .10	.90≤CFI <.95	90≤NFI<.95

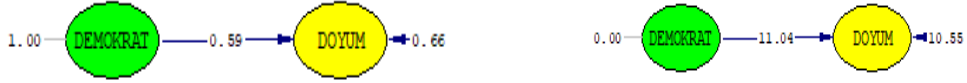
Tablo 5’te yer alan uyum iyiliği ölçüleri ve Şekil 4.a ve 4.b’de verilen yapısal modelden çıkan değerlere bakıldığında; otokratik liderlik tarzı ve iş doyumu arasındaki ilişkinin örgütsel güven ve örgütsel adalet aracılığı ile açıklandığı görülmektedir. Tablo 5’te yer alan örgütsel güven ve örgütsel adalet aracı değişkenlerinin de modele dahil edildiği durumda elde edilen uyum iyiliği değerleri uyum ölçütleri ile karşılaştırıldığında modelin mükemmel uyum ve kabul edilebilir uyum göstergelerine sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

3.2. Model-2 Bulguları

Araştırma kapsamında kurgulanan diğer model olan “model-2” Demokratik Liderlik Tarzı ile İş doyumu arasındaki ilişkide Örgütsel Güven ve Örgütsel Adalet değişkenlerinin aracı rolü için yapılan aracılık testinde öncelikle bağımsız değişken ve bağımlı değişken arasındaki modele; daha sonra aracı değişkenin de içinde yer aldığı modellemeye yer verilmiştir. Şekil 5.a ve 5.b’de kurulan yapısal modele ilişkin sonuçlar ve tablo 6’da modele ilişkin uyum iyiliği bulguları yer almaktadır.

Şekil 5a. Standart yol katsayıları

Şekil 5b. t değeri



Şekil 5a’da demokratik liderlik tarzından elde edilen puanların öğretmenlerin iş doyumunu algılarına manidar bir etkisi olduğu görülmektedir ($\beta=0.59$, $p<.01$). Ayrıca şekil 5b de yer alan t değeri de söz konusu ilişkinin anlamlılığına ek kanıt olarak sunulmuştur ($t=11,04$, $p<.01$).

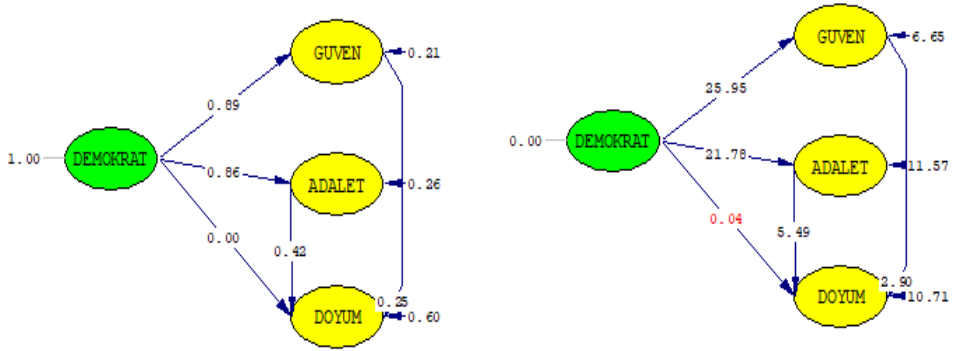
Tablo 6. Demokratik Liderlik Tarzı ve İş Doyumu Modeli Uyum Değerleri

	X^2 / sd	RMSEA	SRMR	CFI	NFI
MODEL	345,51/89	0,073	0,031	0,99	0,98
Mükemmel uyum	≤ 3	$\leq .05$	$\leq .05$	$\geq .95$	$\geq .95$
İyi uyum	$\leq 3x^2 / sd \leq 5$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	$.05 \leq SRMR \leq .10$	$.90 \leq CFI < .95$	$90 \leq NFI < .95$

Tablo 6’de yer alan uyum iyiliği ölçütleri incelendiğinde bağımsız değişken olan demokratik liderlik tarzı ile bağımlı değişken olan iş doyumunu arasında kurulan modelin uyum değerlerinin, mükemmel uyum ve kabul edilebilir uyum ölçütleri içinde yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. İkinci aşamada aracı değişkenler olan “örgütsel güven” ve “örgütsel adalet” boyutları da modele eklenerek şekil 6.a ve 6.b elde edilmiştir.

Şekil 6.a. Standart yol katsayıları

Şekil 6.b. t değeri



İkinci aşamada ise örgütsel güven ve örgütsel adalet değişkenleri bütünsel olarak modele dahil edildiğinde demokratik liderlik ve iş doyumu arasındaki ilişkinin ilk modelde hesaplanan ilişkiye göre oldukça küçüldüğü ve anlamlılığını yitirdiği sonucuna ulaşılmıştır ($\beta = 0,00$ $p > .05$). Bunun yanı sıra modelde yer alan bağımsız değişkenden aracı değişkene olan ilişkilerin anlamlı, yüksek düzeyde ve pozitif yönde ($\beta_{\text{öğ}} = 0,89$, $\beta_{\text{öa}} = 0,86$ $p < .01$) ve aracı değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin ise düşük düzeyde ve anlamlı ($\beta_{\text{öğ}} = 0,26$, $\beta_{\text{öa}} = 0,42$ $p < .01$) olduğu gözlenmiştir. Değişkenler arasında hesaplanan t değerlerine ilişkin bulgular da şekil 6.b de yer almaktadır. Bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin aracı değişken devreye girdiğinde tamamen yok olması ya da azalması durumunda, aracılığın söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Şekil 4.a ve 4.b’de görülen bulgular, aracılık etkisine karar verebilmek için yol katsayılarıyla ilgili beklentinin karşılandığını göstermektedir (Baron & Keny, 1986). İlgili ilişkilerin anlamlılıkları dikkate alındığında demokratik liderlik tarzının bağımsız değişken olduğu Model-2 içinde örgütsel güven ve örgütsel adaletin tam aracı rol üstlendiği söylenebilir. Tablo 7’de kurulan bu modellemeye ilişkin uyum iyiliği değerleri sunulmuştur.

Tablo 7. Demokratik Liderlik Tarzı ve İş Doyumu arasında “Örgütsel Güven ve Örgütsel Adalet” in Aracı Rolü Modeli Uyum Değerleri

	χ^2 / sd	RMSEA	SRMR	CFI	NFI
MODEL	729,39/184	0,075	0,043	0,98	0,98
Mükemmel uyum	≤ 3	$\leq .05$	$\leq .05$	$\geq .95$	$\geq .95$
İyi uyum	$\leq 3x^2 / sd \leq 5$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$	$.05 \leq SRMR \leq .10$	$.90 \leq CFI < .95$	$90 \leq NFI < .95$

Tablo 7’de yer alan uyum iyiliği ölçüleri ve Şekil 6.a ve 6.b’de verilen yapısal modelden çıkan değerlere bakıldığında; Araştırma kapsamında kurgulanan 2. Model için demokratik

liderlik tarzı ve iş doyumunu arasındaki ilişkinin örgütsel güven ve örgütsel adalet aracılığı ile açıklandığı görülmektedir. Tablo 7’de yer alan örgütsel güven ve örgütsel adalet aracı değişkenlerinin de modele dahil edildiği durumda elde edilen uyum iyiliği değerleri uyum ölçütleri ile karşılaştırıldığında modelin mükemmel uyum ve kabul edilebilir uyum göstergelerine sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Bu çalışmada okul müdürlerin liderlik özellikler ile öğretmenlerin iş doyumunu arasında örgütsel adalet ve örgütsel güvenin aracılık rolü incelenmiştir. Mersin ilindeki 568 öğretmen katılımcıdan toplanan veriler aracılık analizleri öncesinde ilgili sayıtlar test edilerek, analizler yapılmış, sonuçta otokratik liderlik, demokratik liderlik, iş doyumunu, örgütsel adalet ve örgütsel güven arasında anlamlı ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Daha sonra buna bağlı olarak iki farklı YEM modeli kurgulanmış, kurgulanan iki farklı YEM modelinde test edildiği üzere; Model-1 de kurgulanan okul müdürlerinin otokratik liderlik tarzları ile öğretmenlerin iş doyumları arasındaki ilişkide örgütsel güven ve örgütsel adaletin aracı rolü olup olmadığı test edilmiş ve sonuçlarına göre okul müdürlerinin otokratik liderlik tarzları ile öğretmenlerin iş doyumları arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki olduğu gibi; otokratik liderlik tarzı ile iş doyumunu arasında örgütsel güven ve örgütsel adaletin değişkenlerinin her ikisinin de tam aracı olduğu belirlenmiştir. Araştırma kapsamında kurgulanan Model-2 de ise okul müdürlerinin demokratik liderlik tarzları ile öğretmenlerin iş doyumları arasındaki ilişkide örgütsel güven ve örgütsel adaletin aracı rolü olup olmadığı test edilmiş ve okul müdürlerinin demokratik liderlik tarzları ile öğretmenlerin iş doyumları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu ve demokratik liderlik tarzı ile iş doyumunu arasında örgütsel güven ve örgütsel adaletin değişkenlerinin her ikisinin de tam aracı olduğu bir ilişkinin varlığı araştırma sonuçlarına yansımıştır.

Bu kapsamda yöntem ve bulgular kısmında tek tek açıklamaları ve değerleri verilen araştırma öncelikle ön koşul sayıtlarının sonrasında çok değişkenli istatistiklerinin sayıtlarının incelenmesi, güvenilirlik ve geçerlik koşulları şartlarının sağlanması oluşturulan YEM modellerinin iyi modellendiği ve görsel olarak modellenmesi ile hem kuramsal hem de istatistik açıdan iyi anlaşılıp kavramsallaştığı şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca İfade edilen kanıtların detaylı olarak ele alınmasının kurulan teorik modelin doğruluğu açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra analizin gerçekleştirildiği 568 katılımcılık gözlem setinin yeter büyüklükte olması ek olarak güvenilir ve geçerliğe ek kanıt olması açısından önemlidir.

Araştırma sonuçlarına göre otokratik liderlik ile iş doyumunu arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Alanyazın incelendiğinde bu çalışmanın sonuçlarına benzer çalışmalar mevcuttur (Aktaş, 2020; Arslan & Staub, 2013; Korkmaz at al., 2013; Batmaz, 2012; Canbolat, 2016). Bu sonuca göre müdürlerin sergilemiş oldukları otokratik liderlik tarzları, öğretmenlerin karar alma süreçlerine ve yönetime dâhil

edilmediği, okulun hedeflerini ve politikalarını belirlerken öğretmenlerin görüşlerinin alınmadığı ya da göz önünde bulundurulmadığı böylece öğretmenlerin de müdürlere karşı olumlu duygular beslemediği bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Gücü elinde bulunduran, ceza ve ödülü çokça kullanan ve çalışanlarını sürekli disipline etmeye çalışan otoriter liderlerin çalışanlarının motivasyonlarını düşürdüğünden, çalışanlarının kendilerini değersiz hissetmelerine neden olup, iş doyumlarını azalttıkları ifade edilebilir. Otokratik liderliğin hâkim olduğu okullarda öğretmenlerin performanslarının düşük olduğundan, okulun veriminin istenen seviyede olmadığından ve sorumluluk almak istemeyen öğretmenlerin iş doyumlarının düştüğünden, ceza ve baskı ile karşılaşacaklarını düşündüklerinden okula karşı olumsuz duygular besledikleri görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında otokratik liderlik ile örgütsel güven arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Kars (2017) da ilgili değişkenler arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişkinin olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Fidanoğlu (2016) da benzer şekilde belediye personel ile yaptığı araştırmasında otokratik liderlik tarzının çalışanların örgüte ve lidere olan güvenlerini negatif yönde etkilediği sonuçlarına ulaşmıştır. Araştırma sonuçlarından farklı olarak Yılmaz (2014) ise otokratik liderlik ile örgütsel güvenin tüm alt boyutları arasında olumlu da olsa diğer liderlik tarzlarına göre zayıf bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu açıdan okul müdürlerinin liderlik tarzının çalışanların güvenlerini etkilediği, örgütlerin ayakta kalabilmesinin; başta yöneticilerin örgüt çalışanlarına davranış biçimlerinin nasıl olduğuna, örgüt üyelerinin kendilerini güvende hissedecekleri bir çalışma ortamına, yöneticilerin çalışanlarına karşı dürüst ve adil olmalarına ve bu sayede çalışanların işe karşı olumlu tutum geliştirmelerine bağlı olduğu ilgili araştırmalarda ifade edilmiştir.

Araştırma sonuçlarında otokratik liderlik ile örgütsel adalet arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Arabacı (2019) ve Ayık, Yücel ve Savaş (2014) da yaptıkları araştırmalarda okul müdürlerinin otokratik liderlik tarzı ile örgütsel adalet arasında ve örgütsel adaletin tüm alt boyutları arasında orta düzeyde negatif yönde anlamlı ilişkilerin olduğunu belirlemişlerdir. Baltacı, Güçlü ve Çeliker de (2019) yöneticilerin demokratik liderlik davranışları azaldıkça çalışanların örgütsel adalet algılarının azaldığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda otokratik liderlik özelliği gösteren okul müdürlerinin öğretmenlere destek olmadıkları, onlara sadece görevlerini tebliğ ettikleri, işlerin yapılmasında takındıkları baskıcı tutum ve davranışlar nedeniyle öğretmenlerin motivasyonlarını yitirdiklerinden, şeffaf ve adil çalışma ortamı oluşmamasından dolayı örgüte olan inançlarının ve güvenlerinin azaldığı araştırma sonuçlarına yansımıştır.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında demokratik liderlik ile iş doyumunu arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Alanyazına bakıldığında demokratik liderlik ve iş doyumunu arasındaki ilişkinin benzer olduğu çalışmalar mevcuttur (Akyol Kılıç, 2014; Akyürek, 2016; Benibol, 2015; Çetin, 2016; Çulha, 2017; Doğan, 2022; Eğriboyun, 2015; Kete, 2015). Bu açıdan demokratik liderlik tarzını benimseyen okul müdürlerinin öğretmenleri karar alma süreçlerine katarak onların görüşlerine önem verdiğini, onları

destekleyen, güdüleyen ve okullarına bağlanmalarını sağlayan bir davranış sergilediği ifade edilebilir. Yine alanyazına bakıldığında çalışanların demokratik liderler ile çalıştıklarında iş tatminlerinin yüksek ve uyumlu çalıştıkları ifade edilmektedir (Schneider, Brief, & Guzzo, 1996; Terzi, 2018). Bu bilgiler ışığında demokratik okul müdürlerinin öğretmen beklenti ve ihtiyaçları ile okulun hedeflerini birleştirerek okul örgütünde sunulan faaliyetlerin kalitesini ve etkinliğini artırdığı araştırma sonuçlarında ifade edilmiş, böylece nihai hedef olan okulun verimliliği ve öğrenci başarısının olumlu yönde etkilendiği görülmüştür.

Araştırmada demokratik liderlik ve örgütsel güven değişkeni arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişkilerin olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Çelik (2006) ve Kars ve İnandı (2018) yaptıkları araştırmalarda ilgili değişkenler arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Alan yazında destekleyici ve dönüşümcü liderliğin de örgütsel güveni olumlu ve pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşan çalışmalarda mevcuttur (Adiguzelli, 2016; Yılmaz & Altinkurt, 2012; Beycioğlu, Özer & Uğurlu, 2012; Lima, Rua & Araujo, 2013). Ayrıca demokratik liderlik ile öğretmenlerin iş doyumunu, öğretmen performansları ve okul iklimi arasında yapılan çalışmalarda da demokratik liderliğin pozitif ve anlamlı yönde etkilerinin olduğu belirtilmektedir (Aunga & Masare, 2017; Ndaipa, 2016; Bhatti at al., 2012). İfade edilen sonuçlar ışığında müdürlerin demokratik liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel güven algı düzeylerini artırdığı, öğretmenlerin müdürler tarafından okul ile ilgili kararların alınmasına ve yönetime katılımlarının sağlandığı belirtilebilir. Ayrıca öğretmenlerin fikirlerinin ciddiye alındığı, öğretmenlerin farklılıklarının önemsendiği, yönetim tarafından öğretmenlerin yaratıcılıklarını gösterebilmeleri ve kendilerini ifade edebilmeleri için desteklendikleri ve bu durumun okulun verimliliği için beklenen olumlu hava ve performans göstermeleri adına öğretmenlerin daha istekli olacakları şeklinde ifade edilebilir. Reyhanoğlu (2006) ve Tüzün (2006) de yaptıkları araştırma da örgüte duyulan güvenin öğretmenler ve okul için temel güven niteliğinde olduğunu ve bu durumun örgütün geleceği için dönüm noktası olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında demokratik liderlik tarzı ile örgütsel adalet arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişkilerin olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Benzer şekilde Baltacı, Güçlü ve Çeliker (2019), Kazancı (2010) ve Arabacı da (2014) araştırmalarında ilgili değişkenler arasında anlamlı ve pozitif ilişkilerin olduğunu tespit etmişlerdir. Fidanoğlu (2016) belediye personeli ile yaptığı araştırmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. Yöneticilerinin demokratik davranışları sonucu öğretmenlerin kurumlarına aidiyet gösterdikleri, müdürlerin adaletli davranışlarıyla öğretmenlerin sorunlarını önemseyerek çözüm bulmaya çalışmaları ve onlara destek olmaları, öğretmenlerin verimliliğini ve kurumlarına duydukları adalet algılarını artırdığı görülmektedir. Müdürleri tarafından demokratik ve adaletli davranış sergilenen öğretmenler kendilerine değer verildiğini hissettiklerinde kurumun bir parçası olmak için çaba sarf ettiklerinden ve okulun hedeflerini kendi hedefleriyle bir tutarak hedeflere ulaşmak için daha motive görevlerine devam ettikleri yapılan çalışmaların sonuçlarında görülmektedir.

Araştırmanın önemli sonuçlarından bir tanesi de kurgulanan 1. Modeldeki Otokratik liderlik ile iş doyumunu arasındaki ilişkiye örgütsel güven ve örgütsel adalet değişkenleri bütünsel olarak dahil edildiğinde otokratik liderlik ve iş doyumunu arasındaki ilişkinin ilk modelde hesaplanan ilişkiye göre oldukça küçüldüğü ve anlamlılığını yitirdiği sonucuna ulaşılmış ve otokratik liderlik ile iş doyumunu arasındaki ilişkide örgütsel güven ve örgütsel adalet değişkenlerinin tam aracı rolü üstlendiği görülmüştür. Bu bağlamda okul müdürlerinin gösterdikleri otokratik liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel güven ve adalet algıları üzerinde oluşturduğu etkiler sonucunda öğretmenlerin iş doyumlarının olumsuz yönde etkilendiği söylenebilir. Bu açıdan öğretmenlerin okul müdürlerinin uygulamalarını adalet ve hakkaniyetli olmadığı şeklinde yorumlanabileceği, zamanla örgüte duyulan güvenin azalacağı, işlerine yönelik tutumlarının olumsuz yönde bir eğilim göstereceği, yaratıcılıklarını kaybedebilecekleri ve okul performansının da düşeceği görülmektedir.

Araştırma açısından önemli sonuçlardan diğeri ise kurgulanan 2. Modelde demokratik liderlik ve iş doyumunu arasındaki ilişkide örgütsel güven ve örgütsel adalet değişkenleri bütünsel olarak modele dâhil edildiğinde demokratik liderlik ve iş doyumunu arasındaki ilişkinin ilk modelde hesaplanan ilişkiye göre oldukça küçüldüğü ve anlamlılığını yitirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu açıdan demokratik liderlik ile iş doyumunu arasındaki ilişkide örgütsel güven ve örgütsel adalet değişkenlerinin tam aracı rolü üstlendiği görülmüştür. Bu sonuçlara bakıldığında demokratik liderlik tarzını benimseyen müdürlerin öğretilerini sadece çalışanları olarak görmedikleri, onların sosyal, ekonomik ve duygusal ihtiyaçlarını da dikkate alan birer lider olduklarından bahsedilebilir. Okulların lideri olan müdürlerin önyargılardan arınmış, tutarlı ve hakkaniyetli davranışlarıyla kurumlarının etkinliğini ve verimliliğini artırmak için öğretmenler tarafından kabul gören adaletli ve şeffaf bir yönetim tarzını benimsedikleri, bu sayede verimliliğin ve öğretmen motivasyonlarının arttığı, okul içindeki havanın pozitif yönde olduğu sonuçlardan anlaşılmaktadır. Okula karşı içsel ve dışsal olarak olumlu duygular geliştiren öğretmenlerin iş tatmini düzeylerinin yükseleceğinden bahsedilebilir. Yönetici davranışları tutarlık gösterdiğinde örgüt içi süreçlerin adaletli olarak algılanmasının mümkün olabileceği vurgulamaktadır (Gereenberg, 1990; Levental, 1980). Bahsi geçen tüm boyutlar okullarda var olduğu zaman öğretmenlerin işlerine bağlılıkları artacak, yöneticilerden pozitif yönde etkilenecekler, işlerini yaparken mutlu olacaklarından ve okulların başarı hedeflerine daha kısa sürede ulaşabileceklerdir.

4.2. Öneriler

Katılımcıların tamamının öğretmen olduğu düşünüldüğünde eğitimin kilit noktasında olan öğretmenlerin iş doyumunu algılarının ne düzeyde olduğu eğitim sisteminin çıktılarını birinci dereceden etkileyeceği kaçınılmazdır. Öğretmenlerin kurumlarının lideri olan okul müdürlerinin sergiledikleri yönetim tarzları sonucu oluşan iş doyumunu, örgütsel güven ve örgütsel adalet algılarının işlerine ne denli sarılarak yapacakları konusunda son derece önemli olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin bahse konu değişkenler için algı

düzeylerinin yüksek olması eğitim sistemi içerisindeki tüm paydaşları etkileyecektir. Öğretmenlerin karşılaştıkları sorunların yöneticiler tarafından gösterilecek destek ve yardımlarla aşılması onların iş doyumlarını artıracaktır. Okul müdürlerinin otokratik yönetim tarzlarının öğretmenlerin güven ve adalet duygularını ve dolayısıyla iş doyumlarını azalttığı, demokratik yönetim tarzlarının ise bahse konu değişkenleri artırdığı araştırmadan elde edilen bulgular ile ifade edilebilir. Bu çalışmada okul müdürlerinin gösterdikleri liderlik stilleri ile öğretmenlerin iş doyumları arasındaki ilişkide örgütsel adalet ve örgütsel güvenin aracı rolü araştırılmıştır. Yapılacak olan çalışmalara bu ilişkide rol oynaması muhtemel olan başka değişkenler dâhil edilerek farklı araştırmalar yapılabilir. Araştırma sonuçları liderlik tarzının iş doyumunu üzerine etkilerinin olduğunu göstermekte, yöneticilerin liderlik tarzlarının örgütteki adalet anlayışını ve öğretmenlerin örgüte olan güvenlerini etkilediğini göstermektedir. Bu açıdan okul müdürlerinin öğretmenleri sadece çalışanlar olarak görmesinin doğru olmayacağı söylenebilirken ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında sosyal, kültürel ve psikolojik ihtiyaç ve beklentilerinin olduğunu fark etmeleri gerekmektedir. Öğretmenlerin iş tatminlerinin sağlandığında, örgütsel adalet ve güvenin olumlu yönde etkileeneceği, örgütsel verimliliğin artacağı ifade edilebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Adams, J. (1986) Use of the model's knowledge of results to increase the observer's performance. *Journal of Human Movement Studies*, 12, 89-98.
- Adıgüzzelli, Y. (2016). Dağıtılmış liderlik ile örgütsel güven arasındaki ilişkinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 41(185), 269-280. DOI: [10.15390/EB.2016.6218](https://doi.org/10.15390/EB.2016.6218).
- Akgündüz, Y. ve Güzel, T. (2014). Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide örgütsel güvenin aracılık etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 1-18.
- Akşit, H. (2010). *Yönetim ve yöneticilik [Managing and management]* (2nd ed.). İstanbul: Kum saati Yayın Dağıtım.
- Aktaş, A., and Özgenel, M. (2020). Okul müdürlerinin liderlik stillerinin öğretmen performansına etkisi. *Uluslararası liderlik çalışmaları dergisi: kuram ve uygulama*, 3(2), 1-18.
- Akyol Kılıç, M. (2014). *Okulöncesi öğretmenlerinin yöneticilerinde algıladıkları liderlik stilleri ile kendi iş doyumunu düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi İstanbul-Manila Örneği* (Yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul). Erişim adresi: <http://tez.yok.gov.tr/>

- Akyürek, M. İ. (2016). *İlkokul müdürlerinin dağıtılmış liderlik özellikleri ile öğretmenlerin iş doyumunu algıları arasındaki ilişki: Ankara ili örneği* (Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara).
- Alanoğlu, M., and Demirtaş, Z. (2021). The effect of bureaucratic school structure on teachers' job satisfaction: The mediator role of the organizational justice. *Research in Educational Administration and Leadership*, 6(2), 432-470. DOI:10.30828/real/2021.2.3
- Alpkan, L., Dilek, H. and Bozlağan, R. (2005). Liderlik tarzlarının güven ve adalet algısı yoluyla örgütsel bağlılık, iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkileri. *Savunma Bilimleri Dergisi* 4(1), 44-69. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/khosbd/issue/19238/204414>
- Altinkurt, Y., Yılmaz, K. (2010). Değerlere göre yönetim ve örgütsel adalet ilişkisinin ortaöğretim okulu öğretmenlerinin algılarına göre incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(4), 463-484.
- Arabacı, H. (2019). *Liderlik stilleri ve örgütsel adalet ilişkisi / Balıkesir ili bandırma ilçesi örneği*. (Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir).
- Arslan, A., and Staub, S. (2015). Kuşak teorisi ve iç girişimcilik üzerine bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 1-24. Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/282914877>
- Aslan, Ü. (2013). *Okul müdürlerinin liderlik stilleri ile öğretmenlerin iş doyumunu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep).
- Aunga, D. A. O. and Masare, O. (2017). Effects of leadership styles on teacher's performance in primary schools of Arusha District Tanzania. *International Journal of Educational Policy Research and Review*, 4, 42-52.
- Avşaroğlu, S., Deniz, M. E., ve Kahraman, A. (2005). Teknik öğretmenlerde yaşam doyumunu iş doyumunu ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 115-129.
- Ayık, A., Ayık, A., Savaş, M., Çelikel, G. and Çelikel, G. (2014). Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin okul iklimi ve örgütsel güven algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (27), 203-220. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/mkusbed/issue/19573/208472>
- Aziri, B. (2011). Job satisfaction: A literature review. *Management Research and Practice*, 3(4), 77-86.
- Balay, R. (2000). Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel Bağlılık. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Baycan, A. (1985). *An Analysis of Several Aspects of Job Satisfaction Between Different Occupational Groups* (Master's thesis, Boüaziçi University, İstanbul).
- Bass, B.M. (2000). The future of leadership in learning organizations. *The Journal of Leadership Studies*, 7(3), 18-40.
- Başaran, İ. E. (2008). *Örgütsel davranış insanın üretim gücü*. Ankara: Ekinoks.
- Başbekleyen, M. A. (2019). *Okul yöneticilerinin dönüşümsel, etkileşimsel liderlik davranışları ile iş doyumunu arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul).
- Baştürk, F. F. (2009). *Ücret Tatmini ile Ücret Yönetiminde Örgütsel Adalet Algısı Arasındaki İlişki ve Bir Araştırma* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul).
- Baltacı, F., Güçlü, C. ve Çeliker, N. (2014). Liderlik Davranışının örgütsel adalet algısı ve işten ayrılma niyeti üzerine etkileri: konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19,(3) 353-370.
- Batmaz, M. (2012). *Yöneticilerin yönetim tarzlarının çalışanların iş doyumlarına etkileri*. (Yüksek lisans tezi. (Ufuk Üniversitesi, İstanbul).
- Berberol H. (2015). *Okulöncesi eğitiminden sorumlu müdürlerin liderlik stillerinin öğretmenlerin iş doyumunu üzerine etkisi*. (Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, Muğla).
- Beycioglu, K., Ozer, N. and and Ugurlu, C. T. (2012). Distributed leadership and organizational trust: the case of elementary schools. *Social and Behavioural Sciences*, 46, 3316-3319.
- Bhatti, N., Maitlo, G. M., Shaikh, N., Hashmi, M. A. and Faiz., M. S., (2012). The impact of autocratic and democratic leadership style on job satisfaction. *International Business Research*, 5(2),192-201.
- Bies, R. J., and Moag, J. S. (1986). Interactional justice: Communication criteria of fairness. In R. J. Lewicki (Ed.). *Research on negotiations in organizations*, 1, 43-55.
- Black, J.S. and L.W. Porter; (2000). *Management: meeting new challenges*. New Jersey: Prentice Hall.

- Bolman, L.G. and Deal, T. E., (2008). *Reframing organizations*. San Fransisco: Jossey Bass.
- Bozkurt, E. (2015). *Örgütsel adalet, örgütsel güven ve örgütsel sinizm arasındaki ilişki*. (Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir).
- Bryk, A. S. and Schneider, B. (1996). *Trust in schools: a core resource for improvement*. New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Brookfield, S. (2010). Leading democratically. *New Directions For Adult And Continuing Education*, 128, 5-13.
- Buckley, P., J., Clegg, J., Wang, C. (2002). The impact of inward FDI on the performance of Chienese manufacturing firms. *Journal of International Business Studies*, 33(4), 637-655.
- Bulut, M. G. (2019). *Gençlik ve spor il müdürlüklerinde çalışan antrenörlerin örgütsel güven ve iş doyumunun incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay).
- Burke, C. S., Stagl, K. C., Klein, C., Goodwin, G. F., Salas, E. and Halpin, S. M., (2006). What type of leadership behaviors are functional in teams? A meta-analysis. *The Leadership Quarterly*, 17(3), 288-307.
- Büyüköztürk, S., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, S. ve Demirel, F. (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri (18. bs.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyükyavuz, S. (2015). *Liderlik stillerinin çalışan motivasyonuna etkisi; Konya sağlık kuruluşları çalışanları örneği*. (Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul).
- Canbolat, S. G. (2016). *Yöneticilerin liderlik tarzlarına ilişkin çalışan algıları, Çedaş Grup Şirketleri örneği*, (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Çorum).
- Canlı, S. and Sindi, Ş. (2021). Okul müdürlerinin iş doyumunu nitel bir çalışma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel Sayı*, 69-88. DOI: 10.18026/cbayarsos.637436
- Chegini, Z., Janati, A., Asghari-Jafarabadi, M., and Khosravizadeh, O. (2019). Organizational commitment, job satisfaction, organizational justice and self-efficacy among nurses. *Nursing Practice Today*, 6(2), 86-93.
- Colquitt J. A., Greenberg, J., and Zapata-Phelan, C. (2005). What is Organizational Justice: An Historical Analysis. In J. Greenberg and J. A. Colquitt (Eds.), *Handbook of Organizational Justice*, 12, 3-57.
- Comrey, A. L. and Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis*(2. bs.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Costley, D. L., Santana-Melgoza, C. and Todd, R. (1994). *Human relations in organizations*. Minneapolis: West Publishing.
- Crosby, F. (1976). A model of egoistical relative deprivation. *Psychological Review*, 83(2), 85-113.
- Cummings, L.L. and Bromiley, P. (1996). The organizational trust inventory (OTI): Development and Validation. R. Kramer and T. Tyler (Ed.). *Trust in Organizations: Thousands Oaks in, 1*, 302-330. DOI: [10.4135/9781452243610.n15](https://doi.org/10.4135/9781452243610.n15)
- Çakmak, Ö., K. (2005). *Performans değerlendirme sistemlerinde örgütsel adalet algısı ve bir örnek olay çalışması*. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul).
- Çelik, H. (2016). *Demokratik ve örgütsel güven ilişkisi: Balıkesir merkez ilçeler örneği* (Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir).
- Çetin, D. (2016). *Okul yöneticilerinin etik liderlik davranışlarının öğretmenlerin iş doyumuna ile ilişkisi* (Yüksek lisans tezi, Zirve Üniversitesi, Gaziantep).
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları (3.Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çulha, Y. (2017). *Okul psikolojik danışmanlarının müdürlerinin liderlik stillerini algıları ile kendi iş doyumuna ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul).
- Dalgın, T. (2003). *Liderlik davranışlarının iş görenler tarafından algılanması ve iş görenlerin iş tatmini ve örgütsel bağlılığı üzerine etkileri: Marmaris yöresindeki beş yıldızlı otel işletmeleri üzerine uygulama* (Yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla).
- Demir, N. ve İnandı, Y. (2022). Okul Yöneticilerinin örgütsel adalet davranışları ile öğretmenlerin örgütsel bağlılık ve örgütsel güven duyguları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 57, 1-29. DOI:10.9779.paufed.1093082
- Demircan, N. ve Ceylan, A. (2003). Örgütsel güven kavramı: Nedenleri ve sonuçları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 10,2, 139-150.
- Demirel, Y. (2008). Örgütsel güvenin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Tekstil sektörü çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 5(2), 179-194.

- Doğan, Ü. (2022). Öğretmenlerin iş doyum düzeyleri ile okul yöneticilerinin liderlik stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Asya Studies*, 6(19), 11-20. DOI: 10.31455/asya.1061504
- Dost, İ. (2016). *Devlet liselerinde ve özel liselerdeki öğrencilerin liderlik stillerinin karşılaştırılması* (Yüksek lisans tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale).
- Dursun, Y. and Kocagöz, E. (2015). Yapısal eşitlik modellemesi ve regresyon: karşılaştırmalı bir analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 1-17. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesuibd/issue/5892/77926>
- Elma, C. (2013). The predictive value of teachers' perception of organizational justice on job satisfaction. *Eurasian Journal of Educational Research*, 51, 157-175.
- Elmas, A. G., and Aşçı, F. H. (2021). Yarışma yönelimleri ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türkiye Klinikleri Spor Bilimleri*, 13(3), 470-476.
- Eren, E. (2001). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Eren, S.S. ve Hayatoğlu, Ö. (2011). Etik iklimin satış elemanlarının iş tutumlarına ve iş performanslarına etkisi: ilaç sektöründe bir uygulama, *Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14),109-128.
- Ferguson, E.D. (2011). What adierians consider important for communication and decision-making in the workplace: Mutual respect and democratic leadership style. *The Journal of Individual Psychology*, 67(4), 432-437.
- Fidanoğlu, A. (2016). *Otokratik ve demokratik liderlik tarzının lidere ve takıma olan güvene etkisi: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde deneme modellenli araştırma*. (Yüksek lisans tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep).
- Field, A. (2000). *Discovering statistics using SPSS for windows*. London: Sage.
- Faragher, E. B., Cass, M., and Cooper, C. L. (2005). The relationship between job satisfaction and health: a meta-analysis. *Occupational and Environmental Medicine*, 62(2), 105-112.
- Folger, R. (1986). Rethinking equity theory. *Justice in Social Relations*, 7(4), 145-162.
- Folger, R., and Cropanzano, R. (1991). *Procedural justice and worker motivation in R. Steers and L. Porter (Eds.)*. New York: McGraw-Hill.
- Fornell, C., and Larcker, D.F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 48, 39-50.
- Fuller, B. and Morrison, R. (1999). The effects of psychological empowerment on transformational leadership and job satisfaction. *The Journal of Social Psychology*, 139(3), 389-391.
- Gamay, E. P., and Ancho, I. V. (2019). Principals bureaucratic management practices and job satisfaction in a city division. *Journal of Community Development Research*, 12(3), 33- 46.,
- Gilliland, S. W., and Chan, D. (2009). Örgütlerde adalet: Teori, Yöntemler ve Uygulamalar. N. Anderson, D. S. Öneş, H. H. Sinangil ve C. Viswesvaran (Eds.), *Endüstri, İş ve Örgüt Psikolojisi El Kitabı içinde* (2. cilt) (ss. 167-194). İstanbul: Literatür.
- Greenberg, J. (1987). A taxonomy of organizational justice theories. *Academy of Management Review*, 12(1), 9-22.
- Greenberg, J. (1990). Organizational justice: yesterday, today and tomorrow. *Journal of Management*, 16(2), 399-432.
- Greenberg, J., and Baron R., A. (2000). *Behavior in organizations, Seventh Edition*. New Jersey: Prentice Hall.
- Gurbetoğlu, A. and Genç Yücel, B. (2019). Okulöncesi eğitim kurumu yöneticilerinin liderlik stilleri ile öğretmenlerin iş doyumunu arasındaki ilişkinin ncelenmesi. *Temel Eğitim*, 1(2), 6-19. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/temelegitim/issue/44423/552090>
- Hair, J., Black, W., Babin, B. and Anderson, R. (2009). *Multivariate data analysis* (7th ed.): Nee Jersey: Prentice-Hall, Inc. Upper Saddle River.
- Hardy, G. E., Woods, D., and Wall, T.D. (2003). The impact of psychological distress on absence from work. *Journal of Applied Psychology*, 88, 2, 306-327.
- Hoppok, R. and Spielgler, (1938). Job satisfaction and Occupations. *The Vocational Guidance Journal*, 16(7), 636-643.
- Hoy, W. K., and Tschannen-Moran, M. (2003). The concept utilization and measurement of faculty trust in schools: Theomnibus T-scale. In: Hoy W. K. and Miskel, C. G. (Eds.). *Theory and Research in Educational Administration* (pp. 181-208). London: Information Age Publishing.

- Hoy, W. K. and Tarter, C. J. (2004). Organizational justice in schools: no justice without trust. *International Journal of Educational Management*, 18(4), 250-259.
- Hoy, W. K, Tarter, C. J. and Witkoskie, L. (1992). Faculty trust in colleagues: linking the principal with school effectiveness. *Journal of Research and Development in Education*, 26, 38–45.
- İlgar, L. (2005). *Eğitim yönetimi, okul yönetimi, sınıf yönetimi. (3.baskı)*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Irak, D., U. (2004). Örgütsel adalet: ortaya çıkışı, kuramsal yaklaşımlar ve bugünkü durumu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 7(13), 25-43.
- İçerli, L. (2010). Örgütsel Adalet: Kuramsal Bir Yaklaşım. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 67-92.
- İnandı, Y., Ağgün, N., ve Atik, Ü. (2010). Yönetici ve öğretmenlerin görüşlerine göre ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin iş doyum düzeyleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 102-126.
- İşcan, Ö. F. ve Sayın, U. (2011). Örgütsel adalet, iş tatmini ve örgütsel güven arasındaki ilişki. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(4), 195-216. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/atauniiibd/issue/2701/35617>
- Jöreskog, K. ve Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modeling with the SIMPLIS command language*. Lincolnwood: Scientific Software International, Inc.
- Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E., and Patton, G. K. (2001). The job satisfaction–job performance relationship: A qualitative and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 127(3), 376-407.
- Kars, M. and İnandı, Y. (2018). Relationship between school principals' leadership behaviours and teachers' organizational trust. *Eurasian Journal of Educational Research*, 74, 145-164, DOI: 10.14689/ejer.2018.74.8
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Karadağ, E., Başaran, A., & Korkmaz, T. (2009). İlköğretim okulu öğretmenlerinin algıladıkları liderlik biçimleri ile iş doyumları arasındaki ilişki. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 32-45.
- Karadirek, G. and Genç, K. Y. (2022). The mediating role of individualistic – collectivist culture on the relationship between organizational justice, job satisfaction, organizational commitment, organizational performance and organizational citizenship behaviour . *Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(1), 226-238. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joeep/issue/66260/1090159>
- Karaeminoğulları, A. (2006). *Öğretim elemanlarının örgütsel adalet algıları ile sergiledikleri üretkenliğe aykırı davranışları arasındaki ilişki ve bir araştırma*. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul).
- Kavak, A. ve Güler, G. (2019). Göç alan bölgelerde çalışan brans öğretmenlerinin iş doyumunu: Sultangazi örneği. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-21. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iauefd/issue/53056/702624>
- Kazancı, N. (2010). İlköğretim okullarındaki yöneticilerin liderlik stilleri ile öğretmenlerin örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki düzeyi (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya).
- Kete, D. (2015). Okul müdürlerinin liderlik stilleri, öğretmenlerin iş doyumunu ve örgütsel adalet algıları arasındaki ilişki (Yüksek lisans tezi, Zirve Üniversitesi, Gaziantep).
- Kline, R. B. (1998), *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: Guilford Press.
- Kline, R.B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. New York: The Guilford Press.
- Kline, R. B. (2016). *Principle and practice of structural equation modelling (4. bs.)*. New York: The Guilford Press.
- Kıray, A. (2011). Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik ampirik bir çalışma (Yüksek lisans tezi, Onsekiz Üniversitesi, Çanakkale).
- Kochanek, J. R. (2005). *Building trust for better schools*. California: Corwin Press A Sage Publications Company.
- Koç, H., Yazıcıoğlu, İ., ve Hatipoğlu, H. (2009). Öğretmenlerin iş doyum algıları ile performansları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 13-22.
- Korkmaz, M., Aras, G., Yücel, A. S., ve Kıygın, S. (2013). Sivil havacılık sektöründe kabin personelinin algıladıkları liderlik stilleri ve iş tatmini üzerindeki ilişkileri: Türk Hava Yolları örneği, *Journal of Academic Social Science Studies*, 6(7), 697-714.
- Lawler, E. E., 1973. Employee reactions to job characteristics. *Journal of Applied Psychology*, 55(3), 259-286.

- Levental, G. S. (1980). What Should Be Done With Equity Theory? K. J. Gerjen and M. S. Greenberg (Eds.), *Social exchange: Advances in theory and resarch* (pp. 27-55). New York: Plenum Press.
- Lima Rua, O.M. and Araujo, J.M.C. (2013). The influence of the transformational leadership in the organizational trust. *Harvard Deusto Business Research*, 2, 55-66.
- Locke, E. A., (1976). *The nature and causes of job satisfaction*, in M. D. Dunnette (Ed.), *Handbook of industrial and organizational psychology*. Chicago: Rand McNally.
- Mayer, R., C., Davis, J., H., Schoorman, F., D. (1995). An integrative model of organization trust. *The Academy of Management Review*, 20(3), 709-734.
- Mete, Y. (2014). *Liderlik, iş doyumunu ve sağlık çalışanları* (Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul).
- Mihmat, İ. (2018). *KKTC ortaöğretim okul müdürlerinin liderlik tarzlarının öğretmenlerin iş doyumuna etkisi*. (Yüksek lisans tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa).
- Mishra, J. and Morrissey, M. A. (1990). Trust in employee/employer relationships: A survey of West Michigan managers. *Public Personnel Management*, 19(4), 443-443.
- Mishra, A.K., (1996). Organizational Responses to Crisis: The Centrality of Trust. In: Kramer, R.M. and Tyler, T.R., E., Eds., *Trust in Organizations*, Sage, Thousand Oaks, 261-287.
- Mücedidi, A. (2020). The effect of transformational leadership on job satisfaction: A research on private sector employees in Istanbul. (Master's thesis, Bahçeşehir University, İstanbul).
- Moorman, R., H. (1991). Relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors: do fairness perception influence employee citizenship. *Journal of Applied Psychology*, 76(6), 845-855.
- Yanık, O., & Naktiyok, A. (2017). Etik (ahlaki) liderliğin çalışanların iş tatminine, örgütsel bağlılığına ve işten ayrılma niyetine etkisinde örgütsel güven ve örgütsel adalet algısının aracı rolü. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 297-324.
- Mutlu, B. (2003). *Demokratik liderlik ve iş gören motivasyonu*. (Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara).
- Naway, F. A. and Haris, I. (2017). The effect of career development, perception of organizational justice and job satisfaction on teacher's organizational citizenship behavior. *International Review of Management and Marketing*, 7(2), 17-21. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/irmm/issue/32104/355787>
- Nazim, F., and Mahmood, A. (2018). A study of relationship between leadership style and job satisfaction. *Journal of Research in Social Sciences*, 6(1), 165-181.
- Ndaipa, C. J. (2016). Leadership styles adopted by headteachers and the influence on staff performance in primary schools of Chimoio cluster in Mozambique. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences*, 5, 107-115.
- Nojani, M. I., Arjmandnia, A. A., Afrooz, G. A., and Rajabi, M. (2012). The study on relationship between organizational justice and job satisfaction in teachers working in general, special and gifted education systems. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 2900-2905. DOI: [10.1016/j.sbspro.2012.05.586](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.586)
- Northouse, P. G. (2009). *Introduction to leadership: Concepts and practice* (1st ed.). California: Sage Publications.
- Novitasari, D., Asbari, M., Wijaya, M. R., and Yuwono, T. (2020). Effect of organizational justice on organizational commitment: mediating role of intrinsic and extrinsic satisfaction. *International Journal of Science and Management Studies*, 3(3), 96-112.
- O'Driscoll, M. P., and Beehr, T. A. (1994). Supervisor Behaviors, Role Stressors and Uncertainty as Predictors of Personal Outcomes for Subordinates. *Journal of Organisational Behaviour*, 15, 141-154.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel adaletin bireyler arası saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitebhattsi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 77-96.
- Özen İşbaşı, J. (2001). Çalışanların yöneticilerine duydukları güvenin ve örgütsel adalete ilişkin algılamalarının vatandaşlık davranışı oluşumundaki rolü. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 51-73.
- Özgan, H. (2011). Örgütsel davranış bağlamında öğretmenlerin örgütsel adalet, güven, bağlılık, yönetici değerlendirme ve çatışma yönetimi stratejileri algıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(1), 229-247.
- Özkalp, E. ve Kirel, Ç. (2018). *Örgütsel davranış*. Bursa: Seçkin basım Yayın.

- Özmen, Ö., Arbak, Y. ve Özer, P. (2007). Adalete verilen değerin adalet algıları üzerindeki etkisinin sorgulanmasına ilişkin bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 7(1), 17-33.
- Peker, S., İnandı, Y., and Gılıç, F. (2018). The Relationship between Leadership Styles (Autocratic and Democratic) of School Administrators and the Mobbing Teachers Suffer. *European Journal of Contemporary Education*, 7(1), 150-164.
- Perks, H. Ve S.V. Halliday; (2003). "Sources, Signs And Signalling For Fast Trust Creation İn Organisational Relationships". *European Management Journal*, 21(3), 338-350.
- Peter, F., Kloeckner, N., Dalbert, C., and Radant, M. (2012). Belief in a just world, teacher justice and student achievement: A multilevel study. *Learning and Individual Differences*, 22, 55-63. DOI: 10.1016/j.lindif.2011.09.011.
- Polat, S., and Celep, C. (2008). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin algıları Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 54, 307-331.
- Polat, S. (2007). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları, örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. (Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli).
- Polyhart, R., Ryan, M. (1997). Toward an explanation of applicant reactions: an examination of organizational justice and attribution frameworks. *Organizational Behavior and Human Decision Process*, 72, 308-335.
- Reisinger, Y. and Turner, L., (1999). Structural Equation Modeling with LISREL: Application in Tourism, *Tourism Management*, Vol.20, pp.71-88.
- Reyhanoglu, M. (2006). Ar-ge iş birliklerinde güven: Ankara'daki teknoparklarda faaliyet gösteren işletmelerde bir araştırma. (Dokroa tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara).
- Robbins, S.P. and Judge, T.A. (2011). *Organizational behavior*. New Jersey: Prentice Hall
- Sabuncuoglu, Z. and Tuz, M. (1998). *Örgütsel psikoloji (3rd ed.)*. Bursa: Alfa Yayıncılık.
- Schoorman, F.D. and Mayer, R. and Davis, J. (2007). "An Integrative model of organizational trust: past, present and future". *Academy of Management Review*, 32(2), 344-354.
- Sezgin, F., ve Yıldızhan, Y. (2013). Örgütsel adalet ile iş doyumunu arasındaki ilişki: Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü Örneği. *Milli Eğitim Dergisi*, 43(200), 220-235.
- Schneider, B., Brief, A. P. and Guzzo, R. A. (1996). Creating a climate and culture for sustainable organizational change. *Organisational Dynamics*, 24(4), 7-19.
- Sumer, N., (2000). Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6),49-73.
- Spillane, J. P. and Thompson, C. L. (1997). Reconstructing conceptions of local capacity: The local education agency's capacity for ambitious instructional reform. *Education Evaluation and Policy Analysis*, 19 (2), 185-203.
- Spector, P. E. (1997). *Job satisfaction: Application, assessment, causes and consequences*. Thousand Oaks. CA: Sage.
- Susan, B. ve Whiteley, P. (2007), *Kusursuz Liderlik*, Çeviren: Ümit Şensoy. İstanbul: Acar Basım.
- Şahin, R. Ve Kavas, E. (2016). Örgütsel adalet ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin belirlenmesinde öğretmenlere yönelik bir araştırma: Bayat örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(14), 119-140.
- Şimşek, Ö. F. (2020). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Eğitim Danışmanlık Hiz.
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*. Needham Heights: Allyn and Bacon, Inc.
- Tabachnick, B.G. and Fidell, L.S. (2015). Çok Değişkenli İstatistikler (6. Basımdan Çev. Mustafa Baloğlu). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tağraf, H. ve Çalman, İ., (2009). Ohio üniversitesi liderlik modeline göre oluşan liderlik biçimlerinin işletmelerin ihracat performansı üzerine etkisi ve Gaziantep ilinde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 137-138.
- Taş, A., ve Önder, E. (2010). Yöneticilerin liderlik davranışlarının personel iş doyumuna etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32), 17-30.

- Taşkın, F. ve Dilek, R. (2010). Örgütsel güven ve örgütsel bağlılık üzerine bir alan araştırması. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 37-46. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/oybd/issue/16335/171007>
- Tengilimoğlu, D. (2005). Hizmet işletmelerinde liderlik davranışları ile iş doyumunu arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 23-45.
- Terzi, A. R. (2018). *Kuramdan Araştırmaya Okul İklimi*. Ankara: Detay Yayınları.
- Tokgöz, E., and Seymen, O. A. (2013). Örgütsel güven, örgütsel özdeşleşme ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: Bir devlet hastanesinde araştırma. *Öneri*, 10(39), 61-76.
- Türkçapar, Ü. (2012). Beden eğitimi öğretmenlerinin farklı değişkenler açısından iş doyumunu düzeylerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi dergisi*, 32(2), 311-335.
- Tüzün, İ. K. (2006) *Örgütsel güven, örgütsel kimlik ve örgütsel özdeşleşme ilişkisi: Uygulamalı bir çalışma*. (Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara).
- Ulucan, B. (2018). *Beden Eğitimi Öğretmenleri Tarafından Algılanan Örgütsel Destek ile Örgütsel Güven arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya).
- Wan Omar, W. A., and Hussin, F. (2013). Transformational leadership style and job satisfaction relationship: A study of structural equation modeling (SEM). *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 3(2), 346-365.
- Wiener, Y. (1982). Commitment in organizations: A Normative View. *Academy of Management Reviews*, 7(3), 418-428.
- Whitener, E., M., Brodt, S., E., Koorsgard, M., A., Werner, J., M. (1998). Managers as initiators of trust: An Exchange relationship framework founder standing managerial trust worthy behavioral. *Academy of Management Reviews*, 23(3), 513-530.
- Williams, 1999 – Williams, Michael. (1999). *Test Your Management Skills*. London: Thorogood Limited.
- Wright, T. A., and Cropanzano, R. (2000). Psychological well-being and job satisfaction as predictors of job performance. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 84-94.
- Vakola, M., and Nikolaou, I. (2012). *Organizational psychology and behaviour*. Greek: Rosili Publications.
- Vesterinen, S., Isola, A. and Paasivaara, L., 2009. Leadership styles of Finnish nurse managers and factors influencing it. *Journal of Nursing Management*, 17(4), 503-509.
- Vigoda-Gadot, E., 2007. Leadership style, organisational politics, and employees' performance: An empirical examination of two competing models. *Personnel Review*, 36(5), 661-683.
- Vroom, V.K., 1964. *Work and motivation*. New York: Wiley.
- Vural, T. (2010). *Lider olarak orkestra şefi*. (Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara).
- Yalçın, E. (2014). *Özel dershanede çalışan öğretmenlerin örgütsel güvenleri ile iş doyumunu arasındaki ilişki*. (Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya).
- Yavuz, M. (2012). Özel dershanelerde görev yapan öğretmenlerin örgütsel adalet algıları. *International Periodical For the Languages*, 7(2), 1147-1160.
- Yean, T., F. and Yousof, A. (2016). Organizational justice: A conceptual mdiscussion. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 219, 798-803.
- Yıldırım, F. (2002). *Çalışma yaşamında örgüte bağlılık ve örgütsel adalet ilişkisi*. (Doktora tezi, Ankara üniversitesi, Ankara).
- Yılmaz, E. (2005). Okullarda örgütsel güven ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 567–580.
- Yılmaz, K. (2004). Okul yöneticilerinin destekleyici liderlik davranışları ile okullardaki güven arasındaki ilişki konusunda ilköğretim okulu öğretmenlerinin görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 117-131.
- Yılmaz, K. (2006). Güven ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 69–80.
- Yılmaz, K. and Altınkurt, Y. (2012). Liderlik davranışları, örgütsel adalet ve örgütsel güven arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 12-24.
- Yılmaz, K. (2009). Özel dershane öğretmenlerinin örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 15(59), 471-490.

- Yılmaz, T. (2014). *Özel okullardaki ilkokul müdürlerinin liderlik biçimi ile sınıf öğretmenlerinin iş doyumunu arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul).
- Yılmaz, V. (2004), "Lisrel ile Yapısal Eşitlik Modelleri: Tüketici Şikayetlerine Uygulanması". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 77-90.
- Yılmaz, D. (2014). *Dağıtılmış liderliğin örgütsel güven ile algılanan örgütsel destek ve okul başarısıyla ilişkisi*. (Doktora tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir).
- Yerlisu Lapa, T., Serdar, E., Tercan Kaas, E., Çakır, V. O. ve Köse, E. (2020). Rekreasyonda algılanan sağlık çıktıları ölçeğinin Türkçe versiyonunun psikometrik özellikleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 31(2), 83-95. DOI: 10.17644/sbd.684205
- Zeren, H. (2007). *İlköğretim okulu müdürlerinin dönüşümcü liderlik stilleri ile bu okullarda görevli öğretmenlerin örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa).

Demokrat Parti Dönemi'nde Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Murat Akgümüş^{1,2}

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti, Türk devletlerinin köklü tarihi ve birikimi üzerine kurulmuştur. Mustafa K. Atatürk, 29 Ekim 1923'te Türkiye'nin yönetim biçiminin cumhuriyet olduğunu ilan etmiştir. 1923-1960 yılları arasında cumhurbaşkanı 1924 Anayasasına göre Meclis tarafından seçilmiştir. 1924 Anayasasına göre seçilen Mustafa K. Atatürk 1923-1938, İsmet İnönü 1938-1950, Celal Bayar ise 1950-1960 yılları arasında cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Celal Bayar, Atatürk döneminde milli ekonominin kurulması için çaba harcamıştır. Uzun yıllar CHP milletvekili olan Bayar, 1946 yılında CHP'den ayrılan arkadaşlarıyla birlikte Demokrat Parti'yi kurmuştur. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından Meclis tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı seçim sürecini kapsamlı bir şekilde ortaya koymak amacıyla hazırlanan araştırma makalesinde 1950, 1954 ve 1957 yıllarındaki cumhurbaşkanlığı seçimleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanakları, Resmi gazete ve ulusal basın ayrıntılı olarak incelenip değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1924 Anayasası, Meclis, Cumhurbaşkanı.

Celal Bayar's Presidential Elections During the Democrat Party Period

ABSTRACT

The Republic of Turkey was founded on the deep-rooted history and accumulation of the Turkish states that existed in the past. Mustafa K. Atatürk has declared that Turkey's form of government was a republic on October 29, 1923. Between 1923 and 1960, the President was elected by the Parliament according to the 1924 Constitution. Elected according to the 1924 Constitution, Mustafa K. Atatürk between 1923 and 1938, İsmet İnönü between 1938 and 1950, and Celal Bayar served as president between 1950 and 1960. Celal Bayar has been efforts to establish the national economy during the Atatürk period. Bayar, a CHP deputy for many years, founded the Democrat Party with his friends who left the CHP in 1946. After the Democratic Party came to power in the 1950 elections, he was elected President by the Parliament. In the research article prepared to reveal Celal Bayar' Presidential election process in a comprehensive manner, the Presidential elections of 1950, 1954 and 1957 years has examined. The Grand National Assembly of Turkey minutes, the Official Gazette and the national press used Within the scope of the research were examined and evaluated in detail.

Keywords: 1924 Constitution, Council, President.

¹ İletişim Yazarı: murat.akgumus@adalet.gov.tr

² Dr. T.C. Adalet Bakanlığı / Kayseri, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-8516-9416.

(Makale Gönderim Tarihi: 09.07.2024 / Yayın Tarihi:29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1512956](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1512956)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

1. GİRİŞ

Celal Bayar, 16 Mayıs 1883 tarihinde Bursa'nın Gemlik İlçesi Umur Bey Köyü'nde doğmuştur. Kendisiyle beraber iki kız kardeşi bulunmaktaydı. Çocukluğu köyde ekonomik sıkıntıyla geçmiştir. İlköğrenimini ve orta öğrenimini Bursa'nın Umur Bey Köyü'nde tamamladıktan sonra İpek Meslek Yüksek Okulu'nda ve Fransız Kolejinde öğrenim görmüştür. Eğitim hayatını tamamladıktan sonra Ziraat Bankası'nda çalışmaya başlamıştır. İş hayatına atıldıktan sonra hukuk ve bankacılık alanında çalışmıştır (Arslan, 2013, s. 538-539). Küçük yaşlarda siyasete ilgi duymaya başlamıştır (Demir, 2009, s. 54). Jön Türklerin Avrupa'daki siyasi faaliyetlerinden etkilenerek 1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti Küme örgütüne katılmıştır. Cemiyetin İzmir Şubesi Genel Sekteri olarak görev almıştır (Arslan, 2013, s. 538-539). Batı Anadolu'da Talat Paşa tarafından özel olarak görevlendirildiği için İttihat Terakki Cemiyeti'nin önde gelen isimlerinden biri haline gelmiştir (Demir, 2009, s. 54).

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline engel olmak için İzmir Müdafaa-i Hukuk Osmaniye Cemiyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir (Orhan, 2019, s. 24). İzmir Müdafaa-i Hukuk Osmaniye Cemiyeti yönetiminde yer alarak, halkı düşmana karşı örgütlemiştir. İzmir ve çevresindeki direniş ve örgütlenme çalışmaları Yunanlıları tedirgin etmiştir. Hakkında tutuklama kararı verilmesi üzerine İzmir'den ayrılmak zorunda kalmıştır. İzmir'den ayrıldıktan sonra önce Ödemiş'e ardından Aydın'a geçerek vatanın bağımsızlığı için çalışmıştır. Tanınmamak için hoca kıyafeti giymek ve adını değiştirmek zorunda kalmıştır. Batı Anadolu'daki çalışmalarını Galip Hoca takma adıyla halkın arasına karışarak sürdürmüştür (Demir, 2009, s. 57-59). Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı silahlı mücadelenin başlaması üzerine Köşk Cephesi ve Akhisar Cephesinde yer almıştır. Akhisar Cephesinde bulunduğu sırada Milli Alay Komutanı olarak görev yapmıştır. Milli Alay Komutanı olarak Türk kuvvetlerin moral motivasyonunun ve birlikteliğinin artırılmasını, cepheye asker ikmal yapılmasını, yöre halkının düşmana karşı örgütlenmesini sağlamıştır. Batı Cephesinde düzenli ordunun Yunanlılara karşı başarılı olması için her türlü gayret ve çabayı göstermiştir. Millî Mücadele yıllarında Akhisar ve çevresinde yaptığı çalışmalarla halkın sevgisini ve takdirini kazanmıştır (Orhan, 2019, s. 24-31).

Batı Anadolu'da sevilen ve saygı duyulan biri haline gelmesi üzerine Akhisar halkının ve ileri gelenlerinin talebine uyarak milletvekili olmayı kabul etmiştir. Son Osmanlı Mebussan Meclisi'nde Saruhan (Manisa) Milletvekili olarak yer almıştır. Son Osmanlı Mebussan Meclisi'nde "Misakı Milli" kararının alınmasına destek vermiştir. Son Osmanlı Mebussan Meclisi'nin dağıtılması üzerine hayatının tehlike girdiğini gören Bayar, Kara Vasıf ve Rauf Orbay aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ile iletişime geçmiştir. Kısa bir süre içerisinde İstanbul'dan ayrılarak Bursa'ya gelmiş. Bursa'da bulunduğu esnada Aznavur İsyanı ile alakadar olmuştur (Şenşekerci, 1999, s. 54-64). Mustafa K. Paşa'nın talebi üzerine Bilecik ve Eskişehir üzerinden Ankara'ya gelmiştir. Ankara'da Birinci Meclis'te Bursa Milletvekili, 1921 Bakanlar Kurulunda İktisat Vekili, 1923'te İzmir Milletvekili, Cumhuriyetin ilanında sonra İmar ve İskân Vekili olarak görev yapmıştır. 1924 yılında İktisat Vekilliği'nden ayrılarak İş Bankası'nın kuruluşunda yer almıştır. 1932 yılına kadar

İş Bankası'nda Umum Müdürü olarak görev yapmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında milli ekonomi politikasının uygulayıcısı ve Türkiye'nin ekonomi politikalarının belirleyicisi olmuştur (Buçukcu, 2020, s. 83-86).

Bayar, İktisat Vekilli iken Türkiye'nin kalkınma hızı %9'u aşmış, sanayileşme ve büyüme oranı %10'a ulaşmıştır (Çavdar, 1992, s. 216-218). İsmet İnönü, Mustafa K. Atatürk ile bazı konularda fikir ayrılığına düşmesi üzerine 1937 yılında başbakanlıktan ayrılmıştır. Bunun üzerine Mustafa K. Atatürk 25 Ekim 1937'de İktisat Vekili C. Bayar'ı Başvekil olarak tayin etmiştir. Ancak Atatürk'ün vefatından bir yıl sonra kendi isteğiyle 24 Ocak 1939'da Başbakanlık görevinden ayrılmıştır. Uzun yıllar Cumhuriyet Halk Partisi'nde siyaset yapan Bayar, Refik Koraltan, Emin Sazak, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes ile 14 Mayıs 1945'te "*Çiftçi Topraklandırma Kanununa*" karşı çıkmıştır (Orhan, 2019, s. 44-55, 58, 63-68). Cumhuriyet Halk Partisi'nde anti demokratik uygulamaların ortadan kaldırılması ve hükümetin gerçek anlamda Melis tarafından denetlenmesi için Koraltan, Menderes, Köprülü'yle "*Dörtlü Takriri*" vermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, parti içi muhalefet yaptığı gerekçesiyle Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü ile yollarını ayırmıştır (Yücel, 2012, s. 27-28). Bayar, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan Menderes, Koraltan ve Köprülü ile birlikte 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşında muhalefet lideri olarak siyasetin içerisinde yer almaya devam etmiştir. 1907'den beri aktif siyasetin içerisinde yer alan Bayar, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'yi iktidara taşımıştır. Demokrat Parti döneminde cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine 1950-1960 yılları arasında 3. cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır (Orhan, 2019, s. 44-55, 58, 63-68).

Türkiye, 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmesi üzerine halk egemenliğine dayanan bir yönetim şeklini benimsemiştir. Bu rejim sayesinde yöneticiler seçimle iktidara gelmeye başlamıştır. Genel seçilmişlerin ardından en çok oyu alan siyasi parti hükümeti kurarak ülkeyi yönetilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra ortaya çıkan Cumhurbaşkanlığı makamına Meclis tarafından cumhurbaşkanı seçilmeye başlamıştır. Günümüze kadar Meclis tarafından; Mustafa K. Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar, Cemal Gürsel, Cevdet Sunay, Fahri Korutürk, Kenan Evren, Turgut Özal, Süleyman Demirel, Ahmet Necdet Sezer ve Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmiştir (Kalkan, 2023, s. 466).

Literatür taraması yapıldığında önemli bir devlet adamı olan C. Bayar hakkında birçok akademik çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarda doğrudan ve dolaylı olarak Bayar'ın hayatından, kişiliğinden, siyasi yönünden, devlet adamlığından, vatanseverliğinden söz edildiği görülmüştür. Yalnız Asya Kalkan'ın "*Partili Cumhurbaşkanlığına Bir Örnek: Celal Bayar*" adlı makalesinde Bayar'ın cumhurbaşkanlığı döneminden bahsettiği görülmüştür. A. Kalkan, makalesinde çok kısa olsa da Bayar'ın cumhurbaşkanlığı seçimine değinmiştir. Bu nedenle Bayar'ın cumhurbaşkanlığı seçimini değerlendirme ihtiyacı doğmuştur. 3. Cumhurbaşkanı seçilen Bayar'ın cumhurbaşkanlığı seçimini kapsamlı bir şekilde değerlendirmek amacıyla bu makale hazırlanmıştır. Bu çalışmanın önemi arşiv belgeleri ve basın üzerinden Bayar'ın cumhurbaşkanlığı seçimini benzerlikleriyle ve farklılıklarıyla ortaya koymaktır. Araştırma

kapsamında Meclis arşivi, gazete, kitap, makale, tez gibi eserlerden üzerinden Bayar'ın cumhurbaşkanlığı seçimi incelenip değerlendirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimi Meclis tarafından gerçekleştirildiği için TBMM arşivi cumhurbaşkanı seçim sürecine ayrıntılı bir şekilde yer verdiği görülmektedir. Kimin cumhurbaşkanı olacağını merak uyandıran bir konu olduğu için dönemin gazeteleri cumhurbaşkanı seçim sürecinden bahsettiği görülmüştür. Bundan dolayı cumhurbaşkanı seçimiyle ilgili gazetelerde çok sayıda haberin yer aldığı belirlenmiştir. Makale, tez, kitap gibi araştırma eserlerin de doğrudan ve dolaylı olarak Bayar'ın cumhurbaşkanlığı dönemine değindiği tespit edilmiştir.

2. TÜRKİYE CUMHURİYET ANAYASASINA GÖRE CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

Anayasaya ilave edilen 29 Ekim 1923 tarihli 364 sayılı “Teşkilât-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevâddının Tavzihin Tadiline Dair Kanun” ile Türkiye'nin yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu belirtilmiştir. “Teşkilât-ı Esasiye Kanununun Bazı Mevâddının Tavzihin Tadiline Dair Kanun'un 10. Maddesi uyarınca, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından Meclis üyeleri arasından seçileceği ifade edilmiştir. Mevcut cumhurbaşkanının Meclis üyeleri arasından yeni cumhurbaşkanı seçilinceye kadar görevine devam edeceği belirtilmiştir (TBMM Zabıt Cerideleri, 1336, s. 15). 1924 Anayasasında: Cumhurbaşkanının ülke dışına seyahati, hastalık, çekilme ya da ölüm gibi sebepleri ortaya çıkarsa cumhurbaşkanlığı makamına Meclis başkanın vekâlet edeceği ifade edilmekteydi. Cumhurbaşkanlığı makamının boş kalmaması için cumhurbaşkanı seçimin vakit kaybetmeden yapılacağı belirtilmekteydi (TC Anayasa Mahkemesi, 2024, 1924 Anayasası, s. 4-5). Meclis üyesi Mustafa Kemal, 29.10.1923 tarih ve 364 sayılı kanunla Meclis tarafından ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Mustafa K. Atatürk'ten sonra İsmet İnönü ve Celal Bayar da 1924 Anayasasının 31. Maddesine göre, Meclis tarafından cumhurbaşkanı seçilmiştir (TBMM Zabıt Cerideleri 1924, Ahkâmı Esasiye Kanun No: 491). Mustafa K Atatürk, 1923-1928 yılları arasında her dört yılda bir yapılan seçime tek aday olarak cumhurbaşkanı seçilmiştir (Lüleci, 2023, s. 175, 177). Mustafa K Atatürk, 10 Kasım 1938'e kadar cumhurbaşkanlığı görevini yürütmüştür (Turan, 2020, s. 31). Cumhurbaşkanlığı Seçim Kanunu'nda 19.01.2012 tarihinde yapılan değişiklikle cumhurbaşkanının beş yıl süreyle halk tarafından seçileceği belirtilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Seçim Kanunu'nda: 40 yaşını doldurmuş, yükseköğretim mezunu, TBMM üyesi veya milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşlarının cumhurbaşkanı adayı olabileceği ifade edilmiştir. Söz konusu değişiklikten önce cumhurbaşkanı seçilen birisinin bir daha cumhurbaşkanı seçilmeyeceği belirtilmekte iken, Cumhurbaşkanlığı Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikle aynı kişinin en az iki defa cumhurbaşkanı olarak seçilebilecektir (Resmî Gazete, Sayı: 28185, 26 Aralık 2012).

3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE CELAL BAYAR'IN İLK CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

1950 genel seçimlerine 8.905.743 seçmenden 7.953.055'i iştirak etmiştir. Seçime katılım oranı %89,3 olarak gerçekleşmiştir. Seçim sonuçlarından 1950 genel seçimlerine

vatandaşların yoğun bir ilgi gösterdiği görülmüştür. 1950 genel seçimlerine katılım oranının yüksek çıkması, halkın değişimden yana olduğunu göstermiştir (Aydın, 2010, s. 97). Demokrat Parti, 1950 genel seçimlerinde %53,59 oy alarak tek başına iktidara gelmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi %39,98 oy alarak ana muhalefet partisi olmuştur. 1950 genel seçimlerinde Demokrat Parti 408 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi 69 milletvekili, Millet Partisi 1 milletvekili, bağımsızlar ise 9 milletvekili kazanmıştır. Meclis çoğunluğunu elde eden Demokrat Parti, hükümeti kurma ve cumhurbaşkanını seçme hakkını elde etmiştir (Özden, Temel vd. 2023, s. 1026). 1950 genel seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidarını son verdiği için "Beyaz İhtilal" olarak adlandırılmıştır (Arcayürek, 2014, s. 122-123). Kemal Karpat, 1950 genel seçimlerinde sonra Demokrat Parti'nin iktidarı devralması üzerine kaleme aldığı eserinde şu ifadelerle yer vermiştir:

"İktidarın bırakılması konusunda kısa süreli bir duraklama evresinden sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Celal Bayar'ı Çankaya Köşküne davet ederek, seçimden galip gelen partiye idarenin bırakılmasıyla ilgi şartları istişare etmiştir. İsmet İnönü ve Celal Bayar, soğukkanlı bir şekilde hareket ederek, gerilimi azaltmıştır. Ülkenin idaresi seçimden galip gelen partiye devredilmiştir" (Karpat, 2017, s. 328).

1950 genel seçimlerinden sonra cumhurbaşkanının kim olacağı sorusu gündeme gelmiştir. DP lideri 1950 genel seçimlerinden önce partisiz cumhurbaşkanlığını savunmuş ve seçim kampanyasını buna göre yürütmüştür. Bundan dolayı 1950 genel seçimlerinden sonra cumhurbaşkanının kim olacağı belirlenmemiştir. Demokrat Partililer cumhurbaşkanının kim olacağı mevzusunda görüş ayrılığına içerine düşmüştür (Özdemir, 2007, s. 130). Bu nedenle Cumhurbaşkanı adayını belirleme sürecinde DP Meclis Gurubu ikiye bölünmüştür. Bazı Demokratlar liderlerinin partinin başında kalmasını öne sürerken bazı partililer de devlet başkanı olması gerektiğini ileri sürmüştür (Tuncer, 2013, s. 49). Bu konuyla alakalı Sıtkı Yırcalı, partili arkadaşlarıyla yaptığı görüşmelerde, cumhurbaşkanlığına parti liderinin, Meclis başkanlığına Refik Koraltan'ın, başbakanlığa ise Adnan Menderes'in getirilmesinin düşünüldüğünü belirtmiştir (Yırcalı, 1982, s. 229-230). 20 Mayıs 1950 tarihinde toplanan DP Meclis Gurubu, parti liderini cumhurbaşkanı adayı gösterilip, gösterilmemesini görüşmüştür. DP Meclis Gurubu, parti liderinin cumhurbaşkanı aday gösterilip, gösterilmemesini oylamaya sunmuştur. DP Gurubundan 345 Milletvekili Bayar'ın cumhurbaşkanı olmasından yana, 31 milletvekili de parti liderliğinde kalmasından yana oy kullanmıştır. Demokratlar, liderlerini cumhurbaşkanı olmasını istemiştir (Burçak, 1998, s. 50). Şayet cumhurbaşkanlığına DP lideri yerine başka bir kişi aday gösterilmiş olsaydı, kuvvetler ayrılığı ilkesine uygun parlamenter rejim uygulanacaktı. DP liderinin cumhurbaşkanı adayı olmasıyla, İsmet İnönü'nün misyonunu devam ettirdiği görülmüştür. Bu nedenle DP dönemi sona erene kadar tek parti zihniyetinin devam ettiği anlaşılmıştır (Akin, 2009, s. 71-72). Bayar, Cumhurbaşkanı adayı gösterilince DP Lideri ve Başbakan olarak Adnan Menderes'i işaret etmiştir. Böylece İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde parti liderinin ve cumhurbaşkanının aynı kişiden olması geleneğine son verilmiştir (Kubalı, 1971, s. 376).

Basın geçmişten günümüze önemli siyasi gelişmeleri yakından takip etmiştir. Bu doğrultuda gazetelerin 1950 genel seçimlerinden sonra DP'nin hükümet kurma çalışmalarını ve cumhurbaşkanlığı seçim sürecine yer verdiği grlmştir. Yeni İstanbul gazetesinin 17 Mayıs 1950 tarihli haberinde:

“Celal Bayar'a memleketin birçok yerinden teklif yapılmaktadır. Bayar'ın cumhurbaşkanlığını kabul etmesi teklif edilmektedir. Bazı siyasi çevreler de Bayar'ın DP'yi kurduğunu memlekete çok önemli hizmetlerde bulunmak için Demokrat Parti'nin başında kalmaya devam etmesi gerektiğini belirtmekteydi. Birtakım kimseler de Bayar'ın cumhurbaşkanı olması durumunda pasif görevde kalacağını belirterek, başbakan olması gerektiğini savunmaktaydı. Hatta Bayar'ın yerine bağımsız Milletvekili Halil zyrek'in cumhurbaşkanlığına aday gösterilmesi gerektiği ileri sürenler bile vardı” (Yeni İstanbul, 17 Mayıs 1950, s. 1). Yeni İstanbul gazetesinin DP lideri üzerinde ne sürülen farklı görüşleri dile getirmiştir.

19 Mayıs 1950 tarihli Yeni Sabah gazetesinin, cumhurbaşkanı adayı ile ilgili yer verdiği haberinde:

“İki gündür devam eden D.P. Genel İdare Kurulu, Celal Bayar'ın cumhurbaşkanlığına getirilmesine karar vermiştir. Celal Bayar, cumhurbaşkanlığına getirilince, partisinden istifa edecektir. Esasen Bayar, Demokrat Parti'nin teşkilatı, çalışmaları ve görevlileri belirlediğinden dolayı kendisinin genel başkanlıkta kalmasına lüzum kalmamıştır. Bununla beraber Celal Bayar, cumhurbaşkanı olduğu zaman Türk milletinin sevgisine ve hürmetine mazhar olacağı, Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı olarak devletin milli menfaatlerini en iyi şekilde temsil edeceği ileri srlmştir. Diğer taraftan Demokrat Parti Genel Başkanı ve başbakanın ya Adnan Menderes ya da Fuat Köprülü olacağını iddia edilmekteydi” (Yeni Sabah, 19 Mayıs 1950, s. 5). Yeni Sabah gazetesi DP liderinin cumhurbaşkanı adayı olmasının gerekli ve yararlı olacağı belirtilerek, gerekçeleriyle beraber Bayar'ın cumhurbaşkanı adaylığını savunmuştur.

20 Mayıs 1950 tarihli Zafer gazetesinin DP liderinin cumhurbaşkanı adaylıyla ilgili yapmış olduğu haberinde:

“Demokrat Parti Meclis Gurubu, bugün toplanarak cumhurbaşkanı adayı, meclis başkanını ve başkanlık divanı namzetlerini belirleyecektir. Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı adayı gösterilmesi kuvvetleniyor” (Zafer, 20 Mayıs 1950, s. 1). Zafer gazetesinin cumhurbaşkanıyla beraber başbakan ve Meclis başkanında belirlenmekte olduğu dile getirmiştir.

21 Mayıs 1950 tarihli Akşam gazetesinin 1950 genel seçimlerinden ortaya çıkan siyasi duruma değinmiştir. Gazetenin bu konuyla alakalı yapmış olduğu haberinde:

“Demokrat Parti, 14 Mayıs seçimlerinden zaferle ayrılması üzerine ilgili partinin genel idare kurulu toplamış ardından partinin Meclis gurubunu toplayarak, Meclis başkanının, cumhurbaşkanının, başbakanının, meclis başkan yardımcılarının, parti başkanlık divanı üyelerinin kimler olacağına karar vermiştir. Demokrat Parti Genel Başkanın, Fuat

Köprülü, Adnan Menderes ya da Lütfi Karaosmanoğlu olacağı ileri sürülmekteydi. Meclis başkanlığına Refik Koraltan'ın aday gösterileceği belirtiliyordu. DP Meclis Gurubu, ilkin Celal Bayar'ın parti başkanlığına kılması istiyordu. Ancak DP Gurubu daha sonra Celal Bayar'ı cumhurbaşkanı adayı göstermeye karar vermiştir” diye bahsetmiştir (Akşam, 21 Mayıs 1950, s. 1).

22 Mayıs 1950 tarihli Zafer gazetesinin cumhurbaşkanı seçimine yer verdiği haberinde:

“9. Dönem Demokrat Parti milletvekilleri Refik Koraltan başkanlığında, Etnografya Müzesine giderek Atatürk'ün kabrini ziyaret etmiştir. Meclis, 22 Mayıs 1950 Pazartesi günü açılıyor, Cumhurbaşkanlığı seçimi Meclisin ilk gününde yapılacaktır. DP'nin cumhurbaşkanı adayı Celal Bayar'ın Meclis Umumi Heyetince cumhurbaşkanı seçilmesi muhtemel görünmektedir” diye söz etmiştir (Zafer, 22 Mayıs 1950, s. 1).

Yeni Sabah gazetesinin 23 Mayıs 1950 tarihli haberinde DP'nin hükümet kurma çalışmalarına, Meclis başkanlığı seçimine ve cumhurbaşkanı seçimine değindiği görülmektedir. Gazete haberinde:

“Meclis, en yaşlı üye Hüseyin Cahit Yalçın başkanlığında 22 Mayıs 1950'de saat: 13:00'da toplanmıştır. Meclis'in toplanması üzerine milletvekilleri birer birer ant içmiştir. Daha sonra milletvekilleri Meclis başkanlığı için oylarını kullanmış, Refik Koraltan'ı 375 oyla Meclis başkanı seçmiştir. Bundan sonra mebuslar, üç başkan vekilliği, üç idareci ve altı kâtiplik için seçim yapmıştır. Meclis başkan vekilliklerine, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen ve Fuat Hulusi Demirel seçilmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimine 453 milletvekili katılmıştır. Oyların tasnif edilmesi neticesinde 387 oy alan İstanbul Milletvekili Celal Bayar Türkiye'nin 3. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Meclise gelen Celal Bayar, Demokrat Partililer ve CHP'liler tarafından alkışlanmıştır. Celal Bayar, cumhurbaşkanı sıfatıyla ant içtikten sonra Şemsettin Günaltay hükümetinin istifası okunmuştur. Meclis saat: 20:25'te tekrar toplanmış ve cumhurbaşkanlığı tezkeresi okunmuştur. Şemsettin Günaltay hükümetinin sona erdiği, İstanbul Milletvekili Adnan Menderes'in Bakanlar Kurulu kurmak üzere görevlendirildiği bildirilmiştir. Başbakan Adnan Menderes kabinesi Mecliste okunarak ilan edilmiştir. DP Hükümetinde görev alan isimlerin; Başbakanın Adnan Menderes, Adalet Bakanının Halil Özyörük, Milli Savunma Bakanının Refik Şevket İnce, İçişleri Bakanının Rükneddin Nasuhioğlu, Dışişleri Bakanının Fuat Köprülü, Maliye Bakanının Halil Ayhan, Milli Eğitim Bakanının Avni Başman, Bayındırlık Bakanının Fahri Belen, Ekonomi ve Ticaret Bakanının Zühtü Velibeşe olduğu belirtilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanının Dr. Nihat R. Belger, Gümrük ve Tekel Bakanının Nuri Özsan, Tarım Bakanı Nihat İğriboz, Ulaştırma Bakanının Teyfik İleri, Çalışma Bakanının Hasan Polatkan, İşletmeler Bakanının Prof. Dr. Muhlis Ete olduğu açıklanmıştır” (Yeni Sabah, 23 Mayıs 1950, s. 1).

Mayıs 1950 tarihli Meclis tutanaklarını incelediğinde cumhurbaşkanı seçimine ilişkin detaylı bir bilginin yer aldığı görülmektedir. TBMM tutanak dergisinde:

“Meclis en yaşlı üye sıfatıyla Kars Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın tarafından açılmıştır. Geçici Meclis başkanı açılış konuşması tamamladıktan sonra milletvekilleri sırayla ant içmiştir. Milletvekilleri ant içtikten sonra Meclis başkanlığı seçimine geçilmiştir. Meclis başkanlığı seçimine 387 milletvekili katılmıştır. İçel Milletvekili Refik Koraltan, 385 oy alarak Meclis başkanı seçilmiştir. Daha sonra meclis Başkanlık Divanı (Başkanvekillikleri, kâtipler, idari üyeleri) için seçim yapılmıştır. TBMM başkanvekilliği için yapılan seçime 377 milletvekili katılmıştır. 376 oy alan Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı, 376 oy alan Bursa Milletvekili Hulusi Köymen, 375 oy alan İstanbul Milletvekili Fuat Hulusi Demirel Meclis Başkan Vekili seçilmiştir. TBMM Başkanlık Divanı Kâtipliği seçimine 379 mebus iştirak etmiştir. 377 oy alan Bursa Milletvekili Raif Aybar, 377 oy alan Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan, 377 oy alan Konya Milletvekili Ümrân Nafiz Yiğiter, 376 oy alan İstanbul Milletvekili Fûruzan Tekil, Meclis Divan Kâtibi seçilmiştir. 377 oy alan İstanbul Milletvekili Nazlı Tabar ve 376 oy alan Manisa Milletvekili Muzaffer Kurbanoğlu da Meclis Divan Kâtibi seçilmiştir. İçel Milletvekili Halil Atalay ve Kayseri Milletvekili Kâmil Gündeş 367 oy alarak, Kütahya Milletvekili İhsan Şerif Özgen 368 oy alarak Meclis İdare Kurulu üyesi seçilmiştir. Meclis başkanı kâtip, divan ve idare kurulu üyeleri belirlendikten sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine geçilmiştir. Meclis başkanı cumhurbaşkanı seçim sonucunu şöyle açıklamıştır: Cumhurbaşkanı seçimi için 453 mebus oylamaya iştirak etmiştir. İstanbul Mebusu Celal Bayar için 387 mebus rey kullanmıştır. İsmet İnönü için 64 mebus rey kullanmıştır. Halil Özyürek için 1 mebus rey kullanmıştır. Buna göre 387 rey alan İstanbul Mebusu Celal Bayar, cumhurbaşkanı seçilmiştir. Seçim neticesini cumhurbaşkanına iletmek ve Anayasa doğrultusunda cumhurbaşkanının ant içmesi için Meclise çağırarak üzere birleşime ara veriyorum.” Verilen aranın ardından Meclis tekrar toplanmış, Millet Meclisi Başkanı: “Cumhurbaşkanı yemin etmek için gelecektir. Cumhurbaşkanı Bayar, Meclisten içeri girdiğinde milletvekilleri ayağa kalkarak, alkışlamaya ve tezahüratta bulunmaya başlamıştır. Bayar, Meclis kürsüsünde yemin ettikten sonra milletvekilleri ayağa kalkarak, alkışlamaya ve tezahüratta bulunmaya başlamıştır” (TBMM Tutanak Dergisi, 1950, s. 2, 5, 7-8).

1950 yılı gazete haberleri incelendiğinde 1950 genel seçimlerinden sonra DP Meclis Gurubunun parti liderinin cumhurbaşkanı adaylığı üzerinde uzlaşma sağlayamadığı görülmektedir. Halkın sevgini kazanmış, saygı duyulan birinin cumhurbaşkanı olması gerektiği ve parti liderinin başbakanlıkta kalması gerektiği ileri sürülmüştür. Ancak DP Meclis Gurubu parti liderinin cumhurbaşkanı adayı gösterilip, gösterilmemesini oylamaya sunması üzerine çoğunluk Bayar’ın cumhurbaşkanı adayı gösterilmesini istemiştir. Bazı gazetelerin DP liderinin adaylığını destekler nitelikte yayın yaptığı görülmüştür.

Bir başka dikkat çekici nokta 1950 genel seçimlerinden sonra İsmet İnönü’nün, sağduyulu hareket ederek, halkın tercihine ve demokrasinin gereğine uygun hareket ederek iktidarı kendi rızasıyla Celal Bayar’a bırakması olmuştur. İsmet İnönü böyle bir şey istemeseydi hiçbir güç İnönü’yü böyle bir harekette bulunmaya zorlayamazdı. İnönü, iktidarı Demokrat Parti’ye bırakarak, parlamenter sistemin devamından yana olduğunu göstermiştir (Çakmak, 2016, s. 40). Demokrat Parti liderinin cumhurbaşkanı seçilmesiyle ilk defa sivil biri

Çankaya Köşkü'ne çıkmıştır. Bayar, deneyimli bir devlet adamı, Atatürk İlke ve İnkılaplarını benimsemiş birisi olduğu için cumhurbaşkanı adayı gösterilmiştir. 27 yıllık tek parti dönemin sona ermesi, Bayar'ın cumhurbaşkanı olması Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir (Kutay, 1982, s. 179). Üçüncü cumhurbaşkanının görevi nedeniyle kabineye başkanlık etmiş, ancak Meclis toplantılarına katılamamıştır ((Şenşekerci, 1999, s. 230).

4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE CELAL BAYAR'IN İKİNCİ CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

1954 genel seçimlerine 10.262.063 seçmenden 9.095.617'si katılmıştır. Seçime katılım oranı %88,63 olarak gerçekleşmiştir. DP oy oranını %58,42'ye çıkararak, 503 milletvekili elde etmiştir. CHP'nin oy oranı %39'dan, %35'e indiği için ancak 31 milletvekili çıkarabilmiştir. 1954 seçimlerine katılan Cumhuriyetçi Millet Partisi %5 oy alarak 5 milletvekili, bağımsızlar %0,62 oy alarak 2 milletvekili kazanmıştır (Aydın, 2010, s. 146). 1954 seçimlerinde Cumhurbaşkanı tamamen siyasetle içli dışlı olmuş, partisinin 4 yıllık icraatını halka anlatmıştır. 1924 Anayasası gereği Cumhurbaşkanı Meclis üyeleri arasından seçildiğinden cumhurbaşkanı İstanbul Milletvekiliği aday olmuştur (Kalkan, 2023, 476). Cumhurbaşkanı seçimlerini değerlendirmede önce 1954 genel seçimlerinde sonra ortaya çıkan siyasi durumu değerlendirmek gerekecektir. Cumhurbaşkanı Meclis tarafından seçildiği için Meclis çoğunluğunu elde eden partinin aday cumhurbaşkanı olmaktadır. Bu bakımdan 1954 genel seçimlerinden sonra DP, Meclis çoğunluğunu elde ettiği için DP'nin aday cumhurbaşkanı seçmiştir (Yücel, 2016, s. 68). Cumhurbaşkanlığı partiler ve kurumlar üstü bir makam olduğu için cumhurbaşkanının siyasi partilere karşı eşit mesafede ve tarafsız olması gerekiyordu. Bayar, cumhurbaşkanı olduğu halde DP ile siyasi bağımlı devam ettirmiştir. Nitekim Bayar, bir siyasi parti lideri gibi hareket ederek 1954 genel seçimlerinde DP'nin seçim çalışmalarına katılmıştır (Şahingiray, 1999, s. 77). DP, 1954 genel seçimlerinde radyoyu siyasi bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. DP, 1954 seçimlerini kazanmak için iktidar olanaklarını kullanmıştır (Akın, 2009, s. 66).

1954 genel seçimleri 2 Mayıs 1954 Pazar günü yapılmıştır. 1954 genel seçimlerine, DP, CHP, CMP ve TKP katılmıştır. 1954 genel seçimlerinde; DP, %57,6, CHP %35,4, CMP %4,9 oy almıştır. 1954 genel seçiminde çoğunluk sistemi uygulandığı için en çok oy olan siyasi parti, diğerlerinden daha fazla milletvekili çıkarmıştır. 1954 genel seçim sonuçlarına göre DP 504, CHP 31, CMP 5, Bağımsızlar 1 milletvekili kazanmıştır. Bu seçimde uygulanan "Çoğunluk Sistemi" nedeniyle CHP, aldığı oy oranının altında milletvekili kazanmıştır (Yılmaz, 2010, s. 546-547).

Basın, 1954 genel seçimlerinden sonra milletvekili çoğunluğu elde eden DP'nin hükümet kurma çalışmalarına ve cumhurbaşkanı seçimine yer vermiştir. Hürriyet gazetesinin 4 Mayıs 1954 tarihli haberinde:

"Demokrat Parti, ezici çoğunlukla 1954 genel seçimlerini kazanmıştır. Demokrat Parti, 64 ilden; 55 ilin tüm milletvekillerini, Cumhuriyet Halk Partisi, 3 ilin milletvekillerini, Cumhuriyetçi Millet Partisi de 1 ilin milletvekillerini kazanmıştır. Bundan başka Demokrat

Parti, 3 ilde de karma listeden 6 milletvekili çıkarmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, 31 milletvekiliyle ana muhalefet partisi olarak Meclis'te yer almıştır” denilerek 1954 seçim sonuçlarından bahsedilmiştir (Hürriyet, 4 Mayıs 1954, s. 1).

13 Mayıs 1954 tarihli Akşam gazetesinin DP'nin hükümet kurma çalışmaları ile cumhurbaşkanı seçiminden söz ettiği görülmektedir. Gazete haberinde:

“Dün D.P. Meclis Gurubunda konuşan Başbakan öncelikli gayelerinin hali hazırda devam eden çalışmaları neticelendirmek olduğunu ifade etti. Bu arada D.P. Meclis Gurubu Meclis Başkanı ve Riyaset Divanı adaylarını tespit etti. Ayrıca D.P. Meclis Gurubu hiç kimsenin cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilmediğini, ancak tüm oyların ittifakla Celal Bayar'a verilmesini kararlaştırmıştır. Hükümette yer alacak bakanların durumu daha sonra netlik kazanacak, beş bakanın görevine devam edecek, 6 bakanın değişecek, 4 bakanın durumu ise henüz netlik kazanmamıştır” ifadeleri yer almıştır (Akşam, 13 Mayıs 1954, s. 1-2).

Cumhuriyet gazetesi de DP'nin hükümet kurma çalışmalarına ve cumhurbaşkanlığı seçimine yer vermiştir. Gazetesinin 15 Mayıs 1954 tarihli sayısında:

“10. Dönem Millet Meclisi, dün toplanarak çalışmalarına başladı. Aralarında uzlaşan Demokrat Partililer, Refik Koraltan'ı yeniden Meclis Başkanı seçmiştir. Meclis, başkan yardımcıları ve başkanlık divanı iyelerini henüz görüşülmemiştir. Celal Bayar, 486 oyla cumhurbaşkanı seçilirken, diğer partiler çekimser kalmıştır. Bu arada Andan Menderes, istifa ederek yeni kabineyi kurmak için çalışmalara başlamıştır” diye söz edilmiştir (Cumhuriyet, 15 Mayıs 1954, s. 1). Cumhurbaşkanı seçim için 10. Dönem Millet Meclisi, 14 Mayıs 1954'te saat: 15: 00'da toplanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1954, C. 1, Devre: 10, Fevkalade İçtima, s. 2).

Mayıs 1954 tarihli Meclis tutanağında Cumhurbaşkanı seçilen Bayar'dan bahsedildiği görülmektedir. Meclis tutanağında:

“Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine Meclis Başkanı Refik Koraltan: Şimdi izninizle sonucu cumhurbaşkanına söylemek ve kendilerini yemin ettirmek için Meclis'e davet etmek üzere buradan ayrılıyorum. Bu nedenle Millet Meclis çalışmalarına 30 dakika ara veriyorum.” Bir saate yakın bir zaman geçtikten sonra: *“Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanının davet üzerine Meclise gelmiş, birazdan kürsüye çıkıp yemin edecektir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, sağında ve solunda bulunan milletvekillerinin alkışları ve tezahüratı eşliğinde kürsüye gelerek yemin etmiştir”* denilmekteydi (TBMM, Zabıt Ceridesi, X. Dönem, C. 1, Toplantı: F, Birleşim: 1, 1954, s. 7-8).

Demokrat Parti'nin hükümet kurma çalışmalarına ve Cumhurbaşkanı C. Bayar'a yer veren Cumhuriyet gazetesinin, 16 Mayıs 1954 tarihli sayısında:

“Menderes hükümeti istifa ettiği için yeni hükümeti kurma çalışmaları başlamıştır. Siyasi çevrelerden edinilen bilgilere göre, Adalet Bakanı, Çalışma Bakanı ve Ulaştırma Bakanının değişeceği ileri sürülmektedir. Bu arada 10. Millet Meclisi tarafından Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, dün Anıtkabir'e giderek, Atatürk'ün manevi

huzurunda tanzimde bulunmuştur. Ardından Çankaya Köşkü'ne geçerek tebrikleri kabul etmiştir” diye söz edilmiştir (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1954, s. 1).

18 Mayıs 1954 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Demokrat Parti'nin hükümet kurma çalışmaları yer almıştır. Gazete haberinde:

“Yeni kabinede evvelce ileri sürülen iddiaların aksine geniş ölçüde değişiklik yapılmıştır. Yeni kabineye bir devlet vekilli daha ihdas olunduğu için kabinedeki devlet vekili sayısının üçe çıkmıştır. Yeni kabinede başbakan dâhil olmak üzere 24 kişiden oluşmaktaydı. Yeni kabine teşekkül ettikten sonra ilk toplantısını 17 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleştirecektir” ifadeleri yer almıştır (Cumhuriyet, 18 Mayıs 1954, s. 1).

1954 yılı gazete haberleri incelendiğinde, 1954 genel seçimlerinden sonra DP Meclis Gurubunun ittifakla Bayar'ı cumhurbaşkanı adayı gösterdiği anlaşılmıştır. Bayar, 1950 yılında olduğu gibi 1954 yılında da Meclis tarafından cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1954 genel seçimleri DP'nin zaferiyle, muhalefetin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Gazeteler hükümet kurma çalışmalarını ve cumhurbaşkanı seçimini olduğu gibi aktarmaya özen göstermiştir.

5. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE CELAL BAYAR'IN SON CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

1957 yılı cumhurbaşkanı seçiminden bahsetmeden evvel 1957 genel seçimleri öncesi siyasi durumu değerlendirilmekte yarar var. 1954-1957 yılları DP'nin ikinci dönemi olarak bilinmektedir. 1954 genel seçimlerinden zaferle ayrılan DP 1954-1957 yıllarında uyguladığı sertlik yanlısı politika nedeniyle kitlelerin desteğini kaybetmeye başlamıştır. DP, 1954 genel seçiminde kendisine oy vermeyen Kırşehir'i ilçe yapmış ve Malatya'yı da ikiye ayırmıştır. Yüksek yargı mensupları ve öğretim üyelerinin emekliliğe sevk edilmesini sağlayan yasayı Meclis'ten geçirerek kendisine karşı muhalif olan yargı mensuplarını ve öğretim üyelerini bertaraf etmiştir. DP, Haziran 1956'da Meclis'e getirdiği “*Toplantı Gösteri ve Yürüyüşleri Kanunu ve Basın Kanunu*” ile siyasi partileri ve basını susturmaya çalışmıştır. 1957 genel seçiminden önce yapılan bir başka düzenleme ile muhalefetin seçim ittifakı yapması engellemiştir. DP Hükümetinin 1954-1957 yıllarında çıkarmış olduğu kanun ve yasalarla yargı mensupları, üniversite camiası, basın ve siyasi partiler üzerinde baskı kurmaya çalıştığı görülmüştür (Özden, Temel vd. 2023, s. 1164-1167). Bu nedenle bazı kaynaklar:

“DP İktidarının ikinci dönemini en sert ve tartışmalı dönem olarak nitelendirmiştir. DP iktidarının ikinci döneminde, 6-7 Eylül olayları, İspat Hakkı, DP'den ayrılanların Hürriyet Partisi kurması, 29 Kasım 1955'te gerçekleşen tartışmalı D.P. Meclis Gurup toplantısı gibi olaylar meydana gelmiştir.” Türkiye, 1957 genel seçimlerine böyle bir ortamda girmiştir (Yücel, 2016, s. 79).

DP, 1950 ve 1954 seçimleri bir zafer olarak kabul ederken, 1957 seçimlerini zafer olarak kabul etmemiştir. Bayar, cumhurbaşkanı olduğu halde 1957 genel seçimlerinde meydanlara inerek DP'ye oy istemiştir. Bu doğrultuda ilk seçim mitingini Afyon'da düzenlemiştir.

Cumhurbaşkanı Bayar'ın, Adnan Menderes'le beraber DP üzerinde bir ağırlığını olduğu görülmüştür. Nitekim Bayar, DP'nin karar alma süresinde, seçim stratejisinin belirlenmesinde rol oynamıştır (Kalkan, 2023, s. 477-479).

1957 genel seçimleri 5545 sayılı Milletvekili Seçim Kanununa göre yapılmıştır. 1957 seçimlerinde oy verme yaşı 20 olarak belirlenmiştir. 1957 genel seçimlerinde 40.000 nüfus 1 vekil çıkarmaktaydı. 1957 genel seçiminde, Tek Dereceli Çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Tek Dereceli Çoğunluk sistemine göre, bir seçim mahallinde kullanılan oyların çoğunluğunu alan parti, o seçim mahallindeki mebusların tamamını kazanmış sayılıyordu. Uygulanan seçim sistemi nedeniyle 1957 genel seçimlerinde temsilde adaletin sağlanmadığı görülmektedir. 1957 genel seçimlerine girerken Türkiye nüfusu 25.250.000 olarak belirlenmiştir. Ancak Türkiye nüfusunun 12.078.623 seçmen oy kullanma yeterliliğine sahipti. 1957 genel seçimlerinde 12.078.623 seçmenden 9.250.949'u sandık başına gitmiştir. 1950 genel seçimlerine %89,3 seçmen, 1954 genel seçimlerine %88,6 seçmen, 1957 genel seçimlerine ise %76,6 seçmen iştirak etmiştir. 1957 genel seçimlerinde daha az seçmenin sandık başına gittiği görülmektedir. 1957 genel seçimlerine; DP, CHP, HP ve CMP katılmıştır. 1957 genel seçimlerinde; DP 4.497.811 oy alarak 424 milletvekili, CHP 3.825.267 oy alarak 178 milletvekili, CMP 604.087 oy alarak 4 milletvekili, HP 321.471 oy alarak 4 milletvekili kazanmıştır (Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2004, s. 4). 1957 genel seçim sonuçlarına G. Antep, K. Maraş, Mersin, Kayseri, Samsun gibi vilayetlerde itiraz edilmesi üzerine iktidar mensupları ile muhalefet mensupları arasında birtakım olaylar meydana gelmiştir. Bunun üzerine hükümet olayları yatıştırmak için asker ve polis görevlendirmiştir (Karpaz, 2004, s. 96-97).

Basın, 1957 genel seçim sonuçlarına, DP'nin hükümet kurma çalışmalarına ve cumhurbaşkanı seçim sürecine yer vermiştir. 1957 genel seçim sonuçlarına yer veren Hürriyet gazetesi 28 Ekim 1954 tarihli sayısında: *“Birçok yerde seçimler çekişmeli geçti, sandıklar açıldıkça sonuçlar farklı çıkmaya başladı. İnönü mağlubiyeti kabul etmiyor, radyodan İstanbul için açıklanan sonuçlara itiraz etmeye hazırlanıyor”* diye bahsetmiştir (Hürriyet, 28 Ekim 1957, s. 1).

DP'nin hükümet kurma çalışmalarına ve cumhurbaşkanı seçim sürecine değinen 1 Kasım 1957 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberinde: *“Büyük millet Meclisinin 1 Kasım 1957 itibarıyla en yaşlı üye Ali Fuat Cebesoy tarafından açılacak, milletvekili yoklaması yapılacak, milletvekilleri ant içecek, Millet Meclisi Başkanlığı, Meclis Riyaset Divanı ve cumhurbaşkanı seçimleri yapılacaktır. D.P. Meclis Gurubu Meclis başkanlığına Refik Koraltan'ı Cumhurbaşkanlığına da Celal Bayar'ı aday göstermektedir”* diye söz etmiştir (Cumhuriyet, 1 Kasım 1957, s. 1).

Meclis başkanı ve cumhurbaşkanı seçimine yer veren 2 Kasım 1957 tarihli Cumhuriyet gazetesinin bir başka haberinde: *“Yeni Millet Meclisi, Ali Fuat Cebesoy başkanlığında açıldı. Milletvekilleri birer birer kürsüye gelerek ant içti. Daha sonra Meclis Başkanlık seçimine geçildi. Refik Koraltan, Demokrat Partili milletvekillerinin oylarıyla yeniden Meclis başkanı seçildi. Daha sonra Meclis Başkanlık Divanı üyeleri ve Meclis Başkan*

vekilleri için seçim yapıldı. Meclis başkanı ve başkanlık divanı üyeleri belirlendikten sonra cumhurbaşkanı seçimine geçilmiştir. Celal Bayar, 602 milletvekilinden, 413'ünün oyunu alarak yeniden cumhurbaşkanı seçilmiştir. Muhalefet milletvekilleri, cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldığı esnada Meclisi terk etmiştir” diye bahsetmiştir (Cumhuriyet, 2 Kasım 1957, s. 1).

2 Kasım 1957 tarihli Akşam gazetesinin: “*Bayar Reisicumhur oldu*” başlığıyla yer verdiği haberinde, Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçildiği belirtilmiştir. Aynı tarihli Akşam gazetesinin: “*Ankara Gergin*” manşetiyle yer verdiği bir başka haberinde: “*Meclis'in açıldığı gün, Meclis civarında tankların bulunduğu, ülkenin yaşadığı kargaşadan dolayı Meclis açılırken birtakım olayların meydana gelmemesi için tedbir alınmıştır*” diye söz edilmiştir (Akşam, 2 Kasım 1957, s. 1).

Kasım 1957 tarihli Meclis tutanaklarında, cumhurbaşkanı seçiminden bahsedildiği görülmüştür. Aşağıdaki Meclis tutanağında cumhurbaşkanı seçilen Bayar'ın teşekkür konuşması yer almaktadır.

“Çok değerli milletvekilleri! Çok partili siyasi hayatın gereği olarak yapılan bu seçimde milletimiz bir kez daha iradesini ortaya koymuştur. Türk milletinin tek ve gerçek temsilcisi olan sizleri ve Yüce Heyetinizi selamlamaktan mutluluk duyuyorum. Türkiye'nin meselelerini çözüme kavuşturmak, ülkemiz ve milletimizin maddi ve manevi gelişimini sağlamak Millet Meclisi'nin yetki ve otoritesindedir. Meclis'in sahip olduğu önemli yetkiler ve yasa yapma gücü sayesinde yeni yasama yılında karşı karşıya kaldığımız tüm meselelerin incelenip, ülkemizin ve milletimizin çıkarları doğrultusunda bir karara bağlayacağından şüphem yoktur. Saygıdeğer milletvekilleri! Dünyada barış bir türlü, tesis edilememesi, tüm ulusların kaygılanmasına neden olmaktadır. Ülkemiz stratejik önemine binaen hassas bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu bakımdan ülkemiz Dünya üzerinde önemli bir yerde yer teşkil etmektedir. Ülkemizin hassas coğrafyada yer almasından dolayı siz kıymetli arkadaşların ülkemizde ve dünya meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmesi, haberdar olması gerekmektedir. Bu durumda uyanık ve dikkatli olmamız gerekmektedir. Gerektirdiği ölçüde dayanışma ve sorumluluk duygusu içerisinde hareket etmemiz gerekmektedir. Güçlü ve müreffeh bir Türkiye, dünyada barış ve huzurun hâkim olması için önemli bir katkı sağlayacaktır. Ülkemizin dünyada barış ve esenlikten yana olduğunu tüm devletler tarafından bilmektedir. Güçlü bir devlet olma yolunda önemli mesafeler kat eden Türkiye'yi daha ileriye taşımak için çok çalışmalıyız. En başta ekonomik kalkınmamızı süratle tamamlamamız gerekmektedir. Öte yandan bugüne kadar önemli bir mesafe kat etmiş yönetim biçimimizi korumak ve daha ileri taşımak için gayret göstermeliyiz. Bu bakımdan bizleri çok önemli vazifeler beklemektedir. Bütün bu kazanımları sahip olmak ve geleceğe taşımak ancak düzenli ve sistemli bir şekilde çalışmakla mümkün olduğunu söylemek isterim. Şayet ülkemizin çıkarlarını her şeyden üstün tutmak ve milletçe var olmaya devam etmek istiyorsak birlik ve beraberlik içerisinde hareket ederek her türlü fitne ve bozgunculuktan uzak durmalıyız. Vatanseverlik duygusu bize yol gösterici olacaktır. Kıymetli milletvekilleri! Türkiye çok partili siyasi hayata girdiği andan itibaren çok sert ve çetin badireler atlatmıştır. Kısa bir zaman önce tamamlanmış olan genel seçimlerde

gösterilen gayret ve çaba her türlü zorluğun aşılmasını sağlamıştır. En nihayetinde seçimler gerçekleştirilmiş ve millet iradesi tecelli etmiştir. Bizler he türlü kaygı ve endişeden uzak durarak, millet iradesine razı göstermeliyiz. Bizlerin bu erdemli davranışı göstermesi milletin temsilcisi olarak bizlerin en başta gelen görev ve sorumluluğu olmalıdır. Hakikaten ülkemiz çok partili siyasi hayata geçtiği andan itibaren bugüne kadar birçok hadise cereyan etmiştir. Ancak ülkemiz her zamankinden çok huzur ve esenlik ortamına ihtiyaç duymaktadır. Demokratik rejimin devamlılığı ve özgürlük ortamı ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken kavramlardır. Kıymetli milletvekilleri! Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı olarak üçüncü kez seçilmiş bulunmaktayım. Cumhurbaşkanlığı vazifesinin ne kadar ağır bir görev olduğu bilincindeyim. Şahsen üzerime aldığım vazifemin bilincindeyim. Şahsımı bu göreve uygun gören Yüce Meclis ve değerli üyelerine en içten duygularla sevgi ve saygılarımı ifade ediyorum. Bu önemli vazifeyi yerine getirirken güveninize layık olmaya çalışacağım. Benden ilgilerini ve itimadını esirgemeyen manevi bir hazine olarak kabul ettiğim Yüce Türk Milletine sonsuz şükranlarımı ve sevgimi sunuyorum. Millet Meclisinin on birinci yasama yılının Meclisimize, aziz vatanımıza, Türk Milletine hayırlı uğurlu olmasını temenni ediyorum. Meclis çalışmalarında siz değerli milletvekillerine başarılar diliyorum” diyerek sözlerini tamamlamıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1957, XI. Dönem, C. 1, Toplantı: 1, Birleşim: 1, s. 9-11).

Bayar, cumhurbaşkanı seçildikten sonra, Menderes, hükümeti kurma çalışmalarına başlamıştır. 1957 genel seçimleri 27 Ekim 1957’de gerçekleştirilmiş, ancak hükümet kurma çalışmaları uzamıştır. Uzun süren görüşmelerin ardından hükümet, ancak 24 Kasım’da ilan edilebilmiştir. Muhalefet DP’nin hükümet kurma çalışmalarının uzamasını siyasi bir buhran olarak nitelendirmiştir. DP’nin hükümet kurma çalışmalarına değinen 24 Kasım 1957 tarihli Cumhuriyet gazetesi: “5. Menderes Hükmetti Yarın İlan Ediliyor”, başlığıyla yer verdiği haberinde, “Başbakan dün yeni kabinenin listesini Celal Bayar’a götürdü. Adalet Bakanlığına Esad Budakoğlu’nun, Ticaret Bakanlığına Hayrettin Erkmen’in, Dışişleri Bakanlığına Fatin Rüştü Zorlu’nun, Sağlık Bakanlığına Lütfi Kırdar’ın getirilmesi bekleniyor” diye söz etmiştir (Cumhuriyet, 24 Kasım 1957, s. 1).

26 Kasım 1957 tarihli Cumhuriyet gazetesinin “Yeni Hükümet Dün İlan Edildi” başlığıyla yer verdiği bir başka haberinde: “Beşinci Menderes Kabinesinde Yedi Yeni Bakan Vazife Aldı. Yeni kabine dün gece Bayar’ın başkanlığında toplandı ve toplantı yarım saat sürdü. Kabine listesi yarın Meclise gönderilecek, kabine programı hafta sonu Demokrat Parti Gurubuna verilecek. Yeni kabinede beş yeni bakan görev aldı” diye bahsetmiştir. Böylece DP’nin hükümet kurma çalışmalarını tamamlandığını belirtmiştir (Cumhuriyet, 26 Kasım 1957, s. 1).

Bayar, 1950-1960 yıllarında ülkemize yön veren kişi olarak gösterilse de Samet Ayoğlu’na göre: “Bayar, cumhurbaşkanlığı döneminde Demokrat Parti ile siyasi münasebetti olan her isteneni yerine getiren ya da her istediğini yaptıran birisi değildi. Hiçbir zaman devletin ve partinin lideri olarak görülmedi, böyle bir çaba çerinde de olmadı. Şayet onun uygun gördüğü önlemler alınsa, gösterdiği yoldan gidilseydi, çok farklı sonuçlar ortaya çıkardı” demiştir (Ağaoğlu, 1972, s. 142). Üçüncü cumhurbaşkanı, günlük politik tartışmaların

dışında kalmıştır. Bazen partisini uyarmak durumunda, bazen muhalefete karşı savunmak durumunda kalmıştır (Şekerci, 1999, s. 230). Bayar, uzun yıllar devlet adamlığı tecrübesiyle DP Hükümeti'nin karasız kaldığı ya da tereddüt ettiği durumlarda, önemli kararların alınmasında rol oynamıştır (Anadol, 2004, s. 70).

6. SONUÇ

Cumhuriyet rejimi 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Gazi M Kemal, Meclis tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Mustafa K. Atatürk 1923-1938, İsmet İnönü 1938-1950, Celal Bayar 1950-1960 yıllarında cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. 1923 yılında ortaya çıkan cumhurbaşkanlığı makamı devletin en üst kurumunu olarak varlığını devam ettirmektedir. Geçmişten günümüze cumhurbaşkanı seçimleri basının gündeminde yer almıştır. Bu bakımdan birçok gazete cumhurbaşkanı seçimlerine değinmiştir. Yakın zamana kadar cumhurbaşkanı seçimi Meclis tarafından gerçekleştirildiği için Meclis tutanaklarında cumhurbaşkanı seçim ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Dolayısıyla bu çalışmada gazeteler ve Meclis arşivi üzerinden C. Bayar'ın cumhurbaşkanı seçimi incelenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen gazetelerin cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili farklı söylem ve yaklaşımları mevcuttur. Yeni Sabah gazetesinin C. Bayar'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin gerekli ve yararlı olduğunu belirtmektedir. Yeni Sabah gazetesinin cumhurbaşkanı seçiminde bir şahsı ön plana çıkararak onu kamuoyuna kabul ettirme çabası içinde olduğu görülmüştür. Yeni İstanbul gazetesinin 1950 genel seçimlerinden sonra cumhurbaşkanı aday üzerinde siyasi çevrelerin farklı görüşlerin yer aldığını belirtmiştir. 1950 genel seçimlerinden sonra böyle bir tartışmanın yaşanması cumhurbaşkanı aday üzerinde uzlaşmaya varılmadığını göstermektedir. Yeni İstanbul gazetesinin cumhurbaşkanı seçimini günü gününe takip ederek ayrıntılı bir şekilde yer verdiği anlaşılmıştır.

1950'li yıllarda Zafer gazetesi, Demokrat Partilere yakın bir yayın organı olarak faaliyet göstermiştir. Zafer gazetesi, cumhurbaşkanı seçiminde C. Bayar'ı ön plana çıkardığı görülmüştür. Demokratların nabzını yoklayan Zafer gazetesi cumhurbaşkanı seçilmeden evvel adeta C. Bayar'ı cumhurbaşkanı ilan ettiği görülmüştür. Nitekim kısa bir süre sonra gazetesinin işaret ettiği üzere C. Bayar cumhurbaşkanı seçilmiştir. Zafer gazetesinin de cumhurbaşkanı seçimini günü gününe takip ederek ayrıntılı bir şekilde aktardığı anlaşılmıştır. Hürriyet gazetesinin seçim sonuçları ve cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili değerlendirme yapmamıştır. Hürriyet gazetesi seçim sonuçlarını ve cumhurbaşkanı seçimini ile ilgili daha çok tespitte bulunmuştur. Hürriyet gazetesi bir siyasi görüşü ya da şahsı ön plana çıkarmamıştır.

Akşam gazetesinin cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili bir tespitte bulunmaktan öteye gitmediği görülmektedir. Akşam gazetesi cumhurbaşkanı aday ile ilgili bir şahsı ön plana çıkarmamıştır. Akşam gazetesi bir siyasi görüşü yansıtacak haber yapmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Akşam gazetesinin cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili tarafsız kalmaya özen gösterdiği görülmektedir. Cumhuriyet gazetesi de cumhurbaşkanı seçimi ile

ilgili yaşanan gelişmeleri olduğu gibi vermeye çalışmıştır. Cumhuriyet gazetesi cumhurbaşkanı seçiminde bir şahsı işaret edecek ya da bir eğilimi ifade edecek üslup kullanmamıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet gazetesinin cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili tarafsız kalmaya özen gösterdiği görölmektedir.

Demokrat Parti'nin 1950 genel seçimlerinden sonra C. Bayar'ın Başbakan olarak yerine cumhurbaşkanı olmayı tercih ettiği görölmüştür. Demokratların ise "Bayar'ın cumhurbaşkanı mı yoksa başbakan mı olması gerektiğine" uzun süre karar veremediği anlaşılmıştır. 1954 genel seçimlerinde cumhurbaşkanı adayını ile ilgili Demokratların bir görüş ayrılığına düşmemiştir. 1957 genel seçimlerinden sonra üçüncü defa aday gösterilen C. Bayar'ın tek aday olarak cumhurbaşkanı seçildiği görölmektedir. 1957 genel seçimlerinden sonra hükümet kurma çalışmalarının uzaması siyasi buhran olarak değerlendirilmiştir. C. Bayar'ın cumhurbaşkanlığı döneminde bir parti lideri gibi hareket ederek hükümette yer alacak bakanların belirlenmesine dahi müdahil olması Demokrat Parti üzerinde söz sahibi olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak, Cumhurbaşkanlığı seçim süreci değerlendirildiğinde Mustafa K. Atatürk döneminden başlayarak 1960 yılına kadar cumhurbaşkanlarının 1924 Anayasasına gere Meclis tarafından seçildiği görölmüştür. Bu nedenle 1961 Anayasası kabul edilene kadar Türkiye, 1924 Anayasası ile tek partili ve çok partili süreci birlikte yönetmiştir. 1924 Anayasası tek partili dönemde ülkenin siyasi ihtiyacını karşılamak için, çok partili dönemde ülkenin siyasi ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir. Bu nedenle daha özgürlükçü bir anayasa olarak 1961 Anayasası kabul edilmiştir. 1924 Anayasası cumhurbaşkanının partilerle siyasi ilişkisi yasaklamadığı için, Cumhurbaşkanı Mustafa K. Atatürk, İsmet İnönü ve C. Bayar'ın siyasi faaliyete bulunduğu görölmüştür. Bu çalışmada üçüncü cumhurbaşkanlığı seçim sürecinin 1950, 1954 ve 1957 yıllarında nasıl gerçekleştiği Meclis arşiv kaynakları ve gazeteler üzerinde değerlendirilip, ortaya konulmuştur.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı:

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun hareket edilmiştir.

Yazarın Makaleye Olan Katkısı:

Tek yazarlı bir çalışma olup, makalenin tamamına bir yazar katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı:

Tek yazarlı bir çalışma olup, başka bir yazar ya da kuruluş ile çıkar çatışması olmamıştır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, S. (1972). *Demokrat Parti'nin Doğuşu ve Yükseliş Sebepleri*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Akın, R. (2009). *Gazi'den Günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşam Gazetesi. "Bayar Reiscumhur Oldu, Ankara Gergin", 2 (Kasım 1957), s. 1.
- "Kabineye Kimler Girecek", 13 (Mayıs 1954), s. 1-2.

- Anadol, C. (2004). *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*. İstanbul: Yeni Kuvayı Milliye Yayınları.
- Anayasa Mahkemesi. (2024a) <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> adresinden 20.09.2024 tarihinde erişilmiştir.
- Arcayürek, C. (2014). *11 Cumhurbaşkanı ve 11 Öykü Çankaya, 1923-1980*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Arslan Z. (2013). *Türk Parlamento Tarihi III. Cilt*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. (2004). *Cumhuriyetten Günümüze Milletvekili Seçimleri 1923-2002*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Aydın, A. (2010). *Celal Bayar Dönemi Genel Seçimleri ve TBMM (1950-1960)* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara).
- Burçak, S. R. (1998). *On Yılın Anıları (1950-1960)*. Ankara: Nurol Matbaacılık.
- Buçukcu, Ö. (2020). Muhafazakâr Bir Millî İktisatçı: Celal Bayar. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16(59), 83-86.
- Cumhuriyet Gazetesi. “Yeni Hükümet Dün İlan Edildi”, 26 (Kasım 1957), s. 1.
..... “5. Menderes Hükümeti Yarın İlan Ediliyor”, 24 (Kasım 1957), s. 1.
..... “Yeni Meclisin İlk Celsesi Hadiseli Geçti”, 2 (Kasım 1954), s. 1.
..... “Büyük Millet Meclisi Bugün Açılıyor”, 1 (Kasım 1957), s. 1.
..... “Yeni Menderes Kabinesi Dün Teşekkül Etti”, 18 (Mayıs 1954), s. 1.
..... “Yeni Kabine Üyeleri Salı Günü Belli Olacak”, 16 (Mayıs 1954), s. 1.
..... “Onuncu Millet Meclisi Dün İşe Başladı”, 15 (Mayıs 1954), s. 1.
- Çakmak, Haydar. 2016. *Mustafa Kemal Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanları ve Dış Politika*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Çavdar, T. (1992). *Türkiye'de Liberalizm*. Ankara: Özkan Matbaası.
- Demir, Ş. (2009). Millî Mücadelede Celal Bayar (1919-1923) (Siyasi Hayatı ve Fikirleri). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (15-16), 54.
- Hürriyet Gazetesi. “D.P. Yine Kazandı”, 28 (Ekim 1957), s. 1.
..... “Az Mebus Çıkarmasına rağmen C.H.P. Muhalefet Vazifesine Devam Edecek”, s. 4 (Mayıs 1954), s. 1.
- Kalkan, A. (2023). Partili Cumhurbaşkanına Bir Örnek: Celal Bayar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 466.
- Karpat, H. K. (2017). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, H. K. (2004). The Turkish Elections of 1957. *Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays*, 70(258), 96-97.
- Kubalı, H. N. (1971). *Anayasa Hukuk Dersleri*. İstanbul: Kutulmuş Matbaası.
- Kutay, C. (1982). *Celal Bayar'ın Yazmadığı ve Yazamayacağı: Üç Devirden Hakikatler*. İstanbul: Alioğlu Yayınevi.
- Lüleci, T. (2023). İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Seçimleri. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 16(32), 175.
- Orhan, C. M. (2019). *Celal Bayar'ın Siyasi Hayatı: Cumhuriyet Sağının İlk Lideri* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul).
- Özdemir, H. (2007). *Atatürk'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Özden N., Temel M. vd. (2023). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Yeni Türkiye Tarihi: Türkiye Cumhuriyeti*. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayını.
- Şahingiray, Ö. (1999). *Celal Bayar'ın Seçim Kampanyasındaki Söylev ve Demeçlerim 1946, 1950 ve 1954*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

- Şenşekerci, E. (1999). *Türk Devrimi'nde Celal Bayar (1918-1960)* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, Resmî Gazete. (2012). *Cumhurbaşkanı Seçim Kanunu*. Sayı: 28185, Kanun No: 6271.
- Tuncer, E. (2013). *1923'ten Günümüze Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*. Ankara: TESAV Yayınları.
- Turan, Ş. (2020). Atatürk'ün Hayatı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1336). *Zabıt Ceridesi, Tertip Düstur Cilt 4*. Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1924). *Zabıt Ceridesi, 1 Fasıll, Ahkâmı Esasiye Kanun No: 491*. Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1950). *Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 1, Birleşim 1*. Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1954). *Tutanak Dergisi, Dönem 10, Cilt 1, Fevkalade İçtima*. Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1954). *Tutanak Dergisi, Dönem 10, Cilt 1, Fevkalade İçtima*, Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1954). *Tutanak Dergisi, Dönem 11, Cilt 1, Fevkalade İçtima 1*, Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1954). *Tutanak Dergisi, Dönem 11, Cilt 1, Fevkalade İçtima 2*, Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1957). *Tutanak Dergisi, Dönem 10, Cilt 1, Fevkalade İçtima*, Ankara: TBMM Matbaası.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). (1957). *Zabıt Ceridesi, Dönem 11, Cilt 1, İçtima 1*, Ankara: TBMM Matbaası.
- Yılmaz, E. (2010). 1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları. *Humanities Scientes*, 5/(4), 546-547.
- Yücel, M. S. (2016). *Çankaya'dan Beştepe'ye Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı Seçimleri*. İstanbul: Ülke Siyaset Yayınları.
- Yeni Sabah Gazetesi. "Meclis C. Bayar'ı Cumhurbaşkanlığına Seçti, Adnan Menderes Kabinesi Kuruldu ve İşe Başladı", 23 (Mayıs 1950), s. 1.
- "Cumhurbaşkanlığı için Yeni Söylentiler", 19 (Mayıs 1950), s. 5.
- Yeni İstanbul Gazetesi. "D.P. İdare Kurulu Mühim Meseleleri Müzakere Ediyor", 17 (Mayıs 1950), s. 1.
- Yırcalı, S. (1982). *100. Yaşında Celal Bayar'a Armağan- Hürriyet, Adalet, Musavat, Uhuuvvet'den Hâkimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir*. İstanbul: Tercüman.
- Yücel, S. M. (2012). *Türk Siyasal Hayatında Cumhurbaşkanlığı Seçimleri* (Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik).
- Zafer Gazetesi. "B.M. Meclisi Bugün Açılıyor, Cumhurbaşkanlığı Seçimi de Bugün, Cumhurbaşkanlığına Celal Bayar Seçilecek", 22 (Mayıs 1950), s. 1.
- "Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığına Olması İhtimali Kuvvetleniyor", 20 (Mayıs 1950) s. 1.

Posthuman Possibilities in Osman Türkay's Poetry¹

Orkun Kocabıyık^{2, 3}, Beril Karanfil⁴

ABSTRACT

Osman Türkay (1927-2001), a celebrated poet of Turkish Cypriot origin, wrote extensively in Turkish and translated some of his works into English, rewriting some of them in that language. His poetic evolution spanned various phases, influenced by mythologies, Eastern philosophies, and Western literary traditions, earning him recognition as a "space-age poet." During his lifetime, he also showed a tendency to write and publish his poems in English after he migrated to England where he studied philosophy and journalism. This paper explores the poetic production of Osman Türkay through posthumanistic lens, arguing that his works transcend the conventional human/nonhuman binaries, particularly focusing on two poems from his collection "Symphonies for The World": "Variations of a Theme on Modern Man" and "The Sky-Tree with Branches Hanging on Earth." Through this perspective, Türkay's poetic style will be scrutinized and revealed.

Keywords: *Osman Türkay, Space-Age Poet, Posthumanism, Cyprus Poets*

Osman Türkay'in Şiirlerinde Posthüman Olasılıklar

ÖZET

Kuzey Kıbrıslı şair Osman Türkay (1927-2001) şiirlerini Türkçe ve İngilizce olarak kaleme almış ve bazılarını da kendi İngilizceye çevirmiş ya da yeniden o dilde kaleme almıştır. Şairin edebi çizgisi eleştirmenler tarafından çeşitli katmanlarda ele alınmış olup Türkay, mitolojiden, Doğu felsefesinden ve Batı edebiyat geleneklerinden etkilenmiştir. Bu çeşitlilik ona "Uzay Çağı Ozanı" lakabı verilmesine vesile olmuştur. Yaşamının büyük kısmını İngiltere'de geçirmiş olan Türkay İngilizce eserler kaleme almıştır. Ayrıca şair İngiltere'de yaşadığı dönemde gazetecilik ve felsefe eğitimi de almıştır. Halihazırdaki çalışma Osman Türkay'ın İngilizce yazmış olduğu şiirlere posthümanistik perspektiften incelerken özellikle *Symphonies for the World* başlıklı şiir derlemesindeki iki şiire odaklanmıştır. Bu şiirler "Variations of a Theme on Modern Man" ve "The Sky-Tree with Branches Hanging on Earth" adlı şiirlerdir. Çalışmanın ortaya attığı argüman ise Türkay'ın, adı geçen şiirlerinde geleneksel karşıtlıklar olan insan olan/olmayan kavramlarının ötesine geçtiğidir.

Anahtar Kelimeler: *Osman Türkay, Uzay Çağı Ozanı, Posthümanizm, Kıbrıslı Şairler*

¹This study was presented as a paper at the 8th International BAKEA Symposium..

²Contact: orkunkocabiyik@gmail.com

³Assoc. Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of Arts, Department of English Language and Literature, ORCID: 0000-0002-8498-2587

⁴Lect., Alaaddin Keykubat University, Coordination Office of Foreign Relations, ORCID: 0000-0002-9277-2125

(Submission: 09.07.2024 / Published:29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1512995](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1512995)

Type of Research: Research Article

1. INTRODUCTION

Osman Türkay's poetry captivates readers with its swift pace and evocative tones reminiscent of old Turkic fables and legends. This paper examines Türkay's poetic oeuvre through the lens of posthumanistic themes, arguing that the apparent dichotomy between human and nonhuman is intricately intertwined. Specifically, Türkay's exploration of technological advancements in his poem "Variations of a Theme on Modern Man" and his fusion of machinery and organic elements in "The Sky-Tree With Branches Hanging on Earth" will be analysed. Before delving into his poems from a posthumanistic perspective, Türkay's biography provides valuable context to appreciate the autobiographical elements in his poetry.

Osman Türkay was born in Kazafana, Cyprus, in 1927, a town renamed Ozanköy after his death (Karadağ, 2005, p. 2). Upon moving to Turkey in 1951, Türkay encountered the works of prominent Turkish figures such as Farabi, Fuzuli, Yunus Emre, and Mevlana (Karadağ, 2005, p. 2). The profound influence of Mevlana is evident in Türkay's writings, where he embraces all humanity as one (Memedova, 2009, p. 960). In 1953, Türkay moved to London for his education, combining studies in philosophy with a career in journalism. Returning briefly to Cyprus, he published his first poetry collection, "7 Telli," in 1959, earning recognition as the "Space-Age poet" (Memedova, 2009, p. 960). This accolade endured throughout his career, with literary critics continuing to refer to him as "the Space Poet."⁵

In 1961, Türkay returned to London, where he spent most of his life publishing poetry in both Turkish and English. According to Mustafa Balcı, Türkay recognized the need for another language to gain global recognition as a poet, choosing English for its international reach (Balcı, 2004, p. 14). He was twice nominated for the Nobel Prize in Literature, in 1988 and 1990 (Karadağ, 2005, p. 2). Türkay passed away in 2001 shortly after returning Cyprus.

2.OSMAN TÜRKAY'S POETIC STYLE

Despite receiving less attention during his lifetime, one consistent feature of Osman Türkay's poetic journey is his juxtaposition of human and nonhuman entities alongside simple descriptiveness. What sets him apart is his hybrid identity as a Turkish-Cypriot, who is influenced not only by Turkish poets but also by modern British voices like T.S. Eliot, Auden, Dylan Thomas, and others. His collection *Symphonies for the World* combines three books prefaced by the Director of the World Poets' Society at the time.

Book I contains over twenty poems divided into sections titled "Asia," "Africa," "America," and "Europe," with a short prologue and epilogue. Book II is divided into four parts where Türkay's poetic self embarks on journeys through Beethoven, London, Istanbul, and the Mediterranean, portraying them as microcosms through poetic lines. Book

⁵ Unless otherwise indicated all translations from Turkish to English are ours.

III traces the poet's metaphysical growth with 27 poems entitled as "Three Faces of Our Time in One Portrait," reflecting Türkay's unique modernism intertwined with feelings about his subaltern existence.

According to Şevket znur and Tuncay zdoğanoğlu, Türkay categorizes his artistic evolution into three phases: the first stage spans 1946-1951, marked by influences from poets like Haşim and Yahya Kemal. The second stage, from 1951-1956, is characterized as a period of absorbing English literature while refraining from writing, exploring Japanese, South and North American, and European literature through English translations. Türkay's third poetic phase begins after 1956, during which he wrote many of his English poems including *Symphonies for the World* (znur and zdoğanoğlu, 2003, p. 101). By reaching a broader audience, Türkay authored additional poetry collections in English, such as *Poetry Türkay*, *Variations*, *Roaming about Universe*, *Epitaphs for a Dying World*, and *Cosmorama* (znur and zdoğanoğlu, 2003, p. 102).

While Türkay's work has been briefly reviewed in various journals, a comprehensive study of the poet can be found in Mustafa Balc's monograph *Osman Türkay'in Kelime Dünyası* (The Diction of Osman Türkay), published in 2015. Balc's work, an expanded version of his dissertation, highlights Türkay's universal success in poetry, taking readers on an authentic journey through past and future (Balc, 2004, pp. 210-213). Türkay's distinctive conception of the cosmos and human relations distinguishes his poetry. His poetic language and portrayal of humanity in relation to the cosmos grant him a unique position among Turkish poets of his era. In Türkay's poetry, "the cosmos is depicted as much more encompassing than a mere image" (Bilgihan-Topçu, 2016, p. 240).

3.POSTHUMAN AND POSTHUMANISM

The concept of "posthuman" might initially seem straightforward with its prefix suggesting a transition beyond the human. Nevertheless, the underlying theory behind this term is intricate and multifaceted, reflecting the diverse definitions it encompasses. The common consensus surrounding this concept challenges the adequacy of traditional definitions of "human." In her work entitled *The Posthuman*, Rosi Braidotti raises fundamental questions as she elaborates: "What is the Posthuman? What are the intellectual and historical paths that lead us to the posthuman? Where does the posthuman condition leave humanity?" (Braidotti, 2013, p. 3).

According to Ihab Hassan, "there is nothing supernatural in the process leading us to a posthumanist culture. That process depends mainly on the growing intrusion of the human mind into nature and history, on the dematerialization of life and the conceptualization of existence" (Hassan, 2010, p. 835). While one prominent figure in the field, Katherine Hayles (Hayles, 1999, p. 35) advocates that the posthuman refers to both becoming an organism buried within an intelligent machine, and to being buried so intensely that this density renders it impossible to differentiate between the biological organism and the informational circuits, another renowned scholar, Francesca Ferrando, stresses the importance of differentiating between the adjective 'posthuman', as it is used in various

fields such as advanced robotics, nanotechnology and bioethics, and the noun ‘posthumanism,’ which refers to “a shift in the humanistic paradigm and its anthropocentric [world view]” (Ferrando, 2012, p. 10). Cary Wolfe, noting that Hayles’s theories correlate the posthuman with a “*triumphant disembodiment*,” explains that “posthumanism in my sense isn’t posthuman at all – in the sense of being ‘after’ our embodiment has been transcended – but is only posthumanist, in the sense that it opposes the fantasies of disembodiment and autonomy, inherited from humanism itself”, and adds his own deduction:

[Posthumanism] comes both before and after humanism: before in the sense that it names the embodiment and embeddedness of the human being in not just its biological but also its technological world, the prosthetic coevolution of the human animal with the technicity of tools and external archival mechanisms (such as language and culture) ... (Wolfe, 2010, p. xv)

Noticeably, there are various understandings on the definitions of the term; accordingly, Braidotti chooses to focus on multiple versions in her monograph, with the addition of her own ideas (Braidotti, 2013, p. 13). Dividing her book *The Posthuman* into four chapters, she entitles the first section “life beyond the self,” and here she introduces the origins of posthumanism.

Braidotti refers to feminist critic Luce Irigaray’s works as she indicates that “the allegedly abstract ideal of Man as a symbol of classical Humanity is very much a male of the species: it is a he. Moreover, he is white, European, handsome and able-bodied” (Braidotti, 2013, p. 24). By means of this specific representation of what a human is and should be, humanism creates an exclusion that divides the self and the other; furthermore, the subjectivity that is imposed by humanism is associated with the awareness of self, comprehensive logic, and instinctual moral actions, while what is denoted as “other” is projected as the antithesis of this self (Braidotti, 2013, p. 15).

The “man” referred to in humanism is termed by Foucault a “*recent invention*” (Foucault, 2005, p. 422). Humanism appeared in the classical age in which culture was dominated by religion, and the invention of man only comes onto the scene with the development of the positive sciences at the end of the eighteenth century (Han-Pile, 2010, p. 6). In his work *The Order of Things*, Foucault concludes “man is an invention of recent date. And one perhaps nearing its end...[O]ne can certainly wager that man would be erased like a face drawn in sand at the edge of the sea” (Foucault, 2005, p. 422). In other words, man that is constructed and defined by the humanistic ideals is bound to disappear in the near future.

The conflict between humanism and anti-humanism is concluded by posthumanism, which obligingly points to new alternatives (Braidotti, 2013, p. 38). Mainly, there are three approaches to posthuman thought: a reaction arising from within moral philosophy, an analytical form driven by science and technology, and critical posthumanism, which borrows from anti-humanist critiques of subjectivity (2013, p. 38). Even though the reactive form of posthumanism is productive, when dilated upon it falls short in some respects. For

example, both Braidotti and Wolfe, discuss Martha Nussbaum's approach with respect to posthumanism. In her explanation of the reactive approach, Braidotti names Nussbaum as a defender of contemporary humanism for, even though she accepts the problems presented by humanistic ideology, she advocates for a humanist vision of the subject as a solution for the "*posthuman condition*" (2013, pp. 38-39). To clarify, Robert Pepperell explains the posthuman condition as "the condition of existence in which we find ourselves once the posthuman era begins" (Pepperell, 2003, p. iv). The word "existence" is crucial here as it does not require the definition of the subject but only the presence of it.

Posthumanism is very closely connected with science and technology and benefits greatly from its analytical approach (Braidotti, 2013, p. 40). The need to understand the bond between technology and humans, and how they are linked, along with the question of how technology actually functions, and how it contributes to the posthuman era, are among the subjects that are focused on by this approach (2013, p. 42). One of the aimed outputs of this approach is distinguishing between the characteristics of what is included in the term "posthuman" and the social discourse of "posthumanism." In a contemporary sense the task of posthumanism is to discover what it means to be human in present-day circumstances, while recollecting and rewriting the input that is created by Humanism (Herbrechter, 2018, p. 94). Therefore, critical posthumanism questions the meaning of "human," by seeking answers for how the notion of "human" came into being, how "posthuman" came into being and how nonhumans are affected by what is represented by those notions (2018, p. 94).

The posthumanist scholars named above and others have focused on ideas of objecthood, animal ontology and technological entanglements with the human. Whether or not Türkay is a posthumanist, it is exciting to see emergent theoretical questions and concerns creatively developed in his poems such as "Variations of a Theme on Modern Man" and "The Sky-Tree with Branches Hanging on Earth".

4.POSTHUMANISTIC APPROACH IN *SYMPHONIES FOR THE WORLD*

Memmedova asserts that Osman Türkay has a purpose, which is to save humankind from the chaotic nature of the epoch, and that his proposed solution is to be a universalist, accepting every race as one (Memmedova, 2009, p. 961). For this reason, it is not surprising that we can see posthumanist notions and themes in his poetic production. According to Braidotti, "The posthuman condition urges us to think critically and creatively about who and what we are actually in the process of becoming" (Braidotti, 2013, p. 12). Furthermore, referring to the posthuman condition, Elaine Graham explains,

Talk of the posthuman thus evokes a highly technoscientific world in which, thanks to cybernetics, artificial intelligence, virtual reality, plastic surgery, gene therapies and assisted reproduction, biological humans are everywhere surrounded—and transformed—into mixtures of machine and organism, where what we call "nature" has been significantly reshaped by technology, and technology, in turn, has become assimilated into "nature" as a fully functioning component of organic life itself. (Graham, 2004, p. 11)

In addition, Graham classifies the effects of the posthuman condition that are brought about by this technoscientific world: “Mechanization of the human and the technologization of the natural,” “blurring species boundaries,” “blurring bodily boundaries,” and “creation of new personal and social worlds” are the effects she identifies (2004, pp. 11-15). These effects, as the results of the posthuman condition, are also visible as themes in Türkay’s poetry. Namely, in “Variations of a Theme on Modern Man” and “The Sky-Tree with Branches Hanging on Earth,” these features can be found. The first stanza of “Variations of a Theme on Modern Man” is as follows:

My shadow walks every night through these streets.
This city is too vast. Yet I listen
To waters in the seven seas of the world.
It’s a shadow, suddenly appears with his long hands,
His immensely large eyes are a telescope on a mountain.
I watch worlds sinking in waters. (Türkay, 1989, p. 131)

Here, a scientist enters the scene. His eyes are compared to a telescope which is an assistive technological gadget to enhance sight. This might also be the visualization of a man in an observatory.

The second stanza posits an inquiry concerning the future. As this poem is a part of Türkay’s poetry collection, which won the “Italia 1988” international poetry prize, it was inarguably written before 1988. The poetic persona asks, “*Is it the year 2000?*” with the curiosity concerning the possibilities of the future (1989, p. 131). However, what is seen by this persona is hostile, with “missiles” pointed at him. In relation to this stanza Karadağ comments that Türkay, “[i]n his analysing lines about the human ... does not hesitate to show the sharp edges of an open reckoning against his epoch. What will happen in the years ahead, in the far future? The 2000s... Or even the 2050s?” (Karadağ, 2005, p. 7).

In connection, with the next stanza the poetic persona realizes the possibilities of the future world.

Where has our world gone? This is not our planet!
From which fire these living creatures have been broken off?
Their women are not women and their children are not children!
I ask the ancient waters ‘Who am I?’, And in response
Sperms sold in tubes introduce themselves! (Türkay, 1989, p. 131)

According to Balcı, Türkay uses the words “fire” and “water” in many of his poems as both are necessities for human life (Balcı, 2004, pp. 88-95). These are indicators of the organic presence in the poem. Nevertheless, the living beings in this part, such as the women and

children, are not recognized as familiar. They are not the original beings the poetic persona knows, or he is not used to them in his present time. The last line introduces what can be referred to as a “technological advance that rivalled humans walking on the moon,” IVF (Niederberger et al., 2018, p. 185). IVF refers to “in vitro fertilisation”, which is a way to fertilize an egg artificially outside the womb; sperm that are stored in a laboratory environment are used in this process (Niederberger et al., 2018, p. 185). Graham also identifies this in the article “Post/human Condition” as a form of “assisted reproduction, made possible by a variety of biotechnological processes” (Graham, 2004, p. 13). Türkay overtly invokes this technological advance that he predicts will be popular in the future. Thus, the organic creation of the fetus becomes something artificial in the last line.

Thereafter, the poetic persona evokes the transformation of the world: “Jutting out from the huge safe of a bank/ Precious stones and banknotes charge me/ ‘You have polluted water and poisoned air!’” (Türkay, 1989, p. 131), the negative elements of humankind’s effect on nature are acknowledged. The poetic persona moves on to note the so-called “humanitarians” and “preachers of virtue”, who are not as gracious as they seem (1989, p. 131). The human that is seen in this part is a killer of his own kind; as opposed to this the last lines of the first part of the poem seem to be the solution that Türkay proposes: “I am toiling to revolutionize your cerebral order. / If we want to keep them alive/ We must find new names and new functions/ To Man and God and Universe!” (1989, p. 132). According to Braidotti, the meaning of the word human falls short in the present time; thus, the word or the meaning requires a change (Braidotti, 2013, pp. 23-25). Türkay’s proposition for a revolutionized thinking also indicates a change of words and the functions of terms.

In the second part of the poem, the poetic persona comes across a being which is an ideal version of “the modern man.” In the “appalling times” that he witnesses, he is familiar with “the modern man” who is unresponsive to the horrific time that he is living in (Türkay, 1989, p. 132). On the contrary, the ideal version is vocal:

Through the rays of another sun which shines his own world.

His words were natural; each word had myriad of meanings,

Strange though his tongue was universal like the sun and the stars

I listened to every word; they were so bright, so pure... (Türkay, 1989, p. 132)

This being is the ideal, which is needed for the future that the poetic persona sees. A universal being that radiates pure emotions and a combination of many meanings is the solution that is proposed for the future.

In the third part, humankind is named as “perverted”, and the possible reasons for this perversion are given:

See how plentiful are the examples

Automobile, automation, drugs, television, movies

Sex, nakedness, pornography, sexual abnormality
Aesthetic operations, sedative tablets, capsules of happiness
Labour of mountains, AIDS, star wars
Accumulation of surplus values
And depending on consumption
Heart transplant, excessive reliance on plastics and cosmetics
Sexual training in schools, wigs, medicine for the impotent
Population explosions, arms race, threats of a nuclear war
Pollution of air and water, gradual poisoning... (1989, p. 133)

However, Türkay does not aim to denigrate these various reasons. It can be elucidated that these are controversial subjects that might be possible causes of the mentioned corruption. Technological advancements like the automobile, television, heart transplants and medicine are named among these possible reasons.

As an explanation, the following stanza declares, “All are the necessities of today/ All are the realities of the present/ Natural as the rising of the sun from east every morning” (1989, p. 133). Thus, the lines of what may be considered as artificial, such as heart transplants and aesthetic operations are blurred; assistive advancements, such as sedative tablets, medicine and pills enable human beings to transcend their nature.

Again, in the last stanza of the third part of the poem the “characteristics of the present” are identified:

Treatment of hormones, the frenzy of changing sex,
Sexual rites, witchcraft, bloodbaths
Lust, the pleasure of the flesh
And the poison-flowing rivers
Copulation with synthetic organs, sex supermarkets
Ever-increasing traffic accidents both on land and air
Research in chromosomes, blue-prints of RNA and DNA... (1989, p. 134)

Nevertheless, the poetic persona is aware that a focus on self is missing and forgotten from these characteristics. In the short fourth part, the human is marked as dead. But, listening to self, “the soul” becomes a solution for the poetic persona.

In the fifth and sixth part the cybernetic and natural words are intertwined:
Every cable is another vibration written another cable,

Every number is a city, every sound cybernetic
In the countless cells of a monstrously developed giant brain...
I pull a barren forest into my arms and push back
Forwards and backward between time and lunacy,
Everywhere is all concrete, all antennae and furnaces...
Here, too, is a city, its image incomprehensible
Metallic streets set up of fire, steel buildings (1989, p. 135)

This shows that the artificial is undistinguishable from the natural. Türkay paints a picture of the possible posthuman world. It should be noted that this world is chaotic, but Türkay proposes a solution: Within this intertwined condition, it is crucial to be universal, and to understand the self.

The other poem, "The Sky-Tree with Branches Hanging on Earth," begins with a simile: "My eyes pierce through the walls like X-rays" (1989, p. 141). The organic human organ is connected to something artificial again. The biological is reshaped by a technological addition, and thus the act of seeing is upgraded. Next, the poetic persona addresses someone: "This must be our first encounter Mr Robot!" (1989, p. 141). He greets the robot and introduces the robot to the new "space age":

...See how
Our machines work. The shop-windows
Are the laboratories solving
The mysteries of our bodies:
Dusty books, newspapers and colour magazines
Aim at a point where we lose ourselves. (1989, p. 141)

The machine mentioned here is the human brain that views an intricate scheme of consumerism. The poetic persona is aware that the shop windows are designed to manipulate people's minds; this is also true for books, newspapers, and magazines. The detail that should be pointed out here is the metaphor of the human brain as a machine. The artificial and technological are again compared or paralleled with the organic and biological.

The next person the poetic persona talks to is Prometheus:

...Are you there
Mr Prometheus? How massive is that fire
You had stolen from Heaven

And how deep and wide is the light
That we climb and climb, but never finish!

Ulysses is beyond the force of gravity (1989, p. 141)

Known for stealing the fire from the Olympian gods, Prometheus⁶ is a symbol for technological development since with the gift of fire humans finally started their advancement. The poetic persona also points out that the advance of humankind is not finished; it continues. Ulysses⁷ is a reference to the fact that the journey is never-ending; it surpasses nature.

In the following part the addressee becomes Charles Darwin. The poetic persona changes the subject to evolution:

I am looking for my roots in a dense forest.

Where is the first Tree of Man?

I am on the floors of streaming oceans:

Fishes, primitive cells and fossils

Do not speak my language.

Still in my darkness is Africa,

I am too far to reach Proconsul

You studied my body wrongly Mr Darwin! (1989, p. 142)

The evolutionary theory of Darwin traces the beginning of the human being's journey to the simplest of cells, and also this creates a connection between humans and other beings. In this context, the definition of human is constantly changing since human beings are continuously evolving. Nevertheless, the poetic persona notes that they have not even reached the simplest stage of their evolution; thus, their journey, their change, is just beginning.

The last stanza notes that the poetic persona turns his gaze to space as his possible origin: "Time echoes my past from a distance quasar/Am I so stranger in this world /That passing over the G. force/ I now look for my parents in space" (1989, p. 142). It is possible to look for answers in space now, as the poetic persona suggests. Technological advancements may

⁶In Greek mythology, Prometheus is the Titan who defied Zeus by stealing fire from the gods and giving it to humanity. This act enabled human progress, symbolizing the beginning of civilization and technological development. As punishment, Zeus condemned Prometheus to eternal torment by having his liver eaten daily by an eagle, only for it to regenerate each night. Prometheus has since become a symbol of defiance and the relentless quest for knowledge.

⁷Ulysses, or Odysseus in Greek, is the hero of Homer's *Odyssey*. His long and arduous journey home after the Trojan War is described as an unending quest for knowledge and exploration. The reference here shows that the human drive to progress and explore—both technologically and intellectually—is an unending journey, much like Ulysses' epic travels.

lead the human race beyond the world. This creates a possibility of surpassing the natural habitat of the human being.

5.CONCLUSION

In Osman Türkay's poetry, the exploration of posthumanistic themes manifests vividly through works like "Variations on a Theme of Modern Man" and "The Sky-Tree with Branches Hanging on Earth." These poems defy traditional dichotomies of organic versus artificial, biological versus technological, and human versus nonhuman. Instead, Türkay intricately weaves these elements together, blurring distinctions and integrating opposites. His poetry portrays humanity not as static entities but as dynamic beings constantly evolving alongside technological advancements and societal changes.

Türkay, often referred to as "The Space Poet," contemplates the transcendence of human limitations, offering the cosmos as a canvas where utopian and dystopian possibilities intertwine. His verses evoke the grandeur of the universe, juxtaposing the vastness of space with the smallness of human existence, thereby prompting reflection on humanity's place in the cosmos. Through his poetic vision, Türkay suggests that while the external universe may not conform to human desires, inner space—the realm of introspection and self-discovery—remains an infinite frontier for exploration.

Central to Türkay's poetry is his quest to decipher the meaning of existence, embracing not only empirical experiences but also existential and metaphysical awareness. His work posits that true enlightenment begins with the discovery of individuality, often synonymous with inner space—a concept that transcends physical boundaries to encompass the depths of human consciousness.

Despite Türkay's relative obscurity in broader literary circles, his poetry resonates with a profound aesthetic and philosophical depth. His extensive poetic oeuvre draws from global mythologies, embodying a universalist humanism that spans cultural and geographical divides. Through abstract formulations and visionary narratives, Türkay navigates themes of chaos, destruction, and the human capacity for both creation and devastation. Yet, amidst these convulsions of existence, Türkay's poetry holds a steadfast torch of hope, envisioning a future where cosmic harmony and human aspiration converge.

In conclusion, Osman Türkay emerges not merely as a poet but as a visionary explorer of humanity's cosmic destiny. His lesser-known yet intellectually rich body of work challenges readers to contemplate their place in an ever-evolving universe, urging us to embrace both the vast outer cosmos and the infinite depths of our inner selves.

Statement of Research and Publication Ethics

In all processes of the article, the principles of research and publication ethics of the Manisa Celal Bayar Üniversitesi Journal of Social Sciences were followed.

Contribution Rate of Authors to the Article

Authors have contributed equally to the study.

Declaration of Interest

Authors have no conflict of interest with any person or organization.

REFERENCES

- Balcı, M. (2004). *Osman Türkay'ın Şiirlerinde Dil ve Üslup*. Gazi Üniversitesi.
- Bilgihan-Topçu, Ü. (2016). Osman Türkay Poetikasında Bir İmkan Olarak Kozmik İmgeler. *Tübar, XL*(Güz), 237–273. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/237035>
- Braidotti, R. (2013). *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press.
- Ferrando, F. (2012). Towards a Posthumanist Methodology: A Statement. *Frame Journal of Literary Studies*, 25, 9–18.
- Foucault, M. (2005). *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. London: Routledge.
- Graham, E. (2004). Post/Human Condition. *Theology&Sexuality, 10*(2), 10–32.
- Han-Pile, B. (2010). The Death of Man: Foucault and Anti-Humanism. In *Foucault and Philosophy* (pp. 118–142). University of Essex. <https://doi.org/10.1002/9781444320091.ch6>.
- Hassan, I. (2010). Prometheus as Performer: Toward a Posthumanist Culture. *The Georgia Review, 31*(4), 830–850. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/41397536>.
- Hayles, N. K. (1999). *How We Became Posthuman*. The University of Chicago Press.
- Herbrechter, S. (2018). Critical Posthumanism. In R. Braidotti & M. Hlavajova (Eds.), *Posthuman Glossary* (pp. 94–96). Bloomsbury.
- Karadağ, M. (2005). Çağdaş Kıbrıs Türk Edebiyatı İçinde Osman Türkay Şiirinin Evrensel Boyutları. In *II. Uluslararası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Memmodava, E. (2009). Osman Türkay'ın Edebi Eserlerinde Evrensellik ve İdeolojik Kaynakları. *Turcology Research, 15*, 959–965.
- Niederberger, C., Pellicer, A., Cohen, J., Gardner, D. K., Palermo, G. D., O'Neill, C. L., ... Goldfarb, J. M. (2018). Forty years of IVF. *Fertility and Sterility, 110*(2), 185–324. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2018.06.005>
- Nijhar, S. E. (2023). *Millenium Poet Osman Türkay*. İstanbul: Ozan Publications.
- Nussbaum, M. (2007). *Frontiers of Justice*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Öznur, Ş., & Özdoğanoglu, T. (2003). *Uzay Çağı Ozanı Osman Türkay*. Osman Türkay Vakfı Yay.
- Pepperell, R. (2003). Foreword. In *The Posthuman Condition: Consciousness beyond the brain 3rd Edition* (pp. iii–iv). Intellect Books.
- Türkay, O. (1989). *Symphonies For the World*. A.N. Graphics.
- Wolfe, C. (2010). *What is Posthumanism?* University of Minnesota Press.

Flawless Life on Social Media: Instagram and Reality

Lale Barçın Aka¹

ABSTRACT

When considered conceptually, flawlessness is the absence of deficiency or incompleteness. The individual in social networks presents his/her own posts to other users by hiding or changing his/her dissatisfaction both physically and psychologically. During this time, social networks function as 'perfecting'. When gender roles, sexuality and self issues are considered, it is seen that some practices such as being beautiful and staying young, which are the manifestation of the feeling of being liked, which permeates women's lives from their nature and is imposed in some way, are the dominant impulses in social media. The points that the study tries to examine in general terms are social media and digital transformation, then the illusion of flawlessness on social media will be analyzed. Finally, the ten instagram accounts selected. These influencers are chosen according to fitness, beauty, nutrition & health, lifestyle and travel categories. As a result of the study, it is seen that influencers are satisfied with their lives; they do not show difficulties they experience in life.

Keywords: *Flawlessness, Social Media, Women, Communication*

Sosyal Medyada Kusursuz Yaşam: Instagram ve Gerçeklik

ÖZET

Kusursuzluk, kavramsal olarak düşünüldüğünde eksikliğin ya da noksanlığın olmaması halidir. Sosyal ağlarda yer alan birey, hem fiziksel hem psikolojik olarak memnuniyetsizliğini gizleyerek veya değiştirerek, kendi gönderilerini diğer kullanıcılara sunmaktadır. Bu süre içinde sosyal ağlar 'kusursuzlaştırma' işlevi görmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, cinsellik ve benlik konuları düşünüldüğünde kadının doğasından hayatına sirayet eden ve bir şekilde empoze edilen beğenilme duygusunun tezahürü güzel olma, genç kalma gibi bir takım pratiklerin de sosyal medyada başat etkiler olduğu görülmektedir. Çalışmanın genel anlamda incelemeye çalıştığı noktalar sosyal medya ve dijital dönüşümdür, ardından sosyal medyadaki kusursuzluk yanılması analiz edilecektir. Son olarak araştırma için seçilen 10 instagram hesabı analiz edilmiştir. Influencer'lar fitness, güzellik, beslenme & sağlık, yaşam tarzı ve seyahat kategorilerinden seçilmiştir. Çalışma sonucunda influencer'ların hayatlarından oldukça memnun oldukları; hayatta yaşadıkları zorluklardan çok fazla bahsetmedikleri gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kusursuzluk, Sosyal Medya, Kadın, İletişim.*

¹ lale.barcin.aka@ege.edu.tr, Lecturer Dr., Ege University, Faculty of Communication, ORCID: 0000-0003-3420-3802.

1. INTRODUCTION

Social media platforms have evolved rapidly over the last decade and have become an integral part of our daily lives. Criteria for success on social media are often based on indicator-based metrics such as high follower counts, likes and share rates. These criteria are considered the keys to gaining visibility and popularity on digital platforms. Factors such as content quality, depth of interaction and impact on society are important.

Social networks, due to their structure and time and space limitations, when examined in terms of accessibility without any need, it undoubtedly offers many opportunities. Social networks, which can serve many functions from information transfer, entertainment, leisure time to communication, also serve very basic life activities such as identification of individuals. Individuals who used to try to define themselves through the clothes they wear, the things they eat and drink, the places they travel to, and the brands they consume, today do this with the same motivation through social networks. It becomes important for individuals to announce their existence to more people, to be applauded, liked and approved by them, and furthermore, to present life stories and images without shortcomings and deficiencies manifests itself as the dominant behavioral pattern (Uğurlu, 2015, p. 231).

Bodies are perfected through filtered posts on Instagram, excellent job and career connections are polished on LinkedIn, spokespersons of the public sphere are encouraged by Twitter, old friends or new communities come together through Facebook, the most entertaining stage performances are rewarded on TikTok, leisure experiences are shown in the most perfect way with YouTube (Güzel, 2022, p. 161). It can be said that the common characteristic for users shaped according to the habitus of each online social network is flawlessness.

The points that the study tries to examine in general terms are social media and digital transformation, then the illusion of flawlessness on social media will be analyzed. Finally, the Instagram accounts selected for the research will be analyzed.

2. SOCIAL MEDIA AND SOCIAL TRANSFORMATION

Social media is the most popular place where individuals, who can be online anytime, anywhere through mobile devices, which are the focus of intense global attention today, construct their digital identities. The individual, surrounded by globalisation, capitalism and consumer culture, continues his/her relationship with social networks due to the ways of thinking, acting and establishing relationships with the symbols experienced in the virtual universe. Thus, all communication styles are reconstructed in the virtual universe and reflected in social practices, and this symbolic transfer increases, causing the internal dynamics and structuring of social networks to dominate daily life. Thus, the individual develops behavioral patterns in the form of self-disclosure, presenting himself in social networks, getting approval and proving his uniqueness. Individuals are no longer interested in self-realization, and they are trying to improve their appearance and conditions in order to maintain their digital selves in daily life (Bauman, 2013, p.38).

The individual who wants to have symbolic capital with aesthetic, health and beauty applications and a fashionable style can also access specific benefits on the social media platform in which he/she is a participant. Achieving fame through methods such as increasing the number of followers, having an organic account, interaction, rising to the status of a recognised person with a blue tick are considered as achievements. Moreover, thanks to 'social media phenomenon', which is seen as equivalent to having a profession, it is possible to move from one habitus to another and have the chance to obtain economic, social or cultural capital (Castells, 2020, p. 122).

Considering a social life modeled on theatre, Goffman discusses in detail how individuals plan and play different roles in front of various types of audiences, just like an actor, and the current situation of the participants. At the core of self-presentation behavior, it underlines the fact that representing oneself as having a certain quality is as important as actually having the desired quality (Goffman, 2009, p. 16). By analyzing social networks with Goffman (2009), the importance of social structuring in the identity construction process is realized. What an individual should show, rather than who he or she is, is structured by the rules of the online social network. Therefore, an ideal life, positive emotions, multiple skills, golden ratios, high awareness and applaudable performances are staged in these networks. According to Fuchs (2020), commodification is inevitable in a structure where social media mediated forms permeate everyday life. Under the spell of social networks, individuals are exposed to exploitation and commodification while being provoked by feelings of self-love and perfection, perhaps more than ever before.

Why has flawlessness gained so much importance when the ideal of flawlessness itself is imperfect? The first thought that comes to mind at this point is whether the ideal of perfection functions as a camouflage in societies experiencing economic, ecological, political and ideological crisis at the global level. The fact that young people spend most of their time in front of the screen on social media shows that the ideal of flawlessness is instilled in societies through these networks.

3. THE ILLUSION OF FLAWLESSNESS ON SOCIAL MEDIA

Flawlessness is defined as the absence of flaws or deficiencies. Although the concept of perfection is used in some sources in the same sense as perfection, it means the correction of the problematic within the limitations of the study. In order to talk about perfection, it is necessary to accept the existence of an ideal. The ideal before us is an ideal of beauty, aesthetics, success...

At this point, it would be appropriate to ask the following question. What are the criteria that determine perfection or the ideal? Being perfect is not only a concern that the individual creates and perceives in his/her own mind, but should also be considered in the axis of social norms and value judgements (Baudelaire, 2013, p. 199). According to Poster (2017), the danger in technological innovations is not the increased efficiency of change, new forms of consumption or leisure time environments, but the widespread change in the construction of culture and identity. In his view, the identities transformed by the media arise from the

fact that culture is increasingly simulational. Seeing social media as a tool of technological illusion prepares the ground for the perception of physical reality as a defective area in the world of individuals. When the individual cannot see the equivalent of everything that he/she can repair, correct and make perfect in the virtual environment with technological tools in his/her physical life, he/she faces the problem of self and identity may be confronted. Moreover, the fact that norms such as beauty, aesthetics and success are high in social networks and that this momentum is gradually moving upwards brings the criteria of being liked into question. In other words, the extent to which the image presented in the virtual environment represents the physical reality takes the presentation of self and identity to another dimension (Robins, 2013, p. 38).

With the advancement of technology, people are now under the surveillance and control of not only those around them but also many other people who are physically distant, depending on the means of communication in online environments. According to Veblen, (Soncu&Çelik, 2022, p. 16) the individual under surveillance cannot choose a way other than blatantly revealing all the goods he can consume in order to have his respect, prestige and status noticed by other people. In addition, this act of conspicuous consumption increases the circulation of information emptied of its meaning and causes the emergence of informatics pollution. (Ünal, 2020, p.49).

Social networks have different features, dynamics and usage limitations. However, when the general perspective is evaluated, it is possible to say that there are common features such as a profile of the users (profile photo, identity definitions, age, gender, relationship status, job information, education information), posts (photos, videos, location notifications, news, information, world view), likes (like/fav), comments, friends (followers).

These features are filled in realistically or completely disconnected from reality, depending on the individual's preference. The individual who searches for himself/herself in social networks also constructs his/her actions and social network practices in this direction. While creating and presenting this fiction, two important narratives attract attention. Firstly, the practice of perfecting the body stands out. It is a common social networking practice to focus on certain elements such as aesthetics, beauty, a fit body, make-up, hair, fashion, clothing, accessories and brand emphasis, and to organize such visual posts and take their place on the scale of ideal forms. The second narrative is the perfection of life. Presentation of success stories, celebrations, travelling, holidays, social occasions shared with friends, meals, drinks, etc. The stories of pleasant moments are shared on social networks in order to prove and maintain the physical reality of the individual (Niedzviecki, 2011, p. 53).

People look at other people's lives full of excitement, success and happiness and compare it with their own reality. Social media creates in all of us a growing sense of envy, self-comparison and sometimes jealousy. In social media, people compare their lives with those

of others, as they can follow each other's lives. An individual may look at the wonderful lives on Instagram and wonder why my life is not like this.

This image of flawless life presented on social media can be *The Illusion of Flawless Life on Social Media: Instagram and Reality* explained with the concept of “duck syndrome”. “Duck syndrome has mostly been described in college and refers to the situation in which the sufferer looks calm on a superficial level while in reality, they are frantically trying to keep up with the demands of their life” (Dryden-Edwards, 2021). Nowadays, many social media users share their lives on social media as if they are flawless, even though they actually have problems (Coşkun, 2021, p. 689).

4. METHOD

In the realm of social media, individuals frequently engage in comparative analyses of their own lives with those of others, facilitated by the ability to observe one another's experiences. Given that a majority of individuals meticulously curate and display their lives in an idealized manner on social platforms, this phenomenon engenders dissatisfaction among followers who may be grappling with various personal challenges. Empirical research indicates a correlation wherein increased duration of engagement on Facebook is associated with heightened feelings of depression (Steers et al., 2014, p. 701). It is reasonable to extend the applicability of these findings to encompass all forms of social media. Nevertheless, a significant number of individuals persist in presenting their lives in an ostensibly flawless manner.

The aim of the study, designed as a qualitative research, is to examine the image of flawless life presented in social media. For this purpose, accounts on Instagram were analysed. For the study, 10 accounts were selected through random sampling among the accounts with a high number of followers. The selected accounts were subjected to discourse analysis. Discourse analysis takes its place within a larger body of social and cultural research that is concerned with the production of meaning through talk and texts (Çelik&Ekşi, 2008, p. 99). Discourse is categorized as a concept used to describe systematic linguistic orders consisting of certain rules, terminology and conversations (Tonkiss, 2006, p. 367).

These accounts are divided into fitness, beauty, nutrition & health, lifestyle and travel categories. In the study, videos and stories uploaded by influencers in 2024 were selected and analysed. When we look at the limitations of the study, this study is limited to only selected Instagram accounts and uploaded videos and stories. In the research part of the study, categories were created and analyzed in the context of the content of the data. The contents shared by the Instagram profiles subject to analysis were accepted as the unit of analysis.

In the study, the purposeful sampling method was used, which is one of the sample selection methods, where the units, events and facts with characteristic features are considered in terms of analysis in line with the information obtained, a subgroup that represents the universe in a general sense and is thought to be a typical example of the

universe is selected as a sample, and the control units included in the sample are also related to the characteristics to be studied. In this context, while the population of the study is formed by people using Instagram with a relatively high number of members and a high level of influence, the sample of the study is formed by Instagram influencers with a high level of influence of 120 B. followers and above.

The research questions of the study are as follows:

- 1.How do influencers present their lives on instagram?
- 2.How do influencers present themselves on instagram?
- 3.What do influencers suggest to their followers to have a better life?

5. FINDINGS AND ANALYSIS

In this part of the study, as we mentioned above, the 10 influencers with the highest followers on Instagram were selected and examined. The names of these public open accounts are hidden. These accounts are analyzed according to the fitness, beauty, health & nutrition, lifestyle and travel categories. In the research conducted, two influencer accounts were examined in each category. (Videos shared by influencers in each category were randomly selected in 2024.)

The first influencer in the fitness category shares a day from her life in the first story. After waking up in the morning, she puts the breakfast photo. Breakfast consists of rich and branded products. It advertises corn flakes, granola and coconut milk. Then she goes to the gym and does her daily workout with the trainer. The rest of the day goes as planned, she works, attends meetings, promotes some of her products and returns to the gym. She finishes her day by preparing a healthy meal.

The second selected influencer starts the day by taking a selfie in the mirror from an expensive gym and then shares what he eats a day to strengthen her muscles. She advertises some vitamins and shares links to the products. She shares the meals he eats in the morning, lunch and dinner in detail and does exercises to eat healthy. She also encourages and advises her children to do fitness. The second influencer, who tries different challenges in each video, does plates movements in the first video and then lifts weights. She prepares a protein-rich breakfast. When he succeeds in lifting weights, he celebrates with his friends at the gym. In the second video, the influencer introduces the gym he goes to and advertises the gym. There are different studios in the gym, there are basketball, volleyball, football fields and a pool. The influencer happily shares these gym shots, group pilates and sports exercises with her friends, and post-exercise dining activities. Both he and his fitness coach take pictures of the influencer from different angles while he is working out at the gym. According to Baudrillard (Smart, 2017, p. 15), the body creates a divided mental confusion within the relations of production and consumption. This is what we see in influencers when they present their bodies.

The 1st influencer in the beauty category cleans her face with tonic in her first story. Then she starts to make up. She applies lipstick on her lips and introduces the brand of blusher she uses. While explaining the application of the products on the face in detail, she also talks about the beautiful sides of life. In the second video, she switches to another skin care product and starts to explain it and gives a link to sell it. In her videos, she also introduces nail polishes of a brand and shares products for nails and manicure, and she herself applies nail polishes and shows their colours.

The 2nd influencer promotes the skin care cream he collaborates with in the first video. In the video, he introduces the brand's products one by one and applies them to his face. In the second video, she talks about her beauty and care routines and mentions that a happy life is spent wearing make-up. She talks about life, beauty, care and starts to make up. She shows important tips for applying make-up in detail. In fact, 'the beauty industry is not a historically new phenomenon. Throughout history, women and men have undergone surgeries to change their faces and bodies to comply with the aesthetic standards of those years, and have used creams, lotions, and even today have tried applications such as botox to prevent aging (Black, 2004, p. 20). In this context, it is inevitable that influencers in the beauty category have a large number of followers.

According to Goffman (2009), a human being is on the one hand an actor who performs, and on the other hand a character who aims to convey this performance with the most perfect features. In terms of Goffman, the staged self is an image projected to others by an individual who portrays a certain character on the stage (234-235). Today, people are part of the mass consumption culture by showing their private moments of their lives to the public through social media. Whether it is about themselves, their families and private lives or their lifestyle, they actually make a presentation of themselves in their daily lives with the photos, videos and stories they share.

In the first video selected for the lifestyle category, we see the influencer talking and commiserating with her followers from inside a luxury car. Then, she meets with her friends and joins an event at a cafe. In the rest of the video, she praises the cafe's food and talks about her tasting trials. She evaluates the taste and appearance of food. We see photos taken with her friends in her stories.

The second influencer shares with us all the details of his business class flight while traveling abroad. He tells about his journey, what happened on the plane, and the treats in a very cheerful and happy manner. In the second video, we understand that the couple are traveling to Spain. In the following stories, he tells us one story after another about the shopping centre, hotel, cafes and luxury restaurants he and his wife visited together. It is seen that the couple have a lot of fun.

The main goal of the consumer is not to possess things; it is to consume more and more in order to overcome the emptiness, lack of resistance, loneliness and anxiety in his inner world (Fromm, 2017, p. 25). Consumer society generally always produces surplus and engages in unnecessary production; "The fact that this produced surplus becomes a virtual

necessity contributes to economic growth and creates a society in which increasing consumer choice becomes a natural consequence of its valorization” (Smart, 2017, p. 6). For this reason, we see that almost all influencers give product promotion, linking, brand collaborations and advertising. Influencers always advertise the restaurants they go to, the products they use, their travel plans, and the hotels they stay in. We see the advertisement of the cream that the influencer in the beauty category applies to her face as soon as she gets up in the morning. In different videos, we see the ticket of the place they will travel to and their journey. In the second video, we see that they start the day with breakfast and exercise. We see their stories from inside the car where they share their thoughts with their followers.

In the video, the influencer shares important tips for travelling. Such as which hotel to stay, where to eat, important museums, etc. The influencer gives tips by sharing videos and stories throughout the trip. In the second story, he shares a landscape photo. It gives necessary information to those who want to sail, where to enter the sea. He also shares images of food, cafes, shopping and hotels from his trip.

We see that the 2nd influencer in the travel category went to France. She shares approximately 6 to 8 stories each day. She shares photos of restaurants, food, music and historical sites she visited during her trip to France, both during the day and after returning to Turkey. She shared a total of 52 photos in a row from France during her 4-day trip. After returning, she shared photos of her sons, showing her face and holding their hands. She also shared 1 story with her son in a luxury car.

Chalfen analyzes photographs and real life and everyday life in his work *Snapshot versions of life* and in his article *Your panopticon or mine? Incorporating wearable technology's Glass and GoPro into visual social science* (Chalfen, 2014, p. 300). Richard Chalfen (1987, p. 30-58) analyzes images according to the following components:

- Participants: This component determines the people who appear in the photo, take the photo, and examine the photo.
- Stage/Decoration/Background: This component determines the scene where the photo is placed.
- Subject: This component determines the theme, event, fact, and subject that the photo is intended to tell.
- Message Format: This component determines the arrangements and interventions made by the photographer on the photo.
- Code: This component determines the emotion and message that the photo is trying to convey by evaluating the camera use and focus.

In this case, the influencer who went to France made the person taking the photo a part of his conspicuous consumption by displaying the luxurious countries, places and products he visited rather than himself. The important point here is to reach the people he wants to

receive the message as well as the message the user wants to give. The user who prefers to use his profile publicly was able to display his luxurious consumption to more people and managed to get a lot of likes. In the stories and photos shared by her child, it was determined that the child was not smiling and that he was not looking at the camera when some photos were taken.

When we move on to the health and nutrition category, two influencers attract attention. the first influencer shares a day. She talks about the vitamins she uses during the day and the diets she does. The influencer shares the vitamin bottles and brands. she states that she has used them for a certain period of time and is satisfied. Here, followers see whether the product really works after purchasing it. Then, she makes healthy snacks and advertises organic snacks from the store. She attends sports events with his family. In the other video, the influencer makes smoothies from fruits in the garden of the luxury house where she lives. In the video, the influencer looks quite happy.

The 2nd influencer starts the day by preparing breakfast for his children. She shows us the content of breakfast in his story. It consists of a healthy, protein-rich breakfast. After the children go to school, she makes a freshly squeezed juice from fruits. She advertises the brand of the juicer. She makes a speech that healthy eating will delay aging. In the next video, she makes a flourless sugar-free cake for her friends who come home and they eat it together.

When we look at the accounts analysed in this study, we see that all influencers talk to their followers while looking at the screen as if they were talking face to face, whether in the car, at home or outside. None of them ever talk about the unhappy sides of life in their videos or stories. They all seem to be happy and enjoying life and give advice to the audience. Finally, most of the influencers advertise the products they use and link to the product. In the study, it was determined that influencers show the image of flawless life.

6. CONCLUSION

There is a simulation of flawlessness in social media, where cultural transformation is progressing at a dizzying pace. Social media influencers have managed to influence the masses by going to popular places, using the product of a luxury brand or sharing their wealth, beauty, youth, fitness and happiness on a yoga mat. People who follow these accounts try to be like them by buying the products used by influencers or eating like them or by cutting their hair.

As a result of the study, The data in the research consists of content and images obtained from Instagram via the internet, using the opportunities offered by today's technology. The photos, stories and videos published by randomly selected Instagram profiles among the influencers were examined and evaluated. This undeniable fact of social networking sites causes people to immortalize even the smallest moments, from what they eat and drink to what they wear, from what they see and visit to the moments they have fun, and to display them in their most special and beautiful form. While being an accessible and handy

opportunity at any time has made the use of social networking sites widespread all over the world, it also allows virtual networks and relationships to become increasingly widespread. The ability of individuals to reach so many people in such a short time has made it easier for them to reach many people at the same time by decorating themselves, the goods they use, the places they go to and the activities they do in a smooth, showy and very happy way. The need for satisfaction found in every person can reach different dimensions in some people. On selected influencer accounts, it is seen that influencers are very satisfied with their lives; they do not talk much about the difficulties they experience in life. In the selected videos and stories, it was seen that influencers collaborate with brands and promote their products. In addition, influencers are seen to advise their followers to live a better life.

This study examined in detail the reflections on Instagram, a social media platform, and concluded that influencers exhibit examples of conspicuous consumption on Instagram, meticulously design their personal profiles flawlessly, and select and present the posts and content they prepare to share on their Instagram profiles in accordance with the identities they establish on this platform. Finally, it is expected that this study will inspire research on the psychological and sociological factors that determine users' digital media usage practices.

Statement of Research and Publication Ethics

In all processes of the article, the principles of research and publication ethics of the Manisa Celal Bayar Üniversitesi Journal of Social Sciences were followed.

Contribution Rate of Authors to the Article

The study was written by the author.

Declaration of Interest

Author have no conflict of interest with any person or organization.

REFERENCES

- Baudelaire, C. (2013). Modern hayatın ressamı (7 b.). A. Berkay, Çev.) İletişim Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Liquid modernity*. John Wiley & Sons.
- Black, P. (2004). *The beauty industry: Gender, culture, pleasure*. Routledge.
- Castells, M. (2020). *İnternet Galaksisi: İnternet, İş Dünyası ve Toplum Üzerine Düşünceler*. Tuğba Asrak (Haz.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Chalfen, R. (1987). Snapshot versions of life. Baltimore, Maryland USA.
- Chalfen, R. (2014). 'Your panopticon or mine?' Incorporating wearable technology's Glass and GoPro into visual social science. *Visual Studies*, 29(3), 299-310.
- Coşkun, C. (2021). The illusion of flawless life on social media: Vlogs and real life. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (5), 684-701.

- Çelik, H., & Ekşi, H. (2008). Söylem analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.
- Dryden-Edwards, R. (2021) Duck Syndrome Facts. https://www.medicinenet.com/duck_syndrome/article.htm
- Fromm, E. (2017). Sahip Olmak ya da Olmamak (çev. Aydın Arıtan). *İstanbul: Say Yayınları*.
- Fuchs, C. (2020). Sosyal medya: eleştirel bir giriş. *D. Saraçoğlu & İ. Kalaycı, Çev.). Nota Bene Yayınları*.
- Goffman, E., & Cezar, B. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu*. İstanbul: Metis.
- Güzel, E. (2022). Ağ toplumlarında gündelik yaşamın “kusursuzluğu”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 161-174.
- Niedzwiecki, H. (2011). *Ben özelim: bireylik nasıl yeni konformizm haline geldi*. Ayrıntı yayınları.
- Poster, M. (2017). “Flaneur, Aylak ve Empatik İşçi”. *İçinde Yeni Medya Kuramları*. Filiz Aydoğan, Boschele (Ed.). Ömer Aydınlioğlu (Çev.). İstanbul: Der Yayınları, 1-19.
- Punch, K. F., & Etöz, Z. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.
- Robins, K. (2013). *İmaj: görmenin kültür ve politikası*. Ayrıntı Yayınları.
- Smart, B. (2017). Consuming Baudrillard: Introduction to the revised edition of *The Consumer Society: Myths and Structures*. In *The Consumer Society: Myths and Structures: Revised Edition* (pp. 1-16). SAGE Publications Ltd.
- Soncu, A. G., & Çelik, Ö. (2022). Veblen’in Gösterişçi Tüketim Kültürünün Sosyal Paylaşım Ağlarında Yansıması: Instagram. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 12(1), 16-31.
- Steers, M. L. N., Wickham, R. E., & Acitelli, L. K. (2014). Seeing everyone else's highlight reels: How Facebook usage is linked to depressive symptoms. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 33(8), 701-731.
- Tonkiss, F. (2004). Analysing text and speech: content and discourse analysis. *Researching society and culture*, 2, 367-382.
- Uğurlu, Ö. (2015). Kadının benlik sunumunun güncel bir aracı olarak sosyal ağlar bir tasarım unsuru: “Kusursuzlaştırma”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 231-248.
- Ünal, C. (2020). Anlamları boşaltılmış (non-meaning) bilgilerin takdis edilmesi. *Ankara: Nobel Yayınları*.

Kamu Çalışanlarının Teknoloji Yönetimi Algılarının Demografik Değişkenler Esasında Analiz Edilmesi: Kastamonu Örneği

Alper Tunga Şen¹

ÖZET

Teknoloji yönetimi günümüzde adından çok daha fazla söz edilmeye başlanan, dijitalleşmenin ve teknolojinin gelişmesi ile birlikte yönetim bilimi alanında incelenmeye başlanan kavramlar arasında yer almaktadır. Teknoloji yönetimi esasen genellikle teknoloji ile ilgili var olan süreçlerin planlanması, uygulanması ve denetlenmesi süreci şeklinde tanımlanmaktadır. Yakın geçmiş dikkate alındığında teknoloji yönetimi özel sektörde adından sıklıkla bahsettirmesi ile birlikte, günümüzde kamu kurumları da teknoloji yönetimi ile ilgili çalışmalarını arttırmıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri ise ülkelerin teknoloji yönetimi düzeylerinin artması ile rekabet edebilirliklerinin güçlenmesidir. Bu sebeple kamu kurumlarında görev yapan kamu çalışanlarının da teknoloji yönetimi algıları önem teşkil etmektedir. Bu araştırmanın amacı, kamu çalışanı olarak Kastamonu ilinde görev yapmakta olan katılımcıların teknoloji yönetimi algılarını ortaya koymaktır. Literatürde kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi algılarını ortaya koyan yeterli sayıda çalışma bulunmaması nedeniyle çalışma önem teşkil etmektedir. Kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi algılarının tespit edilmesi, tespit edilen noksan hususların giderilmesi, kamu sektöründe var olan teknolojik dönüşüm sürecinin de daha etkin ve verimli bir şekilde ilerlemesine imkân tanımaktadır. Çalışmanın örneklemini Kastamonu ili merkezinde görev yapmakta olan 389 kamu çalışanından oluşmaktadır. Çalışma neticesinde kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi ile ilgili fikirleri tespit edilmiş olup, Kastamonu ili özelinde kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi algılarının ortalaması ($x=3,39$) şeklinde tespit edilmiş olup ölçek ortalamasının üstünde algı düzeyine sahip oldukları söylenebilmektedir. Bunun yanı sıra farklı kamu kurumu çalışanlarının (Sig. 0,03) ve farklı gelir düzeyine sahip olan kamu çalışanlarının (Sig. ,000) istatistiksel anlamda teknoloji yönetimi algılarının farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise teknoloji yönetimi algısının ve etkinliğinin nasıl artırılabilirliğine dair çeşitli politika önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji Yönetimi, Kamu Yönetimi, Dijitalleşme.

Analysis of Technology Management Perceptions of Public Employees on the Basis of Demographic Variables: Kastamonu Example

ABSTRACT

Technology management is one of the concepts that has started to be mentioned much more today and has started to be examined in the field of management science with the development of digitalization and technology. Technology management is essentially defined as the process of planning, implementing and controlling existing processes related to technology. Considering the recent past, although technology management is frequently mentioned in the private sector, today public institutions have also increased their studies on technology management. One of the most important reasons for this situation is the strengthening of competitiveness with the increase in the

¹ alpertungasen@gmail.com, Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, ORCID:0000-0003-1943-9040

(Makale Gönderim Tarihi: 11.07.2024 / Yayın Tarihi:29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1514391](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1514391)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

technology management levels of countries. For this reason, the perceptions of technology management of public employees working in public institutions are also important. In the study, the technology management perceptions of public employees were examined based on demographic variables with the help of the Technology Management Scale developed by Akkoyun (2015). The aim of this research is to reveal the technology management perceptions of participants working in Kastamonu province as public employees. The study is important because there are not many studies in the literature that reveal the technology management perceptions of public employees. Determining the perceptions of public employees on technology management and eliminating the identified deficiencies will allow the technological transformation process in the public sector to progress more effectively and efficiently. The sample of the study consists of 389 public employees working in the city center of Kastamonu. As a result of the study, the opinions of public employees on technology management were determined and the average of the perceptions of public employees on technology management in the province of Kastamonu was determined as ($\bar{x}=3.39$). In addition, it was found that employees of different public institutions (Sig. 0.03) and public employees with different income levels (Sig. ,000) differed from each other in a statistical sense. In the last part of the study, various policy recommendations were developed on how the perception and effectiveness of technology management could be increased.

Keywords: Technology Management, Public Management, Digitalization.

1. GİRİŞ

Günümüz teknolojilerinin gelişim düzeyleri ve bunun yanı sıra dijitalleşme son beş yıl dikkate alındığında çok ciddi bir hızla artış göstermektedir (Geçer, 2021). Teknoloji, sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilmek ve ortalamanın üzerinde getiri elde edebilmek, günümüzde organizasyonların uzun vadede ayakta kalabilmeleri adına hayati bir öneme sahiptir. Organizasyonlar hedeflerine ulaşmak için teknolojiden her geçen gün daha etkin bir şekilde yararlanmak adına çaba sarf etmektedirler. Tabi bunu yapabilmenin yollarından biri ise, teknolojinin bileşenlerinin yönetim bilimi alanında iyi anlaşılmasıdır. Teknoloji ile bilim arasındaki bağlantı ve bunun diğer bilimsel disiplinlerdeki etkili uygulamaları, sanayi çağı ve sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte önemli ölçüde artmıştır. Ancak teknolojinin idari unsurlardan oluşan kontrol edilebilir bir faktör olduğu düşüncesi 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra çok daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Çok sayıda araştırmacı, teknoloji yönetimini sistematize etmek ve yönetsel bir çerçeve oluşturmak için çaba sarf etmeye devam etmektedir (Akkoyun, 2016).

Teknoloji yönetimi, organizasyonların teknolojik faaliyetleri planlama, uygulama ve kontrol etme süreci olarak ifade edilebilmektedir. Bu bilim alanı, kurumların rekabet avantajlarını sürdürmeleri ve stratejik hedeflerini gerçekleştirmeleri adına teknolojik yetkinlikleri etkin bir şekilde kullanmalarına yardımcı olmaktadır. Bu sayede organizasyonlar yeni teknolojilere daha rahat uyum sağlayabilir, inovasyonu teşvik edebilir ve rekabetçi düzende bir avantaj elde edebilirler. Teknoloji yönetimi aynı zamanda bir yetenek olarak kabul edilmektedir çünkü işletmelerin sürekli değişen teknolojik ortamlara adapte olabilme becerilerini içermektedir. Günümüzde çok uluslu başarılı şirketler ve gelişmiş ülkelerin kurumları, stratejik hedeflerini gerçekleştirmek için teknoloji yönetimini kullanarak planlama, uygulama ve kontrol süreçlerini yönetmektedir (Ünsal, 2009).

Günümüzde çalışanların teknoloji yönetimi algılarının anlaşılması, dış faktörlerden ziyade, demografik değişkenlere göre analiz edilmesi araştırmacılar tarafından araştırılan konular arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, çalışma Kastamonu ilinde görev yapmakta olan kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi algılarının demografik değişkenler esasında incelenmesini amaçlamaktadır. Araştırma, teknoloji yönetiminin karmaşık yapısı içinde çalışanların algılarındaki farklılıkları ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın evrenini Kastamonu'da görev yapan kamu kurumlarındaki çalışanlar oluşturmaktadır. Bu kapsamda yeter sayısı 378 olarak hesaplanmış fakat çalışmada 389 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırma, demografik değişkenlerin (örneğin eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet, statü, çalışma süresi) teknoloji yönetimi algıları üzerindeki etkilerini anlamak adına kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Çalışmanın bu amaçları doğrultusunda hipotezleri ise şu şekilde sıralanabilmektedir;

H₁: Katılımcıların teknoloji yönetimi algıları ile cinsiyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H₂: Katılımcıların teknoloji yönetimi algıları ile eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H₃: Katılımcıların teknoloji yönetimi algıları gelir düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H₄: Katılımcıların teknoloji yönetimi algıları ile yaşları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H₅: Katılımcıların teknoloji yönetimi algıları ile çalıştıkları kurum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Çalışmanın bulguları, kamu sektöründe teknoloji yönetimi politikalarının daha etkili bir şekilde tasarlanması ve uygulanması için değerli bir kaynak niteliği taşıdığını göstermektedir. Çalışmadan elde edilen verilerin yorumlanabilmesi adına SPSS 22 paket programı yardımıyla ilgili analizler gerçekleştirilmiştir. Yapılan T-Testi ve ANOVA testi analizlerinin ardından elde edilen bulgular Kastamonu ili özelinde kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi algılarının ($x=3.39$) ortalamasının üstünde olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra demografik değişkenler esasında gerçekleştirilen analizlerde Kastamonu ilinde yer alan kamu çalışanlarının, cinsiyet (Sig. ,256), eğitim (Sig. , 539) ve yaş (Sig. ,970) değişkenleri esasında teknoloji yönetimi algılarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklı olmadığı anlaşılmıştır. Fakat katılımcıların gelir düzeyleri ve çalıştıkları kurumlar esasında teknoloji yönetimi algılarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonrasında ise çeşitli politika önerileri sunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Teknoloji kavramı yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilgiler dikkate alındığında, en geniş anlamıyla, bilimsel bilgilerin ve becerilerin pratik amaçlarla uygulanması şeklinde

ifade edilebilmektedir (Beynon, 2009). Bu geniş tanımlama sanayi, iletişim, ulaşım, tıp, tarım ve eğitim gibi çeşitli alanlarda var olan sorunların çözülebilmesi, insan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, verimliliğin artırılabilmesi adına çeşitli araçların, makinelerin, sistemlerin, yöntemlerin geliştirilmesini ve kullanılmasını içermektedir (Spies, 2014).

Teknolojinin tarihsel gelişim süreci dikkate alındığında, ilgili süreç insanların çeşitli materyallerden elde etmiş oldukları aletleri ilk kez kullanmaya başladıkları tarih öncesi dönemlere kadar uzanmaktadır. Zamanın yardımıyla teknolojik gelişmeler toplumsal anlamda önemli değişiklikleri kolaylaştırmış ve tarihin akışını değiştirmede çok önemli bir görev üstlenmiştir. Teknolojik gelişim süreci yüzyıllar boyunca giderek daha fazla hız kazanmıştır. Bahsedilen gelişim sürecinde etkin ve önemli bir role sahip olan kilometre taşları arasında Sanayi Devrimi sırasında buhar makinesinin icadı, elektriğin ortaya çıkışı ve 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında telekomünikasyon sistemlerinin gelişimi sayılabilmektedir. Bu gelişim sürecinde önem teşkil eden hususlar arasında son yıllarda dijitalleşme anlayışının artması ve internetin toplumsal yaşam içerisinde kendine daha fazla yer bulması sayılabilmektedir (Finniston, 1982). Zamanın ve araştırmaların etkisiyle kendini gösteren bu gelişmeler, görevleri kolaylaştırması, üretkenliği artırması, insan yeteneklerini genişletmesi ve uzak mesafelerdeki insanları birbirine bağlaması açısından toplumsal yaşamın çeşitli şekillerde değişmesine etki etmiştir, denilebilir. Bunlar aynı zamanda toplumsal ve kültürel değişimlere de yol açarak yeni endüstriler, organizasyonlar ve iş kolları ortaya çıkarmakta aynı zamanda birtakım kaygıların da artmasına neden olmuştur (Jovanovic ve Rousseau, 2005).

Teknolojinin tarihsel gelişim süreci dikkate alındığında bazı olumsuzlukların da bu konuda etkili olduğundan bahsedilmesi gerekmektedir. Teknolojinin ilerlemesinde rol oynayan hiyerarşiler ve eşitsizlikler bu olumsuzluklar arasında sayılabilmektedir. Teknolojinin gelişim süreci tarafsız bir süreç olmayıp, güç dinamikleri ve jeopolitik faktörlerden etkilenen bir süreç olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca teknolojinin gelişimi toplumsal ihtiyaçlar ve talepler tarafından da yönlendirilmektedir. Örneğin, daha hızlı ulaşım ve iletişime duyulan ihtiyaç, uçak, tren, telgraf ve telefon gibi teknolojilerin gelişimini teşvik etmiştir (Zhouying, 2004). Bahsedilen bu olumsuzlukların en aza indirgenmesi yaşanacak yeni gelişmelerin daha etkin ve verimli bir şekilde kullanılmaları adına önem teşkil etmektedir.

Diğer bir deyişle teknolojinin tarihsel gelişimi, daha fazla verimlilik, gelişmiş iletişim ve toplumsal ihtiyaçların karşılanması arzusundan kaynaklanmakta ve olumsuzluklardan ciddi şekilde etkilenmektedir. Bu olumsuzlukların azaltılması adına teknoloji yönetimi önem teşkil etmektedir (Little, 2010).

Teknoloji yönetiminin tarihsel gelişim süreci aslında teknoloji ile benzerlik göstermektedir. Bu süreç makinelerdeki ilerlemelerin malların üretim şeklini dramatik biçimde değiştirmeye başladığı 18. ve 19. yüzyıllardaki Sanayi Devrimi'ne kadar uzanabilir. Bu süre zarfında hem yöneticiler hem de girişimciler yeni teknolojilere uyum sağlamak ve bunları faaliyetlerine etkili bir şekilde dahil etmenin yollarını bulmak zorunda kalmışlardır. Bu,

teknolojinin geliştirilmesinin temelini oluşturan, teknolojiyi yönetme konusunda uzmanlaşmış beceri ve bilgiye duyulan ihtiyacın farkına varılmasına yol açmıştır. 20. yüzyılın başlarında ise ayrı bir alan olarak teknoloji yönetimi kavramı literatürde yer almaya başlamıştır (Rubenstein, 2004).

Teknoloji yönetimi faaliyetleri organizasyonlarda teknolojilerin etkili bir şekilde yönetilmesiyle ilgili tüm çalışmaları ve uygulamaları ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile örgüt yönetiminde büyük bir önem teşkil eden performansı artırmak ve stratejik hedeflere ulaşmak adına teknolojik kaynakların ve süreçlerin planlanmasını, uygulanmasını ve kontrolünü içermektedir (Becker, 2009). Teknolojideki ilerlemeler organizasyonların çalışma ve rekabet etme şeklini şekillendirdikçe, teknoloji yönetimi kavramı zaman içinde çok daha fazla önem atfedilen kavramlardan biri haline gelmiştir. Tarihsel süreçte dikkate alındığında teknoloji yönetiminin, öncelikle yeni teknolojilerin araştırılması ve uygulanması gibi teknik yönere odaklandığı söylenebilmektedir. Ancak değişimin ve gelişmelerin etkisiyle birlikte teknoloji giderek kuruluşların tüm yönlerine entegre hale gelmiş, teknoloji yönetiminin kapsamı daha geniş yönetim işlevlerini kapsayacak şekilde genişlemiştir günümüzde de genişlemeye devam etmektedir (Phaal, Farrukh ve Probert 2006). Teknoloji yönetiminin genişleyen sınırları gün geçtikçe stratejik planlama, yenilik yönetimi, proje yönetimi ve organizasyonel değişim yönetimi gibi alanları giderek daha fazla kapsamaya başlamıştır. Günümüzde birçok araştırmacı ve yönetici tarafından teknoloji yönetimi faaliyetleri, bir organizasyonun rekabet gücünü ve başarısını doğrudan etkileyen kritik bir disiplin olarak kabul edilmektedir (Becker, 2009). Bahsedilen ve giderek artan bu genişleme süreci teknoloji yönetiminde akademik programların ve mesleki sertifikaların geliştirilmesinin yanı sıra profesyonel yönetimlerin kurulmasını, alanı geliştirmeye adanmış derneklerin ve araştırma enstitülerinin artmasını beraberinde getirmiştir (Liao, 2005).

Bir organizasyonda teknoloji yönetiminin rolü, teknolojinin değerini anlamak, geliştirilmesi ve kullanılmasına ilişkin stratejik kararlar almak açısından önemlidir (Japan, 2007). Bu, yeni teknolojileri benimsemenin potansiyel faydalarını ve risklerini değerlendirmeyi, teknoloji geliştirme yatırımlarına öncelik vermeyi ve teknolojinin organizasyona etkili bir şekilde entegre edilmesini, genel amaç ve hedeflerle uyumlu olmasını sağlamaktadır (Bullinger ve Haner, 2001). Özetlenecek olduğunda teknoloji yönetimi faaliyetleri; (1) organizasyonlarda teknoloji yeteneklerinin geliştirilmesine yönelik planlama faaliyetleri; (2) kilit teknolojileri ve bunlarla ilgili gelişim alanlarının belirlenmesi adına yapılan faaliyetler; (3) özellikle düşük girdi ile yüksek çıktı sağlayabilmek adına satın alınan mı yoksa yapmanın mı, yani ithalatın mı yoksa kişisel gelişimin mi takip edilmesi gerektiğinin belirlenmesi; (4) son olarak ise teknoloji yeteneklerinin geliştirilmesi, kontrollere yönelik politika önlemlerinin tasarlanması, kurumsal mekanizmaların oluşturulması, şeklinde özetlenebilmektedir (Huijiong, 1993).

Yapılan açıklamalar dikkate alındığında teknoloji yönetiminin yalnızca özel sektörde önem teşkil etmediği, yaşanan gelişmelerin devletleri de yakından ilgilendirdiği dikkate alındığında kamu kurumlarını ve çalışanlarını da etkilediği söylenebilmektedir. Diğer

yandan özellikle kamu kurumlarının vatandaşlar ve devlet arasında bir köprü görevi gördüğü düşünüldüğünde teknoloji yönetimi faaliyetlerini kamu hizmetlerine dahil etmemesi pek olası görünmemektedir (Öktemve Çiftçi, 2020). Bu sebeple teknoloji yönetimi öncelikle özel sektörde sıkça adından bahsettirmiş olsa dahi günümüzde kamu kurumları tarafından da giderek daha önemli bir kavram haline gelmiştir. Hatta kamu kurumlarının içerisinde buldukları zamanın teknolojisine uyum göstermemeleri durumunda bozulmaya maruz kalabilecekleri bazı bilim insanları tarafından dile getirilmektedir (Güzen ve Kaya, 2020). Çalışmanın esası dikkate alındığında kamu kurumları açısından da teknoloji yönetimi faaliyetlerinin ne ifade ettiğinden de bahsedilmesi gerekmektedir.

Günümüzün dijital çağında teknoloji, kamu kurumlarının faaliyetlerinde de vazgeçilmez bir rol oynamaktadır. Kamu kurumları, süreçleri kolaylaştırmak, verimliliği artırmak ve vatandaşlara hizmet sunumunu geliştirmek adına teknolojik gelişmelerin yanı sıra teknoloji yönetimi faaliyetlerine de önem göstermeye başlamışlardır (Alvarenga, Matos, Godina ve Matias, 2020). Ayrıca kamu kurumlarında teknoloji kullanımının artması örgüt kültüründe ve vatandaşlarla olan ilişkilerde de değişime yol açmaktadır. Vatandaşların yüksek değerli dijital hizmetlere yönelik beklentilerini karşılamayı hedefledikleri için dijital dönüşüm, kamu kurumları için temel bir strateji haline gelmiştir. Kamu kurumları, gelişen teknolojilerden yararlanarak erişilebilirliklerini, esnekliklerini ve verimliliklerini artırabilmektedir. Bu dönüşüm yalnızca kamuya fayda sağlamakla kalmamakta aynı zamanda vatandaş katılımı ve genel ekonomik büyüme üzerinde de olumlu bir etkinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Ayrıca, kamu kurumlarındaki dijital dönüşüm değer yaratmakta, hizmet sunumunu iyileştirmekte, politika uygulama verimliliğini de artırmaktadır (Sharma, Guttoo ve Ogra, 2014). Diğer yandan, günümüzde birçok farklı hükümet kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde teknolojiyi daha etkin ve verimli kullanarak idari maliyetleri ve zaman israfını ciddi oranda azaltmaktadır (Yiğitcanlar, 2023). Sonuç olarak, kamu kurumları vatandaşlara dijital hizmetler ve ürünler sağlamak için e-devlet gibi dijital hükümet uygulamalarını giderek daha fazla kullanmaktadır (Alvarenga vd., 2020). Anlaşılacağı üzere yalnızca özel sektör teknoloji yönetimi faaliyetlerine önem vermemekte kamu kurumları da teknoloji yönetimi adına ciddi girişimlerde bulunmaktadır. Tabii bu girişimlerde öncelik kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi kavramı ile ilgili hangi düzeyde bilgi sahibi olduğu, teknoloji yönetimi faaliyetlerini nasıl algıladığı ile yakın ilişkilidir. Bu nedenle, kamu çalışanlarının işlerinde teknolojik gelişmeleri etkili bir şekilde yönlendirmeleri ve kullanmaları için teknolojinin yönetimi zorunlu hale gelmektedir (Wang, 2009).

Kamu çalışanları kendi kurumlarına farklı teknoloji yönetimi düzeylerine sahip olmak, teknolojiyle ilgili görev ve sorumlulukların karmaşıklığı ve çeşitliliğiyle başa çıkmak adına bir yapıya ihtiyaç duymaktadır (Japan, 2007). Bu aynı zamanda teknoloji kaynaklarının kullanımının optimize edilmesine de yardımcı olmaktadır. Potansiyel riskleri ve zorlukları belirlemek, teknoloji yatırımları ve uygulamaları hakkında bilinçli kararlar almak, teknoloji yönetiminin kamu çalışanlarına sağladığı diğer faydalar arasında sayılabilmektedir.

Çalışmanın esası doğrultusunda kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi ile ilgili bilgi düzeyleri, teknolojik stratejilerin kurumsal amaç ve hedeflerle uyumlu hale getirilmesine de yardımcı olmaktadır. Bunlara ek olarak, çalışanlara yeni teknolojileri benimseme ve teknolojik değişikliklere uyum sağlama konusunda rehberlik ve destek sağlayarak yenilikçiliğin teşvik edilmesine ve sürekli iyileştirme kültürünün teşvik edilmesine yardımcı olmaktadır. Son olarak teknoloji yönetimi düzeyi artan kamu çalışanları etkin bir şekilde çalışabilmeleri için gerekli beceri, bilgi ve eğitime sahip olmaktadır (AlMulhim, 2023).

Tüm bahsedilen açıklamalar dikkate alındığında kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi ile ilgili bilgi ve algı düzeyleri kurumlar adına ve kurumların geleceklere adına hayati bir önem teşkil etmektedir. Kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi ile ilgili algı düzeylerinin artması ile birlikte, teknolojik kaynakların verimli ve etkili kullanımı sağlanmakta, yenilik ve sürekli iyileştirme teşvik edilmekte, kamu çalışanlarına gerekli beceriler kazandırılmakta, hizmet sunumunun kalitesi artırılmakta ve son olarak kamunun devlet hizmetleriyle ilgili genel deneyimleri iyileştirilmektedir (He ve Li, 2021).

Çalışanların teknoloji yönetim düzeylerinin tespit edilmesine yönelik çalışmalardan da bahsetmek yerinde olacaktır. Literatür araştırması yapıldığında genellikle özel sektörde faaliyet gösteren çalışanların teknoloji yönetim düzeylerinin anlaşılmasına yönelik çalışmalara rastlanmıştır. Örneğin, Akkoyun (2016) tarafından Türk Silahlı kuvvetlerini Güçlendirme Vakfına Bağlı olan Ortak Şirket çalışanları üzerinde yapılmış olan bir çalışmada katılımcıların teknoloji yönetimi algılarının demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak farklılaştığı ve düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Chao ve Kozlowski (1986) tarafından yapılan bir çalışmada ise biraz daha ileri bir teknoloji olan robotik üretim teknolojisinin çalışanlar gözünden nasıl algılandığı incelenmiştir. 316 katılımcı ile gerçekleştirilen çalışmada yüksek vasıflı çalışanların bu teknolojik gelişmeyi olumlu bir şekilde algıladıkları ve kendilerini konu ile ilgili eğitmek istedikleri tespit edilmiştir.

Shukla ve Singh (2014) tarafından 127 bankacı üzerinde gerçekleştirilmiş ve bankacıların teknoloji yönetimi algılarını belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışma sonrasında işyerinde teknoloji kullanımının teşvik edilmesinde kuruluşun rolünün önemli olduğu tespit edilmiştir. Eğitim, çalışanların öğrenmesi, yönetim kademesinin desteği ve koordinasyon gibi faktörler, özellikle kurumların teşvik ettiği durumlarda çalışanların teknolojiye yönelik olumlu bir yönelime sahip olduklarını göstermektedir. Yalçınkaya (2014) tarafından gerçekleştirilen bir diğer çalışma ise Emniyet teşkilatında teknoloji yönetiminin önemine vurgu yapmaktadır. İlgili çalışmada kamu kurumları içerisinde bir hayli çalışanı bulunan emniyet teşkilatı özelinde çalışanların teknoloji yönetiminden faydalanabilmeleri adına motivasyonlarının yükseltilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Konu ile ilgili Göçoğlu ve Kurt (2018) tarafından yapılan kavramsal bir çalışmada da teknoloji yönetiminin gelecekte kamu kurumlarının insan kaynakları ofislerinde hangi değişikliklere neden olabileceği ve bu değişikliklere nasıl uyum sağlayabilecekleri konusuna değinilmiştir. Son olarak Ada (2013) tarafından kamu ve özel sektör hastanelerinde gerçekleştirilmiş olan bir çalışmada

afet durumlarında hastanelerde var olan bilgi ve teknoloji yönetim süreci ele alınmıştır. Çalışmanın sonrasında ise bilgi ve teknoloji yönetiminin etkinliğinin ve verimliliğinin sağlanabilmesi adına en önemli hususun gerekli alt yapının olması gerektiği vurgulanmaktadır. Anlaşılacağı üzere literatürde yer almış olan çalışmalar bulunmakta fakat kamu kurumlarına dair çalışmalar çok fazla yer almamaktadır. Bu çalışma ise kamu çalışanları ile gerçekleştirilmiş olması, çalışanların demografik unsurlarına göre farklılıkları ortaya koyması, kurumlar arası teknoloji yönetimi algılarını ortaya koyması açısından diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bunun yanı sıra bir saha çalışması olması da çalışmayı kavramsal çalışmalardan farklılaştırmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada kamu çalışanlarının demografik değişkenler (çalıştıkları kurumlar, cinsiyetler, yaşları eğitim düzeyleri ve gelirleri) esasında teknoloji yönetimini nasıl algıladıklarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu değişkenler özelinde tespit edilen farklılıkların giderilmesi neticesinde kamu kurumlarının gelecekte teknoloji yönetimi faaliyetlerinin daha etkin ve verimli olması sağlanabilecektir. Kurumların birbirleri ile olan farklılıklarının giderilmesi ile birlikte daha eş zamanlı ve ortak çalışabilen kamu kurumlarının ortaya çıkması sağlanacaktır. Bu değişkenler özelinde teknoloji yönetimi algısının farklılaşması gelecekte ilgili kamu kurumlarının etkinliğini kaybetmesi gibi sonuçlara yol açabilmektedir. Çalışmanın önceki kısımlarında da değinildiği üzere teknoloji yönetiminin etkin ve verimli olabilmesi adına en önemli hususlardan biri gerekli alt yapının sağlanmasıdır. Bu alt yapının sağlanabilmesi adına kamu kurumlarının en önemli kaynaklarından birinin ise insan olduğu unutulmamalıdır. Bu sebeple demografik değişkenler esasında bu farklılıkların tespit edilmesi ve olası problemlerin önüne geçilmesi önem teşkil etmektedir. Çalışmanın bulguları, kamu sektöründe teknoloji yönetimi politikalarının daha etkili bir şekilde tasarlanması ve uygulanması için değerli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra günümüzde giderek daha fazla tercih edilen mikro ölçekli çalışmalardan biri olarak da literatürde kendisine yer bulacaktır. Son olarak elde edilen bulgular neticesinde teknoloji yönetiminin daha etkin ve verimli kullanılabilmesi adına yapılması gerekenleri ortaya koyması açısından da önem teşkil etmektedir.

3.2. Veri Toplama Yöntemi ve Araştırmanın Ölçeği

Çalışmanın gerçekleştirilebilmesi adına ve bilgilerin daha rahat analiz edilebilmesi adına veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi araştırmada tercih edilmiştir. Araştırmada kullanılan anket için Kastamonu Üniversitesi 2024-4 toplantı numaralı ve 03.04.2024 tarihli karar ile etik kurul onayı alınmıştır. Çalışmada kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Anket formunun ilk kısmı, katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenebilmesi adına yer alan 5 sorudan oluşmaktadır. Bu sorular katılımcıların cinsiyetlerini, yaşlarını, eğitim ve gelir düzeylerini, hangi kurumda çalıştıklarını öğrenmeye yönelik sorular şeklinde ifade edilebilmektedir. Anket formunun ikinci kısmı

ise Teknoloji Yönetimi Ölçeği kullanılmıştır. Anket formunun ikinci kısmı toplam 40 maddeden oluşmaktadır. Anket çalışması Nisan-Mayıs 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan ‘Teknoloji Yönetimi Ölçeği’, Akkoyun (2015) tarafından geliştirilmiştir. Söz konusu ölçek toplam 40 maddeden oluşan 5’li likert (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) modeline sahiptir.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evreni Kastamonu ili merkezinde görev yapan 21.000 kamu çalışanından oluşmaktadır (KASTABİL, 2023). Çalışmada kamu çalışanlarının tercih edilmesinde en önemli neden ise kamu sektöründe yer alan bireylerin teknoloji yönetimi algılarının tespit edilmesidir. Verilerin düzgün elde edilmesi adına kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evreninin bilinmesi, örneklem için gerekli olan katılımcı sayısının “ $n=N t^2pq / d^2 (N-1) + t^2pq$ ” formül ile hesaplanmasını gerektirmektedir (Ural ve Kılıç, 2021:43-44). Evrenin %95 güven düzeyi ve %5 hata payı içerdiği ise unutulmamalıdır. Yapılan hesaplamanın sonrasında örneklem büyüklüğü 378 olarak hesaplanmıştır. Toplam cevaplanan anket sayısının 389 olduğu düşünüldüğünde örneklem sayısının yeter sayısının üstünde olduğu görülmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amaçları doğrultusunda gerçekleştirilmiş olan analiz sonuçları yer almaktadır.

4.1. Ölçeğin Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırmalarda ölçeklerin güvenilirlik düzeylerinin tespit edilmesi için Cronbach Alfa analizi tercih edilmektedir. Alpha katsayısı 0 ve 1 arasında bir değer almaktadır. Bahsedilen değer 1’e yaklaştıkça ölçeğin güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğu bilinmektedir. Alpha değerinin 0,80 ve 1 arasında tespit edilmesi ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Buna ek olarak ölçeğin yapı geçerliliğinin tespit edilmesi için KMO Barlett küresellik testi katsayı incelenmektedir. Bahsedilen katsayı ölçeğin faktörlere ayrılabilir bir yapıya sahip olduğunu ve örneklem büyüklüğün istatistiksel analize uygun ve yeterli olduğunu ifade etmektedir. Genellikle KMO değerinin 0.60’dan büyük olması istenmektedir. İstenen değer elde edilen verilerin analize uygun olduğunu göstermektedir (Sharma, 1996). Bu çalışma özelinde gerçekleştirilen analiz neticesinde elde edilen Cronbach Alpha ve KMO değerleri Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Güvenilirlik Analizi ve KMO Testi Bulguları

Güvenilirlik Analizi ve KMO Barlett Testi	df	Sig.	Madde Sayısı	Katılımcı Sayısı
Cronbach's Alpha Katsayısı	,960		40	389

KMO Değeri	,955	780	0,000
Barlett Küresellik Testi	7972,147		

Bahsedilen açıklamalar dikkate alındığında Tablo.1’de gösterilen ve yapılan analizlerin neticesinde elde edilen 0,960 Cronbach Alpha değeri ile ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu, 0,955 KMO Testi değeriyle verilerin analize uygun olduğu ifade etmektedir.

4.2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Verileri

Katılımcıların Demografik Verilerinin Analizi				
Cinsiyet	Erkek		Kadın	
	207(%53,2)		182(%46,8)	
Eğitim Düzeyi	Lise ve Öncesi	Ön Lisans	Lisans	Lisansüstü
	70 (%18)	67 (%17,2)	215 (%55,3)	37 (%9,5)
Gelir Düzeyi	0-25000 TL		25001-50000 TL	50001 TL ve Üstü
	80 (%20,6)		136 (%35)	173 (%44,5)
Yaş	18-24	25-34	35-50	51 ve Üstü
	39(%10)	148(%38)	175(%45)	27(%6,9)
Çalışılan Kurum	Kastamonu Belediyesi	Emniyet Müdürlüğü	Kastamonu Devlet Okulları	Kastamonu DSİ
	83 (%21,3)	42 (%10,8)	50 (%12,9)	3 (%0,8)
	Kastamonu İl Özel İdaresi	Kastamonu Üniversitesi	Kastamonu Karayolları Bölge Müdürlüğü	Kastamonu Devlet Hastanesi
	47 (%12,1)	6 (%1,5)	1 (%0,3)	72 (%18,5)
	Kastamonu Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü		Kastamonu Adliyesi	Kastamonu Cezaevi
	53 (%13,6)		14 (%3,6)	18 (%4,6)

Çalışmada yer alan katılımcıların demografik bilgilerini ifade eden Tablo 2 şu şekilde açıklanabilmektedir. Katılımcıların %52,2’sinin (207 kişi) erkek geri kalan %46,8’inin ise (182 kişi) kadın olduğu görülmektedir. Katılımcıların sırasıyla %45’i 35-50 yaş gurubuna, %38’i 25-34 yaş gurubuna, %39’u 18-24 yaş gurubuna geri kalan %6,9’u ise 51 yaş ve üstü yaş gurubuna ait katılımcılardan oluşmaktadır. Eğitim düzeylerine göre katılımcıların

%55,3'ü (215 kişi) Lisans, %18'i (70 kişi) Lise ve öncesi, %17,2'si (67 kişi) Ön Lisans ve %9,5'i (37 kişi) lisans üstü eğitim seviyesinde diplomaya sahiptirler. Gelir düzeyleri dikkate alındığında katılımcıların %20,6'sı (80 kişi) 0-25000TL arası, %35'i (136 kişi) 25001-50000 TL arası, geri kalan %44,5'i (173) 50001 TL ve üzeri gelire sahip olduklarını beyan etmişlerdir. Demografik soruların sonucu olan katılımcıların çalıştıkları kurum dikkate alındığında ise, katılımcıların %21,3'ü (80 kişi) Kastamonu Belediyesi'nde, %10,8'i (42 kişi) Kastamonu Emniyet Müdürlüğü'nde, %12,9'u (50 kişi) devlet okullarında, %0,8'i (3 kişi) Kastamonu DSİ'de, %12,1'i (47 kişi) Kastamonu İl Özel İdaresi'nde, %1,5'i (6 kişi) Kastamonu Üniversitesi'nde, %0,3'ü (1 kişi) Kastamonu Karayolları Bölge Müdürlüğü'nde, %18,5'i (72 kişi) hastanelerde, %13,6'sı (52 kişi) Kastamonu Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü'nde, %3,6'sı (14 kişi) Kastamonu Adliyesi'nde ve son olarak %4,6'sı (18 kişi) Kastamonu Cezaevinde çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Elde edilen analiz bulguları incelendiğinde çalışma özelinde ve her bir demografik soru dikkate alındığında katılımcı sayılarının mümkün olduğunda birbirlerine yakın tutulması amaçlanmıştır. Bu sayede bu çalışma özelinde verilerin daha güvenilir olması hedeflenmiştir.

4.3. Teknoloji Yönetimi Ölçek Ortalamaları

Tablo 3'de araştırmaya dahil olan katılımcıların 'Teknoloji Yönetimi Ölçeği'ne vermiş oldukları yanıtların ortalamaları yer almaktadır. Bu ortalamalar aslında Kastamonu özelinde kamu kurumu çalışanı olarak çalışan bireylerin teknoloji yönetimi algılarının düzeyinin tespit edilmesi adına önem teşkil etmektedir.

Tablo 3. Teknoloji Yönetimi Ölçeği Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek Maddesi	Ort.	S. S.	Ölçek Maddesi	Ortalama	S. S.
Madde 1	3,2237	1,10708	Madde 21	3,3676	1,06543
Madde 2	3,4267	,99892	Madde 22	3,3985	1,10206
Madde 3	3,4602	1,04614	Madde 23	3,3959	1,08056
Madde 4	3,3676	1,10811	Madde 24	3,4087	1,03297
Madde 5	3,2905	1,07235	Madde 25	3,4781	1,05891
Madde 6	3,3111	1,09045	Madde 26	3,3650	1,04803
Madde 7	3,1902	1,15981	Madde 27	3,3085	1,06367
Madde 8	3,3265	1,10007	Madde 28	3,3856	,96879
Madde 9	3,3856	1,09375	Madde 29	3,4396	1,00236

Madde 10	3,4370	1,09322	Madde 30	3,4190	1,00860
Madde 11	3,4139	1,12649	Madde 31	3,4113	1,07237
Madde 12	3,3907	1,09192	Madde 32	3,4036	1,06446
Madde 13	3,4859	1,05661	Madde 33	3,3985	1,04442
Madde 14	3,4010	1,08580	Madde 34	3,3650	1,06752
Madde 15	3,4422	1,06484	Madde 35	3,4627	1,06818
Madde 16	3,4113	1,12171	Madde 36	3,3830	1,09112
Madde 17	3,5090	1,08078	Madde 37	3,3856	1,10547
Madde 18	3,2802	,99023	Madde 38	3,4833	1,06386
Madde 19	3,3676	,99280	Madde 39	3,5193	1,07347
Madde 20	3,3907	1,02872	Madde 40	3,5707	1,05677

Toplam 389 katılımcının Teknoloji Yönetimi Ölçeği'nin ölçek maddelerine vermiş oldukları yanıtların ortalamaları yaklaşık 3,39 olarak analiz edilmiştir. Bahsedilen bu ortalama değer Kastamonu ili özelinde çalışan kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi algılarının yüksek olduğunun niteliğindedir. Ölçek maddelerinin tamamının buraya aktarılması yerine en yüksek ortalamaya sahip 3 ölçek maddesi ve en düşük ortalamaya sahip 3 ölçek maddesi açıklamada yer almaktadır. En yüksek ortalamaya sahip maddeler, 3,5707 ortalama ile “Bilgi Yönetiminin Önemi: Kişisel tecrübelerin ve edinilen bilgilerin paylaşılması, üretilme katılması ve yayılması yoluyla kurumsal değerler oluşturulur”, 3,5193 ortalama ile “Bilgi Yönetimi: Bilginin öğrenilmesi, kodlanması, paylaşılması, üretilmesi ve yenilenmesi adına bilgi derleme ve düzenleme çalışmaları yapılır” ve 3,4113 ortalama ile “İş birimi çevresel izleme: İş birimi düzeyinde, rakipler, tedarikçiler, müşteriler, teknolojiler ve düzenleyiciler gibi paydaşlar taranır ve analiz edilir.” şeklinde sıralanabilmektedir. En yüksek ortalamaya sahip ölçek maddeleri incelenecek olduğunda kamu çalışanlarının bilgi yönetimi ve çevresel izleme faaliyetlerine yüksek derecede önem verdikleri bunun yanı sıra tüm faktörleri dikkate alınması gerektiğine vurgu yaptıkları söylenebilmektedir. Diğer yandan kamu çalışanları teknoloji yönetiminin esas unsuru olarak aslında bilgi yönetimi faaliyetlerini dikkate almaktadır da denilebilmektedir. En düşük ortalamaya sahip maddeler ise, 3,1902 ortalama ile “Kurumunuzun Teknoloji Edinme (teknoloji transferi, Ar-Ge vb.) yeteneği üst düzeydedir.”, 3,2237 ortalama ile “Kurumunuzun Stratejik Yönetim (kurumun plan ve bütçesinin geliştirilmesi, stratejik planlarında teknolojik gelişmelere önem verme, uzun vadeli teknolojik iş birliklerini yönetme vb.) yeteneği üst düzeydedir.”, 3,2802 ortalama ile “Teknoloji yol haritası

oluşturma: Gelecekte belli bir ürünü desteklemek için ihtiyaç duyulacak teknolojilere dair planlama yapılır.” şeklinde sıralanabilmektedir. En düşük ortalamaya sahip olanlar yanıtlar incelendiğinde ise kamu çalışanlarının buldukları kurumlarda teknoloji edinme yeteneklerinin üstü düzey olmadıklarını, özellikle uzun vadeli teknolojik yatırımlara fazla önem vermediklerini, teknoloji yönetim faaliyetleri adına herhangi bir stratejik planlama yapmadıklarını ve son olarak geleceğe dair teknoloji yönetimine dair bir plana sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ölçeğin bahsedilen bu maddelerine verilen cevaplar neticesinde kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi ile ilgili algılarının olumlu ve yüksek olduğu söylenebilirken kurumlarının teknoloji yönetimine dair gelecek planlarının olmaması dikkat çekmektedir. Çalışmada yer alan katılımcılar kurumlarının teknoloji yönetimi faaliyetlerini gelecekte iyileştirebilmek adına çok fazla faaliyette bulunmadıklarını da gerçekleştirilen yüz yüze görüşmelerde ifade etmişlerdir.

Tabi tüm bu bahsedilen ortalamalar bir genelleme yapabilmek adına ortaya konsa dahi demografik değişkenler esasında farklı analizlerin yapılması sorunların daha mikro düzeyde tespit edilmesine veya daha rasyonel çözümlerin ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır. Bu sebeple çalışmanın sonraki alt başlığında ‘Teknoloji Yönetimi Ölçeği’ne verilen yanıtların hangi demografik değişkenler özelinde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını anlaşılması adına analizler gerçekleştirilmiştir.

4.4. Teknoloji Yönetimi Ölçeği T-Testi ve ANOVA Testi Analizleri

Tablo 4 araştırmaya katılım sağlayan katılımcıların teknoloji yönetimi algıları ve demografik değişkenleri arasındaki istatistiksel farklılıkların olup olmadığı göstermektedir.

Tablo 4. T-Testi ve ANOVA Testi Analiz Değerleri

Grup		N	Ortalama	Standart Sapma	t/F	df	Sig.
Cinsiyet	Erkek	207	3,3604	,70284	1,137	387	,256
	Kadın	182	3,4376	,62783			
Yaş	18-24	39	3,3577	,51074	,081	3	,970
	25-34	148	3,4125	,66835			
	35-50	175	3,3950	,70570			
	51 ve Üzeri	27	3,3750	,66049			
Eğitim Düzeyi	Lise ve Öncesi	70	3,4854	,69215	,722	3	,539
	Ön Lisans	67	3,4224	,66505			
	Lisans	215	3,3742	,65392			

	Lisans Üstü	37	3,3115	,72564			
Gelir Düzeyi	0-25000 TL	80	3,6687	,56684	8,671	2	,000
	25001-50000 TL	136	3,3305	,71953			
	50001 TL ve Üzeri	173	3,3225	,64221			
Çalışılan Kurum	Kastamonu Belediyesi	83	3,5289	,66852	2,084	9	,030
	Emniyet Müdürlüğü	42	3,3643	,54496			
	Kastamonu Devlet Okulları	50	3,3600	,66300			
	Kastamonu DSİ	3	3,5667	,66583			
	Kastamonu İl Özel İdaresi	47	3,1553	,62905			
	Kastamonu Üniversitesi	6	3,2417	,70864			
	Kastamonu Devlet Hastanesi	72	3,4215	,71399			
	Kastamonu Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü	53	3,4759	,70522			
	Kastamonu Adliyesi	14	3,6839	,53526			
	Kastamonu Cezaevi	18	3,0514	,67369			

Yapılan analizlerin sonrasında ikili katılımcı grubundan oluşan cinsiyet değişkeni ile teknoloji yönetim algısı değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının analiz edilmesi amacıyla gerçekleştirilen t-testi analizi sonuçlarına istinaden, cinsiyet ile teknoloji yönetim algısı ($t= 1,137$, $p=0,256$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Fark istatistiksel olarak anlamlı olmasa dahi Kastamonu ilinde çalışan kadın kamu personellerinin teknoloji yönetim algılarının erkek çalışanlara oranla daha yüksek olduğu görülebilmektedir. ANOVA analizleri neticesinde ise katılımcıların yaşları ($t= ,081$, $p=0,970$) ve eğitim düzeylerini ($t= ,722$, $p=0,539$) ifade eden demografik değişkenler ile teknoloji yönetimi algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Diğer yandan istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığının anlaşılması adına yapılmış olan diğer ANOVA analizi sonuçlarına göre, gelir düzeyi ile teknoloji yönetimi algısı ($F=8,671$, $p=0,000$) arasında, çalıştıkları kurum ile teknoloji yönetimi algısı ($F=2,084$, $p=0,030$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Gerçekleştirilen ANOVA analizleri sonrasında anlamlı farklılık çıkan değişkenlerdeki istatistiksel farklılıkların hangi katılımcı grupları arasında olduğunu tespit edilmesi için Tukey HSD testi yapılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada katılımcıların çalıştıkları kurum ve teknoloji yönetimi algısı arasındaki ilişkinin tespit edilmesi adına gerçekleştirilmiş olan ANOVA Testi analizinde veriler içerisinde yer alan Kastamonu Karayolları Bölge Müdürlüğü'nde çalışan katılımcının verileri çalışmanın dışında tutulmuştur. Bunun nedeni ise ilgili katılımcı grubunda yalnızca 1 kişinin çalışıyor olması ve bu durumun analizin güvenilirliğini zedeleyecek olmasıdır.

Tablo 5. Tukey HSD Testi Analiz Değerleri

	Grup		Grup	Ortalama Fark	Sig.
Gelir	0-25000 TL	---	25001-50000 TL	,33824	,001
	0-25000 TL	---	50001 TL ve Üzeri	,34621	,000
Çalışılan Kurum	Kastamonu İl Özel İdaresi	---	Kastamonu Belediyesi	-,37360	,005

Katılımcıların gelir düzeylerine ve çalıştıkları kurum değişkenleri esasında tespit edilen anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında var olduğunu anlaşılması adına yapılan Tukey HSD analiz sonuçları, “0-25000 TL” arası gelire sahip olan katılımcılar ile “25001-50000 TL ve 50001 TL ve Üzeri” gelire sahip olan katılımcıların arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuçlar dikkate alındığında “0-25000 TL” arası gelire sahip olan katılımcıların teknoloji yönetimi algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Çalışma özelinde düşük gelir sahibi olan bireylerin yüksek gelir sahibi olan bireylere göre kurumları hakkında teknoloji yönetimi ile ilgili daha olumlu görüşlere sahiptirler. Diğer yandan kamu çalışanlarının çalıştıkları kurumlar dikkate alındığında da “Kastamonu İl Özel İdaresi” çalışanı olan katılımcılar ile “Kastamonu Belediyesi” çalışanı olan katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık analiz edilmiştir. Tüm yapılan analizlerin çalışmanın yapılmış olduğu Kastamonu ili özelinde değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Yapılan araştırmanın analiz bulguları incelenecek olduğunda Kastamonu ili özelinde faaliyet gösteren kamu çalışanlarının teknoloji yönetimi algılarının ortalaması ($x=3,39$) şeklinde tespit edilmiştir. Yapılan bu analiz neticesinde özellikle günümüzde organizasyonların teknoloji ile mümkün olduğunca daha fazla bütünleşmesi önem teşkil etmektedir. Yapılan araştırmalar dikkate alındığında benzer sonuçların elde edildiği görülebilmektedir. Örneğin Akkoyun (2016) tarafından yapılmış olan bir çalışmada da katılımcıların ve çalışanların teknoloji yönetimi algıları ölçek ortalamasının üstünde tespit

edilmiştir. Fakat bu çalışmada da olduğu gibi teknoloji yönetim faaliyetlerinin kurumlar tarafından planlı ve programlı bir şekilde yönetilmediği fikirleri çalışanlar tarafından dile getirilmiştir. Bakıldığında günümüzde teknoloji, çalışma, iletişim kurma ve bilgiye erişme şeklimizde büyük bir devrim yaratmış ve hem insanların hem de kurumların ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu kavram kısa zaman içerisinde hem yönetilmesi hem de gelecekte fayda sağlaması adına bilim insanları tarafından yönetim faaliyetlerine tabi tutulması gereken bir kavram olarak kabul edilmiştir. Bireylerin kadar kurumlar da teknoloji yönetiminin bir parçası olarak düşünülmelidir. Etkin teknoloji yönetimi kuruluşlara rekabet avantajı sağlayabilmekte, operasyonel verimliliği artırabilmekte ve yeni teknolojilerin işletmeye başarılı bir şekilde entegre edilmesine destek olabilmektedir (Tarr, 1991).

Yapılan çalışmada elde edilen analiz bulguları katılımcıların cinsiyet, yaş ve eğitim düzeyi değişkenleri özelinde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın ilgili başlığında da benzer sonuçların farklı çalışmalarda da elde edildiğinden bahsedilmiştir. Örneğin yaş değişkeni dikkate alındığında çalışmada elde edilen bu bulgular ile literatürde var olan Kılıç vd. (2024) tarafından gerçekleştirilmiş olan araştırma benzerlik göstermektedir. Öğretmenler üzerinde yapılmış olan bu çalışmada çalışanların yaşları ile teknoloji yönetimi ve kullanım düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu farklılığın olmamasının nedenleri arasında kamu kurumlarında faaliyet gösteren çalışanların yeniliklere hızlı adapte olabilmesi veya bireylerin günümüzde yaş ile ilişkili olmadan teknoloji ile olan yakınlığı neden olarak gösterilebilmektedir. Bu farklılığın çalışma özelinde elde edilememesi kadın ve erkek çalışanların çalıştıkları kurumlar ile ilgili eş değer fikirlere sahip olmaları şeklinde ifade edilebilmektedir. Diğer yandan istatistiksel olarak anlamlı olmasa dahi 18-24 yaş arası katılımcıların ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan katılımcıların vermiş oldukları yanıtların ortalamalarının düşük olması da dikkat çekicidir. Özellikle düşük yaşta çalışan katılımcıların ve yüksek eğitim düzeyine sahip olan katılımcıların çok daha ileri teknolojik gelişmeler ile sürekli iç içe olmaları kurumlarının yetersiz olduğu fikrine sahip olmalarına neden olarak sunulabilir. Bu sebeple Kastamonu özelinde kamu kurumlarının daha etkin ve planlı teknoloji yönetimi faaliyetlerini sağlaması gerekmektedir. Cinsiyet değişkeni dikkate alındığında da Gün ve Çoban (2019) ve Çağtaş (2019) tarafından yapılan çalışmalarda benzer sonuçlar elde edilmiştir. İlgili çalışmalarda da cinsiyet değişkeni ve katılımcıların teknoloji kullanım düzeyleri, teknolojik liderlik algıları gibi benzer değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin tespit edilmediği görülebilmektedir.

Yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılığın tespit edildiği demografik değişkenler ise katılımcıların çalıştıkları kurum ve gelir düzeyleri şeklinde sıralanabilmektedir. Sonuçlar dikkate alındığında “0-25000 TL” arası gelire sahip olan katılımcılar ile “25001-50000 TL ve 50001 TL ve Üzeri” gelire sahip olan katılımcıların arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuçlar dikkate alındığında “0-25000 TL” arası gelire sahip olan katılımcıların teknoloji yönetimi

algılarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Çalışma özelinde düşük gelir sahibi olan bireylerin yüksek gelir sahibi olan bireylere göre kurumları hakkında teknoloji yönetimi ile ilgili daha olumlu görüşlere sahip oldukları da görülmektedir. Bu hususun nedenleri arasında yüksek gelir düzeyine sahip olan katılımcıların teknoloji ile daha fazla ilgilenmesi ve esasen kurumlarda var olan teknoloji yönetimi anlayışını benimsememeleri sayılabilmektedir. Benzer bir çalışma Yılmaz (2012) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada öğretmenlerin mesleki kıdemleri ile teknoloji kullanımları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Mesleki kıdem ile gelirin doğru orantılı olabileceği düşünüldüğünde çalışmadan farklı bir sonuç bulunmuştur denilebilmektedir. Diğer yandan çalışmanın yaklaşık 10 yıl öncesinde yapılması bireylerin fikirlerini değiştirmiştir, yorumu yapılabilir. Diğer yandan kamu çalışanlarının çalıştıkları kurumlar dikkate alındığında da “Kastamonu İl Özel İdaresi” çalışanı olan katılımcılar ile “Kastamonu Belediyesi” çalışanı olan katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık analiz edilmiştir. Kurumlar arasında var olan bu farklılıklar ise öncelikle kurumların sahip oldukları bütçeler, kurum çalışanlarının yetkinlikleri, yasal düzenlemelerin eksiklikleri, kurumların merkezi yönetim ile kurdukları ilişkiler şeklinde sıralanabilmektedir. Tüm bu hususlar teknoloji yönetimi faaliyetlerinde kurumların birbirlerinden ayrışmalarına neden olabilmektedir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında diğer çalışmalarda da benzer sonuçların elde edildiği görülebilmektedir. Özel ve Öztemel (2018) tarafından gerçekleştirilmiş olan bir çalışmada da teknoloji yönetimi faaliyetlerinde kurumlar arasında farklılıkların olabileceği dile getirilmiş ve kurumların belirli standartlara ulaştırılması gerektiği vurgulanmıştır. Gelir değişkeni dikkate alındığında ise yapılan araştırmada katılımcıların gelir düzeyleri ve teknoloji yönetimi algıları arasında bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Önemi giderek artan bir kavram olan teknoloji yönetimi faaliyetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde sağlanabilmesi ve kurum çalışanlarının teknoloji yönetimi algılarının yükseltilmesi adına geliştirilmiş olan öneriler ise şu şekilde sıralanabilmektedir; Teknoloji yönetimi konusunda çalışanlara düzenli, yetkinliklerine ve eğitim seviyelerine uygun eğitimlerin verilmesi, çalışanların teknolojiyi anlamaya ve kullanmaya teşvik edilmesi, kamu yöneticilerinin teknolojik imkanları etkin, doğru ve sürekli bir şekilde kullanması, kamuda iş süreçlerine destek sağlayacak uygun teknolojik araçların ve altyapının çalışanlara sunulması, kamu çalışanlarının teknoloji kullanımıyla ilgili açık ve destekleyici bir şekilde geribildirimde bulunmalarına imkan verilmesi, katılımcıların da çalışmada belirtmiş olduğu üzere teknoloji yönetiminin stratejik bir bakış açısıyla ele alınması, uzun vadeli ve gerçekçi planlamalar yapılması, doğru kaynak yönetiminin gerçekleştirilmesi, teknoloji yönetimine yapılan yatırımların ölçülmesi ve belirli aralıklarda değerlendirilmesi, teknoloji yönetimini ve faaliyetlerini destekler nitelikte bir kurum kültürünün oluşturulması, hatta yaşı genç ve yüksek eğitim seviyesine sahip olan kamu çalışanlarının sürece daha fazla dahil edilmesi teknoloji yönetimi faaliyetlerinin etkinliğini artıracak öneriler arasında sayılabilmektedir. Teknoloji yönetimi algısının artırılması ve etkin teknoloji yönetimi faaliyetinin gerçekleştirilmesine yardımcı olacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Alper Tunga ŞEN tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Ada, S. (2013). Afetlerde bilgi ve teknoloji yönetimi: G. Antep ve K. Maraş hastanelerinde bir alan araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 1-10.
- Akkoyun, B. (2015). *Teknoloji yönetiminin başarısında örgütsel yapı ve insan kaynakları yönetimi unsurlarının etkisi üzerine bir araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya).
- Akkoyun, B. (2016). Çalışanların teknoloji yönetimi algılarının demografik değişkenlere göre farklılaşması üzerine bir araştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(56), 70-82.
- AlMulhim, A. F. (2023). The impact of administrative management and information technology on e-government success: The mediating role of knowledge management practices. *Cogent Business & Management*, 10(1), 1-19.
- Alvarenga, A., Matos, F., Godina, R., & CO Matias, J. (2020). Digital transformation and knowledge management in the public sector. *Sustainability*, 12(14), 1-24.
- Becker, P. R. (2009). *Technology management degree programs: Meeting the needs of employers*. (In PICMET'09-2009 Portland International Conference on Management of Engineering & Technology (s. 2171-2183). IEEE.
- Beynon, D. P. (2009). Formated technology and informed action: The nature of information technology. *International Journal of Information Management*, 29(4), 272-282.
- Bullinger, H. J., & Haner, U. E. (2001). *Technology management: Today's main business in management*. (In PICMET'01. Portland International Conference on Management of Engineering and Technology. Proceedings Vol. 1: Book of Summaries, (s. 755-767). IEEE.
- Chao, G. T., & Kozlowski, S. W. (1986). Employee perceptions on the implementation of robotic manufacturing technology. *Journal of Applied Psychology*, 71(1), 70-76.
- Çağtaş, Ö. (2019). *Okul yöneticilerinin bilgi teknolojileri kullanım öz yeterliliklerinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Finniston, M. (1982). Technology: the future determinant of society. *Technology in Society*, 4(1), 1-13.
- Geçer, E. (2021). *Liderlik, dijitalleşme ve algı yönetimi: Bir politik psikoloji konteksti. algı yönetimi Siyasal ve Dijital İletişim*, (İçinde), Sosyal Medya ve Kitle İletişimi, İstanbul: Emek Kitap.
- Göçoğlu, V., & Kurt, İ. D. (2018). Kamu kurumlarında insan kaynakları yönetimi ve teknoloji: Gelecek odaklı bir değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 357-367.
- Gün, F., & Çoban, Ö. (2019). Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik öz yeterliliklerinin İncelenmesi. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 39-48.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güzen, S. A., & Kaya, A. (2020). Liselerde yenilik yönetimi becerilerinin öğretmen görüşleri doğrultusunda incelenmesi. *Harran Maarif Dergisi*, 5(2), 1-28.
- He, J., & Li, H. (2021). On the influence of information technology on the development of public management. *Journal of Physics: Conference Series*, 1802(4), 1-5.
- Huijiong, W. (1993). Technology management in a dual world. *International Journal of Technology Management*, 8(1-2), 108-120.
- Japan, L. (2007). *Technology management*. Erişim Adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Technology_management, Erişim Tarihi: 07.03.2024.

- Jovanovic, B. & Rousseau, P. L. (2005) General purpose technologies, (eds.) Philippe A. & Steven N. D. (In) *Handbook of Economic Growth* (s. 1181-1224), London: Elsevier.
- Kastabil (2023) *Çalışma ve sosyal güvenlik (sosyal güvenlik bilgileri-2023)*, Erişim Adresi: <https://www.kastabil.gov.tr/veritablolari/kastamonu/is-ve-calisma/calisma-ve-sosyal-guvenlik-sosyal-guvenlik-bilgileri>, Erişim Tarihi: 09.07.2024.
- Kılıç, M., Polat, H., Adlın, S., & Kaya, H. (2024). İmam Hatip Ortaokulu Öğretmenlerinin Teknoloji Yönetimi Yeterlilikleri. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, 9(118), 9575-9588.
- Liao, S. H. (2005). Technology management methodologies and applications: A literature review from 1995 to 2003. *Technovation*, 25(4), 381-393.
- Little, D. (2010). History of technology. (In) *New Contributions to the Philosophy of History*. Methodos Series, Vol 6. (s. 121-140) Dordrecht: Springer.
- Öktem, M. K., & Çiftçi, L. (2020). Kamu yönetiminde teknoloji kullanımı ve teknoloji eğitimi: Türkiye açısından bir analiz. *Kamu Yönetimi Ve Teknoloji Dergisi*, 2(1), 61-71.
- Özel, S. & Özetmel, E. (2018). İşletmelerde teknoloji yönetimi ve yetkinlik bazlı değerlendirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 409-425.
- Phaal, R., Farrukh, C., & Probert, D. (2006). Technology management tools: concept, development and application. *Technovation*, 26(3), 336-344.
- Rubenstein, A. H. (2004). 50 Years of engineering and technology management. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 51(4), 407-408.
- Sharma, S. (1996). *Applied multivariate techniques*. USA: John Wiley & Sons, Inc.
- Sharma, V., Guttoo, D., & Ogra, A. (2014). Next generation citizen centric e-services. (In) *2014 IST-Africa Conference Proceedings* (pp. 1-15). IEEE.
- Shukla, T., & Singh, A. (2014) Employee perception towards technology in banking sector. *Research Journal of Social Science & Management*, 4(2), 85-94.
- Spies, P. H. (2014). The democratization of innovation: Managing technological innovation as if people matter. *World Future Review*, 6(1), 15-28.
- Tarr, S C. (1991). Multiple perspectives analysis for integrating technology into a business. *Elsevier BV*, 40(2), 165-182.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023), *Kamu sektörü istihdam sayıları 2023*, Erişim Tarihi: <https://www.sbb.gov.tr/kamu-istihdami/>, Erişim Tarihi: 31.03.2023.
- Ural, A., & Kılıç, İ. (2011). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ünsal, E. (2009). Dinamik bir yetenek olarak teknoloji yönetimi: Teknoloji yönetimi yeteneği. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 8(2), 167-189.
- Wang, J. F. (2009). E-government security management: Key factors and countermeasure. (In) *2009 Fifth International Conference on Information Assurance and Security* (2, 483-486). IEEE.
- Yalçınkaya, R. (2014) Teknoloji yönetimi ve emniyet teşkilatında uygulanması, Gözübenli, M.; Harmancı, F. M. ve Şahin, İ. (Ed.), "Güvenlik sektöründe stratejik yönetim," içinde (s. 267-288). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Yılmaz, H. H. (2012). *Öğretmenlerin eğitimde teknoloji kullanımına yönelik tutumlarının değerlendirilmesi (Şişli endüstri meslek lisesi örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Yigitcanlar, T., Li, R. Y. M., Beeramoole, P. B., & Paz, A. (2023). Artificial intelligence in local government services: Public perceptions from Australia and Hong Kong. *Government Information Quarterly*, 40(3), 101833.
- Zhouying, J. (2004). Technological progress in history: a survey of evolution and shift of research emphasis from 'hard-tech' to 'soft-tech' development. *International Journal of Technology Management & Sustainable Development*, 3(2), 133-148.

Boşanmış Kadınlarda Psikolojik İyi Oluş ile Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Bilişsel Esneklik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi¹

Vildan Akgün^{2,3}, Erol Esen⁴

ÖZET

Bireylerin yaşamlarında köklü değişimlere neden olabilen boşanma gerek Türkiye’de gerekse farklı ülkelerde oranları hızla artan bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmayla boşanmış kadınlarda psikolojik iyi oluş ile toplumsal cinsiyet algısı ve bilişsel esneklik arasındaki ilişkinin incelenmesi ve boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin çeşitli sosyo-demografik (eğitim durumu, algılanan sosyo-ekonomik durum, boşanmadan sonra psikolojik yardım alıp almama, boşanma şekli, çalışma durumu ve barınma şekli) değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Verilerin çevrim içi şekilde toplandığı bu çalışmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun/kolayda (convenience sampling) örnekleme yöntemiyle ulaşılan 213 boşanmış kadın yer almıştır. Bulgular, boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeyleri ile toplumsal cinsiyet algıları ve bilişsel esneklik düzeyleri arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu göstermektedir. Çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları bilişsel esneklik ve toplumsal cinsiyet algısı değişkenlerinin boşanmış kadınların psikolojik iyi oluşlarına ilişkin varyansın %27.3’ünü açıkladığını ortaya koymaktadır. Ek olarak boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin boşanma şekli, eğitim durumu, algılanan sosyo-ekonomik durum, çalışma durumu ve barınma şekli değişkenlerine göre farklılaşırken; boşanma sonrasında psikolojik yardım alma değişkenine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Boşanmış kadınlar, Psikolojik iyi oluş, Toplumsal cinsiyet algısı, Bilişsel esneklik.

Examination of the Relationship Between Psychological Well-Being, Gender Perception And Cognitive Flexibility in Divorced Women

ABSTRACT

Divorce, which can cause radical changes in individuals' lives, attracts attention as a rapidly increasing phenomenon both in Turkey and in other countries. This study aims to examine the relationship between psychological well-being, gender perception and cognitive flexibility in divorced women and to examine the psychological well-being levels of divorced women based on various socio-demographic factors (educational status, perceived socio-economic status, whether or not to receive psychological help after divorce, type of divorce, employment status, and housing

¹ Bu makale Doç. Dr. Erol Esen tarafından yönetilen ve Vildan Akgün tarafından hazırlanan “Boşanmış kadınlarda psikolojik iyi oluş ile toplumsal cinsiyet algısı ve bilişsel esneklik arasındaki ilişkinin incelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² İletişim Yazarı: vildan9197@hotmail.com

³ Uzm. Psikolojik danışman, Osmancalı Çok Programlı Anadolu Lisesi, Manisa, ORCID: 0009-0002-6480-2742.

⁴ Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID:0000-0002-8285-2666.

(Makale Gönderim Tarihi: 11.07.2024 / Yayın Tarihi:29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1514930](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1514930)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

type). In this study, where data was collected online, 213 divorced women were included, who were reached by convenience sampling method, which is one of the non-random sampling methods. The findings show that there is a positive and moderate relationship between the psychological well-being levels of divorced women and their gender perceptions and cognitive flexibility levels. The results of multiple linear regression analysis reveal that cognitive flexibility and gender perception variables explain 27.3% of the variance in divorced women's psychological well-being. In addition, while the psychological well-being levels of divorced women differ according to the variables of divorce type, educational status, perceived socio-economic status, employment status and housing type; It was determined that it did not differ according to the variable of receiving psychological help after divorce.

Keywords: *Divorced women, Psychological well-being, Gender perception, Cognitive flexibility.*

1. GİRİŞ

Yoğun olarak psikopatolojiye odaklanan ruh sağlığı perspektifinin aksine güçlü, olumlu bireysel özelliklere ve yaşamın niteliğini artırmaya yönelik pozitif psikoloji yaklaşımı günümüzün öne çıkan psikoloji hareketlerindedir. Psikolojik iyi oluş kavramı da bu popüler yaklaşımın ele aldığı kavramlar arasındadır. Psikolojik iyi oluş, olumlu duyguların daha fazla hissedilip olumsuz duyguların daha az hissedilmesi olarak açıklanabilmektedir (Akdoğan ve Polatçı, 2013). Duygu ve düşüncelerde yeni durumlara göre değişiklik yapabilmek ve çevreyle olumlu ilişkiler kurabilmek psikolojik iyi oluşun başlıca göstergesi olarak kabul edilmektedir (Ergün, Telef ve Uzman, 2013).

Tarihsel sürece bakıldığında psikolojik iyi oluş kavramı ilk olarak Bradburn tarafından 1960'lı yıllarda ifade edilmiştir. Bradburn (1969) psikolojik iyi oluşu olumlu duygular ile olumsuz duygular arasındaki bir denge olarak kavramsallaştırmıştır. Pozitif psikolojinin önemli uzmanlarında Ryff'a göre (1989a, 1989b) bireyin psikolojik iyi oluşunu etkileyen birçok etken mevcuttur ve tam da bu nedenle psikolojik iyi oluş çok boyutlu bir yapıya sahiptir (Keyes ve Ryff, 1995). Bu boyutlar; kendini kabul, başkalarıyla olumlu ilişkiler, otonomi (özerklik), çevresel kontrol, yaşam amacı ve bireysel gelişimdir (Ryff, 1989a).

Literatür incelendiğinde psikolojik iyi oluşu olumsuz etkileyen birçok risk durumu olduğu görülmektedir. Sevilen bir yakının kaybı, sağlık sorunları, doğal afetler gibi bireylerde stres yaratan olaylar risk faktörleri olarak değerlendirilmektedir (Basım ve Çetin, 2010; Booth-Butterfield vd., 2012; Güloğlu ve Kararımak, 2010). Bu faktörlerin yanı sıra boşanma da psikolojik iyi oluş açısında risk oluşturan bir diğer olgu olarak öne çıkmaktadır (Bayraktar, 2010; Kayhan ve Yazıcıoğlu, 2007; Sayan Karahan, 2012). Türkiye'de ve farklı ülkelerde yürütülen çalışmalar boşanma oranlarındaki artışa dikkat çekmektedir (Raley ve Sweeney 2020; Şahbaz, 2022; TUİK, 2022). Örneğin Türkiye'de 2001'de binde 1,41 (91.994 kişi) olan kaba boşanma hızı 2011'de binde 1,62 (120.117 kişi) kaba boşanma hızına yükselmiştir. 2021 yılında ise bu sayı binde 2,09'a (175.779 kişi) yükselmiştir (TUİK, 2023).

Boşanma, bireylerin yaşamlarında köklü değişimlere neden olabilmektedir (Akgül Sarpkaya, 2013). Boşanma sürecinde ve sonrasında bireylerin depresyon, anksiyete ve kendine zarar verme eğiliminde artış gibi psikolojik sıkıntıların yanı sıra olumsuz duyguları daha yoğun hissetme ve sosyal ilişkilerinde bozulmalar olduğu bildirilmektedir (Bulut, 2002; Kaynar, 2016; Öksüz Cabılar ve Yılmaz, 2022). Özellikle kadınlar bu süreçte veya sonrasında kalıp yargılara ve damgalanmalara maruz kalabilmektedir (Sayan Karahan, 2012). Geleneksel toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının etkisiyle kadınların erkeklere kıyasla boşanma sürecinden daha olumsuz etkilendiği ve kadınların yaşam standartlarının düştüğü vurgulanmaktadır (Alas Özduran vd., 2019; Bayraktar, 2010).

Boşanma sürecinde ve sonrasında bireyin içinde bulunduğu koşullarının iyileştirilmesinin yanı sıra psikolojik iyi oluşlarının korunması kritiktir. Boşanmaya ilişkin kültürel normlar ve bu normların yakından ilişkili olduğu toplumsal cinsiyet kalıp yargıları kadınların deneyimledikleri güçlüklerin merkezinde yer almaktadır (Zeybekoğlu, 2012). Özellikle kadınların yaşamlarını zorlaştıran toplumsal cinsiyet kalıp yargıları aynı zamanda psikolojik iyi oluşlarını da olumsuz etkileyebilmektedir (Cangöz, 2013). Boşanmış kadınlara yönelik etiketlemeler (damgalanmaya açıklık), başarısızlıkla veya beceriksizlikle suçlama, ayrımcılık, yakın çevrelerinin kendilerine yönelik yaşam biçimi dayatmaları ve devam eden diğer ilişkileri yönelik potansiyel bir tehlike (tehdit) olarak algılanmaları toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının özelleşmiş örnekleridir (Akgül Sarpkaya, 2013; Arıkan, 1996; Can ve Aksu, 2016, Uğur ve Çiçekli, 2023). Bu bağlamda boşanmış kadınlara yaşatılan damgalanma, ayrımcılık, suçluluk ve sosyal izolasyon kadınların benlik saygılarının, öz-yeterlilik inançlarının ve sosyal destek kaynaklarının azalmasına yol açabilmektedir (Nikparvar vd., 2021). Türkiye gibi geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin güçlü olan toplumlarda kadınların boşanmadan sonra yaşadıkları sorunlar bu kalıp yargılardan bağımsız düşünülemez (Akçınar, 2018; Belkıs, Esen ve Siyez, 2023). Bu bağlamda Türkiye’de kadınların boşanmadan sonra birçok toplumsal, ekonomik, sosyal ve psikolojik zorluğu yoğun olarak yaşadıklarına dair bulgular şaşırtıcı değildir (Aksu ve Can, 2016; Demirli ve Dündar, 2018).

Boşanma sürecinde ve sonrasında psikolojik iyi oluşu koruyabilmek için yeni durumlara uyum sağlayabilmek, deneyimleri yeni duruma uygun şekilde yeniden çerçevlendirebilmek, gerçekçi ve alternatifli düşünebilmek kritik önemdedir. Kısaca bilişsel esneklik olarak adlandırılan bu becerilere yüksek düzeyde sahip olan bir başka ifadeyle bilişsel esneklik düzeyi yüksek olan kadınların boşanma sonrasında zorluklarla baş etme düzeylerinin daha yüksek olduğu, sorunları kontrol edilebilir algıladıkları, özgüvenlerinin ve yaşama dair iyimserlik düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir (Doğan Laçın ve Yalçın; 2019; Martin ve Rubin, 1995).

Literatür incelendiğinde Türkiye’de yapılan çalışmalarda boşanma sürecinin ekonomik sonuçları, toplumsal değişime etkisi, geleneklerde meydana getirdiği aşınma, kamusal alanda kadının varlığı gibi konuların ele alındığı görülmektedir (Aksu ve Can, 2016; Çiçek, 2014; Doğan, 1998; Oğurtan, 2011; Uğur, 2014). Ayrıca Türkiye’de yürütülen çalışmalar incelendiğinde bu çalışmada incelenen psikolojik iyi oluş, toplumsal cinsiyet algısı ve

bilişsel esneklik değişkenlerinin birlikte ele alındığı başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle çalışmadan elde edilen verilerin kültüre duyarlı çalışmalar için yol gösterici nitelikte olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte çeşitli araştırmalarda boşanmanın psikolojik iyi oluşla bağlantısını ele alan ve boşanma sürecindeki baş etme kaynaklarını ortaya koymaya yönelik çalışmalara ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (Haymana, 2019; Soylu, 2016).

Bu çalışmayla boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin çeşitli sosyo-demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi ve boşanmış kadınlarda psikolojik iyi oluş ile toplumsal cinsiyet algısı ve bilişsel esneklik arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın bulgularının boşanmış kadınlar ile çalışan ruh sağlığı uzmanları için yol gösterici nitelikte olabileceği, boşanmış kadınlarda psikolojik iyi oluşun doğasının ve boşanma sürecindeki baş etme kaynaklarının anlaşılmasına katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Boşanmış kadınlarda psikolojik iyi oluş ile toplumsal cinsiyet algısı ve bilişsel esneklik arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama modeli benimsenmiştir. İlişkisel tarama çalışmaları en yalın haliyle iki veya daha fazla değişkenin ölçülmesi ve değişkenler arasındaki ilişkinin düzeyinin belirlenmesine dayanmaktadır (Christensen, Johnson ve Turner, 2014). Bununla birlikte değişkenler arasındaki ilişkinin varlığının nedensellik hakkında bir bilgi vermediği unutulmamalıdır (Schellenberg 2020). Araştırmanın bağımlı değişkeni psikolojik iyi oluş olup; araştırmanın bağımsız değişkenleri ise toplumsal cinsiyet algısı, bilişsel esneklik ve sosyo-demografik değişkenlerdir.

2.2. Katılımcılar

Verilerin çevrim içi şekilde toplandığı bu çalışmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun/kolayda (convenience sampling) örnekleme yönteminden yararlanılmıştır (Büyüköztürk vd., 2016; Stratton, 2021). Kolaylıkla çalışmaya dahil edilebilmenin yanında olası katılımcıların araştırmanın amacına uygunlukları ve gönüllükleri de göz önünde bulundurulmaktadır (Christensen vd., 2014). Araştırmada yer alan boşanmış kadınların sosyo-demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

	n	%
Eğitim Düzeyi		
Okur yazar	12	5.6
İlkokul	35	16.4
Ortaokul	15	7.0
Lise	40	18.8

Ön lisans	20	9.4
Lisans	53	24.9
Lisansüstü	38	17.8
Çalışma Durumu		
Çalışmıyor	57	26.8
Çalışıyor	139	65.3
Emekli	17	8.0
Algılanan Sosyo-ekonomik Düzey		
Alt	32	15.0
Alt orta	29	13.6
Orta	57	26.8
Üst orta	53	24.9
Üst	42	19.7
Boşanma Şekli		
Çekişmeli	87	40.8
Anlaşmalı	126	59.2
Psikolojik Yardım		
Psikolojik yardım alan	77	36.2
Psikolojik yardım almayan	136	63.8
Toplam	213	100

Araştırmada yer alan 213 boşanmış kadının yaş ortalaması 41.07 ($ss = 10.25$), evli kalan ortalama süre 8.09 yıl ($ss = 6.85$) ve katılımcıların ortalama çocuk sayısı 1.29 ($ss = 1.18$) olarak belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİÖÖ). Diener ve arkadaşları (2010) tarafından yetişkin bireylerin güncel psikolojik iyi oluşlarını değerlendirmek amacıyla geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlanması çalışmaları Telef (2013) tarafından yürütülmüştür. Sekiz maddeden oluşan 7'li Likert tipindeki ölçek tek boyutlu bir yapıya sahiptir. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin psikolojik iyi oluş için yeterli güce sahip olduğunu göstermektedir. Uyarlama çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .80 olarak belirlenirken, ölçeğin madde toplam korelasyonlarının .41 ile .63 arasında değişiklik gösterdiği saptanmıştır (Telef, 2013). PİÖÖ'nün bu çalışmadaki Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .94 olarak tespit edilmiştir.

2.3.2. Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeği (TCAÖ). Duyan ve Altınova (2013) tarafından geliştirilen TCAÖ bireylerin toplumsal cinsiyet algılarını değerlendirme amacı taşıyan bir ölçme aracıdır. 5'li Likert tipindeki 25 maddeden oluşan TCAÖ'de maddelerin 10'u olumlu, 15'i olumsuz olarak düzenlenmiştir. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin toplumsal cinsiyet algısının olumlu olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin geliştirilmesi çalışmasında Cronbach alfa katsayısı .87 olarak hesaplanmıştır (Duyan ve Altınova, 2013). TCAÖ'nin bu araştırma kapsamındaki Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .93 olarak hesaplanmıştır.

2.3.3. Bilişsel Esneklik Envanteri (BEE). Dennis ve Wal (2010) tarafından geliştirilen, Gülüm ve Dağ (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçme aracı bireylerin bilişsel esnekliklerinin değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. 20 maddeden oluşan envanter 5’li Likert tipindedir. Envanter “kontrol” ve “alternatif” olarak adlandırılan, toplanabilir nitelikte iki alt boyuta sahiptir. Bu alt boyutlara ilişkin puanlar ayrı ayrı hesaplanabileceği gibi genel bir “bilişsel esneklik” puanı da elde edilebilmektedir (Gülüm ve Dağ, 2012). Bir başka ifadeyle ölçme aracı tek boyutlu olarak da analiz edilebilmektedir. Ölçeğin alt boyutlarından veya genelinden elde edilen puanlar arttıkça katılımcının bilişsel esnekliğinin de arttığı değerlendirilmektedir. Bu çalışmada envanterden elde edilen genel (toplam) kullanılmıştır. Türkçeye uyarlama çalışmasından BEE’nin Cronbach alfa katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır. Cronbach alfa katsayısı “alternatif” alt boyutu için .89, “kontrol” alt boyutu için ise .85 olarak belirlenmiştir (Gülüm ve Dağ, 2012). Envanterin geçerliliğini sınamak için farklı ölçeklerle arasındaki ilişki incelenmiştir. Pozitif ve Negatif Duygu Ölçeği, Beck Anksiyete Ölçeği ve Beck Depresyon Ölçeği ile BEE arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Gülüm ve Dağ, 2012). Orijinal araştırmada envanterin Cronbach alfa katsayısı .89 ve McDonald omega katsayısı ise .88 olarak rapor edilmiştir (Dennis ve Wal, 2010). Bu araştırma için BEE’ye ait Cronbach alfa değeri .91 olarak bulunmuştur.

2.3.4. Sosyo-Demografik Bilgi Formu. Araştırmaya katılan boşanmış kadınların sosyo-demografik bilgilerini toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan formda yaş, çocuk sayısı, evli kalınan süre ve boşanmanın üzerinden geçen süre ile ilgili sorular açık uçlu soru formatında; eğitim durumu, çalışma durumu, barınma şekli, gelir düzeyi, boşanma şekli ve boşanmadan sonra psikolojik yardım alıp almama durumuyla ilgili sorular ise kapalı uçlu şekilde yer almaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmanın amacı doğrultusunda gerçekleştirilecek analizlerde parametrik veya non-parametrik testlerin kullanımına karar verilmesi için öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle bağımlı değişkene (psikolojik iyi oluş) ilişkin katılımcı puanlarına ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri, puan ortalamalarının karşılaştırılacağı her grup için ayrı ayrı belirlenmiştir (Tablo 2). Bryne (2010), Hair ve ark. (2010) çarpıklık değerinin ± 2 , basıklık değerlerinin ise ± 7 aralığında olmasının normallik varsayımı için yeterli olduğunu belirtmektedir. Gruplara ait basıklık ve çarpıklık değerlerinin araştırmacılar tarafından önerilen eşik değerleri içerisinde olması nedeniyle tek değişkenli normallik varsayımının karşılandığı değerlendirilmiştir (Bryne, 2010; Hair vd., 2010). Bu nedenle boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin; eğitim düzeyi, çalışma durumu, barınma şekli, algılanan sosyo-ekonomik düzeyi ve boşanmanın nedeni değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü ANOVA ile incelenirken boşanma şekli ve psikolojik yardım alma durumuna farklılaşıp farklılaşmadığı ise bağımsız gruplar için t-test ile incelenmiştir. Boşanmış kadınlarda psikolojik iyi oluş ile toplumsal cinsiyet algısı ve bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişki ise Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı analizi ile incelenmiştir. Son olarak

bilişsel esnekliğin ve toplumsal cinsiyet algısının psikolojik iyi oluşu yordama gücünü belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bu analiz birden fazla bağımsız değişkenin bir bağımlı değişkeni yordamadaki rolünü incelemede kullanılmaktadır (Tabachnick, ve Fidell, 2013). Çoklu doğrusal regresyon analizinin yapılabilmesi için normallik varsayımının yanı sıra doğrusallık (yordanan değişken ve yordayıcı değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olması), çoklu bağlantı probleminin olmaması ve bağımsız hatalar (herhangi iki veri noktası için artık değerlerin ilişkili olmaması) varsayımlarının da karşılaması beklenmektedir (Walker, Moraine ve Black, 2021). Oluşturulan saçılım grafiği yordanan değişken ve yordayıcı değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olduğuna işaret etmektedir. Çoklu bağlantı probleminin değerlendirilmesinde VIF (varyans büyütme faktörü) değeri kullanılmıştır. Modele ilişkin VIF değeri 1.11 olarak hesaplanmış ve bu değer beşin altında olması nedeniyle çoklu bağlantı probleminin olmadığı görülmüştür (Akinwande, Dikko ve Samson, 2015). Bağımsız hatalara ilişkin varsayım Durbin-Watson testi ile incelenmiş ve bu değer 1.96 olduğu belirlenmiştir. Durbin-Watson değerinin 1.5 ile 2.5 aralığında olması artık değerler arasında otokorelasyon olmadığına işaret etmektedir (Öztürk, 2009; Walker vd., 2021).

Tablo 2. Farklı Grupların PİÖÖ Puanlarına Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

	Gruplar	n	Çarpıklık		Basıklık	
			Değer	Std. Hata	Değer	Std. Hata
Eğitim Durumu	Ortaokul ve altı	62	-.49	.30	.62	.59
	Lise	40	-.99	.37	.06	.73
	Lisans	73	-1.17	.28	1.40	.56
	Lisansüstü	38	-.77	.38	.50	.75
Algılanan SED	Çok alt	32	-.38	.41	-.28	.81
	Alt orta	29	-.69	.43	1.37	.85
	Orta	57	-.76	.32	1.30	.62
	Üst orta	53	-1.38	.33	2.91	.64
	Üst	42	-1.64	.37	2.17	.72
Çalışma Durumu	Çalışmıyor	57	-.34	.32	.18	.62
	Çalışıyor	139	-1.62	.21	2.17	.41
	Emekli	17	-1.18	.55	-.30	1.06
Barınma Şekli	Ebeveyn ile birlikte	68	-.93	.29	.67	.57
	Bağımsız bir evde	119	-1.59	.22	2.23	.44
	Yeni bir evlilik	26	-.26	.46	.38	.89
Boşanma Şekli	Çekişmeli	87	-.69	.26	.58	.51
	Anlaşmalı	126	-1.52	.22	2.60	.43
Psikolojik Yardım Alma Durumu	Yardım alan	77	-1.04	.27	1.03	.54
	Yardım almayan	136	-1.19	.21	1.58	.41

3. BULGULAR

Tek yönlü ANOVA sonuçları (Tablo 3), boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeyleri eğitim düzeyi ($F_{(3, 209)} = 7.51, p = .00$), algılanan sosyo-ekonomik duruma ($F_{(5, 207)} = 14.81, p = .00$), çalışma durumu ($F_{(2, 210)} = 14.01, p = .00$) ve barınma şekli ($F_{(2, 210)} = 8.16, p = .00$) değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığını ortaya koymuştur.

Farkların kaynağını belirlemek amacıyla Scheffe testi ile çoklu karşılaştırma yapılmıştır. Bulgular lisansüstü eğitim mezunu olan kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin ($\bar{X} = 48.44, ss = 5.31$) ortaokul ve altındaki kurumlardan mezun olan kadınların ($\bar{X} = 41.56, ss = 10.27$) ve lise mezunu kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinden ($\bar{X} = 39.97, ss = 11.96$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyo-ekonomik durumunun üst düzeyde olduğunu ifade eden kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin ($\bar{X} = 49.88, ss = 7.37$); sosyo-ekonomik durumunu çok alt düzeyde ($\bar{X} = 32.47, ss = 10.52$), sosyo-ekonomik durumunu alt düzeyde ($\bar{X} = 38.69, ss = 10.81$), sosyo-ekonomik durumunu alt orta düzeyde ($\bar{X} = 40.31, ss = 8.84$) ve sosyo-ekonomik durumunu orta düzeyde olduğu ifade eden kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinden ($\bar{X} = 43.28, ss = 8.72$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Emekli olan kadınların psikolojik iyi oluş düzeyleri ($\bar{X} = 50.76, ss = 6.58$) ile çalışan kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin ($\bar{X} = 44.99, ss = 9.24$) çalışmayan kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinden ($\bar{X} = 39.00, ss = 9.46$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermektedir. Bağımsız bir evde yaşayan kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin ($\bar{X} = 46.15, ss = 8.96$) ebeveyn ile birlikte yaşayan kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinden ($\bar{X} = 40.82, ss = 10.12$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Boşanmış Kadınların PİÖÖ Puan Ortalamalarının Eğitim Durumu, Algılanan Sosyo-ekonomik Durum, Çalışma Durumu ve Barınma Şekli Değişkenlerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

		n	\bar{X}	ss	F	p	Scheffe
Eğitim Durumu	Ortaokul ve altı (1)	62	41.56	10.27	7.51	.00*	1<4*
	Lise (2)	40	39.97	11.96			2<3*
	Lisans (3)	73	45.52	8.19			2<4*
	Lisansüstü (4)	38	48.44	5.31			
Algılanan Sosyo-ekonomik Durum	Çok alt (1)	32	35.47	10.52	14.81	.00*	1<3*
	Alt orta (2)	29	40.31	8.84			1<4*
	Orta (3)	57	43.28	8.72			1<5*
	Üst orta (4)	53	46.96	6.96			1<5*
	Üst (5)	42	49.88	7.37			2<4*
							2<5*
							3<5*
Çalışma Durumu	Çalışmıyor	57	39.00	9.46	14.01	.00*	1<2*
	Çalışıyor	139	44.99	9.24			1<3*
	Emekli	17	50.76	6.58			
Barınma Şekli	Ebeveyn ile birlikte	68	40.82	10.12	8.16	.00*	1<2*

Bağımsız bir evde	119	46.15	8.96
Yeni bir evlilik	26	41.23	8.17

* $p < .05$

Bağımsız gruplar için t-testi sonuçları (Tablo 4), boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin boşanma şekli değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermektedir, $t_{(211)} = 2.40$, $p = .017$. Anlaşmalı boşanan kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin ($\bar{X} = 45.15$, $ss = 9.26$) çekişmeli boşanan kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinden ($\bar{X} = 41.95$, $ss = 9.99$) anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna karşın boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin boşanma sonrasında psikolojik yardım alma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir, $t_{(211)} = .09$, $p = .92$.

Tablo 4. Boşanmış Kadınların PİÖÖ Puan Ortalamalarının Boşanma Şekli ve Psikolojik Yardım Alma Değişkenlerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bağımsız Gruplar İçin T-testi Sonuçları

		n	\bar{X}	ss	t	p
Boşanma Şekli	Çekişmeli	87	41.95	9.99	2.40	.017*
	Anlaşmalı	126	45.15	9.26		
Psikolojik Yardım Alma Durumu	Psikolojik yardım alan	77	43.93	9.73	.09	.92
	Psikolojik yardım almayan	136	43.80	9.67		

* $p < .05$

Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı analizi sonuçları (Tablo 5), boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeyleri ile toplumsal cinsiyet algısı arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu, $r_{(211)} = .36$, $p < .001$; psikolojik iyi oluş düzeyleri ile bilişsel esneklik düzeyleri değişkeni arasında da pozitif yönlü ve orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu göstermektedir, $r_{(211)} = .48$, $p < .001$ (Schober, Boer ve Schwarte, 2018).

Tablo 5. Boşanmış Kadınların PİÖÖ (Psikolojik İyi Oluş), TCAÖ (Toplumsal Cinsiyet Algısı) ve BEE (Bilişsel Esneklik) Puanlarına İlişkin Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3
1. Psikolojik iyi oluş (PİÖÖ)	-	.36**	.48**
2. Toplumsal cinsiyet algısı (TCAÖ)		-	.32**
3. Bilişsel esneklik (BEE)			-

* $p < .05$ ** $p < .01$.

Çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları (Tablo 6), boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerini yordayan bu regresyon modelinin anlamlı olduğuna

işaret etmektedir, $F_{(2, 210)} = 40.83$, $p < .001$. Bilişsel esneklik ve toplumsal cinsiyet algısı değişkenleri boşanmış kadınların psikolojik iyi oluşlarına ilişkin varyansın %27.3'ünü açıkladığı görülmektedir, $R^2 = .273$.

Tablo 6. Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Bilişsel Esneklik Değişkenlerinin Boşanmış Kadınların Psikolojik İyi Oluş Düzeylerini Yordamasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	sh	β	t	F	R	R ²
Sabit	3.156	4.554		.69			
Toplumsal Cinsiyet Algısı	.111	.029	.235	3.80*	40.83*	.529	.273
Bilişsel Esneklik	.351	.54	.406	6.57*			

* $p < .001$

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada boşanmış kadınların psikolojik iyi oluşu ile toplumsal cinsiyet algısı ve bilişsel esneklik düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca boşanmış kadınlarda psikolojik iyi oluşun çeşitli sosyo-demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır. Bulgular eğitim düzeyi yüksek olan boşanmış kadınların daha yüksek psikolojik iyi oluş düzeyine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmanın bu bulgusunun literatürle benzerlik gösterdiği söylenebilir (Aksu ve Can, 2016; Demircioğlu, 2000; Dunne-Bryant ve Williams, 2006; Khumalo, vd., 2012; Kilit, 2019). Eğitim seviyesi yükseldikçe bir yandan bireylerin ihtiyaçlarını karşılama düzeyi de artmakta (Hacıhasanoğlu ve Yıldırım, 2011), diğer yandan bireylerin yaşamlarındaki yeni durumlarına uyum sağlama ve ortaya çıkan problemler ile baş etme kapasiteleri genişlemektedir (Gülbüz, 2020). Gülbüz'e (2020) göre eğitim seviyesi yükseldikçe bireyler sorunlar karşısında yaratıcı çözümler üretebilmekte, alternatifli düşünme ve eşitlikçi toplumsal cinsiyet rollerini benimseme eğilimleri de artmaktadır. Amato (1994) tarafından çeşitli kültürlerde boşanma olgusuna yaklaşımı değerlendirmek için yürütülen çalışmada eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin boşanma olgusunu kabullenmesinin kolaylaştığı belirlenmiştir. Gerek bu çalışmanın gerekse ilgili literatürdeki bulgular birlikte değerlendirildiğinde eğitim yoluyla kazanılan birçok yaşam becerisinin bireylerin zorlu yaşantılarla baş etme, kendilerini ve durumları gerçekçi şekilde değerlendirebilme ve etkili problem problem çözme kapasitelerine katkı bulunduğu düşünülmektedir.

Araştırmada algılanan sosyoekonomik düzeyi yüksek olan boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgunun literatürde uyumlu olduğu görülmektedir (Akin ve Koçoğlu, 2009; Diener, 1984; Diener ve Diener, 1996; Diener, vd., 2005; Kökcen Eryavuz, 2017; Özen, 2005; Tatlılıoğlu, 2015; Tuzgöl Dost, 2006). Gelir düzeyi yükseldikçe bireylerin boşanma sürecinden cesur kararlar almaya

yatkın olabildikleri ve boşanma sonrası yeni yaşamlarına daha rahat uyum sağladıkları belirlenmiştir. (Aksu ve Can, 2016; Çiçek, 2014).

Yeterli düzeyde karşılanabilen ihtiyaçlar bireyin ruh sağlığını olumlu olarak etkilemektedir (Duru ve Kalaycı, 2017). Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan bireylerin kendi istekleri doğrultusunda karar almaya eğilimlerinin ve özgüvenlerinin yüksek olduğu yanı sıra çevreleriyle sağlıklı iletişim kurma becerilerinin yüksek olduğu bildirilmektedir (Aksu ve Can, 2016). Dolayısıyla bu becerilere sahip olan bireylerin psikolojik iyi oluşlarının yüksek olması beklenmektedir (Ryff, 1989a). Özellikle Türkiye’de boşanma sürecinde veya sonrasında, kadınlara yönelik çok yönlü destek mekanizmalarının kapasitelerinin sınırlılığını düşünüldüğünde bu bulgu daha kolay anlaşılabilir.

Çalışan veya emekli olan kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin çalışmayan kadınlara göre daha yüksek olduğu araştırma sonucunda ortaya konulmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgu literatürde yer alan bulgular ile benzerlik göstermektedir (Alothman Sharjah ve Al-Hourani, 2018; Altinel ve Şahin, 2010; Bodur vd., 2004; Akgül Gök, Erbay ve Yüceer Kardeş, 2015; Eroğlu, 2017; Yıldırım, 2004). Çalışan bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin çalışmayan bireylerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durumun nedeni olarak çalışan bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin daha yüksek olması ve yaşama umutla bakmaları olduğu ifade edilmektedir (Demir vd., 2021; Eroğlu, 2017 ve Kocaman, 2019). Çalışmayan kadınların boşanmadan sonra boşluk duygusunu yoğun olarak yaşadıkları rapor edilmektedir (Karakaya, 2018; Sarpkaya, 2013). Ayrıca belirsizlik hissini olumsuz duyguları ve düşünceleri tetiklediği ifade edilmektedir (Yıldırım, 2004). Sadece boşanmış kadın etiketi nedeniyle toplum tarafından izole edilmeyi sıklıkla yaşadıkları vurgulanmaktadır (Alothman Sharjah ve Al-Hourani, 2018). Batıgün ve Şahin (2006) maddi olarak kendilerine yetebilen kadınların güvenlik hissini daha yoğun olarak deneyimlediklerini ve gelecek kaygısı yaşamadıklarını bildirmişlerdir. Boşanma sürecinde düzenli bir gelire sahip olan kadınların sorunlarla baş etme düzeylerinin yüksek olduğu, bağımsız hareket edebildikleri, yaşama umutla bakma düzeylerinin yüksek olduğu ve birçok açıdan bu bireylerin kendilerini avantajlı hissettiği vurgulanmaktadır (Altinel ve Şahin, 2010; Yıldırım, 2004).

Ekonomik özgürlüğü olan bireylerin ihtiyaçlarını daha kolay karşıladığı görülmektedir. Bu nedenle çalışan kadınların çalışmayan kadınlara göre boşanmadan daha az etkilendiği düşünülmektedir (Çiçek, 2014). Dolayısıyla çalışan kadınların boşanma sonrası özgüvenin ve yaşam doyumunun yüksek olduğu ifade edilmektedir (Aksu ve Can, 2016). Yaşamsal ihtiyaçların rahatlıkla karşılanabilmesi, günlük yaşamda belirsizliklerin azalmasına böylece boşanmış kadınların daha az kaygı yaşamasına neden oluyor olabilir.

Boşanmadan sonra bağımsız bir evde yaşayan kadınların diğer barınma şekline sahip olan kadınlara göre daha yüksek psikolojik iyi oluş düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgunun literatürde yer alan bulgular (Akgül Sarpkaya, 2013; Sucu, 2007) ile genel olarak paralellik gösterdiği görülmekle birlikte ilgili literatürde boşanmış kadınların psikolojik iyi oluşlarının barınma şekline göre farklılaşmadığını bildiren bir çalışma da (Alkan, 2021)

bulunmaktadır. Boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin barınma şekline göre farklılaşmasında ebeveynlerin sağladığı sosyal destek rol oynuyor olabilir. Akgül Sarpkaya (2013) tarafından yürütülen araştırmada çalışan kadınların boşanma sonrası mesleki kimliklerine bağlı olarak kendilerine ait yeni bir evde yaşamlarını sürdürebildikleri buna karşın çalışmayan kadınların boşanma sonrası ilk seçenek olarak ailelerinin yanına dönmek zorunda kaldıkları belirlenmiştir. Ailelerin yanında birçok yeni işin sorumluluğunu üstlendikleri ve bu işlerin karşılığında bir ücret almadıkları vurgulanmaktadır (Akgül Sarpkaya, 2013). Sucu'da (2007) yürüttüğü çalışmasında benzer sonuçlara ulaşırken, ebeveynleri ile birlikte kalmak zorunda olan bireylerin sosyal ilişkilerinde sınırlandırıldığının altını çizmektedir.

Barınma boşanma sonrasında kadınların karşılaştığı önemli sorunlar arasında görülmektedir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin baskın olduğu toplumlarda kadınlar çoğunlukla boşanma sonrasında "babaevine" dönmektedir. Bu yeni yaşam alanı boşanan kadın için zorlayıcı olabilmektedir. Sosyal ilişkilerin sınırlarının ebeveynler tarafından belirlenmesi ve maruz kalınan sosyal damgalanma bireylerin iyi oluşlarını olumsuz etkileyebilmektedir (Can ve Aksu, 2016; Uğur ve Çiçekli, 2023). Buna karşın bağımsız bir evde yeni bir yaşam inşa etmek, yeni sosyal ilişkiler kurmak ve kendi yaşamına dair özgür seçimler yapmak bireylerin benlik saygısını yanı sıra öz-yeterlilik inançları artırma potansiyeli olan yaşantılar olabilmektedir.

Araştırmada anlaşılmalı boşanan kadınların psikolojik iyi oluş düzeyinin diğer boşanma şekline sahip kadınlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgunun literatürde yer alan bulguları desteklediği görülmektedir (Chan Lai Cheng ve Pfeifer, 2015; Diamond ve Parker, 2018; Deacon-Wood ve McIntosh, 2003). Boşanma kararını alan kişilerin yeni yaşama uyum sağlamasının daha kolay olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu kişilerin boşanmadan sonraki zorluklarla baş etme için kendilerini hazırlayabilmektedir (Amato ve Wang, 2000). Diamond ve Parker'da (2018) çalışmasında benzer sonuca ulaşmıştır. Boşanma kararını alan kişilerin eski eşlerine göre daha avantajlı olduğunu ifade etmektedir. Boşanma kararını alan kişi kendini zorlu sürece hazırlayabilmektedir. Süreci böylelikle daha kolay yönlendirebilmektedir. Bu kontrol hissi bireyin özgüvenin yükseltip, psikolojik olarak yıpranmasını engellemektedir. Boşanma kararını almayan kişi ise bir plan oluşturmamış ve onun için belirsizlikler yeni başlamıştır (Chan Lai ve Pfeifer, 2015; Deacon-Wood ve McIntosh, 2003).

Çekişmeli boşanma davalarında taraflardan biri boşanmayı isterken diğer eş boşanmak istememektedir. Bu durumda karmaşık ve zorlayıcı olan boşanma sürecini daha da zorlaştırmaktadır. Literatürde yer alan bilgiler boşanmayı isteyen bireyin kendini maddi ve manevi olarak zorlu sürece hazırladığını göstermektedir (Amato ve Wang, 2000; Diamond ve Parker, 2018; Deacon- Wood ve McIntosh, 2003).

Çalışmanın belki de en şaşırtıcı bulgusu boşanmış kadınların psikolojik yardım alma durumlarının psikolojik iyi oluş düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı yönündeki bulgudur. Çalışmanın bu bulgusu literatürden açıkça ayrılmaktadır (Alkan, 2021; Burn ve

Walczak, 2004; Chan Lai Cheng ve Pfeifer, 2015; Sayıl, Uçan ve Yazar, 2006). Birçok kültürde bireylerin boşanma sonrasında ruh sağlığı alanında çalışan kişilerden destek almaya eğilimli oldukları bildirilmektedir (Chan Lai Cheng ve Pfeifer, 2015). Buna karşın Türkiye’de boşanan bireylerin ilk olarak ailesinden sonrasında sırasıyla arkadaşlarından ve profesyonellerden yardım aradıkları görülmektedir (Arslantaş vd., 2011). Bu çalışmada da yalnızca üç katılımcıdan birinin psikolojik yardım aldığı belirlenmiştir. Türkiye’de bireyler etiketlenme/damgalanma korkusu ve maddi zorluklar nedeniyle uzman desteği almadıklarını veya alamadıklarını belirtmektedirler (Sağlık Bakanlığı, 2019). Belirtilen nedenlere bağlı olarak ruh sağlığı hizmetine ihtiyacı olan bireylerin yaklaşık %15’inin bu hizmetlerden yararlanabildiği tahmin edilmektedir (Bitman vd., 2013; Topkaya, 2014). Bunun yanında psikolojik destek çalışmaları uzun süreli olabilmekte ve bu süreç bireyleri maddi olarak zorlayabilmektedir (Gültekin, 2010). Ayrıca psikolojik destek sürecinde sunulan yardımın etkililiği ruh sağlığı uzmanı ile danışan arasındaki terapötik ilişkinin niteliğinden, uzmanın deneyimlerinden ve becerilerinden, danışanın değişime yönelik hazırbulunuşluk düzeyi gibi çeşitli faktörlerden önemli ölçüde etkilenebilmektedir (Corey, 2008; Cormier & Hackney, 2008, DeRubeis vd., 2014). Bunların yanı sıra danışanla bağlantılı terapi dışı faktörler de (yaşam koşulları, deneyimler, çevre, sosyal destek vb.) psikolojik yardımın başarısında kritik bir rol oynayabilmektedir (DeRubeis vd., 2014; Lambert ve Barley, 2001). Bu çerçevede sosyal damgalanmaya yönelik kaygılar ve danışanın yaşamındaki terapi dışı faktörler gibi kültürel öğelerle birlikte sunulan yardımın niteliği/içeriği de boşanmış kadınların aldıkları psikolojik yardımın etkinliğini azaltıyor olabilir.

Araştırmada boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeyi ile toplumsal cinsiyet algıları ve bilişsel esneklik düzeyleri arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın bu bulgusu literatürle örtüşmektedir (Akın ve Demirel, 2003; Altınova ve Duyan, 2013; Arıcı, 2011; Asıcı ve İkiz, 2015; Ayçiçek, 2020; Bardavit, 2007; Basut, 2020; Chow ve Fu, 2016; Cordon, 2017; Chermahini & Hommel, 2012; Çetiner, Karababa ve Mert, 2018; Demir vd., 2021; Haymana ve Kolburan, 2019; Konik ve Smith, 2021; Malkoç ve Mutlu, 2019; Kaplan, 2016; Parvizi, 2019; Sarıkan, 2023). Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yoğun olarak kendini gösterdiği toplumlarda yaşayan bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin eşitlikçi tutumun olduğu toplumlarda yaşayan bireylere göre anlamlı düzeyde düşük olduğu tespit edilmiştir (Akın ve Demirel, 2003). Benzer şekilde Altınova ve Duyan’da (2013) eşitlikçi toplumsal cinsiyet rolleri benimsemenin psikolojik iyi oluş düzeyini yükselttiğini ifade edilmektedir. Ayçiçek’e (2020) göre eşitlikçi toplumsal rol algısına sahip bireylerin psikolojik iyi oluş düzeyi yüksektir.

Psikolojik iyi oluşu etkileyen bir diğer etken bilişsel yapıdır (Çetiner vd., 2018). Malkoç ve Mutlu (2019) yürüttüğü araştırmada bilişsel esneklik ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Fu ile Chow’da (2016) araştırmalarında psikolojik iyi oluş düzeyi ile bilişsel esneklik arasında olumlu bir bağlantı olduğunu ifade etmektedir. Cordon (2017) bilişsel esnekliğin bireylerin psikolojik iyi oluşları açısından

koruyucu bir rol oynadığını belirtmektedir ve bilişsel esneklik bireylerin hızlı ve doğru karar vermesine yardımcı olmaktadır. Bilişsel süreçleri aktif olarak kullanabilme yeteneğine sahip olan bireylerin ruhsal dalgalanmaları daha az olmaktadır. Bu durumda bireyin stres yaratan duruma kolayca çözüm üretebilmesini ve etkili karar alabilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla bireyin psikolojik iyi oluşunu olumlu olarak etkilemektedir (Chermahini ve Hommel, 2012). Smith ve Konik (2021) bilişsel esneklik ile yaşam doyumu arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca yaşam doyumu yüksek olan bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin de yüksek olduğunu ifade etmektedir. Parvizi 'de (2019) bilişsel esnek arttıkça psikolojik iyi oluş düzeyinin yükseldiğini dile getirmektedir. Asıcı ve İkiz (2015) yüksek bilişsel esneklik düzeyine sahip olan bireylerin olumlu duyguları daha sıklıkla deneyimlediklerini belirtmektedir. Benzer şekilde bilişsel esneklik düzeyi arttıkça psikolojik iyi oluş düzeyinin yükseldiğini ifade eden birçok araştırma bulunmaktadır (Basut, 2020; Demir vd., 2021; Sarıkan, 2023). Bununla birlikte bu çalışmada bilişsel esnekliğin ve toplumsal cinsiyet algısının boşanmış kadınların psikolojik iyi oluşlarına ilişkin toplam varyansın %27.3'ünü açıkladığı düşünüldüğünde boşanmış kadınların psikolojik iyi oluşlarını etkileyen diğer faktörlerin açığa çıkarılabilmesi için farklı değişkenlerin dahil edildiği yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu ifade edilebilir.

Geleneksel rollerin bireyler üzerindeki baskılayıcı etkisini en aza indirmek için bireylerin alternatifli düşünme becerisine ihtiyacı olduğu konusunda geniş bir görüş birliği mevcuttur (Dennis ve Vander Wal, 2010; Spiro vd., 1988). Alternatifli düşünmek bilişsel esneklik gerektirmektedir. Bilişsel esnekliğe sahip olan bireylerin sorun çözme becerileri yüksek olduğu, farklılıkları kabul etmelerinin daha kolay olduğu kabul edilmektedir (Aslan ve Türk, 2022) yanı sıra bu bireylerin stres yönetimi becerilerine dair farkındalıklarının yüksek olduğu ve değişime açık oldukları bildirilmektedir (Altunkol, 2011). Bir başka deyişle bilişsel esneklik ruh sağlığı çerçevesinde koruyucu bir rol oynayabilmektedir (Johnson, 2016). Bu bulgular boşanma sonrası süreçlerde kadınlara psikolojik yardım sunan, çeşitli kurumlarda görev yapan ruh sağlığı uzmanlarına kültüre duyarlı müdahale hizmetlerinin şekillendirilmesinde yol gösterici olabilir. Ruh sağlığı uzmanları danışanlarının bilişsel esnekliklerini arttıracak bilişsel tartışma, sokratik sorgulama gibi bilişsel müdahaleleri/ teknikleri süreçlere entegre etmeleri, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının fark edilmesine ve sorgulanmasına yönelik amaçlar oluşturmaları danışanlarının psikolojik iyi oluş düzeylerine katkı sağlayabilirler. Boşanmış kadınların psikolojik iyi oluşlarını etkileyen değişkenlerden bir diğerinin toplumsal cinsiyet algısı olduğu göz önünde bulundurulduğunda bireyle psikolojik danışmanın yanında toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının ve bu kalıp yargıların bireylerin yaşamlarına yansımalarının ele alındığı grup temelli müdahalelerinde sağlanan desteklerin etkililiğini arttıracığı düşünülmektedir. Bu çalışmanın bulgularından hareketle algılanan sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan ve çalışma yaşamında olan boşanmış kadınların psikolojik iyi oluş düzeylerinin daha yüksek olduğu düşünüldüğünde boşanmış kadınların kariyer gelişimlerini ve çalışma hayatında olmalarını kolaylaştıracak önlemler ve destekler daha kritik hale gelmektedir.

Son olarak araştırma bulguları ele alınırken göz önünde bulundurulması gereken bazı sınırlılıkları vurgulamak yerinde olacaktır. Örnekleme grubunun seçkisiz olmayan bir yöntemle belirlenmiş olması elde edilen sonuçların genellenebilirliğini düşürmektedir. Ek olarak katılımcı grubunun çoğunluğunu ön lisans, lisans ve yüksek lisans mezunu bireylerden oluşması dikkate alınması gereken bir diğer durumdur. Katılımcıların aldıkları psikolojik yardımın niteliği (örn. yardımın hangi uzmanlardan alındığı, süresi) hakkında detaylı bilgi toplanmamış olması çalışmanın bir diğer sınırlılığıdır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir. Çalışmanın etik kurul izni, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 09.11.2022 tarih ve E--050.01.04-423749 sayılı yazısı ile alınmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarların herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Akbari Chermahini, S. & Hommel, B. (2012). Creative mood swings: divergent and convergent thinking affect mood in opposite ways. *Psychological research*, 76(5), 634-640.
- Akcinar, B. (2018). Gender role attitudes and its determinants for women in Turkey. *Current Debates in Gender and Cultural Studies*, 37-47.
- Akdoğan, A. ve Polatçı, S. (2013). Psikolojik sermayenin performans üzerindeki etkisinde iş aile yayılımı ve psikolojik iyi oluşun etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 273-293.
- Akgül Gök, F., Erbay, E. ve Yüceer Kardeş, T. (2015). Aile mahkemelerine başvuran ve boşanma sürecinde olan ailelerin problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 139-154.
- Akgül Sarpkaya, O. (2013). Boşanmış kadınlarda toplumsal baskıya direnme stratejileri: Van örneği. *The Journal of International Social Research*, 6(26), 29-50.
- Akın, A. ve Demirel, S. (2003). Toplumsal cinsiyet kavramı ve sağlığa etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 73-82.
- Akın, B. ve Koçoğlu, D. (2009). Sosyo-ekonomik eşitsizliklerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve yaşam kalitesi ile ilişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2(4), 145-154.
- Akinwande, M. O., Dikko, H. G., & Samson, A. (2015). Variance inflation factor: as a condition for the inclusion of suppressor variable (s) in regression analysis. *Open Journal of Statistics*, 5(07), 754.
- Aksu, N. B. ve Can, Y. (2016). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 888-902.
- Alas Özduran, O., Ersoy, A. F. ve Günay, G. (2019). Divorce as a social problem and it's causes: Family court examinations from Karabük sample. *Turkish Journal of Applied Social Work*, 1(2); 48-55.
- Alkan, Y. (2021). *Tek ebeveyn olarak kadının yaşam doyumunun psikolojik iyi oluş düzeyine etkisi: Mersin Örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

- Alothman Sharjah, H.M. & Al-Hourani, M. (2018). Post-divorce experiences in Jordan: a phenomenological perspective. *Al-Adab Journal*, 2(126), 2018-1439.
- Altunel, T. ve Şahin, E. M. (2010). Edirne’de yaşayan kadınların algıladıkları sosyal destek ve etkileyen faktörler. *Türkiye Klinikleri*, 30(3), 864-870.
- Altınova, H. H. ve Duyan, V. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Toplum ve Hizmet Dergisi*, 24(2), 9-22.
- Altunkol, F. (2011). Üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklikleri ile algılanan stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Amato, P. R. & Wang, H. (2000). Predictors of divorce adjustment: Stressors, resources, and definitions. *Journal of Marriage and Family*, 62(3), 655–668.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1269-1288
- Amato, P.R. (1994). The impact of divorce on men and women in India and the United States. *Journal of Comparative Family Studies*, 25, 207-221.
- Anderson, D., Coulson, R. L., Feltovich, P. J. & Spiro, R. J. (1988). *Cognitive flexibility theory: Advanced knowledge acquisition in ill-structured domains*. V. Patel (Ed). Proceedings of the 10th Annual Conference of the Cognitive Science Society, New Jersey, USA.
- Arıç, F. (2011). *Üniversite öğrencilerinde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılar ve psikolojik iyi oluş* (Yüksek lisans tezi). YÖK tez merkezinden edinilmiştir (308446).
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın boşanmaya ilişkin tutumları araştırması*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Arslantaş, H., Aştı, N., Dereboy, İ. F. ve Pektekin, Ç. (2011). Yetişkinlerde profesyonel psikolojik yardım arama tutumu ve bunu etkileyen faktörler. *ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 12(1), 17-23.
- Asıcı, E. ve İkiz, F. E. (2015). Mutluluğa giden bir yol: Bilişsel esneklik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(35), 191-211.
- Aslan, Ş. ve Türk, F. (2022). Bilişsel esneklik ve psikolojik esneklik kavramlarının karşılaştırılması. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), 119-130.
- Ayçiçek, V. (2020). *Kadınlarda toplumsal cinsiyet algısı, psikolojik iyi oluş ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler* (Yüksek lisans tezi). YÖK tez merkezinden edinilmiştir (623951).
- Bardavıt, M. (2007). *Kişilik yapılarının-stresi değerlendirme, stresle başa çıkma yaklaşımları, algılanan stres ve iş doyumu üzerinde olan etkisinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Basım, H. N. ve Çetin, F. (2010). Yetişkinler için psikolojik dayanıklılık ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22.
- Basut, İ. (2020). *Üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeylerinin damgalama ve psikolojik iyi olma açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Batıgün, A. D. ve Şahin, N. H. (2006). İş stresi ve sağlık psikolojisi araştırmaları için iki ölçek. A-tipi kişilik ve iş doyumu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 32-45.
- Bayraktar, N. (2010). *Boşanmış kadınların çevrelerinin kendilerine bakış acısını algılama şekilleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Belkis, Ö., Esen, E. & Siyez, D. M. (2023). How aware are college students of sexual harassment and assault in Turkey?. *Journal of Sexual Aggression*, 29(1), 1-19.
- Bitman, R. L., Hammer, J. H., Vogel, D. L. & Wade, N. G. (2013). Is stigma internalized? The longitudinal impact of public stigma on self-stigma. *Journal of Counseling Psychology*, 60(2), 311–316.
- Bodur, S., Çilli, A. S.; Kaya, N., Kucur, R. ve Özkan, İ. (2004). Ev kadınlarında ve çalışan evli kadınlarda psikolojik belirtilerin karşılaştırılması. *Genel Tıp Dergisi*, 14(1), 1-5.
- Booth-Butterfield, M.; Dillow, M. R.; Frisby, B. N.; Martin, M. M. & Weber, K. D. (2012). Face and resilience in divorce: The impact on emotions, stress and post-divorce relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 29(6), 715-735.
- Bradburn, N. M. (1969). *The structure of Psychological Well-being*. Oxford, England: Aldine.

- Byrne, B. M. (2010). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2nd ed.). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Bulut, M. (2002). *Boşanmış kadınlarda depresyon ve kültür ilişkisi sosyal antropolojik bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bulut, S. (2010). Depremi direk olarak yaşayan ve okulları yıkılan çocuklarda görülen travma sonrası stres tepkilerinin ve alt boyutlarının üç yıllık boylamsal incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 25(66), 87-98
- Burns, S. & Walczak, Y. (2004). *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri*. (İ. Ersevim, Çev.). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Can, Y. ve Aksu, N. B. (2016). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 888-902.
- Cangöz, İ. (2013). İletişim fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet farkındalığı ve cinsiyetçi şiddetle ilgili görüşleri. *İletişim Dergisi*, 19, 41-64.
- Chan Lai Cheng, J. & Pfeifer, J. E. (2015). Postdivorce adjustment in Singapore: Factors, themes, and positive growth. *Journal of Divorce and Remarriage*, 56(6), 429-450.
- Chow, A. & Fu, F. (2016). Traumatic exposure and psychological well-being: The moderating role of cognitive flexibility. *Journal of Loss and Trauma*, 22(1), 24-35.
- Christensen, L., Johnson, R., & Turner, L. (2014). *Research Methods, Design, and Analysis*. Boston: Pearson Education Inc.
- Cordom, R. D. (2017). *The mediating role of cognitive flexibility on the relationship between cross-race interactions and psychological well-being* (Unpublished doctoral dissertation). University of Kentucky.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik Danışma Kuram ve Uygulamaları* (Çev. Tuncay Ergene). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Cormier, S. & Hackney, H. (2008). *Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri: Psikolojik Yardım Süreci El Kitabı* (Çev. Tuncay Ergene ve Seher Aydemir). Ankara: Mentis Yayıncılık.
- Çetiner, P., Karababa, A. ve Mert, A. (2018). Üniversite öğrencilerinde psikolojik iyi olmanın bir yordayıcısı olarak benlik ayırılması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 1235-1263.
- Çiçek, Z. (2014). *Boşanmanın sosyolojik analizi: Denizli kenti örneği* (Doktora tezi). YÖK tez merkezinden edinilmiştir (384663).
- Dağ, İ ve Gülüm, İ.V. (2012). Tekrarlayıcı düşünme ölçeği ve bilişsel esneklik envanterinin Türkçeye uyarlanması, geçerliliği ve güvenilirliği. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 13, 216-223.
- Deacon-Wood, H. B. & McIntosh, J. (2003). Group interventions for separated parents in entrenched conflict: An exploration of evidence-based frameworks. *Journal of Family Studies*, 9(2), 187-199.
- Deci, E. & Ryan, R. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behaviour. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-269.
- Demir, R., Murat, M. ve İmroğlu, A. (2021). Psikolojik iyi oluşun yordayıcıları olarak bilişsel esneklik, bilinçli farkındalık ve umut. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 2037-2057.
- Demircioğlu, N. S. (2000). *Boşanmanın çalışan kadının statüsü ve cinsiyet rolü üzerine etkisi* (Doktora tezi). YÖK tez merkezinden edinilmiştir (102104).
- Demirli, C. ve Dündar, Z. (2018). Medeni durumları farklı olan çalışanların psikolojik iyi olma düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Educational Reflections*, 2(2), 1-10.
- Dennis, J. P. & Vander Wal, J. S. (2010). The cognitive flexibility inventory: instrument development and estimates of reliability and validity. *Cognitive Therapy and Research*, 34(3), 241-253.
- DeRubeis, R. J., Gelfand, L. A., German, R. E., Fournier, J. C., & Forand, N. R. (2014). Understanding processes of change: How some patients reveal more than others—and some groups of therapists less—about what matters in psychotherapy. *Psychotherapy Research*, 24(3), 419-428.
- Diamond, R. M. & Parker, M. L. (2018). Development of the divorce initiation inventory. *Contemporary Family Therapy*, 40(1), 1-11.
- Diener, E. & Diener, C. (1996). Most people are happy. *American Psychological Society*, 7(3), 181-185.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575
- Diener, E., King, L. & Lyubomirsky, S. (2005). The benefits of frequent positive affect: does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, 131(6), 803-855.

- Doğan Laçın, B. G. ve Yalçın, İ. (2019). Üniversite öğrencilerinde öz-yeterlilik ve stresle başa çıkma stratejilerinin bilişsel esnekliği yordama düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 358-371.
- Doğan, C. (1998). Türkiye'de boşanma sorununun sosyolojik ve istatistiki açıdan değerlendirilmesi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (25), 59-69
- Dökmen, Z. (2009). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dunne-Bryant, A. & Williams, K. (2006). Divorce and adult psychological well being: clarifying the role of gender and child age. *Journal of Marriage and Family*, 68, 1178-1196.
- Duru, S. ve Kalaycı, E. (2017). Kentleşme ve yoksulluk bağlamında sosyal hizmet uzmanının mesleki rolleri. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(17), 224-230.
- Emery, R.E. (2013). *Evlilik, Boşanma ve Çocukların Uyumunu*. (E. Okan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ergün, E., Uzman, E. ve Telef, B.B. (2013). Öğretmen adaylarında psikolojik iyi oluş ve değerler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(12), 1297-1307.
- Eroğlu, F. (2017). *Evlü bireylerde psikolojik iyi oluş ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Essex, M. J. & Ryff, C. D. (1992). The interpretation of life experiences and well-being: The sample case of relocation. *Psychology and Aging*, 7(4), 507-517.
- Green, B. L., Grace, M. C., Gleser, G. C., Korol, M., Leonard, A. C., Lindy, J. D. & Winget, C. (1990). Buffalo Creek survivors in the second decade: Stability of stress symptoms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 60(1), 43-54.
- Gülbüz, M. E. (2020). Düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip boşanmış kadınlarda psikolojik dayanıklılık. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(110), 1-17.
- Güloğlu, B. ve Kararımak, Ö. (2010). Üniversite öğrencilerinde yalnızlığın yordayıcısı olarak benlik saygısı ve psikolojik sağlamlık. *Ege Eğitim Dergisi*, 11(2), 73-88.
- Gültekin, B. K. (2010). Ruhsal bozuklukların önlenmesi: Kavramsal çerçeve ve sınıflandırma. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2(4), 583-594.
- Hacıhasanoğlu, R. ve Yıldırım, A. (2011). Sağlık çalışanlarında yaşam kalitesi ve etkileyen değişkenler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 2(2), 61-68.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., & Anderson, R.E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective*. Prentice Hall.
- Haymana, P. (2019). *Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların iyilik hali algısı ile ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). YÖK tez merkezinden edinilmiştir (553873).
- Haymana, P. ve Kolburan, Ş. G. (2019). Kadınların iyilik halinin algılanan toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkisi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 5(1), 29-53.
- Hetherington, E. M. & Stanley-Hagan, M. (1999). The adjustment of children with divorced parents: A risk and resiliency perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(1), 129-140.
- Johnson, B.T. (2016) *The relationship between cognitive flexibility, coping and symptomatology in psychotherapy* (Doctoral dissertation). Milwaukee, Marquette University.
- Jones, L., Hughes, M., & Unterstaller, U. (2001). Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD) in Victims of Domestic Violence A Review of the Research. *Trauma, Violence, & Abuse*, 2(2), 99-119.
- Kaplan, K. (2016). *Evlü bireylerde toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumların, evlilik doyumuna ve psikolojik iyi oluş durumuna etkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yök tez merkezinden edinilmiştir (433505).
- Karakaya, H. (2018). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği. *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 261-291.
- Kayhan, Ü. ve Yazıcıoğlu, Y. (2007). *Aile Yapısı ve İlişkileri*. S. Ünlü (Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kaynar, G. (2016). *Boşanma sürecindeki kişilerin baş etme becerileri, bilişsel çarpıtmalar, yılmazlık ve sosyal destek alguları açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK tez merkezinden edinilmiştir (417176).
- Keyes, C. L. M. & Ryff, C. D. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719-727.

- Khumalo I.P., Temane Q.M. & Wissing M.P. (2012). Socio-Demographic Variables, General Psychological Well-Being and the Mental Health Continuum in an African Context. *Social Indicators Research*, 105, 419-442.
- Kilit, N. N. (2019). *Kader algısı-psikolojik iyi oluş ilişkisi üzerine bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). YÖK tez merkezinden edinilmiştir (536901).
- Kocaman, E. N. (2019). *Bir grup yetişkinde umut ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin farklı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Konik, J. & Smith, C. A. (2021). Who is satisfied with life? Personality, cognitive flexibility, and life satisfaction. *Current Psychology*, 41(4), 1-8.
- Kökçen Eryavuz, A. (2017). *Türkiye’de kadınların evlenmesi, doğumu ve boşanmasına ilişkin ekonometrik analiz* (Doktora tezi). YÖK tez merkezinden edinilmiştir (475742).
- Lambert, M. J., & Barley, D. E. (2001). Research summary on the therapeutic relationship and psychotherapy outcome. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 38(4), 357-361.
- Malkoç, A. & Kesen Mutlu, A. (2019). Mediating the effect of cognitive flexibility in the relationship between psychological well-being and self-confidence: A study on Turkish university students. *International Journal of Higher Education*, 8(6), 278-287.
- Martin, M. M., & Rubin, R. B. (1995). A New Measure Of Cognitive Flexibility. *Psychological Reports*, 76(2), 623-626.
- Munson, M. L. & Sutton, P. D. (2005). Births, marriages, divorces, and deaths: Provisional data for February 2005. *National Vital Statistics Reports*, 54(3).
- Nikparvar, F., Stith, S., Dehghani, M., & Liang, J. G. (2021). The process of adjusting to divorce after leaving violent marriages: a case study of Iranian women. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(7-8), NP4468-NP4494.
- Oğurtan S. G. (2011). *Boşandım diyemedim: Boşanmanın aile ve toplum üzerine etkileri*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Öksüzler Cabılar, B. ve Yılmaz, A. E. (2022). Boşanma ve boşanma sonrası uyum: tanımlar, modeller ve uyumun değerlendirilmesi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), 1-11.
- Özen, Ö. (2005). *Ergenlerin önel iyi oluş düzeyleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, E. (2009). Çoklu doğrusal regresyon modeli. Ş. Kalaycı (Ed.) *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* içinde (s. 257-269). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Parvizi, G. (2019). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş ve yaşam doyumlarının yordayıcısı olarak bilişsel esnekliğin rolü* (Yüksek lisans tezi). Yök tez merkezinden edinilmiştir (666436).
- Raley R.K. & Sweeney M.M. (2020) Divorce, repartnering, and stepfamilies: A decade in review. *Journal of Marriage and Family*, 82, 81-99.
- Ryff, C. D. & Singer, B. (1996). Psychological well-being: Meaning, measurement, and implications for psychotherapy research. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 65(1), 14-23.
- Ryff, C. D. (1989a). Happiness is everything or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081.
- Ryff, C. D. (1989b). Beyond ponce de leon and life satisfaction: New directions in quest of successful ageing. *International Journal of Behavioral Development*, 12(1), 35-55.
- Sarıkan, S. (2023). *Üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ, bilişsel esneklik ve psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Sarpkaya, O. A. (2013). Boşanmış Kadınlarda Toplumsal Baskılara Direnme Stratejileri: Van Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 29-50.
- Sayan Karahan, A. (2012). *Boşanma sonrası yaşama uyum* (Doktora tezi). YÖK tez merkezinden edinilmiştir (317787).
- Sayıllı, İ., Uçan, Ö. ve Yazar, H. (2006). Bir boşanma olgusunun dört kurama bağlanarak değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi*, 14(2), 23-29.

- Schellenberg, E. G. (2020). Correlation= causation? Music training, psychology and neuroscience. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and The Arts*, 14(4), 475.
- Schober, P., Boer, C., & Schwarte, L. A. (2018). Correlation coefficients: appropriate use and interpretation. *Anesthesia & analgesia*, 126(5), 1763-1768.
- Seligman, MEP. (2002). Positive Psychology, Positive Prevention and Positive Therapy. Snyder, C. R. & Lopez, S. J. (Ed.), *Handbook of Positive Psychology* (p. 3-9). NY: Oxford University Press.
- Soylu, Y. (2016). *Boşanmış insanların psikolojik sağlamlığını yönetmeye yönelik bir model geliştirme* (Doktora tezi) YÖK tez merkezinden edinilmiştir (428078).
- Stratton, S. J. (2021). Population research: convenience sampling strategies. *Prehospital and Disaster Medicine*, 36(4), 373-374.
- Sucu, İ. (2007). *Boşanmış kadınların boşanma nedenleri ve boşanma sonrası toplumsal kabulleri: Sakarya ili örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Şahbaz, H. (2022). Coğrafi bir bakış açısıyla 2001- 2020 döneminde Türkiye'deki boşanmalar. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21-58.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th ed.). Boston: Pearson.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2019). *Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2011-2023)*. <https://khgmsehirhastaneleridb.saglik.gov.tr/TR-54443/ulusal-ruh-sagligi-eylem-planı.html#> adresinden edinilmiştir.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2022). *Evlenme Sayısı Kaba Evlenme Hızı Boşanma Sayısı Kaba Boşanma Hızı*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568#> adresinden edinilmiştir.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu. (2023). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bo% C5% 9Fanma-% C4% B0statistikleri-2022-49437&dil=1> adresinden edinilmiştir.
- Taşdemir, E. (2018). *Psikologlarda çerçeve ve psikolojik dayanıklılık ile ruhlar arasındaki iyi oluşumlar arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK tez merkezinden edinilmiştir (529517).
- Tatlıhoğlu, K. (2015). Üniversite öğrencilerinin aylık gelir ve harcama düzeyi ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Bingöl Üniversitesi Örneği). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(55), 1-15.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği (PİOO): Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinde kendini toparlama gücünün içsel koruyucu faktörlerle ilişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 297-306.
- Topkaya, N. (2014). Psikolojik yardım almaya ilişkin tutumu yordamada cinsiyet, psikolojik yardım alma nedeniyle kendini damgalama ve sosyal damgalanma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 14(2), 480-487.
- Tuzgöl-Dost, M. (2006). Subjective well-being among university students. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 188-197.
- Uğur, S. B. (2014). Günümüzde kadının boşanma deneyimleri: Akademisyen kadınlar üzerine bir araştırma. *Mediterranean Journal of Humanities*, 293- 326.
- Uğur, S. B. ve Çiçekli, A. (2023). Boşanmış olmak: Kadınlara yönelik damga ve ön yargıları Ekşi Sözlük paylaşımları üzerinden okumak. *Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 61, 191-227
- Walker, R., Moraine, A. A., & Black, K. J. (2021). Running and interpreting multiple regression in JASP. In R. V. Walker (Ed.) *Exploring diversity with statistics subtitle: Step-by-step JASP guides* (pp. 114-130). University of Tennessee at Chattanooga.
- Yıldırım, N. (2004). *Türkiye'de Boşanma ve Sebepleri*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Zeybekoğlu, Ö. (2012). Toplumsal cinsiyet rollerinin televizyon reklamlarına yansımaları. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 5(1), 121-136.

Aristoteles'in Eğitim Felsefesinde Eğitimin Alanları ve Nitelikleri

Eda Çoban Kapuoğlu¹ ²

ÖZET

Eğitim insani varoluşun gelişmesi ve toplumsal refahın sağlanması için önemli bir olgudur. Bu manada ilkçağdan günümüze kadar birçok düşünür eğitimi kendi perspektifinden hareketle incelemiştir. Aristoteles'in de eğitim hakkındaki fikirleri mühim bir yer tutmaktadır. O, eğitimi anlatırken bir insanın nasıl yetiştirilmesi gerektiği sorusunu değişik perspektiflerden ele alarak yanıtlamıştır. Buna ek olarak eğitimin amacını, içeriğini, ne şekilde uygulanacağını ve devletin bu konudaki rolünün ne olacağını da ayrıntılı bir biçimde analiz etmiştir. Eğitimi siyaset, etik, sanat gibi alanlarla ilişkilendirmiştir ve eğitimin yalnızca teorik değil pratik bir içeriğinin olduğunu da göstermiştir. Aristoteles'in eğitimle ilgili düşünceleri ve çağdaş eğitim felsefesi konuları arasında benzer noktalar bulunmaktadır. Eğitimin tanımı, amacı, içeriği, devlet ve eğitim ilişkisi gibi konular hem Aristoteles hem de çağdaş eğitim felsefesi tarafından tartışılmaktadır. Bu makalenin amacı, Aristoteles'in eğitim hakkındaki düşüncelerini analiz etmek; onun fikirlerini yeni bir sınıflandırmaya tabi tutmaktır. Buradan hareketle Aristoteles'in eğitim anlayışı ile çağdaş eğitim felsefesi arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları soruşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Eğitim Felsefesi, Etik Eğitimi, Bireysel Eğitim, Devlet.

Education Fields And Qualities in Aristotle's Philosophy of Education

ABSTRACT

Education is an important phenomenon for the development of human existence and ensuring social welfare. In this sense, many thinkers from ancient times to the present have examined education from their own perspective. Aristotle's ideas about education also have an important place. While explaining education, he answered the question of how a person should be raised by considering it from different perspectives. In addition, he analyzed in detail the purpose of education, its content, how it will be implemented and what the role of the state will be in this regard. At the same time, he associated education with fields such as politics, ethics and art. Therefore, it has shown that education has not only theoretical but also practical content. There are also similar points between Aristotle's thoughts on education and contemporary educational philosophy. Issues such as the definition of education, its purpose, content, and the relationship between the state and education are discussed by both Aristotle and contemporary philosophy of education. The aim of this article is to analyze Aristotle's thoughts about education; is to subject his ideas to a new classification. From this point of view, the aim is to investigate the similarities and differences between Aristotle's understanding of education and contemporary philosophy of education.

Keywords: Aristotle, Philosophy Of Education, Ethics Education, Individual Education, State.

1. GİRİŞ

Eğitim, bireylerin kendini gerçekleştirmeleri ve buna bağlı olarak toplumsal refahın yükselmesi bakımından önemli bir olgudur. Aynı zamanda hem insani varoluşun tekamülü için hem de toplumsal hayatın kendi doğal akışında devam etmesi için de eğitime ihtiyaç olduğu bilinen bir gerçektir. "Eğitim, her şeyden önce toplumsal bir işlemdir. Çünkü bireyin gelişimi, yalnızca toplumsal etkileşime ve ilişkilere bağlıdır. Dolayısıyla toplum, eğitim bakımından adeta bir ana kucağı gibidir. Birey toplumu değil, toplum bireyi doğurur. Kişinin bağlı bulunduğu toplum içinde bu toplumun değerleriyle bu toplumun bir tipi olarak yetişmeli, eğitilmelidir. Böylece birey eğitim ve gelişme sonucunda bir kişilik olabilir." (Egemen, 1965, s.77) Bu perspektiften değerlendirildiğinde eğitimin geçmişte olduğu gibi gelecekteki çağlarda da önem arz edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bütün olup bitenlerin, mevcudiyetlerin ve her türlü gerçekliğin hakikatinin peşine düşen felsefenin eğitime de kayıtsız kalması beklenemezdi. Bu manada ilkçağdan günümüze kadar birçok düşünür eğitime kendi perspektifine uygun bir şekilde temas etmiştir. Felsefe tarihi incelendiğinde Platon'dan Aristoteles'e, Locke'tan Kant ve Dewey'e kadar birçok filozofun düşünce sistemlerini oluştururken aynı zamanda eğitimle ilgili çeşitli soruşturmalar yaptıkları da görülmektedir. Bu süreçte, eğitim felsefesi de bir disiplin haline gelmiştir. "Eğitim felsefesi, eğitim düşüncesinde ortaya çıkan tüm sorunların felsefi bir biçimde ele alınması, incelenmesi, değerlendirilmesi, eleştirilmesi ve irdelenmesidir. Bu da eğitimi her yönden daha da aydınlatma, yönlendirme ve belirginleştirme anlamına

¹ ecoban11@posta.pau.edu.tr, Dr., ORCID: 0000-0002-0728-5518

gelmektedir.” (Sözer, 2018, s.63) Eğitim felsefesi eğitimin anlamını, amaçlarını, eğitim hakkındaki yorumlamaların ve ona yönelik problemlerin felsefi bakımdan soruşturulmasını anlatmaktadır.

Eğitim felsefesi bir süreç içinde gelişmiştir. Bunun belki de en temel sebebi neredeyse her filozofun düşünce sistemini oluştururken eğitim konusuna kayıtsız kalmaması ve bununla ilgili bir fikir geliştirmesidir. Bu anlamda eğitim felsefesi içinde Aristoteles’in eğitim hakkındaki fikirleri de önemli bir yer tutmaktadır. Aristoteles’in eğitimle ilgili düşüncelerini incelediğimizde, onun günümüz çağdaş eğitim felsefesi problemlerine adeta kendi yaşadığı çağdan bir çözüm ürettiği dikkati çekmektedir. Onun amacı eğitim felsefesi geliştirmek olmasa bile, eğitim üzerine geliştirdiği fikirler eğitim felsefesinin “eğitim nedir, eğitimin amacı nedir, ne öğretilecektir, kullanılacak araçlar nelerdir, devletin eğitimdeki rolü ne olacaktır, kimler eğitilmelidir?” şeklindeki sorularına adeta cevap niteliğindedir.

2. ARİSTOTELES’İN EĞİTİM ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

Aristoteles’in düşünce sisteminde onun bilfiil amacı olgular alanındaki hakikati keşfetmekti. Hakikatin bilgisine ulaşmak için ise bir yöntem geliştirmeliydi. Aynı zamanda insan varlığını ontolojik ve epistemolojik açıdan analiz eden Aristoteles’in eğitim üzerine de düşündüğü görülmektedir. Dolayısıyla Aristoteles için birey ve eğitim, bu alandaki hakikat arayışının adeta zorunlu problemini oluşturmuştur. O, buradan hareketle bireylerin eğitimine yönelik fikirler geliştirir. Ancak Aristoteles’te eğitim alanında, teorik değil pratik bir hakikat arayışı söz konusudur. “Aristoteles’in sisteminde eğitim siyaset biliminin bir parçası gibidir. Bu nedenle teorik ya da spekülatif değil, insanı temele alan pratik bir bilimdir.” (Burnet, 2008, s.7) Temeldeki şey insan olduğuna göre insan varlığını da tekamül ettirmek gerekmektedir. Aristoteles’in bu tekamülün gerçekleşmesinin eğitimle mümkün olacağını düşünmüş olacaktır ki, eğitimi hem birey hem devlet açısından bir hayli ayrıntılı incelemiştir.

Eğitim üzerine ilk bilinçli düşünceler ve ilk bilinçli eğitim programı taslağın Platon’da ve ardından Aristoteles’te karşımıza çıkmaktadır. He ne kadar iki filozof da eğitim tarihinde ilk halkaları oluştursa da bazı araştırmacılar Platon’u öne çıkarır. Örneğin Küken’e göre, ilkçağ filozofları arasında eğitim konusu hakkında diğerlerinden daha çok düşünce geliştirmiş ve bu düşüncelerini sistemleştirmeye çalışmış olan düşünür Platon’dur (Küken, 2003, s.443). Bir başka yoruma göre ise, Aristoteles için de tıpkı Platon’un düşünce sisteminde olduğu gibi çözülmesi mühim olan en temel mesele bireylerin eğitimidir. Hatta bu nedenle Aristoteles, Politika adlı eserinde eğitime genişçe bir yer vermiştir. Ancak o, eğitim üzerine düşünce geliştirirken hocası Platon’dan birçok konuda farklı düşünmektedir (Kanat, 1963s. 12). Aristoteles’in yaşadığı çağ, eğitimle ilgili soruların net telaffuz edilmediği, eğitim felsefesi diye bir disiplinin henüz ortaya çıkmadığı, hatta çıkmasının da beklenemeyeceği bir dönem olmasına rağmen, onun düşünceleri, günümüz çağdaş eğitim felsefesinin ayrıntılı olarak üzerinde durduğu sorulara/problemlere erken bir cevap olarak nitelenebilir. Aristoteles’in yaşadığı çağda yaygın, örgün ve planlı olan, herkesi kuşatan bir eğitim yoktur. Buna rağmen o, eğitimi bütün yönleriyle ve alanlarıyla bir bilinçlilik durumuyla beraber soruşturmuştur.

Aristoteles’in eğitim üzerine geliştirdiği fikirlerinde, onun siyaset ve devlet ile ilgili analizlerinin etkisi görülmektedir. Onun düşünce sisteminde iyi bir devletin bekası için o devleti yönetecek kişilerin iyi bir eğitim almaları gereklidir. Çünkü devletin devamlılığı yurttaşlarının iyi yöneticiler olmasına bağlıdır. Aristoteles’e göre eğitim, bireyleri yalnızca iyi birer insan yapmakla kalmaz, aynı zamanda onları herhangi bir kralın ödevlerini, görevlerini yapabilecek duruma da getirmektedir (Aristoteles, 1975, s. 106). Bu nedenle devletin yaşaması, kanunlara ve devletin anayasasına uygun bir eğitimin bireylere verilmesiyle mümkündür. İnsanlar eğitim ve alışkanlık vasıtasıyla devletin anayasasına, devletin yapısına uygun bir eğitime tabi tutulmazlarsa o zaman en iyi kanunların da değeri kalmayacaktır (Kanat, 1965, s. 164). Bunu sağlayacak yegane şey ise eğitim olarak düşünülmektedir. Bu anlamda Aristoteles’in felsefesinde eğitime dair düşünceleri her ne kadar farklı bir hareket noktasına sahip olsa da eğitim üzerine yaptığı yorumları incelediğimizde onun, eğitimin tanımını, amacını ve işlevini de ayrıntılı bir şekilde analiz ettiğini görmekteyiz. Aristoteles eğitimi tek bir biçimde incelemek yerine eğitimle ilgili olduğunu düşündüğü birçok alanla birlikte değerlendirmiştir. Bu durum bize Aristoteles’in eğitime dair yaptığı açıklamalarında eğitimin çeşitli alanlara/kategorilere ayrılabilirliğini göstermektedir. Bu makalede Aristoteles’in eğitim anlayışı incelenirken, boyut ile alan kavramlarının aynı içeriğe sahip olduğu kanaatine varılmıştır. Bu nedenle makalenin akışında boyut yerine alan kavramı kullanılmıştır.

Alan kavramının hem konunun özünün daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı hem de çağdaş eğitim felsefesinin sorularına ayrıntılı bir çözüm imkanı sunabileceği düşünülebilir. Örneğin, “bireylere erdemi öğretmek lazımdır” yargısı eğitimin etik alanına dair bir ayrımdır. Benzer şekilde “bireyleri devletin geleceğinde söz sahibi olacak yurttaşlar olacakları şekilde eğitmek lazımdır” derken eğitimin siyasal alanına dair bir yargıda bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, öğretilecek şey ve öğretme etkinliği söz konusu olduğunda bu güzergahta bir şey öğretilcekse bu eğitimin alanını oluşturur. Genel anlamda burada ne tür bilgi veriliyor ne öğretiliyor sorusuna verilen cevap onun

niteliğini oluşturur. Niteliği belirleyen şey ise amaçtır. Örneğin, amacımız “insanları erdemli yapmak” ise ve bu amaç aynı zamanda, onlara vereceğimiz eğitimi şekillendiriyorsa burada aslında eğitim etliğinin niteliklerini anlatır.

Aristoteles'in düşüncelerinden hareketle eğitim etkinliğini şu üç alana ayırmak mümkündür. Bunlar:

- a. Eğitimin Bireysel Alanı
- b. Eğitimin Etik Alanı
- c. Eğitimin Sosyal ve Siyasal Alanı

Eğitim üzerine yapılan bu alan ayrımı, yukarıda belirtildiği gibi eğitimin kapsamının daha net bir şekilde gösterilmesidir. Bu durum aynı zamanda, kapsama alanlarını ayırıştırarak ne yapılması gerektiğini açıkça gösteren bir fikir beyanıdır.

Aristoteles'in sisteminde eğitimle ilgili ilk adım aslında henüz ortada eğitilecek bir birey yokken başlamaktadır. Bu manada Aristoteles'in çocuk doğmadan önce kadınların sağlıklarına yönelik söylediği şeyler eğitimin nihai amacının ilk baştaki biyolojik temeli olarak yorumlanabilir. Aristoteles ilk olarak, eğitim verilecek bireyin dünyaya sağlıklı gelmesi ve aynı şekilde sağlıklı bir çocuk olması için kadının beslenmesinin önemini vurgulamaktadır. Özellikle hamilelik döneminde kadınların beslenmelerine dikkat etmelerini ve bedensel etkinliklerde bulunmaları gerektiğini belirtmiştir (Aristoteles, 1975, s.228). Dolayısıyla Aristoteles bu düşünceleriyle aslında eğitimin nihai amacının gerçekleştirilmesi için biyolojik ve fizyolojik temelini inmektedir. Örneğin bulunduğumuz çağda eğitim süreci yalnızca eğitime başlayan birey için geçerlidir. Ve bu çağda eğitimin amacı, bireyi yetiştirmek ya da geliştirmektir. Aristoteles'in eğitim anlayışının bu bakımdan bu çağ ile benzerlik gösterdiğinden söz edilebilir. O da eğitim sayesinde bireye şekil vermeyi amaçlamaktadır. Aristoteles günümüzden farklı olarak eğitilecek birey daha var olmadan onun gelişimiyle ilgilenmektedir.

Belirtildiği gibi Aristoteles'in düşüncesinde eğitim, devletin bekasını sağlayacak bir olgu olarak kabul edilmektedir. Aristoteles'te eğitimin gerçekleştirilmesi aynı zamanda devletin gelişmesinin önünü açmaktır. İnsanı eğitmek ve ona yurttaşlık duygusunu aşılamak, topluma karşı sorumluluk öğretmek aynı zamanda devleti geliştirmeyi ve onu korumayı da sağlamaktır (Dung, 2016, s.217). Aristoteles'in fikir sisteminde devletin en önemli meselelerinden biri eğitimidir ve bu sebeple eğitimin nasıl yapılacağı yasalarca belirlenmelidir. (Aristoteles, 2007, s.45) Devletin varlığını sorunsuzca devam ettirmesi bireylerin eğitimine bağlanmıştır. Ancak eğitimin kişilerin inisiyatiflerine bırakılmayacak kadar mühim olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle eğitimle ilgili her şey devletin kontrolünde olması gerektiği düşünülmektedir. Aristoteles için yurttaşların çocuklarının nasıl yetiştirilecekleri ve eğitilecekleri kamunun ilgilenmesi gereken bir problemdir. Bir zanaatçının nasıl yetiştirilmesi gerekiyorsa yurttaş olmanın da öylece öğrenilmesi gerekir (Aristoteles, 1975, s.233). “Bir yasa koyucunun birinci ödevinin gençlerin eğitimini düzenlemek olduğunu kimse karşı çıkamaz. Bu yapılmayınca her keresinde anayasanın zarar göreceğine şüphe yoktur. Eğitim her bir örnekle yurttaşların içinde bulunduğu anayasa ile ilişkilendirilmelidir.” (Aristoteles, 1975, s. 233) Aristoteles burada hem eğitimin amacının ne olduğu hem de bireylerin eğitiminin kim tarafından sağlanacağı sorularına da cevap vermektedir. Onun düşüncesinde eğitimin amacı yalnızca bireyin kendini geliştirmesi ve dönüştürmesi değildir, devlet mekanizmasının ve toplumsal düzenin korunması, devam ettirilmesi için insanların eğitilerek topluma faydalı birer yurttaş olmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla aslında eğitimin amacı hem devletin devamlılığını sağlamak hem de bireylerin kişisel gelişimlerini üst seviyeye çıkarıp yurttaş sıfatına uygun bir kalıba sokmaktır.

Aristoteles'in bu düşüncelerinden hareketle eğitimin amacının aslında eğitimi kurgulayan yapının, devletin devamlılığını sağlamak olduğunu görmekteyiz. “İnsan için en iyiyi gerçekleştirmenin disiplini olarak pratik bilimlerin en yükseği olan siyaset biliminin kendine özgü amacını gerçekleştirmesinin biricik yolu eğitimden geçer. Öyle ki eğitim, tüm site yaşamını düzenleyen temel sözleşme metni olan anayasal işler ya da misyonu belirleyen bir kavram ya da süreçtir.” (Yılmaz, 2010, s. 36). Bu konu hakkındaki bazı yorumlara göre Aristoteles'e göre eğitimin amacı bireyin veya durumun mümkün olan en yüksek iyiye, duruma veya türe ulaşmasını sağlamaktır (Frenkana, 1965, s. 40).

Eğitim ve devlet birbirini besleyen iki temel unsur gibi değerlendirilmiş olsa da aslında Aristoteles için eğitilen birey de en az bu ikisi kadar önemlidir. “Aristoteles açısından eğitim, öznenin politik olarak devletin ihtiyaçlarını gerçekleştirebilecek bir düzeye taşınması ve buna ek olarak öznenin mutlu birey olarak yetiştirilmesidir.” (Yılmaz, 2010, s. 10).

2. 1. Eğitimin Bireysel Alanı

Aristoteles, bireylerin iyi birer yurttaş olarak yetiştirilmelerini daha o birey henüz doğmadan önceki mevcut şartlarla, durumlarla ilişkilendirmiştir. Bu konuda en büyük sorumluluğu anne-babaya yüklemiştir. Eğitimi, anne-baba adayının nasıl besleneceği, hangi yaşta çocuk sahibi olacağı, dikkat etmesi gereken durumların neler olduğu gibi birçok konuyla ilişkilendirmiştir. Bütün bunlar geniş bir perspektiften ele alınıp incelenmiştir. Bunun yanı sıra bebeklerin ağlamalarına izin verilip verilmeyeceği, nasıl beslenecekleri, onların kimlerle vakit geçirecekleri gibi konular da her ne kadar eğitime doğrudan doğruya bağlantılı olmasa bile, yine Aristoteles'in eğitimle ilgili fikirlerinin içindedir.

Aristoteles insanın eğitimini vücudunun gelişimiyle paralel olduğunu düşünmüş ve bundan hareketle insan vücudunu fizyolojik ve ruhsal olarak gelişim basamaklarına ayırmıştır. Bireylerin eğitimlerinin onların gelişimleriyle orantılı biçimde belirli yaş aralıklarına göre yapılmasını önermiştir. Aristoteles'in düşüncesinde çocuklara beş yaşına kadar eğitim verilmemektedir. Çocuklar belirli yaş aralıklarında belli şeylerin eğitimini almaktadır. Çünkü ona göre verilecek eğitim her yaş aralığı için başkadır. (Aristoteles, 1975, s. 246). “İlk basamak beş yaşına kadar olan dönemdir. Bu dönem boyunca, çocuklara herhangi bir şey için eğitmeye çalışmak ya da gelişmelerini engelleyecek işler yaptırmak doğru değildir. Ama bir yandan da onları hareketsiz bırakılmamalı ve vücutları çalıştırılmalıdır. Çocuk denetçileri denilen görevliler, bu yaştaki çocuklara ne gibi öykü ve masallar anlatılacağını kararlaştırmaya da özen göstermelidir; çünkü şimdi dinleyecekleri her şey ilerideki okul dönemleri için bir hazırlık sayılmak gerekir. Bu nedenle, oyunları, geniş ölçüde, daha sonra ciddi olarak yapacakları şeylerin bir öykünmesinden ya da prova edilmesinden oluşmalıdır.” (Aristoteles, 1975, s. 246) Burada Aristoteles'in öncelikle bedensel eğitime ağırlık verdiğini görmekteyiz. Çocukluktan ve hatta bebeklikten itibaren öncelikle vücudun geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Çünkü ona göre, tutku ve irade çocuklarda doğumdan itibaren bulunmasına rağmen, zekanın ve akıl yürütme büyüdükçe ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de vücudun bakımı zihnin bakımından önce gelmektedir (Aristoteles, 1975, s.246).

Bütün bunlar, eğitimin öncelikle beden eğitimiyle başlaması gerektiğini ardından buna paralel bir şekilde zihin eğitimiyle birlikte devam etmesi gerektiğini göstermektedir. Nitekim Aristoteles'in eğitimle ilgili yorumlarının birçoğunda çocukların gelişiminin önce vücutlarında başladığı, bu nedenle çocuğa zihinsel yetkinlik kazanması için bedensel sağlığı için eğitilmesi gerektiği ifade edilmektedir. “Eğitimin alışkanlık edindirme yoluyla, akıl yürütmeyle yapılan öğrenimden önce gelmesi gerektiği besbellidir. Çocuklarımızı güreş çalışmaya ve jimnastiğe göndermemiz gerektiği de açıktır. Çünkü bunlardan biri vücudun hareketlerini düzenler, diğeri ise vücudun kendini düzenler.” (Aristoteles, 1975, s. 246)

Aristoteles için eğitim konusunda, vücut ve zihin birbirine paralel olmasının yanında aynı zamanda karşıt bir mekanizma olarak değerlendirilmiştir. “Zihin ve bedeninin aşırı çalıştırılması hiçbir zaman birleştirilmemeli; bunların her biri ötekine karşıt bir yönde işler, beden çalışması zihnin, zihnin çalışması bedenin gelişmesini engeller.” (Aristoteles, 1975, s. 238) Fiziksel gelişim zihinsel dağınık için esastır. Bedensel eğitim ile zihinsel eğitim arasında bir dengenin korunması gerekir (Rob, 1943, s. 209).

Beş yaşına kadar olan dönem de çocukların gelişimini engelleyecek şeyler yaptırmak ya da herhangi bir şey öğretmeye kalkışmak doğru değildir. Ama bedenleri de hareketsiz olmamalıdır (Aristoteles, 1975, s.229). “Beş yaşına kadarki eğitimde biçimsel bir öğretim gerekmez; beşle yedi yaş arasında göze seslenen yöntemler kullanılabilir. Beşinci doğum günleri geçince, çocuklar öğrenmeleri istenen şeyleri yalnızca gözlemlerle öğrenmelidir. Ondan sonraki eğitim iki aşamaya bölünebilir; yedinci yaşlarından ergenliğe ve ergenlikten yirmi bir yaşlarının tamamlanmasına kadar.” (Aristoteles, 1975, s. 231) 7-14 yaşlarında çocuklara moral alışkanlıkların ve değerlerin geliştirilmesi yönünde eğitim verilmelidir. Bedensel hareketler ve alıştırmalar yaptırılmalıdır. Yine çocuklara bu dönemde daha sonraki çalışmalarında ihtiyaç duyacakları hesap yapma, okuma ve yazma gibi konular öğretilmelidir. 14-21 yaşlarındaki gençlere ise dilbilgisi, aritmetik, astronomi, geometri, edebiyat, müzik, şiir, retorik, politika ve etik gibi zihinsel gelişimlerini artırmaya yönelik konuları öğretmek uygundur. 21 yaşından sonra ise daha karmaşık zihinsel disiplinler olan mantık, psikoloji, metafizik, fizik, kozmoloji ve biyoloji öğretilmelidir (Aristoteles, s. 221).

Çocuklara eğitimle verilen en önemli ilkeler yarar ve erdemdir. Eğitimde çocuklara nelerin verileceği ya da başka bir ifadeyle eğitimin kökeninin ne olması gerektiği planlanırken bu ilkeler temel nokta olarak düşünülmektedir. Eğitim aynı zamanda beden eğitimi, okuma ve yazma, resim, müzik gibi alanları da içermektedir. Bunlardan beden eğitimi cesareti ve gücü temsil etmekte; okuma-yazma ve resim ise günlük hayatta yararlı olarak görülmektedir. Müzik eğitimi ise çok daha fazla detay isteyen ve dikkat edilmesi gereken bir eğitim türüdür. Çünkü Aristoteles için müzik belirli birtakım zihinsel halleri yaratma gücüdür. Dolayısıyla bireyler müzikle eğitilmeli ve müzik eğitimi görmelidir (Aristoteles, 1975, s. 241). “Gençlerin öğrenmeleri gereken başka konular da var diyelim, okuma yazma; yalnızca

faydalı olduğu için değil, çoğu kez daha ileri konuları öğrenmek bakımından araç olacağı için öğretilmelidir. Bunun gibi, çizim ve resim bilgisi de salt özel alışverişlerde yanlış yapmaktan kaçınalım yahut eşya alıp satarken aldanmayalım diye faydalı değildir, daha çok, özellikle bize herhangi bir maddî nesnedeki güzelliği gözlemlemeyi öğrettiği için yararlıdır.” (Aristoteles, 1975, s. 236)

Aristoteles'in düşüncesinde, çocuklara genel olarak başlıca dört şey öğretiliyor: Okuma ve yazma, beden eğitimi, müzik ve her zaman olmamakla birlikte resim çizme. Bu durum Aristoteles'in eğitimde düzenli şekilde öğretilmesi gerektiğini düşündüğü konuların erdeme ve faydaya da hizmet ettiğini göstermektedir. Okumak, yazmak ve çizmek, gündelik yaşamda birçok yollardan faydalıdır; jimnastik de insanları güçlü ve gözü pek yapmayı amaçladığı içindir. Müzik biraz tartışmalıdır; çünkü kimisi için müzik incelikli boş zaman yaşamı sürmeye uygundur ve bu yüzden öğrenilmelidir. Kimisi için de müzik haz vermesi nedeniyle eğitimde temel bir nitelik taşımaktadır (Aristoteles, 1975, s. 235).

Aristoteles müzik eğitiminin üzerinde ayrıntılı bir analiz yapmıştır. Müziğin bir eğlence aracı olmasının ötesinde bireylerin zihinsel ve karakter gelişimlerinin üzerinde etkili olduğunu düşünmektedir. Ona göre müzikte yer alan melodiler hem zihin hem de ahlak durumunda olacak biçimde bir heyecan oluşturmaktadır. Bu da bireyin kişiliğini etkileyebilmektedir. Örneğin, bazı melodiler bireyleri kedere sürüklerken, bazıları ise gevşetmektedir (Aristoteles, 1975, s. 211). Aristoteles her ne kadar müzik eğitimi ve özellikle de bireylerin yeteneklerine uygun bir müzik aleti çalabilmelerinin onlar için fevkalade önemli olduğundan söz etmiş olsa da diğer yandan müzik konusunun sınırlandırılması gerektiğini de savunmaktadır. “Müziğin gerçekten belli zihin halleri yaratma gücü anlaşılıyor, bu doğrusya o zaman belli ki eğitime uygulanmalı, gençler müzik eğitimi görmeli ve müzikle eğitilmelidir. Ancak müzik öğrenmenin daha sonraki etkinlikler üstünde herhangi bir ters etki yapmasına ya da yurttaşlık veya askerlik eğitimi için vücudu hantal veya yararsız bir hale getirmesine izin verilmemesi gerektiği de açıktır.” (Aristoteles, 1975, s. 241)

2.2. Eğitimin Etik Alanı

Aristoteles'in eğitim ile ilgili düşüncelerinde onun aynı zamanda ayrıntılı bir erdem etiği tartışması yaptığını görmekteyiz. Bu konuda öncelikle erdem kavramının neliği üzerinde duran Aristoteles onu, akılı başındalığa uygun bir huy şeklinde tanımlamıştır (Aristoteles, 2007, s. 33). Ona göre erdem salt bir yetenek değildir. Dolayısıyla erdem, bir yeteneğin, bu yeteneğin uygun bir şekilde işletilmesiyle ortaya çıkan gelişmesinin sonucu olan bir eğilim olması gerekir (Ross, 2017, s. 305). Aristoteles buna ek olarak erdem, ayırıcı özelliklerinin ve nasıl bir huy olduğunun bilinmesi gerektiğini belirtir. “Nasıl sürekli ve bölünebilir olan her nesnede bir aşırılık, bir eksiklik ve bir orta olma varsa ve her şey için orta olma en iyiyse, erdem, orta olma ile ilgisi olmalıdır. Ancak bu orta, şeyin matematiksel ortası değil; bize göre olan ortadır” (Aristoteles, 2007 s. 35).

Aristoteles için bir insanın iyi ve erdemli olmasında doğa, akıl, alışkanlık ve eğitim son derece önemlidir. Ona göre erdemler doğal olarak da doğaya aykırı olarak da edinilmez. Elbette erdemleri edinebileceğimiz doğal bir yapımız vardır ve onları alışkanlıklarımızla da tamamen geliştiririz. Başka bir ifadeyle erdemlerin olanaklarını önceden taşımaktayız, etkinlikleri ise daha sonra gerçekleştirmekteyiz. (Aristoteles, 2007, s. 30). Aristoteles'in düşüncesinde bilim, güzel sanatlar ve pratik düşüncelerin umumiyetle aklın işi olduğu kabul edilir. Ve bunların gençlere zamanla öğretilebileceği düşünülür. Bu noktada faziletli hareketlerde aklın rolü büyüktür. Fakat ahlaki hareketlerde bilgiden ziyade alışkanlığın önemi çok daha üstündür. İnsan ruhunun çeşitliliğini ve buna dayanan faziletleri göz önünde bulundurarak eğitimi hem zihin ve hem de ahlak bakımından mütalaa etmek lazımdır. Fikir veya zihin eğitimi, ahlak eğitimi, ahlak eğitimi de alışkanlıkla sağlamak mümkündür (Kanat, 1963, s. 163).

Aristoteles erdem ve eğitim ilişkisini devlet açısından da değerlendirmiştir. Bireylere verilen eğitim sayesinde onların erdem sahibi yurttaşlar olmalarını amaçlayan Aristoteles, Platon'un çocukluktan itibaren güzel şeylerden haz almayı ve kötü şeylerden acı çekmeyi öğretecek bir eğitim öngördüğünü belirterek bu konuda Platon'u onaylamaktadır (Aristoteles, 2007, s. 44). “Aristoteles, bir şehrin iyi ve erdemli olmasını, o anayasayı paylaşan insanların iyi ve erdemli olmasına bağlar. Bu nedenle insanların iyi ve erdemli olması iyi bir devletin var olabilmesi ile ilişkilidir. İnsanların nasıl iyi ve erdemli olacağı meselesi bu açıdan çok önemlidir. İnsanda doğasının, alışkanlıklarının ve aklının uyum içinde olması, onun iyi ve erdemli bir insan olması için gereklidir. Ancak bunlar her zaman birbiriyle uyuşmamaktadır. Eğitimin rolü tam bu noktada başlamaktadır.” (Arslan, 2018, s. 320) Bu manada eğitim daha önce belirtildiği gibi hem devlet ve anayasayı korumak, geliştirmek hem de bunun için gerekli olan erdemli insan profilini oluşturmak için önemlidir.

“Aristoteles'in düşüncesinde eğitim, insanı erdeme ve mutluluğa ulaştırmakla kalmaz aynı zamanda ahlakın yerleşmesi ve istikrara kavuşması, toplumun da hoşnutluğunun sağlanması için gerekli olan temel koşulları

yaratmaktadır.” (Dung, 2016, s. 116) “Aristoteles’e göre insan yaşamının bir amacı vardır ve bu amaç kişinin akla uygun, erdemli bir hayat sürmek için sahip olduğu yetenekleri ortaya çıkarmaktır. Kişinin bunu gerçekleştirebildiği yaşam iyi bir yaşamdır. İyi yaşamla kişi hem aklını yetkinleştirecek hem de bazı karakter erdemleri kazanacaktır. İnsanın sahip olduğu tüm kapasiteleri kullanabildiği böyle bir yaşam hem akli bakımdan etkin olmayı hem de akli yönlendirmeyi içerir.” (Erkızan, 2013, s. 20) Burada akli yönlendirmenin eğitimle gerçekleştirilebileceği düşünülebilir. Bireylerin yaşama dünyasındaki etkinlikleri erdeme uygun olarak eğitimle sağlanabilir. Eğitimde akıl ve akıllılık kavramını önemli gördüğü anlaşılan Aristoteles, erdemle eğitimi, dolayısıyla erdemle akılı da bağlantılı düşünür. “Aristoteles için ruhun akıllı bölümü, akıllı olmayan bölümünden, akıllı bölümüne ilişkin erdemler de diğer bölümüne ilişkin erdemlerden daha üstün olduğu için eğitimde en çok önem verilmesi gereken şey, teorik erdemleri geliştirmektir. Ancak bundan sonra sırasıyla karakter erdemlerinin ve bedensel iyilerin gelişimi göz önüne alınmalıdır. Öncelik bakımından böyle bir sıralama ortaya koyan Aristoteles, zamansal bakımdan tam tersi bir sıralama yapar. Bu ikinci sıralamaya göre beden eğitimi ruhun eğitiminden önce gelir ve ahlaki eğitim beden eğitimi takip eder. Akıl eğitimi olan teorik eğitim ise son sırada yer alır.” (Arslan, 2018, s. 321)

Erdem ve eğitim her ne kadar birbirine bağlanmış ve bir bütün şeklinde anlatılmış olsa da Aristoteles erdem kavramını iki alt kategoriye daha ayırmıştır. Bu iki erdem türünün de yine eğitimle bağlantısı mevcuttur. Aristoteles için erdemler düşünce erdemleri ve karakter erdemleri olarak iki kategoriye ayrılmaktadır. “Düşünce erdemleri eğitim sayesinde gelişirken, karakter erdemleri alışkanlıkla elde edilirler. Aristoteles, düşünce erdemleri olarak akıl başındalığı, kıvrak zekâ, bilgelik, öğrenmeye açıklık ve hafıza; karakter erdemleri olarak da öncelikle adalet, ölçülülük ve yiğitlikten söz etmektedir” (Aristoteles, 2007, s. 41). Ölçülü olmak Aristoteles düşüncesinde erdemlerin ve eylemlerin merkezinde olan bir şeydir. “Erdem, tercihlere ilişkin bir huy: Akıl tarafından ve akli başında insanın belirleyeceğiyle belirlenen, bizle ilgili olarak orta olanda bulunma huyudur. Bu, biri aşırılık öteki eksiklik olan iki kötülüğün ortasıdır. Kötülük etkilenimlerde ve eylemlerde gerekenden aşırısı ya da eksiklidir, erdem ise ortayı bulma ve tercih etmedir.” (Aristoteles, 2007, s. 38)

“Karakter erdeminin orta olma olduğu ve ne şekilde orta olduğu: biri aşırılık öteki eksiklik olan iki kötülüğün ortası olduğu ve etkilenimlerde ve eylemlerde ortayı hedef edinmekle böyle olduğu yeterince belirtilmiştir.” (Aristoteles, 2007, s. 42) Karakter erdemleri eylemlere bağlı bir şekilde gelişmektedir, düşünce erdemleri ise hakikatin elde edilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle karakter erdemleri pratik mahiyetli iken, düşünce erdemleri teorik alanla ilgilidir. Aristoteles, karakter erdemlerinin geliştirilmesi içinse alışkanlıkları ön plana çıkarmış, düşünce erdemlerinin geliştirilmesi için eğitimi ön plana çıkarmıştır. Eğitim de alışkanlıklar da erdemleri pekiştirmektedir bu nedenle onların kazanılması noktasında sürdürülebilir olmaları gerekir. Davranışların tekrarlanması erdem olmaları sürecine katkı yapmaktadır. (Aristoteles, 1975, s. 33). “Aristoteles için alışkanlık karakter erdemleriyle birlikte ahlaki eğitimi sağlaması bakımından çok önemlidir.” (Kristjánsson, 2007, s. 71) Alışkanlık kendiliğinden ortaya çıkan bir şey değildir, ötekiyle ilgili ve onun bağlamında meydana gelen, gelişen eylem ve davranışları kapsamaktadır. Karakter erdemi haz ve acı verici şeylerle ilgilidir. “Madem karakter, (Yunancada) adının da gösterdiği gibi alışkanlığa bağlı olarak oluşur, alışma ise doğal olmayan, çok kez belli bir biçimde devinmekle oluşturulan bir süreç, demek ki içinde iş, eylem taşıyan bir şeydir. Onu canlı olmayanlarda görmeyiz, nitekim taşı binlerce kez yukarı atsan da taş zor olmadan hiçbir zaman yukarı gitmemektedir.” (Aristoteles, 2007, s. 26)

Bazı yorumlara göre erdem gelişimi, kişinin kontrolü dışındaki çeşitli şeylere bağlıdır. Birini eğitmek, onu ahlaki ve entelektüel erdemleri edindirecek, basiretli bir özyönetim ve siyasi yönetime katılım için gerekli sağduyuyu geliştirecek ve iyi bir yaşamın sürdürüleceği mükemmel faaliyetlerden zevk almayı öğrenecek şekilde eğitmek ve öğretmektir (Curren, 2010, s. 551). Ancak eğitim yalnızca haz ya da zevk alıcı aktivitelerden ibaret değildir. Örneğin bireye verilecek karakter erdemlerinin içinde acı da mevcuttur. “Karakter erdemi hazlarla ve acılarla ilgilidir. Nitekim haz uğruna çirkin şeyler yapıyoruz, acı yüzünden de güzel şeylerden uzak duruyoruz. Bunun için bir şekilde yolunu bulup henüz çocuklukta gerektiği şeylerden haz alacak ve acı duyacak biçimde eğitilmek gerekir, doğru eğitim de budur.” (Aristoteles, 2007, s. 32)

Aristoteles için karakter eğitiminin uzun süreli hatta belki de yaşam boyu sürececek olan bir etkinlik olması gerektiği yorumu yapılabilir. Çocukluktan itibaren bireye ortayı bulmak, ölçülü olmak ve karakterini bu tür özelliklerle şekillendirmek hem onun alışkanlık edinmesine hem de bunlar sayesinde erdemli yurttaş olmasına olanak verecektir. “İnsan karakter erdemlerinin olanağını taşır ve daha sonra yapa yapa bunu etkinliğe geçirir. Her erdem aynı şeylerin yapılmasıyla hem oluşur hem de yok olur. Sözgelimi etkinlikte bulunularda adil ya da zalim olunur. Aynı şeylerin yapılması erdemlerin oluşmasını, artmasını ya da bozulmasını sağladığı gibi; erdemli olmak da bu etkinlikleri tekrarlamayı sağlar. Söz gelimi hazlardan uzak kalmakla ölçülü olunurken, ölçülü olunmakla hazlardan uzak kalınır.” (Aristoteles, 2007, s. 33)

Karakter erdemlerinin aksine teorik boyutu anlatan düşünce erdemleri ise eğitimle oluşturulmakta ve onunla gelişmektedir. Düşünce erdemleri deneyim ve zaman gerektirmektedir. Bu nedenle onlar, küçük bir alışkanlıktan kazanılırlar. (Aristoteles, 2007, s.29). Örneğin bilgelik, eğitimle kazanılan bir durumu anlatmaktadır. Ve daha çok teorik eğitime dayanmaktadır. Deneyim ve zaman ise beraberinde alışkanlığı getirmektedir. Aslında erdem eğitimi, ya da başka bir ifadeyle bireylerin erdemli birer insan olmaları için gerekli olan eğitim tekamül, süre ve tekrarı içermektedir. Bu durum yine alışkanlık kavramını hatırlatmaktadır. Aristoteles de alışkanlık kavramını her ne kadar karakter erdemleri için kullanmış olsa da düşünce erdemlerinin de alışkanlıkla bağlantısı olduğu yadsınamaz. Eğitimle bireye yerleştirilen bilgi veya davranışlar süreç içinde tekrarlanmalıdır. Bu tekrar sayesinde ise alışkanlığa dönüşmesi beklenmektedir. Aristoteles'e göre bireyler erdemleri etkinlikte bulunarak edinir. "Çünkü bireyler öğrenmeleri gereken şeyleri yapa yapa öğrenirler. Örneğin, evi yapa yapa mimar, gitar çalarak gitarıcı olurlar." (Aristoteles, 2007, s. 30) Bu konuyla ilgili bazı yorumlara göre eğitimde alışkanlık esastır. Gerçi eğitim, öğretim yoluyla oluyorsa da eğitimde alışkanlığın daima büyük etkisi bulunduğu göz önünden uzak tutulmamalıdır. İnsanı insan yapan tabiat, alışkanlık ve öğretimdir. Gerçek eğitim, bu üç ögeye bağlıdır. Bunlardan birinin olmaması eğitimi temelden bozar. Yalnız burada alışkanlık diğerlerinden önce gelir. Öğretimin amacı doğrudan doğruya kendindedir. Zira asil ruhlu bir adamın öğrendiği şeyin faydasını sorması yakışık almaz (Kanat, 1963, s. 164).

2.3. Eğitimin Sosyal ve Siyasal Alanı

Aristoteles'in birey hakkındaki analizlerine bağlı olarak oluşturmak istediği toplum yapısındaki yetkin güç sosyal ve siyasal alanı da içine alan eğitimdir. "İnsan gerçeğini hiçbir yanı örtülü, gizli kalmamacasına anlamaya, kavramaya çalışan Antikçağ filozoflarını en çok ilgilendiren konu, kendi düşünceleri doğrultusunda yeni bir insan tipi yaratmak olmuştur. Bu bağlamda, onların en büyük sorununun eğitim sorunu, başka deyişle, insan yetiştirme sorunu olduğu söylenebilir. Bu nedenle de özellikle Platon ve Aristoteles'te insan bilimsel, ahlaksal, toplumsal, siyasal ve hatta ekonomik sorunlar iç içe girer; toplumda yöneten/yönetilen konumlarında bulunan insanların nasıl olmaları gerektiği tartışılır." (Çotuksöken, 2001, s. 286)

Aristoteles'in eğitim konusunu Politika adlı eserinde ele almış olması bile, aslında onun eğitim ve devlet arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğine işaret etmesi bakımından oldukça anlamlıdır. Bilindiği üzere Aristoteles, bu eserde devletin doğasını, yapısını ve farklı yönetim biçimlerini anlatırken aynı zamanda iyi devlete ve iyi yurttaşla dair fikirlerini de anlatmaktadır. Ona göre eğitim hem en iyi yurttaş olmakla hem de en iyi devlet biçimi ile doğrudan ilişkilidir (Aristoteles, 1975, s. 230).

Aristoteles'in sisteminde eğitim yalnızca bireyi olduğundan daha iyi bir hale getirmekle sınırlı değildir. Eğitimin aynı zamanda politik bir işlevi de vardır. Çünkü eğitim sayesinde hem bireylerde bedensel ve zihinsel anlamda bir tekamül gerçekleşmektedir hem de yurttaş oldukları topluluğun/devletin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu durumda bireyler eğitim sayesinde hem yönetilen hem yöneten konumundadır. Eğitimin amacı çocukları mükemmel vatandaş yapmaya çalışmaktır. "Çocuklar ilerde cemiyetin genel hayatına karışacakları için buna şiddetle ihtiyaç vardır. Devlet, bireylerin öğretimini ve eğitimini sağlamadan mükemmelleşemez. Öğretimin ve eğitimin amacı çocukları ve gençleri ilerde lüzumlu olan bilgi ve maharetlerle donatmaktır: güzeli sevmek, harbe hazırlanmak, gündelik işlerini başarmak, boş zamanlarını iyi doldurmak gibi. Böyle bir öğretim ve eğitim iyi kurulmuş bir devlette genel kurumlarda herkese mahsus olmalıdır. Herkesin iyi vatandaş olması istendiğinden bu vazifenin devlet tarafından yapılması tabiidir." (Kanat, 1965, s. 168)

Aristoteles'e göre eğitim, bireyleri yalnızca iyi birer insan yapmakla kalmaz, aynı zamanda onları herhangi bir kralın ödevlerini, görevlerini yapabilecek duruma da getirmektedir (Aristoteles, 1975, s. 106). Dolayısıyla devletin yaşaması, kanunlara ve devletin anayasasına uygun bir eğitimin bireylere verilmesiyle mümkündür. İnsanlar eğitim ve alışkanlık vasıtasıyla devletin anayasasına, devletin yapısına uygun bir eğitime tabi tutulmazlarsa o zaman en iyi kanunların da değeri kalmayacaktır (Kanat, 1965, s. 164).

Aristoteles, mevcut insan dünyasının düşünsel ve fizyolojik açıdan olması istenen toplumsal yapıya, başka bir ifadeyle oluşturulmak istenen toplumsal dünyaya evrilmesinin ancak eğitimle mümkün olacağını düşünür. "Eğitimin durulmaya (istikrara) yardımcı olabilmesi için, sağlanmak istenilen toplum türüne göre yöneltmesi gerekir. Yani, yurttaşların anayasaya uygun bir yolda yaşamak için eğitilmeleri. Bireyler bir politeia'nın ilkelerine göre, yani, toplumun yasaları demokratikse demokratik olarak, oligarşikse oligarşik olarak yaşamak üzere yetiştirilmeyecek, ona uygun alışkanlıklar edinmeyeceklerse, o politeia'nın üyesi olan herkesin en faydalı toplum kuralları üstünde anlaşmaları bile işe yaramaz. Çünkü bir birey eğitimsizlik yüzünden yoldan çıkabileceği gibi, bütün bir şehir de öyle olabilir." (Aristoteles, 1975, s. 163)

Aristoteles'e göre her devlet, iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluktur. Bütün topluluklar şu veya bu şekilde iyiyi şeyi amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da en yüksek iyiyi amaç edinecek olan devlettir (Aristoteles, 1975, s. 7). "Birey açısından ahlaki iyinin gerçekleştirilmesi, düşünce ve karakter erdemlerinin kazanılması ve yaşanması ile mümkün olurken; devlet ya da toplum düzleminde iyinin gerçekleştirilmesi ise, devletin, yönetimi altındaki yurttaşların her birisinin kendi potansiyelini edimselleştirmesinin koşullarının yaratılması ya da sağlanması, dolayısıyla her bireyin kendi doğasını gerçekleştirmesinin, yani kendi doğasının gerektirdiği erdemli davranışları sürekli sergiler hale gelmesi ve böylece toplum içinde de mutlu olmasının sağlanması ile gerçekleşir." (Yılmaz, 2010, s. 34) Bireylerin iyi ve mutlu yaşamaları devletin iyiliğinin yolunu açarken, devletin bekasının sağlanması ise bireylerin yaşamlarını pozitif manada etkileyecektir. Eğitim ise iç içe geçtiği düşünülen bu iki unsurun olduklarından daha iyiye evrilmesinin koşuludur. "Yasa koyucunun amacı, yurttaşlarda iyi alışkanlıklar oluşturarak onları iyi hale getirmektir. Bunu iyi yapmayanlar amaçlarına ulaşamazlar. İyi yönetim tarzı ile kötüsü arasındaki farkı da bunu iyi yapıp yapamamak belirlemektedir." (Burnet, 2008, s. 69)

3. ÇAĞDAŞ EĞİTİM FELSEFESİ PERSPEKTİFİNDEN ARİSTOTELES

Aristoteles eğitimle ilgili düşüncelerinde eğitimin temel unsur ve dinamiklerini belirlemiştir. Eğitimde yaşın önemi, bireylere ne öğretileceği ne zaman öğretileceği, devletin eğitimdeki yeri, eğitimin amacı gibi unsurlar bu dinamiklere örnek teşkil etmektedir. Bütün bunlar aslında Aristoteles'in çağdaş eğitim felsefesi kuramları arasında nereye yerleştirilebileceği sorusuna da nasıl bir yer edineceği sorularına da verilebilecek cevaplardır. Bundan dolayı Aristoteles'i tabir-i caizse tarihe terk etmek yerine onun her dönemde var olan sorunlarla ilgili bir şeyler söylediğini, evrensel bir problemle ilgilendiğini ifade etmek gerekir. Buna ek olarak, Aristoteles'in tarihte ortaya koyduğu görüşleri ele almakla birlikte, aynı zamanda onun düşüncelerini bugünün eğitim kuramları ve anlayışı açısından da değerlendirmek uygun olur.

Aristoteles'in fikir sisteminde eğitim, bireyleri şu üç açıdan geliştirmektedir: Fiziksel, ahlaki ve entelektüel. O, eğitim insan vücudunun fizyolojisine ve psikolojisine uygun olan dönemlerde başlaması gerektiğini öne sürer. Ve yine planlı bir şekilde devam etmesini dile getirir. Daha önce ifade edildiği gibi Aristoteles için eğitim belirli yaş dönemlerine ayrılır. Bunlar, 0-5 yaş, 5-7 yaş, 7-14 yaş, 14-21 yaş ve sonrası olarak belirlenmiştir. Burada biz, yirminci yüzyılda bilişsel yapılandırmacılık şeklinde telaffuz edilen bir eğitim kuramının ve özellikle de Piaget'nin bireylerin gelişimleriyle ilgili düşüncelerinin nüvesini görmekteyiz. Yapılandırmacılık, eğitimin ve dolayısıyla öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini göstermek için öncelikle bireyi çözümlenmeye çalışmıştır. Bu nedenle bireyin bilgiyi öğrenmesi için geçirdiği fizyolojik ve bilişsel evrelerin olduğunu iddia etmektedir. Ardından bu evrelerin bilginin oluşum sürecindeki önemi üzerinde durmuştur (Çoban Kapuoğlu, 2022, s. 120). "Piaget, bireyin zihinsel gelişiminin dört aşamada tamamlandığını savunmaktadır. Bunlar; duyuşal-motor 0-2 yaş dönemidir. İşlem öncesi dönem 2-7 yaş arasındadır. Somut işlemler dönemi 7-11 yaş arasındadır. Soyut işlemler dönemi ise 11 yaş ve sonrası kapsar." (Senemoğlu, 2004, s. 95) Ancak bu durum, yapılandırmacılığın Aristoteles'ten ilham alınarak geliştirildiği anlamına gelmemektedir. Yalnızca eğitimin doğası gereği yapılandırmacı kuramın bakış açısına da uygun olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Aristoteles'in de aslında eğitime böyle bir duruş noktasından baktığını ve buradan değerlendirdiğini görebiliriz.

Aristoteles, eğitimin içeriğinin, yönteminin ve bireylere bu olanağın sunulmasının tamamen devlet yönetiminde olmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Çünkü onun için eğitim ve devlet birbirini besleyen iki olgu gibidir. Eğitim devlet ile gerçekleşebilir, devlet ise eğitim sayesinde varlığını devam ettirecektir. Aristoteles'in bu düşüncelerinde günümüz devlet ve eğitim ilişkisini görmekteyiz. Bilindiği üzere eğitim konusu günümüzde de kamusal bir mesele olarak görülmektedir. Ve bu nedenle devlet, vatandaşlarına eğitimi adeta bir hizmet olarak sağlamakla yükümlüdür. Bu noktada Aristoteles ve çağdaş eğitimin arasındaki fark şudur: Aristoteles'in düşüncesinde devlet eğitim sayesinde iyi insanlar/yurttaşlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle devlet bireyleri yalnızca teorik eğitimle değil erdem ve ahlak konusunda da yetiştirmektedir. Böylece bireylerin mutlu birer insan olacakları kabul edilmektedir. Buna karşılık günümüz eğitim anlayışında bireylere daha çok teorik-teknik bilgiler öğretilmektedir. İyi ya da mutlu yaşam gibi konular ise eğitimin dışında bireylerin bilfiil kendilerinin sorumluluğundadır.

Aristoteles eğitimle ilgili bütün düşüncelerinde bireylere şekil vermenin yollarını ve aşamalarını tarif etmektedir. Günümüz eğitim anlayışında da Aristoteles'in düşüncelerine benzer şekilde bireye şekil vermenin yolları, kademeleri ve aşamaları vardır. Bireylerin eğitim sürecine belli bir yaşta başlamaları, onlara ilkokulda ve lisede öğretilenlerin birbirinden farklı olması bu duruma örnektir. Bu noktada Aristoteles ile çağdaş eğitim sisteminin içerik olarak değil genel eğitim anlayışı bakımından biçimsel olarak benzediğini ifade edebiliriz.

SONUÇ

İnsanın zihinsel ve fizyolojik olarak gelişmesi eğitimle mümkündür. Bu durum insanların gelişmesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda onun oluşturduğu her olgunun mevcut halinden daha iyiye doğru tekamül etmesini de sağlamaktadır. Dolayısıyla eğitim konusu insan ve insanla ilgili olan her alan için vazgeçilmezdir. Aristoteles de fikir sistemini oluştururken eğitime ilişkin ayrıntılı bir analiz yapmış ve önemli tespitlerde bulunmuştur. Onun kendi döneminde ve mevcut problem alanıyla ilgili yapmış olduğu bu tespitler, günümüz eğitim felsefesinin değerlendirdiği kavramları ve tartıştığı problemlerin bir kısmını içermektedir. Örneğin, çağdaş eğitim anlayışı, bireyin her yönüyle kendisi ve içinde yaşadığı toplum için gelişmesini hedeflemektedir. Aristoteles için de insanın gelişmesinin toplumsal dünyanın tekamül edebilmesi için gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle eğitimin tanımı, amacı, içeriği, devlet ve eğitim ilişkisi gibi konular hem Aristoteles hem de çağdaş eğitim felsefesi tarafından tartışılmaktadır. Bu durum Aristoteles'in düşünceleri ve çağdaş eğitim felsefesi konuları arasında benzer noktalar bulunduğu anlamına gelmektedir.

Aristoteles eğitim konusunu geniş bir perspektiften incelemiştir. O, bireylere verilecek eğitimi belli bir yaş ile sınırlandırmamış, doğum öncesi, bebeklik ve çocukluk dönemi olarak ayrı ayrı sınıflandırmıştır. Eğitimin bütün bu dönemleri kapsayacak şekilde olması gerektiğini vurgulamıştır. Bütün bunları anlatırken aynı zamanda eğitimin amacını, içeriğini, ne şekilde uygulanacağını ve devletin bu konudaki rolünün ne olacağını da ayrıntılı bir biçimde analiz etmiştir. Aynı zamanda eğitimi siyaset, etik, sanat gibi alanlarla ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla eğitimin yalnızca teorik değil pratik bir içeriğinin olduğunu göstermiştir.

Bu durum, eğitimin bir problem alanı olarak kabul edilip, soruşturulmasının çok yaygın olmadığı bir dönemde Aristoteles'in bu konuyu kendi penceresinden aydınlattığını ve günümüz çağdaş eğitim felsefesinin cevap aradığı sorulara adeta bir erken yanıt verdiğini göstermektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Eda Çoban Kapuoğlu tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, (2017). *Eudemos'a Etik*. Çeviren Saffet Babür. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Aristoteles, (2007). *Nikomakhos'a Etik*. Çeviren Saffet Babür. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Aristoteles, (1975). *Politika*. Çeviren Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arslan, A. (2018). *İlkçağ Felsefe Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Burnet, J. (2008). *Aristoteles: Eğitim Üzerine*. Çeviren Ahmet Aydoğan. İstanbul: Say Yayınları.
- Curren, R. (2010). "Aristotle's Educational Politics and the Aristotelian Renaissance in Philosophy of Education". *Oxford Review of Education*, 36/5 543-559.
- Çoban Kapuoğlu, E. (2022). *Bacon Locke ve Hume'da Zihin Kavramı ve Zihnin Eğitimi Üzerine Bir İnceleme*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ABD, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Çotuksöken, B. (2001). "Nikomakhos'a Etik", *Felsefeyi Anlamak, Felsefe ile Anlamak*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Dung, Y. V. (2016). "Aristotle's Educational Ideas" *European Journal of Education Studies*, 2-9, 115-125.
- Egemen, B. Z. (1965). *Terbiye İlminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Erkızan, H. N. (2013). *Aristoteles'ten Nussbaum'a İnsan*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Frenkana, W. K. (1965). "Introduction" *The Philosophy of Education*. New York: Macmillan.
- Kristjánsson, K. (2007). *Aristotle, Emotions, and Education*. England: Ashgate Publishing Limited.
- Kanat, F. (1963). *Pedagoji Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Küken, G. (2003). *İlkçağda Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Rob, F. C. (1943). "Aristotle and Education", *Peabody Journal of Education*, 20/4, pp. 202-213.
- Ross, D. (2017). *Aristoteles*. Çeviren Ahmet Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Senemoğlu, N. (2004). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Kalkan Matbaacılık.
- Sözer, E. (2018). *Eğitimin Felsefi Temelleri*, Eğitim Bilimine Giriş. Eskişehir: Pegem Akademi.
- Yılmaz, M. (2010). *Aristoteles'te Eğitim Kavramının Politik İşlevi*. *Kaygı*, 15 (2010), 29-40.
- Yılmaz, Z. (2010). *Aristoteles'in Eğitim Anlayışı*. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 148-159.

Çizgi Romanlara Yansıtılan Coğrafi Mekânların Genel Kültüre Katkısı

Bayram Bozhüyük¹

ÖZET

Çizgi romanın senaryo bağlamında yapısını oluşturan en önemli unsur çizerin hayal gücüdür. Hayal gücünün desteklendiği unsurlardan birisi de dış dünyayı izlemektir. Dolayısıyla çizerin gördüğü veya gözlemlediği yerler çizgi romanın senaryosunu ve mekânını oluşturmaktadır. Mekânların çizgi romanlarda oluşturulması diğer sanat dallarına göre daha kolay olmaktadır. Çünkü bir kâğıt ve bir kalem, çizeri ve okuru başka diyarlara götürmek için yeterlidir. Bu bağlamda kıtalararası seyahatlerin az veya maliyetli olduğu eski dönemlere ait çizgi romanlar kültürel görev üstlenmiştir. Dolayısıyla çizgi romanlar sayesinde okurlar kabaca da olsa bile bir yerdeki yaşamı tecrübe edebilmektedirler. Bu fikirleri desteklemek ve ortaya koymak bağlamında makalede önce genel kültür ve görsel okuryazarlık üzerinde durulmuş, sonrasında ise 20. yüzyıla ait çizgi roman klasiklerinden seçilmiş örnekler ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonuç kısmında çizgi romanlardaki coğrafi betimlemelerin genel kültüre katkısının olduğu gözlemlenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Çizgi Roman, Genel Kültür.

The Contribution of Geographical Locations Reflected in Comics to General Culture

ABSTRACT

The most important factor that creates the structure of the comic book in the context of the scenario is the imagination of the illustrator. One of the factor that supports imagination is monitoring the outside world. Therefore, the places seen or observed by the illustrator constitute the scenario and setting of the comic book. Creating locations in comics is easier than in other branches of art. Because a piece of paper and a pen are enough to take the illustrator and the reader to other lands. In this context, comic books from ancient times, when intercontinental travel was few or costly, took on a cultural role. Therefore, thanks to comic books, readers can experience life in a place, even if only roughly. In the context of supporting and revealing these ideas, the article first focuses on general culture and visual literacy. Then, examples selected from the comic book classics of the 20th century were presented, and in the conclusion, the contribution of geographical descriptions in comics to general culture has to be evaluated.

Keywords: Art, Graphic Novel, General Culture.

¹ bayramb@gantep.edu.tr, Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Gaziantep, ORCID: 0000-0002-3958-5072.

1. GİRİŞ

Fotoğrafın icadından önce yapılan keşifler ve görülen yeni kültürler resimleme yoluyla betimlenmiştir. Betimlenen yerlerin tasvirleri başta gravür veya kromolitografi olmak üzere çeşitli baskı teknikleriyle çoğaltılmıştır. Eskiden toplu halde yapılan sivil yolculukların teknolojik imkân dâhilinde az olmasından dolayı insanlar dünyadaki farklı yerleri basılı yayınlar aracılığıyla görsel açıdan tanıma fırsatı bulmuşlardır. Bu bağlamda insanların farklı coğrafyalarla etkileşimlerini çizgi roman, posta kartı, resimli kitaplar, karton maket, dergi vs. gibi görsel araçlar yoluyla gerçekleştirdikleri düşünülebilir.

Görsel ve yazıların olduğu yayınların matbaanın icadından, yirminci yüzyıl başlarına kadar olan artışı yeni bir terimi gündeme getirmiştir. “Görsel okuryazarlık” terimi görsel ve yazınsal araçlar arasında yer alan resimli kitaplarla ilişkilendirilmektedir. İhtimal dâhilinde, kitap okuyan kişiler genellikle kitaplardaki resimlerden çok metinlere odaklanabilirler. Fakat çizgi roman için aynı durum söz konusu değildir. Çizgi romanlar sözlü ve resimli anlatımların iç içe geçtiği yayınlardır. Aynı zamanda çizgi romanlar çok fazla alandan beslenen medya üstü bir anlatı gücüne sahiptir. Resmin içerisinde ardışık ilerleyen bir süreç ve bu süreçler içerisinde yazılı anlatılar iç içe geçmiştir. Bu sayede görsel okuryazarlık çizgi romanda tam anlamıyla karşılık bulmaktadır. Çizgi roman okurları çizgi romanın senaryosu gereği olayların geçtiği mekânlara da dikkat etmek ve izlemek zorundadırlar. Bu sayede çizgi roman okuma süreci içerisinde okur bir mekân veya kültür hakkında kabaca da olsa fikir sahibi olmaktadır. Dolayısıyla çizgi romanlar coğrafi, sosyolojik ve kültürel alanlarda insanları bilgilendirmek anlamında katkılar sunmaktadır. Bu durum çizgi romanı fotoğraf öncesi zamanlardan fotoğraflı baskıların olduğu zamanlara kadar coğrafyalar arası kültürel bağ oluşturan bir nesne haline dönüştürmüştür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından soğuk savaş döneminde üretilmiş ya da İkinci Dünya Savaşı döneminin öncesine öykünen çizgi romanlar da görülmektedir. Çünkü 20. yüzyılın sonlarına kadar kıtalar arası etkileşimin az ve batı medeniyetinin kolonileştirme sonucu dünyanın her yerinde etkilerinin olmasından dolayı bazı çizgi romanların konuları sosyo/kültürel özelliklerin tanınmasında etkili olmuştur. Ayrıca dünya coğrafyasının tanıtıldığı özellikle batılı çizgi romanlar; hem dünyadaki okuyucular tarafından bilinirliği artarak kültür endüstrisinin aracı olmuş, hem de karakterlerin etrafında gelişen olayların geçtiği çizgi romanlar farklı coğrafyaları okuyucuya sunan kültürel birer araç görevi görmüştür. Dolayısıyla çizgi roman, genel kültürü geliştirmesi bakımında her yaşta insana katkı sunmaktadır. Jonathan C. Evans ve Thomas Giddens'in *Cultural Excavation and Formal Expression in the Graphic Novel* (2013) isimli kitabında belirttiği gibi çizgi roman, kültürel anlayış ve umudun felsefi keşfi bağlamında insanın kendini ifade etmesine ve kişisel kimliğinin oluşmasına katkı sağlayan bir araçtır. Çünkü çizgi romanlar kahramanlık, kimlik, felsefe, cinsiyet, tarih ve sömürgecilik gibi temaları ele alır (Ross, 2022, s. 1). Bu bağlamda makalenin temel amacı çizgi romanın dünyanın farklı coğrafyalarındaki sosyo/kültürel yapıyı anlattığını vurgulamaktır.

Çizgi romanlar, 20. yüzyılın çağdaş kültür ve sanat tarihinde çeşitli ve çok yönlü bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu yüzden çizgi roman konusu plastik sanatların en çok incelenmesi gereken alanlarından birisidir. Çizgi roman ister teknik, ister içerik, ister iktisadi veya sosyal bilimler olsun her açıdan inceleme yapılması gereken bir alandır. Bu önermeden yola çıkarak çizgi romanın dünyanın farklı coğrafyalarını konu edinmesi fikri ve kültürel tanıtımda bulunmasının araştırılması, akademik açıdan önemli bir eksikliği giderecektir. Bu makalede önce genel kültür ve çizgi romanın genel kültür ile olan ilişkisi anlatılmıştır. Daha sonra popüler kültür nesnesi haline gelmiş önemli çizgi romanların içerik ve kapakları sunulmuş örneklerle anlatılmıştır. Örneklerin değerlendirilmesinden ortaya çıkan somut veriler makalenin sonuç kısmında açıklanmıştır.

2. ÇİZGİ ROMANIN GENEL KÜLTÜRE KATKISI

Kültür, iletişim şekli, değerler vb. gibi herhangi bir toplulukta bulunabilen genel özelliklerin bütünüdür. Daha da farklı bir tanımla kültür, toplum, insanoğlu, eğitim süreci ve kültürel muhteva gibi değişkenlerin ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkilerin bir işlevidir (Güvenç, 1994, s. 101). Genel kültür ise kişinin farklı alanlarda farklı yöntemlerle sahip olduğu bilgi birikimi olarak düşünülebilir. Genel kültür, bireyin kendi hayat ölçütlerini oluşturmasına, çeşitli konuları analiz etmesine ve günlük yaşamın farklı yönlerine başarılı bir şekilde yanıt vermesine olanak tanıyan bilgilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla genel kültürün gelişimi yaşamsal anlamda bireye katkı sağlamaktadır. Genel kültür; bir taraftan dil, din, gelenek ve görenek, ahlak kuralları, yemek vb. milli kültüre ait unsurları, diğer yandan küreselleşmenin etkisi altında şekillenen ve tüm insanları etkileyen genel bilgileri içine almaktadır. Böyle olunca genel kültür bilgisi, bir insanın yaşantısında gerekli yerel ve küresel boyutları olan bilgilerin tamamını kapsamaktadır (Sağdıç, 2020, s.2). Genel kültür; kültürün ve iletişimin tüm birey veya topluluklar için önemli olan yönlerini ele alan kültürlerarası iletişimi de ölçmek için bir yöntemdir (Handbook for International Education Administrators, 2010, s. 277). Kültürlerarası etkileşim spor, sanat, bilim, turizm vs. gibi birçok alanda gerçekleşmektedir. Kültürlerarası etkileşim sayesinde bir toplum veya insan başka bir toplum veya insanın yaşadığı coğrafya ve coğrafyanın getirdiği etnografik davranış hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Bu sayede kişi çevreyi tanıırken çok yönlü bilgi sahibi olurken etrafını algılama becerisi kazanmakta, olay ya da olgular hakkında doğru çıkarımlar yapabilmektedir.

Genel kültürün ediniminde değişik yayın mecralarının ve gezilerin katkısı bulunmaktadır. İletişim, popüler kültür araçları veya gezilerden elde edilen bilgi aynı zamanda kültürleşme kavramı denen durumu da ortaya çıkarmaktadır. Bireyin ya da toplumun başka kültürlerle karşılıklı olarak etkileşimine "Kültürleşme" denmektedir. (Uyguncan, 2005, s. 206). Etkileşim sonucu ortaya çıkan kültürleşmenin bireyler üzerinde bazı olumsuz yönleri olsa da alternatif kültürel normlar bağlamında bireye kimliğini geliştirilmesi; dünyayı tanıması ve uluslararası nitelikte düşünebilmesi yetenekleri de kazandırmaktadır. Kültürleşme ve genel kültürün edinimine katkı sağlaması bağlamında ve maliyetinin düşük olmasından dolayı yayın mecralarını satın almak gezilere nazaran

daha ulaşılabilir ve tercih edilir olmaktadır. Bu yöntem 21. yüzyıl küreselleşme öncesi toplumları için daha tercih edilebilir bir yol olmuştur. Çünkü seyahat etme ciddi bir maliyet ve teknik imkân işidir. Özellikle de baskı teknolojilerinin geliştiği 19. yüzyıl sanayi devrimi toplumundan ve 20. yüzyılın sonlarına kadar ulaşım araçlarının az olması kültürel etkileşimi görsel okuryazarlık seviyesinde tutmuştur. Görsel okuryazarlık, “içeriği eleştirel bir şekilde okuma, yorumlama ve görseller veya görsel mesajlar aracılığıyla ikna edici bir şekilde aktarma yeteneği” olarak anlaşılabilir (Føreland, 2024, s. 217). Yine de yirminci yüzyılda kitle iletişim araçlarında görselin artan kullanımı bu araçlar yardımıyla ulusal sınırları aşarak küresel bir kültürün oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Erdoğan, 2021, s. 111).

Metinli ardışık illüstrasyon şekli olan çizgi roman, okuyucunun dünya hakkındaki bilgilerini geliştirmesini sağlamaktadır. Bu sayede çizgi romanlar bize toplum ve kültür hakkında belirli bir bakış açısı sunar (Groot, 2024, s.4). Dolayısıyla metin bir hikâyeyi anlatırken, illüstrasyonların metni tamamlamak, güçlendirmek ve süslemek amacıyla dünyanın görsel bir tasvirini sunduğu ve okuyucuya belirli miktarda bilgi sunduğu söylenebilir (Jodar, 2006, s. 97). Gösterge bilimsel yaklaşıma göre çizgi roman; kelimelerden ve resimlerden oluşan ayrı incelenmesi gereken iki dilli kodlardır (Rippel & Etter, 2013, s. 195). Bu yüzden çizgi roman içerikleri görsel okuryazarlık, eleştirel ve yaratıcı düşünme, problem çözme, iletişimsel yeterlilik, kültürlerarası farkındalık ve duyarlılık gibi becerilerin geliştirilmesi için geniş fırsatlar sunmaktadır (Savic, 2022, s. 257). Ayrıca bilgi ve eğitim açısından çizgi romanlar, bilim gibi yüksek bir amaca hizmet etmesi beklenen bir alan olarak ele alınma eğilimindedir (Berndt, 2017, s. 57). Hem yazı hem de görsel anlatıların olduğu çizgi romanlar hazırlık ve senaryoların oluşturulması aşamasında dünyanın farklı yerlerindeki yaşam şekillerinden faydalanmaktadır. Dolayısıyla görsel okuryazarlığın popüler kültürde yer etmiş bir türü olan çizgi romanlar bu bağlamda küreselleşme öncesi toplumlar için önemli bir kültürleşme aracı olmuştur. Özellikle ilk sanayi devriminden günümüze kadar batı kültürünün çeşitli mecralarla popülerleşmesi farklı kültürleri batının gözünden görmek anlamında da önemli bilgiler taşımaktadır. Birinci Dünya Savaşı öncesi dünya, Avrupa'nın koloni ve sömürge sistemi ile şekillendirdiği bir dünyadır. Batı, diğer yaşamlara ve coğrafyalara görsel açıdan egzotik bir gözle bakmayı tercih etmiştir. Bu durum coğrafi keşiflerin ilk zamanlarından günümüze kadar batı menşeli üretilmiş baskılı görsel ürünler incelendiğinde açıkça görülmektedir. Çizgi romandaki etno-kurgusal alıntılar sayesinde okuyucular coğrafi düşünceye anlatsal bir perspektiften erişebilir ve içselleştirebilirler (Peterle 2021, s. 2). Egzotik ya da oryantalist yaklaşım bilgi vermenin haricinde farklı anlatımlara yol açabilmektedir. Örneğin mekânsal görsellerin ön planda olduğu çizgi romanlarda uygarlık açısından gelişmemiş toplumlar anlatılırken tek tip fiziksel yapının ve sosyal yaşamın olduğu gösterilmektedir. Ya da batılı çizgi romanlarda batı için öteki olan milletler (mesela Asya toplumlarının tutucu gelenekçi bir yapıda işlenmesi) farklı kültürlerin yanlış anlaşılmasına da sebep olabilmektedir. Bu durumun aslında masum bir çıkış noktası olmadığını savunan çizgi romana politika ve kültürel eleştiride bulunan bazı yazarlar bulunmaktadır. Katherine Kelp-Stebbins'in "How Comics Travel Publication,

Translation, Radical Literacies" isimli kitabında Frankofon'un geleneksel çizgi dili olan Ligne Claire (Yalın çizgi) farklı olanı çizmede etkili bir teknik olduğunu ifade etmektedir. Tenten'deki yalın görsel dili evrensel olarak göstermenin emperyalizmi daha da güçlendirebileceği yönündeki argümanına göre; beyaz Avrupalı farklı kültürleri sıklıkla eleştiren hikâye anlatımına hizmet edecek şekilde basitleştirilmiştir. Ona göre bu çizgi modeli ile sömürgeciliği ve diğer devlet temelli ayrımcılığı meşrulaştıran görüntüleri yayarak farklı kültürler üzerinde hakimiyet alanı kurulabilir (Kelp-Stebbins 2022, s. 29–31'den akt. Liu, 2022, s. 3). Dolayısıyla Ligne Claire'in Tenten'den sonraki popülaritesi masum bir estetik tercih olarak okunamaz ve potansiyel kültürel farklılıklar göz ardı edildiğinde muhtemelen doğası gereği emperyaldır (Liu, 2022, s. 3). Bu durum İkinci Dünya Savaşı zamanı ve hemen sonrasında batılı çizerlerin Uzak Doğu'lu tasvirleri incelendiğinde ırkçı bakış açısı ile anlaşılabilir. Batı'nın dünyayı çizgi romanlarda nasıl tasvir ettiği bir yana dursun Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişiminin kültür üzerine yansımalarıyla ırkçı etki azalmıştır. Japonya'da animasyon, çizgi roman, film, müzik ve televizyon (yerelleştirme) dâhil olmak üzere, iç tüketim için bir dizi popüler kültürel ürünü yaratılmıştır. Japon popüler kültür ürünlerinin Avrupa ve Kuzey Amerika'ya artan ihracatı, küreselleşmenin yalnızca Batı'nın hegemonyası altında olmadığı, aynı zamanda Japonya'yı da kapsadığını göstermektedir (Peter 2004, s. 7). Hatta Tokyo Setagaya'daki Machiko Hasegawa Müzesi gibi ünlü manga sanatçıların onurlandırmak için Japonya'da sanat müzeleri inşa edilmiş ve bunlar üzerinden turizm amaçlı bir kültür endüstrisinin ortaya konulması hedeflenmiştir (Peter 2004, s. 26). Bu bağlamda Japon kültür endüstrisinin Asya'yı farklı bir bakış açısına büründürmek için de bir misyon yürüttüğü söylenebilir. Dolayısıyla Batının Uzak Doğu hakkındaki görsel algısı değişmiştir. Fakat Orta Doğu imajının aynı kaldığı çizgi romanlarda anlaşılmalıdır. Çünkü Orta Doğu, Uzak Doğu'nun başarmış olduğu kültür hareketlerinin gerisinde kalarak görsel imaj bağlamında kendini ifade edememiştir. Çizgi romanlarda Orta Doğu toplumlarının hepsini (Orta Doğu terimi de batının dünyaya bakış şeklinin coğrafi bir açıklamasıdır) gelişmemiş, tek tip kıyafetli, fesli, koyu tenli, çöllerin olduğu yerlerde yaşayan insanlar olarak ele alınmaktadır. “Tenten” gibi Batı Avrupa ekolü çizgi romanlarda siyahı insanlar dudakları abartılı çıplak dolaşan insanlar olarak çizilmiştir. Bu duruma ek olarak Uzak Doğu'da coğrafya ve gezi hakkında görsel bilgilerin edinileceği Toriyama Akira'nın mangası “Dragon Ball” gibi fantastik mangalar bulunmaktadır. Yine de bu bakış açılarına rağmen çizgi romanlar doğru ya da yanlış okurlara küresel bir bakış açısı sunmaktadır. Soğuk savaş dönemi çizgi romanların konuları incelendiğinde Anglo-Amerikan dünyasının 20. yüzyıldaki sosyal değişimleri ve tarihsel gelişimi Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, Vietnam ve Kore, Soğuk Savaş gibi olayların yanı sıra bilim, sosyo-ekonomi vs. alanındaki aynı zamanda çizgi romanları da konu ve içerik anlamında etkilemiştir (Jodar, 2006, s. 100).

Çizgi romanlarda bir coğrafyadaki sosyal yaşamın çizgi romanın üretildiği dönemdeki hali olmayabilir. Aynı zamanda çizgi romanın konusu bir coğrafyanın tarihi geçmişi hakkında da bilgi verebilir. Çizgi romanlar bahsedilen coğrafyadaki yaşamın kültürel ve mimari geçmişi yansıtabilir. Bu özelliği ile çizgi romanlar sosyal bilgilerde ve popüler

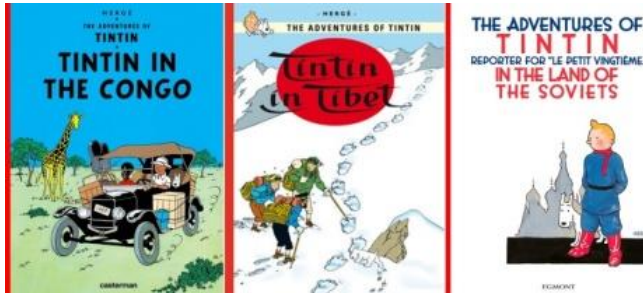
kültür algısı bağlamında tarihsel alana önemli bilgiler sunabilmektedir. “Seduction of the innocent” gibi romanların çizgi romana uyarlanarak okuyuculara sunulması zaman içindeki değişimler, bağlam, nedensellik, beklenmedik durum ve karmaşıklık gibi tarihsel kavramlarla hızlı ve derinlemesine ilgilenmelerine olanak tanıyan bir kaynaktır (Barbre, vd., 2022, s. 14). Fransız çizgi roman tarihindeki önemli karakterlerden birisi olan “Asterix”, her ne kadar mizahi alanda anılsa da hem antik dönem Avrupa’sı hem de yakın doğu antik dönemi ve Roma Uygarlığı konusunda görsel açıdan bilgilendirici bir niteliğe sahiptir. Türkiye’de yayımlanan “Koroğlu” ve “Tarkan” gibi karakterler içinde yaşadığı coğrafya ve tarih hakkında görsel okuryazarlara bilgi verici içerikler sunmaktadır. Bu örneklerden yola çıkarak çizgi romanın tarihselliğe katkısı da önemli bir çalışma konusu olabilir.

Genel kültüre katkı sunduğu ve farklı bir okuma kültürünü (görsel okuryazarlık) temsil ettiğinden çizgi romanlar bilimsel ve sanatsal anlamda incelemeyi hak etmektedir. Dolayısıyla çizgi romanların sadece popüler kültür mecrası olarak değil, aynı zamanda sosyal bilimler ve eğiticilik bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Çizgi romanlara disiplinler arası geniş bir bakış açısıyla incelendiğinde coğrafi yerler, farklı kültürler hakkında okurlara bilgi sunan mecralar olduğu görülebilir.

3. COĞRAFI YAŞAMIN ÖN PLANDA ANLATILDIĞI BAZI ÇİZGİ ROMAN ÖRNEKLERİ

Çizgi romanda coğrafi mekânlar içinde geçen olayların genel kültüre katkısı bulunmaktadır. Özellikle protagonist çizgi romanlarda kahramanın karşılaştığı olaylar bir ülke veya şehirde geçtiğinde anlatılan bölge hakkında görsel açıdan fikir sahibi olmak mümkündür. Bu tür çizgi romanların en bilindik örneği Tinten karakteridir. Bir gazete muhabiri ve gözü pek meraklı bir gezgin olan Tinten’in serüvenlerinin gerçek ve sanal coğrafyası çok geniştir (Görsel 1). Panellerdeki konuşma balonlarının içindeki anlatımların kültürel, sosyal ve siyasal gündeminin çok zengin olduğu görülebilir (İnal & Kaya, 2014, s. 472). Ayrıca Hergé’in çizmiş olduğu Tinten karakterindeki yerler ve insanlar genelde üretildiği 1929 ve 30’lu yılların dönem özelliklerini taşımaktadır.

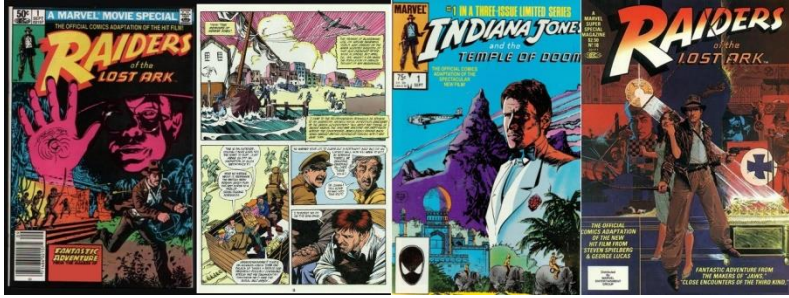
Görsel 1. Tinten çizgi roman serisinden örnekler.



Kaynak: <https://www.tintin.com/en/albums>, Erişim Tarihi: 11.11.2023

Arkeolog olan Indiana Jones'ın maceraları öncelikle sinemaya aktarılmış ardından çizgi romanlarla serileri sürdürülmüştür. Kurgusal bir karakter olan Indiana Jones daha çok eski uygarlıkların yaşamış olduğu yerlere fantastik yolculuklar yapar. Indiana Jones'un en çok bilinen maceralarından olan ve sinemaya da aktarılmıştır. Kutsal Hazine Avcıları'nda özellikle Doğu Akdeniz ve Orta Doğu Coğrafyası oryantalist bir bakış açısıyla ele alınmıştır (Görsel 2).

Görsel 2. Indiana Jones çizgi roman serilerine örnekler.



Kaynak: https://marvel.fandom.com/wiki/Indiana_Jones_Comic_Books, Erişim Tarihi: 11.11.2023

The Phantom, ilk kez Şubat 1936'da Lee Falk tarafından yayınlanan bir Amerikan macera çizgi romanıdır. Ana karakter Phantom, kurgusal Afrika ülkesi Bangalla'da faaliyet gösteren, kurgusal bir suç savaşçısıdır ("The Phantom", 2023). Çizgi romanları ile Türkiye'de de bir dönem popüler olmuş The Phantom'un başından geçen maceralarda dünyanın egzotik yerleri hakkında görseller ve etnik yaşam şekilleri görülebilmektedir (Görsel 3).

Görsel 3. Phantom isimli çizgi romanın kapak ve sayfaları.



Kaynak: <https://www.phantomcomic.com.au/products/issue-1485-100-page-special-2007>, Erişim Tarihi: 14.01.2024

2023 yılında çıkan "Lost in Taiwan" isimli çizgi romanda iki kardeşin macerası anlatılır. Tayvan'da bir elektronik mağazasına kısa bir gezi yapan Paul, Tayvan'ın dar sokaklarında

umutsuzca kaybolur ve kaldığı daireye geri dönüş yolunu bulmak için bu yeni yeri keşfetmekten başka seçeneği yoktur. Kardeşini bulmanın hiçbir yolunu bulamayan gezgin de kendisini Tayvan'da kaybolmuş halde bulur. Çizgi romanın anlatısında senaryonun haricinde Tayvan hakkında görsellerin olduğu ve bu yolla ülkedeki yaşam tarzının işlendiği yerler izleyiciye sunulmaktadır (Görsel4).

Görsel 4. Lost in Taiwan.



Kaynak: <https://www.amazon.com/Lost-Taiwan-Graphic-Novel-Crilley/dp/1368040993>, Erişim Tarihi: 14.01.2024

Suç ve polisiye alanında eserler yazmış Agatha Christie'nin romanları çizgi romanın da konusu olmuştur. Özellikle 1960 öncesi dünyasının otantik bir şekilde anlatıldığı yerler romanlarının konusunun geçtiği mekânlardır. "Murder in Mesopotamia" isimli romanın dışında Agatha Christie'nin "Death on the Nile" ve "Murder on the Orient Express" gibi romanları da çizgi roman haline getirilmiştir (Görsel 5).

Görsel 5. Agatha Christie'nin çizgi romana uyarlanmış şekillerinden Murder in Mesopotamia isimli romanı



Kaynak: <https://www.amazon.com/Mesopotamia-Christie-Chandre-Francois-Riviere/dp/0007275307>, Erişim Tarihi: 14.01.2024

"The Venice Chronicles" isimli çizgi roman illüstrasyon bağlamında Sketchcrawl ismi verilen suluboya ağırlıklı ve dijital olmayan geleneksel diğer teknikleri içermektedir. Enrico Casarosa tarafından çizilen bu çizgi romanın karikatür özellikleriyle de teknik bağlamında incelenmesi gerekmektedir. Bu çizgi romanda Casarosa İtalya'ya kız arkadaşı

ile birlikte hem kökenlerini araştırmak, hem de birbirlerinin aileleri ile tanışmak için İtalya'ya yaptığı yolculuğu anlatmaktadır. Çizgi romanda Venedik sokakları ve kanalları dinamik bir çizgi diliyle anlatılmaktadır (Görsel 6).

Görsel 6. The Venice Chronicles isimli çizgi romanın kapağı ve sayfa örnekleri

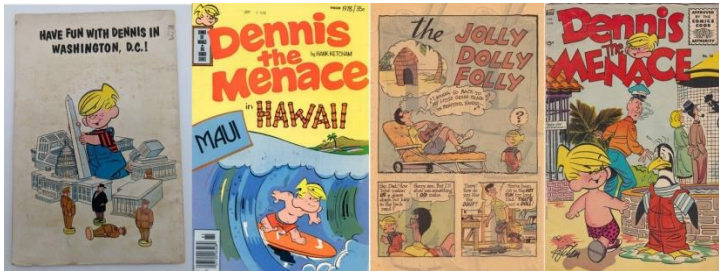


Kaynak: <https://www.adhousebooks.com/books/images/previews/TheVeniceChroniclespreview.pdf>, Erişim Tarihi: 10.04.2023

1951 yılında Hank Ketcham tarafından yapılmış çizgi roman haline uyarlanmış “Dennis the Menace” isimli çizgi roman serisi ortaya çıktığı ilk dönemlerde gazetelerde bant çizgi roman olarak yayınlanmıştır. Daha sonra 1950'lerden 1980'lere kadar çeşitli yayıncılar tarafından çizgi romanlarda ve çizgi roman özetlerinde yayımlanmıştır. En sonunda da sinemaya da uyarlanmıştır. Konu bakımından Dennis ailesi ile beraber yaşamış olduğu ortamın yanında dünyanın birçok yerindeki yaşadığı maceralar da bulunmaktadır (Görsel

7).

Görsel 7. Dennis the Menace in Hawaii isimli çizgi roman.



Kaynak: <https://i.pining.com/736x/1a/28/63/1a286304e14480535215962b79fbc2f.jpg>, Erişim Tarihi: 11.04.2024
https://i.etsystatic.com/11440715/r/il/8696cb/2166514600/il_570xN.2166514600_jssm.jpg Erişim Tarihi: 11.04.2024
<https://ia601807.us.archive.org/26/items/dennis-the-menace-issue-14/Dennis14-01.jpeg> Erişim Tarihi: 11.04.2024

Ian Fleming tarafından yazılan James Bond karakteri çizgi roman olarak yansıtılmasının yanı sıra sinemaya da uyarlanmıştır. James Bond soğuk savaş döneminin popüler siyasi

ve maceracı karakterlerinden birisi olmuştur. James Bond'un popüler zekâ anlayışı üzerinde orantısız olmasa da büyük bir etkisi olmuştur (McCrisken, & Moran, 2018, s. 4). James Bond'un maceralarında senaryo içerisindeki dünya gezileri, ilişkileri ve kullandığı teknoloji üzerinden ilgi çekmiştir. James Bond çizgi roman serilerinde, İngiliz istihbaratının dünyanın her yerinde olduğu mesajı okurlara iletilmektedir (Görsel 8). Özellikle 1962'de ve Dr. No bölümünün ortaya çıkmasından bu yana turizm ve turistler, James Bond destanında izleyicilere bir miktar kaçış olanağı sağlaması açısından önemli bir rol oynamıştır (Chevrier & Huvet, 2018, s. 1).

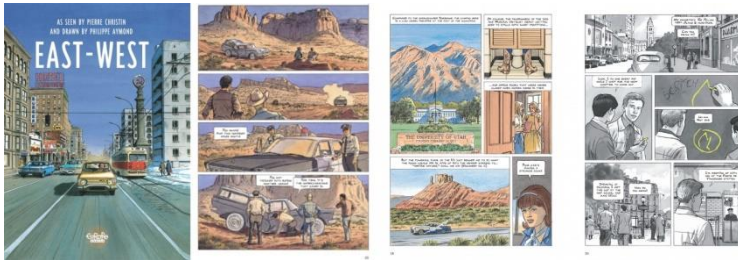
Görsel 8. James Bond çizgi roman serilerine örnek kapaklar ve içerik sayfası.



Kaynak: <https://toysofbond.co.uk/Printed/james-bond-comics.html>, Erişim Tarihi: 11.04.2024

Çizgi roman yazarı Pierre Christin, birbirinden çok farklı iki ülkenin soğuk savaş sırasındaki Amerika ve Doğu blokundaki sivil haklar hareketlerini düşündürücü, aydınlatıcı öyküsünü bir yolculuk hikâyesi üzerinden sunmaktadır. Seyahate, entelektüel sorgulamaya, çingenelere ve caza tutkun, meraklı bir Fransız sanatçı ve onun sadık yol arkadaşı üzerinden karşı-kültür olgusu işlenmektedir. Ayrıca karakterler, her biri bir diğerinden daha harap olan bir dizi arabayla Utah'tan, Bulgaristan'a kadar uzanan manzaralarla yolculuk yapıyor ("East-West", 2023). Bu senaryonun bir parçası olarak seyahate katılan kişiler iki ideolojide de (Doğu ve Batı) her türden insanlarla ve maceralarla karşılaşmaktadır (Görsel 9).

Görsel 9. East and West isimli çizgi roman.



Kaynak: <https://www.europecomics.com/album/east-west/>, Erişim Tarihi: 10.26.2023

Geronimo Stilton, İtalyan çizgi romanının önemli karakterleri arasına girmiş bir faredir. Çizgi romanda kahraman ve arkadaşları dünyanın farklı yerlerine veya farklı zaman dilimlerine seyahat yaparak çocuklara eğlendirici ve bilgilendirici bir yolla genel kültür aktarımı yapmaktadır (Görsel 10). Geronimo Stilton ayrıca günümüzde çizgi film olarak da sunulmaktadır.

Görsel 10. Geronimo Stilton çizgi roman serisi örneklerinden.



Kaynak: <https://www.simonandschuster.com/series/Geronimo-Stilton-Graphic-Novels> Erişim Tarihi: 11.11.2023

Hugo Pratt tarafından çizilen "Corto Maltese'nin Maceraları" kısmının bir bölümünde Maltese isimli denizcinin Akdeniz'den Orta Doğu'ya yapmış olduğu yolculuğu anlatılmaktadır (Görsel 11). "The Golden House of Samarkand" (Corto Maltese: Semerkant'taki Altın Yıldızlı Ev) isimli eser 1920'li yılların Yakın Doğu'sunda yaşanan olaylara da değinmektedir. Yunanistan'da bulmuş olduğu hazine mektubu kendisini Özbekistan'da bulmasını anlatmaktadır. Bu çizgi romanda Corto Maltese'nin yolu Türkiye'den de geçmektedir. Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı dönemi ve Anadolu Türk kültürüne ait göstergeler bu çizgi romanda işlenmektedir.

Görsel 11. Corto Maltese çizgi romanından örnekler.



Kaynak: https://i0.wp.com/www.comiclist.com/media/blogs/previews/CortoMaltese_v9_Samarkand-pr-5.jpg?w=1170
https://i0.wp.com/www.comiclist.com/media/blogs/previews/CortoMaltese_v9_Samarkand-pr-3.jpg? Erişim Tarihi: 11.11.2023

Seyahat çizgi romanları çoğunlukla çizerlerin yolculukları sırasında deneyimledikleri gerçeğe dayalı olabildiği gibi kurguya da dayalı olabilmektedir. Hatta bu tür çizgi romanların yanında birçok kişi fotoğrafın yanında gittikleri yerleri çizerek albümler oluşturmaktadır. Bu albümlere (Carnet de Voyage) gezilen yerlerin müze veya yolculuk biletleri gibi şeyler de yapıştırılıyor. Craig Thompson, Carnet de Voyage'ı 2003 yılında Avrupa ve Kuzey Afrika'yı dolaşırken çıkaracağı kitap için bazı görsel araştırmalar yaparken ortaya koymuştur (Davies, 2016, s. 117). Yani "Carnet de Voyage", yazarın seyahatlerinin eskiz defterinden oluşan günlüğüdür. Çöl manzaraları, kalabalık sokak manzaralarının olduğu eskiz defterinde yazar, seyyahlar ve yolculuk sırasında edinilen arkadaşlarının karikatürize edilmiş çizgileri siyah beyaz olarak yansıtılmıştır (Görsel 12).

Görsel 12. Carnet de Voyage çizgi roman serisi örneklerinden.



Kaynak: <https://www.publishersweekly.com/9781891830600>, <https://www.nytimes.com/2018/07/06/books/review/craig-thompson-carnet-de-voyage.html>, <https://www.theguardian.com/books/2018/jun/26/carnet-de-voyage-craig-thompson-review>, <https://i.pinimg.com/originals/b6/e7/8f/b6e78f22c76cc543b83cb6e4677f2d2e.jpg> Erişim Tarihi: 11.11.2023

Yukarıdaki örneklerden görüleceği üzere çizgi romanlardaki seyahatlerde görsel açıdan mimari ve etnografik kültürel göndermeler bulunmaktadır. Farklı türlerde ve ekollerde ele alınmış birçok çizgi romanda kahramanın başından geçen olaylar anlatılırken yerel temelli motifler okuyuculara sunulmaktadır. Bu ve benzeri daha birçok çizgi roman örnekleri bulmak mümkündür. Bu örnekler çizgi romanların, sadece eğlence ve hikâye anlatımı değil, aynı zamanda kültürel temsiller ve coğrafi bilgiler sunarak genel kültüre katkı sunabileceğinin somut halleridir. Bu sayede çizgi romanlar, coğrafi mekânları ve kültürel temsilleri aracılığıyla geniş bir kültürel etki yaratabilir. Ayrıca çizgi romanlarda dünyadaki yapılar, kültürler, coğrafyalar aynı zamanda birer kültür endüstrisi kavramı içerisinde de işlev görmektedir. Dolayısıyla çizgi romanlar, içerisinde çizilerek anlatılan mekânlardaki çeşitli coğrafi ve kültürel imgelerin daha geniş bir kitleye tanıtılması açısından önemli bir araçtır. Çizgi romanlarda işlenen mekânlardaki bulunan anıtsal yerler bu sayede belli bir zaman sonra insanların ilgisini çeken önemli turizm merkezleri haline gelebilmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu makalede, çizgi romanların yetişkin okuyucularının okumaktan edinmiş olduğu genel kültür bilgisi örneklerle incelenmesinin sonucunda çizgi romanın eğitici ve öğretici özelliklerine dikkat çekilmek istenmiştir. Bu bağlamda denilebilir ki; coğrafya, seyahat ve kültürler hakkında genel bir şeyler öğrenmek için çizgi romanlar özellikle 20. yüzyılın en erişilebilir ve talep edilen mecraları arasında olmuştur. Kâğıt, kalem ve boyalar çizenlerin elinde zamanı ve mekânı aşmak için birer araç olmuştur. Çizerlerin ister kendi gezi ve günlüklerindeki biriktirmiş olduğu çizimle isterse farklı mecralar vasıtasıyla incelediği mekânlar olsun çizgi romanların atmosferini oluşturmuştur. Ayrıca çizgi romanlar bir coğrafi alanın güncel gösteriminin yanında o yerin tarihsel devirleri hakkında da herhangi bir maliyet ya da ileri teknolojik olanaklar olmaksızın bilgi sunmaktadır. Çizerin kullandığı illüstrasyon malzemeleri okuyucuyu başka diyarlara götürmekte hatta zaman makinesi bile olabilmektedir. Bütün bu durumların yanında çizgi romanlardaki işlenen mekânları okuyan kişilerde yolculuk tutkusunun uyandırılmasında çizgi romanın önemli bir rolü olduğu da düşünülebilir. Dolayısıyla görsel okuryazarların kültürlenmesinde çizgi roman etken bir unsur olmuştur. Bu durum araştırmada farklı çizgi roman ekollerine uygun eserlerin görsel örnekleriyle anlatılmıştır. Örneklerin incelenmesinde görülmektedir ki çizgi romanın kahramanının(larının) başından geçen olaylar yaşamış olduğu çevrede değil farklı coğrafyalarda gerçekleşmektedir. Çizgi romanlarda mekanlara ait yapılar ve yaşamlar otantik veya sıradışı olarak çizilebilmektedir. Bu durum aynı zamanda çizgi romanın senaryosuna merak ve çekicilik katan görsel unsurdur.

Genel kültürün ediniminde bireylerin yaşam içerisinde karşılaşmış olduğu olaylar, yerler, izlenceler ve okumalar etkili olmaktadır. Dolayısıyla bir görsel okuryazar takip ettiği mecranın içeriğiyle iletişime geçerken aslında bilgi edinimi de sağlamaktadır. Birçok görsel yayın arasında çizgi romanın eğitici ve öğretici yönü bulunmaktadır. Bu bağlamda çizgi romanlarda konunun mekânını oluşturan yerlerin genel kültür açısından eğiticiliği makalede verilen örneklerden anlaşılabilir. Çizgi romanlar aracılığıyla okur dünya üzerindeki farklı kültürler hakkında derin bilgi sahibi olarak hiç görmediği fakat kendince fikir sahibi olduğu bir toplum hakkında önyargılarını değiştirebilir. Bu yönüyle çizgi romanların kültürler arasındaki sınırları yakınlaştırması bağlamında ilham verici yönü de düşünülmesi gereken bir durumdur. Elbette fiziksel seyahat, bir kültürü derinlemesine anlamının en etkili yollarından biridir. Ancak, seyahat edemeyen ya da belirli bir kültürü yerinde deneyimleme şansı bulamayan bireyler için çizgi romanlar ve diğer görsel medya araçları, alternatif ve değerli bir bilgi kaynağı olabilir. Çizgi romanlar, okuyucunun zihninde kültürel bir bağ kurarak, uzak coğrafyalar ve topluluklar hakkında bilgi edinme fırsatı sunar. Ayrıca bireysel anlamda ve popüler kültür kapsamında seyahatler hakkında bilgi edinimi öncelikle edebi betimleme ve görsel yayım organlarıyla mümkündür. Bu bağlamda günümüzde her ne kadar ulaşım araçlarına erişim kolaylaşsa ya da hareketli görsel medya (özellikle sinema sanatı) araçları gelişse de çizgi roman her zaman, hem onu çizen için hem de okuru için etkili ve eğitici bir genel kültür aracı olmaya devam edecek gibi görünmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Bayram Bozhüyük tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarların herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Barbre, J., Carroll, J. & Tolbert, J. (2022). Comic literature and graphic novel uses in history, literature, math, and science. *Sane Journal: Sequential Art Narrative In Education*, 2(7), 1-35.
- Berndt, J. (2017). Manga meets science: Going beyond the education-entertainment divide, Reinhold Leinfelder, Alexandra Hamann, Jens Kirstein And Marc Schleunitz (Ed.) içinde, *Science Meets Comics Proceedings Of The Symposium On Communicating And Designing The Future Of Food In The Anthropocene* (s. 41-59).
- Bilginer, E., Ş. (2021). Görsel kültürün küresel kültüre dönüşmesinde kitle iletişim araçlarının rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(3), 109-126.
- Culture. <https://www2.pacific.esu.edu/sis/culture/File/sec1-1-3h1.htm> (Erişim Tarihi: 08.26.2023).
- Davies, P., F. (2016). Representing experience in comics: carnet de voyage. *Journal Of Graphic Novels And Comics*, 7 (2), 117-133. <https://doi.org/10.1080/21504857.2015.1131173>.
- East-West. <https://www.europecomics.com/album/east-west/> (Erişim tarihi: 10.26.2023).
- Føreland, L., R.(2024). Amar Chitra Katha as an educational comic series edited by comics, Kees De Groot (Ed.) içinde, *Culture, And Religion Faith Imagined* (s. 275 – 218), Bloomsbury: Bloomsbury Academic.
- Groot, K. D. (2024). Comics and religion in liquid modernity, Kees De Groot (Ed.) içinde, *Culture, And Religion Faith Imagined* (s. 1 – 10), Bloomsbury: Bloomsbury Academic.
- Güvenç, B. (1994), *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Handbook for International Education Administrators. (2010). *Glossary*. Alberta: Alberta Education.
- İnal. T. & Kaya, M. (2014). Tenten albümleri: yansımalar. *Frankofoni*, 26(1), 471-481.
- Jodar, A., R. (2006). The quest for a place in culture: the verbal-iconical production and the evolution of comic-books towards graphic novels. *Estudios Ingleses De La Universidad Complutense*, 14(14), 93-110.
- Liu, C. (2022). Mapping world comics: a review of how comics travel: publication, translation, radical literacies. *The Comics Grid: Journal Of Comics Scholarship*, 12(1), 1 - 8. <https://doi.org/10.16995/Cg.9708>.
- Marie-Hélène, C. & Chloé, H. (2018). From James Bond with love: tourism and tourists in the Bond saga. *Via Tourism Review*. 14(14), 1-17. <https://doi.org/10.4000/Viatourism.3083>
- Mccrisken, T. & Moran, C., R. (2018) James Bond, Ian Fleming and intelligence: Breaking down the boundary between the 'real' and the 'imagined'. *Intelligence And National Security*, 33(1), 1-18. <https://doi.org/10.1080/02684527.2018.1468648>

- Peterle, G. (2021). *Comics as a research practice*. London: Routledge Research.
- Rimmer, P. (2004). Manga world: globalization theory revisited. *Human Geography*, 56(6), 7 - 28. <https://doi.org/10.4200/Jjhg1948.56.565>
- Rippl, G. & E. Lukas. (2013). Intermediality, transmediality, and graphic narrative, Daniel Stein And Jan-Noel Thon, (Ed.) *Narratologia: Contributions To Narrative Theory* (s. 191–217), Walter De Gruyter GmbH.
- Ross, C. (2022). Graphic Novels As Cultural Artifacts At Nemla. <https://call-for-papers.sas.upenn.edu/cfp/2022/06/16/graphic-novels-as-cultural-artifacts-at-nemla> (Erişim Tarihi: 08.10.2023).
- Sağdıç, M. (2020). Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Genel Kültür Meselesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, 1-15.
- Savic, V. (2022). Graphic novels as a teaching tool for raising intercultural sensitivity in primary english classroom 1. *Children’s Literature In Science And Teaching*. 257-271. <https://doi.org/10.46793/Kdnn21.257>
- The Phantom. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Phantom (Erişim Tarihi: 10.16.2023).
- Uyguncan, S., B. (2005). Kültürleme kavramı ve televizyon. *Kurgu Dergisi*, 21(1), 205-213.

The Impact of International Terrorism on Economic Growth in OECD Countries

Sinan Çınar^{1,2}, Banu Has³

ABSTRACT

Terrorism is a phenomenon that influences various disciplines and directly impacts international relations and the global economy. Studies in this field encompass different countries and groups of nations. The aim of this study is to determine the effects of terrorism on international relations and economic growth at the global level. The relationship between terrorism and economic growth is examined specifically within OECD countries, covering the period from 2010 to 2022. This study contributes to the literature by investigating the relationship between terrorism and the economy, focusing on the established model, methodology, and relevant country groups. Dynamic Panel Data Analysis is employed, utilizing the 2-stage System GMM method. According to the analysis, a one unit increase in global terrorism is found to decrease economic growth of countries by 0.19 units at the international level.

Anahtar Kelimeler: Global Terrorism, International Relations, Economic Growth, System GMM.

OECD Ülkelerinde Uluslararası Terörizmin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

ÖZET

Terör, çeşitli disiplinler üzerinde etkili olan bir olgudur ve uluslararası ilişkileri ile iktisadi dünyayı doğrudan etkiler. Bu alandaki çalışmalar, farklı ülkeler ve ülke gruplarını kapsamaktadır. Bu çalışmada, terörizmin uluslararası düzeyde ülkeler arası ilişkiler ve iktisadi büyümeye etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Terörizm ile iktisadi büyüme ilişkisi, OECD ülkeleri üzerinde incelenmiştir ve 2010-2022 dönemini kapsamaktadır. Bu çalışma, kurulan model, kullanılan yöntem ve ilgili ülke grupları üzerinde terörizm ve ekonomi ilişkisini inceleyen bir çalışma olması bakımından literatüre katkı sağlamaktadır. Dinamik Panel Veri analizi kullanılarak, 2 aşamalı sistem GMM yöntemi uygulanmıştır. Yapılan analizlere göre, küresel terörizmdeki bir birimlik artışın uluslararası düzeyde ülkelerin iktisadi büyümelerini 0.19 birim azalttığı tespit edilmiştir.

Keywords: Küresel Terörizm, Uluslararası İlişkiler, İktisadi Büyüme, Sistem GMM.

1 İletişim Yazarı: sinancinar110@gmail.com

2 Doktorant, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-2756-5875.

3 Dr. Öğrt. Üyesi, Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi-Finans Bölümü, ORCID: 0000-0001-7693-8490.

1.INTRODUCTION

Economic growth in national economies can occur depending on various factors (Has and Çınar, 2022, p. 8). The concepts of economic growth and economic development are of paramount importance for all nations, particularly for developing and undeveloped countries. Identifying the determinants of economic growth and development is crucial for national economies. Policymakers design and implement strategies in alignment with macroeconomic objectives based on these determinants (Has and Çınar, 2022, p. 257).

Terrorist activities represent severe threats to all countries. The term "terrorism" originates from the Latin word "terrere." In French, "terreur" translates to "terrorism," which is rendered as "terror" in English. It literally means to instill fear, terrorize, and intimidate individuals and societies (Kılıç, 2007, p. 4). Given that terrorism is influenced by various factors, there is no universally accepted definition. The concept of terrorism is generally perceived as broad and vague, making it challenging to define due to its evolving nature and diverse objectives. Therefore, it is understandable that terrorist activities lack an objective definition, unlike other crimes involving force and violence (Topal, 2004, p. 5). According to the Global Terrorism Index (2019), terrorism involves the use of illegal force by non-state actors within countries to achieve their goals through fear and oppression.

Analyzing the history of terrorism reveals a long and complex trajectory. Some studies even suggest that terrorism dates back to the inception of humanity (Bayar, 2022, p. 73). The advent of modern terrorism is generally traced to the French Revolution. It is believed that modern terrorist activities originated during this period and have since evolved (Mannik, 2009, p. 151).

Terrorism, as a concept, has numerous definitions due to its interaction with various disciplines. The proliferation of terrorism studies worldwide has led to a diverse array of definitions in the literature. An examination of these definitions reveals that terrorism is often characterized as a premeditated system designed to achieve political, religious, and ideological objectives through violent acts (Bergesen and Han, 2005, p. 134). As a concept, terrorism represents the systematic use of violence to achieve policy objectives (Then and Loosemore, 2006, p. 157). Until the 1990s, terrorism was primarily regarded as a national issue. However, it has since evolved into an international concern. Today, terrorism is recognized as a global political issue, posing significant challenges to countries worldwide. Terrorist incidents can have detrimental political and economic impacts within and between nations. For terrorist incidents to have an internationally influential impact, they must serve a political purpose (Blomberg et al., 2004, p. 2010).

Terrorism is a multidimensional phenomenon that affects various sectors. Beyond its political and international relations dimensions, terrorism also has significant economic implications. Terrorist activities, which influence countries' foreign policies and domestic politics, inflict serious economic damage and structurally undermine economies. Given their limited resources, countries must allocate these resources most efficiently. The existence of terrorism compels nations to divert a portion of their resources to combat it, placing them in a challenging position and hindering their ability to meet other essential needs. Additionally, terrorism instills fear and exerts pressure on individuals within affected countries, leading to psychological distress that impairs their productivity. The disruption to daily life caused by terrorism further hampers individuals' ability to be productive, thereby negatively impacting the economy. Thus, terrorism significantly affects countries both in terms of international relations and economic stability.

The literature contains numerous studies analyzing the effects of terrorism on economic growth, with evaluations across different country groups. Key studies in this area include those by Greenbaum et al. (2007), Gaibulloev and Sandler (2008), Gries et al. (2011), Meierrieks and Thomas (2012), Ağırman et al. (2014), Choi (2015), Çınar (2017), Bayar and Gavriletea (2018), Şit and Karadağ (2019), Liapina (2019), Gökçe and Kaya (2021), and Hunter (2021). However, there is a notable gap in the literature regarding the impact of terrorism on economic growth specifically for OECD countries. This study aims to fill that gap by being the first to examine the impact of terrorism on economic growth in OECD member countries. In light of this context, the research question posed by this study is: "What is the impact of international terrorism on economic growth in OECD countries?" The study will analyze these effects using a primary and an alternative hypothesis. The primary hypothesis (H₀) is "International terrorism has no effect on economic growth," while the alternative hypothesis (H₁) posits that "International terrorism has an effect on economic growth. This study spans the period from 2010 to 2022 and aims to uncover both the international relations and economic impacts of terrorism. The research employs a Dynamic Panel Data Analysis, utilizing the 2-stage System GMM method. The study is structured as follows: the introduction provides an overview, the second section discusses the international effects of terrorism, the third section examines the relationship between terrorism and

economic growth, the fourth section details the data set and model, the fifth section outlines the methodology, the sixth section presents and evaluates the findings, and the seventh section offers the conclusion.

2. INTERNATIONAL IMPACTS OF TERRORISM

To effectively evaluate terrorist activities, it is essential first to understand the concept of terrorism. Terrorism is an extremely complex phenomenon, and due to its interaction with numerous elements, providing a general definition is challenging. Terrorist activities have various aims and functions. Primarily, terrorism seeks to undermine established authority and instill fear in individuals and communities within the affected country. It aims to encourage opposition forces against the government and play a crucial role in their mobilization. Terrorist activities strive to disrupt the functions of all institutions, particularly economic and political ones, within a country. Additionally, terrorism seeks to influence public opinion through violent actions (Ergil, 1992, p. 140).

In contemporary contexts, terrorism manifests in various forms and can have diverse effects both nationally and internationally. The main types of terrorism generally include:

- a. National terrorism
- b. State terrorism
- c. State-sponsored terrorism
- d. International terrorist activities
- e. Transnational terrorist activities
- f. Cyber terrorism
- g. Modern terrorism (Şimşek, 2016, p.323-326).

The concept of terrorism, which was largely perceived as a national issue until the 1990s, has increasingly been recognized as an international concern since then. Terrorist incidents on the international stage demonstrate that terrorism has acquired a global dimension. Terrorism no longer occurs solely within the borders of the country where it originates; it now poses significant problems for other nations as well. Terrorist groups no longer confine their activities to their home countries but establish connections with similar groups abroad. These interconnected groups provide mutual support, leading to serious international challenges. In response, organizations such as the United Nations, the European Union, the Organization for Security and Co-operation in Europe, and the Council of Europe have proposed various strategies for international cooperation to combat terrorism (Kaya, 2005, p. 32). The involvement of individuals in terrorist activities is closely related to the social and political environment in which they live. Individuals typically unite and participate in terrorist acts based on shared beliefs, perspectives, and identities. Within this framework, individuals may encounter radical organizations and become involved in terrorist activities due to influences from national or international conditions (Caşın, 2008, p. 160). This situation poses a danger to nations where individuals engage in terrorist activities at both national and international levels.

Terrorist activities must be addressed as an international issue due to their global impact and economic repercussions. Terrorism can sometimes have economic objectives, although at other times, its motives may not align with economic goals. Regardless of its direct economic purpose, terrorism undoubtedly thrives in regions with unfavorable economic conditions. Income inequality, for instance, can lead to societal unrest, accelerating the emergence and spread of terrorism in affected regions (Türkiye Barolar Birliği, 2006, p. 177). Countries exposed to terrorist activities are compelled to implement various measures as part of their counter-terrorism efforts. The cost of these measures is directly proportional to the intensity of terrorist activities within a country. While some nations or groups of nations take measures against terrorism, they often face challenges in financing these efforts. This situation not only affects the countries directly involved but also has broader implications for other nations. Countries that must allocate a significant portion of their budgets to combat terrorism often struggle to meet other essential needs. This fiscal strain can have ripple effects, particularly through foreign trade. Limited resources pose a challenge for nations needing to allocate funds to combat terrorism, and this situation affects other countries by impacting both bilateral political and trade relations. Consequently, international trade is adversely affected by the necessity of diverting resources to counter-terrorism efforts.

3. TERRORISM AND ECONOMIC GROWTH

With globalization, the integration of financial markets, and factors such as terrorism, numerous uncertainties have emerged in the economic world. Analyzing global terrorist activities reveals an increasing impact, as evidenced by the rising number of casualties each year. One of the most significant characteristics of terrorist activities is their unpredictability. It is extremely challenging to foresee the consequences of unexpected events and situations. Although these activities occur outside the economic realm, they have a profound impact on the economy, influencing economic decisions for both individuals and policymakers. Economists have long been interested in the economic consequences of both war and peace, researching the subject extensively. However, terrorism, being an unforeseen and uncommon occurrence, poses a challenge for economists to incorporate into economic models. Terrorist activities generally have a very adverse impact on consumption, investment, and public expenditures. The short-term effects of terrorism include the loss of lives, search and rescue operations, and impacts on both material and moral aspects. These immediate consequences can yield short-term economic results. The direct economic costs caused by terrorism typically occur in the short term and are lower compared to other economic costs. Indirect costs, which are additional costs of terrorism, vary from country to country depending on the economic situation and timing (Alp, 2013, p. 2).

There may be economic motivations behind terrorist activities. However, even when economic reasons are not the primary cause, terrorist activities can have profound economic consequences. Despite variations in their execution, terrorist activities share a common core objective: to pressure political governments into making political concessions. In this context, terrorist activities often target economically vulnerable sectors within countries. These actions aim to weaken the government by imposing economic costs on the nation's economy (Alpağut, 2021, p. 699). Countries and groups of countries subjected to terrorist attacks may experience significant increases in defense expenditures within their public budgets. Consequently, the share of defense spending in public expenditures rises, proportionate to the preferences of the affected nations. Terrorist activities represent a significant opportunity cost for these countries. As is widely known, economic resources are limited, and the allocation of these resources varies based on the priorities and macroeconomic objectives of policymakers. The mandatory increase in defense expenditures in countries experiencing terrorist activities often leads to reduced spending in other areas, particularly in nations with constrained resources. While some Keynesian economists argue that defense expenditures can have a multiplier effect and contribute positively to the economy, the reduction in other expenditures creates negative outcomes. For instance, an increase in defense spending in a country with limited resources can lead to a decrease in public expenditures on education and health. This shift can result in long-term issues related to health and the development of human capital.

Terrorist activities instigate uncertainty within a country, affecting not only the investment decisions of domestic firms but also dissuading potential investments from foreign entities. Particularly in regions plagued by terrorism, firms refrain from initiating new investments due to heightened uncertainties. An escalation in terrorist acts within these regions results in diminished investments and an uptick in public expenditures (Blomberg et al., 2004, p. 19). The occurrence of terrorist activities within a country leads to a reduction in investments and employment opportunities, consequently dampening domestic demand. This decline in domestic demand can have adverse effects on the economy.

Factors such as fear and uncertainty stemming from terrorist activities are closely intertwined with tourism. Tourist activities decrease in regions and countries afflicted by terrorism. Tourism serves as a critical economic sector, generating income, fostering direct, indirect, and induced employment opportunities, promoting regional economic development, and alleviating countries' balance of payments deficits (Çınar, 2018, p. 14-17). A decrease in tourist influx due to terrorist activities may precipitate a decline in tourism revenues, thereby reducing the potential contribution of tourism to the economy.

4. DATA AND MODEL

The data utilized in this study are sourced from reports issued by the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), the World Bank, and the Institute for Economics & Peace, specifically the Global Terrorism Index. The study investigates the impact of the Global Terrorism Index on economic growth across 19 constituent OECD countries over the period 2010-2022. Econometric analysis is conducted on the OECD countries, comprising N=19 units, T=13 time dimensions, and 247 observations. EViews and Stata software packages are employed for the econometric analysis.

In the econometric model, the annual economic growth rate, measured by real GDP, serves as the dependent variable. The independent variables consist of the Global Terrorism Index (the primary independent variable), the gross fixed capital formation rate (indicative of capital), and the labor force participation rate (representing labor). The countries encompassed in the study are Turkey, USA, France, Canada, Austria, England, Belgium, Germany, Italy, Netherlands, Sweden, Spain, Portugal, Norway, Iceland, Switzerland, Denmark, Greece, and Ireland. Detailed descriptions of the variables are provided in Table 1.

Table 1. Descriptive Information on Variables

Variable and Its Abbreviation	Sources of Data Obtained
Real GDP Rate (%) (gro)	OECD Database
Labour Force Participation Rate (%) (lab)	World Bank Database
Global Terrorism Index (ter)	International Institute for Economics & Peace Reports

Note: Data for all variables are obtained on 05.01.2024.

The mathematical representation of the model is given in equation (1.1).

$$\text{Econometric model: } gro_{it} = \phi_1 + \beta_0 gro_{it-1} + \beta_1 cap_{it} + \beta_2 lab_{it} + \beta_3 ter_{it} + \eta_i + \lambda_t + u_{it} \quad (1.1)$$

Given the absence of missing data in the variables, we adopt a balanced panel data analysis approach in this study. Here, 'i' denotes the individual units, and 't' represents the time periods within the models. η_i denotes unobservable individual effects, while λ_t represents unobservable time-specific effects, both of which are treated as fixed. The error term in the model is represented by u_{it} . Within the model, the abbreviations signify the following variables: 'gro' refers to economic growth, 'cap' denotes gross fixed capital accumulation, 'lab' represents labor force participation, and 'ter' stands for the Global Terrorism Index.

5.METHODOLOGY

The primary objective of this study is to investigate the impact of terrorism on economic growth within the member countries of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). To achieve this aim, we employ panel data analysis, focusing on an economic growth model framework. Given that the dataset comprises $N = 19$ units, $T = 13$ time dimensions, with $N > T$, we utilize the Generalized Method of Moments (GMM) approach to address potential endogeneity issues, where error terms may be correlated with independent variables. The GMM estimator, a dynamic panel data analysis technique, encompasses two main variants: the Difference GMM and System GMM methods. The former was introduced by Arellano and Bond (1991). However, when instrumental variables are incorporated into the model, biased estimates can arise due to endogeneity concerns (Baltagi, 2005). To mitigate this issue, Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998) developed the System GMM approach, which builds upon the foundation of the Difference GMM method. By utilizing the System GMM approach, the efficiency of the estimator is improved, thereby reducing the likelihood of biased forecasts. In this study, we opt for the System GMM approach due to its advantages in addressing endogeneity problems and achieving more accurate and efficient forecasts (Özhan and Keyifli, 2020, p. 401-402). Following the application of the System GMM approach and conducting relevant tests, we provide both statistical and economic interpretations based on the forecasts generated.

6.EMPRICIAL RESULTS

In econometric analyses, it is customary to test for unit roots in variables to mitigate the risk of spurious regression. However, in this study, we refrain from conducting unit root tests based on insights from Wooldridge (2010). This decision is motivated by the constraint of having larger number of units (N) compared to time periods (T), where $T=13$. Additionally, Baltagi (2005) underscores the importance of considering cross-sectional dependence analysis in studies with a time dimension spanning 20-30 years. Given that the time dimension of our dataset is $T=13$, we do not undertake any cross-sectional dependence analysis. Descriptive statistics of the variables are presented in Table 2.

Table 2. Descriptive Statistics of Variables

Variables	GRO	CAP	LAB	TER
Mean	1.722644	21.48447	60.65710	2.591126
Median	1.105737	21.58030	61.66300	2.550000
Maximum	30.39963	54.30437	77.99200	7.519000
Minimum	-16.51953	10.68721	48.13000	0.000000
Std. Dev.	5.463350	4.772680	6.293515	1.869057
Skewness	0.617178	1.509641	0.071160	0.240598
Kurtosis	5.365357	12.60544	3.143740	2.029201
Jarque-Bera	73.26169	1043.375	0.421097	12.08242
Sum	425.4930	5306.664	14982.30	640.0080
Sum Sq. Dev.	7342.656	5603.505	9743.649	859.3704
Observations	247	247	247	247

t-statistics in parentheses. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

In addition to classical panel data models, it is advisable to employ Dynamic Panel Data Analysis methods when the time dimension is shorter than the cross-sectional dimension ($N > T$). Therefore, we utilize the 2-Stage System GMM method for econometric analysis. The empirical results are presented in Table 3.

Table 3. 2-Stage System GMM Results

	Coefficient	Standard Error	z	P > z	(95% Confidence Interval)	
gro						
L1.	0.6985	0.0713	9.79	0.000***	0.5587	0.8383
Ter	-0.1940	0.0966	-2.01	0.045**	-0.3834	-0.0046
Cap	0.3420	0.0215	-15.87	0.000***	-0.3842	-0.2997
Lab	0.0872	0.0478	1.82	0.068*	-0.0065	0.1809
_const	3.1436	3.1314	1.00	0.315	-2.9938	9.2811
Instrumental Variable Number						18
AR(1) Aellano- Bond Test			z = -2.57		Pr > z = 0.010***	
AR(2) Arellano- Bond Test			z = -1.22		Pr > z = 0.222	
Hansen Test			Chi2 (13) = 13.04		Prob > chi2 = 0.445	
Wald Test			Chi2 (4) = 40324.54		Prob > Chi2 = 0.000***	

Note: *** denotes 1%, ** denotes 5% and * denotes 10% significance level.

Upon analysis of the findings presented in Table 3, it is observed that the test statistics satisfy the necessary conditions for the System GMM method. In order for the instrumental variables identified in the model to be valid, it is essential for first-order autocorrelation to be present while second-order autocorrelation should be absent. Accordingly, the null hypothesis " $H_0 =$ There is no first-order autocorrelation" is rejected at the 1% significance level based on the AR(1) statistic, thereby accepting the alternative hypothesis " $H_1 =$ There is first-order autocorrelation." Conversely, the null hypothesis " $H_0 =$ There is no second-order autocorrelation" cannot be rejected at the 5% significance level

according to the AR(2) statistic. In econometric studies, the Sargan test for the 1-stage System GMM and the Hansen test for the 2-stage System GMM are commonly interpreted. Upon analyzing the Hansen test, the probability value of 0.445 indicates that the null hypothesis " $H_0 =$ Instrumental variables are valid" is accepted at the 5% significance level. This implies the absence of an endogeneity problem in the model and confirms that the instrumental variables are exogenous. Furthermore, the Wald test result reveals that the null hypothesis " $H_0 =$ The model as a whole is not significant" is rejected, and the alternative hypothesis " $H_1 =$ The model as a whole is significant" is accepted at the 1% significance level. Additionally, adhering to the general rule for System GMM, the number of instrumental variables should be smaller than the number of units. In this case, with the number of instrumental variables (IV = 18) being smaller than the number of units (N = 19), this criterion is satisfied. Following these procedures, interpretations of the coefficients in the model commence. The coefficients observed in the analysis demonstrate statistical significance, and their signs align with economic expectations. Consistent with prior research, this study confirms that the labor force exerts a positive and significant influence on economic growth. The labor force enhances economic growth by augmenting the stock of human capital through avenues such as education, training, and skill development. Within the OECD's constituent countries, skilled labor engages in more productive and innovative endeavors, thereby driving technological progress—a recognized catalyst for long-term economic growth. Investments in training and enhancing the skills of the labor force in OECD nations spur the development of new technologies, leading to heightened productivity and economic expansion. Moreover, gross fixed capital formation, a recognized explanatory variable for economic growth, manifests a positive impact on economic growth within the estimated model. Conversely, terrorism exhibits a negative effect on economic growth across OECD countries. This finding corroborates the results of previous studies conducted by Abadie and Gardeazabal (2003), Eckstein and Tsiddon (2004), and Crain and Crain (2006). Terrorism disrupts the optimal allocation of labor and capital resources within OECD countries, impeding the production of goods and services, investment activities, and trade. Additionally, concerns regarding security gaps stemming from terrorist incidents may dissuade investors from allocating resources to affected regions or prompt them to withdraw their investments entirely due to the absence of a stable environment. Consequently, the investment and cooperation climate deteriorate, leading to reductions in trade and investments and a deterioration in the structure of capital flows. This adverse environment results in business losses and challenges in generating employment opportunities. Furthermore, tourists may opt out of visiting regions susceptible to terrorist incidents to mitigate potential risks, resulting in significant revenue declines for businesses in the tourism sector. Concurrently, efforts to combat terrorism lead to budget deficits as the state reallocates resources, initially intended for productive sectors, towards security measures aimed at preventing terrorist attacks. Consequently, terrorism adversely impacts economic growth by instigating concerns about security vulnerabilities, reducing investments, negatively affecting the tourism sector, generating budget deficits, and exacerbating unemployment levels.

7. CONCLUSION

The phenomenon of terrorism poses a significant challenge for all nations, having evolved into an international concern that directly or indirectly affects countries worldwide. Addressing terrorism requires collaborative efforts among nations to devise effective solutions. As an international problem, terrorism influences countries' political, foreign policy, and economic decisions, necessitating a global approach for resolution. While extensive research exists on the impact of terrorism on economic growth across various country groupings, there remains a gap in understanding its effects specifically within the constituent countries of the OECD. This study seeks to fill this gap by examining the complex relationship between terrorism and the economy in OECD countries from 2010 to 2022. Employing a Dynamic Panel Data Analysis with the 2-stage System GMM method, we aim to assess the international impact of terrorism on economic growth by incorporating the terrorism variable into the Cobb-Douglas production function. Econometric analysis reveals that the determinants of economic growth—such as capital and labor factors—positively influence growth. Conversely, terrorist activities exert a detrimental effect on the economic growth of countries globally. Specifically, a one-unit increase in capital increases economic growth by 0.34 units, while a one-unit increase in labor increases economic growth by 0.08 units. However, a one-unit increase in the terrorism index decreases economic growth by 0.19 units. These findings align with prior studies conducted by Abadie and Gardeazabal (2003), Eckstein and Tsiddon (2004), and Crain and Crain (2006). The complexity of terrorist activities necessitates international cooperation to mitigate their economic and other negative effects. Collaborations should extend beyond economic factors to encompass intelligence sharing, anti-terrorism legislation updates, border control enhancements, and efforts to curtail terrorist organizations' access to financial resources. Through enhanced international cooperation and coordination, sustainable and comprehensive policies can be devised to combat terrorism effectively. However, this study faces limitations. Initially planned as a comparative analysis between

Middle Eastern countries and OECD member states, the focus shifted solely to OECD countries due to potential data objectivity concerns in collecting terrorism data for Middle Eastern nations. Additionally, the availability of terrorism data spanning only 13 years for the specific country group restricts the study's scope and alternative econometric methodologies.

Statement of Research and Publication Ethics

In all processes of the article, the principles of research and publication ethics of the Manisa Celal Bayar Üniversitesi Journal of Social Sciences were followed.

Contribution Rates of Authors to the Article

The entire article was written by the authors.

Declaration of Interest

The author has no conflict of interest with any person or organization.

REFERENCES

- Abadie, A., Gardeazabal, J. (2003). The economic cost of conflict: A case study of the Basque Country. *American Economic Review*, 93(1), 113-32.
- Ağırman, E., Özcan, M., Yılmaz, Ö. (2014). Terörizmin finansal piyasalara etkisi: Ampirik bir çalışma. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 8(2), 99-117. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/bddkdergisi/issue/57344/812567>.
- Alp, İ. A. (2013). Terörün ekonomik etkileri, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 4(1).
- Alpağut, S. (2021). Terör, ekonomik büyüme ve genç işsizlik arasındaki ilişki: Panel VAR analizi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, ISSN 1300-4646 / e-ISSN 2147-7582.
- Arellano, M., Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *Review of Economic Studies*, 58(2), pp. 277-297.
- Arellano, M., Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error components models. *Journal of Econometrics*, 68(1), pp. 29-51.
- Baltagi, B., H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley & Sons Inc England.
- Bayar, Y. (2020). BRICS ülkeleri ile Türkiye’de terörizmin ekonomik belirleyicileri: Bir panel nedensellik analizi. *Türk İdare Dergisi*, 91(489).
- Blomberg, S. B., Hess, G. D., Orphanides, A. (2004). The macroeconomic consequences of terrorism. *Journal of Monetary Economics*, Vol. 51 (5).
- Bayar, Y., Gavrilitea, M. D. (2018). Peace, terrorism and economic growth in Middle East and North African countries. *Quality & Quantity*, 52(5), 2373- 2392.
- Bergesen, A., Han, Y. (2005). New directions for terrorism research. *International Journal of Comparative Sociology*, 46(1), 133-151.
- Bloomberg, S. B. Hessa, Gregory, D. Weerapana. (2004). Economic conditions and terrorism. *European Journal Of Political Economy*, 20, 463-478.
- Blundell, R., Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87, pp. 115-143.
- Çaşın, Mesut Hakkı. (2008). *Uluslararası Terörizm*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Crain, N. V., Crain, W. M. (2006). Terrorized economies. *Public Choice*, 128(1), 317-349.
- Choi, S., W. (2015). Economic growth and terrorism: Domestic, international, and suicide. *Oxford Economic Papers*, 67 (4): 157-180.
- Çınar, M. (2017). The effects of terrorism on economic growth: Panel Data Approach. *Journal of Economics and Business*, 35(1), 97-121.
- Çınar, S. (2018). *Turizm Sektörünün Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Eckstein, Z., Tsiddon, D. (2004). Macroeconomic consequences of terror: Theory and the case of Israel. *Journal of Monetary Economics*, 51(5), 971-1002.
- Gökçe, C., Kaya, A. (2021). Terörün ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: BRICST ülkeleri örneği. *Journal of History School*, 54, 3708-3723.
- Greenbaum, R. T., Dugan, L., LaFree, G. (2007). The impact of terrorism on Italian employment and business activity. *Urban Studies*, 44(5-6), 1093- 1108.
- Gaibullov, K., Sandler, T. (2008). Growth consequences of terrorism in Western Europe. *Kyklos*. 61(3), 411-424.
- Gries, T., Tim, K., Daniel, M. (2011). Causal linkages between domestic terrorism and economic growth. *Defence and Peace Economics*, 22 (5): 493-508.
- Has, B., Çınar, S. (2022). Türkiye’de Askeri Harcamalar ve Ekonomik Büyüme: Eşbütünlük ve Nedensellik Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)*, 9(2), 256-270. ISSN:2148-9963
- Has B., Çınar, S. (2022). Türkiye’de İmalat Sanayi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(1). 7-22.
- Hunter, L. Y. (2021). Terrorism, regime type, and defense spending: A crossnational analysis. *Democracy and Security*, 1-33.
- Kaya, S. (2005). Interpol, europol ve uluslararası terörizm. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1(2), 31-51.
- Kılıç, Z., (2007). Küreselleşme İle İvme Kazanan Uluslar arası Terörizm ve Buna Karşı Alınan Tedbirler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Liapina, L. (2019). Terörizmin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi.
- Mannik, E. (2009). Terrorism: Its past, present and future prospects. Saumet, A. (Der.) Religion and Politics in Multicultural Europe: Perspectives and Challenges: İçinde 151-171. Tartu: Tartu University Press.
- Meierrieks, D., Thomas, O. (2012). Economic Performance and Terrorist Activity in Latin America, Defence and Peace Economics, 23 (5): 447-470.
- Şimsek, M. (2016). Terörizm: Kavramsal bir çalışma. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:54, 319-335.
- Şit, M., Karadağ, H. (2019). Ortadoğu'daki terörün ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Panel veri analizi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 8(2), 1313-1329.
- Then, K. S., Loosemore, M. (2006). Terrorism prevantions, prepordness and response in built facilities. *Facilities*, Vol: 24(5/6) Pp:157176.
- Topal, A. H.,(2004). Uluslararası Hukukta Devlet DestekliTerörizme Karşı Kuvvet Kullanma. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkiye Barolar Birliği. (2006). Türkiye ve Terörizm. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Özhan, M., Keyifli, N. (2020). Vergi gelirleri, kentleşme ve demokrasi: G20 ülkeleri üzerine ekonometrik bir çalışma. *Ekev Akademi Dergisi*, 84, 391-408.

A Menippean Marvel: John Fowles's *Mantissa*¹

Mahinur Akşehir²

ABSTRACT

Menippean satire, emerging in the 3rd century BCE, is a fluid, digressive genre that defies conventional definitions. Its adaptability across historical periods makes each example unique, often marked by cynicism, parody, and carnivalization. Menippean works question absolute truths through irony, challenging cultural, philosophical, and literary norms without providing alternative solutions. John Fowles's *Mantissa* (1982) exemplifies Menippean satire, exploring themes of metafiction, creative process, and literary theory. Through dialogues between author Miles Green and his characters, the novel blurs boundaries between reality and imagination. John Fowles' *Mantissa* challenges conventional fiction-writing through intertextuality, dialogy, and metafiction questioning the nature of existence, the boundaries between fiction and reality, and societal norms. The novel, through its playful, multilayered narrative, breaks binaries like sanity versus madness while satirizing traditional literary authority and high art conventions.

Keywords: *Menippean Satire, John Fowles, Mantissa.*

Meniposçu Bir Cevher: John Fowles'un *Mantissa* Adlı Romanı

ÖZET

Menipposçu hiciv, MÖ 3. yüzyılda ortaya çıkan, geleneksel tanımları reddeden akışkan ve dağınık bir türdür. Tarihsel dönemler boyunca uyarlanabilirliği, her örneği benzersiz kılar ve genellikle ayırt edici özellikleri alaycılık, parodi ve karnavalizasyondur. Menipposçu eserler, kültürel, felsefi ve edebi normları ironi yoluyla sorgular ve mutlak gerçekleri eleştirir, ancak alternatif çözümler sunmaz. John Fowles'in *Mantissa* (1982) adlı eseri, üstkurmaca, yaratıcı süreç ve edebiyat teorisi temalarını araştırarak Menipposçu hicvin bir örneğini sunar. Roman, yazar Miles Green ile karakterleri arasındaki diyaloglar aracılığıyla, gerçeklik ile hayal arasındaki sınırları bulanıklaştırır. John Fowles'in *Mantissa* eseri, metinlerarasılık, diyalog ve üstkurmaca yoluyla, varoluşun doğasını, kurgu ile gerçeklik arasındaki sınırları ve toplumsal normları sorgulayarak geleneksel kurgu yazımına meydan okur. Roman, oynak ve çok katmanlı anlatımıyla delilik ve akıl sağlığı gibi ikilikleri kırarken, geleneksel edebi otoriteyi ve yüksek sanat anlayışını hicveder.

Anahtar Kelimeler: *Menipposçu Hiciv, John Fowles, Mantissa.*

¹ Çalışma 2012 yılında Ege Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı bünyesinde tamamlanmış olan "Writing Beyond Fiction: Menippean Metafiction in Contemporary English Literature" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² mahinuraksehir@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-5284-0365.

1. INTRODUCTION

Menippean satire is a genre characterized by its unconventional, elusive, digressive, and inclusive nature, both formally and thematically. Since its emergence in the 3rd century BCE, the genre has manifested itself in the works of numerous writers across different periods, each distinct from the other. Owing to its strong capacity for adaptation and evolution, every instance within the tradition exhibits unique formal and thematic strategies. Consequently, attempts to define the genre have led to diverse interpretations and ongoing debates regarding its precise nature. This study aims both to offer a more comprehensive definition of this ancient genre depending on what it does rather than what it is and to discuss John Fowles's narrative style as a modern epitome of the genre, through his 1982 novel *Mantissa*.

2. THE ORIGINS OF THE MENIPPEAN SATIRE

The origins of Menippean satire, also referred to as Varronian satire, can be traced to antiquity, particularly within the works of the Cynics. While Cynicism played a pivotal role in shaping the genre, it was not the sole influence on its development. The socio-cultural and political dynamics of the Hellenistic period were also highly significant. Following the conquests of Alexander the Great, the ancient world experienced profound changes. Alexander expanded his empire to become one of the largest and most notable in history, stretching from southern Italy to the Himalayas. This vast expansion brought about substantial economic and cultural transformations. Although this growth contributed to a degree of prosperity, it also generated confusion, insecurity, and fear. The merging of diverse Eastern and Western cultures exposed people to alternative worldviews, leading to a decline in their belief in the absolute values of the classical world.

These social and cultural changes were reflected in the literature of the Hellenistic period. As Kathryn Gutzwiller discusses in *A Guide to Hellenistic Literature*, this era saw the rise of new literary perspectives, which allowed for innovative literary strategies to emerge. She argues that while archaic and classical Greek poetry are marked by depth and grandeur, Hellenistic literature focuses on a more modern form of realism and complexity. This literature frequently highlights marginalized groups, such as laborers, women, and children, whose emotional experiences are depicted in ways that resonate with contemporary readers. Furthermore, gods are portrayed as earthly rulers, reflecting a shift in political power from homogeneous city-states to diverse monarchies, which fosters a deeper understanding of human commonality (2007, p. 26-27).

The rise of parody during this period was closely linked to the collapse of traditional absolutes and the emergence of new perspectives. Parody, characterized by a humorous and satirical tone, became a dominant form of expression. The literary atmosphere of the Hellenistic age was also influenced by Cynicism, which had much in common with "the popular philosophy of the Hellenistic age" (Dudley, 1937, p. 114). This philosophical backdrop, combined with the socio-political and literary environment of the time, provided

fertile ground for the emergence of Menippean satire. This genre embraced the cynical, sarcastic, and satirical tendencies of the age, pushing them to their limits.

Menippus of Gadara, who is believed to have lived in the first half of the third century B.C., is regarded as the founder of Menippean satire. Despite being well-known in satirical studies, little concrete information is available about his life. Menippus was a Greek, born in Gadara, who had once been a slave but managed to gain his freedom. Unfortunately, none of his complete works have survived, and only fragments remain. His writing covered a wide range of topics and was composed in a seriocomic form, blending prose and verse. Menippus's works dealt with themes of madness, chaos, and the excesses of the Hellenistic period, in contrast to the order, restraint, and stability of the classical age. The subversion of cultural myths and the collapse of classical values during the Hellenistic era gave rise to a carnivalesque attitude. This environment, marked by the breakdown of core societal values, spurred the development of Menippean satire.

Mikhail Bakhtin, a prominent literary theorist, linked the emergence of the carnivalesque to periods of instability and societal upheaval. He highlighted Rabelais's Renaissance and Dostoevsky's early twentieth-century Russia as examples of times when Menippean satire became prominent. Similarly, in the aftermath of World War II, John Fowles's works—written during another period of crisis—exhibited a Menippean spirit. In such moments of instability, Menippean satire rises to challenge and question ideas that were previously accepted without critique. The genre's distinctive features allow it to thrive in times of crisis, when the existing social and cultural order is in flux.

Despite its long history, Menippean satire has emerged and faded numerous times in various social and historical contexts, yet it has rarely been treated as a distinct literary genre. An-chi Wang explains one reason for this in her study of Menippean influences in Swift's *Gulliver's Travels*: "the Menippean satire is a genre that has no settled definition, no canonized texts or models, and no linear historical development" (1995, p. 21). The genre lacks a rigid or fixed form, making it highly elusive in terms of textual organization. Attempts to categorize or schematize the genre often result in digression. As Milowicki and Wilson assert, Menippean satire is characterized by its digressive, transgeneric, and chaotic nature, so it "may be more profitable to 'measure' Menippean satire on the basis of what it does and does not do rather than trying to determine what it is and is not" (2002, p. 292).

Therefore, Menippean satire is an adaptable and fluid genre that has emerged throughout history in response to periods of social, political, and cultural upheaval. Its focus on parody, critique of traditional values, and exploration of alternative worldviews make it a powerful tool for social commentary. Although it has resisted strict classification, its recurring presence in literature across different eras underscores its importance as a literary form, particularly in times of instability and change.

3. TOWARDS A DEFINITION: ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF MENIPPEAN SATIRE

Menippean satire is characterized by two defining traits. The first is its role as a genre of rejection. Menippean satire questions, parodies, and ridicules everything, including itself, without providing an alternative answer or a new perspective. This genre critically examines and rejects the so-called absolutes and universals in a comical tone. The second characteristic is the carnivalization of the narrative, which seeks to dismantle established conventions, hierarchies, and discourses.

The primary goal of Menippean satire is to reject cultural or philosophical claims, dogmas, and norms. It achieves this through the use of irony, parody, and ridicule, without ever providing clear answers. The genre mocks these cultural absolutes, overturning them, and leaving the reader in a state of ambiguity without offering any alternative solutions. Joel Relihan defines Menippus, the genre's founder, as "a dog with a loud bark and a vicious bite," with "the bite made all the worse because it comes with a smile" (1993, p. 16). This biting yet humorous attitude was adopted by many of Menippus's followers, who parodied prestigious works, philosophers, religions, sciences, historical accounts, and literary conventions. According to Relihan, the genre goes even further by incorporating a "parody of the self" (1993, p. 70), making self-ridicule a notable feature of Menippean satire.

The second key characteristic of the genre is the carnivalization of the narrative. A carnivalized text reflects the structure of a carnival scene, characterized by a lack of formal structure, abundant humor, and a multidimensional blending of voices and textures. These texts are vague, indefinite, and ambivalent, embodying a sense of freedom from hierarchies and norms. This subversion of traditional structures extends beyond literary boundaries to have political implications, as it challenges the prevailing world order. Mikhail Bakhtin, in *Rabelais and His World*, describes carnival as a "temporary liberation from the prevailing truth and from the established order," a time when all hierarchies and norms are suspended (1984, p. 10). Carnival becomes a metaphor for a mindset that represents a liberated, changing world—a world turned "inside out" (1984, p. 11). Bakhtin's metaphor draws on the medieval carnival, where societal norms and hierarchies were temporarily reversed, allowing for a freer exchange among different social groups. This ambivalence is central to carnival, allowing multiple perspectives to coexist without prioritizing one over the other, fostering dialogue between various viewpoints (Brooker, 1995, p. 1-2).

Various techniques contribute to a text's carnivalesque quality. These include the mixing of prose and verse, the blending of high and low cultural forms, and the incorporation of different literary forms reflecting various modes of thought. Menippean satire frequently employs allusions to other works—sometimes without explicit references or even alluding to non-existent sources. The use of different languages, dialects, or jargons, alongside the integration of diverse cultural elements, enhances the text's complexity. By blending opposing perspectives and viewpoints, the Menippean satirist seeks to challenge and enrich the reader's understanding by offering multiple interpretations of a single phenomenon.

This technique of combining opposing perspectives is a hallmark of the genre, as it rejects standardized forms and disrupts the unity typically associated with epic or tragic narratives. As Mayer highlights, Seneca exemplifies this technique by blending prose and verse in his writing (2005, p. 61).

A defining characteristic of Menippean satire is the inclusion of fantastical journeys to unknown, imaginary realms. These journeys frequently follow a tripartite structure involving heaven, earth, and hell, although modern examples of the genre often replace these with dreams or metaphorical journeys. Such journeys are inevitably futile, highlighting the impossibility of discovering a fixed, higher, or absolute meaning in a chaotic world. Nonetheless, they grant narrative freedom, offering readers an unconventional viewpoint.

The dismantling of hierarchies between high and low is a central carnivalesque feature of the genre. One common technique is the exaggerated inclusion of vulgar or slum characteristics. Menippean satires often contain graphic depictions of sexuality, profanity, and scandalous scenes. Rather than dismissing these elements, the Menippean satirist embraces the slum-like aspects of life, acknowledging them as essential to human existence. This technique disrupts the myth of normalcy, which tends to prioritize humanity's rational side while marginalizing the body.

Madness and folly also play crucial roles in Menippean satire, challenging the hierarchy between body and mind. Representations of madness question the socially constructed notion of normalcy, which is typically understood as conformity to dominant conventions. By undermining reason as the sole avenue to knowledge and truth, the genre employs psychological abnormalities—such as madness, daydreaming, or schizophrenia—to contest official rationality and the standardized concept of normality. As Dudley notes, “To Menippus the world was a vast madhouse; as Diogenes had said, most men are so nearly lunatics that a finger's breadth would make the difference” (1937, p. 72-74).

The grotesque is another significant element of the carnivalesque in Menippean satire, particularly in the works of Seneca. Grotesque depictions of bodily functions, feasting, and physical deformities challenge classical ideals of beauty. While classical bodies are portrayed as harmonious and complete, grotesque bodies are distorted, unfinished, and twisted. Additionally, as Emre Çakar highlights, the grotesque “means the juxtaposition of terrifying and comic” (2023, p. 110). This use of the grotesque disrupts conventional aesthetic values and challenges established societal norms. As Simon Dentith suggests, the grotesque body, characterized by its incomplete and open forms, contrasts sharply with the perfected body of classical art. Bakhtin emphasizes this point by referencing terracotta figurines from Kerch, which depict elderly, pregnant hags, embodying the grotesque's materiality and unfinished nature (1996, p. 67-68). The Menippean text itself can be viewed as a grotesque body—unfinished, incomplete, and carnivalized.

Given the genre's flexibility, philosophical inventiveness and narrative experimentation are also common features of Menippean satire. There are no strict boundaries within the genre,

and the narrative is not confined to a linear progression of events. This open-endedness reflects the cynical rejection of absolutism and the embrace of relativism. In addition, the lack of authorial control in these texts allows for an atmosphere of liberty, where no single character or perspective is granted the final word. Characters are autonomous figures who can challenge the narrator or author, and readers are made active participants in the process of meaning-making through various narrative strategies. This freedom is essential to the carnivalesque nature of the Menippean genre.

As Donald R. Dudley points out in *A History of Cynicism*, Menippus's satire was highly inventive, blending prose and verse into a hybrid form, a "strange phenomenon to all who hear him" (1937, p. 73-74). Menippean satire cynically questions and carnivalizes the world. As Bakhtin notes, whenever the genre reemerges, it evolves and brings forth new characteristics specific to its time. The genre is never static but changes, influences, and is influenced by other genres. In Bakhtin's words, the "generic characteristics of the Menippean were not simply reborn, but also renewed" (2006, p. 121). Thus, Menippean satire reflects the dynamic, evolving nature of its carnivalesque spirit across different historical periods.

4. FOWLES'S *MANTISSA* AS A MENIPPEAN NOVEL

John Fowles, a prominent contemporary British novelist, revitalizes the Menippean genre within his literary works. The latter half of the twentieth century provided a rich context for the resurgence of this genre, primarily due to the disintegration of foundational beliefs associated with modernity and its core principles. The aftermath of the two World Wars significantly contributed to this disillusionment, as the certainties that individuals once held began to dissolve. This phenomenon is particularly evident in Fowles' work, *The Magus*, where the impact of the world wars is pronounced. As Robert Bock observes in "The Cultural Formations of Modern Society," "the evolution of modern culture has not produced the increase in overall human happiness that many hoped for" (2005, p. 261). Antony Giddens describes this period as characterized by rapid and uncontrollable change, while Marshall Berman discusses the inherent instability of the modern era in *All That is Solid Melts into Air*, noting the unrest it breeds (1983, p. 288). This socio-cultural climate has fostered a questioning and cynical disposition among individuals towards their environments and the offerings of life.

Timothy Bewes articulates this unrest as a 'cultural obsession,' categorizing the rise of cynicism during this period into four distinct themes: (1) a lack of sincerity, (2) alienation, atomization, and the demystification of human nature due to scientific progress, which incites fear and reduces individuals to mere objects (1997, p. 52), (3) the rapid expansion of knowledge and authority (1997, p. 55), and (4) the concept of immortality stemming from a terror of meaninglessness (1997, p. 62). The parallels between the modern era and the Hellenistic period, during which the Menippean genre first emerged, underscore the latter's revival in contemporary literature.

Joel Relihan defines the Menippean writer as an “experimenter, playing with a vast number of traditions... playing with the idea of conventionality itself, the ability of his narrators to deliver a commonplace truth and of his own text to convey it... the seriocomic author who understands how to use humor to make a subversive point” (1993, p. 103). This description aptly encapsulates Fowles' narrative approach, characterized by the parody of absolute or universal concepts, ranging from religious dogmas to contemporary political issues. He extends his critique to challenge the conventions of fiction writing, mockingly engaging with postmodern theories while simultaneously employing them. Fowles' novels weave together diverse languages, ideologies, and narrative styles, with none taking precedence over the others. He notably incorporates a movie script in one of his works, further blurring genre boundaries.

Fowles's narratives exhibit a loose, playful textual organization, devoid of predictable patterns. They are digressive both formally and thematically, frequently employing a tripartite quest structure alongside slum, profane, and grotesque imagery, as well as themes of madness, all in a manner that subverts literary, socio-political, and philosophical conventions. His Menippean texts are characterized by questioning, rejection, and relativism. While searching for alternatives in a complex world, Fowles refrains from imposing a singular worldview, offering multiple alternatives that are both embraced and parodied. By deconstructing established value systems, he liberates readers from external influences, aiming not to elevate artistic qualities but to equalize them. His Menippean narratives dismantle the façade of intellectual superiority within existing thought systems, thereby deconstructing artistic and philosophical egos and rigid conceptual frameworks. Dudley classifies Menippus as one of “the outstanding literary representatives of the Cynic nihilism” (1937, p. 108), and Fowles follows in this tradition, parodying existing value systems through his cynical lens, including his self-portrayal as a Cynic.

In 1982, Fowles released his fifth novel, *Mantissa*, which exemplifies his Menippean texts. The narrative is structured around dialogues between the supposed author and one of his characters, beginning with Miles Green attempting to awaken from unconsciousness. Upon regaining consciousness, he discovers that he has amnesia and is hospitalized under sedation. After meeting Dr. Delfie and Nurse Cory, he becomes embroiled in a series of erotic encounters, only to learn that these experiences are mere fabrications of his mind. A crash then interrupts and concludes the novel's first part.

The second part consists of Miles's conversations with Dr. Delfie, who appears in various forms, interspersed with scenes of eroticism and surreal occurrences. The narrative culminates with a clock's “Cuckoo” sound. While *Mantissa* received largely negative reviews for its chaotic structure, some critics offer alternative interpretations. Raymond J. Wilson argues that the novel critiques contemporary literary theory through a parodic lens (1990, p. 61). Ian Gotts views it as a critique of literary realism, suggesting that it reflects Fowles's diminishing confidence in art's capacity to imitate reality (Gotts, 1985, p. 81). Additionally, Katherine Tarbox and Tibor Toth highlight the novel's playful elements and structure, associating them with the freedom of authors and characters (2008, p. 51).

Meanwhile, Mahmoud Salami notes its self-referential qualities, and Pamela Cooper critiques the portrayal of women in the text (1991, p. 98).

The varied critical interpretations of *Mantissa* highlight its complex and nuanced texture. This novel stands out not only among Fowles's oeuvre but also within the Menippean genre by creating the illusion of being composed as the reader engages with it. The narrative unveils the process of its own creation. As Foster states, "In *Mantissa* the text is the story, or, rather, the story is of the text's coming into being" (1994, p. 111). A notable Menippean feature in the novel is its humor, which provokes an intelligent smile from readers. Fowles suggests that humor, while fitting for ordinary life, has no place in serious modern fiction: "There may be a place for humor in ordinary life, but there is none whatever for it in serious modern fiction" (1982, p. 117). The text subverts this idea by humorously mimicking serious fiction, critiquing its pretentious and paradoxical nature (Fowles, 1982, pp. 118-19).

Fowles humorously critiques deconstructivists by employing some of their techniques in a self-parodic manner, undermining his own authority as an author. By positioning himself as a character within the narrative, he aligns himself with both the characters and the readers, creating an illusion of a text devoid of authorial presence. Although Fowles acknowledges the inherent authority of authors in fiction, he fosters the impression of a kenotic, author-free narrative to evoke a sense of freedom. By crafting characters who can make independent choices, he infuses the text with a sense of carnival liberty, facilitating a playful subversion of established hierarchies.

The intrigue of fiction writing intensifies when Miles, who embodies the roles of author, character, and narrator, states that writers are "behind their times. And hair-raisingly vain. Most of them are still under the positively medieval illusion that they write their own books" (Fowles, 1982, p. 119). This remark highlights intertextuality and the constructed nature of reality, positioning writers as part of a predetermined narrative. Fowles suggests that writers confined by literary conventions cannot produce authentic fiction. He further critiques contemporary literary figures through self-parody, asserting, "if you want story, character, suspense, description, all that antiquated nonsense from pre-modernist times, then go to the cinema. Or read comics. You don't come to a serious modern writer. Like me" (Fowles, 1982, p. 119). In this vein, he engages in a carnivalesque parody of the glorified philosopher in the Menippean tradition, satirizing the pretentious novelists of his time.

The carnival spirit permeates the novel's chaotic and complex narrative structure, marked by indefiniteness. Julia Kristeva notes that the term "carnavalesque" embodies ambiguity and parody, suggesting that it transcends literary form to become a revolutionary act (1980, p. 80). This spirit enhances the parodic and comedic elements while contributing to the multifaceted (anti)structure of the genre. Menippean satire combines comic and tragic, low and high, and entertaining yet disturbing elements, allowing for an expressive freedom that

nurtures philosophical and creative exploration. Kristeva asserts that in a Menippean text, readers encounter limitless possibilities:

Adventures unfold in brothels, robbers' dens, taverns, fairgrounds, and prisons, among erotic orgies and during sacred worship, and so forth. The word has no fear of incriminating itself. It becomes free from presupposed 'values'; without distinguishing between virtue and vice, and without distinguishing itself from them, the word considers them its private domain, as one of its creations. Academic problems are pushed aside in favor of the 'ultimate' problems of the existence: this discourse orients liberated language towards philosophical universalism. Without distinguishing ontology from cosmogony, it unites them into a practical philosophy of life. Elements of the fantastic, which never appear in comic or tragic works, crop forth here. For example, an unusual perspective from above changes the scale of observation in Lucan's Icaro-menippea, Varro's Endymion, and later in the works of Rabelais, Swift, and Voltaire. Pathological states of the soul, such as madness, split personalities, daydreams, dreams, and death, become part of the narrative (they affect the writing of Shakespeare and Calderon). (1980, p. 82-83)

Consequently, liberated from conventional values, the Menippean text celebrates "the endless joy of becoming." This polyphonic and structureless form dismantles familiar norms and established codes, which Julia Kristeva characterizes as a game, a synthesis of opposites, and likens to Nietzsche's notion of "Dionysianism" (1980, pp. 78-79). The most prominent formal quality of *Mantissa* is its carnivalesque indefiniteness. Through a dreamlike portrayal of surreal events, both characters and readers grapple with the reality of the narrative, often left uncertain whether the unfolding events are dreams or manifestations of madness. Whenever the narrative approaches closure, it eludes both characters and readers, maintaining its elusive essence. The only certainty is that nothing adheres to logic in this fictional realm, as the text subverts any resolution or fulfillment, challenging both authorial satisfaction and reader expectations.

The second book of the novel opens with Dr. Delfie dressed as a punk, further accentuating the novel's carnivalesque traits, with punk representing a rebellious subculture. The theme of masquerade and cross-dressing is prevalent in carnival contexts, continuing throughout the narrative. Dr. Delfie appears in various forms, including as Erato, a Greek deity (Fowles, 1982, pp. 80-81). Miles's transformation into a satyr (Fowles, 1982, p. 193) signifies both the novel's Greek origins and its Dionysian essence.

A pivotal moment occurs when Erato confronts Miles, the fictional author, challenging his authority by proposing an alternative narrative. This confrontation reveals Fowles's intention to introduce a multiplicity of voices within the novel, allowing characters to assert their agency. Erato engages in discussions and disputes with Miles, ultimately demonstrating that she operates independently of his control. Miles's resignation to her autonomy is evident when he acknowledges, "I'm not putting a single word in your mouth... you're talking exactly as you want" (Fowles, 1982, pp. 86-87). Despite his authority, she

defies his commands, asserting that she possesses no real freedom while simultaneously undermining his authority.

Erato's refusal to conform to Miles's narrative expectations exemplifies her resistance to male fantasy. Rather than being subjugated to his will, she asserts control, even making the room's door vanish when he attempts to exit (Fowles, 1982, p. 126). This frustration further humiliates Miles, as he reflects on her interference with his writing process. In contrast to his initial intent to craft a sexual fantasy centred on her character, she transforms into a matriarch who challenges the "female archetype," declaring, "When it comes to literary things that need true maturity and experience, like endings, I make the decisions. Is that clear?" (Fowles, 1982, p. 139). This act of degradation contributes to the novel's overall carnivalesque sense of liberation.

Intertextuality and dialogism are key features of *Mantissa*, reflecting the Menippean writing style. The novel opens with a quote from Descartes' *Discourse on the Method*, in which he ponders his existence. Descartes claims he can imagine being without a body or external world but cannot fathom non-existence. His doubt about the reality of other beings affirms his own existence, leading him to conclude that his essence is fundamentally tied to thought. He argues that his "self," or soul, is separate from the body and more easily understood, asserting that the soul would persist without the body (Fowles, 1982, p. 1). By engaging with Cartesian ontology, Fowles invites readers to explore existential concerns, questioning whether fictional characters can exist independently of their creators and how the distinction between real and fictional existence is drawn. Given that Menippean texts aim to stimulate inquiry rather than provide definitive answers, *Mantissa* leaves readers with numerous unresolved questions.

Moreover, the novel engages in a dialogical relationship with Shakespeare's *A Midsummer Night's Dream* (Fowles, 1982, p. 7) and subtly alludes to Flann O'Brien's works, which are "slightly adapted" (Fowles, 1982, p. 157). Fowles employs a quintessential Menippean technique by borrowing and intentionally misquoting various texts. A crucial moment regarding intertextuality arises when Dr. Delfie acknowledges the novel's Menippean origins, referring to it as "an interesting little contemporary variation on an ancient theme" (Fowles, 1982, p. 66). This "ancient theme" relates to Menippean satire, primarily characterized by learned discourse during the Renaissance.

'I thought at least you'd have the sense to consult a few classical texts for a start.' Her finger traces obsessively up and down the swan's neck of the golden-armed lyre. 'it's so unfair. I'm not a prig. And humiliating. If my wretched family gets to hear about it.' Her voice grows increasingly hurt. 'They think it's all a huge joke, anyway. Just because I thought I was clever drawing love poetry when we picked lots in the beginning. Then getting stuck with the whole of fiction as well. I have to work ten times as hard as all the rest of them put together.' She broods over her wrongs. 'of course the whole genre is in a mess.' (Fowles, 1982, p. 66)

The direct reference to the classical text or the definition of the novel as a huge joke or a mess underlines the Menippean (self-)parody in the text.

As counterparts to the codes of normality which are created by official ideologies, mental abnormalities are widely used in *Mantissa* as in other Menippean texts. Indeed, the whole book is set on the mental processes of Miles and the story revolves around the abnormal functioning of his mind. The reader never finds out what really happens in the novel because it is never clear whether the events described are real or just the fantasies of the author/narrator. There is an ongoing implication that the events in the novel are happening only in Miles's mind, but at the same time this implication is continuously withdrawn. Thus, the reader can never be sure to what extent the events presented are really happening or being imagined. This undecidability or amorph texture of the narrative keeps bringing the reader back to the central question of the novel: where should the line be drawn between fact and fiction? Besides, the Menippean attitude is known to tumble down the hierarchies between the constructed binary opposition of sanity and madness - former one placed higher than the latter. It questions the definitions of madness and sanity suggesting that these classifications are constructed only to serve the official ideology of the time.

Metafictional qualities of the text intensify the carnivalesque quality of the novel. At the very beginning, when the narrator wakes up and asks the doctor how long he had been there, she answers: "Just a few pages" (Fowles, 1982, p. 14). Seeing that he is confused, she ironically explains that she is testing his sense of reality. Apparently, Fowles likes to play with the effect of reality and fictionality and to cross and violate the boundaries between the two. This playful attitude continues throughout the novel. Yet the most important reference to the metafictionality of the text comes at the end of the novel. After the prolonged argument between Dr. Delfie and the narrator/author Miles, after they insult each other for pages, they decide to make peace which is followed by a surreal love making scene. During the love making, absurd shapes start to appear in the room and then the room turns out to be a glass box with an audience watching them (Fowles, 1982, p. 156). The audience around the glass box points to the readers that are reading the text at the very same moment. By including such a scene in his narrative, Fowles aims to emphasize the self-referential nature of his narrative.

Slum elements are also very widely used in the novel which is characterized by a grotesque profanity. Accompanied by a scientific seriousness, the two create even more absurdity. The scientific discourse intermingles with the lowly slum discourse creating an oxymoron. The novel also has graphic representations of nudity, eroticism/pornography. Fowles' real intention in composing such an absurd medley of the slum and the serious, is highlighting that the "ego has lost in a conflict with your superego, which has decided to repress it - to censor it. All Nurse and I wish to do is to enlist the aid of the third component in your psyche, the id. Your id is that flaccid member pressed against my posterior. It is potentially your best friend" (Fowles, 1982, p. 26). Apparently, by representing id as one's best friend, Fowles breaks the binary opposition between the body and the mind, the instincts and the reason. By pointing to id in such a way, he tries to remind his readers of the other half of

humanity that modern man prefers to repress. Doing so, he emphasizes the carnivalesque revaluation of the Dionysian faculties of humanity, the body and the instincts. At the very end of the novel the reader is left one more time in a state of indefiniteness with the indication that the narrator of the story has been in a kind of trance and that everything has been happening in his mind. This is a typical carnivalesque ending and the Menippean influence is emphasized one more time by ending the novel with a reference to Flann O'Brien and his cuckoo clock. Only when the reader comes across this reference, s/he makes sense of another reference at the very beginning of the novel about a clock hanging on the wall:

It hung on the wall behind him, near the corner to his left, an absurdly fussy and overornamented Swiss cuckoo clock, with an alpine gable and a small host of obscure shapes, peasants, cows, alpenhorns, edelweiss, heaven knows what else, carved on every available brown wooden surface. 'It was left us by a previous patient. An Irish gentleman. We thought it added a human touch.' (Fowles, 1982, p. 11)

The clock here represents the process of change and the absurdity of the passage of time without taking us anywhere. On the other hand, representing O'Brien as a madman who stayed at the same clinique contributes to the subversion of the predetermined line drawn between the concepts of sanity and madness. Reducing authorship to a version of madness is another attempt to erase the distance and hierarchy between the reader as a passive receiver and the author as the divine creator. Fowles, here, tries to undermine the myth of high art and the image of artist as a superhuman. Instead of pointlessly trying to take his art to the top level, he tries to level the top and undermine the discourses of high art. As Tarbox also suggests, "Mantissa is a strategy to undermine the hyperintellectualization of literature by exposing its underside and reminding readers that it is a sometimes shady business surrounded by complex ethical problems" (1988, p. 131). The last thing to be pointed out about this specific reference is that these two Menippean satirists, as nonconventional voices cracking out of the mainstream discourses are doomed to be labeled as madmen and locked up in a hospital or out of the society.

Considering all these Menippean traits *Mantissa* employs and the unusual approach it takes towards fiction-writing and authorial authority, the novel can be considered as a manifesto of literary anarchy. The reader cannot even decide whether or not the narrative is Miles's inner dialogue. The narrative is true to its Menippean roots with its indefinite, complicated, parodic, playful and multilayered texture. It is the breaking of all the rules of fiction-writing. However, all these seemingly negative traits are indeed enriching and liberating for both the characters in the novel and the reader. The reference to Miles's being a novelist contributes to the metafictionality of the novel and the reference to Greece is very meaningful with respect to the Menippean satire's Greek roots.

5. CONCLUSION

To conclude, Menippean satire as defined by An Chi Wang as a “debate form, derived from an ancient Greek genre, the Socratic dialogue, in which no truth is absolute and no issue is expected to be resolved once and for all” (1995, p. 6). Weinbrot, on the other hand, focuses on the fact that “Menippean satire is a kind of satire that uses at least two different languages, genres, tones, or cultural or historical periods to combat a false and threatening orthodoxy” (2005, p. xi). Carter Kaplan defines it as “the shock of the familiar” (2000, p. 30) while Dustin Griffin highlights the genre’s “carnavalesque” traits taking Bakhtin as his guide (1994, p. 113). None of the definitions that have been offered by these critics can be considered to be totally right or wrong but it is an evolving and elusive narrative form. Due to the genre’s liability to change, adapt and digress, in the attempts to propose a definition based on what it is, there has always been a left out. What this study suggests to handle this problem is to change the focus from what the genre is to what it does while attempting to develop a more relevant definition. In this context, what Menippean satire aims to do is simply to highlight the incongruities of humanity through a cynical perspective and to represent these incongruities in a carnival-like universe. Briefly, it is cynical in theme and carnivalesque in form. This study aims to exemplify and examine the genre in the light of this new focus in one of its contemporary representatives, namely, John Fowles. The thematic cynicism of the genre is exposed as rejection and testing of absolutes, parody, comicality and anti-didacticism are the most prominent tools in this. In his investigation of the genre Keith Brooker takes this attitude as “a skepticism toward any mode of investigation that would present itself as having a special access to the Truth, whether that mode involve art, philosophy, sex, or anything else” (1995, p. 27). He suggests that as the genre “mocks the pretensions of scientists, philosophers, and theologians to be able to know the Truth, it also suggests that the authors of the fictional texts don’t have all the answers, either” (1995, p. 65). Therefore everything the genre offers is an “assault on monologism, mastery, and authoritarianism” of “scientific, religious, secular, and literary authority” including that of the author (1995, p. 105). The carnivalesque texture of the genre is created by numerous formal tools that both create a chaotic carnival atmosphere and contribute to the cynical attitude. This carnival atmosphere is created by the medley of various discourses and genres in the first place, enabling a transgeneric and multi voiced texture. According to Brooker, this is the main reason of the genre’s seeming meaninglessness and incoherence (1995, p. 101). However, this seeming negativity “serves a positive function, contributing to the powerful critique of mastery and monologism” (1995, p. 120). The meddling in the genre contributes to the digressive, loose and elusive narrative structure and enables a carnivalesque playfulness which “asserts and then denies; holds up high, then tears down” (Milowicki, Wilson, 2002, p. 302). Another carnivalesque tool that creates playfulness is fantasticality and especially the quest motif in the sense that it leads the readers to re-evaluate certain values through fantastic scenes with a new outlook. The same kinds of re-evaluations are also triggered by the use of slum and grotesque elements and psychological abnormalities. These elements turn the familiar world upside down and lead the readers to question their deepest beliefs. The most outstanding carnivalesque characteristic of the

genre, however, is its being free of all formal necessities. Due to the genre's inventive, experimental and inclusive nature, any kind of formal tool can be used to create the carnival atmosphere enabling the freedom of a carnival in the genre. Menippean satire owes these characteristics to the time period it was born in and as An-Chi Wang suggests it was the most adequate expression of the characteristics of the epoch; it was formed in an epoch when national legend was in decay and ethical norms were being destroyed, in an epoch of intense struggle among numerous religious and philosophical schools and movements. However, after the turmoil of the Hellenistic period - when all the preestablished classical values were buried into ground – died away, the genre also faded away from the literary scene. Yet it has kept reemerging in the following centuries in historical moments of crisis when conventional values are challenged. Furthermore, the genre not only reemerged but also renewed itself each time as indicated by Howard Weinbrot (2005, p. xii).

This study proposes that John Fowles can be regarded as a modern representative of the Menippean genre. Fowles' worldview, his use of literary devices and techniques, and his references to other Menippean satirists such as Flann O'Brien, Laurence Sterne, and Lewis Carroll, position him as a significant figure within the Menippean tradition. As Kerry McSweeney suggests, "Fowles insists that there are no intervening gods, no absolute truth or reality, and that any Weltanschauung – social, cultural, intellectual, religious, aesthetic – that says there are and consequently gives man a feeling of security and certainty is inimical to authentic human existence," which is an inextricable characteristic of the Menippean perspective (1983, p. 106). In accordance with the Menippean self-parody, he calls "attention to himself and his own god-like powers within the novel's universe, and then subverting those powers by denying himself the ability even to end his own story authoritatively" (Neary, 1992, p. 174). James Aubrey highlights his "resistance to fixed ideas" which is also very characteristic of the Menippean genre (1991, 32). The Menippean notion of inseparability between factuality and fictiveness is clearly shared by Fowles as seen in a letter he wrote to Jo Jones in September 15, 1980: "I don't see how the 'lies' we write and the 'lies' we live can or should be separated" (qtd. in Warburton, 2004, p. ix). None of the Fowles critics mentioned here have approached his novels through a Menippean perspective. However, all the characteristics they point out intermingle with the Menippean characteristics that Fowles employs. In Fowles' novels, every ideology or worldview is subject to satire, parody, and representation on an equal footing, a hallmark of Menippean satire that liberates the reader from authorial constraints. These and other features are evident in Fowles' novel *Mantissa*. Consequently, Fowles can be regarded as a distinctive practitioner of the Menippean genre, not only employing its core characteristics but also contributing to its evolution by adapting Menippean techniques in a uniquely innovative manner.

Statement of Research and Publication Ethics

In all processes of the article, the principles of research and publication ethics of the Manisa Celal Bayar Üniversitesi Journal of Social Sciences were followed.

Contribution Rates of Authors to the Article

The entire article was written by the author.

Declaration of Interest

The author has no conflict of interest with any person or organization.

REFERENCES

- Aubrey, James R (1991). *John Fowles: A Reference Companion*. New York: Greenwood Press.
- Bakhtin, Mikhail (2006). *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- (1984). *Rabelais and His World*. Bloomington: Indiana University Press.
- Berman, Marshall (1983). *All That is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity*. London: Verso.
- Bewes, Timothy (1997). *Cynicism and Postmodernity*. London: Verso.
- Bocock, Robert (2005). "The Cultural Formations of Modern Society". *Formations of Modernity*. Stuart Hall and Bram Gieben (eds.). Cambridge: Polity Press. pp. 229-274.
- Brooker, Keith (1991). *Flann O'Brien Bakhtin and Menippean Satire*. Syracuse: Syracuse University Press, 1995.
- Cooper, Pamela (1991). *The Fictions of John Fowles. Power, Creativity, Femininity*. Ottawa, Paris: University of Ottawa Press.
- Çakar, Emre (2023). "Alienation and Grotesque in Flannery O'Conner's *Wise Blood* and Oğuz atay's *Tutunamayanlar*". *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, 57, pp. 109-117.
- Dentith, Simon (1996). *Bakhtinian Thought: An Introductory Reader*. London: Routledge.
- Dudley, Donald R (1937). *A History of Cynicism: From Diogenes to 6th Century A.D.* London: Methuen.
- Foster, Thomas C (1994). *Understanding John Fowles*. South Carolina: University of South Carolina Press.
- Fowles, John (1982). *Mantissa*. Boston: Little, Brown and Company.
- Giddens, Anthony (1997). *Sociology*. Cambridge, Polity Press.
- Gotts, Ian (1985). "Fowles's Mantissa: Funfair in Another Village". *Critique*, 26, pp. 81-92.
- Griffin, Dustin (1994). *Satire: A Critical Reintroduction*. Kentucky: U P of Kentucky.
- Gutzwiller, Kathryn (2007). *A Guide To Hellenistic Literature*. Oxford: Blackwell.
- Kaplan, Carter (2000). *Critical Synoptics: Menippean Satire and the Analysis of Intellectual Mythology*. Madison: Fairleigh Dickinson University Press.

- Kristeva, Julia (1980). *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. New York: Columbia University Press.
- Mayer, Ronald (2005). "The Early Empire: AD 14-68". *A Companion to Latin Literature*. Stephen Harrison(ed). Oxford: Blackwell.
- McSweeney, Kerry (1983). *Four Contemporary Novelists: Angus Wilson, Brian Moore, John Fowles, V.S Naipaul.* , London: McGill-Queen's University Press.
- Milowicki, Edward J. and Robert Rawdon Wilson (2002). "A Measure for Menippean Discourse:The Example of Shakespeare". *Poetics Today* 23:2, pp.291-326.
- Neary, John (1992). *Something and Nothingness: The Fiction of John Updike and John Fowles*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Relihan, Joel (1993). *Ancient Menippean Satire*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Salami, Mahmoud (1992). *John Fowles's Fiction and the Poetics of Postmodernism*. Ruthenford: Fairleigh Dickinson University Press.
- Tarbox, Katherine (1988). *The Art of John Fowles*. London: The University of Georgia Press.
- Tóth, Tibor (2008). "Re-Reading the Reforgotten Text: John Fowles' Mantissa". *Eger Journal of English Studies*, VIII, pp. 51–73.
- Wang, An-chi (1995). *Gulliver's Travels and Ching-hua yuan Revisited: A Menippean Approach*. New York: Peter Lang.
- Warburton, Eileen (2004). *John Fowles A Life in Two Worlds*. London: Viking.
- Weinbrot, Howard D (2005). *Menippean Satire Reconsidered from Antiquity to the Eighteenth Century*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Wilson III, Raymond J (1990). "Fowles's Allegory of Literary Invention: Mantissa and Contemporary Theory." *Twentieth Century Literature*, 36:1, pp. 61-72.

Alaşehir St. Jean Ören Yerindeki Karamanlıca Yazıtlar¹

İnci Türkoğlu²

ÖZET

Eski Çağda Philadelphia adıyla bilinen Manisa İli Alaşehir İlçesinde bulunan St. Jean Ören Yeri, Havari Yuhanna'ya ithaf edilmiş bir kiliseye ait kalıntıları barındırır. Bu alanda Alaşehir ve çevresinde ele geçen kimi arkeolojik malzemeler de saklanmakta ve teşhir edilmektedir. Ören yerinde yaptığımız düzenleme ve belgeleme çalışmaları sırasında tespit ettiğimiz Karamanlıca yazıtlar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Kurtuluş Savaşı sonunda kenti yakarak kaçan bu Rumlar hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Söz konusu yazıtların çoğu mezar taşı olup Alaşehirliler Rumlar üzerine ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alaşehir, Philadelphia, Karamanlıca, St. Jean Ören Yeri

Karamanlidika Inscriptions at St. John's Church in Alaşehir

ABSTRACT

Alaşehir district in Manisa province was known as Philadelphia in Antiquity and St. John's Church actually houses the remains of a church dedicated to St. John the Theologian. The church premises also house archaeological objects from Alaşehir and environs. In the course of our arrangement and documentation work at St. John's Church we identified Karamanlidika inscriptions, which constitute the scope of this study. Not much is known about the Rums [Ottoman Greeks], who burnt the city down and fled at the end of the National War of Independence. Most of the inscriptions presented here are on tombstones and cast light onto the Rums of Alaşehir.

Keywords: Alaşehir, Philadelphia, Karamanlidika, St. John's Church

¹ Bu çalışma Koç Üniversitesi Suna – İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) tarafından 2023 yılında KU AKMED 2023/P.1070 proje numarasıyla desteklenmiştir. Desteği için AKMED'e teşekkürü borç biliriz. Ayrıca çalışma iznini veren Manisa Müzesi Müdürlüğüne ve çalışmanın her aşamasında destek ve yardımlarını esirgemeyen St. Jean Ören Yeri görevlilerine teşekkür ederiz.

² inciturkoglu@hotmail.com, Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İTBF, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Denizli, ORCID: 0000-0003-1865-7708.

1. GİRİŞ

Manisa Müze Müdürlüğüne bağlı Alaşehir St. Jean Ören Yerinde 2023 yılında başlattığımız belgeleme çalışmaları ile Agios Ioannis Kilisesine ait mimari kalıntıların yanı sıra ören yerinde muhafaza edilen çok sayıda taş eser de belgelenmiştir. Alanda muhafaza edilen taş eserler içinde Yunanca alfabeli yazıtlı bazı eserler yer almaktadır. Bu eserlerden çok azındaki yazıt Yunanca dilinde, çoğu ise Karamanlıca denilen Yunan harfleriyle yazılı Türkçedir. Burada verilen yazıtlar kısmen veya tamamen okunabilenlerdir. Tahribat nedeniyle okunamayan ve dolayısıyla Yunanca veya Karamanlıca olduğu anlaşılamayan eserler de mevcuttur.

Karamanlıca denilen ve Yunan harfleriyle yazılan Türkçe metinlerin sahibi, Ortodoks Hristiyanlardır. Bilhassa Karaman ve Kapadokya yöresinde çok yoğun şekilde karşımıza çıkan bu “dil”de gazete ve kitap formatında matbu eserler de çok sayıda günümüze ulaşmıştır. Bu dili konuşup yazanlara Karamanlı denmektedir ve Büyük Mübadele ile Yunanistan’a gönderilmeleri sonucu 1930’lardan sonra Karamanlıca metinlere rastlanmamaktadır. Karamanlıların, Anadolu’nun Türklerin egemenliğine geçmesiyle Türkleşmiş yerli Hristiyanlar mı yoksa Hristiyanlaşmış Türkler mi olduğu konusunda çeşitli değerlendirmeler bulunsa da yaygın kabul gören kesin bir kanaat bulunmamaktadır (Kılıçarslan, 2013, s. 55-56).

Alaşehir ilçesinin antik dönemdeki adı Philadelphia’dır ve MÖ 2. yüzyıl ortalarında Pergamon kralı Attalos II Philadelphos tarafından kurulduğu ve adını ondan aldığı kabul edilmektedir. Kuruluşundan itibaren Yunanca konuşan bir nüfus barındıran yerleşim bu ismini Türk egemenliği altında da ta ki Kurtuluş Savaşı sonunda (4-5 Eylül 1922) yerli Rumların şehri yakarak kaçmasına kadar korumuştur. Dolayısıyla bugün Alaşehir’de yaşayan Rumlara dair izler yok denecek kadar azdır. Bu cemaate dair bilgilerimiz, Osmanlı arşivleri haricinde, seyyahların anlatımlarına ve burada sunulan birkaç esere dayanmaktadır.

Philadelphia antik kentinin adının 13. yüzyıl başlarında Alaşehir’e dönüşmüş olduğu, İbn Bîbî’nin *Selçukname*’sinden anlaşılmaktadır (107 [s.136]). 11. yüzyıl sonlarından itibaren bölgeye Türklerin gelişiyle kent defalarca el değiştirmiş olmasına karşın tam olarak Osmanlı egemenliğine geçişi 1390 yılında Yıldırım Bayezid zamanında olmuştur. Batı Anadolu’da Türklerin eline geçen son Bizans kalesi olarak bilinen kent, Bizans dönemi boyunca İstanbul’la karşılaştırılacak derece büyük olarak zikredilmektedir³. Bir sonraki önemli seyyah Osmanlı gezgini Evliya Çelebi’dir (II, 9/31-32). Evliya’ya göre şehir dağ eteğinde yuvarlak bir kaledir, beş kapısı ve 24 mahallesi vardır ancak Evliya ahalinin Rum unsuru hakkında bilgi vermez.

1760’ların başında kenti ziyaret eden R. Chandler (1776, vol.1 s. 249), metropolit kentte bulunmadığından *proto-papas* [birinci papaz] ile görüşür. Saray denilen kerpiç bir yapıda ikamet eden bu *proto-papas* Yunanca bilmediği için seyyahımız Türkçe tercüman bulmak

³ Örneğin bkz. Katalan birliklerin tarihçisi Muntaner, bölüm 205, s. 414.

durumunda kalır. Naklettiğine göre çoğu harabe halinde 24 kiliseleri vardır ve yalnızca altısı aktiftir. Rum cemaati 300 hane kadardır ve Müslüman Türklerle iyi geçinmektedir. Din adamları ve cemaat üyeleri Yunancayı az bilmektedir.

V. J. Arundell (1828, s. 169-170) 1826 yılı Paskalya haftası başında “Palm Sunday” günü kente gelmiş ve Sarayköy’de tanışmış olduğu piskopos ile birlikte ayine katılmıştır. Öğrenip naklettiğine göre şehirde 3000 Türk hane, 300 Rum hane vardır ve Müslüman nüfus azalmakta Rum nüfus artmaktadır. Arundell, piskoposun çok güzel Yunanca konuştuğunu bildirir.

Thomas Allom’un gravürlerine eşlik eden Rev. R. Walsh’un metinlerinde büyük çoğunluğu kullanımda olmayan 25 kiliseye sahip cemaatin sayısı 1800 kişi kadardır (Allom ve Walsh, 1838, vol.1 s.72 (plate 71). Yalnızca beş kilisede her hafta düzenli ayin yapılmaktadır.

Charles Texier (1862, liv.IV s. 270) kendinden öncekileri yinelemekle birlikte Rum kiliselerinden dördünün adını verir: Panagia, Saint Dimitri, Saint Théodore ve Saint Michel. Cemaatin sayısı 3000 kişi kadardır.

1831 nüfus sayımına göre Alaşehir’de 6374 Müslüman ve 911 reaya vardı (Karpaz 1985, s.111). 1881/82-93 sayımında 25738 Müslüman, 2540 Rum, 18 Ermeni, 27 Yahudi kayıtlı (Karpaz 1985, s.122-123) iken 1914 sayımı 33467 Müslüman, 3359 Rum, 17 Ermeni, 1 Süryani kayıtlıdır (Karpaz 1985, s.174). Bu sayılardan da Alaşehir’in nüfusunun çoğunluğunun Müslüman, Müslüman nüfusun onda biri sayıda Rum bulunduğu kabaca söylenebilir. Bu durumda seyyahların verdiği sayılar gerçeğe yakın görünmektedir. Ayrıca seyyahların bahsettiği gibi Rumların Rumca bilenlerinin sayıca az olduğu St. Jean Ören Yerindeki Karamanlıca yazıtlarda yalnızca bazı dini tabirlerin Yunanca olmasıyla da desteklenmektedir denilebilir.

Alaşehir, 24 Haziran 1920 günü Yunan ordusunca işgal edilmiş ve bu işgal 4 Eylül 1922 günü başlayan yangın sonucu 5 Eylül 1922 günü Türk ordusunun yanan kenti kurtarmasıyla sona ermiştir. Yerli Rumlar tamamen Yunan ordusuyla birlikte kaçmış, geriye nüfusu çok azalmış, yanmış bir kent kalmıştır. Kentte Cumhuriyetin ilk yıllarında kadastro ve imar planı çalışmaları yapılmış ve ızgara planlı yeni bir kent inşa edilmiş olup eski yapı sayısı çok azdır (üç cami, bir han, bir hamam, birkaç hazire kalmışken sivil yapı yok denilebilir).

2. BULGULAR

Aşağıda ayrıntılı kataloğu verilen 12 adet yazıtta tespit edildiğine göre Alaşehirli Rumların kullandığı Yunan harflerinin Türkçe ses karşılıkları şunlardır:

Tablo 1. Alaşehir St. Jean Ören Yerindeki Karamanlıca yazıtlara göre Yunanca harflerin Türkçe ses karşılıkları

Yunanca harf	Türkçe ses karşılığı	Yunanca harf	Türkçe ses karşılığı
A	A	Π	P, B

Yunanca harf	Türkçe ses karşılığı	Yunanca harf	Türkçe ses karşılığı
B	V	P	R
Γ	G, Y, Ğ	Σ	S, Ş
Δ	D	T	T, D
E	E	Υ	İ
Z	Z	Φ	F
H	E, I	X	H
Θ	T	Ψ	P, V
I	I, İ	Ω	O
K	K, G	ΟΥ, Ὠ	U, Ü, UY
L	L	Λ	Y
M	M	ΤΣ, ΤΖ	Ç, C
N	N	ΤΖ, ΔΖ	C
Ξ	KS	Ξ	Z
O	O, Ö	ΙΟ	Ö
		λ	L, A

Yazım hataları ve konuşulduğu gibi yazma yaygın şekilde görülmektedir. Harfleri kazıyan ustaların okuma-yazması olmaması söz konusu olabilir. Örneğin Kat. no. 7’de □ biçiminde görülen harfin ses değerinin E olduğu düşünülmektedir çünkü köşeli E harfi diğer yerlerde kullanılırken iki yerde orta çubuğun eksik kaldığını düşündüren köşeli L şekli kullanılmıştır. Ψ harfinin Türkçede P veya V sesi yerine kullanılmış olabileceği ancak halk arasında “zevce” kelimesinin “zepce” şeklinde bozulmuş olabileceği düşünülmüştür.

Bilhassa Kat. no. 2 ve 5 yazıtlarında kullanılan yazı üslubu hem süslü hem de ilgi çekicidir. λ harfi hem A hem de Λ yerine kullanılmış ancak bazı yerlerde Λ, L yerine de kullanılmıştır. Aynı yazıt içinde hem C hem de Σ, S harfi yerine kullanılmıştır. Benzer bir yazı karakterine sahip örnek olarak İstanbul Balıklı Rum Manastırı avlusunda bulunan Lazaros’un mezar taşı zikredilebilir (Ekin, 2017, 227-228 fot. 3). Ancak Lazaros’un mezar taşında sigma harfi, Alaşehir örneklerinden farklı olarak yalnızca C biçimlidir.

“Vefat” sözcüğü için “mefat” şeklinde bir kullanım Kat. no. 7 satır 7’nin başında tespit edilmiştir. Bugün de Alaşehir’de bu şekilde kullanım devam etmektedir. Ne olduğu tam anlaşılamayan bazı kelimeler de söz konusudur; örneğin, sava (Kat. no. 1), mersancı (Kat. no. 2), sınıım (Kat. No. 4), fiva (Kat. No. 5).

Onomastik açıdan bakınca bu yazıtlarda okunabilen şahıs isimleri şunlardır: Muşlu Sarkis (Kat. no. 1), Stavris (Kat. No. 2), Siner, Dimitri, Panagiota/Panayota (Kat. no. 3), Usta Vasil, Dimit[ri] (Kat. no. 4), Hacı Theologos Georgios/Yorgos (Kat. No. 5), Athanasios (Kat. no. 6), Rumelli Baba Sergios/Seryos Kostantinupoli, Mari-- (Kat. no. 7)'dir.

3. SONUÇ

Bu çalışma ile Türkiye'deki Karamanlıca yazıtlar korpusuna katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Burada sunulan yazıtlar Alaşehirli "Rumlar"dan günümüze ulaşan az sayıdaki materyal kalıntıları oluşturmaktadır. Eserlerin tamamı mezar taşı olarak değerlendirilebilir. Yalnızca 5 no.lu yazıtta kentin ismi Alaşehir olarak geçmektedir ve bu da Rumların da kenti bugünkü ismiyle andığına işaretler. Ören yerinde korunan 1879 tarihli Yunanca bir yazıtta (SJ-39) ise Philadelpheia olarak geçmektedir.

Yazı karakteri olarak 2 ve 5 no.lu yazıtlar süslü ve değişik bir üsluba sahipken, 9 no.lu yazıtta el yazısı ve küçük harfler tercih edilmiş, diğer tüm yazıtlarda ise büyük harfler kullanılmıştır. 1 ve 6 no.lu yazıtlar çok yüzeysel işlenmiş olup zor seçilmektedir. Harfler genelde baton tipte, tırnaksızdır ve kazıma yöntemiyle işlenmiştir.

1 no.lu yazıt devşirme bir korniş parçası üzerine işlenmiştir. Yazıtlardan 2, 3, 4, 5, 6, 11 ve 12 no.lu örneklerde bezeme görülmektedir. Ancak eserlerin neredeyse hepsi parça halinde korunduğundan diğerlerinin bezemesiz olduğunu söylemek hatalı olabilecektir.

Bu yazıtlar Alaşehirli Rumlar ya da Hristiyanlar hakkındaki nadir materyal bulgulardır. Yeni yazıtlar ele geçip okundukça, Philadelphia/Alaşehir Rumları hakkında daha fazla bilgi edinilecek ve Alaşehir'in bu az bilinen dönemi hakkında daha fazla bilgi sahibi olunacaktır.

KATALOG

Ligatürler mümkün olan yerde çizilmiş, mümkün olmayan yerlerde alt çizgi ile belirtilmiştir. Görseller yazara aittir.

Kat. No. 1

Eser no: SJ-3
Eser Adı: Korniş parçası / Mezar taşı
Malzeme: Kireçtaşı
Ebatlar: 54x100x26 cm

Tanımı:

Üstte haç, üst kısmı eksik. Ortada altı satır Ermenice yazıt, oldukça silik, zor seçiliyor; ancak son satırında Abril (Nisan ayı) okunabilmiştir. Altında 1902 tarihi. Alt yarıda Yunan harfleriyle Türkçe metin.

Harf Yüksekliği: Ermenice 3 cm; Karamanlıca 2,5 cm

Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
1: 1902	1: 1902
2: ANTZAKAΔEMΠΙΑΣ	2: ANCA KADEM BAS

3: THM KIPK ΓΙΑΣΙΜΑ	3: TIM KIRK YAŞIMA
4: ΚΑ-ΔΑΣΙΜΣΑΒΑΚΟΙ	4: ΚΑ[R]ΔΑΪΜ ΣΑΒΑ ΚΟΥ
5: ΔΗ ΜΕΖΑΡΤΑΣΗ	5: ΔΙ ΜΕΖΑΡΤΑΪ
6: ΜΑ ΜΩΣΛΩ	6: ΜΑ ΜΟΥΣΛΟΥ
7: ΣΑΡΚΙΣ ΑΠΙΡΛΙΩ 7	7: ΣΑΡΚΙΣ ΝΙΣΑΝ'ΙΝ 7'ΣΙ

Kat. no. 1 Korniş parçası, Muşlu Sarkis'in mezar taşı (SJ-3)



Kat. No. 2

Eser no:

SJ-29

Eser Adı:

Mezar taşı parçaları

Malzeme:

Mermer

Ebatlar:

SJ-29A: 33x21x8 cm

SJ-29B: 29x45x8 cm

SJ-29C: 33x29x8 cm

SJ-29D: 32x21x8 cm

Harf Yüksekliği:

Alt bordür 2,5 cm. Ana metin 3,5 cm

Tanımı:

Daha önce sadece B parçası kayıtlı iken ören yerinde yapılan düzenleme çalışmaları sırasında üç parçanın daha bununla uyduğu tespit edilmiştir. • işareti yazıtta üst üste üç nokta şeklinde kelimeler arasında kullanılmıştır. Ana metinde kullanılan yazı stili çok süslüdür ve ilginç şekilde A ve Λ harfleri aynı şekilde küçük λ biçiminde yazılmıştır. Sigma C biçimlidir. Epsilon oval biçimlidir. Genitivus eki OY, Ϝ biçimli ligatürdür. Kat. no. 5'deki yazıt ile aynı karakterli yazı biçimi kullanılmıştır.

Parça no:	Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
A: Plakaya ait sağ alt köşe; altta Yunan harfli yazı parçası	—ΠΕΓ ΟΓΛϜ	--BEY OĞLU
B: Plakaya ait sol alt köşe; üzerinde üzümlü asma dalı bordürü, ayaklı bir kap kabartması ile Yunan harfli yazı bulunan plaka parçası	ΧΕΙΡ ΚΥΡΙϜ ΣΤΑΥΡΗ	BAY STAVRİS'İN ELİYLE
C: Plakaya ait sol üst parça; solda üzümlü asma dalı bordürü, sağ alanda Yunan harfli yazı	1: ---H--- •E--- 2: ΕΙΛΙΚ•ΦΛΖΙΛΕ— 3: ΙΤΖΛΤ•ΕΤΕΝ— 4: ΚΛΠΙΝΕ•Ν— 5: ΜΕΤ•ΟΚϜλ•Γ— 6: ΜΕΤΛΗ•ΓΙΛ— 7: ---	1: ---- 2: İYİLİK FAZİLE-- 3: İCAT EDEN-- 4: KABRİNE N--- 5: MET OKUYA-- 6: METLİ YA— 7: ---
D: Plakaya ait sağ üst parça; sağda üzümlü asma dalı bordürü, solda Yunan harfli yazı	1: -ΖΛΡ•ΕΤΕΝ-[ΡΛΧ?] - 2: -ΕΦΛΤ•ΕΤΕΝ•ΡΛΧ 3: -Η•ΜΕΡCΛΝΤΖΙ• 4: -ΡΤΙϜ• 15	1: --ZAR EDEN— 2: --[V]EFAT EDEN RAH 3: --H MERSANCI 4: --[MA]RT'İN 15'İ

Kat. no. 2 yazıt parçaları (SJ-29)

Kat. no. 2 ayrıntı (SJ-29C)



Kat. No. 3

Eser no: SJ-34
Eser Adı: Mezar taşı parçası
Malzeme: Mermer
Ebatlar: 47x49x8 cm
Harf Yüksekliği: 2,5 cm.

Tanımı:

Sekiz kollu iki yıldız arasında haç motifi ve altı satır Rumca alfabe ile yazılmış Türkçe yazıt korunmuştur. Alt kısmı eksiktir.

Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
1: ΠΟΝΤΑ ΣΥΝΕΡ ΟΓΛΟ	1: BUNDA SİNER OĞLU
2: ΔΙΜΙΤΡΙ ΚΕΡΙΜΕΣΙ	2: DİMİTRİ KERİMESİ
3: ΠΑΝΑΪΟΤΑΝΗΝ ΟΓΛΟ	3: PANAYOTANIN OĞLU
4: ΔΙΜΙΤΡΙ ΣΑΚΙΝ ΚΙΑ---	4: DİMİTRİ SAKİN ---
5: ΚΙΟ---ΑΧΙΜΤΖΟΝ ΤΟΑ	5: ----
6: ----	6: ----

Kat. no. 3 Dimitri'nin mezar taşı (SJ-34)



Kat. No. 4

Eser no:

SJ-37

Eser Adı:

Mezar taşı parçası

Malzeme:

Mermer

Ebatlar:

40x47x9 cm

Harf Yüksekliği:

Ana metin 2,5 cm. Yüzeysel ara yazı 1 cm

Tanımı:

18 Temmuz 1890 tarihli Vasil oğlu Dimit[ri]'in mezar taşı olup, üzerinde Rum alfabesi ile Türkçe altı satır yazı korunmuştur. 4-5-6. satırların arasında çok daha yüzeysel işlenmiş iki satır halinde bir yazıt daha bulunmaktadır.

Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
1. ---ΑΦ ΕΤΜΕΔΕΝ--- 2. --ΝΙΖ ΠΙΡ ΜΕΡΗΑΠΙΑ ΙΔΙ ΧΑΖ-- 3. ΛΟΚΜΑΝ ΟΛΣΑ ΣΥ ΔΕΡΔΙΜΕ ΤΖΑ 4. Ε ΠΪΛΪΝΜΑΖ ΣΙΝΙΜ ΓΙΡΜΙΑΛΤΗ 5. -- ΜΙΜΪΣΤΑΒΑΣΙΑ ΟΓΛΪ ΔΙΜΙΤ 6. 1890 ΙΪΛΙΪ 26 (keser ve testere? çizimleri)	1. ---AF ETMEDEN-- -- 2. --NİZ BİR MERHABA İDİ HAZ-- 3. LOKMAN OLSA ŞU DERDİME ÇA 4. -E BULUNMAZ SINIM YİRMİALTI 5. – MİM USTA VASİL OĞLU DİMİT 6. 1890 TEMMUZUN 26 (keser ve testere? çizimleri)
1. -ΔΖΕΛ ΚΕΛΜΙΣ ΒΑΤΑΝ ΝΑΖΛΗΜ ΠΙΑΝΑΤΑ ΜΟΥΧΕΙΓΙΑΤΑΙ 2. --ΡΑΤΧΓ--ΡΙΜΕΙΣΕΡΠΑΠΙ--ΚΑΛΠΙΖΙΓΙΑΙΔΙ	1. [E]CEL GELMİŞ VATAN NAZLIM? BANA DA ... 2. KALBİ ZİYA İDİ

Kat. no. 4 Usta Vasil oğlu Dimit[ri]'nin mezar taşı (SJ-37)



Kat. No. 5

Eser no:	SJ-40
Eser Adı:	Mezar taşı
Malzeme:	Mermer
Ebatlar:	134x82x5 cm
Harf Yüksekliği:	1,8 cm.

Tanımı:

Sağ ve alt kenarlar boyunca kırık ve eksikleri bulunan plaka, üstte perde motifleriyle taçlanan bir kemerin altında oval kartuş içinde Yunan alfabeli yazıt içermektedir. Altta ortada bir haçla taçlanan bitkisel motif, iki yanında mumlu birer şamdan yer alır. Kartuş içindeki süslü yazının en sonunda 1859 tarihi okunur. Ana metinde kullanılan yazı stili çok süslüdür ve A ve Λ harfleri aynı şekilde küçük λ'ya benzer biçimde yazılmıştır. Ancak bazı

yerlerde büyük lambda Λ biçimlidir; sigma ise çoğunlukla C, bazen Σ biçimlidir. Yoğun ligatür kullanımı dikkat çekmektedir.

Tarihte kullanılan Apilaiou ay adı, Antik Çağda Philadelphia'da da kullanılan Apellaios ay adını akla getirir⁴. Modern Yunancadaki ay adlarında bu ada rastlanmaz. Diğer yazıtlarda Apriliou geçmektedir ancak buradaki okuma kesindir. Takvimlerde Apellaios ayının Aralık ayına denk geldiği tespit edilmiştir⁵.

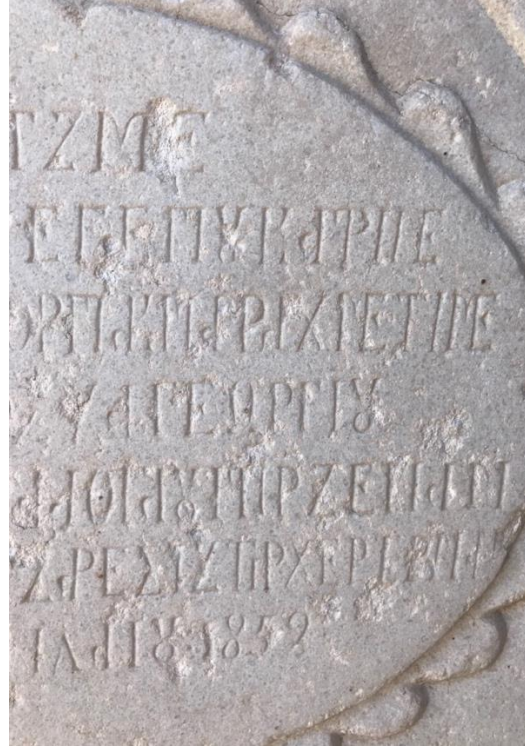
Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
1: ΚΕΛ ΚΕΤΖΜΕ	1: GEL GEÇME
2: ΓΙΛ ΛΤΕΜ ΝΑΖΛΡΕΓΛΕΠΣΚΛΠΡΙΜΕ	2: GIL ADEM NAZAR EYLE BU KABRİME
3: ΙCΜΙΜΕ ΦΙΒΛ ΕΓΛΕ ΟΡΠΙΛΚΜΛ ΡΛΧΜΕΤΙΜΕ	3: İSMİME FİVA? EYLE [H]OR BAKMA RAHMETİME
4: ΧΛΤΖΗΘΕΟΛΟΓΟ?ΓΕΩΡΓΙΣ	4: HACI THEOLOGOS? GEORGIU
5: ΛΝΙΛΙΡΤ?ΗΜΦΛΧ?ΛΗΒΛΛΟΙΛΣΠΙΡΖΕΠΛΜ	5: ANILIRDİM – ÖLÜP [B]İR--
6: ΙΟΛΣΜΓÖΡΕΝΤΖΛΝΤΖΛΡΕΣΙΖΤΙΡΧΕΡ-----	6: ÖLÜM GÖREN CAN ÇARESİZDİR HER ---
7: ΛΛΛCΕΧΗΡ 3? ΛΠΙΛΛΙΣ: 1859	7: ALAŞEHİR 3? ARALIK'IN 1859

Kat. no. 5 Hacı Theologos Yorgo'nun mezar taşı (SJ-40) genel görünümü

Kat. no. 5 Hacı Theologos Yorgo'nun mezar taşı (SJ-40) yazıttan ayrıntı

⁴ Petzl 2007, no. 1420b,28, no. 1562, no. 1616, no. 1908,8.

⁵ Jones 1934, s. 55; bu kaynak için Dr. Ioannis Papachristou'ya teşekkürlerimizi sunarız.



Kat. No. 6

Eser no: SJ-41
Eser Adı: Mezar taşı
Malzeme: Mermer
Ebatlar: 132x77x12 cm
Harf Yüksekliği: 2,5 cm.

Tanımı:

Üstte yuvarlak sonlanan bir mezar taşı. İki yan kenar boyunca yükselen birer yiv üstte omuz yaparak kemeri izler. Üst ortada ve kemer omuzlarında küçük birer volüt yapar. Yüzeysel kazınmış yazıt Rum harfleriyle Türkçedir.

Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
1. ΓΙΑ ΑΤΕΜ	1. YA ADEM
2. ΝΑΖΑΡ ΕΓΛΕ ΚΑΠΡΗ—	2. NAZAR EYLE KABRİ[ME]
3. ΟΛΙΟΥΜ ΓΑΦΙΛΤΗΡ ΤΕΤΑΡΕΚΣΙΖ ΑΒΛΑΝΜΑΝ	3. ÖLÜM GAFİLDİR
4. ΡΑΠΠΙΜΗΝ ΤΣΕΦΑΣΙΝΑ ΤΟΥΣΟΥΠΙ ΑΓΛΑΜΑΝ	TEDARİKSİZ AVLANMAN
5. ΡΑΧΜΕΤ ΕΙΛΕΓΙΝ ΤΖΑΡΕΣΙΖΤΗΡ ΧΕΡ ΤΕΡΜΑΝ	4. RABBİMİN CEFASINA DÜŞÜP AĞLAMAN

6. ΙΣΜΙΜ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΙΟΥΛΙΟΥ 27 1885	5. RAHMET EYLEYİN ÇARESİZDİR HER DERMAN 6. İSMİM ATHANASIOS TEMMUZ'UN 27'Sİ 1885
------------------------------------	---

Kat. no. 6 Athanasios'un mezar taşı (SJ-41)



Kat. No. 7

Eser no:

Eser Adı:

SJ-77

Mezar taşı parçaları

Malzeme:	Mermer
Ebatlar:	A: 28x20 cm
	B: 28x38 cm
	C: 28x44 cm
	Kal. 8 cm
Harf Yüksekliği:	2,5 cm.

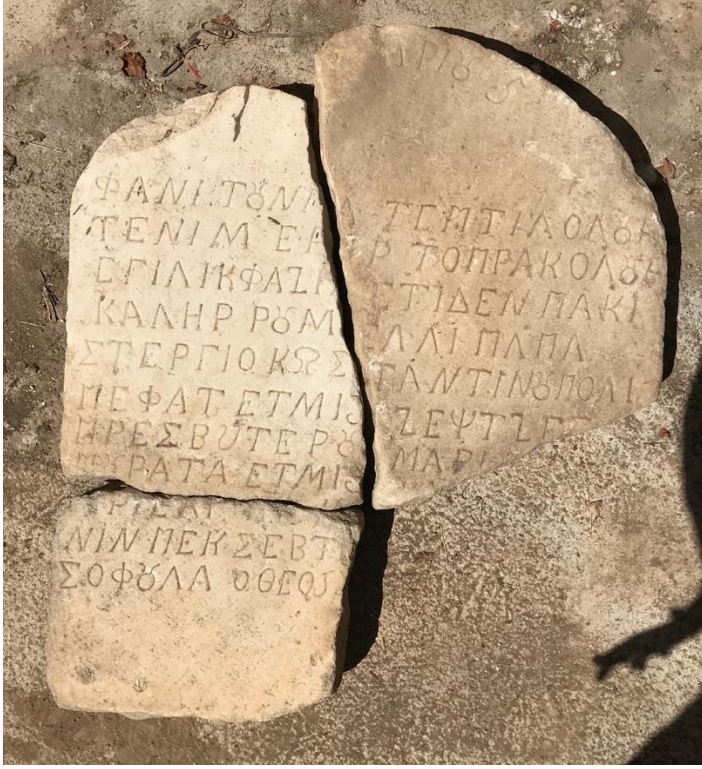
Tanımı:

Üste yuvarlak sonlanan bir mezar taşına ait üç parça; sol alt A; sol üst B; sağ üst C parçası. Yazıt Rum harfleriyle Türkçedir. Kelime sonuna gelen sigma harfi S'ye yakın biçimlidir. Genitivus eki OY, ligatür olarak kullanılmıştır. □ biçiminde görülen harfin ses değerinin E olduğu düşünülmektedir. Ψ harfinin Türkçede P veya V sesi yerine kullanılmış olabileceği düşünülmüştür. Son satırda “Tanrı Korusun” anlamında Yunanca “Sofoula o Theos” yazılıdır⁶.

Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
1: C'nin üst yuvarlağı boyunca,--[Π]ΡΙϚ 5	1: -[P]RIU 5
2: ΦΑΝΙ ΤΩΝΙ Α Τ ΠΤΙΑ ΟΛΩΡ	2: FANİ DÜNY A TEBDİL OLUR
3: ΤΕΝΙΜ ΕΡ -Ρ ΤΟΠΡΑΚ ΟΛΩΡ	3: TENİM ER [İ]R TOPRAK OLUR
4: □ ΓΙΑΙΚΦΑΖΙ -ΕΤΙΔΕΝ ΠΑΚΙ	4: İYİLİK FAZİ -ET İDEN BAKİ
5: ΚΑΛΗΡ ΡΩΜ ΕΛΛΙ ΠΑΠΑ	5: KALIR RUM ELLİ BABA
6: ΣΤΕΡΓΙΟ ΚΩΣ ΤΑΝΤΙΝΩΠΟΛΙ	6: STERYO KOS TANTİNUPOLİ
7: ΜΕΦΑΤ ΕΤΜΙΣ ΖΕΨΤΖΕ---	7: VEFAT ETMİŞ ZEVCES--
8: ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΩ ΜΑΡΙ	8: PRESBİTERU MARİ---
9: ΜΩΡΑΤΑ ΕΤΜΙΣ ---	9: MURATA ETMİŞ ---
10: ---ΡΙ---ΛΙ---	10: ...Rİ...Lİ...
11: ΝΙΝ ΜΕΚΣΕΒΤ-	11: NİN MEKSEVT ---
12: ΣΟΦΩΛΑ ΘΘΕΟΣ	12: “TANRI KORUSUN”

Kat. no. 7 Rumelli Baba Steryo'nun mezar taşı (SJ-77)

⁶ Dr. Ioannis Papachristou'ya okuma desteği için teşekkür ederiz.



Kat. No. 8

Eser no: SJ-78
Eser Adı: Yazıt parçası
Malzeme: Mermer
Ebatlar: 29x34x6 cm
Harf Yüksekliği: 2,2 cm.

Tanımı:

Bir kitabenin sol kenarına ait kırık parça. Karamanlıca olduğu düşünülmüştür.

Üzerlerinde birer nokta bulunan ΔΖ, C olarak; üzerinde iki nokta bulunan Σ ise Ş olarak değerlendirilmiştir.

Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
1: ΤΖΑΡΧΙΜΙΝΑΝΑ—	1: ÇARHİMİNA NA—
2: ΔΖΟΣΑ ΚΕΛΛΙ Δ—	2: COŞA GELDİ C—
3: ΒΘΣΛΕΤ ΔΖΕΙ—	3: VUSLETÇEN—
4: ΧΑΝΕΔΑΝΗΝ	4: HANEDANİN—
	5: VALİDE BEZ—

5: ΒΑΛΙΔΕΒΕΖ—	6: ΚΕΝCİK—
6: ΚΕΝΑΖΙΚ—	7: ---MC—
7: ---ΜΑΖ—	8: CL—
8: ΑΖΑ—	

Kat. no. 8 Yazıt parçası (SJ-78)



Kat. No. 9

Eser no:

SJ-79

Eser Adı:

Yazıt parçası

Malzeme:

Mermer

Ebatlar:

29x36x7 cm

Harf Yüksekliği:

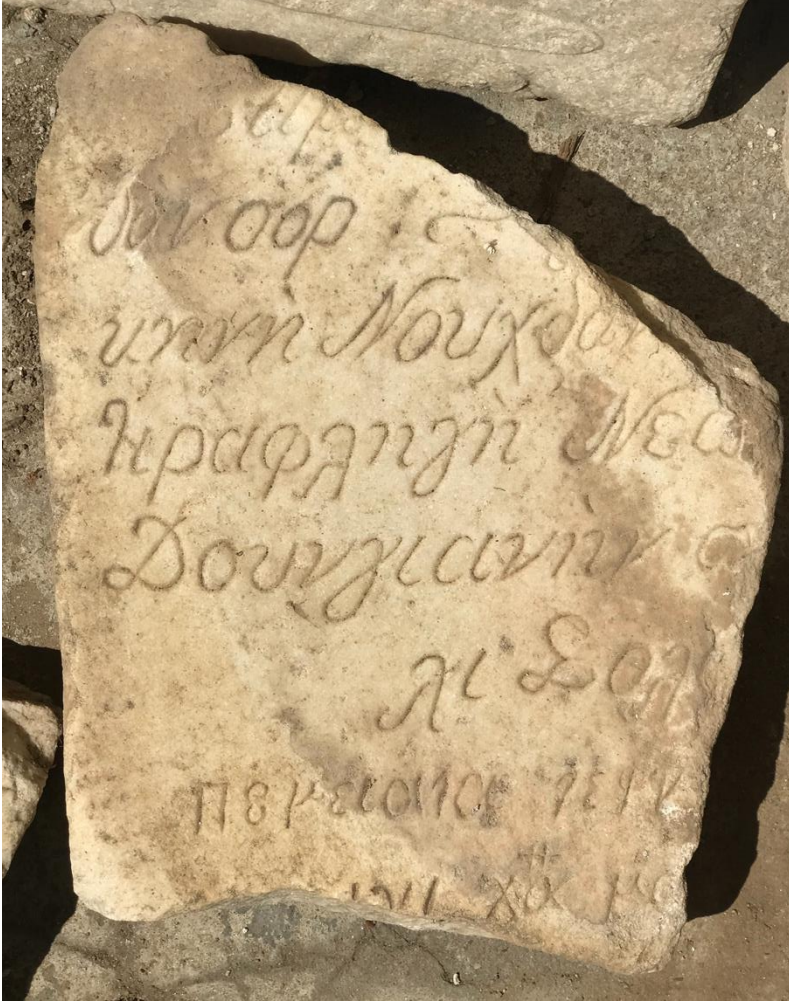
Büyük harf: 3 cm; Küçük harf: 2 cm.

Tanımı:

Bir kitabenin sol kısmına ait parçadır. Elyazısı yazıtın Karamanlıca olabileceği düşünülmüştür.

Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
1: ---νσορ ---	1: --nsor ---
2: υηνη Νουχδα-	2: uege Nuhda—
3: Η?ραφληγη Νεω-	3: İraflığı Neo—
4: Δουνηανιν ---	4: Dünyanın –
5: λι Λολ-	5: lı S?ol---
6: ΠΕ?μειοι10 ιεφ---	6: PE?meioi10 ief---
7: -----χα μ---	7: -----ha m--

Kat. no. 9 Yazıt parçası (SJ-79)



Kat. No. 10

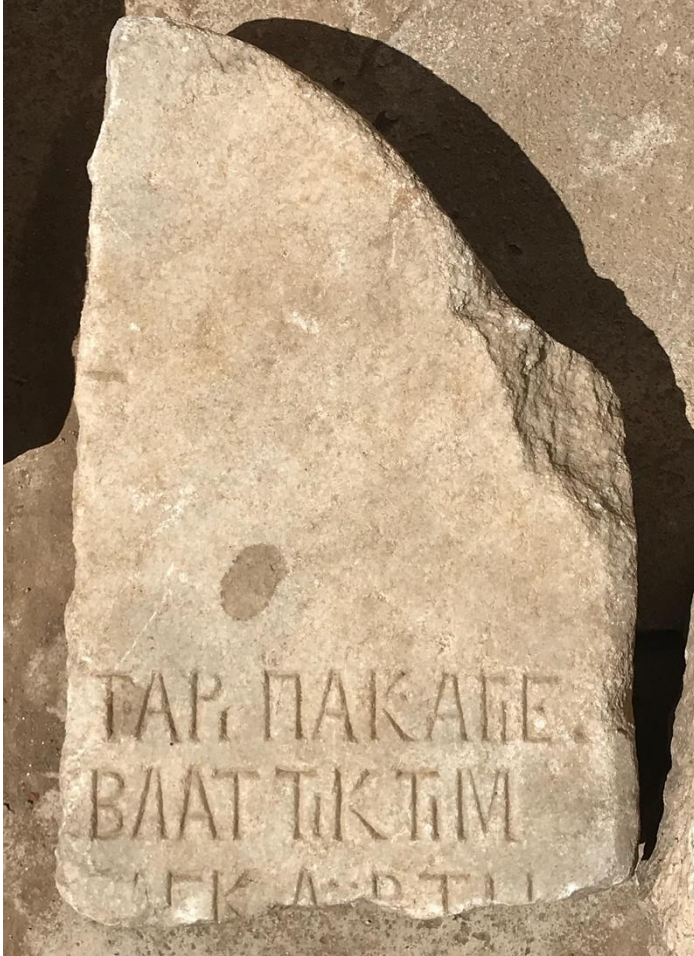
Eser no: SJ-80
Eser Adı: Yazıt parçası
Malzeme: Mermer
Ebatlar: 26x39x9 cm
Harf Yüksekliği: 3 cm.

Tanımı:

Üstü yuvarlak bir taşın sağ üst parçası olan parçada şunlar yazılıdır.

Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
1: ΤΑΡῖ ΠΑΚΑΓῖΕ	1: -- DARİ BAKAYE
2: ΒΛΑΤ ΤῖΚΤῖΜ	2: --[E]VLAT DİKTİM
3: -----	3: -----

Kat. no. 10 Yazıt parçası (SJ-80)



Kat. No. 11

Eser no:

SJ-81

Eser Adı:

Mezar taşı parçası

Malzeme:

Kireçtaşı

Ebatlar:

32x44x12 cm

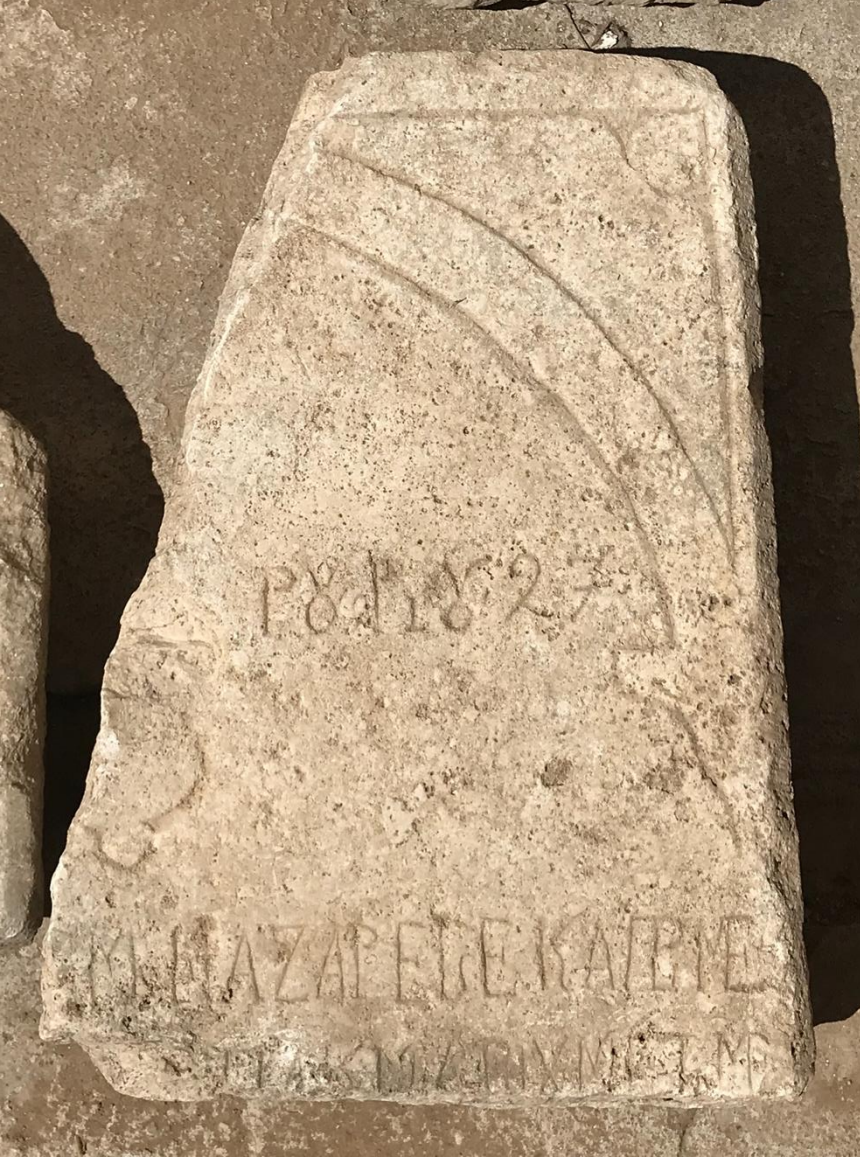
Harf Yüksekliği: 3 cm.

Tanımı:

Dikdörtgen bir taşın sağ üst parçası; kazıma yivlerle bir kemer oluşturulmuş. Yazı Yunan harfli Türkçedir. Ligatürler ve küçük λ harfi kullanımı görülür.

Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
1: PÖPIÖ 27	1: --RURİÜ 27
2: --M NAZAP ΕΓΛΕ ΚΑΠΡİME	2: -- NAZAR EYLE KAPRİME
3: ---- (Altı çizgili harfler ligatür şeklinde yazılmıştır)	3: --

Kat. no. 11 Mezar taşı parçası (SJ-81)



Kat. No. 12

Eser no:

SJ-234

Eser Adı:

Yazıt parçası

Malzeme:

Mermer

Ebatlar:

18x27x5 cm

Harf Yüksekliği:

2 cm.

Tanımı:

Yunan harfleriyle Türkçe bir kitabeye ait olsa gerektir.

Yunan harfleriyle Türkçe yazıt:	Türkçesi:
1. —ΜΑΣΣΑ	1: --MASSA
2. —ΜΑΣΣΑ	2: --MASSA
3. —ΜΑΣΣΑ	3: --MASSA
4. —ΟΛΣϞΝ	4: --OLSUN
5. —16	5: --16
6. —Ϟ.I.	6: --U.I.

Kat. no. 12 Yazıt parçası (SJ-234)



Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı İnci Türkoğlu tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Allom, Th. & R. Walsh (1838). *Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor*. Illustrated in a series of drawings from Nature by Thomas Allom, with an Historical Account of Constantinople, and Descriptions of the Plates by the Reverend Robert Walsh, LL.D., First Series, London – Paris: Fisher, Son & Co.
- Arundell, V. J. (1828). *A Visit to the Seven Churches of Asia; with an Excursion into Pisidia; Containing Remarks on the Geography and Antiquities of Those Countries, a Map of the Author's Routes, and Numerous Inscriptions*, London: John Rodwell.
- Chandler, R. (1776). *Travels in Asia Minor or an Account of a Tour Made at the Expense of the Society of Dilettanti*, 2nd ed. London: Dilettanti.
- Ekin, C. (2017). “Karamanlıların Soy Kütükleri: Karamanlıca (Grek Harfli Türkçe) Kitabeli Mezar Taşları”, *Sanat Tarihi Dergisi XXVI/2*, 221-241.
- Evliya Çelebi (2013). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi - 2, 7-10. Kitaplar, Dizin*, haz. S.A. Kahraman, İstanbul: YK Yayınları.
- İbn Bîbî (2014). *Selçukname II Tercüme*, çev. M. Öztürk, Ankara: TTK Yayınları.
- Jones, C.W. (1934). “Polemios Silvius, Bede, and the Names of the Months”, *Speculum* 9.1, 50-56.
- Karpat, K.H. (1985). *Ottoman Population 1830-1914. Demographic and Social Characteristics*, Madison – London: University of Wisconsin Press.
- Kılıçarslan, M. (2013). “Karamanlıcada Ünlü Varlığı Üzerine Bazı Görüşler: Ó ve Ú Ünlüleri”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 23 Güz, 53-64.
- Muntaner, R. (2000). *Chronicle*, çev. Lady Goodenough, Catalan Series, Cambridge, Ontario: In Parantheses Publications.
- Petzl, G. (2007). *Tituli Asiae Minoris, Vol. V Tituli Lydiae, Fasc. III Philadelpheia et Ager Philadelphenus*, Viyana : ÖAW.
- Texier, Ch. (1862). *Asie Mineure, Description géographique, historique et archéologique des provinces et des villes de la Chersonèse d'Asie*, Paris: Firmin Didot Frères, Fils et Cie.

Sekülerleşme: Teoriler, Kavramlar ve Literatür Temelinde Bibliyometrik Bir Çalışma

Muhammet Ertoy^{1,2}, Talih Öztürk³

ÖZET

Sekülerleşme, gelişen teorik perspektifler ve zenginleşen literatürle birlikte artık kendi “geçmiş” olan bir kavramdır. Bu kuramsal ve kavramsal geçmişin ve ilişkilerin yeni bir bakışla ele alınması gerekmektedir. Bu çalışma, sekülerleşme yazınının bibliyometrik analiz yöntemleri ile ele alınıp, kavramlar ve atıflar üzerinden değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışma 12245 yayınlık veri setine dayanmaktadır. Analiz edilen yayınların elde edilmesinde, Web of Science (WoS) bibliyografik veri tabanından yararlanılmıştır. Sekülerizme ilişkin güncel verileri ve yaklaşımları ele almak üzere zamansal bir sınırlandırma yapılmış ve 2017-2023 yılları arasındaki yayınlar analiz edilmiştir. Kavramsal ilişkilerin ortaya çıkarılmasında eş kelime analizi yöntemi benimsenmiş ve elde edilen bulgular bilimsel haritalama yöntemleri ile sunulmuştur. Sekülerleşmenin kavramsal yapısı temelinde, din, modernlik, dindarlık, dini kimlik, dinsel gelenek, dini kurumlar ve aidiyetler gibi pek çok konuda yaşanan değişimlerin ve yönelimlerin literatüre yansımaları bir genel ağ haritası ve beş alt küme ile analiz edilmektedir. Alanda öne çıkan yayınların değerlendirilmesinde ise atıf sayıları ve burst analizinden yararlanılmıştır. Bulgular, sekülerleşmeye ilişkin teorik perspektiflerin, kavramsal ilişkilerin ve literatürün günümüz dünyasında yaşanan değişimlere “tanıklığını” ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sekülerleşme, Din, Bibliyometri.

Secularization: A Bibliometric Study Based on Theories, Concepts and Literature

ABSTRACT

Secularization is a concept that now has its own “history” with evolving theoretical perspectives and an expanding body of literature. There is a need to reexamine this theoretical and conceptual history and its relations from a new perspective. This study aims to evaluate the secularization literature through bibliometric analysis methods, focusing on concepts and citations. The study is based on a dataset of 12245 publications. Web of Science (WoS) bibliographic database was used to obtain the analyzed publications. In order to evaluation current data and approaches related to secularization, a temporal limitation was applied, and publications from 2017 to 2023 were analyzed. Co-word analysis method was employed to reveal conceptual relations and the findings were presented with scientific mapping methods. On the basis of the conceptual structure of secularization, the reflections of changes and trends in many subjects such as religion, modernity, religiosity, religious identity, religious tradition, religious institutions and affiliations on the literature are analyzed with a general network map and five sub-clusters. Citation counts and burst analysis are used to assess the prominent publications in the field. The findings reveal that the

¹ İletişim Yazarı: muhammet.ertoy@ikcu.edu.tr

² Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ORCID:0000-0002-1482-1841

³ Araş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-7040-230X

theoretical perspectives, conceptual relationships and literature on secularization “bear witness” to the changes in today's world.

Keywords: *Secularization, Religion, Bibliometrics.*

1. GİRİŞ

Modern toplumlarda dinin, kutsalın, dini kurumların ve pratiklerin en genel anlatımıyla manevi/spritüel yönelimlerin mevcut durumuna ve geleceğine ilişkin bir dizi varsayımı içeren sekülerleşme teorileri sosyal bilimlerin çeşitli şubelerince farklı bağlamlarda ele alınan konular arasındadır. Din-toplumsal değişme ve dolayısıyla din-modernlik ilişkisinin başat konumu göz önüne alındığında ise sekülerleşmeye ilişkin tartışmaların din sosyolojisinin başlıca ilgi alanlarından birini oluşturduğu söylenebilir. Sekülerleşme literatürü göz önüne alındığında ise bu temanın din sosyolojisinde artık bağımsız bir araştırma sahası oluşturduğu iddia edilebilir.

Sekülerleşme tartışmalarında ise birbirine karşıt olarak nitelendirilebilecek iki ana eğilim göze çarpmaktadır. İlki, yaşanan değişimlerin hem dinin, dini kurum ve organizasyonların önemini ve işlevini hem de bireylerin kutsala yönelik ilgi ve dikkatini azalttığını, sınırlandırdığını kimi durumlarda ise ortadan kaldırdığını ileri sürenlerin yaklaşımıdır. Klasik sekülerleşme teorisi adı verilen bu yaklaşım kabaca dinin ve dindarlığın mevcut durumunu “daha fazla sekülerleşme istikametindeki genel eğilimin bir parçası ve modernleşmenin kaçınılmaz sonucu” olarak değerlendirmektedir. Toplumların modernleştikçe-buna farklılaştıkça da denilebilir- “daha kompleks, daha rasyonel daha bireyci ve daha az dini” oldukları kabulüne dayanmaktadır (Gorski, 2014, ss. 159-161). Bu noktada daha önce dinin egemen olduğu sahalarda yeni kurumların ve bunlara uygun normların tesisi en dikkat çekici değişimdir. Eagleton (2018, s. 224) bu değişimi “din güçten düşmeye başladıkça, çeşitli işlevleri onun varisi olmaya can atanlar arasında kıymetli bir miras gibi bölüştürülmüştür” diye tasvir eder. Klasik sekülerleşme yaklaşımında yapılan değerlendirmelere rasyonalizasyon, farklılaşma, çoğulculuk, bireyselleşme, görecelik, dünyevileşme, özerkleşme (aoutonomization), özelleşme (privatization) gibi pek çok kavramın kılavuzluk ettiği görülmektedir (Dobbeleare, 2018; Çelik, 2017). Klasik yaklaşımın önde gelen savunucularından Steve Bruce (2003) sekülerleşmeyi yapısal farklılaşma, toplumsal farklılaşma, toplumlaşma/topluluktan topluma dönüşme ve rasyonelleşme başlıkları altında analiz eder. Ertit (2014) ise tarihsel ve kültürel bağlam ve sınırlılıklardan bağımsız olarak bilimsel gelişmelerin, endüstriyel kapitalizm ve kentleşmenin sekülerleşmeye yol açacağından bahseder. Ona göre bu üç dinamik diğer tarihsel dinamiklerin sonucu durumundadır ve baskın dini kültür ne olursa olsun deneyimlenebilir niteliktedirler. Bu üç dinamiğin kendi içlerinde irili ufaklı birçok başka dinamiği barındırdığını düşünen Ertit, Bruce’un sekülerleşme yaklaşımını oluşturan alt başlıkların çoğunun bu üç dinamikten türetildiğini dile getirmektedir. Onun evrenselleştirilmiş yeni paradigma adını verdiği bu yaklaşım “bir toplumda bilimsel gelişmeler gündelik yaşama nüfuz edecek kadar yaygınlık kazanmış ise, baskın ekonomik model özel teşebbüse dayanan endüstriyel kapitalizm ise ve geçmişe nazaran kentleşme

orani artmış ise o toplumun sekülerleşeceğini iddia etmektedir. Yani, bu üç dinamiğin etkisi ile insan yaşamında dini değerlerin öneminin eskiye nazaran azalacağına, toplum içinde ruhani şeylere karşı kayıtsızlığın artacağına ve dini kimliklerin toplumsal alanda daha az belirleyici role sahip olacağına vurgu yapmaktadır” (Ertit, 2014, s. 109).

Ana hatlarıyla değerlendireceğimiz diğer yaklaşım ise rasyonel seçim (dini ekonomiler modeli) başta olmak üzere küreselleşme, çoğulculuk, yeni dini hareketler, fundamentalizm, evanjelizm, spiritüalizm gibi gelişmelerin dinin yapı ve işlevlerinde ve dindarlığın doğasında meydana getirdiği değişimlere odaklanan alternatif ya da diğer adı ile yeni sekülerleşme teorisidir (Yamane, 1997; Kirman, 2008). Bu yaklaşım dinde bir anlam/önem/ işlev kaybının veya genel söyleyişle “gerileme”nin söz konusu olmadığını aksine geleneksel dini yapıların ve dinin işlevlerinin dönüşüme uğradığını, dindarlığın doğasının değiştiğini, bazı geleneksel dini uygulamaların farklı formlarda olmak üzere yeniden popülerlik kazanırken kimi yerlerde de ortodoks inançların tekrar sahne aldığını iddia etmektedir. Bu yaklaşım, klasik sekülerleşme yanlılarınca sunulan tarihsel verilere, yapılan bölgesel karşılaştırmalara, dile getirilen istisnalara⁴ ve geçmişin daha dindar olduğu ve dinin her şeyi kuşattığı yönündeki kabullere karşı çıkar (Gorski, 2014). Bu teoride küreselleşme, çoğulculuk ve rekabetin yarattığı koşullarda inancın/maneviyatın artık bir tercih ve seçim konusu haline geldiği ve bunun geleneksel inançları ve dinsel bağlılıkları zayıflatacağı yönündeki sava da karşı çıkılır. Buna göre dile getirilen iddianın tam aksine dini sahada çoğulculuk ve rekabet dinsel canlanmaya, dini kurumların sayısında ve çeşitliliğinde artışa yol açmaktadır. Dini ekonomiler/rasyonel seçim modeline göre din serbest piyasa koşullarında, çoğulculuğun ve rekabetin olduğu yerde gelişme gösterir. Dindeki “gerileme” dini pazarlarda doktrin ve/veya organizasyon bakımından tekelin varlığının, rekabet eksikliğinin bir sonucudur (Hamilton, 2012, ss. 203-205). Modern toplumlarda din B. Turner’ın deyişiyle (2012, s. 203) “yoğunluğu düşük din” ile bir ticaret metana ve insanın “dünyalık” ihtiyaçlarına cevap vermenin yanında ruhsal destek de sağlayan ve seküler tüketicilikle uyumlu bir olguya dönüşmüştür.

Yukarıda temel varsayımlarını dile getirmeye çalıştığımız her iki sekülerleşme yaklaşımı da bazı bakımlardan eleştirilmektedir. Eklektik yaklaşım başlığı altında toplanan bu eleştirilerde öne çıkan hususlar vardır. Örneğin Gorski (2014, s.160) her iki yaklaşımın da tarihsel açıdan yetersiz ve coğrafi açıdan da dar kapsamlı olduğunu dile getirir. Ona göre klasik sekülerleşme tezinin iddialarını dayandırdığı Batı ve Kilise hikâyesi tarihsel gerçeklerle örtüşmeyen “budanmış” ve romantik bir anlatıdır. Daha gerçekçi bir görüş ve derinlikli bir analiz, Batı’daki dini gelişmenin sürekli bir gerileme veya çöküş yönünde olmadığını aksine çok boyutlu bir dönüşümün yaşandığını gösterir. Dini ekonomiler modeli ise modernleşme öncesi dönemleri ihmal ettiği ve geçmişi yirminci yüzyılın bakışı ile

⁴ Literatürde en çok dile getirilen istisna modernliğin tüm bileşenlerine sahip olmakla birlikte “dindar” bir toplum diye nitelenen Amerika Birleşik Devletleri’dir. J. Casanova (2014, ss. 225-226) bu istisnanın geçerli olmadığını “Amerika Birleşik Devletleri daima modern seküler ayrılmış toplumun örnek bir biçimi olmuştur. Öyle ki sekülerliğin zaferi dine rağmen değil, dinin yardımıyla gerçekleşmiştir” şeklinde ifade eder. Ona göre kilise benzeri yapıların bulunmadığı, aşkınlık kategorisinin açık olmadığı daha “dünyevi” dinler için de bu sekülerlik “anlatısı” geçerli değildir.

değerlendirdiği için tarihsel açıdan hem eksik hem de anakronistiktir (Gorski, 2014, ss. 174-175). Hamilton da (2012, ss. 215-217) rasyonel seçim yaklaşımının günümüzde yaygınlık kazanan bazı muhafazakâr tutumları ve fundamentalist eğilimleri izah etmede yetersiz kaldığı; küreselleşme ve çoğulculuk gibi dinamiklerin her zaman dinsel canlanmaya yol açmayabileceği gibi bir dizi itirazı gündeme getirir.

Eklektik görüşün savunucuları, diğer iki paradigmanın temsilcilerinin kurumsal, toplumsal ve bireysel sekülerleşme düzeyleri arasında ayırım gözetmediklerini veya düzeylerden birinde elde edilen verileri genele teşmil ederek yorumlama hatasına düştüklerini iddia ederler (Dobbeleare, 2018). Eklektik paradigmaya göre, belli bir coğrafyada veya bir toplumsal vasatta gözlemlenen olgudan hareketle genel bir sekülerleşme analizi ortaya koymak da yine benzer bir genelleme hatasına yol açar (Özay, 2007, ss. 205-210). Dindarlığın kurumsal, toplumsal ve bireysel görünümünden birinin öne çıkarılması veya ihmali yapılan analizleri eksik veya sorunlu kılmaktadır. Dinin gerilemesi ile dinin otorite ve meşruiyet kaybına uğramasının aynı kefedeki değerlendirilmesi ve dinin “geri dönüşüne” dair anlatının ve bunun ispatı sadedinde sunulan kanıtların klasik sekülerleşme yaklaşımının içerdiği sorunlarla malul olması da yaygın olarak dile getirilen hususlardandır (Chaves, 1994).

Literatürdeki tartışmalardan hareketle şöyle bir değerlendirme mümkün görünmektedir. Bazı ilişkili ve türev olgular dışarıda tutulduğunda klasik sekülerleşme yaklaşımının temel varsayımlarını rasyonelleşme, bireysel özerklik ve kurumsal farklılaşma şeklinde sıralamak mümkündür. Bu varsayımlara yine üç temel karşıt gelişmeyi esas alan argümanlarla muhalefet edilmektedir ki bunlar dinsel bireycilik, çoğulculuk ve yeni dini hareketlerdir. Bu üç temelde ortaya konan karşı argümanlar modern toplumların -genel anlam sistemlerinin yokluğu veya işlevsizleşmesinin sonucu olarak- belirsiz, karmaşık ve sürekli değişen doğasına ve bunun yarattığı gerilime işaret eder. Bu gerilim aslında klasik sekülerleşme tezinin iddialarını geçersiz kılmaktan çok sekülerleşme sürecinin ne olduğunu yeniden düşünmeyi gerekli kılar. Bu aslında modernliğin nasıl bir taraftan geleneksel kurumsal dinleri önemli ölçüde sarsarken bir taraftan da yeni dinsel formlara ve eğilimlere yol açtığının birlikte düşünülmesini gerektirir (Hervieu-Léger, 2004). Yaklaşımlar arasındaki farklılıklar da önemli ölçüde dinin kurumsal boyut ve etkilerine –üyelik ve ritüeller dahil-mi yoksa bireysel kimlik, aidiyet ve tecrübeye mi odaklanıldığı ve nihayet yeni dini hareketlerin, kültürel ve bölgesel farklılıkların, sekülerleşme düzeyleri arasındaki geçişlerin ve küçük dini grupların artan öneminin analizlere dahil edilip edilmediği noktasında yoğunlaşmaktadır (Çelik, 2017). C. Taylor (2014) yaklaşımlar arasındaki bu farkları ve tartışmaların hangi noktalarda yoğunlaştığını sekülerliğin üç anlamını üç katlı bir bina metaforuyla anlatır. Ona göre I. anlamıyla sekülerlik “dinin kamusal yaşamda gerilemesi”, II. anlamıyla sekülerlik “inançlardaki ve pratiklerdeki gerileme” ve III. anlamıyla sekülerlik “inanç koşullarındaki değişimin” ifadesidir (Taylor, 2014, ss. 497-498). Metaforik anlatıma gelince “Zemin katta gerçekçi bir iddia, dinsel inancın ve pratiklerin gerilediği ve “dinsel kurumların faaliyet ve etki alanlarının” geçmişe göre daraldığı iddiası vardır. Bodrumda bu değişimleri açıklamaya yönelik bazı iddialar

bulunur.” Dinin günümüzdeki yeri, dinin ve inançsızlığın durumu, zayıf ve güçlü yönleri ile ilgili tartışmaların yapıldığı üst kat karmaşanın yaşandığı kattır. Kişinin “sekülerleşme” kuramına katılıp katılmadığıyla ilgili karmaşanın çoğu, binanın ne kadarıyla ilgilendiğimiz konusundaki belirsizlikten kaynaklanır. Sadece zemin kattan bahsediyorsak, bazı ayrıntılar tartışılrsa da genel anlamda geniş çaplı bir mutabakat vardır. Bodruma indiğimizde ve üst kata çıktığımızdaysa fikir ayrılıkları bariz hale gelir” (Taylor, 2014, ss. 507-508).

Hervieu-Léger’in deyişiyle (2004, s. 52) “Modern toplumlar yalnızca “değişimin zorunluluğu” ile değil; aynı zamanda “mevcut ânin zorunluluğu” ile de artan bir şekilde kuşatılmış durumdadırlar. Ân’ın zorunluluğu, geleneksel toplumlarda günlük yaşama ritim veren yapısallaşmış zaman dizilerini giderek yok etme eğilimindedir. Nesillerin sürekliliğini sağlayan; kültürel mirasın sosyal mantığını şekillendiren aile, okul, siyasi partiler, ticari birlikler, kiliseler vb. gibi “hafıza kurumları”; ortak tecrübelerin sosyalleştirici fonksiyonlarından, hızlı iletişim ve seçiciliğe dayalı bağlılıktan -özellikle gençlik arasında- artık daha az etkilidir.” Bu hafızadan/gelenekten kopuş ya da modern toplumların devamlılığını üretmez hale gelişi, yaşanan zamanın anlam kaynağı olan kolektif hafızanın zayıflaması modern toplumları dinden uzaklaştırmakta, dine yabancılaştırmaktadır. Ancak bu klasik sekülerleşme teorilerinin iddia ettiği türden bir yabancılaşma değildir. Sekülerleşmenin yakından ilişkili olduğu modernite, rasyonelleşme, çoğulculuk gibi kavramları bu bağlamlarla (hafıza, gelenek, kurumlar, kolektivite ve yabancılaşma) ilişki içerisinde kullanmak karşı konulmaz bir müphemlik yaratır. Berger ve Luckmann (2015, ss. 56-57) benzer bir anlam krizi ve yabancılaşmanın değer sistemlerini ve yorum şemalarını göreceleştiren ve dolayısıyla “de-kanonik”leştiren modern çoğulculuktan da kaynaklandığına dikkat çekerler.

Talal Asad (2017, s. 29) sekülerleşmeyi kavramanın güçlüğüne “seküler kavramını takip etmenin en iyi yolu, deyim yerindeyse, onun gölgelerinin izini sürmektir” diyerek dikkat çeker. M. Chaves (1994, s. 750) sekülerleşmeye ilişkin tartışmaları “teorik perspektiflerin olguların doğruluğu veya yanlışlığı üzerine değil (gerçeğe) uygunluğu bakımından rekabet ettiği” bir paradigma çatışması olarak değerlendirmenin daha uygun olacağını söyler.” Gorski ise (2014, s. 177) sekülerleşme tartışmalarını “tarihselleştirmek”ten söz ederken sekülerleşmenin zamansal ve mekânsal bütün yönlerini kuşatan bir anlamını geliştirmek için “tarihsel kaynaklara ve literatüre ciddiyetle ve ısrarla angajman” dan bahseder. Bu çalışma kavramlara ve literatüre yönelik böyle bir angajman denemesidir. Artık bir “geçmiş” de olan, yapılan çalışmaların bugünkü sayısı ve niteliği ve bu alanda yapılan araştırmalarda kullanılan kavramların çeşitliliğini ortaya koyabilmenin en iyi yöntemlerinden birinin bibliyometri olduğunu düşünüyoruz. Aşağıda yöntem kısmında kısaca bibliyometrinin ne olduğuna, bulunduğu avantajlara ve bu çalışmada nasıl kullanıldığına ilişkin malumata yer verilecektir.

2. YÖNTEM

Bibliyometri, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin bilimsel iletişim ortamlarına uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Pritchard, 1969, s. 348). Bilimsel iletişime ışık

tutmak ve bilimsel bilginin doğasını anlayabilmek amacıyla geliştirilmiş olan bibliyometri, bilimsel iletişimin yapısına yönelik araştırmalar için yöntemler sunmaktadır (Lawani, 1981, s. 294, Borgman & Furner, 2002, s. 2). Bibliyometri, ilişkilendirme yöntemiyle bilimsel iletişimin doğasını anlamaya yönelik bulguları ortaya koymaktadır (Porter & Cunningham, 2004, s. 141). İlişkilendirilecek öğeler bir yayının tüm erişim uçlarını kapsamaktadır. Bir yayının yazarlarının, anahtar kelimelerinin, atıflarının, kaynakçasının, yazarlarının kurumlarının tamamı makalenin bir ağ örüntüsünde ilişkilendirilebilecek öğeleridir. Bu öğelerin ilişkileri, değerlendirmesi yapılan bilim alanındaki bilişsel yapıyı da ortaya çıkarmaktadır (Gutiérrez-Salcedo vd., 2018). Bibliyometrinin performans analizi ve bilim haritalama olmak üzere iki temel ayağı bulunmaktadır (Cobo vd., 2011). Performans analizi, ilgili bilim alanındaki analiz öğelerinin alandaki etkinliğini ölçerken, bilim haritalama yöntemleriyle alandaki entelektüel ilişki örüntüsü ve dinamikleri, görselleştirme teknikleri yardımıyla keşfedilebilmektedir (Cobo vd., 2011, s. 146, Chen, 2017, s. 3). Çalışmamızda da sekülerleşme literatürünün güncel dinamikleri performans analizi ve bilim haritalama yöntemlerinden yararlanılarak değerlendirilmiştir.

2.1. Verilerin Elde Edilmesi

Bibliyometrik analizler için verilerin elde edilmesinde çeşitli yöntemlerden yararlanılabilmektedir. Bu yöntemler çalışmanın amacı ve kapsamı doğrultusunda değişkenlik göstermektedir. Doğru tarama stratejisinin geliştirilmesi, çalışmanın isabetliliğini, kapsamını ve güvenilirliğini etkilemektedir. Literatürde tarama stratejisinin geliştirilmesinde anahtar kelimelerden (Ding, 2010; Ahmi vd., 2019; Yuan & Sun, 2020), dizin kategorilerinden (Cañas-Guerrero vd., 2013; Li vd., 2019), dergilerden (Železnik vd., 2017; Gaviria-Marin vd., 2018), yazarlardan (Lundberg vd., 2006; Kashkoush vd., 2017) ve atıflardan (Huang vd., 2011; Han vd., 2020) yararlanma gibi farklı yolların izlendiği görülmektedir.

Çalışmada analiz edilen yayın verilerinin elde edilmesinde, Web of Science (WoS) bibliyografik veri tabanından yararlanılmıştır. WoS üzerinden sekülerizm ile ilgili yayınların derlenmesinde ise anahtar kelime temelli yaklaşım benimsenmiş ve bir kelime tarama stratejisi ile çalışma konusu ile ilgili olabilecek kapsamlı bir yayın kümesi elde edilmesi sağlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle yayınların başlık, özet ve anahtar kelimelerinde “secular*” kelimesi aranmıştır. Tarama sonucunda sekülerizm ile ilgili olmayan ve özellikle fen bilimlerinde yer alan birçok yayın olduğu görülmüştür. Taramayı daha rafine hale getirebilmek için tarama sonuçları incelenerek, gelen yayınlar içinde sorguyu geliştirebilecek ve çıkarılması gereken anahtar kelimeler belirlenmiştir. Daha sonra eklenecek ve çıkarılacak anahtar kelimeler ile yeni bir sorgu oluşturulmuştur⁵. Bu sorgu WoS Core Collection üzerinde fen bilimleri (SCI-e, CPCI-s) dizinleri dışında

⁵ ((TS=(“secular*”) AND TS=(“secularisation” OR “secularization” OR “secularised” OR “secularism” OR “secularist*” OR “secularity” OR “secularized” OR “secularizing” OR “religion” OR “religious ” OR “religiosity” OR “sacred” OR “church*” OR “spiritual*” OR “turkey” OR “islam*” OR “christianity” OR “jewish” OR “secular state*” OR “secular value*”) NOT TS=(“secular increase*” OR “secular growth*” OR “secular change*” OR “secular trend*” OR “secular variation*” OR “secular fluctuation*” OR “secular cooling” OR “secular decline*” OR “Secular Stagnation*”))

birakılarak taranmış ve analiz edilecek yayınlara ulaşılmıştır. Çalışmada sekülerizme ilişkin hem güncel yaklaşımlar ortaya konulmak istenildiğinden hem de önceki çalışmanın (Ertoý, 2017) devamı niteliğinde dñnemsel bir yaklaşım benimsendiğinden, bir zaman sınırlaması da benimsenmiştir. Bu kapsamda 2017-2023 yılları arasındaki yayınlar değerdendirilmeye alınmış ve 12.245 yayınlık nihai veri setine ulaşılmıştır.

2.2. Verilerin Temizlenmesi

Yapılacak analizlerin sağlıklı sonuçlar vermesi, analizde kullanılan verilerin ne kadar düzenli olduğu ile doğrudan ilişkilidir. Çalışmamızda veri setindeki yayınların anahtar kelimeleri ve atıfları üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla verilerin temizlenmesi aşamasında hem anahtar kelimeler hem de atıflar üzerinde veri düzenlemeleri yapılmıştır. Anahtar kelimelerin düzenlenmesinde, hatalı yazımların düzeltilmesi, aynı anlamdaki kelimelerin gruplanması, tekil ve çoğul kullanımların tekilleştirilmesi gibi düzenlemeler yapılmıştır. Atıflar üzerinde yapılan düzenlemelerde ise yazar isimlerinin ve yayınların farklı yazımlarının tek tipleştirilmesi, veri tabanından kaynaklı olarak anonim olarak geçen atıfların araştırılarak yazar isimlerinin eklenmesi, hatalı tarihlerin düzenlenmesi ve farklı atıf formatlarının düzenlenmesi işlemleri yapılmıştır. Düzenleme yapılan veriler üzerinde bilim haritalama ve performans analizleri gerçekleştirilmiştir.

2.3. Analiz

Çalışmada öncelikle sekülerizm yazınının kavramsal ilişkileri eş kelime analizi ve bilimsel haritalama yaklaşımıyla ortaya konulmuştur. Eş kelime analizi, anahtar kelimelerin bir yayın içinde bir arada kullanımlarıyla eşleştirilmesi ve sıklıkla bir arada kullanılan anahtar kelime kümeleri ile ilgili alandaki ilişki modellerini tanımlamak amacıyla kullanan bir içerik analizi tekniğidir (Callon, Courtial, ve Laville, 1991; Q. He, 1999). Eş kelime analizi ile anahtar kelimeler arasındaki ilişki örüntüsü tespit edilmekte ve bilim haritalama yaklaşımıyla bir ağ kurgusu içerisinde görselleştirilmektedir. Böylece bir araştırma alanının bilişsel yapısının görüntülenmesi ve dinamiklerinin ortaya konulması mümkün olmaktadır (Börner, Chen ve Boyack, 2003). Eş kelime analizi öncesi anahtar kelimelerin düzenlenmesi ve analizin gerçekleştirilmesinde Scimat (Cobo vd., 2012) programından yararlanılmıştır. Elde edilen anahtar kelime ağı Gephi (Bastian vd., 2009) programı yardımıyla görselleştirilmiştir. Ağ haritasındaki düğümlerin (node) her biri bir anahtar kelimeyi temsil etmektedir. Dairelerin büyüklükleri anahtar kelimelerin ağ içindeki diğer anahtar kelimeler ile yaptıkları bağlantıları ifade eden toplam bağlantı kuvveti değeri (Van Eck & Waltman, 2022) ile orantılıdır. Bağlantıların kalınlıkları ise iki kavramın bir arada bulunma sıklığını göstermektedir. Kavramlar arası ilişkilerin diğer kavramlardan ayrılmaya başladığı noktalarda ağda yoğunlaşmalar oluşmaktadır ve kavramlar kümelenecek birbirinden ayrılmaktadır. Ağ içindeki kümelerin tespit edilmesinde modülerite (modularity) (Blondel vd., 2008) değerinden yararlanılmıştır. Modülerite değeri ile ayrılmış kümeler ağ içinde farklı renkler ile temsil edilmektedir.

Çalışmada, eş kelime analizinin son aşamasında, oluşturulan genel ağ haritasındaki kümeler daha detaylı bir inceleme gerçekleştirebilmek adına ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda beş küme seçilmiş ve genel ağ haritasından ayrılmıştır. İncelenecek

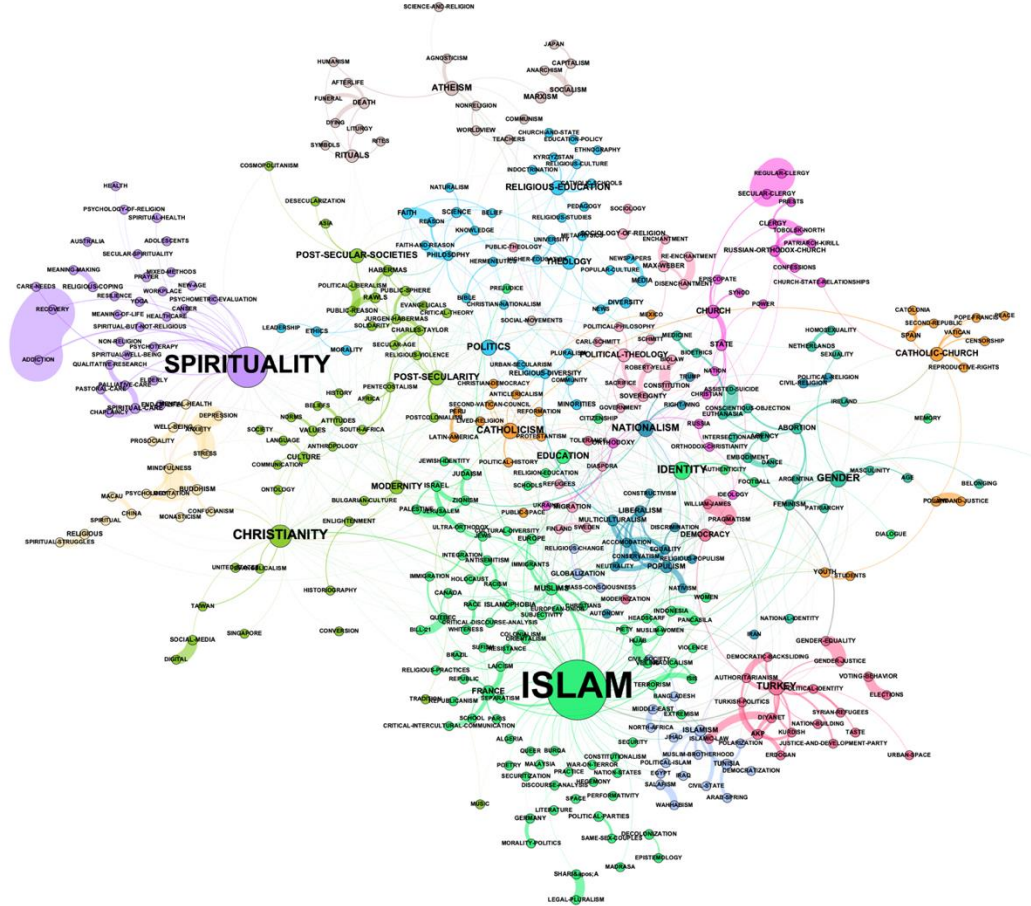
kümelerin ayrıştırılmasında iki temel yaklaşım benimsenmiştir. Öncelikle küme içindeki kavramlar arasındaki bağlantıların görülebilmesi amacıyla, modülarite değeri ile küme elemanı olarak işaretlenen tüm anahtar kelimeler seçilmiştir. Daha sonra bu kümenin dış bağlantılarının görülebilmesi amacıyla, kümenin arasındalık merkeziliği değeri en yüksek anahtar kelimesinin ilişkili olduğu diğer anahtar kelimeler de bu yeni ağa dahil edilmiştir. Böylece seçilen beş küme ayrıca değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmanın ikinci kısmında atıf analizleri gerçekleştirilmiştir. Bilimsel bilginin üretimi bir yayını aşan bir sürecin sonucudur ve akademik çalışmalar bir literatür içinde var olurlar (Ziman, 1968, s. 58). Atıflar bir çalışma alanındaki yayınların ilişkilendirilmesinde ve bu sürecin takibinde temel öğelerdir. Bu nedenle yayınlar her ne nedenle atıf almış olursa olsun, bir yayının aldığı atıf sayısı o çalışma alanındaki ilginin göstergesidir (Garfield, 1979). Çalışmamızda 2017-2023 yılları arasındaki sekülerleşme yayınlarındaki atıf eğilimi, dönemselsel olarak görülmek üzere iki yöntem ile değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki en çok atıf alan yayınların listelenmesidir. En çok atıf alan yayınlar dönem içinde önde gelen yayınların görülmesini sağlayacaktır. İkincisi ise “burst” değerleridir. Burst analizi Kleinberg (2003) tarafından geliştirilen “burst algoritması” ile hesaplanmaktadır. Yüksek “burst” değerleri, bazı çalışmaların belli dönemlerde yoğun bir ilgi gördüğünü ve çokça atıf aldığını göstermektedir. Burst değerleri ilgili alanda dönemselsel olarak hangi araştırmaların belirleyici bir etki meydana getirdiği ve sorunsalların/araştırma konularının seyri gibi hususlarda önemli veriler sağlamaktadır.

3. BULGULAR

3.1. Kavramsal Ağ Analizi

Şekil 1. 2017-2023 Kavramsal Ağ Haritası

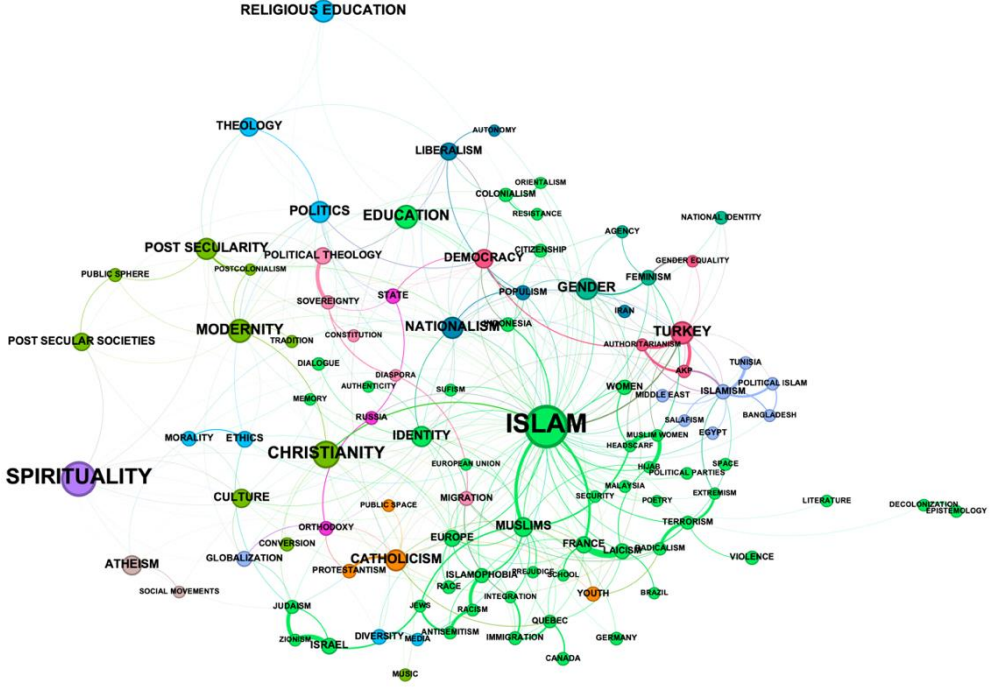


Güncel ağ haritasında en dikkati çeken husus İslam ile birlikte maneviyat (spirituality) kavramının görünürlüğüdür. 2001-2016 yıllarını kapsayan ağ haritasında (Ertoy, 2017) yine İslam merkezî olmak üzere dinsellikle (religiosity) birlikte bir küme oluşturan ancak çok öne çıkmayan spiritüalitenin 2017-2023 dönemi ağ haritasında ilişkili kavramlarla birlikte hayli yoğun bir ilişki ağı oluşturduğu görülmektedir. Genel bir değerlendirme ile gelenek, uygarlık, modernlik ve bunlarla ilişkili kavramların görünürlüğünün gittikçe azaldığı ve yerini din eğitimi, kimlik, kilise, post seküler toplumlar, politika, toplumsal cinsiyet, milliyetçilik gibi kavramlara bıraktığı söylenebilir. Modernite ve sekülerlikle ilişkili bazı kavramlar son dönemde post sekülerlik ve post seküler toplum odağında bir ilişki ağı meydana getirmiştir. Yaşanan siyasal gelişme ve hadiselerin sonucu olarak İslâm,

İslamofobi, Arap Baharı, fundamentalizm gibi kavramları öne çıkaran bir önceki analizin yerini (Ertoy, 2017) -sayılan kavramlar ortadan kalkmamakla birlikte- göç, göçmenlik, ırkçılık, İsrail, Filistin, Kudüs, Siyonizm, antisemitizm gibi kavramlar almaya başlamıştır. Bu arada son dönemlerde hem Batı'da hem de Batı dışı toplumlarda Avrupa/Batı merkezli bakışa, Batı yayılcılığına ve onun sonuçlarına yönelik eleştirilerin yaygınlaşmasının etkisi oryantalizm, kolonyalizm, de-kolonizasyon gibi kavramların da sekülerleşme literatürüne dahil olduğu görülmektedir. Radikalizm ve ağırlıklı DEAŞ bağlantılı olmak üzere şiddet ve terör teması da dikkat çekici bir yoğunluk sergilemektedir. Aşağıda ayrı bir alt küme olarak yer verilen Türkiye kümesi bir önceki dönemde olduğu gibi yine benzer temalar ve tartışma konuları ile ön plana çıkmaktadır

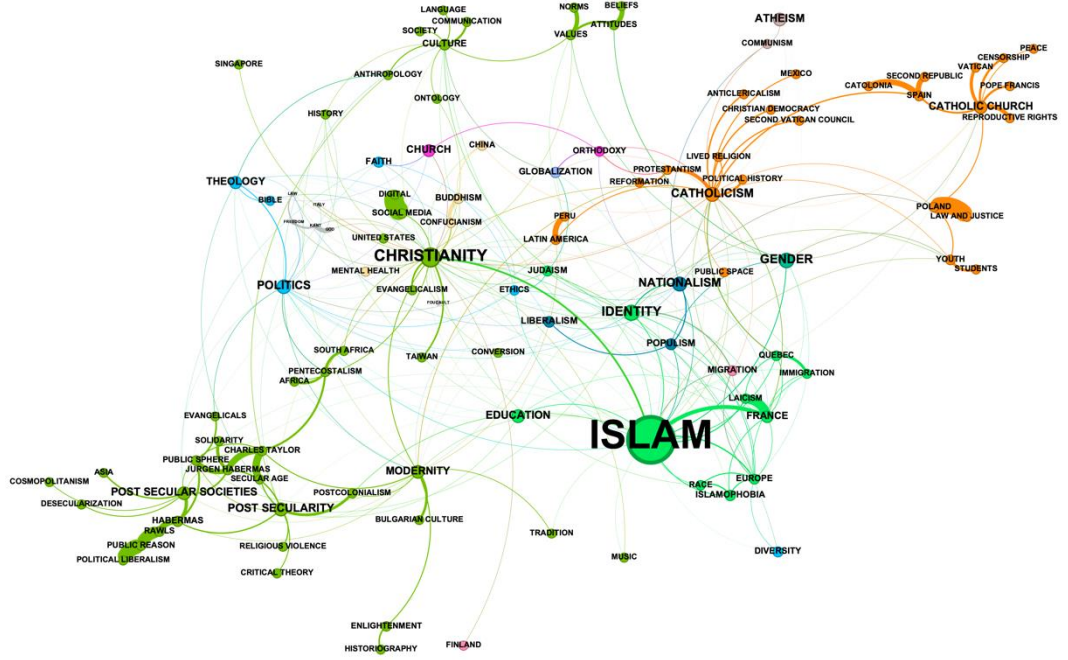
Fransa, Kanada ve Almanya gibi göçmen Müslüman nüfusları ile öne çıkan ülkeler yanında Malezya, Bangladeş, Endonezya gibi Güney Asya ülkeleri ve Özellikle İslamcılık odağında Kuzey Afrika, Tunus, Mısır, Irak gibi ülkeler ve Müslüman Kardeşler, Siyasal İslam, Cihad, Selefilik kavramları hayli görünürlük kazanmıştır. Dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus Hıristiyanlığın yayılımı ve yeni dini hareketlerle de bağlantılı olarak bazı kavramların öne çıkmasıdır. Yine dinlere ve inanca dair sorgulamaların yaygınlaşmasının neticesinde önceki modellerde bir kavram kümesi oluşturmayan agnostisizm, dinsizlik, anarşizm, hümanizm gibi kavramların ateizm odağında bir ilişki ağı meydana getiriyor oluşu dikkat çekicidir. Benzer bir değerlendirmenin aşağıda bağımsız bir küme olarak analiz edilmiş olan din eğitimi için de yapılması mümkündür. Son olarak toplumsal cinsiyet ve ilişkili kavramlar olan feminizm, ataerkillik, erkeklik, kürtaj, cinsellik, eş cinsellik gibi din, kimlik, geleneğe dair tartışma ve uzlaşmazlıklara konu olmuş bazı kavramlara da işaret edilmelidir.

Şekil 2. 2017-2023 İslam Kümesi Ağ Haritası



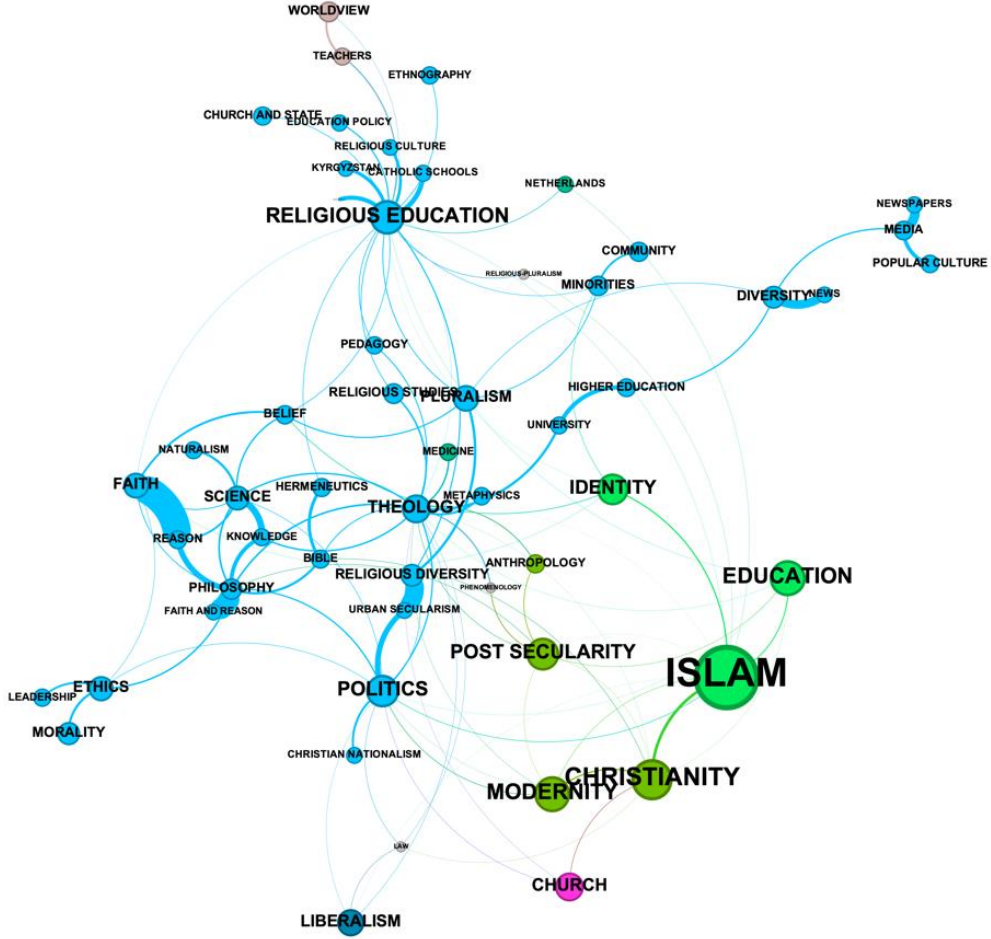
İslâm kümesi ağ haritası incelendiğinde Müslümanlar ve dolayısıyla kimlik, kadınlar (örtünme ve onunla ilgili kavramlar yine ön plandadır) terörizm (bağlantılı olarak şiddet, aşırılık, radikalizm) ve eğitim en çok öne çıkan kavramlardır. Fransa, Müslümanlar, laiklik, İslamofobi gibi tartışmaların bir boyutunu ırkçılık, ayrımcılık, antisemitizm, önyargının diğer boyutunu ise göç, entegrasyon, Avrupa Birliği gibi kavramların meydana getirdiği meseleler sekülerleşme gündemine dahil olmaktadır. Kimi radikal eğilimlerin ve sefeli cereyanların yükselmesi sekülerleşme tartışmalarında geleneksel dinin yeni bir formda yeniden canlanması şeklinde değerlendirilmektedir. Müslüman Kardeşler, Nahda Hareketi ve yine örneğin Malezya’da İslami parti öncülüğünde yaşanan muhafazakar hatta sefeli eğilimler bunu örnekler mahiyettedir ve ağ haritasına yansımıştır. Müslümanlar, göç/göçmenler, İslamofobi, ırkçılık, entegrasyon ve laiklik gibi kavramların ve bu kavramlarla ilişkili olmak üzere Avrupa, Fransa, Almanya, Kanada gibi ülkelerin görünürlüğü dikkat çekicidir.

Şekil 3. 2017-2023 Hristiyanlık Kümesi Ağ Haritası



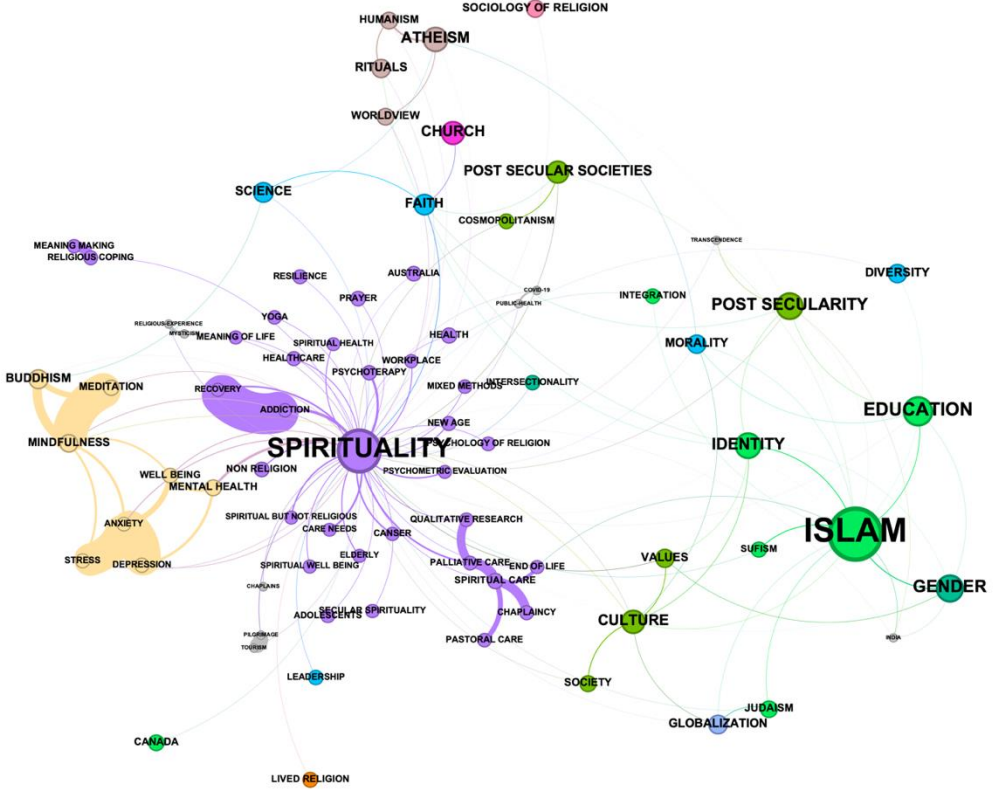
Katolisizm ve Katolik Kilisesi kümeleri ile beklenen bir ilişki yoğunluğu arz eden Hıristiyanlık kümesi, Avrupa, kimlik, göç, eğitim bağlamında da İslâm kümesi ile ilişkilenebilir. Normlar, değerler, inançlar, ile toplum, kültür, dil ve iletişim düğümleri, Amerika ve Avrupa sosyal bilim kamuoyunda sadece sekülerlik bağlamında değil başka bağlamlarda da sıklıkla tartışılan konulara gönderme bulunmaktadır. Kültürle, kültürel çeşitlilik ve çoğulculukla birlikte post-seküler toplum, de-sekülerleşme, liberalizm, kozmopolitanizm, eleştirel teori, postkolonyalizm ve kamusal alan kavramları ve bu kavramlar etrafında oluşan tartışmalara çalışmalarında sıkça yer veren Habermas, C. Taylor ve John Rawls gibi isimler de ağ haritasında yer almaktadır. Bu kümede dikkat çekeceğimiz diğer bir husus Evanjelizm'in ve özellikle Afrika'da yayılan Pentekostalizmin öne çıkışıdır ki literatürde bu hareketler klasik sekülerleşme tezinin iddialarının aksine dinin geri dönüşüne kanıt olarak sunulmaktadır. İspanya (Katalonya), Polonya ve Latin Amerika (Peru) ve Meksika da Katolisizm ve Katolik kilisesi odağında kendilerine has özellikleri ve yaşanan bazı değişimler sebebiyle öne çıkmaktadır.

Şekil 4. 2017-2023 Dini Eğitim Kümesi Ağ Haritası



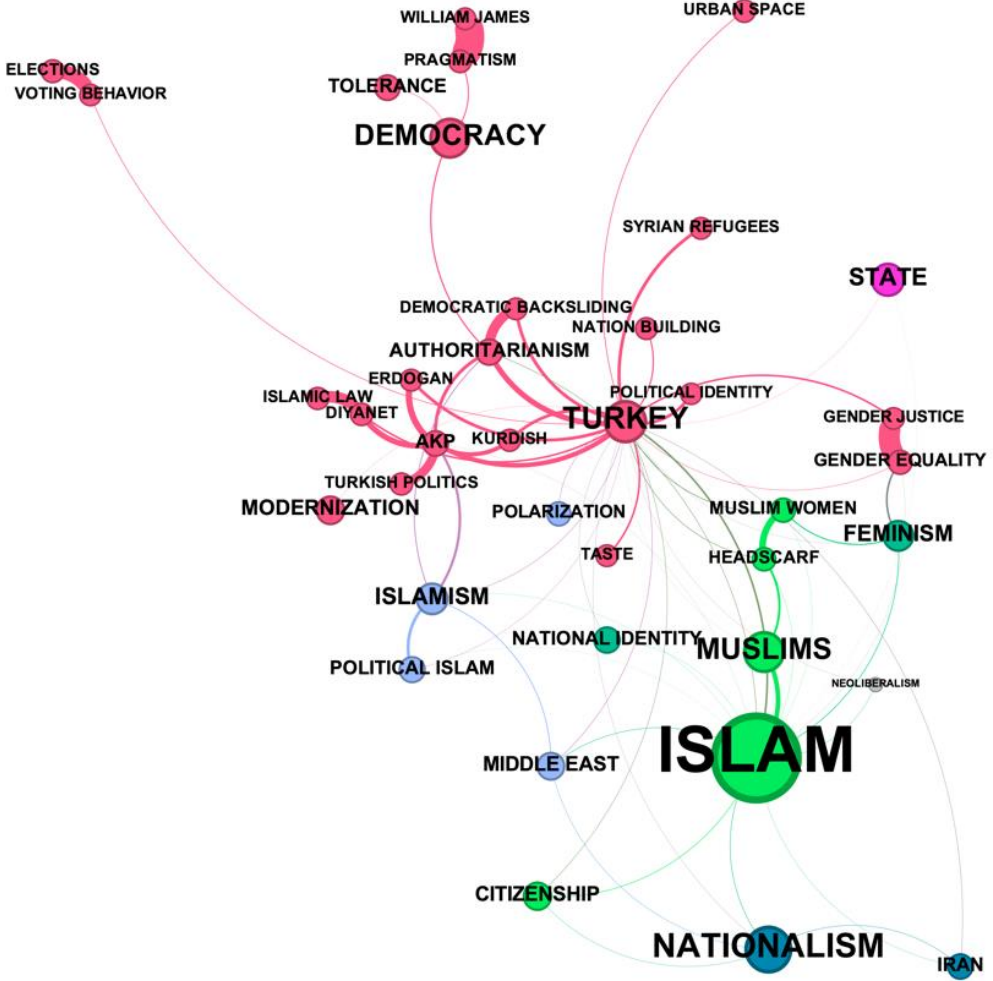
Din eğitimi kümesi felsefe, metafizik, bilim, sosyal bilim, siyaset, teoloji ve etik ekseninde dine, inanca, kimliğe ve kültüre dair kimi yaklaşım ve yöntemlerin öne çıktığı bir küme olarak görünmektedir. Etnografiden dini araştırmalara, hermenötikten dini çoğulculuğa ve eğitim politikasına dair pek çok kavramı bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Dini kültür, çeşitlilik, dini çeşitlilik, çoğulculuk, azınlıklar, kilise, kilise-devlet münasebetleri ve kiliseye bağlı okullar Batı'ya özgü bazı tarihsel ve güncel sorunlara ve tartışma alanlarına işaret etmektedir. Ağ haritasına bakıldığında felsefe, akıl ve inanç; dini çeşitlilik, kentsel sekülerleşme ve siyaset; gazeteler, medya ve popüler kültür gibi literatürde yaygın olarak birlikte kullanılan kavramları oluşturduğu yoğunluklar göze çarpmaktadır.

Şekil 5. 2017-2023 Spiritüallite Kümesi Ağ Haritası



Genel ağ haritasındaki düğüm (node) büyüklüğü ile de dikkat çeken bu küme, gerek kendi içerisindeki kavramsal çeşitlilik gerekse diğer büyük kümelerle birlikte bulunuşu ve bağlantıları bakımından da ilgi çekicidir. 1990-2000 yıllarını kapsayan ağ haritasında manevi bakımla birlikte ama oldukça zayıf bir görünürlük sergileyen bu temanın, 2000-2016 döneminde manevi bakım ve dinselikle birlikte öne çıkmaya başladığı ve kavramsal ağa başa çıkma, ruh sağlığı, yeni çağ hareketleri (new age), depresyon, anksiyete, bakım evleri (nursing-homes) gibi kavramlarında da dahil olduğu görülmektedir (Ertoy, 2017). Bu kavramsal değişim iki binli yıllar sonrası küresel ölçekte ve her alanda yaşanan hızlı dönüşümlerle birlikte düşünüldüğünde daha da anlamlıdır. Artık modernite sonrası veya post-seküler toplum diyebileceğimiz bu aşamada ve 2017-2023 dönemlerini kapsayan son analizimizde spiritüallite ayrıca ele alınacak kadar merkezi bir kavram haline gelmiştir. Ruhsal sağlık, anlam arayışı, bağımlılık ve bağımlılıktan kurtulma, bakım ihtiyacı ve yaşlılık, psikoterapi, psikometrik gelişim, dinsel vaizlik, dua gibi kavramların öne çıkışı varoluşa, anlam arayışına, bireye ve toplumsal düzene dair inanç ve yaklaşımlardaki bu hızlı ve köklü değişimlere işaret etmektedir.

Şekil 6. 2017-2023 Türkiye Kümesi Ağ Haritası



Türkiye söz konusu olduğunda modernleşme, batılılaşma, demokrasi, ulus inşası gibi tarihsel deneyim ve süreçlerle şeriat, diyanet, politik kimlik vb. tartışma alanlarının ve politik uzlaşmazlığa konu olan meselelerin hep ön planda olduğu görülmektedir. Ancak 2000-2016 yıllarını kapsayan ağ haritasında (Ertoy, 2017) öne çıkan muhafazakarlık, liberalizm, batılılaşma, Avrupa Birliği, demokratikleşme gibi kavramların giderek yerini toplumsal cinsiyet eşitliği, politik kimlik, otoriterleşme, demokratik geriye gidiş (democratic backsliding) kavramlarına bıraktığı da gözden kaçmamaktadır. Bunda yine ağ haritasında görünürlük kazanan yirmi yılı aşkın Ak Parti iktidarının ve güçlü bir siyasal figür olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın ideolojik kabullerinin, liderliğinin ve yönetin

anlayışının İngilizce literatüre nasıl yansıdığını/yansıtıldığını ve batılı akademik mahfillerde ve batının muhayyilesinde nasıl değerlendirildiğinin payı büyüktür. Bu küme de yine 2010'lu yılların başından itibaren Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Suriyeli mülteciler ve yaşanan çeşitli toplumsal olaylar dolayısıyla kentsel mekanlar ön plana çıkmaktadır.

3.2. Atıf Analizleri

Tablo 1. 2017-2023 Yılları Burst Değerine Göre Yayınlar

Yazar	Yayın Yılı	Yayın Adı	Burst Kuvveti	Başlangıç	Bitiş
Berger, Peter	2014	The Many Altars Of Modernity : Toward A Paradigm For Religion In A Pluralist Age	12,87	2017	2019
Mahmood, Saba	2015	Religious Difference In A Secular Age: A Minority Report.	10,36	2018	2021
Hout, Michael vd.	2014	Explaining Why More Americans Have No Religious Preference: Political Backlash And Generational Succession, 1987-2012.	9,02	2017	2018
Fernando, Mayanthi	2014	The Republic Unsettled	8,96	2017	2019
Asad, Talal	2018	Secular Translations Nation-State, Modern Self, And Calculative Reason	8,02	2020	2023
Voas, David	2016	Is The United States A Counterexample To The Secularization Thesis?	7,35	2020	2021
Cimino, Richard	2014	Atheist Awakening: Secular Activism And Community In America	7,28	2017	2018
Fox, Jonathan	2015	Political Secularism, Religion, And The State	7,23	2019	2020
Brubaker, Rogers	2017	Between Nationalism And Civilizationism: The European Populist Moment In Comparative Perspective	7,10	2021	2023
Pew Research Center	2015	The Future Of World Religions: Population Growth Projections: 2010-2050	6,72	2019	2020
Modood, Tariq	2019	Essays On Secularism And Multiculturalism	6,62	2021	2023

Cécile, Laborde	2017	Liberalism's Religion	6,62	2020	2021
Astor, Avi	2020	Culturalized Religion: A Synthetic Review And Agenda For Research	6,36	2021	2023
Joan, Scott	2018	Sex And Secularism	6,12	2021	2023
Tse, Justin	2014	Grounded Theologies: 'Religion' And The 'Secular' In Human Geography	5,99	2018	2019
Lee, Lois	2015	Recognizing The Non-Religious: Reimagining The Secular	5,98	2019	2020
Davie, Grace	2015	Religion In Britain: A Persistent Paradox	5,95	2017	2019
Kaya, Ayhan	2015	Islamisation Of Turkey Under The AKP Rule: Empowering Family, Faith And Charity.	5,70	2019	2020
Norris, Pippa	2019	Cultural Backlash: Trump, Brexit, And Authoritarian Populism	5,59	2021	2023
Thiessen, Joel	2017	Becoming A Religious None: Irreligious Socialization And Disaffiliation	5,32	2020	2023
Zubrzycki, Genevieve	2016	Beheading The Saint: Nationalism, Religion, And Secularism In Quebec.	5,29	2019	2020
Joseph, Baker	2015	American Secularism: Cultural Contours Of Nonreligious Belief Systems	5,13	2017	2018
Smith, Jesse	2013	Creating A Godless Community: The Collective Identity Work Of Contemporary American Atheists	5,13	2017	2018
Wilkins-Lafamme, Sarah	2014	Toward Religious Polarization? Time Effects On Religious Commitment In US, UK, And Canadian Regions	5,13	2017	2018
Öztürk, Ahmet	2016	Turkey's Diyanet Under AKP Rule: From Protector To Imposer Of State Ideology?	5,08	2019	2021

Önceki araştırmamızda (Ertoy, 2017) 1975-1999 yıllarını kapsayan döneme ait burst analizlerinde klasik sekülerleşme yaklaşımını ve karşıt argümanları dile getiren isimler ve eserleri dikkati çekmekteydi. 2000-2009 döneminde ise ağırlıklı olarak yeni/alternatif

sekülerleşme yaklaşımını benimseyen ve iddialarını alan araştırmaları ile desteklemeye çalışan isimler (J. Casanova, D. Yamane, M. Chaves); din ve rasyonel seçim konusunu çeşitli yönleri ile araştıranlar (R. Stark, L. R.Iannacone) ve tarihsel verilere ve bölgesel karşılaştırmalara yer veren isimler ve eserleri (P. Gorski, R. Finke) göze çarpıyordu. 2010 -2016 dönemine gelindiğinde ise yazını çok güçlü bir şekilde etkileyen isimlerin ve eserlerin (C. Taylor, T. Asad, P. Norris, S. Bruce, S. Mahmood, J. Habermas) ortaya çıkışına tanık oluyoruz. Bu dönemde de yine yerel/bölgesel dinamik ve değişimlere odaklanan çalışmalarla tarihsel ve karşılaştırmalı araştırmalar öne çıkmaktadır. Aşağıda verdiğimiz atıf listesi ve ona dair yorumlarımız bazı isimler ve eserler etrafında ortaya çıkan bu güçlü etkiyi somutlaştırmaya dönüktür (Ertoy, 2017).

Burada yer verdiğimiz 2017-2023 dönemini kapsayan burst listesi bir önceki dönemle yüksek burst değerleri ve uzun etki süreleri ile öne çıkan isimler ve eserleri (P. Berger, T. Asad, S. Mahmood vb) bakımından benzerlik hatta süreklilik arz etmektedir. Bununla birlikte burst kuvveti yüksek ancak yoğunlukla belli bir ülkeye/bölgeye ve oradaki sekülerleşme deneyimine münhasır ve literatürü etkileme süreleri sınırlı araştırmacılar (M. Hout ve C. S Fischer, M. Chaves, M. Fernando, D. Voas) ve çalışmaları da dikkate değerdir. Bunlardan ABD'nin sekülerleşme sürecinde bir istisna teşkil edip etmediğini tartışan D. Voas ve M. Chaves'in makaleleri; R. Cimino ve C. Smith'in Amerikan toplumunda, dini aidyetlerin zayıflaması ve ateizmin yükselişine dair kitabı ve J. Fox'un çok sayıda ülkeden derlediği verilerle din-devlet ilişkilerini ve devletin dine yönelik politikalarını etkileme konusunda mücadele eden dini ve seküler güçleri konu edinen kitabı da yüksek burst kuvveti ile dikkat çekmektedir. Bu başlıkta son olarak PEW Research Centre'nin dünya dinlerinin coğrafi ve demografik yayılımlarına ve geleceğine dönük raporuna ve iki Türk araştırmacı tarafından kaleme alınan, birisi Ak Parti yönetiminin "İslamcılık" siyasetini (Ayhan Kaya); diğer ise yine Ak Parti yönetimi altında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konum ve işlevlerini ele alan (Ahmet Öztürk) iki makaleye işaret etmemiz gerekir.

Tablo 2. 2017-2023 En Çok Atıf Alan Yayınların Listesi

Yazar	Yayın Yılı	Yayın	Toplam Atıf
Taylor, Charles	2007	A secular age	928
Asad, Talal	2003	Formations of the secular: Christianity, Islam, modernity	687
Casanova, Jose	1994	Public religions in the modern world	522
Norris, Pippa & Inglehart, Ronald	2004	Sacred and secular: Religion and politics worldwide	353
Asad, Talal	1993	Genealogies of religion: Discipline and reasons of power in Christianity and Islam	291
Berger, Peter	1999	The desecularization of the world: Resurgent religion and world politics.	272

Berger, Peter	1967	The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion	272
Mahmood, Saba	2005	Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject	254
Anderson, Benedict	2006	Imagined Communities	217
Mahmood, Saba	2016	Religious Difference in a Secular Age: A Minority Report.	208
Davie, Grace	1994	Religion in Britain since 1945: Believing without Belonging	206
Bruce, Steve	2002	God Is Dead: Secularization in the West	202
Habermas, Jürgen	2006	Religion in the Public Sphere	195
Durkheim, Emile	1995	The Elementary Forms of Religious Life	189
Habermas, Jürgen	2008	Notes on Post-Secular Society	188
Weber, Max	2001	The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism	163
Said, Edward	1978	Orientalism	160
Stark, Rodney	1999	Secularization, R.I.P.' Sociology of Religion	144
Masuzawa, Tomoko	2005	The Invention of World Religions	140
Heelas, Paul.	2005	The Spiritual Revolution: Why Religion is Giving Way to Spirituality	137
Chaves, Mark	1994	Secularization as Declining Religious Authority	136
Stark, Rodney	2000	Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion	134
Putnam, Robert	2010	American grace. How religion divides and unites us	133
McGuire, Meredith	2008	Lived religion: Faith and practice in everyday life	130
Stark, Rodney	1994	A Supply-Side Reinterpretation of the "Secularization" of Europe	130
Luckmann, Thomas	1967	The invisible religion: The problem of religion in modern society	129
Voas, David	2009	The Rise and Fall of Fuzzy Fidelity in Europe	121
Eisenstadt, Shmuel	2000	Multiple Modernities	120
Martin, David	1978	A General Theory of Secularization.	119
Voas, David	2016	Is the United States a counterexample to the secularization thesis?	117
Casanova, Jose	2009	The Secular and Secularisms	111
Agrama, Hussein, Ali	2012	Questioning Secularism: Islam, Sovereignty, and the Rule of Law in Modern Egypt	107
James, William	2004	The Varieties of Religious Experience	107

Berger, Peter	2014	The Many Altars of Modernity : Toward a Paradigm for Religion in a Pluralist Age	106
Gorski, Philip	2008	After Secularization?	106
Huntington, Samuel	1993	The clash of civilizations?	106
Martin, David	2005	On Secularization. Towards a Revised General Theory	103
Cavanaugh, William	2009	The Myth of Religious Violence: Secular Ideology and the Roots of Modern Conflict	101
Casanova, Jose	2006	Rethinking secularization. A global comparative perspective	100
Schmitt, Carl	1985	Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty	100

En çok atıf alan yayımlar listesine bakıldığında önceki dönemlere ait burst tablolarıyla da benzer şekilde C. Taylor, P. L. Berger, R. Stark, S. Bruce, G. Davie, M. Weber, D. Martin, M. Chaves, J. Casanova gibi yaptıkları araştırmalar ve yayımları ile sekülerleşme yazınına yoğun bir şekilde etkileyen isimler üst sıralarda yer almaktadır. Listede T. Asad, S. Mahmood, B. Anderson, J. Habermas, C. Schmitt gibi bazı kült eserleri ile modernleşme, sekülerleşme, kimlik, dinsel cemaatler ve azınlıklar, feminizm, oryantalizm gibi meseleleri tartışan yazarlar da öne çıkmaktadır. Belli bir bölgeye ve deneyime odaklananlar yanında farklı coğrafyalardan, dinlerden ve kültürler arasında karşılaştırma yapan; farklı/çoğul modernleşme deneyimlerine odaklanan çalışmaların da çokça atıf aldığı görülmektedir. C. Taylor 2007’de yayımlanan ve kısa bir süre sonra Türkçe’ye de çevrilen *Seküler Çağ* adlı eseri ile 2010’lardan itibaren çok güçlü bir etki meydana getirmiştir. Aynı şey yine bu kitabı ile birlikte çeşitli eserleri dilimize çevrilen Talal Asad’ın *Sekülerliğin Biçimleri* adlı kitabı için de söz konusudur. Din sosyolojisi yazınında ismi hayli öne çıkan, kültleşmiş denilebilecek eseri *Kutsal Şemsiye* başta olmak üzere pek çok çalışması Türkçe’ye çevrilmiş olan P. L. Berger’in atıf listesindeki yeri de hiç şaşırtıcı değildir. Jose Casanova’nın *Modern Dünyada Kamusal Dinler* adıyla dilimize çevrilen ve sekülerleşmeye ilişkin analizlerini farklı coğrafyalardan ve dini geleneklerden örneklerle, kamusal dinler, mezhepler ve kiliseler bağlamında ele alan kitabı da yüksek atıf alan çalışmalarındandır. Talal Asad ile birlikte antropolojiden gelen katkı bağlamında değerlendirebileceğimiz kitapları ile listede yer alan ve *Dindarlığın Siyaseti İslami Uyanış ve Feminist Özne* adıyla Türkçe’ye çevrilen eseri ile ülkemizde de tanınan Saba Mahmood’a da bir parantez açmak yerinde olacaktır. Son olarak P. Norris ve R. Inglehart’ın *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide* adlı kitabı sekülerleşme yazınına siyaset bilimi sahasından gelen katkılar bağlamında değerlendirilebilir.

4. SONUÇ

Sekülerleşmeye ilişkin teorik perspektiflerin gelişmesinde din, kutsal, maneviyat gibi kavramlar ve bunlara yüklenen muhtelif anlamların payı büyüktür. Tanımlar kadar

konunun çeşitli yönlerini aydınlatmak üzere kullanılan ilişkili kavramlar da önemli bir fark meydana getirmektedir. Sosyal bilimlerde yaşanan paradigmatik dönüşümler yanında disiplinin içerisindeki yöntemsel tercihler de bu bağlamda izlenmesi gereken parametrelerdendir. Sekülerleşme yaklaşımlarının kavram, tema ve sorunsal bakımından farklılaşmasında ve gelişmesinde yerel, bölgesel ve küresel değişimlerin de azımsanamayacak bir etkisi vardır. Araştırmamız hem kavramlar, temalar ve paradigmalarda hem de dile getirdiğimiz düzeylerde yaşanan değişimlerin literatüre yansımalarını gösteren bulgular ve sonuçlar içermektedir.

Kavramsal ağ haritaları belirli bir tema etrafında yürütülen tartışmalar yanında analizlerde öne çıkan kavramları ve tartışmanın kazandığı/kazanacağı yeni boyutları da ortaya koymaktadır. Burst değerleri ve atıf analizleri ise doğrudan doğruya literatür hakkında alanın uzmanlarına ve araştırmacılara bir fikir vermekte ve yönelim tayin etmektedir. Çalışmanın en genel bulgularından biri, özellikle 2016-2023 yıllarını kapsayan ağ haritalarının dine, maneviyata, dini tecrübeye, duyulan ihtiyacı ve/veya bunlara geri dönüşü/yeniden yönelişi yansıtıyor oluşudur. Alternatif sekülerleşme yaklaşımının dinin ve dindarlığın gerilemediğine, toplumsal işlevlerinin dönüşüme uğradığına ve geleneksel/kurumsal dayanaklarının “güncellendiğine” dair iddialarına dayanak olarak kullandığı kimi kavramların oluşturduğu kavramsal ilişki yoğunluğu da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Sekülerleşmeye ilişkin bibliyometrik analizde bazı kavramların maneviyat/spiritüallite odağında bu denli görünürlük kazanması sekülerleşme tartışmalarının neye ve hangi yöne evrildiği konusunda açık bir fikir vermektedir.

Bu çalışmanın özgün bulgularından biri de, sekülerleşme yazınında yerel ve küresel dinamiklerin etkisi ile siyasal karakterli konuların ve bunların analizinde öne çıkan teorik yaklaşımların ve kavramların öne çıkışıdır. Nitekim bu husus hem genel ağ haritasında ve ona ilişkin bizim yorumlarımızda hem de ayrı ayrı analiz edilen kümelerde dikkat çekmektedir. İslam ve Türkiye odağından din eğitime oradan toplumsal cinsiyete kadar neredeyse her kavramsal kümede yerel, bölgesel ve küresel fay hatlarının; çatışma, uzlaşmazlık hatta şiddete/savaşa yol açan gelişmelerin ‘izler’ini görmek mümkündür. Siyasal kimliğe dair tartışmalardan tutun demokrasiye, çoğulculuğa ve kamusal alana; dini otorite/kiliseye muhalefetten, göçmen karşıtlığına; yabancı düşmanlığından, azınlık haklarına ve İslamofobiye varıncaya kadar burada tek tek zikredilmesi mümkün olmayan pek çok kavram ve dolayısıyla tartışma konusu bu genel bağlamla ilişki içerisinde görünürlük kazanmaktadır.

Atıf listesi ve burst değerlerine bakıldığında ilk göze çarpan husus sekülerleşme yazınına antropolojiden gelen katkıların gün geçtikçe artıyor oluşudur. Tablolardan hareketle tarihsel, bölgesel veya toplumlar/kültürler arası karşılaştırmalara yer veren çalışmaların daha çok ilgi çektiği de söylenebilir. Yukarıdaki değerlendirmemize koşut olarak yerel, bölgesel ve siyasal konu ve sorunları modernleşme, sekülerleşme veya de-sekülerleşme perspektifinden ele alan bazı araştırma ve yayınların listelerde üst sıralarda yer aldığı görülmektedir. Bu çalışma sosyolojinin diğer bilim/sosyal bilim ve “bilgi bilim” alanlarıyla etkileşim ve iş birliğine örneklik teşkil etmektedir. Bu yönüyle sosyoloji ile başta siyaset

bilimi, psikoloji, ilahiyat, tarih ve felsefe olmak üzere diğer disiplinler arasında daha yaratıcı ve verimli bir “iletişime” çağrı olarak da değerlendirilebilir. Bilimsel üretimin tekil çabaları ve tek bir yayını aşan kolektif boyutu düşünüldüğünde bu iletişim önemi daha da artmaktadır. Bibliyometri, bir bilim alanındaki entelektüel ilgi ve birikimin akademik yayınlar üzerinden değerlendirilmesini sağlayan araçlar sunmaktadır. Çalışmamızda sekülerleşme yazınındaki bilimsel iletişimin dinamikleri alanda üretilen yayınların anahtar kelimeleri ve atıflar üzerinden, geçmişten günümüze doğru analiz edilmiştir. Sonraki çalışmalarda alana atıf yapan yayınların derlenmesi ve analizi ile alandaki bilginin, bilimsel iletişimin mahiyeti ve yönelimi de ortaya konulabilecektir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Ahmi, A., Elbardan, H., & Ali, R. H. R. M. (2019). Bibliometric analysis of published literature on industry 4.0. *2019 International Conference on Electronics, Information, and Communication (ICEIC)* içinde, (ss. 1-6). IEEE.
- Asad, T. (2017). *Sekülerliğin biçimleri: Hristiyanlık, İslamiyet ve modernlik* (F. B. Aydar, Çev.). Metis Yayınları.
- Bastian, M., Heymann, S., & Jacomy, M. (2009). Gephi: an open source software for exploring and manipulating networks. *Proceedings of The International AAAI Conference On Web And Social Media* içinde, (Vol. 3, No. 1, ss. 361-362).
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (2015). *Modernite, çoğulculuk ve anlam krizi* (M. D. Dereli, Çev.). Heretik Yayınları.
- Blondel, V. D., Guillaume, J.-L., Lambiotte, R., & Lefebvre, E. (2008). Fast unfolding of communities in large networks. *Journal of statistical mechanics: theory and experiment*, 2008(10), 1-12.
- Borgman, C. L., & Furner, J. (2002). Scholarly communication and bibliometrics. *Annual Review of Information Science and Technology*, 36(1), 1-53.
- Börner, K., Chen, C., & Boyack, K. W. (2003). Visualizing knowledge domains. *Annual Review of Information Science and Technology*, 37(1), 179-255.
- Bruce, S. (2003). The social process of secularization. R. K. Fenn (Ed). *The Blackwell companion to sociology of religion* (ss. 249-263). Blackwell Publishing.
- Callon, M., Courtial, J. P., & Laville, F. (1991). Co-word analysis as a tool for describing the network of interactions between basic and technological research: The case of polymer chemistry. *Scientometrics*, 22, 155-205.
- Cañas-Guerrero, I., Mazarrón, F. R., Pou-Merina, A., Calleja-Perucho, C., & Díaz-Rubio, G. (2013). Bibliometric analysis of research activity in the "Agronomy" category from the Web of Science, 1997–2011. *European Journal of Agronomy*, 50, 19-28.
- Çelik, C. (2017). Sekülerleşmenin kuramsal sosyolojik serüveni. *İslami Araştırmalar*, 28(3), 209-223.
- Chaves, M. (1994). Secularization as declining religious authority. *Social Forces*, 72(3), 749-774.
- Chen, C. (2017). Science mapping: a systematic review of the literature. *Journal of Data and Information Science*, 2(2), 1-40.
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2011). An approach for detecting, quantifying, and visualizing the evolution of a research field: A practical application to the fuzzy sets theory field. *Journal of Informetrics*, 5(1), 146-166.
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (2012). SciMAT: A new science mapping analysis software tool. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(8), 1609-1630.

- Ding, Y. (2010). Semantic Web: Who is who in the field—a bibliometric analysis. *Journal of Information Science*, 36(3), 335-356.
- Dobbelaere, K. (2018). Sekülerleşme kavramı: Bütüncül bir perspektife doğru. (C. Özel, Çev.). *İslami Araştırmalar*, 29(3), 667-682.
- Eagleton, T. (2018). *Tanrının ölümü ve kültür* (S. Dingiloğlu, Çev.). Yordam Kitap.
- Ertit, V. (2014). Evrenselleştirilmiş sekülerleşme teorisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 103-120.
- Ertoy, M. (2017). Secularization literature: Paradigms, concepts and trends. W. Sayers (Ed.). *Contemporary issues in social sciences and humanities* (ss. 139-148). AGP Research.
- Garfield, E. (1979). Is citation analysis a legitimate evaluation tool?. *Scientometrics*, 1, 359-375.
- Gaviria-Marin, M., Merigo, J. M., & Popa, S. (2018). Twenty years of the Journal of Knowledge Management: A bibliometric analysis. *Journal of Knowledge Management*, 22(8), 1655-1687.
- Gorski, P.S. (2014). Sekülerleşme tartışmasını tarihselleştirmek. Michele Dillon (Ed.). *Din sosyolojisi elkitabı* (ss.159-177). Paradigma Yayınları.
- Gutiérrez-Salcedo, M., Martínez, M. Á., Moral-Munoz, J. A., Herrera-Viedma, E., & Cobo, M. J. (2018). Some bibliometric procedures for analyzing and evaluating research fields. *Applied Intelligence*, 48, 1275-1287.
- Hamilton M. (2012). Rasyonel seçim kuramı. Peter B. Clarke (Ed.). *Din sosyolojisi kuram ve yöntem* (ss. 197-222). İmge Kitabevi.
- Han, S.-F., Cheng, J.-L., Wang, Y.-P., Chen, Q., & Xu, Z.-Y. (2020). A bibliometric analysis of core articles of international nursing research frontiers based on the Web of Science database. *Frontiers of Nursing*, 7(1), 31-38.
- He, Q. (1999). Knowledge discovery through co-word analysis. *Library Trends*, 48(1), 133.
- Hervieu-Léger, D. (2004). Sekülerleşme, gelenek ve dindarlığın yeni şekilleri: Bazı teorik öneriler. (H. Aydınalp, Çev.). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 45-58.
- Huang, C., Notten, A., & Rasters, N. (2011). Nanoscience and technology publications and patents: a review of social science studies and search strategies. *The Journal of Technology Transfer*, 36, 145-172.
- Kashkoush, A., Prabhu, A. V., Tonetti, D., & Agarwal, N. (2017). The neurosurgery match: a bibliometric analysis of 206 first-year residents. *World Neurosurgery*, 105, 341-347.
- Kirman, M. A. (2008). Sekülerleşme perspektifinden dinî ve seküler fundamentalizmler. *Journal of International Social Research*, 1(2), 274-291.
- Kleinberg, J. (2003). Bursty and hierarchical structure in streams. *Data Mining and Knowledge Discovery*, 7(4), 372-397.
- Lawani, S. M. (1981). Bibliometrics: Its theoretical foundations, methods and applications. *Libri*, 31(4), 294-315.
- Li, Y., Xu, G., Long, X., & Ho, Y.-S. (2019). A bibliometric analysis of classic publications in web of science category of orthopedics. *Journal of Orthopaedic Surgery and Research*, 14 (1), 1-11.
- Lundberg, J., Fransson, A., Brommels, M., Sk? r, J., & Lundkvist, I. (2006). Is it better or just the same? Article identification strategies impact bibliometric assessments. *Scientometrics*, 66(1), 183-197.
- Özay, M. (2007). *Sekülerleşme ve din*. İz Yayıncılık.
- Porter, A. L., & Cunningham, S. W. (2004). *Tech mining: exploiting new technologies for competitive advantage*. John Wiley & Sons.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- Taylor, C. (2014). *Seküler çağ* (D. Körpe, Çev.). Türkiye İş Bankası.
- Turner, B. S. (2012). Post-seküler toplumda din. *Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*. 12 (3), 199-224.
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2022). VOSviewer manual: Manual for VOSviewer version 1.6.19. *Leiden: Centre for Science and Technology Studies (CWTS) of Leiden University*.
- Yamane, D. (1997). Secularization on trial: In defense of a neosecularization paradigm. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36 (1), 109-122.
- Yuan, B.-Z., & Sun, J. (2020). Bibliometric analysis of research on the maize based on top papers during 2009-2019. *COLLNET Journal of Scientometrics and Information Management*, 14(1), 75-92.

- Železnik, D., Blažun Vošner, H., & Kokol, P. (2017). A bibliometric analysis of the Journal of Advanced Nursing, 1976–2015. *Journal of Advanced Nursing*, 73(10), 2407-2419.
- Ziman, J. (1968). *Public knowledge: An essay concerning the social dimension of science*. Cambridge University Press.

The Race of Financial Performance: Evidence from XKURY in Türkiye

Ayşen Konuşkan^{1,2}, Esra Aksoy Erzurumlu³, Türker Teker⁴, Mehmet Özsoy⁵

ABSTRACT

This research aims to rank the 32 companies in the BIST Corporate Governance Index according to their financial performance. MARCOS and ARAS, which are among MCDM techniques, are used as methods for ranking the companies in the study. The dataset is prepared by averaging the year-end balance sheets for the years 2020, 2021 and 2022. The data used for the analysis are current ratio, cash ratio, return on assets ratio, return on equity ratio, leverage ratio and asset turnover ratio. In the research, the importance weight of the criteria was calculated by CRITIC method. According to the CRITIC method, the criterion with the highest importance weight was the asset turnover rate. The companies were also ranked with the MARCOS and ARAS methods. Some differences were detected in the ranking. Spearman's ranking correlation coefficient revealed a strong positive linear relationship between the rankings from the MARCOS and ARAS methods. The results of the two methods were validated by Spearman's correlation analysis.

Keywords: Corporate Governance, MCDM, MARCOS, ARAS, CRITIC, Financial Performance

Finansal Performans Yarışı: Türkiye XKURY Örneği

ÖZET

Bu çalışmada BIST Kurumsal Yönetim Endeksi'nde yer alan 32 şirketin finansal performanslarına göre sıralanması amaçlanmaktadır. Çalışmada şirketlerin sıralaması ÇKKV tekniklerinden MARCOS ve ARAS kullanılarak yapılmıştır. Veri seti 2020-2021-2022'e ait yılsonu bilançolarının ortalaması alınarak hazırlanmıştır. Analiz için kullanılan veriler cari oran, nakit oran, aktif karlılık oranı, özsermaye karlılık oranı, borç/kaynak oranı ve aktif devir hızıdır. Çalışmada kriterlerin önem ağırlığı CRITIC yöntemi ile hesaplanmıştır. CRITIC yöntemine göre en yüksek önem ağırlığına sahip kriter, aktif devir hızı çıkmıştır. MARCOS ve ARAS yöntemi ile şirketlerin sıralaması yapılmıştır. Sıralamada bazı farklılıklar tespit edilmiştir. Spearman'ın sıralama korelasyon katsayısı, MARCOS ve ARAS yöntemlerinden gelen sıralamalar arasında güçlü bir pozitif doğrusal ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Böylelikle iki yöntemin sonuçlarının güvenilirliği Spearman'ın sıralama korelasyon analizi ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Yönetim, ÇKKV, MARCOS, ARAS, CRITIC, Finansal Performans.

¹ İletişim Yazarı: aysen.konuskan45@gmail.com

² Dr., ORCID: 0000-0002-3475-5482.

³ Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, ORCID: 0000-0003-1395-2337.

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, ORCID: 0000-0002-4692-3439.

⁵ Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0003-3204-7295.

1. INTRODUCTION

It is extremely important for companies operating in the increasingly competitive environment of the global world to be able to maintain their continuity in both domestic and international markets, and to adapt to market conditions. The development of technology has eliminated traditional shopping opportunities, forcing companies to constantly innovate in all aspects of their activities (Güney, 2018).

In this context, corporate governance emerged as a concept in the 1990s under the leadership of the United Nations and the World Bank. It refers to good state management (Aktan, 2013) and quickly became a management philosophy that was approved and accepted in the business world, international organizations, the academic community, and governments.

Effective management of corporate governance practices can enhance transparency and increase investor trust. Additionally, such practices can reduce risks for companies, making them more competitive both domestically as well as internationally. This, in turn, can make them more attractive to investors (Turnacıgil, 2018). Furthermore, a company with effective corporate governance can enhance its liquidity and financing opportunities, leading to a reduced cost of capital (Öztürk & Demirgüneş, 2008).

This study aims to evaluate the companies' financial performances indexed in BIST Corporate Governance Index based on data from 2020 to 2022 by ranking them with MCDM methods. Financial performance indicators such as cash, current, leverage, return on assets, asset turnover and return on equity ratios are used. In the study, the concept of corporate governance and its theoretical background, literature review, and analysis are given respectively. The study concludes with a discussion of the findings and a general evaluation of the subject.

1.1. Corporate Finance

There are numerous definitions of corporate governance in the literature by various researchers and institutions. One of the first definitions of corporate governance was made by Millstein, who defined it as 'the order of relations between top managers, shareholders, and the board of directors'. Millstein also defined the concept of corporate governance broadly as 'all of the rules of stock exchange listing, laws, regulations, and voluntary rules determined by the private sector' (Millstein, 1998). According to Shleifer and Vishny (1997), the definition of corporate governance is a mechanism that ensures trust between investors and companies and that both parties receive a return on their investment. Corporate governance, as defined by the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), is a set of rules and practices that govern the relationship between a company's shareholders and managers, and its stakeholders, such as employees and creditors. It contributes to financial growth and stability by promoting financial market integrity, market safety and economic efficiency (OECD, 2005). Furthermore, while the World Bank (1995) defines corporate governance as a system by which organizations can

be controlled and directed (Zuva and Zuva, 2018). Barras defines it as a system of procedures which is controlled by individual companies. (Barras, 2007, as cited in Dağlı et al., 2010).

Looking at the studies conducted around the world on how corporate governance emerged and developed, the first corporate governance traces appear in corporate bankruptcies and scandals. Apart from these, many other factors have an impact on corporate governance. Some of these factors can be listed as the increase in international economic investments, globalization, international capital movements and the weight of private capital, mergers and acquisitions, financial crises, widespread share ownership and investment demands. In Türkiye, corporate governance studies emerged with the impact of inappropriate credit transactions in banks and the 2001 economic crisis. Although corporate governance practices started late in Türkiye, this gap has been gradually closed with the regulations of regulatory bodies that benefit from best practice examples (Karakılıç, 2018; Doğan, 2007).

Although corporate governance practices vary from country to country, there are four basic principles that are generally accepted in international approaches to corporate governance. These four principles are transparency, responsibility, fairness, and accountability. Corporate governance is the way in which companies are managed in accordance with these four principles. The principles of corporate governance include treating all stakeholders equally, sharing all information with stakeholders and shareholders, respecting the rules that reflect the values of society and being accountable for the activities undertaken. The corporate governance approach enhances company liquidity, reduces the cost of capital, and provides financing opportunities. It also plays a crucial role in supervising, developing, and structuring financial markets and companies (Öztürk & Demirgüneş, 2008).

The principle of transparency in corporate governance requires companies to provide open, comparable, and accurate information to the public during the assessment process. This enables investors to allocate their resources effectively and to obtain information of a satisfactory quality. Investors examine not only the financial reports of the companies to which they will allocate their savings, but also whether these companies are well managed. In order for investors to have the opportunity to choose among institutions or organizations with corporate governance practices, the practice of corporate governance index should be developed (Keküllüoğlu, 2008).

According to the responsibility principle of corporate governance, the board of directors should demonstrate to the shareholders that they are accountable and at the same time the board of the board should play an effective role in the company (Şehirli, 1999). An important role in the choices and decisions of the company should be played by the board, which should be primarily responsible. Therefore, a company should properly define the responsibilities of the board of directors in order to be better managed (TÜSİAD, 2002).

Corporate governance is defined by the principle of fairness as the need for companies to strike a balance, and this balance can only be achieved by taking into account the interests of stakeholders. Therefore, when making a decision, management should determine its

strategy by considering all stakeholders, not just shareholders. This is because the sustainability and long-term profitability of a company is only possible if it acts with all its stakeholders in mind (Tuzcu, 2004).

Corporate governance creates an opportunity for the creation of systems where management performance is monitored impartially in line with the principle of accountability, and for the performance of these companies to improve. These companies that implement corporate governance principles will be a source of reference for other companies (Özger, 2009).

In Türkiye, corporate governance principles were first approved and announced to the public by the Capital Markets Board of Türkiye (CMB) on 4 July 2003. During this period, when the corporate governance principles were introduced into the capital markets legislation and into Türkiye, the companies whose shares are traded on the Borsa Istanbul (BIST) were not required to implement these principles. However, in order to increase the implementation of these principles and to raise public awareness on this issue, comprehensive studies have been carried out by the board. Some of these studies are determining the drafts of compliance reports on corporate governance principles and making the preparation of these reports mandatory, establishing a separate index based on the level of compliance with corporate governance principles in BIST, and evaluating shareholders' compliance with corporate governance principles (SPL, 2016).

Corporate governance conformity rating is a qualitative rating activity that questions the corporate governance practices of companies within the framework of the established corporate governance principles (Güçlü, 2010). The CMB has established rules and principles for the corporate governance rating process. The corporate governance rating approach reflects an opinion on the value given by companies to shareholders' rights, their relations with stakeholders, public disclosure activities and the overall credibility of the company's board of directors (Karakılıç, 2018). Accordingly, rating agencies assign corporate governance ratings to companies in light of the principles established by the CMB. The corporate governance rating determined by the CMB is calculated and assigned by rating agencies as a result of an assessment of companies that act in accordance with corporate governance principles. The corporate governance rating published by the CMB based on the corporate governance principles is classified into four categories (Karğın et al., 2015). These are:

- a. “The board of directors (35%)”
- b. “Shareholders (25%)”
- c. “Public disclosure and transparency (25%)”
- d. “Stakeholders (15%)”

Based on CMB's Corporate Governance Principles, CMB–authorized rating agencies determine the degree of compliance with these principles by companies applying for ratings after a detailed 3–4 week review. At the end of this period, the rating expert assigns a score between 1 and 10. This is then announced to the public. The process continues after the

rating is announced. For 12 months, these companies are closely monitored by the rating agencies in terms of corporate governance. If there is a significant development in this process, this is also reflected in the rating score. The rating is calculated as the company score, which is composed of the individual items shown above with percentages and the sum of these items (Dağlı et al., 2010).

The Corporate Governance Index (XKURY) has been calculated at Borsa Istanbul since 2007 in order to promote the concept of corporate governance. It is an index that includes Corporate Governance Index companies whose shares are traded on Borsa Istanbul markets (excluding C-list and Detention Market). It is composed of the shares of companies traded in the Main Market, Sub Market and Star Market whose compliance with corporate governance principles is at least 8 out of 10 and at least 7 out of 10 for each main item (BIST, n.d.). Companies that implement corporate governance principles are included in this index (Karğın et al., 2015).

In Türkiye, the initial value of the Corporate Governance Index was 48,082.17 and it started to be calculated on 31.05.2007. In 2007, there were 5 companies in this index (SAHA, n.d.) and as of 2023, this number increased to 51 (KAP, n.d.).

1.2. Literature Review

Numerous studies have been conducted to investigate the potential relationship between a company's financial performance and corporate governance, and if so, at what level and what effect it has (Klein et al., 2005; Horváth and Spirollari, 2012; Sarkar et al., 2012; Arora et al., 2018). Horváth and Spirollari (2012) investigated the effect of corporate governance on firm performance from the perspective of board characteristics. They found that insider ownership has a positive effect on performance, while the presence of independent directors has a negative effect on performance. In a study by Çarıkçı et al. (2009), the authors examined the stock market index return and the volatility of returns using ARCH and GARCH models with the XKURY index. The study found no significant relationship between the two variables. Furthermore, panel data analysis was used to investigate whether the inclusion of companies in the corporate governance index affects their financial performance. The results showed that there was no significant relationship between corporate governance and profitability (Erdoğan and Demir, 2015). However, a significant relationship was found between corporate governance and market capitalization (Vuran and Kömeçoğlu, 2018). Contrary to previous studies, while Gergin and Kıymetli Şen (2019) examined the impact of including banks traded on Borsa Istanbul on the corporate governance index on firm performance but found no significant association using panel data analysis of data from 2012 to 2017, Bhagat and Bolton (2008) found a positive relationship between current and future financial performance of a firm and corporate governance indexes. On the other hand, Sakarya (2011), with his case study, utilizing the 2009 data of the companies included in the XKURY index for the first time, suggested that above-normal returns can be obtained from stocks with the announcement of corporate ratings of companies. Furthermore, a case study was conducted to investigate whether there

is a relationship between the stock returns of companies included in the XKURY index and the announcement of corporate governance ratings, and it was found that there is no positive relationship between them (Sakarya et al., 2017). Kevser and Doğan (2021) found a significant and strong effect of rating announcements on stock returns using the Paired t-test and Pearson correlation test with data from 2007–2019. The study conducted simple and multiple linear regression methods to test the relationship between corporate governance practices and the financial performance of companies in Croatia's CROBEX index. The results revealed that corporate governance practices are a significant factor in explaining the performance of the companies in the index (Korent et al., 2014). Similarly, Amba (2014) found that corporate governance variables had a significant impact on the performance of companies listed on the Bahrain stock exchange, using the multiple regression method. While Zelenyuk and Zheka (2006) tested the hypothesis that the relationship between corporate governance and firm performance is positive for Ukraine, Kraft et al. (2013) investigated the relationship between corporate governance, value and firm performance in the USA. In both studies, the results demonstrated a positive relationship between firms that adopt corporate governance practices and the performance of these firms. Also, Ertuğrul and Hedge (2009) gave further evidence supporting the relationship between two terms. The study by Karamustafa et al. (2009) analyses the relationship between corporate governance and firm performance. The findings indicate significant differences in some financial indicators for periods prior to and subsequent to the incorporation of corporate governance into the index.

The relationship between corporate governance and financial performance has also been examined in the literature using multi-criteria decision making methods (MCDM). Ege et al. (2013) measured the financial performance of companies in the XKURY index with the TOPSIS method using data from 2009–2011. The study revealed no positive relationship between TOPSIS ranking and the ranking created by corporate governance ratings. Ünlü et al. (2017) discovered, similar to Ege et al. (2013), that there is no significant difference in performance between companies included and excluded in the XKURY index, using 2014 data of BIST-30 companies. Esendemirli and Erdener Acar (2016) measured the financial performance of the companies included in the index by using TOPSIS method and similarly revealed that performance and corporate governance ratings are not directly proportional when data from 2013 and 2014 are used. Temizel et al. (2016), on the other hand, ranked the financial performance of the companies in the index by taking the averages of the 5-year data between 2011 and 2015 and revealed that the companies with LOGO, TRCAS, MGROS, TTRAK and PRKME codes ranked high. Kundakçı and Arman (2023) utilized the Improved IDOCRIW and MABAC methods to measure the financial performance of real estate investment trusts included in the index from 2020 to 2022. Their findings revealed that companies with AKMGY and HLGYO codes demonstrated more stable and higher performance compared to other real estate investment trusts. Yavuz and Sönmez (2023) also evaluated the performance of companies in the index from 2019 to 2021 using CRITIC-MABAC and ENTROPI-MABAC methods.

The scope of the study is BIST Corporate Governance Index (XKURY). As a method, MCDM techniques were utilized. A review of the literature reveals that the majority of studies examining the XKURY index employ a range of MCDM techniques, including TOPSIS. This study employs a distinctive methodology, utilizing MARCOS and ARAS. This study ranked companies included in the corporate governance index using CRITIC based MARCOS and ARAS.

2. METHOD

2.1. Data and Methodology

This study aims to evaluate the financial performance of companies in the BIST XKURY index using the MCDM methods MARCOS and ARAS. The criteria weights were calculated using the CRITIC method and included in the analysis. The steps of CRITIC, MARCOS and ARAS methods are as follows.

2.2. CRITIC

CRITIC, which stands for Criteria Importance Through Intercriteria Correlation, is an objective weighting method proposed by Diakoulaki et al. in 1995 that uses the standard deviation of the criteria and the correlation between them. The CRITIC method is carried out in four stages: (Diakoulaki et al., 1995; Jahan et al., 2012).

First Step: To create and normalize decision matrix

$$x_j^{\max} = \text{“Maximum value of the criterion } j \text{ among alternatives”}$$

$$x_j^{\min} = \text{“}j\text{. Minimum value of the criterion } j \text{ among alternatives”}$$

“ $i=1,2,3,.., m$ ” refers alternatives

“ $j=1,2,3,.., n$ ” refers criteria.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (1)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (2)$$

Equation (1) is used to normalize the decision matrix for beneficial criteria, and Equation (2) is used for cost criteria.

Second Step: Determining the degree of relationship between criteria

The correlation values P_{jk} between criterion j and criterion k are calculated using the r_{ij} (normalization) values obtained after the normalization process and Equation (3).

$$P_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)(r_{ik} - \bar{r}_k)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - \bar{r}_k)^2}} \quad (j,k= 1,2,3\dots n) \quad (3)$$

Third Step: Calculating C_j

σ_j : Represents the standard deviation value of the Criterion j and it is calculated using Equation (4). After calculating the standard deviation C_j is calculated using Equation (5).

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - \bar{r}_j)^2}{m}} \quad (4)$$

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - P_{jk}) \quad (j=1,2,3,\dots,n) \quad (5)$$

Fourth Step: Obtaining the criteria weights.

At this step, the C_j value of each criterion j is divided by the sum of the criterion values and the weight values are obtained using Equation 5.

$$W_j = \frac{C_j}{\sum_{k=1}^n (C_k)} \quad (j,k=1,2,\dots,n) \quad (6)$$

2.3. MARCOS

MARCOS, which stands for 'Measurement Alternatives and Ranking according to Compromise Solution', is a method of MCDM introduced to the literature in 2019 by Stevic, Pamucar, Puska, and Chatterjee. The method involves measuring alternatives and ranking them according to a compromise solution process (Stevic et al., 2019). It is based on defining the relationship between alternatives and reference values. Based on this relationship, the alternatives' utility functions are determined. Using the determined utility function, a compromise ranking is created according to ideal and anti-ideal solutions (Stevic and Brkovic, 2020). The MARCOS method consists of seven steps (Stevic et al., 2019).

First Step: Constructing the decision matrix.

Second Step: Constructing extended initial decision matrix

Ideal (AI) and anti-ideal (AAI) solutions are added to the initial matrix to form an expanded initial matrix as shown in Equation (7).

$$X^G = \begin{matrix} & \begin{matrix} C_1 & C_2 & \dots & C_n \end{matrix} \\ \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \\ AI \\ AAI \end{matrix} & \left[\begin{matrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m1} & \dots & x_{mn} \\ x_{ai1} & x_{ai2} & \dots & x_{ain} \\ x_{aa1} & x_{aa2} & \dots & x_{aan} \end{matrix} \right] \end{matrix} \quad (7)$$

Equation (8) is used to calculate the beneficial criteria and Equation (9) is used to calculate the cost criteria when determining (AI) and (AAI) values.

$$\begin{aligned} AAI &= \min_i x_{ij}, && \text{if it is a beneficial criteria } (j \in B) \\ AI &= maks_i x_{ij}, && \text{if it is a beneficial criteria } (j \in B) \\ AAI &= maks_i x_{ij}, && \text{if it is a cost criteria } (j \in C) \\ AI &= \min_i x_{ij}, && \text{if it is a cost criteria } (j \in C) \end{aligned} \quad \left. \begin{array}{l} (8) \\ (9) \end{array} \right\}$$

Third Step : Normalizing the extended initial decision matrix.

Equation (10) is used to obtain the normalized initial matrix (N) for the beneficial criterion, and Equation (11) is used for the cost criterion.

$$n_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{ai}} \quad j \in B \quad (10)$$

$$n_{ij} = \frac{x_{ai}}{x_{ij}} \quad j \in C \quad (11)$$

Fourth Step : Constructing weighted matrix.

The weighted matrix (V) is obtained using Equation (12).

$$V_{ij} = n_{ij}W_j \quad (12)$$

Fifth Step : Calculating the utility degree of the alternatives.

Equations (13) and (14) are utilized to determine the degrees of utility in relation to ideal and anti-ideal solutions. The S_i value is the sum of the weighted matrix elements, which is calculated using Equation (15).

$$K_i^+ = \frac{S_i}{S_{ai}} \quad (13)$$

$$K_i^- = \frac{S_i}{S_{aai}} \quad (14)$$

$$S_i = \sum_{i=1}^n V_{ij} \quad \dots\dots\dots(15)$$

Sixth Step : Calculating the utility function of the alternatives.

The utility function shows the solution of the observed alternative with respect to the ideal and anti-ideal solution. The utility function of the alternatives is calculated using the

Equation (16). $f(K_i^+)$ represents the utility function of ideal solution and calculated with

Equation (17). $f(K_i^-)$ represents the utility function of anti-ideal solution and calculated with Equation (18).

$$f(K_i) = \frac{K_i^+ + K_i^-}{1 + \frac{1 - f(K_i^+)}{f(K_i^+)} + \frac{1 - f(K_i^-)}{f(K_i^-)}} \quad (16)$$

$$f(K_i^+) = \frac{K_i^-}{K_i^+ + K_i^-} \quad (17)$$

$$f(K_i^-) = \frac{K_i^+}{K_i^+ + K_i^-} \quad (18)$$

Seventh Step : Ranking the alternatives.

During the final step of the solution phase, the alternatives are ranked based on the final values of their respective utility functions. During the final step of the solution phase, the alternatives are ranked based on the final values of their respective utility functions. These final values are obtained using Equation (16). It is important that the utility function has the highest value, as the alternative with the highest value will be considered the most preferred option.

2.4. ARAS

ARAS, or Additive Ratio Assessment, is a Multiple Criteria Decision Making (MCDM) method proposed by Zavadskas and Turskis in 2010 (Zavadskas and Turskis, 2010). The ARAS method is unique in that it compares the utility function values of alternatives with the utility function value of the optimal alternative added by the researcher (Sliogeriene et al., 2013). The ARAS method determines the proportional similarity of all alternatives in the application phase to the ideal alternative (Dadelo et al., 2012). The ARAS method is carried out in four steps (Zavadskas and Turskis, 2010):

First Step: Creating the decision matrix.

In the method, a row consisting of the optimal values of each criterion is added at the top row while creating the decision matrix.

The decision matrix is denoted as X;

$$X = \begin{bmatrix} x_{01} & x_{0j} & \dots & x_{0n} \\ x_{i1} & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} ; \quad i = 0,1,\dots,m \quad j = 0,1,\dots,n \quad (19)$$

“ m : number of alternatives”,

“ n : number of criteria”,

“ x_{ij} : the value of alternative I for criteria j”,

“ x_{0j} : the optimal value of criteria j.

If the optimal value of a criterion is uncertain or unknown for the decision problem, the optimal value is determined using Equation (20) and Equation (21), depending on the beneficial/cost characteristic of the criterion.

If it is a beneficial criteria : $x_{oj} = \max_i x_{ij}$ (20)

If it is a cost criteria : $x_{oj} = \min_i x_{ij}$ (21)

Second Step: Normalizing the decision matrix. The normalized decision matrix \bar{X} is determined by \bar{x}_{ij} values. \bar{x}_{ij} values are calculated according to the beneficial/cost characteristics of the criterion. If it is a beneficial criterion, the normalized values are calculated using the Equation (22).

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \tag{22}$$

If the criterion is desired to be minimized, the normalization process is two phased. First phase is to transform the cost criteria to beneficial criteria and second phase is to normalize the value. These steps are calculated using Equation (23) and Equation (24).

$$x_{ij}^* = \frac{1}{x_{ij}} \tag{23}$$

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}^*}{\sum_{i=0}^m x_{ij}^*} \tag{24}$$

Third Step: Creating the weighted normalized decision matrix.

\hat{X} weighted normalized decision matrix is calculated by Equation (25) using the obtained w_{ij} weights and the normalized decision matrix. Each weights assigned to a criteria must be between 0 and 1. The condition in Equation (25) must be met.

$$\hat{x}_{ij} = \bar{x}_{ij} w_{ij} \tag{25}$$

$$\sum_{j=1}^n w_j = 1 \tag{26}$$

Fourth Step: Calculating optimality values.

In this stage, the optimality values for each alternative in the weighted decision matrix are obtained. The S_i values of the alternatives are calculated using Equation (27).

$$S_i = \sum_{j=1}^n \hat{x}_{ij}, \quad i = 0, 1, \dots, m \tag{27}$$

S_i : refers to the optimality function value of alternative i .

The S_i values of the alternatives are divided by the optimal value of S_0 and the K_i utility degrees are obtained using Equation (28).

$$K_i = \frac{S_i}{S_0}, \quad i = 0, 1, \dots, m \tag{28}$$

In the last step, the calculated values are ranked from largest to smallest. The alternative with the largest value is expressed as the most preferred alternative.

The data set of the study consists of companies included in the BIST Corporate Governance Index. As frequently encountered in the literature, companies belonging to financial institutions were excluded from the 51 companies in the index due to the different structure of their balance sheets, and 32 companies were included in the data set. The year-end balance sheet averages of these companies for the years 2020, 2021 and 2022 were used in the data set. Public Disclosure Platform (KAP) and Stockkeys (stockkeys.com) were utilized to create the data set.

The study evaluated companies' financial performance based on six criteria listed in Table 1. These criteria were determined by reviewing the criteria used in similar studies.

Table 1. Variables Used in the Study

The Group Variables	Name of the Variable	Abbreviation
Liquidity Ratios	Current Ratio	CR
	Cash Ratio	CashR
Profitability Ratios	Return on Assets	ROA
	Return on Equity	ROE
Financial Structure Ratios	Leverage Ratio	LR
Operating Ratios	Asset Turnover	AT

Among the variables used, the "Leverage Ratio" within the financial structure ratios is taken as cost criteria, while the other criteria are considered as beneficial criteria. The 32 companies evaluated for the analysis and their codes are presented in detail in Table 2.

Table 2. Companies and Their Codes

"Aksa Akrilik Kimya Sanayi A.Ş."	Q1
"Aksa Enerji Üretim A.Ş."	Q2
"Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayii A.Ş."	Q3
"Arçelik"	Q4
"Aselsan Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş."	Q5
"Aydem Yenilebilir Enerji A.Ş."	Q6
"Aygaz A.Ş."	Q7
"Batıçim Batı Anadolu Çimento Sanayi A.Ş."	Q8
"Biotrend Çevre ve Enerji İşletmeciliği ve Hizmetleri A.Ş."	Q9
"Coca-Cola İçecek A.Ş."	Q10
"Consus Enerji İşletmeciliği ve Hizmetleri A.Ş."	Q11
"Doğuş Otomotiv Servis ve Ticaret A.Ş."	Q12
"Enerjisa Enerji A.Ş."	Q13
"Enka İnşaat ve Sanayi A.Ş."	Q14
"Ereğli Demir Çelik Fabrikaları A.Ş."	Q15
"Galata Wind Enerji A.Ş."	Q16
"Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş."	Q17
"İhlas Ev Aletleri İmalat Sanayi Ve Ticaret A.Ş."	Q18
"İskenderun Demir ve Çelik A.Ş."	Q19
"Kimteks Poliüretan Sanayi ve Ticaret A.Ş."	Q20
"Konrtolmatik Teknoloji Enerji ve Mühendislik A.Ş."	Q21
"Logo Yazılım Sanayi Ve Ticaret A.Ş."	Q22
"Migros Ticaret A.Ş."	Q23
"Otokar Otomotiv Ve Savunma Sanayi A.Ş."	Q24
"Park Elektrik Üretim Madencilik Sanayi ve Ticaret A.Ş."	Q25
"Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş."	Q26
"Pınar Entegre Et ve Un Sanayi A.Ş."	Q27
"Pınar Su ve İçecek Sanayi ve Ticaret A.Ş."	Q28
"Pınar Süt Mamulleri Sanayii A.Ş."	Q29
"Qua Granite Hayal Yapı ve Ürünleri Sanayi Ticaret A.Ş."	Q30
"Türk Prysmian Kablo ve Sistemleri A.Ş."	Q31
"Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş."	Q32

Source: Company names are taken from Public Disclosure Platform (KAP, n.d.).

3. RESULTS

CRITIC method was applied to the analysis to determine the weights of the criteria. The application results of the CRITIC method are as follows.

3.1. CRITIC Result

The Decision Matrix for the CRITIC method is presented in Table 3.

Table 3. Decision Matrix

Companies	CR	LR	AT	ROA	ROE	CashR
Q1	1.300	60.610	1.243	19.570	51.783	46.503
Q2	1.207	47.673	1.137	11.097	23.460	14.313
Q3	1.163	54.033	0.653	2.130	9.510	56.337
Q4	1.340	74.873	1.093	5.217	20.743	40.273
Q5	1.420	46.280	0.540	17.357	32.423	22.447
Q6	1.420	53.660	0.107	-0.723	-1.653	97.857
Q7	1.120	59.080	2.427	15.727	38.827	40.087
Q8	0.567	79.830	0.700	-12.870	-60.617	5.227
Q9	1.157	74.300	0.410	7.187	28.883	28.100
Q10	1.617	56.847	0.940	8.370	21.797	83.477
Q11	0.547	64.047	0.363	2.127	5.957	7.850
Q12	1.303	55.453	3.057	32.230	75.563	48.803
Q13	0.810	68.240	1.320	14.903	45.660	12.763
Q14	2.893	23.187	0.310	5.033	6.520	225.043
Q15	2.690	31.457	0.733	11.703	17.687	95.673
Q16	3.460	36.567	0.370	23.397	36.123	254.100
Q17	0.807	33.733	0.297	0.617	1.130	1.340
Q18	5.440	17.727	1.080	17.957	21.910	8.457
Q19	3.317	27.623	0.833	11.797	16.217	50.790
Q20	1.323	72.437	1.307	15.580	56.273	42.687
Q21	1.883	66.030	0.817	16.013	49.770	55.740
Q22	1.107	53.313	0.600	16.343	37.733	61.557
Q23	0.710	95.197	2.290	2.937	9.543	29.950
Q24	1.313	78.970	0.883	16.703	75.737	21.420
Q25	1.747	12.500	0.100	22.370	25.640	79.453
Q26	0.950	83.220	0.340	-1.033	-3.940	59.713
Q27	1.420	29.073	0.777	9.930	13.840	10.087
Q28	0.400	69.693	0.630	-9.633	-39.420	5.137
Q29	1.110	43.453	1.100	4.683	8.237	1.500
Q30	1.453	55.717	0.850	28.857	68.413	30.913
Q31	1.187	75.707	2.043	4.327	19.027	18.143
Q32	2.177	44.587	0.573	11.167	24.677	55.863

After obtaining the decision matrix, the weights of the criteria were calculated with the stages of the CRITIC method. The resulting criteria weights are presented in Table 4.

Table 4. Criteria Weights Abtained From CRITIC Method

Criteria	CR	LR	AT	ROA	ROE	CashR
W_j	0.1367	0.1912	0.2256	0.1243	0.1411	0.1810

Based on the calculations, ADR (Asset Turnover Rate) is the criterion with the highest importance weight. The weights of the criteria will be used in the application process of the MARCOS and ARAS methods to rank the alternatives.

3.2. MARCOS Result

Table 5 shows the results obtained using the MARCOS method, based on the decision matrix in Table 3 and the criteria weights in Table 4.

Table 5. Ranking Result of the MARCOS Method

Companies	$"S_i"$	$"K_i^-"$	$"K_i^+ "$	$"f(K^-)"$	$"f(K^+)"$	$"f(K)"$	Rank
Q1	0.369	-3.0989	0.3690	-0.1352	1.1352	0.3631	8
Q2	0.261	-2.1927	0.2611	-0.1352	1.1352	0.2569	21
Q3	0.188	-1.5769	0.1878	-0.1352	1.1352	0.1848	26
Q4	0.234	-1.9633	0.2338	-0.1352	1.1352	0.2301	23
Q5	0.271	-2.2722	0.2706	-0.1352	1.1352	0.2663	19
Q6	0.152	-1.2761	0.1519	-0.1352	1.1352	0.1495	27
Q7	0.409	-3.4375	0.4093	-0.1352	1.1352	0.4028	5
Q8	-0.063	0.5290	-0.0630	-0.1352	1.1352	-0.0620	32
Q9	0.193	-1.6214	0.1931	-0.1352	1.1352	0.1900	25
Q10	0.284	-2.3887	0.2844	-0.1352	1.1352	0.2799	16
Q11	0.103	-0.8632	0.1028	-0.1352	1.1352	0.1011	30
Q12	0.601	-5.0506	0.6014	-0.1352	1.1352	0.5918	1
Q13	0.304	-2.5571	0.3045	-0.1352	1.1352	0.2996	14
Q14	0.391	-3.2800	0.3905	-0.1352	1.1352	0.3844	7
Q15	0.344	-2.8889	0.3440	-0.1352	1.1352	0.3385	11
Q16	0.518	-4.3520	0.5182	-0.1352	1.1352	0.5100	2
Q17	0.118	-0.9950	0.1185	-0.1352	1.1352	0.1166	28
Q18	0.467	-3.9256	0.4674	-0.1352	1.1352	0.4600	3
Q19	0.343	-2.8833	0.3433	-0.1352	1.1352	0.3379	12
Q20	0.358	-3.0071	0.3581	-0.1352	1.1352	0.3524	9
Q21	0.338	-2.8388	0.3380	-0.1352	1.1352	0.3327	13
Q22	0.294	-2.4702	0.2941	-0.1352	1.1352	0.2895	15
Q23	0.262	-2.2041	0.2624	-0.1352	1.1352	0.2583	20
Q24	0.349	-2.9333	0.3493	-0.1352	1.1352	0.3437	10

Q25	0.433	-3.6381	0.4332	-0.1352	1.1352	0.4263	4
Q26	0.109	-0.9146	0.1089	-0.1352	1.1352	0.1072	29
Q27	0.247	-2.0704	0.2465	-0.1352	1.1352	0.2426	22
Q28	-0.016	0.1350	-0.0161	-0.1352	1.1352	-0.0158	31
Q29	0.199	-1.6679	0.1986	-0.1352	1.1352	0.1954	24
Q30	0.403	-3.3843	0.4030	-0.1352	1.1352	0.3966	6
Q31	0.277	-2.3288	0.2773	-0.1352	1.1352	0.2729	18
Q32	0.279	-2.3472	0.2795	-0.1352	1.1352	0.2751	17
AI	1.000						

The MARCOS method results indicate that 'Doğuş Otomotiv Servis ve Ticaret A.Ş.' with the code Q12 is the best performing company. Following closely are Q16 'Galata Wind Enerji A.Ş.' and Q18 'İhlas Ev Aletleri İmalat Sanayi ve Ticaret A.Ş.' as the second and third best performing companies, respectively. On the other hand, the three worst performing companies are Q8 'Batıçim Batı Anadolu Çimento Sanayi A.Ş.', Q28 'Pınar Su ve İçecek Sanayi ve Ticaret A.Ş.', and Q11 'Consus Enerji İşletmeciliği ve Hizmetleri A.Ş.'

3.3. ARAS Result

The decision matrix for the ARAS method analysis was created by adding the optimal value to the decision matrix in Table 3. The ARAS method was then applied, taking into account the criteria weights obtained through the CRITIC method. The results of the ARAS method application can be found in Table 6.

Table 6. Optimality Function Values of the ARAS Method

	Σ	K	Rank
Optimal Value	0.102		
Q1	0.036	0.351	8
Q2	0.025	0.245	21
Q3	0.020	0.192	24
Q4	0.023	0.228	23
Q5	0.026	0.255	19
Q6	0.018	0.172	27
Q7	0.039	0.386	6
Q8	-0.005	-0.052	32
Q9	0.019	0.187	25
Q10	0.029	0.287	15
Q11	0.010	0.098	30
Q12	0.057	0.562	1
Q13	0.029	0.282	16
Q14	0.044	0.432	4
Q15	0.035	0.348	9
Q16	0.056	0.553	2
Q17	0.012	0.113	29

Q18	0.045	0.439	3
Q19	0.034	0.335	11
Q20	0.035	0.340	10
Q21	0.033	0.327	12
Q22	0.029	0.288	14
Q23	0.025	0.250	20
Q24	0.033	0.326	13
Q25	0.044	0.428	5
Q26	0.012	0.120	28
Q27	0.024	0.232	22
Q28	-0.001	-0.009	31
Q29	0.019	0.185	26
Q30	0.038	0.376	7
Q31	0.027	0.260	18
Q32	0.028	0.275	17

Based on the ARAS method, 'Doğuş Otomotiv Servis ve Ticaret A.Ş.' with the code Q12 is the best performing company, according to the MARCOS method. The second and third best performing companies are Q16 'Galata Wind Enerji A.Ş.' and Q18 'İhlas Ev Aletleri İmalat Sanayi ve Ticaret A.Ş.', respectively. The top three worst performing companies are Q8 'Batıçim Batı Anadolu Çimento Sanayi A.Ş.', Q28 'Pınar Su ve İçecek Sanayi ve Ticaret A.Ş.' and Q11 'Consus Enerji İşletmeciliği ve Hizmetleri A.Ş.'.

The financial performance of the companies in the BIST Corporate Governance Index was analyzed using the MARCOS and ARAS methods. Table 7 displays the differences in company rankings between the two methods. To examine the relationship between the rankings obtained, Spearman's rank correlation coefficient was calculated. The data in Table 7 were used for the calculation.

Table 7. MARCOS and ARAS Ranking of Companies Indexed in XKURY

Companies	MARCOS Ranks	ARAS Ranks
Q1	8	8
Q2	21	21
Q3	26	24
Q4	23	23
Q5	19	19
Q6	27	27
Q7	5	6
Q8	32	32
Q9	25	25
Q10	16	15
Q11	30	30
Q12	1	1
Q13	14	16

Q14	7	4
Q15	11	9
Q16	2	2
Q17	28	29
Q18	3	3
Q19	12	11
Q20	9	10
Q21	13	12
Q22	15	14
Q23	20	20
Q24	10	13
Q25	4	5
Q26	29	28
Q27	22	22
Q28	31	31
Q29	24	26
Q30	6	7
Q31	18	18

The STATA program was used to calculate Spearman's rank correlation coefficient. The null and alternative hypotheses for the calculation were established.

h₀: There is no relation between the ranking of MARCOS method and ARAS method.

h_A: There is a relation between the ranking of MARCOS method and ARAS method.

The data obtained as a result of the calculation is presented in Table 8.

Table 8. Result of the Spearman's Rank Correlation

Observations Number (Companies)	32
Spearman's Rank	0.9919
Prob.	0.00

Upon examination of the analysis results, the null hypothesis of $0.00 < 0.05$ is rejected. This indicates a positive, high linear relationship in the same direction between the ranking obtained from the MARCOS method and the ranking obtained from the ARAS method, with a 95% confidence level. Therefore, Spearman's rank correlation analysis supports the reliability of the results from both methods.

4. CONCLUSION and RECOMMENDATIONS

This study analyzes the financial performance of companies included in the BIST Corporate Governance Index using the MARCOS and ARAS methods to measure and rank performance based on six criteria. The CRITIC method is used to determine the weights of

the criteria, with the asset turnover rate being the most important criterion. The asset turnover rate is considered to be more important than other criteria in determining a company's performance.

Based on the MARCOS and ARAS method, 'Doğuş Otomotiv Servis ve Ticaret A.Ş.' was identified as the best performing company among 32 companies due to its high asset turnover ratio, which had a determining effect on the weights of other criteria. Additionally, the company's high return on assets and return on equity contributed to its high performance. 'Galata Wind Enerji A.Ş.' was identified as the second highest performing company. The company's cash ratio is significantly higher than that of its competitors. Among the companies evaluated, İhlas Ev Aletleri İmalat Sanayi ve Ticaret A.Ş. performed the third best, likely due to its very low leverage ratio. The worst performing companies were Batıçim Batı Anadolu Çimento Sanayi A.Ş., Pınar Su ve İçecek Sanayi ve Ticaret A.Ş., and Consus Enerji İşletmeciliği ve Hizmetleri A.Ş. These companies share a common characteristic of having high leverage ratios and negative return on assets and equity, which has negatively impacted their performance.

In the study, the reliability of company rankings was tested by using two different MCDM methods. In the performance ranking of the companies, it is seen that the companies in the top three and the last three in both methods are the same companies. However, there were some changes in the general rankings of the companies, although they were very similar. The correlation between the company rankings obtained from both methods was analyzed using Spearman's rank correlation coefficient. The results indicate a strong positive correlation between the rankings obtained from both methods, confirming the reliability of the results obtained from MARCOS and ARAS methods. Thus, the reliability of the results obtained from MARCOS and ARAS methods has been confirmed once again.

This study analyses the financial performance of companies in XKURY and ranks them accordingly. The aim is to determine the position of these companies within similar company groups. Additionally, this study is expected to provide companies with a fresh perspective on their competitive environment and offer insights into the key factors they should consider when competing with rivals. The study is also anticipated to contribute to new research and aid in the analysis of financial performance among various company groups that employ different MCDM methods. Various criteria can be addressed in different studies. Additionally, the impact of situations such as pandemics, natural disasters, and financial crises on company performance can be examined in detail. This study is expected to provide guidance for researchers. The findings of the study comprise a ranking of the companies included in the XKURY index over the specified period. It is therefore thought that comparisons with the results obtained in similar studies conducted over different periods may lead to the generation of misleading interpretations.

The purpose of this study was to rank the financial performance of companies in the corporate governance index for academic purposes only. The data used and ranking results obtained were solely for this purpose and do not provide any investment advice. The study

ranked the financial performances of companies in the index but did not measure the effect of their inclusion in the index. In future studies, researchers could expand the scope to measure the effect of inclusion in the corporate governance index compared to exclusion from the index.

Statement of Research and Publication Ethics

In all stages of the research and publication process, the principles of research and publication ethics set out by the Journal of Manisa Celal Bayar University Graduate School of Social Sciences were adhered to.

Contribution Rate of Authors to the Article

All authors were responsible for making an equal contribution to the study.

Declaration of Interest

The authors have no financial or personal interests that could be perceived as influencing their work.

REFERENCES

- Aktan, C. C. (2013). Kurumsal şirket yönetimi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 150–161.
- Amba, S. M. (2014). Corporate governance and firm's financial performance. *Journal Of Academic and Business Ethics*, 8(1), 1–11.
- Arora, A., & Bodhanwala, S. (2018). Relationship between corporate governance index and firm performance: Indian evidence. *Global Business Review*, 19(3), 675–689. <https://doi.org/10.1177/0972150917713812>
- Barrass, J. (2007). *Corporate governance and Ethics: Why They Matter*. Head, Europe, Middle East, Africa, CFA Centre for Financial Market Integrity. Bank of Garanti Istanbul 17 March 2007 Presentation.
- Bhagat, S., & Bolton, B. (2008). Corporate Governance and Firm Performance. *Journal of Corporate Finance*, 257-273. doi: 10.1016/j.jcorpfin.2008.03.006.
- BIST. (2023). *Kurumsal yönetim endeksi*. <https://www.borsaistanbul.com/tr/sayfa/163/kurumsal-yonetim-endeksi> Accessed: 25.05.2023.
- Çarıklı, İ., Kalaycı, Ş., & Gök, İ. Y. (2009). Kurumsal yönetim–şirket performansı ilişkisi: İMKB kurumsal yönetim endeksi üzerine ampirik bir çalışma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), 51–72.
- Dadelo, S., Turskis, Z., Zavadskas, E., & Dadelienė, R. (2012). Multiple criteria assessment of elite security personal on the basis of ARAS and expert methods. *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 46(4), 65–88.
- Dağlı, H., Ayaydın, H., & Eyüpoğlu, K. (2010). Kurumsal yönetim endeksi performans değerlendirmesi: Türkiye örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (48), 18–31.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763–770.
- Doğan, M. (2007). *Kurumsal yönetim* (1.Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ege, İ., Topaloğlu, E. E., & Özyamanoğlu, M. (2013). Finansal performans ile kurumsal yönetim notları arasındaki ilişki: BIST üzerine bir uygulama. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 5(9), 100–117.
- Erdoğan, D., & Demir, Y. (2015). BIST kurumsal yönetim endeksine tabi olmanın firmanın finansal performansına etkisi: 2007–2013 BIST 100 örneği. *Sosyal Bilimler Mevzuatı*, (2), 1–13.
- Ertuğrul, M., & Hegde, S. (2009). Corporate Governance Ratings and Firm Performance. *Financial Management*, 38(1), 139–160.

- Esendemirli, E., & Erdener Acar, E. (2016). Finansal performans ve kurumsal yönetim derecelendirme notları: Borsa İstanbul kurumsal yönetim endeksi 2013–2014 yılları karşılaştırması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(Özel Sayı–1), 625–671.
- Gergin, B., & Kıymetli Şen, İ. (2019). Kurumsal yönetim endeksinde yer almanın bankaların performansına etkisi: Borsa İstanbul’da bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21(4), 956–978. doi: 10.31460/mbdd.562606.
- Güçlü, H. (2010). *Kurumsal yönetim uyum derecelendirmesi*. İstanbul: İMKB Yayınları.
- Güney, G. (2018). *Kurumsal yönetim performansının hisse senedi getirileri ile ilişkisi* (Publication No. 559299) [Doctoral dissertation, Atatürk University]. YÖK Tez Merkezi.
- Horváth, R., & Spirollari, P. (2012). Do the board of directors’ characteristics influence firm’s performance? The US evidence. *Prague economic papers*, 4(2), 470–486.
- Jahan, A., Mustapha, F., Sapuan, S. M., Ismail, M. Y., & Bahraminasab, M. (2012). A framework for weighting of criteria in ranking stage of material selection process. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 58(1), 411–420.
- KAP. (n.d.). *BİST kurumsal yönetim*. <https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler> Accessed: 25.05.2023.
- Karakılıç, A. B. (2018). *Kurumsal yönetim uygulamalarının firma değerine etkisi: Türkiye uygulaması*. (Publication No. 524465) [Master dissertation, İstanbul University]. YÖK Tez Merkezi.
- Karamustafa, O., Varıcı, İ., & Er, B. (2009). Kurumsal Yönetim ve Firma Performansı: İMKB Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Firmalar Üzerinde Bir Uygulama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 100–119.
- Karğın, M., Aktaş, R., & Demirel Arıcı, N. (2015). Kurumsal yönetimin finansal raporlama kalitesindeki rolü: Borsa İstanbul üzerine karşılaştırmalı bir uygulama. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 501–520. doi: 10.18657/yecbu.71297.
- Keküllüoğlu, T. D. (2008). *Hisse senetleri İMKB’de işlem gören ticari bankalarda kurumsal yönetim ve bir uygulama* [Unpublished master dissertation]. Marmara University.
- Kevsler, M., & Doğan, M. (2021). Kurumsal yönetim derecelendirme notu duyurularının hisse senedi getirisi üzerindeki etkisi: Türkiye için olay çalışması. *Journal of Management and Economics Research*, 19(1), 166–184. doi: 10.11611/yead.815123.
- Klein, P., Shapiro, D., & Young, J. (2005). Corporate governance, family ownership and firm value: The Canadian evidence. *Corporate Governance: An International Review*, Wiley Blackwell, 3(6), 769–784.
- Korent, D., Dundek, I., & Klacmer Calopa, M. (2014). Corporate governance practices and firm performance measured by Croatian corporate governance index (CCGI®). *Economic Research*, 27(1), 221–231. <http://dx.doi.org/10.1080/1331677X.2014.952109>
- Krafft, J., Qu, Y., Quatraro, F., & Ravix, J-L. (2014). Corporate Governance, Value and Performance of Firms: New Empirical Results on Convergence from a Large International Database. *Industrial and Corporate Change*, 23(2), 361–391. doi:10.1093/icc/dtt007
- Kundakcı, N., & Arman, K. (2023). BİST kurumsal yönetim endeksinde işlem gören gayrimenkul yatırım ortaklıklarının bütünlük çkqv yaklaşımı ile analizi. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1–Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU Armağan Sayısı), 124–143. doi: 10.47097/piar.1274490
- Millstern, I. M., & Macavoy, P. W. (1998). The active board of directors and performance of the large publicly traded corporation. *Columbia Law Review*, June, 98(5).
- Özger, E. (2009). *Kurumsal Yönetim ve İmalat Sektöründe Bir Uygulama* (Publication No. 261717) [Master dissertation, İstanbul University]. YÖK Tez Merkezi.
- Öztürk, M. B., & Demirgüneş, K. (2008). Kurumsal yönetim bakış açısıyla entellektüel sermaye. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 395–411.
- SAHA. (n.d.). *BİST kurumsal yönetim endeksi (XKURY)*. <http://www.saharating.com/~saharati/bist-kurumsal-yonetim-endeksi/> Accessed: 29.05.2023.
- Sakarya, Ş. (2011). İMKB kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki şirketlerin kurumsal yönetim derecelendirme notu ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin olay çalışması event study yöntemi ile analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(13), 147–162.

- Sakarya, Ş., Yazgan, K. F., & Yıldırım, H. H. (2017). Kurumsal yönetim derecelendirmesinin hisse senedi performansına etkisi: BIST kurumsal yönetim endeksi üzerine bir inceleme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 18(40), 55–76.
- Sarkar, J., Sarkar, S., & Sen, K. (2012). A corporate governance index for large listed companies in India. *Pace University Accounting Research Paper No. 2012/08*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2055091>.
- Şehirli, K., (1999). *Kurumsal yönetim*. (Report No. XIV-4/55-3). SPK Denetleme Dairesi. <https://spk.gov.tr/data/61e48fc71b41c60d1404d68a/0b83c2786caf124bbdd7e4d17469961d.pdf>
- Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1997). A survey of corporate governance, *The Journal of Finance*, 52(2), 737–783.
- Sliogeriene, J., Turskis, Z., & Streimikiene, D. (2013). Analysis and choice of energy generation technologies: The multiple criteria assessment on the case study of Lithuania. *Energy Procedia*, (32), 11–20.
- SPL. (2016). *Kurumsal yönetim. Kurumsal yönetim lisanslama ders notları*, (pp. 5–95) SPL. <https://spl.com.tr/sinav-calisma-notlari/>
- Stevic Z., & Brkovic N. (2020). A novel integrated FUCOM–MARCOS model for evaluation of human resources in a transport company. *Logistics 2020 4(1)*,4 doi:10.3390/logistics4010004.
- Stević, Z., Pamučar, D., Puška, A., & Chatterjee, P. (2019). Sustainable supplier selection in healthcare industries using a new MCDM method: Measurement alternatives and ranking according to compromise solution (MARCOS). *Computers & Industrial Engineering*, (140), doi: <https://doi.org/10.1016/j.cie.2019.106231>.
- Stockkeys. (n.d.). *Finansal performans*. <https://www.stockkeys.com/> Accessed: 25.05.2023.
- Temizel, F., Doğan, H., & Bayçelebi, B.E.(2016). Kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki işletmelerin finansal performans analizi. *Business & Management Studies: An International Journal* 4(2), 185–202.
- Turnacıgil, S. (2018). *Kurumsal yönetim uygulamalarının hisse senedi getirisi üzerine etkisi: BIST’de bir araştırma* (Publication no.516856) [Doctoral dissertation, Çukurova University]. YÖK Tez Merkezi.
- TÜSİAD. (2002). Kurumsal yönetim en iyi uygulama kodu: Yönetim kurulunun yapısı ve işleyişi (Publication no. TÜSİAD–T/2002–12/336). TÜSİAD. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1877-kurumsal-yonetim-en-iyi-uygulama-kodu--yonetim-kurulunun-yapisi-ve-isleyisi>.
- Tuzcu, A. (2004). *Halka açık şirketlerde kurumsal yönetim anlayışı: İMKB–100 örneği*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ünlü, U., Yalçın, N., & Yağlı, İ. (2017). Kurumsal yönetim ve firma performansı: Topsis yöntemi ile BIST 30 firmaları üzerine bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 63–81.
- Vuran, B., & Kömeçoğlu, E. (2018). Kurumsal yönetim ile firma karlılığı arasındaki ilişki: Borsa İstanbul’ da bir uygulama. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 704–713. doi: 10.29106/fesa.468383.
- Yavuz, S., & Sönmez, A. R. (2023). Critic–mabac ve entropi–mabac yöntemleri ile finansal performans değerlendirilmesi: BIST kurumsal yönetim endeksi üzerine bir araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, (94), 278–300. doi: 10.17753/sosekev.1215740.
- Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2010). A new additive ratio assessment (ARAS) method in multicriteria decision–making. *Technological and Economic Development of Economy*, 16(2), 159–172.
- Zelenyuk, V., & Zhaka, V. (2006). Corporate Governance and Firm’s Efficiency: The Case of A Transitional Country. Ukraine. *Journal of Productivity Analysis*, 25(1), 143–157. doi: 10.1007/s11123-006-7136-8.
- Zuva J., & Zuva T. (2018). Corporate governance and organisational performance, *International Journal Of Business and Management Studies*, 10(1), 16–29.
- (2005). The OECD Principles of Corporate Governance. *Contaduría y Administración*, (216), 183–194. <https://www.redalyc.org/pdf/395/39521609.pdf>

Rural Sustainable Development Management: Conceptual Approaches and Tools

Mustafa Harputlu¹

ABSTRACT

The article aims to find sound approaches to tackling the challenges related to the lagging development of rural areas and their spatial compression due to the outflow of the most active rural population. For this purpose, the author perform an analysis of the experience accumulated by the EU countries, the USA, “Russia and Türkiye and come to the conclusion that any sectoral and redistributive approaches to managing the sustainable development of rural areas are ineffective and can only be considered as complementary to the territorial approach, which is based on the development of competitive advantages of the rural areas. The author consider such components of the territorial approach as the establishment of a hierarchical system of supporting rural settlements and the involvement of local communities in the development of rural areas.

Keywords: Sustainable Development, Rural Areas, Management, Competitiveness, Anchor Settlements

Kırsal Sürdürülebilir Kalkınma Yönetimi: Kavramsal Yaklaşımlar ve Araçlar

ÖZET

Makale, kırsal alanların geride kalmış gelişimi ve en aktif kırsal nüfusun dışarı akışı nedeniyle mekansal sıkışmasıyla ilgili zorluklarla başa çıkmak için sağlam yaklaşımlar bulmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, yazar AB ülkeleri, ABD, “Rusya ve Türkiye” tarafından biriktirilen deneyimi analiz etmiş ve kırsal alanların sürdürülebilir kalkınmasını yönetmeye yönelik herhangi bir sektörel ve yeniden dağıtımçı yaklaşımın etkisiz olduğu ve yalnızca kırsal alanların rekabet avantajlarının geliştirilmesine dayanan bölgesel yaklaşımın tamamlayıcısı olarak kabul edilebileceği sonucuna varmıştır. Yazar, bölgesel yaklaşımın bu tür bileşenlerini, kırsal yerleşimleri destekleyen hiyerarşik bir sistemin kurulması ve yerel toplulukların kırsal alanların gelişimine katılımı olarak değerlendirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sürdürülebilir Kalkınma, Kırsal Alanlar, Yönetim, Rekabet Gücü,, Ana Yerleşimler

¹ Contact: mmharputlu@gmail.com, Dr, Manisa Valiliği, ORCID: 0000-0002-9492-7792

(Submission: 04.10.2024 / Published: 29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1561368](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1561368)

Type of Research: Research Article

1. INTRODUCTION AND RESEARCH PROBLEM

The low quality of life and limited employment opportunities in rural areas, combined with lower (compared to urban) income levels, to a large extent contribute to the outflow and degradation of the labour force and depopulation of villages, the resulting growth of socio-economic disproportions in the countryside and the emergence of depressed rural areas with the aggravated economic, social and environmental problems.

A number of countries have tried to solve the problem of lagging rural development using a sectoral approach that identifies the development of rural areas as the development of agriculture and the agri-food complex, but narrowing down the rural development management only to government support for agriculture has proved to be ineffective. Some management tools used within the framework of the sectoral approach (e.g., promoting investment and other support for the development of the agricultural sector businesses and providing direct support to agricultural producers) undoubtedly stimulate the creation of additional jobs in agriculture and the income growth. However, the rural areas themselves are considered as the main source for the development of agriculture, i.e. the rural society is regarded as a resource rather than the development goal.

Another approach, which has become widespread around the world, is aimed primarily at reducing disparities in the standards of living between the urban areas and the lagging rural areas. The main tool of this redistributive approach is the allocation of additional financing for the regions located in hard-to-reach or depressed rural areas. In contrast to the sectoral approach, the redistributive approach takes into account the interests of rural society to a greater extent. However, it gives rise to dependency trends and hinders self-development of the rural communities.

The sound solutions aimed to tackle the challenges related to the lagging development of rural areas and their spatial compression due to the outflow of the most active rural population can only be found within the frames of the territorial approach, based on the increased competitiveness of rural areas, new ways to use the available resources most effectively with the cost reduction and the new types of activities in rural areas.

In recent decades, the tools of the territorial approach have become more widespread in various countries of the world; however, they are used fragmentarily, which often does not help to reverse the negative trend of rural degradation.

2. RESEARCH APPROACHES AND METHODS

In our study, we use the general logical methods (analysis, synthesis, comparison, analogy, induction, deduction, generalization and classification) and the methods of theoretical research (formalization and the unity of historical and logical approaches). We have analysed the materials from the official information sources: the data provided by international organizations, including the OECD, IFAD, and UNWTO) and the legislative acts and regulatory documents on rural policy implementation in a number of countries. The methodological framework for our scientific approach to managing the development

of rural areas is based on Paul Krugman's concept of new economic geography (Krugman, 1979, 1980, 1991a, 1991b; Krugman & Venables, 1995; Krugman & Elizondo, 1996) and the central place theory by W. Christaller (1966). The observations and conclusions presented in this study are based on the works by F. Mantino (2010), L. Granberg (2001), B. Demirtas and A. Kaya (2018), P. Kovanci-Shehrin (2005), L. Bondarenko (2015) and I. Molvhanov (2019, 2020).

3. REVIEW OF GLOBAL EXPERIENCE IN MANAGING THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

3.1. Rural policies of the countries of Western Europe and the USA

EU policy on the sustainable development of rural areas is implemented in two directions: support for agricultural production; development of rural areas. The maximum support for preserving the countryside is allocated to settlements with particularly important ecosystems, traditional agricultural sectors and depressed economies, the areas located too far from urbanized agglomerations to have any significant relations with them and to the settlements with traditional types of social behaviour.

At the same time, rural areas are no longer considered as territories used exclusively for agricultural production, and in the past few decades, they have been classified as areas with diversified economies.

The methodological basis for this approach is laid in the works of P. Krugman, who, considering the heterogeneity of space within the framework of the "center-periphery" model as its objective property. This model explains why there are always the most and least developed territories in space. The center creates innovations, but for this purpose it pulls together various resources from the periphery: natural, human, financial and others. Only the concentration of resources allows the center to produce innovations. Innovations, having been born in the center, then spread to the periphery, gradually filling the entire space. However, the "new economic geography" also describes the effects of jumping over, "overtaking", which explain the phenomenon of change of leaders in periods of radical technological change, when "the last become the first". Technologically and economically backward territories can use the advantage of lower wages to enter the market. At the same time, due to their poverty, they dare to introduce new technology and take risks. Therefore, often the very factors that provided the territory with the opportunity to become a leader at one stage of technical and economic development, at the next stage become a brake and begin to hinder its dynamic development.

But for a previously backward territory to become a new economic leader, several conditions must be simultaneously met: 1) the difference in wages between the leading territory and the potential new leader must be strong; 2) the new technology must initially seem unproductive to experienced producers compared to the old one; 3) experience in the old technology must not be applicable when used in the new technology; 4) the new technology must provide the possibility of significant improvement in labor productivity compared to the old one. For example, high wages in the leading region, high land rents,

and population crowding in megacities may open opportunities for an “upstart” to compete with the leader. Thus, in economic history there are, firstly, forces that support “dependence on the established rut”, and then the placement of economic activity in space is determined by the starting conditions, and secondly, forces that allow unexpected changes in the established structure of spatial organization within the framework of the “center-periphery” model.

P. Krugman identified two groups of factors that contribute to the realization of competitive advantages of territories. The factors of the “first nature” include the availability of natural resources (mineral, land, etc.), which are in demand by the market, as well as geographical location, including the position on the global trade routes, reducing transportation costs and facilitating the transfer of innovations. These advantages exist independently of people's activities. Second nature” factors include advantages created by human and social activities: agglomeration effect (high population density in cities, resulting in economies of scale); human capital (education, health, labor motivation, mobility and adaptability of the population); institutions that improve the entrepreneurial climate, mobility of the population, diffusion of innovations, etc.; infrastructure that reduces economic distances. Both the transformation of the approach to the understanding of rural areas and the revision of the rural development policy imply a bet on the development and improvement of the factors of the “second nature” (human capital, social institutions and infrastructure) to achieve the “overtaking” effect.

Today, the essence of the rural development policy in the European countries is the use of a set of rural development tools and mechanisms aimed at enhancing economic activity in rural areas, protecting environment and improving the quality of life in rural communities. The agricultural policies are increasingly focusing on solving the problems associated with the rural dwellers’ falling out of the social life of their country and the unfavourable general trends in standards of living in rural areas.

National sustainable rural development programs are implemented in the EU countries in five priority directions:

- a) Increasing the competitiveness of the agricultural and forestry sectors through the human potential development, better knowledge, improved quality of agricultural products, support for innovation and infrastructure modernization and an increase in the added value of agro-industrial and forestry products and in the economic value of forest resources.
- b) Improvement of the environment through the implementation of forestry restoration measures, additional subsidies for the farmers working in the areas with unfavourable conditions, agroecological payments and non-productive investments, payments for the participation in the Natura 2000 Networking Programme and other payments approved by the Directive 2000/60/EC.
- c) Improving the quality of life in the countryside by ensuring free access to communication technologies, supporting business development and employment,

- creating a network of cultural institutions, improving living conditions, providing opportunities for the integrated use of the local natural resources and establishing service centres.
- d) Diversifying rural economy, including the development and support of agritourism, recreational services and other non-traditional business areas and the expansion of non-agricultural activities. For example, in the 1990s Finland adopted a policy of developing "post-agrarian" territories. According to the statistical data for 1996–1997, despite the fact that approximately 50% of business entities operating in rural areas were engaged in agricultural activities, they provided only 6% of employment (Ala-Orlova, Laurila and Marttila, 1999). In terms of financial turnover, non-agricultural companies earned twice as much as agricultural and forestry companies combined. This is a clear demonstration that the traditional sources of income are being replaced in rural areas with non-traditional incomes. In the late 1990s, the number of farms in Finland declined significantly, giving way to a growing number of cottages used throughout the year. The countryside now focuses not only on food production, as in the past, but has also become a centre of cultural attraction, where all kinds of festivals, sport competitions and entertainment events are organized, reminding of the local historical and cultural heritage (e.g., Sulkava Rowing Race, Kaustinen Folk Music Festival and gastronomy fairs in Kauhajoki) (Ekman, 1999).
 - e) Implementation of local development strategies through the creation of local initiative groups within the framework of the LEADER (Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale) programme and the CLLD (Community-Led Local Development) programme supporting the local development based on community initiatives. Thus, the Local Community Foundation established in Denmark is aimed to support local initiative groups.

The US federal government has identified the following priorities in this sphere: improving living standards and quality of life; harnessing technological innovation; integration of rural areas into the country's information space (e-connectivity); economic development of villages and small towns; better employment opportunities for the rural population. An important stage in implementation of the rural development policy was the establishment of the Task Force on Agriculture and Rural Prosperity by President D. Trump in 2017.

The entire food sector and agriculture of the USA operate in compliance with the federal legislation, based on which support mechanisms for agriculture are introduced and financing is allocated for a period of five years. Moreover, there is a special law for this purpose — Agriculture Improvement Act (2018), also known as the Farm Bill.

The US authorities on an ongoing basis carry out territorial planning, develop cooperation and take a comprehensive approach to strategic planning. The development of rural areas is based on the principle of targeted assistance to three predetermined zones. There are so-called "zones of the future", with the main objective to develop the sphere of education; "opportunity zones" with tax incentives for the prospects of business development; and

"zones in need" that have been receiving federal assistance since 2008 when the respective regulations were adopted.

Since 2018, the US Department of Agriculture has been coordinating and overseeing all five-year programmes for the rural development. These programs are combined into a single project of Rural Prosperity.

More than half of the federal funds allocated in the United States for agricultural development are issued as grants and subsidized loans for improving the following aspects of rural life: utility and energy infrastructure, housing construction, major repairs and broadband Internet. We emphasize that even low-income rural residents have free access to loans because of the policy of lender protection under the guaranteed loan programmes. Funding is also provided to support local business development (USDA, 2020).

During the international lockdown after the spread of COVID-19, the United States strengthened regional assistance to support rural development and assigned payments to support producers impacted by the pandemic consequences (OECD, 2020). In 2020, the US rural areas were reclassified based on their social and economic opportunities and other characteristics. A number of pilot regions received financial support for the local initiatives aimed at developing the agricultural sector. Separate programmes were established for businesses and rural population of Alaska and for small Indian territories where Native Americans still live.

3.2. Russian experience in managing the sustainable development of rural areas

In Russia, two government-funded programmes regulate the development of rural areas: The State Programme for the Development of Agriculture and Regulation of the Markets of Agricultural Products, Raw Materials and Foodstuffs (RF Government, 2022a) and the State Programme of the Russian Federation "Integrated Development of Rural Territories" (RF Government, 2022b). Under the first of them, the development of rural areas is regulated primarily through establishing a system of support for farmers and the development of rural cooperation, which in turn should contribute to an increase in employment and incomes of the rural population.

The second programme gives priority to creating conditions for affordable and comfortable housing for the rural population, infrastructure projects and the labour market development in rural areas. It is planned to use such mechanisms as a reduction in costs and increase in availability of loans, including housing mortgages; state support for the self-employed, micro businesses and small businesses; provision of land resources without tenders; expansion of state support for the development of alternative types of employment and folk arts and crafts; provision of shared infrastructural facilities for businesses in preferential zones; development of new forms of fund raising (crowdfunding); and a more active role of government-funded development institutions in rural areas (training, business support at all stages of the life cycle, development of consumer and processing cooperation).

Taking into account the general trends in demographic processes in Russian rural settlements in recent years, the Russian Federation is implementing the rural policy of a controlled spatial compression, including two types of tools:

- a) most efficient use and combination of resources remaining in the compression area to ensure the provision of quality services to the local population;
- b) providing residents of the compression area with access to all services provided in other regions.

In the first group of tools, the most widespread is the practice of combining social service facilities into multifunctional centres (Novikov et al., 2021). There are two options for establishing such centres: on the basis of an educational institution or on the basis of a cultural and recreational institution. Today such multifunctional centres are actively operating in the Republic of Bashkortostan (Ministry of Culture of the Republic of Bashkortostan, 2015), in the Republic of Sakha (Yakutia), Chuvashia, Krasnoyarsk Krai, Vladimir Oblast, Moscow Oblast, Leningrad Oblast, Nizhny Novgorod Oblast, Novgorod Oblast, Novosibirsk Oblast, Oryol Oblast, Pskov Oblast and many others Russian regions.

The residents of the spatial compression areas should get access to services provided in other regions within the frames of the initiatives for the socio-economic development of the Russian Federation until 2030 approved by the RF Government order No. 2816-r of 06 October, 2021. The respective socio-economic development initiative ("Cities of Great Opportunities and the Revival of Small Types of Settlement") defines strategic priorities for the development of rural areas. The most important of them should be an advance development of anchor settlements, based on which it is planned to ensure an accelerated development of the infrastructure which is necessary for the implementation of guarantees in the sphere of education, medical care, cultural services and other needs of the population within the limits of one or several municipalities. However, until now the methodology for selecting such anchor settlements and the mechanism for their interaction with higher-level settlements have not been worked out, which threatens the implementation of the idea of anchor rural settlements in practice.

3.3. Evolution of approaches to sustainable rural development management in Türkiye

The first step in sustainable rural development in Türkiye was the Law on Villages of 1924, which provided for the development of infrastructure without the need to prepare a village development plan. The Law assigned a number of responsibilities to local administrations in order to ensure the rural settlement development and to meet requirements for health care and public works.

- a) In the period from 1963 to 1965, another approach, known as "Model/Pilot Village Approach", was implemented. It was supported by the central government authorities and the special provincial administrations in Ankara and Istanbul. The

approach was aimed to develop the following spheres: coordinating the provision of services to villages;

- b) providing benefits from such services to the villages surrounding the model village;
- c) coordinating efforts of all stakeholders interested in rural development;
- d) developing a specific model for the development of other villages.

However, this approach was criticised on the following grounds: It resulted in superficial changes in rural settlements through intensive investment in the service sector rather than structural changes in them, and it did not meet the people's needs because it was prepared mainly by government officials.

In 1965, Ministry of Rural Affairs began actively implementing a multidimensional approach to rural development planning, which had previously been used in such countries as the Netherlands, Italy and Israel. Its main objective was to transform rural settlements into sustainable self-sufficient units. It was aimed at eliminating disparities in living standards between urban and rural residents and ensuring the most efficient use of the available resources. The approach was implemented by the Ministry of Rural Affairs in Izmir, Manisa, Diyarbakir, Usak, Urfa and Malatya, but the set objectives were not achieved due to the lack of public participation, insufficient financial resources and some errors in prioritization. The implementation methods of this approach were mainly criticized for being both unsuitable for Turkish conditions and inconsistent with the concept of multidimensional planning.

Due to a growing number of serious problems with providing governmental services to rural population, the "Central Village" concept was proposed. Its goal was to centralize public services in the identified densely populated centres and provide collective public services, which was intended to influence local communities and ensure their development.

The concepts of *Köykent* (a sustainable development plan for rural areas) and "Agricultural Town", developed and introduced by two political parties (CHP and MHP) in the period from 1970 to 1980, are similar in their content and methodology. The Köykent approach was proposed as a development plan aimed at improving the quality of life in rural areas by meeting people's socio-economic needs, including better employment opportunities (Kovanci-Shehrin, 2005). The main goals were to ensure the development of rural areas on the one hand, and enhance urbanization on the other. Thus, urbanization and industrialisation became the objectives of the same development model.

Within the framework of a similar "Agricultural Town" approach, a clustering model was used: a cluster of 8-10 villages was formed, and one settlement located in the centre of the cluster was selected for developing as an agricultural town with close ties with the surrounding villages.

The approach of model/pilot villages and agro-town model were based on the key postulates of the theory of central places of W. Christaller, which considers "central place"

as a settlement, where tertiary sector entities are located, which performs the function of central provision of relevant services (i.e. provides these services not only to itself, but also to the surrounding settlements). In the case of goods and services, centrality means that they are provided (can be rationally provided) not in every locality, but in central locations. The rarer the need for a good or service, the larger the market radius must be in order to ensure that the good or service is economically rationally provided. Undoubtedly, even in small settlements there is a certain offer of goods and services, but it is intended only for the residents of this settlement. The larger the settlement, the greater is the range of services of different coverage (service providers), which are provided to a much larger range of consumers. The limit of coverage of the respective central location is determined by the distance from the central location from which the goods or services of central importance (i.e. having the property of “centrality”) will not/cannot be obtained, because it is irrational due to high transportation costs or availability of a closer central location. The boundary of minimum coverage is defined within the central location and its immediate surroundings that allow for the economically rational (cost-effective) offering of goods or services. This approach not only allows identifying central places and their coverage areas, but, as it turned out later, also rationally determines the possibilities of “saturation” of such places with functions. In the late 1950s and early 1960s, the idea of “central places” was adopted as the basis for the implementation of spatial development strategies, first in Germany and then worldwide.

However, this model was not widely developed in Turkey due to limited resources and capacity, as well as the lack of a well-developed methodology for selecting “central places”.

Along with the objectives of the above-considered approaches to support rural areas, the following priorities are identified in official government documents:

- a) Increase in crop yields and production output. Expanding crop areas, encouraging the use of chemical substances, providing subsidized loans, combined with considerable public investment in irrigation have increased both crop yields and output.
- b) Increase in per capita income in agriculture, bringing it to a level comparable to the rest of the economy.

The Turkish authorities have used various measures to achieve this goal. The measures taken in the crop production have mainly consisted of subsidizing domestic input prices and/or supporting crop production, supplemented by quantitative import restrictions and high import duties. In the livestock sector, the trade control policies have been the main mechanisms for driving a wedge between domestic and import prices.

In the 1990s, the most widely used policy instrument in Türkiye was the support of prices for agricultural products. Since 1994, the supportive purchases by state-owned companies have been limited to cereals, tobacco, tea and sugar beets, but several agricultural trade cooperative unions are obliged to purchase sunflowers, cotton, hazelnuts, dried figs and

raisins from their producers, and they receive government-subsidized loans for this purpose.

Along with the price support measures, trade control policies have been widely used. Thus, until 1980, the import of agricultural products had been significantly limited and there had been export restrictions in the form of licensing and registration requirements for a number of agricultural products and resources. However, there were significant changes in the trade policy after 1980, including elimination of licenses, monopolies and reduction of duties in favour of special fund taxes. After the Uruguay Round Agreement on Agriculture, Türkiye made certain commitments to the WTO on tariffs and export subsidies.

Nevertheless, some supply controls are still used in Türkiye's agricultural policy, though to a limited extent. In particular, supplies of tobacco, hazelnuts and tea are under strict control. Sugar beet production is controlled by Turkish Sugar Mills, Inc. through supply contracts, but privatized sugar mills are now also allowed to conclude contracts with farmers.

State authorities are also involved in the provision of infrastructure and other services, such as public investment in irrigation, land reclamation, soil and water conservation, roads, electricity, water supply and pasture land improvement. Research, training and promotion services, inspection services, and pest and disease control are also provided to producers free of charge or at subsidized prices.

The system of subsidies, including subsidies to manufacturers and consumers and common transfers to agricultural sector, has been widely used in the agrarian policy of Türkiye.

- a) Producer subsidies are transfer payments to agricultural producers based on the implementation of agricultural policies in the particular year. They include both transfers from consumers through the local market prices and those from taxpayers through government or tax funds. The producers are subsidised in three ways: support of market prices (compensation for the difference between the domestic price for the farm product and its price on the world market);
- b) direct transfers (for example, payments for alleviating the effects of natural disasters, return of sugar pulp to producers after processing, incentive premiums for the milk sold to dairy factories);
- c) reduced input costs (interest rebates on agricultural loans, price subsidies for fertilizers, seeds and pesticides, subsidies for irrigation through operating expenses).

Consumers are subsidised through market transfers (market price support policy) and consumer subsidies.

General transfer payments are broader than subsidies to producers. In a broad sense, they are defined as the sum of all transfers from taxpayers and all transfers from consumers as a result of the agricultural policy minus transfers to the budget or budget revenues from imports. They cover all areas of agricultural production and subsidize not only agricultural producers, but also other parts of the agri-food sector and the countryside (e.g., food

processing and distribution subsidies, expenses for rural infrastructure), beneficiaries of social benefits (e.g., programmes for supporting domestic food consumers) and the companies storing agricultural goods (financing of costs, storage costs and storage losses).

Starting from the 1980s to the present day, Turkish farmers have generated more than 20% of their incomes thanks to the payments from governmental support programmes. These payments have mainly made it possible to regulate pricing in the markets of agricultural products. However, the level of support for Turkish farmers has significantly decreased in the past few years. The reason was the Turkish lira depreciation and a reduction in the scope of market regulation measures. However, it is worth noting that farms have not been left without any support. So far, about two-thirds of all support provided to Turkish farmers has been made in the form of additional payments. The government has doubled additional payments covering the difference between the target and market prices for the producers and sellers of crops. A special attention is paid to wheat, barley, rye, oats and paddy rice. Moreover, the additional payments are used to reduce the costs of fertilizers and diesel fuels based on the sown area. Direct government support is also provided through subsidies and insurance policies for livestock and crops. Government-funded maintenance of rural infrastructure, especially irrigation systems, also plays an important role. As for indirect support, it is provided in the form of financial assistance to state-owned enterprises whose functions include marketing of agricultural products.

The current policy, which is based on providing various types of subsidies, does not help to reverse the existing trend. A new rural development paradigm should be based on a shift from sectoral subsidies to focusing on the competitiveness of rural areas. The foundation for the new paradigm for developing rural areas should be people's interests and consideration of the specifics of rural areas.

The "Community Development" approach, based on the principle of combining local and national efforts, is successfully implemented in many countries with the support of the United Nations. Since the moment it was introduced, Türkiye has entered a new stage, for the implementation of which the participation of the public in the development process is very important. It is also necessary to coordinate the initiatives of the government authorities and individuals. Although the implementation of this approach was considered the most important reform, it has also been strongly criticized. Many rural development experts agree that voluntary initiatives cannot be sufficient without introduction of fundamental structural regulations. Such approach can only be successful in combination with other means and tools of development.

4. RESULTS AND CONCLUSION

Dealing with an uneven spatial compression, distribution of migration flows, income inequality and insufficient quality of life among the rural population (through the increase of free time and expansion of opportunities for education and leisure) is possible only based on the development of competitive advantages of rural areas. Moreover, along with the "first nature causes" (the factors existing regardless of human activity: natural resources

demanded by the market, geographical location, etc.), which contribute to the realization of the competitive advantages of geographical areas, a significant role in shaping and using management tools for the development of rural areas should be played by the "second nature causes" (the factors created by the activities of people and society: agglomerative effect; institutions improving the business climate, appropriate tools, population mobility, spread of innovations, infrastructure networks reducing economic distances, etc.).

The development of "second nature causes" can be promoted by establishing a network of anchor rural settlements. The idea of such settlements originates in the theory of central places by Walter Christaller, further developed in the works by August Lösch. The development of the central place system is aimed at increasing the availability of services to consumers with concurrent reduction in costs of their production and distribution. The role of central places is determined by the concentration of services that are of particular value not only for the central places themselves (the centrality function). Consequently, many new (additional) functions are "pulled" here, resulting in a concentration of functions and infrastructural facilities (Markwarti, Kiseleva and Sosnin, 2022). When selecting anchor settlements, it is necessary to take into account specific features of the settlement system, relationship between settlements, distances, availability areas of various services and the level of infrastructure development. Moreover, the analysis of the experience of selecting anchor settlements (central places) in other countries shows that the single-level system is inefficient. In some European countries (e.g., Germany and Austria), where the concept of central places is widely used, three- or four-level systems of central places have been developed, and the possibility of accommodating certain publicly financed objects strictly depends on the level of centrality (position in the hierarchy of central places). The necessary pre-condition for the effective functioning of the anchor settlement model is the developed transportation and road infrastructure.

The idea of creating anchor settlements is of particular interest in relation to the well-known core-periphery pattern used in economic geography (Krugman, 1991b), because it explains the causes of an uneven spatial development. Pulling various resources from the periphery, the centre (core) concentrates them to create innovations. The innovations generated by the centre are spreading to the periphery in two directions: to the geographically closest areas (semi-periphery) and according to the hierarchical principle (from larger to smaller settlements.). Thus, establishment of a multi-level system of anchor rural settlements can promote the diffusion of innovations in rural areas, ensuring their movement from the centres of the upper (first) level to the centres of a lower level, gradually filling the entire space.

In the context of today's realities of rural areas, we should note that innovative diffusion is very important for digitalization, including automation and artificial intelligence, decentralized energy production, cloud computing, internet of things and nanotechnology. These technologies create new opportunities for the manufacturing companies, offering labour-saving solutions and product innovations in rural areas, and support alternative employment (for example, 3D printing can create opportunities for the localized small-

scale production and drones can be used for transporting goods). Recent advances in communication technologies are changing the way in which people access goods and services. As a result, rural areas will be able to offer their residents a higher quality of life.

One of the promising alternative forms of employment in rural areas is rural tourism. Today, the demand for rural tourism is growing in the European countries (Boz, Kiliç and Kaynakci, 2018). However, residents of rural areas, as a rule, do not have sufficient information about such opportunities; they also do not have the necessary education and skills to implement rural tourism projects. Rural areas residents should be well educated and should be supported with appropriate tools and mechanism. This problem can be solved with a government programme for the development of rural tourism, including, on the one hand, provision of the necessary tools for shaping hospitality competencies among rural residents and, on the other hand, the development of a common infrastructure for tourists and hosts. Grant support for the projects in this sphere should also be provided within the programme framework.

In order to prevent the degradation and "atomization" of rural communities and improve the efficiency of using the human capital in rural areas, it is important to expand the cooperation with local communities and implement programmes to support local initiatives.

In the areas of an intensive spatial compression, the policy of a "controlled spatial compression" should be implemented. We strongly believe that the territorial approach should become the dominant approach to elaborating and implementing the state policies of sustainable rural development, the ultimate goal of which is the improvement of living standards and quality of life in rural communities by increasing the competitiveness of rural areas.

Statement of Research and Publication Ethics

In all stages of the research and publication process, the principles of research and publication ethics set out by the Journal of Manisa Celal Bayar University Graduate School of Social Sciences were adhered to.

Contribution Rate of Authors to the Article

All authors were responsible for making an equal contribution to the study.

Declaration of Interest

The authors have no financial or personal interests that could be perceived as influencing their work.

REFERENCES

Agriculture Improvement Act of 2018. (Dec. 20, 2018). Pub. L. 115–334. Retrieved from <https://www.congress.gov/115/plaws/publ334/PLAW-115publ334.pdf>

- Ala-Orlova, L., Laurila, I.P., & Marttila, J. (Eds.). (1999). Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 1998 [Finnish agriculture and rural livelihoods 1998]. *Agricultural Economics Research Institute (Helsinki), Research Publications 91*, 11–14.
- Bondarenko, L. (2015). Regional'naya politika gosudarstvennoy podderzhki sel'skikh territoriy [Regional policies of governmental support of rural areas]. *APK: Ekonomika, upravlenie*, 3, 71–82.
- Boz, I., Kilic, O., & Kaynakci, C. (2018). Rural tourism contributions to rural development in the Eastern Black Sea Region of Türkiye. *International Journal of Scientific Research and Management*, 6, 114–120.
- Christaller, W. (1966). Die zentralen Orte in Süddeutschland [Central places in Southern Germany]. Transl. by C.W. Baskin. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall. [In English].
- Demirtas, B., & Kaya, A. (2018). Evaluation of public agricultural extension programs: The case of Hatay Province (Türkiye). *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 5(2), 203–210. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/turkjans/issue/36895/421369>
- Ekman, A.-K. (1999). The revival of cultural celebrations in regional Sweden. Aspects of tradition and transition. *Sociologia Ruralis*, 39(3), 280–293.
- Granberg, L., & Peltonen, M. (2001). Peasantisation and beyond in Finland and Scandinavia. In Granberg, L., Kovach, I., & Tovey, H. (Eds.). *Europe's Green Ring*. Ashgate Publ., pp. 285–305. [Perspectives on Rural Policy and Planning Series].
- Kovanci-Shehrin, P. (2005). *A critical evaluation of the governance in the framework of rural development in Türkiye*. PhD Thesis. Middle East Technical University, 242 p.
- Krugman, P. (1979). Increasing returns, monopolistic competition and international trade. *Journal of International Economics*, 9(4), 469–479.
- Krugman, P. (1980). Scale economies, product differentiation, and the pattern of trade. *American Economic Review*, 70(5), 950–959.
- Krugman, P. (1991a). *Geography and trade*. Cambridge, MA: MIT Press, 1991.
- Krugman, P. (1991b). Increasing returns and economic geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483–499.
- Krugman, P., & Venables, A. (1995). Globalization and the inequality of nations. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(4), 857–880.
- Krugman, P., & Elizondo, R. (1996). Trade policy and the Third World metropolis. *Journal of Development Economics*, 49, 137–150.
- Mantino, F. (2010). Lo sviluppo rurale in Europa: politiche, istituzioni e attori locali dagli anni '70 ad oggi [Rural development in Europe: policies, institutions and local actors from the 70s to today]. *FAO*. [In Russian]. Retrieved from: <https://www.fao.org/3/i2001r/i2001r.pdf>
- Markwart, E., Kiseleva, N.N., & Sosnin, D.P. (2022). Sistema opornykh naselennykh punktov kak mekhanizm upravleniya prostranstvennym razvitiem: teoreticheskie i prakticheskie aspekty [The system of anchor settlements as a mechanism for managing spatial development: Theoretical and practical aspects]. *Vlast'*, 30(2), 95–111.
- Ministry of Culture of the Republic of Bashkortostan. (22 Dec. 2015). *V chetyrekh rayonakh respubliki otkrylis' sel'skie mnogofunktional'nye kluby* [Rural multifunctional clubs opened in four regions of the Republic]. [Online]. Retrieved from <https://culture.bashkortostan.ru/presscenter/news/12604/>
- Molchanov, I.N., & Molchanova, N.P. (2019). Razvitie regional'noy ekonomiki i kontseptsiya prostranstvennogo razvitiya: retrospektivnyy analiz [The development of regional economies and the concept of spatial development: A retrospective analysis]. *Voprosy upravleniya*, 2(38), 92–105.
- Molchanov, I.N., & Molchanova, N.P. (2020). Prostranstvennoe razvitie Rossii: upravlenie sel'skimi territoriyami [Spatial development of Russia: Management of rural areas]. *Agrarnyy vestnik Urala*, 2(193), 78–88.
- Novikov, V.G., Semenova, E.I., Paptsov, A.G., & Shestakova, E.V. (2021). Sel'skie mnogofunktional'nye sotsial'nye tsentry i ikh investitsionnyy potentsial: ot zarubeznogo opyta k otechestvennoy praktike [Rural multifunctional social centres and their investment potential: from foreign experience to domestic practice]. *Mezhdunarodnaya ekonomika*, 2, 149–159. USDA. (2020). *FY 2020 Budget Summary*. Retrieved from <https://www.usda.gov/sites/default/files/documents/fy2020-budget-summary.pdf>

- OECD. (2020). United States. In *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2020*. Retrieved from <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/6f8323d8-en/index.html?itemId=/content/component/6f8323d8-en>
- RF Government. (2022a). *O Gosudarstvennoy programme razvitiya sel'skogo khozyaystva i regulirovaniya rynkov sel'skokhozyaystvennoy produktsii, syr'ya i prodovol'stviya [On the State Programme for the Development of Agriculture and Regulation of the Markets of Agricultural Products, Raw Materials and Foodstuffs]*. Resolution No. 717 of 14 July, 2012 (as amended on 19 April, 2022).
- RF Government. (2022b). *Ob utverzhdenii gosudarstvennoy programmy Rossiyskoy Federatsii «Kompleksnoe razvitie sel'skikh territoriy» (On approval of the State Programme of the Russian Federation "Integrated Development of Rural Territories")*. Resolution No. 696 of 31 May, 2019 (as amended on 22 June, 2022).
- USDA. (2020). *FY 2020 Budget Summary*. Retrieved from <https://www.usda.gov/sites/default/files/documents/fy2020-budget-summary.pdf>

Hegemonya Teorisi Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Afrika İlişkileri

Mehmet Ali Yüksel¹

ÖZET

Bu çalışmada, Antonio Gramsci tarafından geliştirilen ve Robert Cox tarafından küresel politika için uyarlanan “hegomonya” teorisi çerçevesinde Avrupa ülkelerinin bir Avrupa Birliği (AB) altında tarihsel bir blok olarak kendi hegemonyasını tesis etme mücadelesi ve bu sürecin Afrika kıtası ile olan ilişkisi ele alınmaktadır. Avrupa ülkeleri tarihten gelen avantajlarını da kullanarak ekonomik bir refah elde etmiş, bilgi üretim süreçlerindeki etkinliği ile de kendisine bir değerler sistemi oluşturmuş ve bunlar çerçevesinde kendilerinin “üstün medeniyet” olduğunu fikrini yaymaya çalışmıştır. Bu algıyı, refahın paylaşılabilmesi düşüncesiyle taçlandırarak genişletmeye başlamıştır. Bu süreçte ise Afrika kıtası ayrı bir yere sahip olmuştur. Çalışmada, AB ve üye ülkelerinin Afrika ile ilişkileri incelenerek, bir ülke veya ülkeler topluluğunun belirli bir bölgede hegemonyasını nasıl oluşturabileceği hususunda literatüre katkı sağlamak hedeflenmektedir. Bu çerçevede, AB Afrika üzerinde hegemonik bir güç olabildi mi? veya olabilir mi? sorularına cevap vermek amaçlanmaktadır. Çalışmada, AB’nin geçmişten gelen etkiyle sınırlı bir dönem Afrika üzerinde hegemon olduğu ancak bu durumun sürdürülebilir olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Avrupa Birliği, Afrika

European Union and Africa Relations within the Context of Hegemony Theory

ABSTRACT

This study examines the struggle of European countries to establish their own hegemony as a historical bloc under a European Union (EU) within the framework of the theory of “hegemony” developed by Antonio Gramsci and adapted by Robert Cox for global politics, and the relationship of this process with the African continent. European countries have achieved economic prosperity by using their historical advantages, have created a value system for themselves with their effectiveness in knowledge production processes, and have tried to spread the idea that they are the “superior civilization” within this framework. They have begun to expand this perception by crowning it with the idea that prosperity can be shared. Before and after this process, the African continent has had a special place. The study aims to contribute to the literature on how a country or group of countries can establish hegemony in a certain region by examining EU-African relations. In this context, it is aimed to answer the questions of whether EU can be a hegemonic power in Africa? or whether it can be. The study concluded that EU had a hegemon over Africa for a limited period due to past influence, but this situation was not sustainable.

Keywords: Hegemony, European Union, Africa.

¹ mehmetali.yuksel@cbu.edu.tr, Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Manisa, ORCID: 0000-0002-4187-2695

(Makale Gönderim Tarihi: 05.10.2024 / Yayın Tarihi:29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1561726](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1561726)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

1. GİRİŞ

İktidarın sosyolojisini inceleyen Antonio Gramsci tarafından ortaya konan ve Robert W. Cox tarafından küresel iktidarın analizi için uyarlanan Hegemonya yaklaşımında, kurulan tarihsel bloğun ancak “fikirler”, “kurumlar” ve “maddi kabiliyet” üzerinde yükselmesi durumunda hegemon olabileceği öngörülmektedir. Bu unsurlar sacayağına benzetilmekte ve üçünden birinin eksik olması halinde diğer ikisinin varlığının hegemonik olma açısından bir şey ifade etmeyeceği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu üç unsura birden aynı anda sahip olamayan tarihsel bloğun girdiği küresel hegemonya mücadelesinde başarılı olamayacağı belirtilmektedir.

Bir kültür ve medeniyet projesi olarak benimsenen Avrupa Birliği (AB), Avrupa devletleri arasında kurulmuş bir tarihsel blok olarak ortaya çıkmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı (II.DS) Avrupa ülkelerini önemli ölçüde yıkıma uğrattığı için 1945 sonrası yıllarda belirli bir süre boyunca uluslararası politika ortamında belirleyici aktör konumunda olmamıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş yıllarında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) politikalarına tabi ikincil aktör konumunda kalmıştır. Bu süre zarfında kendi içindeki problemleri çözen, ekonomik entegrasyonla başlayıp bir siyasal entegrasyon ideasını hedefleyen bir strateji izlemiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin yıkılması sonrasında hegemonya tesis edebilecek bir konuma geçmiştir. Avrupa’nın tarihinde yer alan sömürgecilik, aydınlanma çağı, sanayi devrimi gibi olgular da hegemonik güç olma yolculuğunda önemli avantajlar ortaya çıkarmıştır. Bu sayede elde ettiği imkânlar ile oluşturduğu ekonomik kalkınmanın anahtarı olma, refah toplumu olma, kültürel üstünlük ve paylaşılabilen bir medeniyet olma algısını ve ortaya koyduğu insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ilkelerini bu mücadelesinde kullanmaktadır. Avrupa’da oluşan bu sosyal ve ekonomik değerler sistemiyle bu değerler sistemini benimseyen her yeni aktörün belirli bir statüde de olsa bu sistem içerisinde yer alabileceği ve pay alabileceği algısı, Birliğin kısa süre zarfında çevresine doğru genişleyen bir hegemonya tesis etmesine imkan sağlamıştır. Uyguladığı gümrük birliği, serbest ortak pazar, ortak para birimi gibi ekonomik politikalar ve Avrupa dillerinin küresel alandaki dominantlığı, hegemonyasının genişleme sürecinde öne çıkan araçlar olmuştur.

Avrupa’nın 400 öncesine dayanan bir hegemonik güç olma mücadelesi bulunmaktadır ve bu mücadeleyi etkileyen birçok faktör söz konusudur.. Fakat bu faktörler içerisinde Afrika ile ilişkilerinin özel bir yerinin olduğu da aşîkârdır. Bu doğrultuda Afrika Kıtası, Avrupa Birliği’nin hem tarihsel bir avantaj sağlamasıyla hem de hegemonyasını tesis edebildiği bir bölge olmasıyla öne çıkmaktadır.

Yapılan literatür taramasında hegemonyayı, Avrupa’da hegemonya mücadelesini, AB Afrika ilişkilerini ele alan çok sayıda çalışma olduğu ancak Avrupa Afrika ilişkilerini hegemonya teorisi çerçevesinde elen alan bir çalışmanın olmadığı görüştür. Literatürdeki bu ihtiyacı gidermek amacıyla yapılan bu çalışmanın bu nedenle önemli olacağı düşünülmüştür. Çalışmada cevap aranan temel problematik AB Afrika üzerinde hegemonik bir güç olabileceği mi? veya olabilir mi? sorularıdır. Bu çerçevede incelenecek

olan temel hipotez ise AB'nin hegemonya tesisi için yeterli maddi kabiliyete sahip olmadığıdır. Çalışmanın birinci bölümünde hegemonya teorisi ele alınmış, ikinci bölümünde Avrupa'nın tarihsel bloğu diyebileceğimiz Avrupa Birliği, hegemonya teorisi çerçevesinde incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Avrupa ve Afrika ilişkileri hegemonya perspektifinden analiz edilmiştir.

2. HEGEMONYA TEORİSİ

2.1. Antonio Gramsci ve Hegemonya Kavramının Doğuşu

Etimolojik kökeni Eski Yunan'a kadar uzanan "Hegemonya" terimi, Yunancada öncü olmak, liderlik etmek anlamında kullanılan "Hegeomai" fiilinden türetilmiştir. İfade ettiği durumun örneklerine daha eski tarihlerde de rastlansa da kavramın ortaya çıkışı ve sistematik bir teoriye dönüşmesi ise 20.yüzyılda olmuştur. İtalyan siyasetçi ve filozof Antonio Gramsci'nin çalışmalarından önce çok daha dar bir kapsama sahip olan hegemonya, Gramsci ile beraber sistematik bir şekilde iktidarın sosyolojisini inceleyen derin bir analize dönüşmüştür. İktidar analizi sonrasında ortaya koyduğu hegemonya kavramı, ikincil unsurların, hakim güç tarafından empoze edilen sosyal hayat doğrultusunda rızalarını kendiliğinden gösterdikleri gönüllü kabule dayanan bir hakimiyeti ifade etmekte kullanılmıştır (Okur, 2010, s.41). Gramsci'ye göre, egemen sınıfın kültürel normlarının, değerlerinin ve fikirlerinin ideolojik üstünlüğü söz konusudur (Woolcock, 1958, s.204). Hegemonya teorisinin temel varsayımı, çok az kişinin katılmayacağı bir varsayımdır: İnsan sadece güçle değil, aynı zamanda fikirlerle de yönetilir (Bates, 1975, s.351).

Gramsci, 1926 - 1937 yılları arasında yazdığı "Hapishane Defterleri" ismiyle bilinen çalışmalarında iktidarın sosyolojisini incelemiş, bir toplumda sınıfların ya da sosyal grupların hâkimiyeti nasıl ele geçirdiklerini ve nasıl sürdürdükleri problematiğine yoğunlaşmıştır (Okur, 2010, 40-41). Yaptığı iktidar analizi sonrasında bir çatı kavram olarak "Hegemonya" terimini ortaya koymuştur. Hegemonya kavramı ile modern İtalya'da hâkim sınıf ve alt sınıflar arasındaki ilişkinin nasıl oluştuğu ve sürdürdüğü izah etmeye çalışmıştır (Wells, 2007, s.181). Gramsci'nin sağlığında düzenleme imkanı bulamadığı bu düşünsel ve felsefi notlar ölümünden sonra 6 ayrı cilt ve editöryal başlıklar halinde 1948 ve 1951 yılları arasında yayınlanmıştır. Hegemonya Teorisi'nin temeli de bu 6 cilt olmuştur;

- Tarihsel Materyalizm ve Benedetto Croce'nin Felsefesi (1948)
- Aydınlar ve Kültür Örgütlenmesi (1949)
- Risorgimento (1949)
- Machiavelli, Politika ve Modern Devlet Hakkında Notlar (1949)
- Ulusal Edebiyat ve Yaşam (1950)
- Geçmiş ve Bugün (1951).

Gramsci'nin eserlerinde dağınık bir şekilde işlenen hegemonya'ya dair fikirler bir bütün olarak ele alındığında, Gramsci'nin teorisini; "Tarihsel Blok", "Hâkimiyet-Yöneticilik

Farkı”, “Çifte Perspektif”, “Hâkimiyet-Ahlaki Hegemonya Farkı”, “Entelektüel Sınıf” ve “Bilginin Üretimi” olmak üzerinde 6 unsurla şekillendirdiği görülmektedir.

Lider gurup etrafında istikrarlı bir şekilde oluşan koalisyonlar Gramsci tarafından “Tarihsel Blok” olarak tanımlanmıştır. Bu koalisyonlar hegemon olabilmek ya da mevcut konumlarını koruyabilmek için tarihsel bloğun lideri etrafında kenetlenmiştir. Gramsci’nin bu bloklara tarihsel demesinin sebebi ise blokların var olduğu süreyle alakalı değildir, blokların tarihselliği oluşumunda etkin olan koşul ve dinamikler gereği er ya da geç dağılmak zorunda olmasından kaynaklanmaktadır. Bu koşul ve dinamiklerin başında hegemonik mücadeleye girişen grupların üretim ilişkileri ile küresel ve ulusal düzeydeki ideolojik iklim etkili olmaktadır. Hegemonya için egemen bir ekonomik konum ve işlev gerekli koşul olmakla birlikte, hegemonik bir sistemin kurulması için siyaset ve ideolojinin örgütlenmesi de gereklidir (Im, 1991, s.131).

Gramsci’ye göre tarihsel bloğun ya da tarihsel blok içerisindeki bir grubun hâkimiyeti elde etmiş olması, onun yönetici konumunda olması için yeterli değildir. Hâkim grubun yönetici vasfını kazanması yüksek bir senteze dayanmasına kolektif bir iradeyi temsil eden entelektüel ve ahlaki liderliğe erişmesine bağlıdır (Okur, 2010, s.44). Bu bağlamda Gramsci burjuvazinin kolektif iradeyi temsil edemediği için hâkimiyet ile yetinmek zorunda kaldığını, iktidarın alt kesimler tarafından kabul edilmediğini ve bu yüzden de idarenin zayıf ve istikrarsız kaldığını ileri sürmektedir.

Gramsci’ye göre hegemonya, “fiziki güç\zorlama” ile “kültürel ikna\rıza” unsurlarını birleştiren sosyal ve politik bir kontrol tarzını ifade etmektedir. Gramsci bu görüşünü açıklamada Machiavelli’nin “Centeur” söyleminden esinlenerek ortaya koyduğu “Çifte Perspektif” kavramından faydalanmaktadır. Çifte Perspektif, kuvvet ve rızanın bir arada bulunduğu bir yapıyı ifade etmektedir. Hegemonya bu iki unsuru da içermekte fakat rızayı daha öncelikli görmektedir. Gramsci rıza söyleminin içeriğini doldurmak içinde ahlakilik kavramına yer vermiştir.

Ahlakilik, Gramsci’ye göre Hegemonya anlayışında önemli bir yeri bulunan kavramlardan biridir. Gramsci’ye göre tarihsel blok ya da tarihsel blok içerisindeki bir grup, toplumun sahip olduğu değerler sistemi içerisinde kendisine yer bulabilecek ahlaki ve entelektüel yapılar geliştirmeksizin elindeki gücü ya da iktidarını koruyamaz (Fontana, 2013, s.17). Oluşturulan yapıların ahlaki olup olmadığı ise sadece hegemonun çıkarlarını değil, hegemonu tabi olan ikincil grupların da çıkarlarını gözetip gözetmediğine bakılarak belirlenebilir. Başarılı bir şekilde kurulmuş ahlaki yapılar, ikincil grupların hegemonun sistemine dahil olmasında “aktif rıza”nın elde edilmesini sağlamaktadır. Aktif rıza, hâkimiyet kazanmış bir grubun hegemon olabilmesi için en gerekli koşul olan yüksek bir sentezin ve kolektif iradenin oluşturulmasının kilit faktörüdür.

Hegemonun kurduğu sistemin ahlaki olduğu algısının oluşması ise bilginin elde edilmesi ve işlenmesini kapsayan bilgi üretim sürecinin bir sonucudur. Gramsci bilgi edinme teorisini kimlik ve çıkarlarla ilişkilendirmiştir. Hegemon, kendi çıkarlarını evrensel ve nesnel olarak sunar ve böylece kendi vizyonunun istekli takipçilerini yaratır (Kumar, 2011,

s.37). Bu yüzden Gramscigil Hegemonya belirli bir bilgi yapısının ve değerler sisteminin inşası anlamına gelmekte, kendi bilgi ve değer sistemini yaratıp bunları genel ve evrensel kabul ettirebilen grupların entelektüel ve ahlaki liderliğe ulaşmasıdır (Okur, 2010, s.45).

Gramscigil Hegemonyada bilgi üretim sürecinde ve kitlelerin eğitilmesinde öne çıkan bir entelektüel sınıf söz konusudur. Gramsci bu entelektüellerin “Organik” olduğunu ileri sürmektedir. Gramsci’ye göre bağımsız bir entelektüel topluluk yoktur, her sosyal grubun kendi entelektüel kesimi vardır. Bu organik entelektüeller adeta bir meşrulaştırma uzmanı gibi çalışmaktadır. Bu entelektüel sınıf, yönetici grubun kültürüyle, ikincil kitlelerin kültürleri arasındaki çelişkiyi çözümlenerek mevcut güç yapısını ikincil gruplar için kabul edilebilir kılmaktadır (Okur, 2010, s.46). Gramsci’nin hegemonya teorisinde entelektüel sınıfın gruplar arasındaki fonksiyonu sadece sosyal ve kültürel alanda sınırlı kalmamakta, hegemon grubun değerlerin ve çıkarlarının genel değerler ve ortak çıkarlar olduğu algısını oluşturmayı da kapsamaktadır. Bu entelektüeller ve organik olarak bağlı oldukları hegemon grup, bahsedilen ikincil gruplara yönelik sosyal ve ekonomik uyumlaştırma çalışmalarını yaparken ellerinde tuttukları bilgi üretim süreçlerinden, devlet iktidarından ve eğitim sisteminden faydalanmaktadırlar. Buna karşın mevcut hegemonya karşı kendi hegemonyalarını oluşturmak için tarihsel blok inşa etmeye çalışan gruplar ise çalışmalarını sivil toplum üzerinden yürütmektedir. Bu durumu doğru bir şekilde analiz edebilen Gramsci de, sivil toplumu siyasal eylemlerin gerçekleştiği iki üst yapı düzeyinden birisi olarak göstermiştir.

Gramsci, iki üst yapı analiz düzeyi olarak gördüğü sivil toplum ve devletin birbirleri ile olan ilişkisinin farklılık gösterdiği üç farklı model ortaya koymuştur. Bunlardan birincisi devletin sivil toplu ile zıt olduğu modeldir. İkincisi devletin sivil toplumu kuşattığı ve sivil toplum ile devletin özdeşliğinin sağlandığı modeldir. Üçüncüsü ise devletin diktatörlük artı hegemonya ve siyasi toplum artı sivil toplum olarak ortaya çıktığı modeldir (Fontana, 2013, s.141) Gramsci’nin bu modelleri geliştirmesindeki amaç hegemon olmayı hedefleyen grupların yapması gereken mücadeleyi ortaya koymaktır. Gramsci, hegemonya analizinde mevcut hegemonya karşı bir hegemonya kurmak isteyen tarihsel bloğun gerçekleştirilmesi gereken iki mücadele olduğu vurgulanmıştır. Gramsci, bunlardan ilkinin “konum savaşı”, diğeri de “manevra savaşı” olarak tasvir etmiştir (Okur, 2010, s.50). Konum savaşı, sivil toplum düzeyinde yürütülen rıza kazanma muharebesidir. Bu mücadelenin amacı toplumu oluşturan bireyler üzerinde geçici bir nüfus sağlamak değil, bireylerin gönül dünyalarına hitap ederek gönüllülük esasında şekillenen bir etkileşim ile mücadeleyi yürüten grubun çıkarları doğrultusunda oluşturmaya çalışacağı yeni devlet için sosyal zemin hazırlamaktır. Manevra savaşı ise, kazanılmış bir konum savaşı ile sivil toplum düzeyinde belirli bir hegemonyanın sağlanması sonrasında hedeflenen devlet iktidarını ele geçirmek için yürütülmesi gereken mücadeledir. Gramsci’ye göre sağlam bir hegemonik sistem oluşturabilmenin şartı da hem konum savaşının hem de manevra savaşının kazanılmasıdır. Bu süreçleri yaşamadan iktidarı ele geçiren bir grup ve o grubun kuracağı sosyal düzen yeterli meşruiyete erişemeyeceği için, tarihsel blok olma yolundaki gruplar çifte

perspektifin (kuvvet/rıza) kuvvet unsuruna ağırlık vererek yönetmeye kalkışacak ve nihayetinde hegemonluğunu ve iktidarını kaybetmek zorunda kalacaktır.

2.2. Hegemonya'nın Uluslararası İlişkilere Uyarlanması

Gramsci'nin çalışmaları hegemonya kavramının altını doldurmuş, siyaset analizlerinde kullanılabilir teorik bir model ortaya çıkarmıştır. Ancak Gramsci'nin analizinin İtalya kapsamında devletin iç unsurları arasındaki mücadeleyi inceleyen bir analiz olması, hegemonya teorisini iç siyaset ile sınırlı kalmasına neden olmuştur (Worth, 2011, s.373). Teorinin iç siyasi dinamikleri açıklamada işlevsel olması ile tespitlerinin ve yaklaşımlarının doğruluğu dair oluşan kanı devletler arası siyaseti de hegemonya açısından ele alme ve inceleme isteği uyandırmıştır. Gramsci'nin teorisini uluslararası sisteme uyarlayan Robert W. Cox, sistemdeki aktörlerin aralarında kurdukları ittifakları ve birbirlerine karşı giriştikleri güç mücadelesini hegemonya ekseninde yorumlayarak literatürdeki bu gereksinimi karşılamaya çalışmıştır. Cox'dan sonra bu alandaki en büyük katkı Robert Gilpin'in çalışmaları olmuştur.

Robert Cox, küresel boyutta bir hegemonya tesis edilebilmesi için, hâkimiyet sahibi grubun bu hâkimiyetini “fikirler”, “kurumlar” ve “maddi kabiliyet” üzerine inşa etmesinin kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu ileri sürmüştür. Cox'un bu yaklaşımı, üçlü saçağı modeli şeklinde ifade edilmektedir. Zira belirtilen unsurlardan birinin eksikliği durumunda diğer iki unsurun varlığı hegemon olmak için yeterli gelmeyecektir (Cox, 1987, s.62).

Dünya tarihindeki çeşitli dönemlerde rastlanan bir imparatorluğun, bir devletin ya da herhangi bir siyasal birimin sahip olduğu hâkimiyet ile küresel ölçekli bir hegemonya arasındaki en temel fark “rıza” unsurudur. Gramsci'nin iç siyasette rızanın üretimine dair düşüncelerini geliştiren Cox, uluslararası alanda hâkimiyet sahibi bir aktörün rızanın üretimini nasıl gerçekleştirebileceği ve nasıl hegemon olabileceği konusu üzerinde çalışmış ve bunu da “fikirler” unsuru ile formülize etmiştir. Cox'a göre hegemon olmak isteyen bir devlet ekonomik, sosyal ve siyasi yapılanmasını ikincil devletlerin benimsemesini ve taklit etmesini, kilit değerlerini de benzeştirmesini sağlamalıdır (Cox,1993,150).

Maddi kabiliyet, hegemon olmak isteyen aktörün “fikirler” olarak imgelemiş sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının benimsenmesinde çekim etkisi yaratacak bir güç kapasitesini ifade etmektedir. Ayrıca hegemonyanın çifte perspektifinden birisi olan “kuvvet”in uygulanabilirliği doğrultusunda ikincil aktörlerin iknasını kolaylaştıracak ve hegemonun sisteminin kabulüne yönelik rızanın oluşumunda etkili olacaktır. Hegemon aktörün, ödül ve ceza dağıtarak kuralları uygulatabilmesi; kendi çıkarlarının sınırlarına kadar kolektif fayda sağlayarak uyumlu davranışı teşvik edip işbirliğini geliştirmesi gereklidir (Puchala, 2005, s.572). Bu çerçevede hegemonun yerine getirmesi gereken sorumluluklar maddi kapasite ile orantılı olarak uygulanabilir olmaktadır. Hegemonun sorumlularının kapsamı ise modern devlet öncesi imparatorluklarda olduğu gibi, hegemonik güçlerin kendi çıkarlarını da sağlamak karşılığında, güvenlik ve refah gibi uluslararası toplumsal faydayı korunmasıdır. (Gilpin, 1981, s.144-145)

Coxgil hegemonya teorisinin üçüncü unsuru olan kurumlar ise fikirlerin maddi kabiliyetle desteklenerek vücut bulduğu halidir. Kurumlar, hegemonun sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yapısı ile hegemonu tabii olan ikincil aktörlerin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yapısı arasında köprü görevini üstlenmektedir. Bu çerçevede hegemonya, emperyal güçler gibi davranan devletlerin kullandıklarından daha incelikli stratejiler aracılığıyla uygulanan bir politikanın ürünü olduğunu söylemek mümkündür (Destradi, 2008, s.10).

Küresel iktidarın sosyolojisine odaklanan Cox, Gramsci'nin analizlerinde aldığı gibi, sivil toplumu hem mevcut iktidar yapısının güç temeli hem de muhalif grupları bir arada bulduran bir zemin olarak değerlendirmektedir (Okur, 2010, s.57). Cox'a göre dünya hegemonluğuna giden yolun ilk adımı tarihsel blok içerisinde liderliği ele geçirmektir. Bu liderliği ele geçirmek için de hegemon olma amacı taşıyan devletini sivil toplumunun uluslararasılaşarak, hegemonun diğer devletler üzerinde etki edebilmesine yardımcı olması gerekmektedir. Böylece hegemon ile uluslararası düzeydeki sosyal tabakalar arasında uyuşma mümkün kılınacak ve hegemon bulunduğu noktadan çevreye doğru genişleyebilecektir. Bazen hegemonun sağladığı güvenlik şemsiyesinin gölgesinde meydan okuyanlar ortaya çıkabilir. Hegemon aktör, meydan okuyanın statükoyu değiştirmesini daha fazla kaynak üreterek veya imparatorluğun sürdürülmesinin maliyetlerini azaltarak engelleyebilir (Biswas, 2016, s.1034).

3. HEGOMONYA VE AVRUPA BİRLİĞİ

3.1. Tarihsel Blok Olarak Avrupa'nın Birliği

Birleşmiş bir Avrupa hayali, gerçek bir siyasi projeye dönüşüp ülkelerin hükümet politikalarında uzun vadeli bir hedef haline gelmeden çok önce bile filozoflar ve öngörülü devlet adamlarının düşüncelerinde yer almıştır. Bu düşüncelere uzun yıllar boyunca barışçıl bir düzenin, insanlığın ve medeniyetin zirvesi olarak tahayyül edilen bir ütopya olarak bakılmıştır. Avrupa tarihinde bakıldığında, feodel yapıdan imparatorluklara geçişte, İmparatorluklar arasındaki rakabette, İmparatorlukların yıkılıp ulus devletlerin oluşmasında sürekli savaş ve yıkımlar olduğu görülmektedir. Bu sürecin zirvesi ise İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Avrupa'da büyük bir yıkıma ve her alanda bir çöküntüye sebebiyet veren İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupalı devlet adamlarında Avrupa'da kalıcı bir barış oluşturma hayati olduğu düşüncesi ağırlık kazanmıştır.

Kalıcı bir barışın tesis edilmesi için, Avrupa ülkeleri arasındaki kronikleşmiş sorunlar ve tarihsel derinliği bulunan düşmanlıkların bitirilmesi öncelikli hedef olarak belirginleşmiştir. Bu doğrultuda Fransa ve Almanya arasında yüzyıllardır süregelen çekişmenin sona erdirilmesi en temel gereksinim olarak görülmüş ve Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Milletler Cemiyeti (MC) Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarısına dayanarak harekete geçmiştir. Schuman, savunma sanayinin en temel hammaddesi ve savaşların körükleyicisi olan demir çelik sanayinin ve enerji kaynaklarının kolektif bir kontrolünü öngören bir plan tasarlamış, 9 Mayıs 1950 tarihinde Avrupa Devletlerini kömür ve çelik üretiminde alınan kararları bağımsız ve uluslararası bir kuruma devretmeye davet etmiştir (TC Dışişleri Avrupa Birliği Başkanlığı, n.d.).

Schuman Deklarasyonu'nun bir sonucu olarak, 1951 yılında, Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan oluşan 6 üye ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Söz konusu Topluluğun Yüksek Otoritesi'nin ilk başkanı Schuman Deklarasyonu'na ilham veren Jean Monnet olmuştur. Böylece, savaşın ham maddeleri olan kömür ve çelik, barışın da ilk adımı olmuş ve dünya tarihinde ilk defa devletler kendi iradeleri ile egemenliklerinin bir kısmını uluslararası bir kuruma devretmiştir (Özdal, 2013, s.60). 6 üye devlet, kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik birliği kurmak amacıyla 1957'de Roma Antlaşması imzalamıştır. 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) oluşturulmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla ve güvenli biçimde kullanılmasını sağlamak, üye devletlerin araştırma programlarını koordine etmek amaçlanırken, AET ile malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması ve en nihayetinde siyasi bütünlüğe gidilmesi amaçlanmıştır. Avrupa'da siyasi bir birliğe giden sürecin en önemli adımlarından biri 1965 yılında gerçekleştirilmiştir. 1965 yılında imzalanan Füzyon Antlaşması (Birleşme Antlaşması) ile AKÇT, AET ve EURATOM bir çatı altında toplanmıştır. Avrupa Toplulukları olarak nitelendirilen bu yeni yapı için tek bir konsey ve tek bir komisyon oluşturulmuştur. Yeni katılımlar ve yaşanan diğer gelişmeler sebebiyle topluluklarda yasal düzenlemeye gitme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacı gidermek için 1987 yılında yürürlüğe konan Avrupa Tek Senedi ile de Avrupa Topluluklarını kapsayan Antlaşmalarda kapsamlı bir biçimde değişikliğe gidildi (TC Dışişleri Avrupa Birliği Başkanlığı, n.d.).

Avrupa ülkeleri tarafından benimsenen bu süreç 1990'lara geldiğinde siyasi birlik için gereken altyapı açısından yeterli zemini oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın bitimi ve SSCB'nin dağılması da bu zemini güçlendirmiştir. Bu çerçevede 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (diğer adıyla Avrupa Birliği Antlaşması) ile siyasi bir birlik olarak AB resmen kurulmuştur. Maastricht antlaşmasıyla parasal birliğin şekillendirilmesi, Avrupa vatandaşlığının oluşturulması, ortak dış ve güvenlik politikası için mekanizmalar geliştirilmesi, adalet ve içişlerinde işbirliği politikalarının üretilmesi hedeflenmiş ve bu hedefler çok geçmeden gerçekleştirilmiştir (Özdal, 2013, s.60). Bu kapsamda Maastricht Antlaşması sayesinde AB'nin üç sütunlu yapısı oluşturulmuştur. Bu yapının ilk sütununu Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET ve EURATOM), ikinci sütununu Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası, üçüncü sütununu ise Adalet ve İçişleri olarak şekillenmiştir.

AB'nin derinleşme süreci olarak ele alınan bu süreçteki son önemli aşama, 2007 yılında imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile gerçekleşti. Bu antlaşma ile temel olarak, AB'nin karar alma mekanizmalarındaki tıkanıklıkların giderilmesi ve birliğin daha demokratik ve etkili işleyen bir yapıya kavuşması sağlandı.

AB, yaşadığı bu entegrasyon sürecinin sonunda tam bir siyasi birlik özelliklerini taşımaktan uzak olmakla birlikte, ekonomik alanda ve hukuki yapılanmada önemli bir mesafe katettiğini söylemek mümkündür. Buradaki temel başarı kendi aralarındaki fiili bir çatışma durumunu ortadan kaldırmaları ve bir araya gelebilerek bir tarihsel blok

oluşturabilmeleridir. Gramsci'nin tarihsel blok yaklaşımı düşünüldüğünde Avrupa ülkelerinin hegemonya tesisi için başarılı bir şekilde bir araya gelebildikleri görülmektedir.

3.2. AB'nin Sahip Olduğu Hegemonya Araçları

AB'nin kurulmasıyla oluşan Avrupa'nın tarihsel bloğu, çevresine bölgesine ve dünya geneline hegemonik bir etki kurmak için hali zahırda üyelerinin sahip olduğu unsurlara ek olarak bir takım unsurları da geliştirmiştir. Hegemonya teorisindeki fikirler kriteri çerçevesinde üstün medeniyet algısı oluşturmuş, kurumlar kriteri çerçevesinde AB müktesabatı tesis edilmiş ve genişleme dalgalarıyla bu müktesabatın yayılması sağlanmıştır. Dünya genelinde bulunan dil estitüleri ile sağladığı yaygın dil eğitimi ile hem fikirler hem kurumlar kapsamında etkisini güçlendirmiştir. Maddi Kabiliyet kapsamında en önemli hamlesi ise parasal birlik oluşturması ve doların global hegemonyasına meydan okuması olmuştur.

AB, Antik Yunan döneminden beri filozofların, felsefecilerin ve düşünürlerin hayalini kurduğu özlemine çektiği değerler manzumesinin realiteye yansımaları şeklinde lanse edilmektedir. Aslında bu nitelendirme bile AB'nin hem kendi sosyal tabanında hem dünya genelinde üstün kültür sahibi bir Medeniyet olduğu algısı oluşturmak istediğinin bir tezahürüdür. AB'nin geliştirdiği söylemler ve bu doğrultuda yürüttüğü çalışmalar da, sosyal tabanda planlanan etkiyi göstermiştir. 1950'li yıllardan bu yana AB yurttaşlarının büyük çoğunluğu AB'nin kendileri için iyi bir şey olduğunu ifade etmektedir (Canbolat, 2014, s.289). Geçmiş 300 yılın maddi ve manevi birimini üzerinde taşıyan Avrupa ülkeleri sahip oldukları bu avantajı mimariden kültür sanata, teknolojiden sanayiye, eğitimden sağlığa her alanda kullanmışlardır (Gordon, 2010, s.108).

Tarihsel blok olma sürecinde sağladığı başarılı ivme sebebiyle dikkatleri üstüne çeken Avrupa'da bütünleşme çalışmaları sürecin başında yer almayan diğer Avrupa ülkeleri üzerinde de bir çekim etkisi oluşturmuştur. Entegrasyon sürecine dâhil olan devletlerin ve ya dâhil olacak olan devletlerin kendi egemenlik alanlarını kendi istekleriyle paylaşmadan önce kurumsallaşmış bir yapının oluşturulmuş olması bir zorunluluktur. Bu doğrultuda "demokrasi", "hukukun üstünlüğü", "insan hakları", "ifade özgürlüğü" gibi olguların ön planda olduğu bir Avrupa değerler sistemi doğurmuş ve gelişmiştir. Bu değerler sistemine ek olarak Avrupa'da esen liberalleşme rüzgârlarının da etkisiyle serbest piyasa ekonomisi ve sonrasında yaşanan ekonomik refah AB'ye birçok alanda avantajlar sağlamıştır. Doğal olarak bu durum da Avrupa'nın bir çekim merkezi olarak görülmesine uygun ortamı hazırlamıştır.

Altı kurucu üye ile başlayan sürece Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda'nın da dâhil olduğu 1973 yılında yaşanan ilk yeni katılımdan sonra 1981'de Yunanistan'ın, 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımları gerçekleşti. Avusturya, Finlandiya İsveç'in katılımıyla, 1995 yılında üye sayısı 15'e yükselen AB'nin tarihindeki en büyük genişleme dalgası 2004 yılında gerçekleşmiş; Çek Cumhuriyeti, Estonya, GKRY, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya AB'ye dahil olmuştur. 2007 yılında, Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla AB'nin üye sayısı 27'ye yükselmiştir. 2013 yılında Hırvatistan'ın

katılımıyla Avrupa Birliği Üye Devlet sayısı 28'e ulaşmıştır. AB'nin üye sayısının artması önemlidir. Fakat daha önemli olan ise üye alım sürecinde birlik ve aday ülke arasında gerçekleşen müzakereler ve AB müktesebatına uyumu yönelik aday ülkenin gerçekleştirdiği değişikliklerdir. Zira bu değişimler ve yasalar Avrupa Birliği'nin Hegemonyasının yayılmasındaki esas unsurdur. Bu sebeple, "asıl artan üye sayısı değil, Avrupa Birliği'nin hukuki, siyasi ve kültürel nüfus alanıdır" demek yanlış olmayacaktır.

Hegemonya tesisindeki en önemli unsurlardan biri de hiç şüphesiz dildir. Bunun sebebi ise dilin bir milletin ruhunu yansıtması ve o dili konuşan topluluğun o milletin genel karakteristik özelliklerini benimsemeye başlamasıdır. Gerçekten de dili alınan bir toplumun milli kimliği kısa sürede kaybolmakta ve baskın kültürün dilin potasında erimeye başlamaktadır. Uluslararası bir aktör dilini konuşan topluluklar üzerinde birçok faktör ile hegemon olabilmektedir. Dil sayesinde bu toplulukların tüketim alışkanlıkları, ekonomik ilişkileri, yaşam tarzları, düşünce yapıları üzerinde etki yaratabilen bir aktör bunu çok kısa sürede kendi hegemonyasının tesisine tahvil edebilmektedir. AB'nin giriştiği küresel hegemonya mücadelesinde en güçlü kozu muhtemelen dil kozudur. Avrupa'nın tarihinde bulunan coğrafi kesifler, kolonicilik ve sömürgecilik süreçleri Avrupalıların dünyanın çeşitli bölgeleriyle yoğun bir bağlantı kurabilmesine imkan sağlamıştır. Emperyalist yönetimi benimseyen Avrupalılar bu fırsatı vakit kaybetmeden lehlerinde kullanmışlar ve dünya üzerinde büyük bir dil hakimiyeti kurmuşlardır. Avrupalılar, bu sayede bugün bile bu topluluklar üzerinde etki kurabilmekte, ilişkilerini güçlü tutabilmektedirler.

Uluslararası politikada hegemon güç olmak isteyen bir aktör, uluslararası ticarete etkin olarak kullanılan bir para birimine de ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, Soğuk Savaş sonrası dünyada küresel hegemon olarak kabul edebileceğimiz ABD'nin para birimi olan dolar, uluslararası ticaretin kahir ekseriyetinde hâkim para birimiydi. Kendi hegemonyasını oluşturmak isteyen AB'nin bu hedefi için doların karşısına bir alternatif ile çıkması kaçınılmaz bir gereklilik olmuştur. Üstelik ortak para birimi, sosyal yapısını kendi hegemonyası için şekillendirmede de gerekli bir araçtı. Bu doğrultuda geliştirilen Avrupa ortak para birimine Euro adının verilmesi 16 Aralık 1995'te resmen kabul edildi. 1 Ocak 1999'da hesap birimi olarak dünya finans piyasalarına tanıtıldı ve 1 Ocak 2002 tarihinde resmen tedavüle girerek 12 ülkede kullanılmaya başlandı. Günümüzde yaklaşık bir trilyonluk bir sirkülasyona sahip olan Euro, tedavüle girmesiyle birlikte dünya genelinde hızlı bir itibar yükselişi yaşamıştır. ABD Doları sonrasında dünyadaki en büyük rezerv para birimi ve en çok kullanılan ikinci para birimi olmuştur. Ortak para birimi ve yasal ödeme aracı olarak Euro'yu seçen 19 Avrupa Birliği üyesinin oluşturduğu ekonomik ve parasal birliğe, Euro bölgesi resmî adıyla "Eurozone" denir. 1 Ocak 2015 itibarıyla Euro Bölgesi'nde; Almanya, Avusturya, Belçika, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Portekiz, Slovakya, Slovenya ve Yunanistan bulunmaktadır. Diğer AB üyesi ülkeler (Birleşik Krallık ve Danimarka hariç) kriterleri karşıladıkları zaman Euro Bölgesi'ne katılmak zorundalardır. Euro Bölgesi'ne giren bir birlik üyesinin bu bölgeden çıkıp çıkamayacağını belirleyen herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Zaten bugüne kadar da hiçbir ülke bu

bölgeden ayrılmamıştır. AB'nin hegemonya aracı olarak geliştirilen Euro, entegrasyonun ekonomik bir aracı olarak tanıtılmasına rağmen, siyasi, sosyal ve kültürel bir boyuta da sahiptir (Lorca-Susino, 2010, s.3). Para birimleri, onu kullananlar üzerinde bir aidiyet hissi uyandırabilmektedir. Bu doğrultuda, Avrupa sınırları içerisinde 335 milyon insan tarafından kullanılan Euro'da onu kullanan bu topluluğun, Avrupa siyasal hegemonyasının yayılmasına katkı sağlamaktadır.

AB'nin maddi kabiliyeti uluslararası sistemde var olan diğer devletler karşısında hegemonya tesisi açısından yeterli bir seviyede olmadığı açıkça görülmektedir. Zira tüm birlik üyelerinin toplam askeri kapasitesi, ABD'nin askeri kapasitesi karşısında kıyaslanamayacak düzeyde yetersizdir. Ayrıca birlik içerisindeki ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirdiği hareketler ve üyelerin neredeyse tamamının ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarında ve hammaddelerde dışa bağımlı olması birliğin kapasitesi açısından ciddi bir zafiyet oluşturmaktadır. Maddi kabiliyet açısından AB'nin en zayıf olduğu alan zorlama araçlarıdır. Bu alanda en büyük eksiklik AB'nin ortak bir ordusunun bulunmamasıdır. AB üyesi devletlerinin askeri gücü ve Kuzet Atlantik Savunma Anlaşması (NATO) ile kapatılmaya çalışılan bu eksiklik Birleşik Krallık'ın birlikten ayrılması ile daha da büyük bir açık olmuştur. 2020 yılında Birleşik Krallık'ın birlikten ayrılması tüm unsurlar açısından AB'nin hegemon olma pozansiyelini zayıflatan bir etki oluşturmuştur. Fikirler bu anlamda en az etkilenen kriter iken maddi kabiliyet ise en çok zayıflayan kriter olarak belirginleşmiştir.

4. AVRUPA BİRLİĞİ VE AFRIKA ARASINDA HEGEMONİK ETKİLEŞİM

15. ve 16. yüzyılda Avrupa ekonomisi için hayati bir önem taşıyan Çin ve Hindistan ile gerçekleştirilen ticari ilişkiler Avrupalıların bu ticaretlerini yürüttükleri yollar üzerinde güçlü bir devlet olarak karşılaştıkları Osmanlı İmparatorluğu tarafından tehdit edildiği için, Avrupalıların ticaret yollarında yeni alternatifler aramaları bir zaruret haline gelmiştir (Hazar, 2011, s.8). Bu bağlamda 15. ve 16. yüzyılda Avrupalılar tarafından yeni ticaret yolları ve yerleri bulmak amacıyla gerçekleştirilen faaliyetlerle birlikte coğrafi keşifler olarak anılan bir keşif dalgası yaşanmıştır. Avrupa'nın her alanda yükselişi de coğrafi keşiflerin Avrupa'ya sağladığı üstünlük ile gerçekleşmeye başlamıştır (Engermen ve Sokolof, 2012, s.28-29).

Deniz gücü bakımından dönemin üstün devletleri olan Portekiz'in ve İspanya'nın başlattığı coğrafi keşifler sürecinde, Afrika kıtasının batı sahilleri boyunca ilerlenmiş, kıtanın güney ucunu aşılıp ve Hindistan'a ulaşılmıştır. Yaşanan bu gelişmenin Avrupalılar için ifade ettiği anlam ise aşılın Afrika'nın güney ucuna "Ümit Burnu" denmesinden de anlaşılmaktadır. Coğrafi keşiflerle birlikte oluşan yeni ticaret güzergâhları, Afrika kıtasındaki limanlar ve kıyı kolonileri Afrika'nın en stratejik noktaları olarak belirginleşmiş ve Avrupa açısından Afrika'nın jeopolitik öneminin hızla yükselmesine sebep olmuştur. Yeni ticaret yolları ve alanlarının ortaya çıkmasıyla Avrupa'nın ekonomisinde büyük bir canlanma boy göstermiştir (Watson, 1992, s.194). Bu canlanma döneminde özellikle Afrika kıtasından elde edilen elmas, kömür ve tarım ürünleri

sayesinde Avrupa’da hızlı bir sermaye birikimi gerçekleşmiştir. Ticaretten ve kolonilerden elde edilen gelir ile birlikte ekonomik sorunları arkasında bırakan Avrupa, artık bilimde, sanatta ve kültürde gelişme aşamasını yaşamaya başlamıştır.

Avrupa kültür ve medeniyetinin yükselişinde Afrika’nın yerine ve bu yerinin önemi baktığımızda ise; Öncelikle Afrika kıtası büyüyen ve güçlenen Avrupa ekonomileri için bir hammadde deposu olarak görülmüş, Avrupalıların ihtiyaç duyduğu tüm kaynaklara sahip, güçsüz ve sahipsiz bir kıta olarak ön plana çıkmıştır (Armaoğlu, 2010, 260). İkinci olarak Avrupa devletleri Afrika kıtası sayesinde, deniz aşırı ticaret güzergâhlarında güvenli bir şekilde ticari faaliyet sürdürmüşler, Afrika kıyılarında başlattıkları kolonicilik faaliyetleri sayesinde dünyanın geri kalanına nispeten ciddi bir ekonomik güç elde etmişlerdir. (Hobsbawm, 1958, s.63). Afrika’nın Avrupa açısından önemini arttıran üçüncü özelliği de, uluslararası aktörlerin kıtada bulunan sömürgelerinin büyüklüğünü küresel güç mücadelesinde söz sahibi olmanın sembolü olarak değerlendirmesidir. Bu durum da kıtanın neredeyse tamamını sömüren Avrupa’nın her alanda küresel üstünlüğünün kabulünü beraberinde getirmiştir. Dördüncü olarak Afrika, Avrupalıların kendi kıtalarına ve kendi insanlarına zarar vermeden, aralarındaki sorunları çözmede kullanacakları boş bir çatışma alanı olarak görülmüş ve bu Avrupa’da biriken enerjinin Avrupa medeniyetine zarar vermeden salınabilmesine imkan vermiştir. Son olarak da Avrupalılar, yönetimi altına aldıkları yerlerde kendi sistemlerini kendi değerleri ve kendi dillerini zorunlu bir şekilde uygulatmasıyla, zor kullanmış olsalar da, hegemonyalarını tesis edebilecekleri şekilde her alanda Afrika sivil toplumunu dönüştürmüşlerdir. (Pella, 2013, s.214; Tawiah at all, 2022, 10-13);

16. Yüzyılda ilk işaretlerini aldığımız Rönesans hareketi ile Avrupa’nın ekonomik gücünü bilginin üretimine dönüştürmeye başladığı görülmektedir. Yaşanan “*Aydınlanma Dönemi*” ile Avrupa kendi medeniyetinin üstün bir medeniyet olduğu algısını oluşturmaya başlamıştır. Bu yüzden doğrudan ya da dolaylı olarak Afrika’dan sağlanan ekonomik avantajlar Avrupa Medeniyetinin yükselişe geçmesine ve “Yüksek Kültür” ile özdeşleşmesine, Avrupa’nın bir çekim merkezine dönüşmesine imkân sağlamıştır dememiz yanlış olmayacaktır. Avrupa’da yaşanan sanayi devrimi 18.yüzyıl ve sonrasında sömürgeciliğin büyük bir hızla atmasını tetiklemiştir (Sander, 2011, s.89). Sanayi devrimi sonrasında Avrupa’da ortaya çıkan üretim ve tüketimdeki hızlı artış sebebiyle Avrupa ihtiyaç duyduğu hammadde ve işgücünü karşılamak için kıyılarında yoğunlaştığı Afrika’nın iç kesimlerine de girmeye başlamıştır. Küçük Avrupa ülkelerinin bile yüz ölçümü olarak kendisinden kat ve kat büyük Afrika topraklarını kolayca işgal edebilmesi, yönetimlerini biçimlendirebilmesi Avrupa’nın dünyanın geri kalanı üzerinde ciddi bir psikolojik üstünlük sağlamasına sebep olmuştur. Batı medeniyetinin temel dinamiklerini oluşturan sanayi devrimi ve gelişen bilim sayesinde bu dönemlerde Batılı olmak diğerlerine karşı açık bir üstünlük emaresi halini almıştır (Topcan, 2020, 364).

Avrupa’nın askeri ve siyasi alandaki bu üstünlüğü, yine Afrika sömürgeleri üzerinden kazandığı ekonomik üstünlük ve bu ekonomik üstünlüğün gelişmesine imkan verdiği sosyal ve kültürel üstünlükle birleşmiş ve Avrupa 19. Yüzyılın mutlak hakimi olarak tarihte

yer edinmiştir. Uluslararası alanda sömürgecilik yaklaşımı, Birinci Dünya Savaşı (I.DS) sonrasında kurulan MC ve II.DS sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler (BM) teşkilatlarının etkisiyle değişmek zorunda kalsa da Avrupa'nın Afrika üzerindeki hakimiyeti ve hegemonya tesisi yönünde ilerlemesi son bulmamıştır. Avrupa sahip olduğu bilgi üretim süreçlerinden faydalanarak Savaş sonrası yıllarda da bu ülkelerin yetersizliği teorisini üretmiş ve buralarla olan ilişkisini meşruiyet çerçevesine sokmuştur (Arowolo, 2024, 433-436). Avrupa, belirli bir güce sahip olmakla birlikte, ancak soğuk savaşın bitmesi ve iki kutuplu sistemin çökmesi sonrası oluşan boşluk döneminde ABD'nin stratejik planlamasından kısmen kurtulabilmiştir. AB'nin gerçek manada bir hegemonya girişiminden bahsetmek ancak bu süreçten sonra mümkün hale gelmiştir.

AB'nin Afrika üzerindeki hegemonyasına bakıldığında ise belirgin bir şekilde üstün medeniyet algısının oluşturduğu çekim ön plan çıkmaktadır. Coğrafi keşifler sonrasında başlayan sömürgecilik dönemi toplumların bilinçaltında nesiller boyu süren köle-efendi türünde bir tabiyet ortaya çıkarmıştır. Afrika kıtasında söylem düzeyinde Avrupa karşıtı gruplar ve bireyler de bile Avrupa şehirlerine gitmek, Avrupa'da eğitim almak, Avrupa meşeyi ürünler kullanmak bir prestij bir statü kaynağı olmuştur. AB'nin kuruluşuyla birlikte ilkeler ön plana çıkmış demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi söylemler Afrika'daki siyasal ve soysal yapıda konumlanmış çeşitli aktörler tarafından algı yönetimi için sıkça kullanılan argümanlar olmuştur. Yaygın dil eğitimi ise AB'ye yönelik üstün medeniyet algısını destekleyici bir işleve sahip olmuştur. Afrika kıtasının neredeyse her yerinde bir Avrupa dili konuşulmaktadır. Bu sebeple dilini konuştukları eskiden sömürgecilerin ülkelerin tesirinden bu gün bile çıkamamaktadırlar. AB'nin resmi dilleri ile eğitim gören Afrikalı öğrenciler, Avrupalı gibi düşünme ve yaşama fonksiyonu ile donatılıp Avrupa hayranlığı ile Afrika ülkelerinin yönetim kademelerine gelmektedir. Dil eğitimi ile sağlanan psikolojik üstünlük sanatsal, kültürel, sosyal hayranlığı da beraberinde getirmektedir. Bu durum Avrupa hegemonyası için büyük bir avantaj oluşturmaktadır. Ayrıca, Afrika ülkelerindeki medya kuruluşları ve Afrikalı bazı aydınlarında katkılarıyla AB, ekonomiden kültür sanata, eğitimden istenilen yaşama standartlarına kadar birçok noktada Afrika üzerinde hegemonik bir konuma sahip olmuştur.

Afrika'daki devletlerin ve uluslararası örgütlerin AB ile geliştirdiği ilişkiler ile yaptığı anlaşmalar ise hegemonyanın kurumlar kriteri çerçevesinde AB hegemonyasına hizmet etmektedir. Bu kapsamda birliğin ortak dış politika programı olarak benimsenen ve uygulanan AB odaklı Avrupa Komşuluk Politikası ön plandadır. AB üyesi ülkelerin Afrika ülkeleriyle karşılıklı olarak geliştirdikleri işbirliği programları ve kurumları ise AB'nin Avrupa Komşuluk Politikası'nı destekleyici mahiyette olmuştur.

Hegemonya'nın üçüncü ayağı olan maddi kabiliyet bir anlamda ödüllendirme ve cezalandırma mekanizmasına yönelik araçlar toplamıdır. Bu çerçevede Avrupa ülkeleri ile Afrika ülkeleri arasında kurulan ticari ve finansal ilişkiler ile sağlanan ekonomik zemin, maddi kabiliyetin ödüllendirici unsurlarını ciddi ölçüde karşılamaktadır. Afrika, Avrupa'dan sonra en çok Euro kullanılan coğrafyaya sahiptir. Avrupa dışında kullanılan toplam 210 milyar Euro'nun 180 milyar Euro'su Afrika'da kullanılmaktadır. Ayrıca

Fransızların oluşturduğu bir nevi gümrük birliği ve Pazar gibi çalışan Frank Bölgesi gibi yapılar da mevcut olan Afrika'nın Avrupa'dan, Avrupa ürünlerinden etkilenmemesi ve Avrupa Birliği'nde yaygın görülen tüketim kalıplarına erişme isteği kaçınılmazdır. Ayrıca Afrika'daki finans kuruluşlarına ve büyük ölçekli yatırım yapabilen şirketlerine bakıldığında ise yine AB'nin etkinliği görülmektedir. Bundan mütevellit bazı Afrikalılarda AB'ye karşı bir aidiyet duygusu bile oluşmaktadır. Maddi kabiliyetin cezalandırıcı boyutu açısından ise AB'nin başvurabileceği araçlar askeri olmaktan çok ekonomik yaptırımlar ve siyasi kararlarla sınırlı durumdadır. AB'nin askeri güç açığının ise üye ülkelerin (özellikle Fransa'nın) operasyon kabiliyeti ile giderdiğini söylemek mümkündür.

Ancak AB hegemonyası için çok olumlu geçen 90'lı yıllar ve 2000'li yılların başlangıcındaki konjontürün çok uzun sürmediğini söylemek mümkündür. Bu durumun üç temel nedeni bulunmaktadır. Bunların birincisi Avrupa'nın güç kaybı, ikincisi Avrupa'ya karşıtlığının artması, üçüncüsü ise Çin'in kıtadaki faaliyetleriyle artan çekim etkisidir.

AB'nin güç kaybettiği algısının birlik içindeki siyasi gelişmeler, ekonomik sorunlar, askeri pasiflik ve tutarsız ilkeler boyutları bulunmaktadır. Ayrıca bu algı nispeten Çin'in kıtadaki faaliyetleri ile hızlanmış olan bir algıdır. AB son dönemlerde brexit, ırkçı aşırı sağın yükselişi, yüksek genç işsizlik oranları, bütçe açıkları ve finans sektöründeki kırılganlar gibi sorunlarla karşılaşmıştır (Soytürk, 2020, s.312). Birleşik Krallık gibi geçmişin süper gücü olan önemli bir aktörün AB'den çekilmesi AB'nin geleceğine dair olumsuz bir algı ortaya çıkarmıştır. Arap Baharı sürecinin etkilediği Kuzey Afrika bölgesinde ortaya çıkan kaotik süreçte çıkar çatışmaları nedeniyle birlik üyesi ülkelerin Afrika özelinde ortak hareket kabiliyetinin sınırladığını da söylemek mümkündür. Afrika'da yaşanan darbelerin ve iktidar değişimlerinin bir şekilde Avrupa ülkeleriyle ilişkilendirilmesi Avrupa'ya yönelik inancı sarsmıştır. Avrupa ülkelerinde yükselen yabancı karşıtlığı ve benimsenen göçmen politikası ise Avrupa'ya dair olumlu bakışı hızla geriletmiştir. Fransa'nın kıtada rahatsızlık veren askeri operasyonları sonucu bazı ülkelere çıkartılması ise Avrupa karşıtlığının en temel göstergesi durumundadır. Bu sorunlar karşısında zayıf bir performans göstermesi AB'ye yönelik olumsuz algının başlıca sebebi olmuştur. Bu algı AB'nin Libya krizinde pasif kalmasıyla devam etmiştir (Soytürk, 2019, s.2254). İsrail'in gazgedeki soykırımı karşısında da sessiz kalmayı hatta İsrail'i destekleyen bir duruş sergilemesi AB'nin ilkeler, değerler ve normlar açısından söylediği ve ortaya koyduğu herşeyi zedeler hale gelmiştir.

Soğuk Savaş döneminde göreceli olarak içine kapalı kalan Çin'in Afrika'ya yönelik dış politikası 2000'den sonra önemli ölçüde değişmiştir. 2000'li yılların başından itibaren büyük ölçüde kaynak çıkarma, ticaret ve yatırım ekonomik nedenlere dayalı olarak Çin'in Afrika kıtasına karşı artan bir ilgisinin olduğu açıkça görülmektedir (Mlanbo Kushamba, Simawu, 2016, s.259). 2000'den 2023 kadar geçen sürede ikili ilişkilerdeki toplam ticaret hacmi yaklaşık 24 kat artmış; 10 milyar dolar seviyesinden 238 milyar dolar seviyesine gelmiş durumdadır ("Data: China-Africa Trade", t.y.). Her ne kadar ekonomik ilişkilerin gölgesinde kalmış olsa da Çin ile Afrika arasında hızla gelişen ilişkilerin bir diğer önemli boyutunu ise askeri ve güvenlik alanlarında yaşanan gelişmeler oluşturmaktadır (Yıldız,

2022, s.83). Özellikle Babül Mendap Boğazı'nın stratejik açıdan en önemli noktası konumundaki Cibuti'de açılan Çin'in askeri üssü Çin ile Afrika arasındaki askeri ilişkilere önemli bir ivme sağlamıştır. Bu üssün aynı zamanda Çin'in yurt dışındaki ilk askeri üssü olması da Afrika'ya verdiği önemi göstermiştir. 2018 yılında düzenlenen Çin-Afrika Savunma ve Güvenlik Forumu ise Çin ve Afrika arasındaki askeri ilişkilerin de ekonomik ilişkiler gibi hızlıca artacağına işaret etmektedir.

5. SONUÇ

Çalışmada cevap aradığımız temel araştırma sorusu çerçevesinde ulaşılan sonuç Soğuk Savaş sonrası oluşan sistemsel boşluk sayesinde Avrupa'nın Afrika üzerinde bir tür hegemonik etki oluşturabildiği, ancak AB'yönelik algıdaki değişim ve Çin'in kıtaya artan ilgisi nedeniyle son yıllarda bu hegemonik etkinin giderek zayıfladığıdır. Küresel bir hegemonya kurmak hususunda herhangi bir başarı gösteremeyen Avrupa'nın, Afrika'daki hegemonyasının da sürdürülebilir olmadığıdır. Hem küresel hem Afrika üzerinde bir hegemonya tesisi için öngörülen kriterler içerisinde en zayıf kalan kriterin maddi kabiliyetlerin zorlama alanı olduğu da görülmektedir. Bu da çalışmanın başında belirttiğimiz araştırma hipotezinin doğruluğunu ispatlamaktadır.

Hegemonya teorisinin uluslararası alan için öngördüğü unsurlar olan fikirler, kurumlar ve maddi kabiliyet unsurları açısından bakıldığında, fikirler olarak kodlanan sosyal düzen, siyasal düzen ve kültürel yapı açısından Avrupa'nın kayda değer üstünlükleri olduğu görülmektedir. Ancak bu üstünlüğü, ikincil ülkelere ve onların sivil toplumlarına benimsetmede küresel ölçekte bir başarının bulunduğunu söylemek pek mümkün değildir. AB'nin küresel kurumlar üzerindeki etkisini incelediğimizde de BM Organizasyonları, Dünya Bankası, Uluslararası Pana Fonu gibi küresel kontrolü sağlayabilecek ölçekteki kurumları bulunmadığı ve uluslararası alandaki mevcut kurumlar üzerinde ise tam bir söz sahipliği kurulamadığını söylemek mümkündür. Ayrıca maddi kabiliyetler açısından da ekonomik yaptırımların ötesinde bir zorlayıcı araç kullanma potansiyeli de oldukça düşüktür. Bu kapsam AB'nin küresel bir hegemon olma hususunda oldukça zayıf kaldığını görülmektedir.

Uluslararası konjonktür ve AB'nin sahip olduğu imkanlar küresel hegemon olmak için yeterli gelmese de bölgesel bir hegemon olabilecek düzeydedir. Bu kapsamda AB-Afrika ilişkilerinin incelenmesi sonucunda AB'nin Afrika üzerinde sınırlı da olsa bir hegemonik etk tesis ettiği görülmüştür.

AB'yi oluşturan ülkelerin tarihsel süreç içerisinde Afrika'nın sivil toplumunda, siyasal yapılanmasında, ekonomisinde, kısacası her alanı üzerinde yarattığı etki sayesinde Avrupa 1990'lar sonrasında Afrika üzerinde söz sahibi bir hegemon olarak değerlendirilebilir. Afrika kıtasında neredeyse her ülkede bir Avrupa dilinin konuşulmakta ve de ikinci ya da üçüncü resmi dil olarak kullanılmaktadır. Parlak zekâya sahip öğrencilerin Avrupa'da eğitim görek kendi ülkesine dönmekte ve Avrupai yaşam tarzını, Avrupai düşünceyi benimsemiş bir Afrikalı olarak kamunun her kademesinde yönetici konumda görev yapmaktadır. Kıtadaki basım yayın kuruluşları olarak hâkim olan Avrupa medyasının

Afrika halkı üzerinde sosyal mühendislik yapabilmesi de Avrupa'nın Afrika sivil toplumunu sosyal ve kültürel alanda şekillendirebilmesine de imkan vermiştir. Bu kapsamda hegemonya teorisindeki fikirler kriteri zemininde Afrika üzerinde etkisinin olduğu açıkça görülmektedir.

Tarihsel bir bloğun hegemonyasını tesis edebilmesi için sağlaması gereken bir diğer koşul olan “kurumlar” açısından baktığımızda ise eksiklerinin olmasına rağmen kurumlar üzerinde asgari şartları sağlayabilecek yeterli bir seviyede etki edebilme gücünün bulunduğu görülmektedir. Avrupa'nın Afrika kıtasındaki yerel, bölgesel ve tüm kıtaya hitap eden örgütlenmelere nüfus edebildiği, kıtadaki ülkelerin siyasal üst yapısını şekillendirebildiği yadsınamaz bir gerçektir. Ortaya koyduğu evrensel ilkelerin denetimini sağlamak için geliştirdiği mekanizmalar ve kıta ülkeleri ile yapmış olduğu ikili ya da çok taraflı antlaşmalar sayesinde maddi kabiliyet ile fikirlerin somut bir karışımı olarak kurumları etkin bir şekilde kullanabildiği söylemek yanlış olmayacaktır. Ortaya konan bu durumlar Avrupa'nın Afrika üzerinde açık bir hâkimiyet tesis ettiğini göstermektedir. Afrikalıların Fransız gibi düşünmeyi, İngiliz gibi yaşamayı, Avrupa mallarını kullanmayı, Avrupa Birliği'ne üye herhangi bir devletin vatandaşlığını ve hatta Avrupa'yı görmüş olmayı bile bir prestij unsuru olarak algılamaları ile Avrupa ile iyi ilişkiler geliştiren, mevzuatlar çerçevesinde kendisini AB normlarına yaklaştıran ülkelerinde refah artışı, kalkınmayı ve uluslararası saygınlığını arttırabileceği inancı, hakimiyetin hegemonyaya dönüşmesi için gerekli olan rıza unsurunu oluşturmuştur.

Birlik olarak olmasa da üye ülkelerin Afrika üzerindeki askeri kuvvetleri ve kıtaya olan coğrafi yakınlığı sayesinde hegemonyanın çifte perspektifinden biri olan “zorlama/kuvvet” faktörüne sahip olduğunu kıtaya her daim hissettirmektedir. Bu duruma ilaveten Avrupa'nın Afrika dış ticaretindeki payı göz önüne alındığında, Afrika'da hegemon güç olabilmesi için gerekli olan maddi kabiliyete bir müddet sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Birleşik Krallık'ın birlikten çıkması ve birlik içerisindeki diğer sorunlar Afrika ülkelerinde Avrupa algısını zayıflatan bir güç kaybı ortaya çıkarmıştır. Fransa'nın istenmeyen davranışlar sergilemesiyle birlikte bu güç kaybı Avrupa karşıtlığına doğru evrilmeye de başlamıştır. Ek olarak Çin'in kıtadaki faaliyetleriyle artan çekim etkisi ve bu etkinin askeri işbirliği ile güçlendirilmesi ise öyle yada böyle Avrupa'nın Afrika üzerindeki etki alanını daraltıcı bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Avrupa'nın Afrika üzerindeki hegemonyasının sürdürülebilirliği de zora girmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F. (2010). *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Arowolo, D. E. (2022). Dancing on a knife-edge: European colonisation of Africa and Nigeria's cultural crisis. *African Identities*, 22(2), 430–446.
- Bates, T.R. (1975). Gramsci and the Theory of Hegemony, *the History of Ideas*, 36(2), 351-366.
- Biswas, S. (November 2016). Stories of Hegemony: The Political Stakes of the Rise and Decline of US Power, *The Journal of Asian Studies*, 75(4), 1031-1039.
- Bostanoğlu, B. ve Okur, M.A. (2009). *Uluslararası İlişkilere Eleştirel Kuram: Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Canbolat, İ. (2014). *Örümcek Evinde Oturulmaz*, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.
- China-Africa Research Initiative-A. Data: China-Africa Trade, Erişim: <http://www.saiscari.org/data-china-africa-trade>.
- Cox, R.W. (1987). *Production, Power and World Order: Social Forces In The Making Of History*, Columbia University Press, New York.
- Cox, R.W. (1993). *Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essey In Method*, Ed. Stephen Gill, Gramsci, Historical Materialism and International Relations, Cambridge University Press.
- Destradi, S. (2008). *Empire, Hegemony, and Leadership: Developing a Research Framework for the Study of Regional Powers*, German Institute of Global and Area Studies.
- Engerman, S. L., ve Sokoloff, K. L. (2012). Colonisation and Development. *Economic History of Developing Regions*, 27(sup1), 28-40.
- Fontana, B. (2013). *Hegemonya ve İktidar; Gramsci ve Machiavelli Arasındaki İlişki Üzerine*, Çev. Onur Gayretli, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Gordon, C. (2010). Great expectations – the European Union and cultural policy: fact or fiction?, *International Journal of Cultural Policy*, 16 (2), 101-120.
- Gramsci, A. (2007). *Hapishane Defterleri*, Çev.Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul.
- Hazar, N. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, Usak Yayınları, Ankara.
- Hobsbawm, E. J. (1958), "The Crisis of the Seventeenth Century," in Trevor Aston, ed., *Crisis in Europe, 1560-1660*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Im, H. B. (1991). Hegemony and Counter-Hegemony In Gramsci, *Asian Perspective*, 15(1). 123–156,
- Ives, P. (2011). *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*, Çev. Ekrem Ekinci, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Kumar, S. (November–December 2011). The exercise of hegemony in contemporary culture and media, and the need for a counter-hegemony initiative, *Social Scientist*, 39(11), 33-40.
- Lorca- Susino, M. (2010). *The Euro in The 21st Century*, In International Political Economy of New Regionalisms Series, Ashgate, Surrey – England.
- Mlambo, C., Kushamba, A. and Simawu, M.B. (2016). China-Africa Relations: What Lies Beneath?, *The Chinese Economy*, 49: 257–276.
- Okur M.A. (2010). *Emperyalizm Hegemonya İmparatorluk*, Ötügen Yayınları, İstanbul.
- Özdal, B. (2013). *Avrupa Birliği; Siyasi Bir Cüce - Askeri Bir Solucan Mı?*, Dora Yayınları, Bursa.
- Pella, J. A. (2013). World society, international society and the colonization of Africa. *Cambridge Review of International Affairs*, 28(2), 210–228.
- Puchala, D. J. (2005). World Hegemony and the United Nations. *International Studies Review*, 7(0), 571–584, Erişim Adresi: <http://www.jstor.org/stable/3699675>
- Sander, O. (2011). *Siyasi Tarih - İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Santucci, A. (2011), *Gramsci'yi Anlamak*, Çev. Selim Sezer, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Soytürk, M. (2019). Avrupa Birliği ve Geleceği. *Uluslararası Ekonomi Ve Yenilik Dergisi*, 6(2), 311-330.
- Soytürk, M. (2019). Avrupa Birliğinde Hegemonya Sorunu ve Almanya. *OPUS International Journal of Society Researches*, 10(17), 2245-2262.

- Tawiah, V., Oyewo, B. M., Doorgakunt, L. D. B., & Zakari, A. (2022). Colonisation and accounting development in Sub-Saharan Africa. *Cogent Business & Management*, 9(1). 1-18.
- TC Dışişleri Avrupa Birliği Başkanlığı, *Avrupa Birliği'nin Tarihçesi*, Erişim: https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html
- Topcan, Ö. (2020) Batı Medeniyeti Gölgesinde Ötekilerin İnşası. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 126(249) 347-368.
- Watson, A. (1992). *The Evolution Of International Society*. Routledge, London and Newyork
- Wells, A. (2007). Imperial Hegemony and Colonial Labor, *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 19(2), 180-194.
- Woolcock, J.A. (1985). Politics, Ideology and Hegemony in Gramsci's Theory, *Social and Economic Studies* 34(3), 199–210.
- Worth, O. (January 2011). Recasting Gramsci in international Politics, *Review of International Studies*, Vol. 37(1), 373-392.
- Yıldız, M., (2022). Afrika'da Büyük Güç Rekabeti: Çin'in 21. Yüzyılda Artan Nüfuzu ve Abd'nin Tepkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 72, 78-91.

Beliren Yetişkinlik Döneminde Gençlerin Romantik Öz Yeterlik Pozitif Şema İlişkisinin İncelenmesi¹

Şule Nur Güleçoğlu^{2,3}, Özlem Altunsu Sönmez⁴

ÖZET

Bu çalışmada beliren yetişkinlik döneminde bireylerin romantik ilişkilerinde algıladıkları öz yeterlik inançları ve pozitif şemalarının demografik değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, 2023 yılında Konya ilinde 257 kadın 151 erkek olmak üzere toplam 438 kişilik katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada veri toplamak amacıyla 'Demografik Bilgi Formu', Romantik İlişkilerde Öz Yeterlik Ölçeği (RİÖÖ) ve Pozitif Şema Ölçeği (PŞÖ) kullanılmıştır. Çalışmanın veri analizinde SPSS programı kullanılmış, veriler Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis H Testi, ve Korelasyon Testleri ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda; cinsiyet, gelir, ilişki süresi ile pozitif şema; evlilik şekli ile de romantik öz yeterlik arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Aile mutluluk algısı, romantik olma ve pozitif olma ile hem pozitif şema hem de romantik öz yeterlik anlamlı farklılık göstermiştir. Son olarak genç bireylerin romantik öz yeterlik puanları artııkça pozitif şemalarının da arttığı çalışmanın en önemli bulguları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Romantik Öz yeterlik, Pozitif Şema, Beliren Yetişkinlik, Gençlik.

Investigating the Relationship Between Romantic Self-Efficacy and Positive Schema of Youth in Emerging Adulthood

ABSTRACT

This study aims to examine the self-efficacy beliefs and positive schemas individuals perceive in their romantic relationships during emerging adulthood according to demographic variables. The study was conducted in the Konya province in 2023 with 438 participants, including 257 females and 151 males. In the study, the 'Demographic Information Form', Romantic Relationship Self-Efficacy Scale (SRSS) and Positive Schema Scale (PSS) were used to collect data. In the data analysis of the study, Mann Whitney U Test, Kruskal Wallis H Test, and Correlation Testswere used by using SPSS program. As a result of the research, significant differences were found between gender, income, relationship duration variables and positive schema; between marriage type variable and romantic self-efficacy. Perception of family happiness, romanticism, and positivity showed significant differences in both positive schema and romantic self-efficacy. Finally, one of the most important findings of the study is that as young individuals' romantic self-efficacy scores increase, their positive schemas also increase.

Keywords: Romantic Self-Efficacy, Positive Schema, Emerging Adulthood, Youth

¹ Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Aile Danışmanlığı ve Eğitimi yüksek lisans programında Şule Nur Güleçoğlu'nun Doç. Dr. Özlem Altunsu Sönmez danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² İletişim Yazarı: sulenurgulecoglu@gmail.com

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye ORCID: 0009-0001-0738-3767

⁴ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Konya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-6553-5351

(Makale Gönderim Tarihi: 08.10.2024 / Yayın Tarihi:29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1563255](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1563255)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

1. GİRİŞ

Literatürde gençlik dönemine özel bir önem verilmektedir ve bu dönem “kriz dönemi” olarak da nitelenmektedir. Birey bu dönemde, zihinsel ve duygusal anlamda köklü değişim ve dönüşümler yaşarken aynı zamanda yoğun olarak heyecan, tereddüt, güvensizlik ve emekten kaçınma gibi duyguları söz konusu olabilmektedir. Beliren yetişkinlik dönemi ise gençlik döneminin evlilik öncesi cinsel, romantik ve duygusal ilişkilerin söz konusu olduğu, geleceğe ilişkin belirsizlik, kariyer kaygısı, kimlik arayışı, arada kalma, münhasır yaşamaya başlama gibi görece sosyolojik özellikleri de içeren tepkisel bir dönemdir. Bu dönemde söz konusu olan romantik ilişkiler bireyin genel iyilik hali üzerinde oldukça önemli etkilere ve değişimlere yol açabilmektedir. Diğer yandan romantik ilişkileri bireylerin sosyal öğrenme teorisi kapsamında öz yeterlikleriyle ilişkili ve öz yeterlik üzerinde de etkili olabilmektedir. Dolayısıyla romantik ilişkiler ve öz yeterlik kavramları birbiriyle yakın ilişkili olup “romantik öz yeterlik” olarak ifade edilmektedir.

Romantik ilişkilerde öz yeterlik, çiftlerin bir araya gelip konuşabilme ve yaşadıkları zorlukları müzakere edebilme becerilerinin yanı sıra bunu nasıl yaptıklarını; ayrıca sorunları dostane bir şekilde çözebilmeyi, partnerle anlaşmazlıkların üstesinden gelmeyi ve tarafların bireysel olarak kendi haklarını savunmasını içermektedir. Bu kapsamda; beliren yetişkinlik dönemi olarak kabul edilen 18-28 yaş arasındaki bireylerin demografik değişkenlere göre romantik öz yeterlikleri ile pozitif şemaları arasındaki ilişkinin incelenmesi araştırmanın temel problemidir. Gençliğin ilk yılları olan beliren yetişkinlik dönemi çocukluk ve ergenlik dönemini takip eden, bireyin görece daha özgür olduğu ve kendi kararlarını aldığı 18-28 yaş aralığını kapsar. Bireyin yaşamını yakından etkilemesi ve sonraki yaşamının seyrine yön vermesinden dolayı romantik ilişkiler ve şemalar bu dönemde oldukça önemli bir yere sahiptir. Zira demografik özelliklerle yakından ilişkili olduğundan, demografik değişkenlerin algılanan ebeveynler arası uyum, romantik ilişkilerde kendini yeterli hissedebilme ve pozitif şemalar ile ilişkisinin incelenmesi gerektiği düşünülmüştür. Çalışma neticesinde toplumun en önemli yaş gruplarından biri olarak genç yetişkin bireylerin romantik ilişkilerinde algıladıkları öz yeterlik duygularının yapısı ve pozitif şemaları ile etkileşim durumunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

1.1. Literatür

Gelişim, insanın yaşamı boyunca biyolojik, fizyolojik ve psikolojik olarak devam eden, ölümle son bulunan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Doğum öncesinden yaşamın sonuna kadar devam eden gelişim, her yaş döneminde kendine has özelliklerle karakterize edilmektedir. Bireyin psikolojik, fizyolojik ve biyolojik gelişimi genel olarak çocukluk, ergenlik, yaşlılık, orta yaşlılık ve yaşlılık olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte bireyin tüm yaşamında etkisi görülen ahlaki, sosyal, tutumsal, duygusal, davranışsal ve bilişsel tepkileri en önemli dönem olarak kabul edilen çocukluk dönemi yaşantılarıyla yakından ilişkilidir.

Gençlik dönemi ise ergenliği takip eden ve genellikle 18 yaşından sonra başladığı kabul edilen bir dönemdir (Yılmaz, 2019). Gençlik döneminin tam bir tanımından söz etmek

güç olmakla birlikte 18-25 yaş bireylerin genç olduğu belirtilmektedir (WHO, 2023). Aynı zamanda psikoloji literatüründe gençlik dönemi “kriz dönemi” olarak da kabul edilmektedir (Tuncay, 2000). Birey bu dönemde, zihinsel ve duygusal anlamda köklü değişim ve dönüşümler yaşarken aynı zamanda yoğun olarak heyecan, tereddüt, güvensizlik ve emekten kaçınma gibi duyguları söz konusu olabilmektedir (Uzel, Dönmez ve Otrar, 2018). Genç bireyler ağırlıklı olarak ergenlik döneminden beslenen karakteristik özellikler gösterirken diğer yandan biyolojik ve sosyal boyutlarda yetişkinliğe adım atmaktadır (Erikson, 1977). Modern yaklaşıma göre gençlik dönemi yaş aralığı olarak değil kendine has karakteristik özelliklerine göre betimlenen bir dönemdir (Nair 2018). Bu kapsamda çalışmamızda ele alınan 18-28 yaş arası gençlik dönemi “beliren yetişkinlik” olarak sınıflanmaktadır. Beliren yetişkinlik dönemi ise Arnett (2000) tarafından ileri sürülmüş ve ergenlik döneminden gençliğe geçişi betimlemek üzere genellikle 18-28 yaş aralığı olarak belirtilmiştir. Gençliğin ilk yılları olan beliren yetişkinlik dönemi ise çocukluk ve ergenlik dönemini takip eden, bireyin görece daha özgür olduğu ve kendi kararlarını aldığı bir dönemdir. Bu yetişkinlik döneminde, bireyin yaşamını yakından etkilemesi ve sonraki yaşamının seyrine yön vermesinden dolayı romantik ilişkiler ve şemalar oldukça önemli bir yere sahiptirler.

Beliren yetişkinlik kavramı yaş aralığı olarak ifade edilse de bir yanı sosyolojiktir. Zira Batı toplumlarında geç ergenlik ile evlilik dönemi arasındaki bir bakıma geçiş sürecinin kavramsallaştırılması olarak da kullanılmaktadır (Doğan ve Cebioğlu, 2011). Beliren yetişkinlik döneminin öne çıkan unsuru evlilik öncesi cinsel, romantik, duygusal, tepkisel, görece geçici ilişkilere (Arnett, 2004). Özellikle kadınların toplumdaki rollerinin değişimi ve görünümünü kadınlarının nihai amaçları arasında eğitim, iş ve kariyerin girmesiyle birlikte kadının geleneksel rolleri değişmiş bunun sonucunda kadın daha özgürce, daha uzun süreli deneyimler elde ederek eş seçimi ve ebeveyn olma kararı gibi önemli kararlar dahil kendi irade alanını yaratmaya başlamıştır. Dolayısıyla beliren yetişkinlik denildiğinde bir yaş aralığından ziyade bir tutum, davranış, algılama, eylem, karar, yönelim, tarz, eğilim vb. gibi olguların ortaya çıkardığı durumlara bakılması gerekmektedir. Gelişim dönemlerinin genelinde söz konusu olduğu gibi beliren yetişkinlik dönemi de yaşanan topluma ve kültüre göre görecelik arz edebilmektedir (Arnett, 2004).

Beliren yetişkinlik döneminde birey çocukluk ve ergenlik döneminde getirdiği özelliklerden tam olarak sıyrılmadığı gibi yetişkinliğe ilişkin davranışları da tam olarak ortaya koyamamaktadır. Bu dönemde birey çocukluk yıllarından gelen gelişimsel niteliklerinden tamamen sıyrılamamıştır ve tam olarak yetişkinlik özelliklerine de sahip değildir. Bu dönemi yaşayan birey için pek çok şey bireysel ve çevresel koşullar itibarıyla belirsizdir, geleceği ilişkin netleşen oldukça az sayıda somut durum söz konusudur (Eryılmaz ve Ercan, 2010). Beliren yetişkinlik dönemi, birey için yeni ve hızlı geçilmiş bir yaşam tarzıdır. Zira pek ülkede eğitim kademe ve yaşı, sosyal faktörler, aile ve kültürel yapı bireyi, ergenlikten hızlıca uzaklaştırmakta ve beliren yetişkinlik dönemine sokmaktadır (Atak, 2011). Bireysel ve çevresel belirsizliklerin söz konusu olduğu bu

dönemde dürtüsellik de oldukça yoğundur (Atak ve Çok, 2010). Öte yandan ara dönem, kimlik arayışı, değişkenlik, odaklanma, arada kalma ve istikrarsızlık gibi riskli davranışlara yönelen (Hochberg ve Konner, 2020; Atak ve Çok, 2010) etkenler de vardır. Ancak beliren yetişkinlik döneminde birey, ergenlik dönemindeki fizyolojik, biyolojik ve çevresel sınırlılıklardan kurtulmuştur ve kendi iradesiyle hareket etme özgürlüğüne kavuşmuştur (Arnett, 2004). Bu özgürlük alanında bireyin yaşamında romantik ilişkiler oldukça önemli bir yere sahiptir.

Romantik ilişki arkadaşlıklara benzemekle birlikte taraflarının birlikte ortaya koyduğu, karşılıklı olarak kabul edilen, sürekliliği olan ve gönüllü olarak kabul edilen bir ilişki türüdür (Collins, 2003). Romantik ilişkinin temel özelliği; iki veya daha fazla kişi arasında duygusal ve cinsel çekim, bağlılık ve romantik yakınlık temelinde kurulan bir ilişki olmasıdır. Bu ilişkide, karşılıklı sevgi, saygı, destek ve paylaşım vardır (Saraç, Hamamcı ve Güçray, 2015). Romantik ilişkiler, genellikle sosyal psikoloji, antropoloji, sosyoloji ve ilişkiler üzerine yapılan araştırmaların da konusu olmuştur. Bu araştırmalar, romantik ilişkilerin nasıl başladığını, nasıl sürdürüldüğünü, hangi faktörlerin etkilediğini ve uzun vadeli ilişki başarısını neyin belirlediğini anlamaya çalışır (Abak & Güzel, 2021). Bu kapsamda romantik ilişkilerin çeşitli dinamikleri bulunabilir, bunlar arasında duygusal bağlanma, bağlılık düzeyi, cinsel uyum, iletişim becerileri, çatışma çözme becerileri ve ortak hedefler gibi faktörler yer alabilir (Çoban, 2021). Romantik ilişkilerin başlangıcı, gelişimi ve sona ermesi, bireylerin kişisel özellikleri, kültürel faktörler, sosyal normlar ve yaşam koşulları gibi çeşitli etmenlere bağlı olarak değişebilir (Kılıç, 2021).

Romantik ilişkilerin çoğunlukla ergenlik döneminde geliştiği düşünülse de aslında çocuktan başlamak üzere yetişkinliğe kadar ortaya çıktığı ve deneyimlendiği belirtilmektedir (Feiring, 1996). Başka bir ifadeyle, ergenlik dönemindeki romantik ilişkiler tipik olarak eğlenmek, tanımak, merak, deneyim ve paylaşmak gibi amaçlarla ortaya çıkar ve genellikle de hızlı bir şekilde sona erer. Ancak yetişkinlik dönemindeki romantik ilişkiler daha ciddi temellere oturmakta, bağlılık, sevgi, paylaşım, duygusal ve bilişsel ortak deneyimlerle karakterize edilmektedir (Assad ve Donnellan, 2007). Ergenlik sonrası sağlıklı romantik ilişkilerin insanların iyi oluş durumları üzerinde olumlu etkileri vardır. Sağlıklı romantik ilişki, bireyin özgüven kazanmasında, güçlü bir benlik algısı oluşturmasında, olumlu kişilik özellikleri geliştirmesinde ve iyi oluş üzerinde olumlu etkilere sahiptir (Florsheim ve Moore, 2008). Olumsuz romantik ilişki ise kontrolsüz ve riskli davranışlara, özgüven zedelenmesine, genel başarısızlığa ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir (Creasey ve Ladd, 2004). Bundan dolayı romantik ilişkiler tipik bir “aşk” ilişkisinden çok daha fazla anlam ifade etmektedir. Sağlık bir romantik ilişkidir söz edebilmek iki temel boyuttan söz etmek mümkündür. Birincisi taraflar arasında uyum, bağlanma, gönüllülük, katılım, içerik ve kalite gibi niteliklerin olması ikincisi de bu nitelikleri duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak uyumlu olması beklenir (Eryılmaz ve Ercan, 2011; Collins, 2003). Bahsi geçen her iki boyutta sağlıklı bir romantik ilişki için bireyin (ya da tarafların) öz yeterlik olarak kavramsallaştırılan amaçlı, istendik ve çaba davranışlarını göstermesi gerekir.

Sosyal öğrenme teorisinin bir parçası olan öz yeterlik bireyin kendine güveni, yetenekleri hakkındaki inancı ve belirli bir görevle başa çıkma yeteneğinin sonucu (Bandura,1994; 1997) bireyin zorunda olduğu faaliyetler ile gerçekleştirebildiklerinin kıyaslanması sonucunda ortaya çıkan durumdur (Özaydın, Çavaş ve Cansever, 2017; Çakır, Kan ve Sünbül, 2006). Öz yeterlik, bireyin yaşamındaki zorunlu görev, rol ve sorumluluk gibi durumlar karşısında yetkinlik gösterebilmesi ve bunlara dair başarıya ulaşabilmek üzere bireyde var olan güdülenme düzeyidir (Çolak vd., 2017). Özetle öz yeterlik bireyin hayatında karşı karşıya kalacağı engellerle baş etmeye yönelik inancı, hedefine giden yolda sergilediği amaçlı davranışları, başarmaya yönelik azmi ve yeteneklerine olan inançlarının tümüdür (Akkoyunlu, Orhan ve Umay, 2005).

Romantik ilişkiler ve öz yeterlik kavramları birbiriyle yakın ilişkili olup “romantik öz yeterlik” olarak ifade edilmektedir (Akan ve Bakioğlu, 2021). Romantik öz yeterlik, bir bireyin romantik ilişkilerde başarıya ulaşma konusundaki inancını ve güvenini ifade eder. Bu kavram, kişinin romantik ilişkilerde kendine güven duyma düzeyini ve yeteneklerine olan inancını yansıtır. Romantik öz yeterlik, Albert Bandura'nın genel öz yeterlik kavramından türetilmiştir, ancak romantik ilişkilerle ilgili özelliklere odaklanır (Soysal vd., 2019). Romantik öz yeterlik, bireyin romantik ilişkilerde nasıl davranacağına, ilişki problemleriyle nasıl başa çıkacağına ve ilişkiyi sürdürme becerilerine olan inancını içerir. Bu kavram, bireylerin romantik ilişkilerde kendilerine güvenlerini, beklentilerini ve inançlarını değerlendirmek için kullanılır (Karataş, 2022). Romantik ilişkilerde öz yeterlik, çiftlerin bir araya gelip konuşabilme ve yaşadıkları zorlukları müzakere edebilme becerilerinin yanı sıra bunu nasıl yaptıklarını; ayrıca romantik ilişkide öz yeterlik, sorunları dostane bir şekilde çözebilmeyi, partnerle anlaşmazlıkların üstesinden gelmeyi ve tarafların bireysel olarak kendi haklarını savunmasını da kapsayan geniş bir kavramdır (Raghavan vd., 2005). Romantik öz yeterlik, ilişki memnuniyetiyle yakından ilişkili olduğu için önem arz etmektedir. Bireyler sosyal etkileşimleri yoluyla kendileri ve başkaları hakkında; tutumlar, inançlar, beklentiler vb. gibi yargılar oluştururlar ve bu yargılar beklentileri, inançları, tutumları ve davranışları etkiler. Bu da onların romantik ilişkilerinin seyrini ve yönüne belirler (Weiser ve Weigel, 2016).

Romantik ilişkilerin her zaman yolunda gitmesi ve sorunsuz olması beklenemez. Ancak romantik ilişkinin tarafların iyilik hali ve gelecekleri üzerinde beklenen katkı ve memnuniyeti tesis edebilmesi için tarafların bu sürece destekleyici katkı sağlaması gerekmektedir (Collins, 2003). Romantik ilişkinin kalitesinin sağlanabilmesi, sorunların keşfi, analizi ve çözümlenebilmesi için anahtar kavram romantik öz yeterliktir. Romantik ilişkilerde iletişim, davranış ve tutumlar ilişkinin yönünü, kalitesini, süresini ve içeriğini belirleyen temel faktörlerdir ve romantik öz yeterlik tüm bunlarla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla ilişki kalitesi ile romantik öz yeterlik birbiriyle yakın ilişkilidir (Cui, Fincham ve Pasley, 2008).

Romantik ilişkiler, bireyin gelişim dönemlerinden beslenen duygusal, tutumsal ve davranışlar kazanım ve tepkilerine göre şekillenmektedir. Bu tepkilerin oluşumunda ise “şema” adı verilen kişinin dünyayı anlaması ve algılamasında kullandığı kalıpların etkisi

vardır. Psikoloji disiplininde özel bir yeri olan şemalar; bireylerin algılarını, duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını şekillendiren temel bilişsel yapılar veya kalıpları tanımlamak üzere kullanılan bir kavramdır (Carbon ve Albrecht, 2012). Şema, psikolojinin alt alanlarından biri olan bilişsel teori çerçevesine ele alınmaktadır. "Bilişsel örüntüler" anlamına da gelen şemalar, uyarıcıların bireyin çevresinde belirli koşullar altında tutarlı bir bütün oluşturacak şekilde nasıl düzenlendiğini ve organize edildiğini ifade eder (Özdel, 2015).

Yaşamın geri kalan kısmında etkili olan bilişsel, duyuşsal, tepkisel, davranışsal ve olgusal süreçlere bağlı olarak gelişen şemaların büyük oranda erken dönemde oluştuğu belirtilmektedir. Özellikle çocukluk döneminde soyut ve somut gereksinimleri yeterince karşılanmamış olan çocuklar uyumsuz şemalar oluşturmaya başlar (Busselle, 2017). Olumsuz ebeveyn tutumları, ebeveyn kaybı, istismar, ihmal, örselenme, aşağılanma, baskılanma vb. durumlar uyumsuz şemaların oluşmasında etkilidir. Bunlar şemaların oluşmasında etkili olan çevresel faktörler iken bireyin kişilik özelliklerinden ileri gelen şemalar da söz konusu olmaktadır. Bedensel ve zihinsel gelişim, algılama ve anlama kapasitesi vb. gibi faktörler bunlara örnek verilebilir. Dolayısıyla şemalar, çocukluk döneminde önemli ölçüde temellenirken kişisel ve çevresel faktörlere göre oluşabilmektedir (Lumley ve Harkness, 2007).

Genellikle çocukluk ve ergenlik döneminde oluşan ve hayat boyu etkili olan şemalar, kişinin dünyayı nasıl algıladığını ve kendisiyle ve başkalarıyla nasıl ilişki kurduğunu belirlerken (Sağ, 2016) aynı zamanda hem sosyal hem de romantik ilişkileri üzerinde etkilidir (Wagoner, 2013). Olumlu, destekleyici ve güven verici deneyimler, sağlıklı şemaların gelişmesine katkıda bulunabilirken, olumsuz, ihmal edici veya istismar edici deneyimler, güvensiz, kuşkucu, zararlı veya çarpık şemaların oluşmasına yol açabilmektedir (Kapçı ve Hamamcı, 2010). Şemaların oluşmasında etkili olan pek çok nedenden söz edilebilmekle birlikte özellikle çocukluk dönemi deneyimleri ve yaşantıları şemaların ana hatlarının oluşmasında önemli görülmektedir (Lumley ve Harkness, 2007). Şemaların oluşumu ve bunları yönlendiren olgular erken dönem ya da çocukluk dönemini yaşantıları doğuştan gelen kişilik özelliklerine göre şekillenmekte ve bireyin sonraki yaşamında süreç ve sonuçları açıklamak üzere önemli bir referans ve gösterge olmaktadır. Bu kapsamda şemalar somut (davranışsal) ve soyut (duygusal) olabilirler (Young vd., 2003).

Pozitif şemalar, bireylerin düşünce ve davranışlarını yönlendiren, genellikle olumlu ve iyimser bakış açılarına dayanan bilişsel kalıplardır. Bu şemalar, insanların dünyayı algılayış biçimlerini ve kendilerini nasıl değerlendirdiklerini belirler. Pozitif şemalar, kişinin kendine güvenini artırabilir, motivasyonunu yükseltebilir ve daha mutlu bir yaşam sürmesine yardımcı olabilir (Özkök, 2021). "Olumlu düşünce" şeması ise olumsuz durumları bile olumlu yönleriyle ele almayı öğretir, böylece kişi stresle daha iyi başa çıkabilir. Pozitif şemalar, bireyin düşünme süreçlerinde ve duygusal tepkilerinde olumlu ve yapıcı bir bakış açısını yansıtan bilişsel yapılar veya kalıplardır. Bu şemalar, kişinin kendisine, başkalarına ve dünyaya yönelik olumlu inançlarını ve tutumlarını ifade eder.

Pozitif şemalar, bireyin kendine güveni, özsaygısı, umudu ve iyimserliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Sağ, 2016). Ayrıca, pozitif şemalar, olumlu ilişki deneyimleri, başarılar ve destekleyici sosyal ilişkilerle güçlendirilebilir (Yiğit ve Çelik, 2016; Yaka, 2011). Pozitif şemalar, bireyin duygusal refahını artırır, stresle başa çıkma becerilerini geliştirir, yaşam doyumunu artırır ve genel olarak psikolojik sağlığı destekler. Pozitif şemaları güçlendirmek için, bireyler olumlu deneyimlere, destekleyici ilişkilere, başarılarına odaklanabilir ve olumlu düşünme alışkanlıklarını teşvik edebilirler (Yiğit ve Çelik, 2016). Genel olarak, pozitif şemalar, kişinin yaşamında iyimserlik, umut ve motivasyonun temelini oluşturan olumlu düşünce kalıplarıdır. Bu şemalar, bireyin kendisine, başkalarına ve dünyaya karşı olumlu bir bakış açısı geliştirmesine ve daha mutlu, tatmin edici bir yaşam sürmesine yardımcı olur.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada beliren yetişkinlik döneminde bireylerin romantik öz yeterlik düzeyleri ve pozitif şemaları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nicel desende gerçekleştirilmiş olup betimsel bir araştırma yaklaşımlarından olan ilişkisel tarama yönteminden yararlanılmıştır. Betimsel araştırma genellikle gözlem ve anket gibi veri toplama tekniklerini kullanır. Araştırmacılar, betimsel araştırma yoluyla bir konunun hangi özelliklere sahip olduğunu, nasıl dağıldığını, hangi faktörlerle ilişkilendirildiğini ve nasıl değiştiğini belirlemeye çalışır. Bu tür araştırmalar, genellikle nicel verilere dayanır ve sonuçlar istatistiksel analizlerle sunulur (Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021). İlişkisel tarama, araştırmacıların bir fenomen ile ilişkili olan faktörleri belirlemeye çalıştığı bir araştırma yaklaşımı olduğu gibi aynı zamanda değişkenler arasındaki ilişkileri anlamak ve tanımlamak için de kullanılır. Bu yöntemde, araştırmacılar, birden fazla değişken arasındaki ilişkileri belirlemek için veri toplarlar. İlişkisel tarama genellikle korelasyonel analizler kullanır ve değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü değerlendirir (Karasar, 2018).

Bu çalışmada, araştırmaya gönüllü olarak katılım sağlayan bireylerin ölçme araçlarına verdikleri yanıtların doğru olduğu, ölçme araçlarının araştırmanın problem ve konusuna uygun olduğu varsayılmıştır. Araştırmanın evreni Konya’da şehir merkezinde ikamet eden 18-28 yaş bireylerdir. Araştırma kapsamında seçkisiz örnekleme yöntemlerinden biri olan kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve 438 katılımcı örneklem grubunu oluşturmuştur.

2.1. Ölçme Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak ‘Demografik Bilgi Formu’, Romantik İlişkilerde Öz Yeterlik Ölçeği (RİÖÖ) ve Pozitif Şema Ölçeği (PŞÖ) kullanılmıştır. Demokratik bilgi formunda katılımcılara cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, ilişki durumu, evlilik biçimleri, anne babalarının evlilik ilişkileri, kendilerini ne derece romantik algıladıkları ve kendilerini ne derece pozitif algıladıkları gibi çeşitli sorular yer almaktadır.

2.1.1. Romantik İlişkilerde Öz Yeterlik Ölçeği (RİÖÖ)

Romantik İlişkilerde Öz Yeterlik Ölçeği, Riggio ve Weiser, Valenzuela, Lui, Montes ve Heur (2011) tarafından geliştirilmiştir. Türk kültürüne uyarlayarak geçerlik ve güvenilirlik çalışması Öz-Soysal, Uz-Baş ve Aysan (2019) tarafından yapılmıştır. Ölçek, romantik ilişkilerdeki gereklilikleri karşılama kapasitesine yönelik olarak bireylerin eş/sevgili olarak yeteneklerine ilişkin inançlarını ölçmektedir. RİÖÖ toplam 12 maddeden oluşmakta; 1 (kesinlikle katılmıyorum), 5 (Ne katılıyorum ne katılmıyorum), ve 9 (tamamen katılıyorum) arasında puanlanan 9’lu likert tipindedir. İç tutarlık katsayısı 0.90 olarak bulunmuştur.

2.1.2. Pozitif Şema Ölçeği (PŞÖ)

Pozitif şema ölçeği Keyfitz (2010) tarafından geliştirilmiş, Türk kültürüne uyarlanması ise Kılıç (2018) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek bireylerin pozitif şema düzeylerini ve alanlarını ölçen 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte her biri dört madde ile temsil edilen 5 alt boyut bulunmaktadır. Bunlar: öz-yetkinlik, başarı, güven, iyimserlik ve değerlilik alt boyutlarıdır. Ölçekte sorular “Bana hiç uygun değil” ile “Bana tamamen uygun” ifadeleri arasında 6’lı Likert tipinde belirlenmiştir. Ölçeğin hem toplam puan hem de altboyut puanları hesaplanabilmekte ve ölçekten alınan yüksek puanlar pozitif şema düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir (Kılıç, 2018). Ölçeğin bu halinde 17 madde, 5 alt boyuttan yer almaktadır. Ölçekte ters madde bulunmamakta ve ölçekten alınan puan arttıkça sahip olunan pozitif şema düzeyi de artmaktadır.

Çalışma kapsamında Cronbach Alpha değeri romantik öz yeterlik ölçeğinin tamamında 0,803 pozitif şema ölçeğinde ise 0,917 olarak hesaplanmıştır. Burada ölçekten çıkarıldığında güvenilirlik katsayısını ileri ölçüde artıran herhangi bir madde olmadığından maddelerin tamamıyla çalışmaya devam edilmiştir.

Tablo 1. Ölçeklere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Ölçekler	N	Ort.	SS	Min.	Maks.	Yüzdeler		
						25	50	75
Romantik Öz yeterlik	438	3,95	1,4157	1,00	8,83	2,83	3,83	5,00
Pozitif Şema Ölçeği	438	4,26	0,9217	1,00	6,00	3,71	4,24	5,00

Araştırmada romantik öz yeterlik ifadeleri genel olarak negatif olmakla birlikte 1=Kesinlikle katılmıyorum 9=Tamamen katılıyorum şeklinde 9’lu likert ölçeğinden elde edilen puan ortalaması 3,95 ile ölçekteki ifadelere çok katılmadıkları yönünde olmuştur. Ancak ölçekteki ifadelerin olumsuz olması nedeniyle aslında düşük ortalama yüksek özyeterliliği temsil etmektedir. Katılımcıların %25’i 5 puan üzerinde katılım gösterirken, %75’i daha çok 5 puanın altında yer almıştır. Araştırmada kullanılan romantik öz yeterlik

ölçeği içerisindeki ifadelerin genel olarak olumsuz olması nedeniyle az sayıda olan olumlu yönlü 3 madde, ölçekteki anlam bütünlüğünü sağlamak adına ters kodlanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada yer alan katılımcıların %34,5'i erkeklerden %65,5'i ise kadınlardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların yaş ortalaması 23,1'dir. 21-15 yaş arasında olanların oranı en yüksek olup %42,2 ile ilk sırada yer almaktadır. Katılımcıların neredeyse yarısı %47,5 ile lisans mezunudur. %11 i yüksek lisans veya doktora mezunu iken lise mezunu olanların oranı %28'dir. Katılımcıların gelirlerinin ortalaması 22.740 TL'dir. Araştırmada yer alan katılımcıların ilişki süre ortalaması 26,2 ay iken en kısa süren ilişki 10 gün, en uzun süren ilişki ise 120 ay olarak belirtilmiştir. İlişki süresi hakkında cevap veren katılımcıların neredeyse yarısı %46,6 ile ilişkilerinin ilk yılında olduklarını belirtmişlerdir. İlişki türü sorusuna cevap veren katılımcıların %80,6'sı yüz yüze ilişki yürüttüklerini belirtirken %19,4'ü ise uzak mesafe ilişkisi sürdürmektedirler. Evlilik şekilleri bakımından katılımcıların %69'u flört ederek, %30,9'u ise görücü usulü ile evlendiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların ilk flört deneyimi yaş ortalaması 16,6'dır. İlişkide şiddete maruz kalma sorusuna %81,8'i hayır derken evet diyenlerin oranı %18,2'dir. Katılımcıların %67,6'sı çekirdek %29,7'si geniş ailede büyüdüklerini belirtirlerken %2,7'si aile ortamında büyümediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların %55,9'u kendilerini orta düzeyde romantik bulurken %25,6'sı çok %6,6'sı hiç romantik bulmadıklarını belirtmişlerdir. Ankete katılanların %50,5 'i kendilerini orta düzeyde pozitif bulduklarını, %34,2'sinin çok pozitif, %11,4'ünün az %3,9'unun ise kendilerini hiç pozitif bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Çalışmada "katılımcıların cinsiyetlerine göre ile romantik öz yeterlikleri ve pozitif şema arasında fark olup olmadığına veriler normal dağılım göstermediği için Mann Whitney U testi ile bakılmıştır.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Romantik Öz yeterlik ve Pozitif Şema

Cinsiyet		N	Ort.	Sıra Ort.	Mann-Whitney U	P
Romantik Öz yeterlik	Erkek	151	3,95	221,27	21401	0,831
	Kadın	287	3,95	218,57		
Pozitif Şema	Erkek	151	4,41	237,53	18946	0,031
	Kadın	287	4,18	210,01		

Katılımcıların ölçme araçlarına verdikleri cevaplardan elde edilen puanlara göre; katılımcıların cinsiyetleri ile romantik öz yeterlikleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Katılımcıların kendilerini yeterli bulma düşüncesi cinsiyete göre farklılaşmamıştır ($p=0,831>0,05$). Öte yandan pozitif şema ölçeğinden elde edilen puanlara bakıldığında kadın ve erkek katılımcıların puan ortalamaları arasında farkın

istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Erkeklerin pozitif algılarının kadınlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur ($p=0,031<0,05$).

Çalışmada “katılımcıların romantik öz yeterlikleri ve pozitif şema arasında elden edilen gelire göre bir farklılaşma olup olmadığına veriler normal dağılım göstermediği için Kruskal Wallis testi ile bakılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3’de görülmektedir.

Tablo 3. Gelire Göre Romantik Öz yeterlik ve Pozitif Şema

Gelir Düzeyi	Sayı	Ort.	Sıra Ort.	Kruskal Wallis	p	
Romantik Öz Yeterlik	20.000 TL altında	177	3,87	178,64	2,029	0,36
	20.000-50.000 TL	176	4,06	194,49		
	50.000 TL ve üzeri	20	4,00	195,15		
Pozitif Şema	20.000 TL altında	177	4,14	170,11	10,588	0,005
	20.000-50.000 TL	176	4,39	198,30		
	50.000 TL ve üzeri	20	4,75	237,03		

Tablo 3’de görüldüğü üzere katılımcıların romantik öz yeterlik algıları açısından gelir düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p=0,36>0,05$). Ancak, Pozitif şema ölçeğinden elde puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu ve gelir düzeyi arttıkça kişilerin pozitiflik algılarının da arttığı görülmektedir ($p=0,005<0,05$). Özellikle pozitif şemada gelir arttıkça pozitif düşüncenin de giderek arttığı ortalama puanlardan anlaşılmaktadır.

Tablo 4. İlişki Süresine Göre Romantik Öz yeterlik ve Pozitif Şema

	Sayı	Ort.	Sıra Ort.	Kruskal-Wallis	p	
Romantik Öz yeterlik	0-12 ay	125	3,67	130,37	0,811	0,667
	12-42 ay	79	3,87	140,34		
	42 ay üzeri	64	3,73	135,37		
Pozitif Şema	0-12 ay	125	4,24	122,60	7,901	0,019
	12-42 ay	79	4,41	135,92		
	42 ay üzeri	64	4,62	155,99		

Tablo 4 katılımcıların ilişki sürelerinin romantik öz yeterlikleri ve pozitif şemaları üzerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını göstermektedir. Katılımcıların verdikleri yanıtlara göre; ilişki süresi bakımından romantik öz yeterlik ölçeğinden elde edilen puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkı yoktur ($p=0,66>0,05$). Ancak Pozitif şema ölçeğinden elde edilen puan ortalamaları bakımından ilişki süresi arttıkça pozitif şemanın arttığı görülmektedir. Pozitif şema ile ilişki süresi açısından anlamlı düzeyde bir farklılaşma tespit edilmiştir ($p=0,019>0,05$). Ayrıca ortalamaları süre arttıkça yükselmektedir.

Tablo 5. Evlilik Şekli Romantik Öz yeterlik ve Pozitif Şema

		Sayı	Ort.	Sıra Ort.	Mann-Whitney U	p
Romantik Öz yeterlik	Flört ederek	56	3,60	36,20	431,000	0,006
	Görücü usulü	25	4,43	51,76		
Pozitif Şema	Flört ederek	56	4,66	41,15	691,500	0,931
	Görücü usulü	25	4,65	40,66		

Tablo 5’de görüldüğü üzere katılımcıların verdikleri yanıtlara göre; katılımcıların flört ederek evliliklerini yapanlar ile görücü usulü evlilik yapanların romantik öz yeterlikleri arasında var olan farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu; evlilikleri öncesinde flört eden, birbirleri ile zaman geçirme ve birbirlerini tanıma imkânı olan kişilerin görücü usulü ile evlenenlere göre daha romantik öz yeterliğe sahip oldukları görülmüştür ($p=0,006<0,05$). Katılımcıların pozitif şema ölçeği puanları ile evlilik türleri arasında ise ortalama puanlar açısından anlamlı bir fark olmadığı, kişilerin flört ederek ya da görücü usulü ile evlenmeleri pozitiflik algıları açısından bir fark yaratmadığı % söylenebilir ($p=0,9>0,005$).

Tablo 6. Aile Mutluluğu ile Romantik Öz yeterlik ve Pozitif Şema

Aile Mutlulukları Puanlaması		Sayı	Ort.	Sıra Ort.	Mann-Whitney U	p
Romantik Öz yeterlik	Mutluluk ort. 5'ten düşük	80	4,36	224,93	10045,5	0,009
	Mutluluk ort.5'ten yüksek	310	3,86	187,90		
Pozitif Şema	Mutluluk ort. 5'ten düşük	80	3,98	160,48	9598,5	0,002
	Mutluluk ort.5'ten yüksek	310	4,34	204,54		

Tablo 6’da katılımcıların ailelerinin mutluluk düzeylerine verdikleri puanları 5 ten yüksek olanlar ve daha düşük olanlar şeklinde iki gruba ayırdığımızda katılımcıların romantik öz

yeterlik puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olarak ayrıştığı ($p=0,009<0,05$) ailesine 5 puandan daha az verenlerin diğerlerine göre ölçekteki ifadelere daha yüksek düzeyde katıldıkları yani daha düşük düzeyde romantik öz yeterliğe sahip oldukları söylenebilir. Bir diğer ifade ile ailesini daha mutlu gördüğünü söyleyen katılımcıların diğerlerine göre romantik öz yeterliklerinin daha yüksektir. Bu durum pozitif şema ölçeğinden elde edilen puan ortalamaları bakımından da geçerlidir ve ailesine 5'ten daha fazla puan verenlerin düşük puan verenlere göre pozitiflik algı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir ($p=0,002<0,05$).

Tablo 7. Romantiklik Düzeyleri ile Romantik Öz yeterlik ve Pozitif Şema

Romantiklik düzeyi	Sayı	Ort.	Sıra Ort.	Kruskal-Wallis	p	
Romantik Öz yeterlik	Hiç	29	5,49	345,57	84,131	0,000
	Az	52	4,93	306,31		
	Orta	245	3,89	216,47		
	Çok	112	3,23	153,19		
Pozitif Şema	Hiç	29	4,03	190,31	37,160	0,000
	Az	52	3,79	152,29		
	Orta	245	4,21	212,63		
	Çok	112	4,64	273,29		

Tablo 7'de görüldüğü üzere katılımcıların kendi romantik öz yeterliklerini sınıfladıkları değişken ile ölçekten aldıkları puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p=0,000<0,05$) görülmüştür. Gerçekleştirilen ikili karşılaştırmalarda her bir kategorinin diğerinden anlamlı olarak ayrıştığı katılımcıların ölçek puanları ile paralel bir sınıflama yaptıkları hiç romantik olmadığını düşünenden çok romantik olduğunu düşünenlerin ölçekteki ifadelere daha şiddetli düzeyde katılmadıkları yani kendilerini daha fazla düzeyde romantik gördükleri puan ortalamaları arasındaki farktan da anlaşılmaktadır ($p<0,05$).

Pozitiflik ölçeğinde ise yine katılımcıların pozitiflik düzeyleri ile ölçekten aldıkları puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p=0,000<0,05$) görülmüştür. Kendisini hiç ve az romantik olarak tanımlayanların pozitiflik ölçeği puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark yokken ($p=0,19>0,05$) az romantik olduğunu söyleyenler ölçekte en düşük puan ortalamasına sahip olan grup olmuştur ($p<0,05$). Kendisini çok romantik olarak tanımlayanların da orta olarak tanımlayanlardan daha yüksek pozitif şema ölçeği puan ortalamasına sahip olduğu görülmüştür ($p=0,0001<0,05$).

Ordinal ölçekli bu değişkenler bazında kendisini romantik olarak tanımlayanların şiddeti arttıkça pozitiflik ölçeği puanlarının da arttığını söylemek mümkündür.

Tablo 8. Pozitiflik Düzeyleri ile Romantik Öz yeterlik ve Pozitif Şema

Pozitiflik düzeyi		Sayı	Ort.	Sıra Ort.	Kruskal-Wallis	p
Romantik Öz yeterlik	Hiç	17	4,92	291,47	21,991	0,001
	Az	50	4,37	252,99		
	Orta	221	4,05	230,11		
	Çok	150	3,56	184,55		
Pozitif Şema	Hiç	17	3,24	80,88	115,300	0,001
	Az	50	3,35	98,38		
	Orta	221	4,20	209,13		
	Çok	150	4,75	290,86		

Tablo 8’de görüldüğü üzere katılımcıların kendilerinin pozitiflik düzeyini tanımladıkları değişken özelinde de geçerli olduğu ($p=0,0001<0,05$) hiçle az arasındaki farkın anlamsız olduğu ($p=0,19>0,05$) geriye kalan grupların kendi aralarındaki farkın anlamlı bir şekilde ayrıştığı ($p<0,05$) kendini pozitif olarak tanımlayanların şiddeti arttıkça ölçekte yer alan ifadelere daha yüksek düzeyde katılmadıkları yani daha romantik oldukları söylenebilir. Aynı durum pozitiflik şeması ölçeğinde de söz konusuysen kendisini hiç ya da az pozitif olarak tanımlayanların pozitiflik şema ölçeği puan ortalamaları farklılaşmazken ($p=0,42>0,05$), kişilerin kendilerini pozitif olarak tanımlama şiddeti arttıkça ölçekten elde ettikleri puan ortalamasının da arttığı söylenebilir ($p<0,005$).

Tablo-9. Pozitif Şema ve Romantik İlişkilerde Öz Yeterlik Korelasyon Analizi

	Romantik Öz yeterlik	Pozitif Şema
Romantik Öz Yeterlik	1,000	-,265**
Pozitif Şema		1,000

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

Romantik öz yeterlik ile pozitif şema ölçeğinden elde edilen puanların birbirleri ile olan ilişkisinin incelenmesinde normal dağılıma uymayan veriler için kullanılan Spearman's rho katsayısı ve korelasyon analizi neticesinde iki ölçek arasında zayıfta olsa negatif yönlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir ($p=0,001<0,05$). Katılımcıların pozitif şemaları arttığında romantik öz yeterlikleride artmaktadır. Burada romantik öz yeterlik olumsuz ifadelerden oluştuğu için o maddelere daha az katılmak öz yeterliliğin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Kısaca pozitif şemalar arttıkça romantik öz yeterliliğe olumsuz bakış azalmaktadır.

4. SONUÇ

Bu çalışmada beliren yetişkinlik dönemi olarak kabul edilen 18-28 yaş arasındaki bireylerin romantik öz yeterlik ve pozitif şemalarının demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği ve pozitif şemanın romantik öz yeterlikle ilişkisini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Katılımcıların cinsiyetleri ile romantik öz yeterlikleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Pozitif şema ölçeğinden elde edilen puanlara bakıldığında ise kadın ve erkek katılımcıların puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Bu araştırma kapsamında erkeklerin kadınlara göre daha pozitif algıların olduğu söylenebilir. Katılımcıların romantik öz yeterlik algıları ile gelir düzeyleri arasında yine istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Ancak pozitif şema ölçeğinden elde edilen puanlara göre gelir düzeyi arttıkça kişilerin pozitiflik algılarının da arttığı görülmüştür.

Katılımcıların ilişki süreleri ile romantik öz yeterlik bakımından farklılık bulunamazken yine farklılığa pozitif şemalarında rastlanmıştır. İlişki süresi arttıkça bireyler daha pozitif algılara sahip olmaktadır. Evlilik şekline bakarsak flört ederek evliliklerini yapanlar ile görücü usulü evlilik yapanların romantik öz yeterlikleri arasında var olan farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu, evlilikleri öncesinde flört eden, birbirleri ile zaman geçirme ve birbirlerini tanıma imkânı olan kişilerin görücü usulü ile evlenenlere göre daha romantik öz yeterliğe sahip oldukları görülmüştür. Pozitif şema ölçeği puanları ile evlilik türleri arasında ise ortalama puanlar açısından anlamlı bir fark olmadığı, kişilerin flört ederek ya da görücü usulü ile evlenmeleri pozitiflik algıları açısından bir fark yaratmadığı söylenebilir. Kendi anne-babalarının evliliğini 1-10 arası skalada tanımladıkları aile mutluluğu değişkenine göre katılımcıların hem romantik öz yeterlik hem de pozitif şema ile ebeveynlerinin mutluluğu arasında anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Ailelerinin mutluluk düzeyini 5 ve üzeri tanımlayanların hem romantik öz yeterlikleri hem de pozitif algıları ailelerin mutluluk düzeyini 5'den küçük tanımlayanlardan daha yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların kendilerinin romantik öz yeterliklerini sınıfladıkları düzeyler arasında da istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar görülmüştür. Kendini “hiç romantik” görmeyenler “az”, “orta” ve “çok” romantik kabul edenlerden daha düşük romantik yeterlik göstermektedirler. Romantik görme derecesi arttıkça romantik öz yeterlikte artmaktadır. Pozitiflik ölçeği sonuçlarına göre yine kendisini daha çok romantik olarak

tanımlayanların puanları arttıkça pozitiflik ölçeği puanların da artmaktadır. Katılımcıların kendilerinin pozitiflik derecelerini tanımladıkları düzeyler ile hem romantik yeterlik hem de pozitif şemaları arasında anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Kısaca pozitif görme durumları arttıkça ortalama puanları artmakta ve katılımcıların romantik öz yeterlik ve pozitif şemalarında artış göstermektedir. Ölçekler arası ilişki sonucuna göre bireylerin romantik öz yeterlikleri ile pozitif şemaları arasında romantik öz yeterlik arttıkça pozitif şema algılarının arttığı görülmüştür. Korelasyon sonucunun ters yönlü olma sebebi romantik öz yeterlik ölçeğinden yüksek puan almanın romantik özyeterliliğin düşük olması anlamına gelmesinden kaynaklıdır.

Araştırma sonucunda demografik değişkenlerin romantik öz yeterlilik ve pozitif şema üzerinde etkili olduğu ve romantik öz yeterlik ile pozitif şema gelişmesi arasında bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Abak, E., & Güzel, H. Ş. (2021). Ruminatif düşünme stili, beden algısı ve sosyal görünüş kaygısının romantik ilişki ve partner odaklı obsesif kompulsif semptomlarla ilişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 24(3), 368-382.
- Akan, Y., & Bakioğlu, F. (2021). Yetişkinlerin İlişki Öz-yeterlik Düzeylerinin Kıskançlıkla Baş Etme ve Yakın İlişkilerde Bağlanma Açısından İncelenmesi. *Turkish Studies-Educational Sciences*, 16(2), 517-534.
- Akkoyunlu, B., Orhan, F., & Umay, A. (2005). Bilgisayar öğretmenleri için " bilgisayar öğretmenliği öz-yeterlik ölçeği" geliştirme çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(29), 1-8.
- Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press. Retrived from http://jeffreyarnett.com/ARNETT_Emerging_Adulthood_thory.pdf [Erişim: 15 Mart 2024].
- Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives*, 1(2), 68-73.
- Assad, K. K., & Donnellan, M. B. (2007). Optimism: An enduring resource for romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(2), 285-297.
- Atak, H. (2011). Gradual transition to adulthood: Is emerging adulthood the only main road?. *Elementary Education Online*, 10(1), 51-67.
- Atak, H., & Çok, F. (2010). İnsan yaşamında yeni bir dönem: Beliren yetişkinlik. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(1), 39-50.

- Bandura, A. (1994). *Self-efficacy*. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior*, 71-81. Academic Press. Retrived from https://www.academia.edu/32386167/Bandura_self_efficacy, [Erişim: 20 Mart 2024].
- Carbon, C. C., & Albrecht, S. (2012). Bartlett's schema theory: The unreplicated “portrait d'homme” series from 1932. *Quarterly Journal Of Experimental Psychology*, 65(11), 2258-2270.
- Collins, W. A. (2003). More than myth: The developmental significance of romantic relationships during adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 13(1), 1-24.
- Creasey, G., & Ladd, A. (2004). Negative mood regulation expectancies and conflict behaviors in late adolescent college student romantic relationships: The moderating role of generalized attachment representations. *Journal of Research on Adolescence*, 14(2), 235–255.
- Cui, M., Fincham, F. D., & Pasley, B. K. (2008). Young adult romantic relationships: The role of parents' marital problems and relationship efficacy. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(9), 1226-1235.
- Çakır, Ö., Kan, A., & Sünbül, Ö. (2006). Öğretmenlik meslek bilgisi ve tezsiz yüksek lisans programlarının tutum ve öz yeterlik açısından değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 36-47.
- Çoban, Y. (2021). Öz-şefkat ile ilişki doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 128-139.
- Çolak, İ., Yorulmaz, Y. İ., & Altunkurt, Y. (2017). Öğretmen öz yeterlik inancı ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 20-32.
- Doğan, A., & Cebioğlu, S. (2011). Beliren Yetiskinlik: Ergenlikten Yetişkinliğe Uzanan Bir Dönem. *Türk Psikoloji Yazıları*, 14(28), 11.
- Erikson, E. H. (1977). *Childhood and society*. London: Paladin Grafton Books. Retrived from https://local.psy.miami.edu/faculty/dmessenger/c_c/rsrscs/rdgs/attach/8agesofman.pdf. [Erişim: 15 Mart 2024].
- Eryılmaz, A., & Ercan, L. (2010). Beliren Yetişkinlikte Romantik Yakınlığı Başlatma: Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık mı?. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(34), 119-125.
- Eryılmaz, A., & Ercan, L. (2011). Beliren yetişkinlikte romantik yakınlığı başlatma ve algılanan kontrol. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 359-380.
- Feiring, C. (1996). Concepts of romance in 15-years-olds. *Journal of Research on Adolescence*, 6(2), 181-200.
- Florsheim, P., & Moore, D. R. (2008). Observing differences between healthy and unhealthy adolescent romantic relationships: Substance abuse and interpersonal process. *Journal of Adolescence*, 31, 795–814.
- Hochberg, Z. E., & Konner, M. (2020). Emerging adulthood, a pre-adult life-history stage. *Frontiers in Endocrinology*, 10, 486415.
- Kapçı, E. G., & Hamamcı, Z. (2010). Aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki: Erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolü. *Klinik Psikiyatri*, 13(3), 127-136.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. 2.Basım Nobel Yayınevi: Ankara.
- Karataş, Ş. (2022). *Genç yetişkinlerde bağlanma stilleri, kişilik tipleri ve öz-yeterlik algısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Keyfitz, L. (2010). *The role of positive schemas in child psychopathology and resilience* [Master thesis, The University of Guelph]. Retrived from <https://hdl.handle.net/10214/23315>
- Kılıç, S. (2018). *Üniversite öğrencilerinde pozitif şemaların iyi oluş ve psikolojik belirtileri yordaması*. (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara).
- Lumley, M. N., & Harkness, K. L. (2007). Specificity in the relations among childhood adversity, early maladaptive schemas, and symptom profiles in adolescent depression. *Cognitive Therapy and Research*, 31(5), 639-657 DOI: 10.1007/s10608-006-9100-3
- Nair, G. (2018). *Aile-okul-sokak üçgeninde gençlik ve şiddet*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Öz-Soysal, F. S., Uz-Baş, A. ve Aysan, F. (2019). Romantik İlişkilerde Öz Yeterlik Ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 1100-1110.

- Özaydın, T. E., Çavaş, P., & Cansever, B. A. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının öz yeterlik inançlarının değerlendirilmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 18(1), 1-30.
- Özdel, K. (2015). Düünden bugüne bilişsel davranışçı terapiler: Teori ve uygulama. *Türkiye Klinikleri J Psychiatry-Special Topics*, 8(2), 10-20.
- Özök, Ş. (2021). *Yetişkinlerde yılmazlığın yordanmasında pozitif şema ve koronavirüs kaygısının rolü*. (Yüksek Lisans Tezi, T.C. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep).
- Raghavan, C., Swan, S. C., Snow, D. L., & Mazure, C. M. (2005). The mediational role of relationship efficacy and resource utilization in the link between physical and psychological abuse and relationship termination. *Violence Against Women*, 11(1), 65- 88.
- Riggio, H. R., Weiser, D. A., Valenzuela, A. M., Lui, P. P., Montes, R., & Heuer, J. (2013). Self efficacy in romantic relationships: Prediction of relationship attitudes and outcomes. *The Journal of Social Psychology*, 153(6), 629-650.
- Sağ, B. (2016). *Erken dönem uyumsuz şemalar ve pozitif algının, psikolojik dayanıklılık, depresyon ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi, T.C. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.)
- Saraç, A., Hamamcı, Z., & Güçray, S. (2015). Üniversite öğrencilerinin romantik ilişki doyumunu yordaması. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5(43), 69-81.
- Tuncay, S. (2000). Türkiye’de gençlik sorunlarının psikolojik boyutu. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), 231-257.
- Uzel, B., Dönmez, D., & Otrar, M. (2018). Orta ergenlik dönemindeki öğrencilerin benlik algılarının mükemmeliyetçilik düzeylerini yordama gücü. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 235-254.
- Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201.
- Wagoner, B. (2013). Bartlett’s concept of schema in reconstruction. *Theory & Psychology*, 23(5), 553-575.
- Weiser, D. A., & Weigel, D. J. (2016). Self-efficacy in romantic relationships: direct and indirect effects on relationship maintenance and satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 89, 152-156.
- World Health Organization (WHO) (2023). *Adolescent and young adult health*, Retrieved from <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescents-health-risks-and-solutions> [Erişim: 15 Nisan 2024].
- Yaka, A. İ. (2011). *Bağlanma, erken döneme yönelik şemalar, öz-yönetim ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiler*. (Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara).
- Yılmaz, H. (2019). Çocukluk dönemi mutluluk ve huzur anlarının bilişsel şemalar ve psikolojik semptomlarla ilişkisi. *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 167-192.
- Yiğit, İ., & Çelik, C. (2016). İlişki doyumunun erken dönem uyum bozucu şemalar, kişilerarası ilişki tarzları ve kendilik algısı açısından değerlendirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38), 77-87.
- Young, J. E., Klosko, J. S., & Weishaar, M. E. (2003). *Schema therapy: A practitioner’s guide*. New York: The Guilford Press.

Büyükşehir Belediyelerinin Kentsel Dirençlilik Algısının Stratejik Planlar Kapsamında Analizi: Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyeleri¹

Duygu Akyüz², İsmail Başaran^{3,4}

ÖZET

Günümüzde küresel alanda yaşanan hızlı nüfus artışı ve buna bağlı kentsel alandaki plansız ve sağlıksız yoğunlaşmanın çevre üzerinde baskılar oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca kentsel çevrede insan ve diğer canlıların yaşamlarının sürdürülebilirliğini olumsuz etkileyecek ve zararlara neden olacak durumlarda yaygınlık kazanmıştır. Bununla birlikte küresel iklim değişikliği, doğal ve insan kaynaklı felaketler olarak afetler, afet risk ve tehditleri gibi unsurların mekânsal yapılar ve yaşamsal alanlar olarak kentler üzerindeki olumsuz etkilerinde artışlar yaşanmaktadır. Bu durum kırılmalı ve savunmasız olan kentlerin yok olma riskine karşı dirençli hale getirmesinde oldukça önemlidir. Bu doğrultuda kentleri risk ve tehlikelere karşı hazır hale getirmek, mücadelecı yapısını geliştirmek, çeşitli önlemler almak, yeni koşullara uyum sağlamak, kent yönetiminde var olan yapıyı korumak ve kent güvenliğini geliştirmek gibi bütüncül, esnek, kapsayıcı, yerinde ve hızlı planlar oluşturmak ve politikalar ortaya koymak kentsel dirençliliği sağlamak ve geliştirmek açısından büyük öneme sahiptir. Bu hususta kent yönetiminde yer alan büyükşehir belediyelerinin orta ve uzun dönemli amaçları, performans ölçütleri ve hedeflerine ulaşabilmeleri açısından izlenecek yolları gösteren, yasal düzenlemelerle hazırlanması ve uygulanması yükümlü hale getirilen stratejik planların incelenmesi kilit role sahiptir. Çalışmanın amacı yerel yönetim birimi olarak belediyelerin ve özelde ise büyükşehir belediyelerinin kentsel dirençlilik algıları, farkındalık düzeyleri ve yürüttükleri faaliyetlerin ölçütlerini 5 yıllık dönemi kapsayacak şekilde hazırlanan stratejik planlarda değerlendirmektir. Bu kapsamda analiz yapılırken Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası kuruluşların kentsel dirençlilikle ilgili temel yaklaşımları dikkate alınmıştır. Çalışmada Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyelerinin 2020-2024 yılını kapsayan stratejik planları incelenmiştir. Çalışma kapsamında ilgili dokümanlar büyükşehir belediyelerinin web sitelerinden temin edilerek içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentsel Dirençlilik, Stratejik Plan, Manisa Büyükşehir Belediyesi, Muğla Büyükşehir Belediyesi.

¹ Bu çalışma, 11-13 Ekim 2023 tarihlerinde gerçekleşen 5. Uluslararası Afet ve Dirençlilik Kongresi'nde sözlü olarak sunulmuş "Büyükşehir Belediyelerinin Kentsel Dirençlilik Algısının Stratejik Planlar Kapsamında Analizi Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyeleri" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve yenilenmiş halidir.

² Doktorant, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, SBE, Kamu Yönetimi ABD, Muğla, ORCID: 0000-0001-5333-4344.

³ İletişim Yazarı: ismailbasaran74@gmail.com

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Manisa, ORCID: 0000-0002-3792-8035.

Analysis of Urban Resilience Perception of Metropolitan Municipalities in the Scope of Strategic Plans: Manisa And Muğla Metropolitan Municipalities

ABSTRACT

Today, it is seen that the rapid population growth in the global arena and the unplanned and unhealthy concentration in the urban area due to this, create pressures on the environment. In addition, it has become widespread in situations that will negatively affect the sustainability of the lives of humans and other living things in the urban environment and cause damages. However, there is an increase in the negative impacts of factors such as global climate change, disasters as natural and man-made disasters, disaster risks and threats on cities as spatial structures and living spaces. This situation is very important in making fragile and vulnerable cities resistant to the risk of extinction. In this direction, it is of great importance in terms of ensuring and improving urban resilience to formulate holistic, flexible, inclusive, appropriate and rapid plans and policies such as making cities ready for risks and hazards, improving their combative structure, taking various measures, adapting to new conditions, protecting the existing structure in urban management and improving urban security. In this respect, analysing the strategic plans, which are obliged to be prepared and implemented by legal regulations and which show the ways to be followed in terms of achieving the medium and long term goals, performance criteria and targets of metropolitan municipalities involved in urban management, has a key role. The aim of the study is to evaluate the perceptions of urban resilience, awareness levels and the criteria of the activities carried out by municipalities as a local government unit and metropolitan municipalities in particular in the strategic plans prepared to cover a 5-year period. In this context, the basic approaches of international organisations such as the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), the United Nations (UN) and the World Bank (WB) on urban resilience have been taken into account during the analysis. In the study, the strategic plans of Manisa and Muğla Metropolitan Municipalities covering the years 2020-2024 were analysed. Within the scope of the study, relevant documents were obtained from the websites of metropolitan municipalities and analysed by content analysis method. Evaluations were made in the light of the information obtained.

Keywords: *Urban, Urban Resilience, Strategic Plan, Manisa Metropolitan Municipality, Muğla Metropolitan Municipality.*

1. GİRİŞ

Son yıllarda dünyada ve Türkiye’de gittikçe etkisi daha fazla hissedilen hızlı nüfus artışı ve artan nüfusun varlığı kentsel hayatta daha görünür durumdadır. Kentsel nüfustaki artışa bağlı olarak kentsel kapasitesinin aynı oranda artmaması bu yerleşim alanlarında birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Doğal ve insan kaynaklı afetler, iklim değişikliği, ekosistemin bilinçsizce tüketimi ve çevre üzerinde artan baskılardan dolayı oluşan çevre sorunları gerek ekonomik sıkıntılar, salgın hastalıklar, yoksulluk ve barınma, gerekse ulaşım, beslenme, altyapı ve üstyapı hizmetlerindeki yoksunluk gibi yaşamsal sürdürülebilirliği tehdit eden, tehlike ve riskleri doğuran, tür ve sayılarında günden güne artışa neden olan bu sorunlarla küresel, bölgesel ve yerel ölçekte karşı karşıya kalınmaktadır. Ortaya çıkan bu sorunları gidermek, kent yönetimini bu sorunlara karşı

hazırlıklı hale getirmek, ortaya çıkabilecek yeni risk ve tehditleri tespit ederek onlara karşı hem mücadeleci olmak hem de yeni koşullara uyum sağlayabilecek nitelikler kazandırmak, yerel düzeydeki halkın istek ve beklentilerine uygun çözümler üretmek ve bu çözümleri geliştirmek, kent yönetimindeki mevcut yapının kesintiye uğramadan sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla etkin etkili, yerinde, esnek, ivedi, ihtiyaç ve beklentilere uygun adil, doğru, bütüncül ve uygun plan ve politikalar oluşturmak ve bunları uygulamak, yaşamsal alanlar olarak kentlere dirençlilik kazandırmak ve kentlerin direncini artırmak açısından hayati öneme sahiptir.

Bu doğrultuda kent yönetiminde yer alan büyükşehir belediyelerinin orta ve uzun dönemli amaçları ve alt hedefleri, temel ilkeleri, faaliyetleri, performans ölçütleri ve hedeflerine erişilebilmeleri için ne tür yolların oluşturulacağı ve bunların izleneceğini ortaya konulmasını sağlayan, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanunu ile yasal zemine kavuşturulan ve bu Kanun çerçevesinde 5 yıllık dönemi kapsayacak şekilde hazırlanan, uygulanan ve zorunlu kılınan stratejik planların analizi oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın amacı bir yerel yönetim birimi olarak belediyelerin ve özelde ise büyükşehir belediyelerinin kentsel dirençlilik algıları, farkındalık düzeyleri ve yürüttükleri faaliyetlerin ölçütlerini stratejik planlar üzerinden tespit etmek ve değerlendirmektir. Söz konusu bu amaç doğrultusunda incelemeler yapılırken gerek Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), gerek Birleşmiş Milletler (BM) gerekse Dünya Bankası (DB) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından temel alınan kentsel dirençlilikle ilgili yaklaşımlar dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmada Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyelerinin 2020-2024 yılını kapsayan ve yayımlanan stratejik planları, bahsi geçen çalışmanın amacı ekseninde analiz edilecektir. Çalışma kapsamında her iki büyükşehir belediyesinin ilgili dokümanları içerik analizi yöntemiyle incelenecektir. Bu doğrultuda stratejik planlar büyükşehir belediyelerinin web sitelerinden temin edilecek ve büyükşehir belediyelerinin web sitesinde yer almayan ilgili dokümanlar ise Kamu İdareleri için Stratejik Planı web sayfasından yararlanılacaktır. Bu kapsamda analiz sonucu elde edilen bilgilerle çalışmanın amacına uygun değerlendirmeler de bulunulacaktır.

2. KENT, KENTSEL DİRENÇLİLİK VE KENTSEL DİRENÇLİLİK BOYUTLARI

Kentler, tarihsel gelişim süreci içerisinde insanların yaşamlarını sürdürdüğü, toplumların ekonomik, sosyal, teknolojik ve siyasal gibi konularda değişim ve dönüşüm yaşadığı mekânsal yapılardır (Çiftçi, 2022; Keleş, 2020). Ortaya çıkan değişim ve dönüşüm ekseninde mekânsal yapı olarak kentlerin yapısı da zaman içinde değişmektedir. 19. yüzyılla büyüme sürecine giren kentler, 21. yüzyıldan itibaren gerek coğrafi gerekse nüfus artışı olarak büyüme, yoğunlaşma ve gelişme sürecini devam ettirmiştir. Bununla birlikte kentsel alanda artan yoğunlaşma ve gelişmeye bağlı olarak çevre üzerinde artan baskılardan ötürü ortaya çıkan çevre sorunları (Başaran ve Akyüz, 2022), altyapı ve üstyapı yetersizliği, salgın hastalıklar, sağlıksız konut alanları, afetler gibi yeni sorunlar ve durumlar güvenli, sağlıklı ve yaşamsal sürdürülebilirliği olumsuz yönde etkileyerek hem kırılabilirliği artıran hem de risk ve tehlike yaratan unsurlar haline gelmiştir (Yalçın, 2023). Ayrıca

sanayileşmenin etkisine bağlı kentsel alanlardaki istihdamın artmış ve kentlerin ekonomk gelişmesi sadece nüfus yoğunluğunu değil aynı zamanda sera gazı salınımı arttırmış, ormanlık alanları azaltmış ve çarpık kentleşmeye de neden olarak kentleri afet risk ve tehlikelerine karşı daha kırılgan ve zarar görebilir hale getirmiştir (Şen, 2023). Hal böyle olunca yaşamsal alanlar olarak kentsel mekânların direncini artırmak için yapılan ve yapılacak çalışmalar hayati öneme sahiptir.

Direnç kavramı, kavramsal olarak kaynağını biyoloji ve ekosistem bilimlerinden almakla beraber risk yönetimi, sürdürülebilirlik, iklim değişikliği (Tuğaç, 2019: 988), sosyal psikoloji ve sağlık gibi farklı disiplinlerde farklı anlamlarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Yalçın, 2023). Bu kavram ilk olarak Holling tarafından 1970'li yıllarda ekolojik literatürde ekolojik sistemlerin değişimlerine karşı kullanılmıştır (Bilik, 2024). Buna göre bu kavram, belirli bir bozulma ve kırılganlık sonrası toparlanmak ve dengeyi yeniden sağlamak için sistemlerin verimliliğini ön plana çıkarmış ve dengeyi sağlamak için gerek planlama ve tasarım gerekse yönetim stratejilerinin teşviki olarak açıklanmıştır. Buna ek olarak bir sistemin değişim ve dönüşüm sonrası mevcut durumlarını koruyabilmeleri ve denge durumlarını sürdürebilmeleri kapasitesi olarak da ifade edilmiştir (Holling 1973'ten aktaran Kaya ve Yaylı, 2023). Benzer bir tanımlamaya göre direnç kavramı, bir sistem içerisinde geçici rahatsızlık sonrası dengeye geri gelebilme yeteneği (Altunışık ve Tufan Emni, 2024) veya sistemdeki beklenmeyen olay, risk ve değişkenlerine karşı, olumsuz etkilerinin önüne geçmek veya etkilerini azaltmak amacıyla cevap verme yeteneğidir (Bilik, 2024). Bu anlamda direnç kavramı, bir sistemin yaşadığı şok veya yaralanmaya karşı hızlı iyileşme kabiliyetidir (Albayrak ve Bostancı, 2023). Ayrıca direnç kavramı, 1990'lı yılların ortalarında afet risk azaltma çalışmaları kapsamında kullanırken 2000'li yıllardan itibaren iklim değişikliğine uyum sağlama çalışmalarında da kullanılmaya başlanmıştır (Dinçer ve Yalçın Erçoşkun, 2021).

Direnç kavramı, son yıllarda kentsel alanla ilişkilendirilerek kent bilimleri literatüründe de sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır (Yalçın, 2023). Kentsel dirençlilik olarak ifade edilen bu olgu üzerinde birden fazla tanımlama bulunmaktadır. Bunlardan biri kentsel sistemde yaşanan şok, travma ve stresin kentsel fonksiyonların sürdürülebilirliği için ekonomik, toplumsal, çevresel ve kurumsal düzeyde başarılı şekilde atlatılması ile gelecekte meydana gelebilecek her türlü risk ve tehlikelere ivedi çözümler üreten, kapasiteyi ve koşulları uyarlayarak geliştiren, uyum sağlayan ve dönüştürme yeteneği anlamını taşımaktadır (Tuğaç, 2019). Bir diğer tanımlamaya göre kentlerin çeşitli şoklar ve stresler karşısında ayakta kalıp direnebilmesi ve tehlike karşısında hızlı bir şekilde denge durumuna dönebilme yeteneğidir (Bilik 2024). Başka bir tanımlamada ise kentsel dirençlilik, doğal afet, ekonomik kriz, düzensiz ve plansız artan nüfusa bağlı salgın hastalıklar, tehlikeler, riskler ve afetlerden kurtulma, bu durumları azaltmaya ve uyum sağlamaya yönelik çeşitli kriterler dikkate alınarak etkin ve bütüncül stratejilerin belirlenmesi, kapasitelerin geliştirilmesi ve etkili bir şekilde yürütülmesidir (Öztürk ve Demirel, 2022). Kentsel sistemler içinde meydana gelen olumsuz durumların etkileri, büyüklüğü veya ne kadar sıklıkla meydana geldiği durumlar karşısında kentsel uyum ve gelişmenin devam

edebilmesi, toplumun, topluluğun veya kurumların görevlerini ve işlevlerini sürdürebilmesi yeteneğidir (Kayar ve Kutlu, 2022). Ayrıca kent sistemindeki her türlü tehlikeleri öğrenme, tehlikeyi bertaraf etmek için hazırlıklı olma, uyum sağlama ile tehlikenin her türlü etkilerine karşı dayanıklı, verimli, etkin ve zamanında yanıt verme (Jabareen, 2013) ile kentsel alandaki etkilerin şiddeti ve büyüklüğünü belirli bir seviyede bulundurmaya başarma kabiliyetidir (Figueiredo vd., 2018). Bu tanımlar doğrultusunda kentsel dirençlilik, kırılgan, sabit ve kararlı bir durumu ortadan kaldırarak gelişme karşısında uyum ve değişim sürecini içeren, mevcut yapının onarımını sağlayan, sistemlerin bütünlüğünü koruyan, gerektiğinde koşulları dönüştüren ve iyileştiren, esneyerek yeni durum uyum sağlayabilen kapasite veya kabiliyettir. Bu çerçevede göz önünde bulundurulduğunda kentsel dirençlilik çok boyutlu ve çok yönlü bir olgu olmasından kaynaklı birtakım temel özellikleri bulunmaktadır. Bu temel özelliklerin gösterimi Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Kentsel Dirençliliğin Temel Özellikleri

Özellik	Açıklama
Fazlalık	Bileşenlerden birinin arızalanması halinde sistemin devamlılığı için işlevsel olarak benzer birkaç bileşenin varlığıdır.
Çeşitlilik	Farklı tehditlere karşı sistemi korumak için işlevsel olarak çeşitli bazı bileşenlerin mevcudiyetidir.
Verimlilik	Sistemin hem dinamik hem de statik işleyişi arasındaki olumlu ilişkisidir.
Sağlamlık	Saldırı gibi dış güçlere karşı kayıp yaşamadan direnme kabiliyetidir.
Bağlantılı Olma	Destek ve karşılıklı etkileşim için sistem bileşenlerinin mevcudiyetidir.
Adaptasyon	Geçmiş dönemdeki tecrübelerden yararlanılarak öğrenme ve değişime esnek olma kabiliyetidir.
Zengin Kaynaklı	Kesintilere ve etkilerine cevap vermek için kaynakların ivedi olarak yer değiştirebilecek şekilde olmasıdır.
Bağımsızlık	Harici fiziksel müdahaleye gerek duymadan afet sonrası çalışmanın sürekliliği kabiliyetidir.
Yenilikçilik	Şok veya stres durumunda, sistemin hedeflere ulaşması ve gereksinimlerini gidermesinde çeşitli yolları ivedi olarak bulma kabiliyetidir.
Sosyal İçerme	En savunmasız gruplar başta olmak üzere toplulukların, süreçlerin ve planların geliştirilmesinde istişare ve katılımın geniş kapsamlı olacak şekilde geliştirilmesidir.
Entegrasyon	Kentsel sistemlerde hem daha güçlü karar vermeyi teşvik etmekte hem de katılımcıların ortak sonuç için işbirlikçi içinde birbirlerinin desteklenmesine yardımcı olmaktadır.

Kaynak: Ribeiro ve Gonçalves, 2019’dan aktaran Kemeç, 2022.

Kentsel dirençlilik dört kategori altında bütüncül olarak analiz edilmektedir. Bunlar kentsel ekolojik dirençlilik, kentsel tehlikeler ve afet riskinin azaltılması, kentsel ve bölgesel

ekonomilerin dirençliliği ile kentsel yönetim ve kurumlar aracılığıyla dirençliliğin teşviki biçimindedir (Kemeç, 2022). Bunlardan ilk olarak ele aldığımız kentsel ekolojik dirençlilikte, kentsel dirençlilik olgusu, kent ya da kentsel sistemin, yapısını, kimliğini ve temel süreçlerini korurken rahatsızlıkları ve kırılma noktalarını şok veya strese karşı dayanıklı hale getirmek ve belirsizlik durumunda ise ekosistem hizmetlerini devam ettirebilecek şekilde kullanmaları gerektiğine odaklanılmaktadır. İkinci olarak kentsel tehlikeler ve afet riskinin azaltılmasına bakıldığında kentsel alandaki alta yapı sistemlerinin doğal veya insan kaynaklı tehlike ve risklerine karşı etkin, etkili ve ivedi olarak kurtulma kapasitesinin artırılması ön planda tutulmaktadır. Üçüncü olarak kentsel ve bölgesel ekonomilerin dirençliliğinde ise konum ve yerler arasında dirençliliğin eşit olarak neden dağılmadığı ile dirençliliğin uzun dönemli büyümesi arasındaki bağlantıları analiz etmektedir. Dördüncü ve son olarak kentsel yönetim ve kurumlar aracılığıyla dirençliliğin teşvikinde de dirençlilik düşüncesinin oluşturulan yeni sosyal sözleşmeler gibi iklim değişimine uyum sağlamasını teşvik etmek amacıyla geliştirilen yönetim mekânizmalarının gelişimini nasıl etkileyebileceği üzerinde durulmaktadır (Leichenko 2011'den aktaran Kemeç, 2022).

Kentsel dirençlilik için yazın incelendiğinde bu konuya ilişkin çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan biri Rockefeller Vakfı ve ARUP şirketi tarafından gerçekleştirilmiştir. Rockefeller Vakfı ve ARUP şirketi hem Dirençli Kent Çerçevesi'ni oluşturmuş hem de 100 Dirençli Kent Hareketi'ni başlatmıştır. Böylece kentlerin dirençlilik düzeylerinin ne olduğu ile kendini gösterme şeklinin nasıl olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte her kentin kendine özgü ve farklı şekilde dirençliliğinin olduğunu varsaymaktadır. Bu kapsamda kentsel dirençlilik için kentlerin sağlık ve esenlik, ekonomi ve toplum, alt yapı ve çevre ile liderlik ve strateji olmak üzere dört boyutta ele almaktadır. Ayrıca kentsel dirençlilik için bu dört boyut çatısı altında da birbirinden farklı alt ölçütler düzenlenmiştir. Bu ölçütler ise kendi içinde 12 hedef, 52 gösterge ve 7 nitelik şeklinde değerlendirilmektedir (URL-1, 2024).

Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar, kentsel dirençliliğe ilişkin çalışmaları ele almaya devam etmiştir. Bu uluslararası kuruluşlar kentsel dirençlilik olgusunu ekonomik, sosyal, kurumsal ve çevresel boyutlar şeklinde bütünlük ve çok boyutlu olarak değerlendirilmektedirler. Ayrıca kentsel dirençliliğin artırılmasında etkin ve nitelikli politikaların oluşturulması ile faaliyetlerin sağlıklı ve güvenilir şekilde uygulanmasıyla gerçekleşeceğini gerekli kılmaktadırlar. Bu hususta OECD tarafından yayınlanan "Resilient Cities" adlı raporda kentlerin hedeflerini belirleme ve buna uygun planlar hazırlamalarını kolaylaştıracak iyi uygulama örneklerine yer verilmiştir. Ayrıca kentlerin hem ekonomik olarak büyümesini teşvik etmekte hem de kentlerde yaşamlarını sürdüren insan ve toplulukların esenliklerini artırarak kentsel sistemde meydana gelebilecek şoklara karşı cevapların ne tür ve nasıl verileceği ön planda tutulmaktadır (URL-2, 2024).

Birleşmiş Milletler Afet Azaltma Stratejisi, "Esnek Kent Oluşturma" adında bir kampanya başlatmıştır. Bu kampanyayı ise esnek ve sürdürülebilir kentsel topluluklar doğrultusunda hazırlamıştır. Bu kampanyayla yerel yönetimleri katılıma davet ederek kentleri hem esnek

hale getirmeyi hem de kentlerin dayanıklılığını geliştirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca 2005-2015 Hyogo Çerçeve Programı'na benzer stratejileri izleyerek kentleri bu stratejiler ekseninde geliştirmeyi hedeflemiştir (Ulusların ve Topulukların Afetlere Karşı Dayanıklılığının Geliştirilmesi-UNISDR, 2010). Yine Birleşmiş Milletler tarafından Şehirleri Dirençli Hale Getirmek 2023 (The Making Cities Resilient 2030) olarak başlatılan girişimin temel hedefi, kentlerin güvenli, sürdürülebilir, kapsayıcı ve dirençli olmasını 2030 yılına kadar tamamlamaktadır. Aynı zamanda kentlerin risk ve tehlike anlayışını geliştirmek, yerel seviyedeki afet risklerinin azaltılması ile dirençliliğine ilişkin bulunan vaatleri güvence altına almak; kentsel dirençliliği geliştirmeye ilişkin yerel plan, program ve stratejileri oluşturarak kentlerin mevcut kapasitesini yükseltmek ve güçlendirmek ile yerel plan, program ve stratejileri dirençlilik çerçevesinde geliştirerek kentleri desteklemesi de belirlenen stratejik hedefler arasında yer almaktadır (URL-3, 2024).

Dünya Bankası ile Küresel Afet Azaltma ve İyileştirme Tesisi (Global Facility for Disaster Reduction and Recovery-GFDRR) arasında yapılan ortaklık sonucu Kentsel Dirençlilik Programı (City Resilience Program-CRP) adıyla bir program hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Programın temel amacı, afetler ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmak için planlama ve kentleri bu amaç doğrultusunda dirençli ve dayanıklı hale getirmek ve böylece kentlerdeki kayıpları en aza indirmek, kentlerin ekonomik ve sosyal mahiyetini ortaya koymak ve kentleri insanların yaşamlarını kurtarmaya yönelik dayanıklılığını oluşturmaktır. Aynı zamanda kent seviyesinde uygulanabilir projeler için altyapıyı oluşturmak, geliştirmek ve dolayısıyla kentsel dayanıklılığı sağlamaktır. Bunun için kentsel sistemi uzun dönemli, bütüncül, çok disiplinli ekonomik kapasite ve teknik hizmetleri geliştirmeyi gerekli görmektedir (URL-4, 2024; URL-5, 2024). Bu bağlamda kentlerin dirençliliği gerek planlama gerek ekonomik gerekse ortaklık etrafında oluşturulabileceğini söylemek mümkündür.

Kentsel sistemi dirençli hale getirmek için uluslararası ölçekler yanında ulusal ölçekte ve özellikle yerel düzeydeki yönetimin bahsi geçen konu eksenindeki rolü oldukça önemlidir. Bu doğrultuda kent yönetimleri olarak belediyeler ve özelde ise büyükşehir belediyelerinin yarınını şekillendiren yol haritası olarak 5 yıllık dönemi kapsayacak şekilde hazırlanan stratejik planların kentsel dirençlilik konusuna yer vermeleri büyük öneme sahiptir.

3. STRATEJİK YÖNETİM VE STRATEJİK PLAN

Strateji kavramı, esas itibarıyla askeri bir kavram olarak ortaya çıkarak (Eryılmaz, 2019) savaş sanatı, savaş seferberliğinin planlanması ve yönetilmesi sanatı anlamlarını taşımaktadır (Parlak, 2011). Bu anlamın yanında strateji kavramı, bir alanda belirlenen amaca ulaşmak için izlenecek yollardaki eylem birliği ve bu eylemi yönetme sanatıdır. Diğer bir ifadeyle strateji, önceden oluşturulan amaç ve hedeflere erişmek için belirli araçların, bu amaç ekseninde kullanılması için izlenecek yol ve yöntemlerdir (Akyüz ve Coşkun, 2023). Bir örgüt açısından strateji kavramı, amaç ve hedeflere ulaşmak için alınan önlemler, belirtilen düzenlemeler ve takip edilen yolların bütünü olarak ifade edilmektedir (Coşkun ve Pank Yıldırım, 2018). Ayrıca uzun dönemli etki oluşturmasını öngördüğü için

amaç ve hedeflerine göre bütüncül karar verme ve planlı hareket etme sanatıdır. Dolayısıyla strateji örgütlerin amaç ve hedeflerine ulaşmaları için oluşturulan plan ve eldeki kaynakların rasyonel şekilde kullanılmasını sağlayan (Chandler, 1984), hareket etme yönünü belirleyen ve bunun için gerekli düzenleyen (Dinçer, 2013) ve böylece örgütün yarını için geleceğini şekillendiren yol haritasıdır.

Dünyada özellikle 1970'lerden itibaren yaşanan ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelerle (Parlak ve Doğan, 2021) yönetim alanında kullanılmaya başlayan strateji, bir örgütün amaçlarına ulaşmak için takip edeceği yolların bütünüdür. Bu bağlamda strateji, büyüyen ve gelişen örgütlerin, karşılaştıkları sorunları çözebilmek (Eryılmaz, 2019), rakiplerine karşı rekabet sağlayabilmek ve bunu geliştirmek için stratejik yönetim anlayışını ortaya çıkarmıştır (Aktan, 2008). Stratejik yönetim, bir örgütün geleceğe yönelik amaç ve hedeflerini belirlemek (Güçlü, 2003), bunlara nasıl ulaşılacağını ortaya koymak (Bryson, 1995) ve bunları gerçekleştirmek için gerekli olan faaliyetleri oluşturmak (Güçlü, 2003), ortaya çıkabilecek sorunlara karşı etkili çözümler üretmek (Demirel ve Kabasakal, 2023) ve eylemleri formüle etmek (Çelik, 1994), planlamalar yapmak ve uygulanmasını sağlamak (Baryy, 1986; Parlak, 2011) ile örgütün iç ve dış çevresinin sistematik olarak incelemektir (Bracker, 1980).

Stratejik yönetimin önemli bir parçası stratejik planlamadır. Yönetim faaliyetlerinin etkinliği açısından önemli mahiyete sahip olan planlama, bir sonuca ulaşmak için kaynakların en verimli şekilde kullanılmasıdır (Coşkun ve Pank Yıldırım, 2018). Stratejik planlama, stratejik yönetiminin bir unsuru olarak örgütün kimliğini ortaya koyarak neyi neden yaptığını şekillendiren, açıklığa kavuşturan ve geleceğini ise bugünden tasarlama fırsatı sunan bir araçtır (Tufan Emimi, 2021). Stratejik planlama, örgütlerin mevcut durumu, misyon ve kuruluş ilkelerinden hareketle geleceğe yönelik vizyon oluşturmak ve bu vizyona göre hedefler belirlemek ve birbirinden farklı göstergeler oluşturarak izleme, analiz etme ve değerlendirmeyi ifade etmektedir (Dursun, 2004). Stratejik planlama, istenilen ve ulaşılabilir bir geleceği önceden ve bilimsel yöntemlerle belirlemek, gereksinim ve kaynakları göz önünde bulundurarak faaliyetleri önem ve öncelik sırasına göre düzenlemek, gelecekte nelerin, nerede, nasıl ve kimler tarafından yapılacağını belirten, amaç, hedef, ilke, sorumluluk, görev ve yetkileri belirtmektedir (Ar, 1996). Ayrıca örgütün iç ve dış çevresini de analiz ederek değerlendirmeler yapmasıdır. Bu çerçevede stratejik planlama, örgütlerin yarını için mevcut düzenlenmelerin değişiklik yapılarak amaç ve hedeflere etkin ve etkili şekilde ulaşılması için yeni olanakların araştırılmasıyla (R.david vd., 2023)daha iyi bir performans sergileyerek (Tufan Emimi, 2021) başarılı bir sonuç ortaya koyabilecektir. Bununla birlikte örgütün üst düzey kademeleri tarafından planın benimsenmesi, örgüt içinde örgüt kültürünün oluşturulması ile buna uyumun sağlanması, örgütteki düzenlemelerin uygulanabilir şekilde olması (Coşkun ve Almalı, 2020), dış çevredeki değişim, gelişim ve dönüşümün takip edilerek olası ortaya çıkabilecek yeni duruma göre neler olabileceğinin tahmin edilmesi (Dinçer, 2013), belirsizliğe yön verilmesi (Tufan Emimi, 2021), performansı belirleyen planlama ve uygulama

faaliyetlerinin etkinlik, şeffaflık, yerindelik ve hizmet kalitesi gibi enstrümanların kullanımına bağlıdır (Çomaklı vd., 2007).

Türkiye’de stratejik planın gündeme gelmesi 2000’li yıllarda kamu yönetimi alanında yapılan reform çalışmaları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu kapsamda ilk olarak karşımıza Dünya Bankası ile 2001 yılında imzalanan 1. Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredi Anlaşması (PEPSAL-1) çıkmaktadır (Kerman vd., 2012). İkinci olarak ise bütün kamu kurum ve kuruluşları için geçerli bir stratejik plan hazırlanması ve uygulanması için somut adım 2003 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile gerçekleşmiştir. 5018 sayılı Kanun’un 9. maddesinde kamu kurum ve kuruluşlarının stratejik plan hazırlamasına ilişkin detaylandırılmış hükmü bulunmaktadır. Anılan bu madde doğrultusunda kamu idareleri arasında bulunan yerel yönetimler olarak il özel idaresi, belediye ve büyükşehir belediyelerinin stratejik plan yapma zorunluluğu bulunmaktadır (Akyüz ve Coşkun, 2023). Bunun yanında stratejik planlamaya ilişkin yasal düzenlemeler arasında 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun ilgili hükümlerinde de yer verilmiştir. 5393 sayılı Kanun’un 41. maddesine göre nüfusu 50.000 ve üzerinde olan tüm belediyelerin stratejik plan hazırlama yükümlülüğü kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Sözü edilen bu maddede stratejik planların, mahalli idareler seçimini takiben altı ay içinde hazırlanacağı ve belediye meclisinin kabulüyle yürürlüğe gireceğine yer verilmiştir. Ayrıca planın hazırlanmasında belediye meclisinin yanı sıra üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ile meslek odalarının görüşlerinin alınacağı ve böylece katılımcı yöntemler kullanılarak stratejik plandan bahsedilmektedir (Akyüz ve Başaran, 2023).

5393 sayılı Belediye Kanunu’nun diğer hükümleri de stratejik planlamayı içermektedir. Bu doğrultuda Kanun’da “*Meclisin görev ve yetkileri*” başlığı altında düzenlenen 18. maddesinde stratejik plana ilişkin görüşmelerin ve kabul edilmesinin belediye meclisi tarafından gerçekleşeceğinden bahsedilmektedir. “*Encümenin görev ve yetkileri*” başlığı altında yer alan 34. maddede de belediye encümenin stratejik plan için görüş bildireceğinden söz edilmektedir. Yine aynı Kanun’da “*Belediye başkanının görev ve yetkileri*” başlığı altında düzenlenen 38.maddesinde belediye başkanının, belediyeyi stratejik planda belirtilen yol ve yöntemlere uygun olacak şekilde yönetmesini içermektedir. Ayrıca kamu idaresi olarak yerel yönetimlerin her yıl sonu yayınladıkları faaliyet raporlarına ilişkin olarak diğer ifade ile bir yılı kapsayacak şekilde hazırlanan ve yayınlanan faaliyet raporlarındaki faaliyetlerin stratejik plana göre yürütülmesinden bahsedilmektedir. Buna ilişkin düzenleme 5393 sayılı Kanun’un “*Faaliyet Raporu*” başlığı altında yer alan 56. maddesinde bulunmaktadır. “*Belediye bütçesi*” başlığı altında düzenlenen 61. maddeye göre, belediye bütçesinin stratejik plana uygun olarak hazırlanacağından söz edilmektedir (5393 sayılı Kanun, 2005).

Stratejik planlamaya ilişkin düzenlenen ve yukarıda yer verilen yasal düzenlemeler yanında başka düzenlemeler de yapılmıştır. Bu düzenlemeler arasında yer alan ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2006 yılında çıkarılan Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’tir. 2011 yılında DPT kaldırılmış ve yerine

Kalkınma Bakanlığı kurulmuştur. Stratejik planlamaya ilişkin görev, yetki ve sorumluluklar DPT iken bu bakanlığın kurulmasıyla buraya aktarılmıştır. Türkiye’de yeni hükümet sistemine 2018 yılında geçilmesiyle beraber stratejik planlamaya ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi⁵ ile Strateji ve Bütçe Başkanlığı kurularak stratejik planlamaya ilişkin görev, yetki ve sorumluluklar bu Başkanlığa aktarılmıştır (Coşkun ve Pank Yıldırım, 2018: 6). 13 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi’nin⁶ yayınlanmasıyla beraber stratejik planlamaya ilişkin düzenlemeler Kamu İdarelerince Hazırlanacak Stratejik Planlar ve Performans Programları İle Faaliyet Raporlarına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik olarak tek çatı altında toplanmıştır (Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu, 2021). Bu Yönetmelik stratejik planların hazırlanmasına dair kapsayıcı bilgileri içermektedir. Diğer bir düzenleme olarak 2019 yılında Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan Belediyeler İçin Stratejik Plan Hazırlama Rehberi’dir. Bu Rehber, belediyelere stratejik planı hazırlama, uygulama ve değerlendirme konusunda yol gösterici olarak katkı sağlamaktadır.

4. MANİSA VE MUĞLA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNİN STRATEJİK PLANLARINI KENTSEL DİRENÇLİLİK KAPSAMINDA ANALİZİ

Bu başlık altında çalışmanın amacı ekseninde 2012 yılına kadar varlığını il belediyesi olarak sürdüren ve 2012 yılında 6360 sayılı Kanun⁷ ile büyükşehir kimliği kazanan Manisa ve Muğla’nın, büyükşehir belediyeleri statüsüyle ikinci olarak hazırladıkları ve günümüzde de yürürlükte olan stratejik planlar analiz edilecektir. Bu kapsamda çalışma 2020-2024 yıllarını içeren stratejik planlarla sınırlandırılmıştır. Ayrıca Muğla Büyükşehir Belediyesi’nin 2020-2024 yılı stratejik planının 2022 yılında güncellenmiş versiyonu çalışmada dikkate alınmıştır. Çalışmada Manisa büyükşehir belediyesinin stratejik planı büyükşehir belediyesinin web sayfasında yer almadığı için Kamuda Stratejik Planı⁸ web sayfasından temin edilmiştir (URL-6, 2024). Muğla Büyükşehir Belediyesi’nin stratejik planı ise güncellenmiş haliyle web sayfası kullanılarak elde edilmiştir.

Kentsel dirençlilik boyutları olarak ekonomik dirençlilik, çevresel dirençlilik, toplumsal dirençlilik ve yönetsel dirençlilik olarak çalışmada alt başlıklar halinde incelenmiştir. Ayrıca her bir alt başlık kendi içinde de alt ölçütlere ayrılarak her iki büyükşehir belediyesinin stratejik planında ortaya konulan amaç ve hedefler, bu ölçütler çerçevesinde incelenerek değerlendirmeler yapılmıştır.

4.1. Ekonomik Dirençlilik

⁵ 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 10/7/2018 Resmî Gazete Sayısı: 30474.

⁶ 13 Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, Yayımlandığı Resmî Gazete Tarihi: 24/7/2018 Resmî Gazete Sayısı: 30488.

⁷ On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Resmî Gazete Tarihi: 06.12.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28489.

⁸ Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’nın kurumsal web sayfası <http://www.sp.gov.tr/tr/> olarak hazırlanan ve yayınlanan stratejik planlar ulaşılabilir.

Kentlerin ekonomik anlamda gelişim göstermesi, kentsel yapının dirençliliğine sağlanmasına yardımcı olmakla beraber kilit rolü bulunmaktadır. Bu kapsamda kentlerdeki sektörel çeşitliliğin artması, sanayi kollarının farklılaşması, iş olanaklarının farklı türlerde teşvik edilmesi, işgücü ve mesleki beceri kazandırmanın nitelikli hale gelmesi, yenilikçi ve teknolojik gelişmelere açık erişimin olması, hane halkının alım gücü olarak harcanabilir öz gelirlerin artışının sağlanmasına yardımcı olan bu unsurlar etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra kentsel alanda yaşamlarını idame ettiren insan ve toplulukların refahının artırılmasında ve yaşam kalitesinin yükseltilmesinde katkı sağlamaktadır. Ayrıca kentsel yerel ekonominin güçlü olması, kentin istikrarlı kalkınması ve gelişimi açısından gerek programların oluşturulması gerek hizmetlerin sağlanması gerekse önlemlerin planlı şekilde gerçekleştirilmesindeki oldukça önemlidir (URL-7, 2024).

Bu alt başlık altında ekonomik dirençlilik kendi içinde de alt ölçütlere ayrılmıştır. Bu ölçütler ise “yerel istihdam alanlarının oluşturulması, yerel iş geliştirme teşvikleri, mesleki beceri kazandırma eğitimleri, sektörel çeşitliliğin artması hedefleri ve öz gelirlerin artırılması” biçimindedir (Yaylı ve Kaya, 2023).

Tablo 2. Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planlarında Ekonomik Dirençlilik

Ekonomik Dirençlilik Alt Başlıklar	Manisa Büyükşehir Belediyesi	Muğla Büyükşehir Belediyesi
1. Yerel istihdam alanlarının oluşturulması	X	X
2. Yerel iş geliştirme teşvikleri	H-2.1: Tarımda suyun verimli kullanılması için sulama politikalarını oluşturmak, tarımsal sulama tesislerinin kurulması ve işletilmesi için uygun altyapıyı sağlamak, H-2.2: Hayvansal ürünlerde verimliliğin ve kalitenin artırılması amacıyla hayvancılığı geliştirmek, H-2.3: Manisa'nın coğrafi özelliklerine göre il genelinde tarımsal ürün çeşitliliğini ve verimliliğini artırmak, H-2.4: Tarıma dayalı sanayiye ve teknolojik yatırımları teşvik ederek kırsalda gelir artırıcı katma değerli üretimi artırmak, mekânsal yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ile kırsaldan kente olan göçü azaltmak, H-2.5: Bitkisel ve hayvansal üretimde çeşitliliğin, verimliliğin, kalitenin artırılması ve bilinçli tarım uygulamalarının	H-6.1: Muğla turizmını geliştirmek için yapılan faaliyetleri artırmak ve bu konuda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlara destek vermek, H-6.2: Her yıl en az 1 alternatif veya yöresel tarım ve hayvancılık ürünün yetiştirilmesini sağlamak,

	yaygınlaştırılması amacıyla faaliyetler düzenlemek,	
3. Mesleki beceri kazandırma eğitimleri	H-5.4: Sporun gelişimi için altyapının güçlendirilmesi ve çeşitli aktiviteler düzenlemek,	H-7.1: Bünyemizde bulunan spor branşları ile yapılan etkinlikleri ve amatör sporu destekleyecek faaliyetleri artırmak, H-9.2: Çalışanların mesleki ve kişisel gelişimlerine katkı sağlamak adına personelin tamamına hizmet içi eğitimler düzenlemek,
4. Sektörel çeşitliliğin artması hedefleri	H-2.4: Tarıma dayalı sanayiye ve teknolojik yatırımları teşvik ederek kırsalda gelir artırıcı katma değerli üretimi artırmak, mekânsal yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ile kırsaldan kente olan göçü azaltmak, H-4.3: Kentsel dönüşüm alanları belirleyerek yerinde, sürdürülebilir, adaletli ve katılımcı projeler üretmek,	H-6.3: Kırsal kalkınmanın sağlanması amacıyla her yıl en az 1 proje üretmek, H-6.4: Desteklenen kooperatif sayısını her yıl artırmak,
5. Öz gelirlerin artırılması	H-2.4: Tarıma dayalı sanayiye ve teknolojik yatırımları teşvik ederek kırsalda gelir artırıcı katma değerli üretimi artırmak, mekânsal yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ile kırsaldan kente olan göçü azaltmak, H-7.4: Belediyemizin güçlü mali yapısının sürekliliğini sağlamak.	H-9.1: Kaynak kullanımının etkinliğini artırmak, H-9.4: Taşınmazların tasarrufu ile öz gelirleri her yıl artırmak, H-9.5: Gelir artışı sağlayarak mali kapasiteyi güçlendirmek.

Kaynak: Manisa Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı; Muğla Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı.

4.2. Çevresel Dirençlilik

Yaşamsal mekânlar olarak kentlerin çevresel koşullarının niteliği, kentlerde yaşamlarını sürdüren insan ve topluluklar ile diğer canlıların sağlıklı bir şekilde var olabilmelerini etkilemektedir. Bu kapsamda kentlerin çevresel koşullarının tehlike ve risklerin ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi için gerekli önlemlerin alınması, kırılganlıklarının iyileştirilerek güçlendirilmesi, nüfus artışından kaynaklı düzensiz yoğunlaşmanın iyileştirilmesi, kentsel ekosistemdeki canlılığın oluşturulması ve doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin önlenerek korunması, konut alanlarının ve arazi kullanımının doğal afet ve diğer her türlü tehlikeleri göz önünde bulundurarak tercih edilmesi, kentsel yapının yaşanabilir bir mekân olması için sağlıklı ve güvenilirliği ön planda tutularak eylem planlarının bu amaç ekseninde yapılması, yeşil alanların sürdürülebilir olması için donatılar kazandırılması, küresel iklim değişikliğinin ortaya çıkabilecek etkilerine karşı bilinçlenmenin oluşturulması, altyapı sistemlerinin ihtiyaçlar kapsamında güvenilir ve

yeterli olması, kentsel gelişmenin ve ekosistemin doğru plan ve politikalarla sürdürülebilir olması gibi ekonomik ve beşeri faaliyetlerin yürütüldüğü kentsel mekânların çevresel dirençliliğinin oldukça önemli olduğu görülmektedir (URL-7, 2024).

Bu alt başlık altında çevresel dirençlilik kendi içinde de alt ölçütlere ayrılmıştır. Bu ölçütler ise “afet hazırlık tedbirleri, doğal kaynakların korunması, düzenli kentleşmenin sağlanması, yeni yeşil alanlar oluşturulması ve altyapı iyileştirme çalışmaları” olarak yer verilmiştir (Yaylı ve Kaya, 2023).

Tablo 3. Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planlarında Çevresel Dirençlilik

Çevresel Dirençlilik Başlıklar	Alt	Manisa Büyükşehir Belediyesi	Muğla Büyükşehir Belediyesi
1. Afet hazırlık tedbirleri		H-6.1: Toplumda afet riskleri farkındalığını artırmak ve önleyici tedbirleri yaygınlaştırarak afetin olumsuz etkilerini azaltmak, H-6.2: Yangın ve kazalara müdahale kapasitesinin artırılması ve etkin itfaiye hizmetlerini sürdürmek,	H-8.1: İtfai olaylar, afet ve acil durumlar açısından ilimizde yaşanacak can ve mal kaybını asgari seviyeye indirmek,
2. Doğal kaynakların korunması		H-1.1: Daha yaşanabilir bir çevre yaratmak için atık yönetim sistemi geliştirmek ve doğa bilincini oluşturmak, H-1.3: Hava kirliliğini azaltmak ve enerji verimliliğini artırmak amacıyla bölgesel ısıtma sistemini yaygınlaştırmak, H-3.2: İl sınırlarımız içerisinde modern, çevreci ve çağdaş ulaşım yapılarını oluşturmak, H-4.4: Manisa halkına daha yaşanabilir bir çevre için yeşil alan ve sosyal donatılar kazandırmak,	H-1.1: Sorumluluk alanımızın tamamında deniz kirliliği ile daha etkin bir şekilde mücadele etmek ve çevreci tesisler kurmak, H-1.2: İklim değişikliğini azaltacak ve buna uyum sağlayacak eylem planları yapmak, H-1.3: Atıkları çevreye zarar vermeden bertaraf ederek, yaşama olanağına sahip daha çok temiz alan oluşturmak, H-1.4: Hafriyat toprağı inşaat ve yıkıntı atıklarının kontrolü ile bertarafını yapmak, H-1.5: Kent içi projeli yolların yağmur sularının çevre ve insan sağlığına zarar vermeden toplanmasını sağlamak, H-5.2: Ulaşım sistemine bağlı karbon emisyonunu %10 azaltmak, H-5.4: Belediyemiz tarafından sunulan liman hizmetlerini çevreye daha duyarlı hale getirmek, H-6.5: İlimizdeki sulama tesislerinin bakım onarım yenileme işlemlerine katkı sağlamak,

3. Düzenli kentleşmenin sağlanması	H-1.2: Kent ve halk sağlığına ilişkin riskleri azaltmak ve halk sağlığını iyileştirmeye yönelik uygulamaları yürütmek, H-4.1: Planlamaya altlık teşkil eden işlemleri gerçekleştirerek imar planı çalışmalarını yapmak ve imar faaliyetlerini etkin bir biçimde yürütmek, H-4.3: Kentsel dönüşüm alanları belirleyerek yerinde, sürdürülebilir, adaletli ve katılımcı projeler üretmek,	H-4.1: Tüm ilçelerde gerekli alanlarda bütüncül plan ya da plan revizyonlarını yapmak, H-4.3: Her yıl en az 1 restorasyon projesi hazırlamak, H-4.4: Her yıl en az 4 mimari uygulama projesi hazırlamak veya hazırlattırmak,
4. Yeni yeşil alanlar oluşturulması	H-4.4: Manisa halkına daha yaşanabilir bir çevre için yeşil alan ve sosyal donatılar kazandırmak,	H-1.6: Yeşil alanları sürdürülebilir kılmak ve yeşil alan miktarını %5 artırmak,
5. Altyapı iyileştirme çalışmaları	H-3.3: Sorumluluğumuzda bulunan yollarda ulaşımı kolaylaştırıcı altyapıları yapmak, H-4.1: Planlamaya altlık teşkil eden işlemleri gerçekleştirerek imar planı çalışmalarını yapmak ve imar faaliyetlerini etkin bir biçimde yürütmek,	H-5.6: Altyapı yatırım programlarını ilgili kurum ve kuruluşların tamamı ile birlikte yaparak, projeleri tam zamanında bitirmek.

Kaynak: Manisa Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı; Muğla Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı.

4.3. Toplumsal Dirençlilik

Bir toplumsal yapıdaki düzen birçok unsura bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu kapsamda ekonomik, sağlık, eğitim, güvenlik, huzur, refah ve ahlak gibi unsurlar toplumsal yaşamda düzenin sağlanmasında oldukça önemlidir. Ayrıca toplumun kapsayıcı ve birbiriyle uyumlu olması, topluluklardaki bireylerin vatandaş olarak katılım bilincine sahip olması, toplumsal yapıda sosyo-kültürel açıdan yapılan faaliyetler, toplumda huzuru ve güvenliği bozacak suç ve suça teşvik edecek durumları giderecek önlemlerin alınması, toplumsal hayatta ortaya çıkabilecek risk ve tehlikelere karşı etkili ve etkin müdahale hizmetlerini sağlamak, eğitim, sağlık, gıda, barınma gibi yaşamsal sürdürülebilirliğin gelişimi için temel olan bu gereksinimlere erişimin herkes tarafından kolay ve açık şekilde olması gibi durumlar toplumsal düzenin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Bu düzen kamu idareleri tarafından belirli bir çerçevede düzenlemelerin yapılarak uygulanması kentsel dirençliliğin sağlanmasında son derece önemlidir (URL-7, 2024).

Bu alt başlık altında toplumsal dirençlilik kendi içinde de alt ölçütlere ayrılmıştır. Bu ölçütler ise “sosyal ve kültürel etkinlikler, etkili acil müdahale hizmetleri, sağlık hizmetleri, eğitim hizmetleri ve suçu önlemeye yönelik tedbirler” biçimindedir (Yaylı ve Kaya, 2023).

Tablo 4. Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planlarında Toplumsal Dirençlilik

Toplumsal Dirençlilik Alt Başlıklar	Manisa Büyükşehir Belediyesi	Muğla Büyükşehir Belediyesi
1. Sosyal ve kültürel etkinlikler	H-5.1: Eğitim, sosyal ve kültürel faaliyetlerin düzenlendiği sosyokültürel alanları artırmak, H-5.2: Şehrimizin kültür, sanat ve turizm alanındaki gelişimine katkıda bulunarak cazibe merkezi haline gelmesini sağlamak, H-5.3: Dezavantajlı kesimlere yönelik sosyal hizmetlerin üretilmesi yoluyla sosyal dayanışmayı güçlendirmek,	H-3.1: Muğla'nın farklı yapılarıdaki 13 ilçesinin sosyal ve kültürel durumunu göz önünde bulundurularak yapılan etkinliklerin sayısını artırarak daha geniş kitlelere ulaşımını sağlamak, H-3.2: Tiyatro, konser, şenlik ve festival dışında kalan, sanatın ve kültürün artmasına katkı sağlayacak faaliyetleri artırmak, H-3.3: Muğla Büyükşehir Belediyesi Orkestrasının gelişimini sağlamak, Muğla genelinde yapılacak evrensel müzik etkinliklerini artırmak ve katkı sunmak, H-3.5: Tarihsel ve kültürel değer taşıyan sahibi olduğumuz en az 4 tesise işlev kazandırmak,
2. Etkili acil müdahale hizmetleri	H-6.1: Toplumda afet riskleri farkındalığını artırmak ve önleyici tedbirleri yaygınlaştırarak afetin olumsuz etkilerini azaltmak, H-6.2: Yangın ve kazalara müdahale kapasitesinin artırılması ve etkin itfaiye hizmetlerini sürdürmek,	H-8.1: İtfai olaylar, afet ve acil durumlar açısından ilimizde yaşanacak can ve mal kaybını asgari seviyeye indirmek,
3. Sağlık hizmetleri	H-1.2: Kent ve halk sağlığına ilişkin riskleri azaltmak ve halk sağlığını iyileştirmeye yönelik uygulamaları yürütmek, H-1.4: Hallerin hizmet kalitesini artırarak gıda güvenliğini sürdürmek,	H-2.2: Sağlık hizmetlerinin kapsamını ve kalitesini artırmak, H-2.4: Çevre ve toplum sağlığı açısından büyük öneme sahip vektör mücadelesini tüm ilde yapmak ve rehabilite edilmemiş sokak hayvanı bırakmamak, H-2.5: Çiftlikten sofraya sağlıklı ve güvenli et temini hizmetini uluslararası standartlara uygun olarak sürdürmek,
4. Eğitim hizmetleri	H-5.3: Dezavantajlı kesimlere yönelik sosyal hizmetlerin üretilmesi yoluyla sosyal dayanışmayı güçlendirmek.	H-3.4: Muğla Büyükşehir Belediyesi Konservatuvarında bulunan bölümlerde eğitim gören öğrenci sayısını artırmak, yetiştirdiği sanatçılarla Muğla'nın kültür hayatına katkı sunmak,
5. Suçu önlemeye yönelik tedbirler	X	H-8.2: Hemşerilerimizin sağlıklı, huzurlu yaşamalarını sağlamak için denetimlerimizi artırmak,

		H-8.3: Şehrimize kalitesiz ve güvensiz meyve-sebze giriş çıkışını engellemek.
--	--	---

Kaynak: Manisa Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı; Muğla Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı.

4.4. Yönetimsel Dirençlilik

Yerel düzeyde halkla temas içinde bulunan ve onların yönetime katılımını sağlayan ve böylece katılımın aktif ve çok aktörlü olmasını sağlayan yerel yönetimlerin kent yönetiminde katılımı ön planda tutması, kentsel dirençlilik açısından oldukça önemlidir. Ayrıca yönetimin stratejik ve bütüncül olarak buna uygun becerilerin oluşturulduğu ve politikaların geliştirildiği, açıklık ve şeffaflığa önem verildiği, yerel yöneticilerin halka yakın olarak onlara ulaşılabilirliğin kolay olduğu bir yapılanmanın varlığı bahsi geçen konu eksenindeki etkisi büyüktür. Dolayısıyla kent yönetiminde kentsel dirençliliğin sağlanmasında yönetimsel dirençliliğin önemli bir olgu olduğu görülmektedir (URL-7, 2024).

Bu alt başlık altında yönetimsel dirençlilik kendi içinde de alt ölçütlere ayrılmıştır. Bu ölçütler ise “*yerel katılımın sağlanması-paydaşlık, yönetimde açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik, yöneticilerin halka yakınlığı ve erişilebilirliği, kamuoyu yoklamalarına başvurulması ve aktif kent konseyi yapılanması*” olarak düzenlenmiştir (Yaylı ve Kaya, 2023).

Tablo 5. Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyelerinin Stratejik Planlarında Yönetimsel Dirençlilik

Yönetimsel Dirençlilik Alt Başlıklar	Manisa Büyükşehir Belediyesi	Muğla Büyükşehir Belediyesi
1. Yerel katılımın sağlanması-paydaşlık	X	H-7.2: Sosyal Gençlik Masası aracılığıyla ilimizdeki tüm gençlerin sosyal etkinliklere katılımını sağlamak, H-10.1: Halkın karar alma süreçlerine katılımını artırmak, H-10.2: Paydaşlarla sürdürülebilir ilişkiler kurmak ve devamlılığını sağlamak.
2. Yönetimde açıklık, şeffaflık ve hesap verebilirlik	H-7.4: Belediyemizin güçlü mali yapısının sürekliliğini sağlamak.	X
3. Yöneticilerin halka yakınlığı ve erişilebilirliği	X	X
4. Kamuoyu yoklamalarına başvurulması	X	
5. Aktif kent konseyi yapılanması	VAR	X

Kaynak: Manisa Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı; Muğla Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı.

5. SONUÇ

İnsanların ve diğer canlıların yaşamlarını sürdürdüğü mekânsal yapılar olarak kentler, zaman içinde yaşanan değişim ve gelişmeyle beraber yoğun nüfus artışıyla karşı karşıya kalmıştır. Artan nüfusa bağlı olarak kentsel alanlardaki yerleşimlerin, düzensiz, çaprık ve plansız olmasından dolayı çevre üzerinde baskıları beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda küresel iklim değişikliği, doğa ve insan kaynaklı afetler ve bunlara bağlı salgın hastalıklar, dirençsiz yapılar, kırılabilirlikleri artıran risk ve tehlike gibi birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu durum kentsel alanlarda çok yönlü sorunlara yol açmakla beraber kentsel alanların direncini olumsuz biçimde etkilemiştir. Ayrıca kent yönetimlerinin yeterli kaynaklarının olamaması, aslında bu olumsuz durumları belirleme ve en aza indirme, bu durumlara karşı mücadele etme ve önleyici çözümler üretme ile yerinde, stratejik, esnek, doğru ve planlı kent yönetimlerinin oluşturulmasında yetersiz kalmasından kaynaklı kentlerin dirençli hale getirilmesi oldukça önemli hale gelmiştir.

Kentsel dirençlilikle ilgili alan yazın analiz edildiğinde uluslararası kuruluşlar kapsamında ele alındığı görülmektedir. Bu noktada kentsel dirençliliğin dört önemli boyutu bulunmaktadır. Bunlar ekonomik dirençlilik, çevresel dirençlilik, toplumsal dirençlilik ve yönetsel dirençlilik. Ayrıca burada belirtilen dört önemli boyutun her bir çatısı altında da kendi alt ölçütleri yer almaktadır. Bu kapsamda kentlerin direnç kapasitesinin daha iyi hale getirilmesi ve mevcut olanın değerlendirilmesinde kent yönetimince oluşturulan çalışmalar ve ilgili dokümanlar, söz konusu konu ekseninde hazırlandıkları görülmektedir.

Çalışma kapsamında uluslararası kuruluşların kentsel dirençlilik boyutları göz önünde bulundurularak Manisa ve Muğla büyükşehir belediyelerinin, 2020-2024 yıllarını içeren stratejik planları ele alınarak incelemeler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu doğrultuda çalışmada yer verilen her iki büyükşehir belediyesinin kentsel dirençlilik algılarının stratejik planlarındaki amaç ve hedeflerin farklı oldukları görülmektedir. Ancak her iki büyükşehir belediyesinin kentsel dirençlilik boyutlarını, kent yönetimleri için farkındalıkla dikkate aldıkları tespit edilmiştir. Her iki büyükşehir belediyesinin ekonomik dirençlilik boyutunun alt ölçütünde yer alan “*yerel istihdam alanlarının oluşturulması*” ölçütünün stratejik planlarda göz ardı edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum aslında kent yönetimlerinde önemli bir alt boyut olmakla beraber kent yönetimlerinin ekonomik yapıda daha güçlü hale gelmeleri ve yerel kalkınmanın oluşturulması bakımından ekonomik yapının kentsel dirençliliği sağlamasına yönelik farkındalığın yeterli düzeyde oluşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla kentsel dirençliliğin sağlanması için önemli olan bu hususuna gerekli önemin verilmediği şeklinde değerlendirmenin yapılması mümkündür.

Çevresel dirençlilik alt boyutu her iki büyükşehir belediyesinde eksiksiz bir şekilde stratejik planların amaç ve hedeflerinde yer aldıkları görülmektedir. Afet, kentleşmenin düzenli ve planlı şekilde sağlanmasında bütünleştirici ve iyileştirici şekilde hareket edilmesi, yeşil alanların kazandırılması ile alt yapı için hizmetlerin sağlanması gibi hususlar, aslında ilgili belediyelerin çevre konusuna verdikleri önemi ortaya koymaktadır.

Toplumsal dirençlilik boyutuna bakıldığında ise kentsel yapının güvenliği açısından stratejik planların amaç ve hedeflerinde “*suçu önlemeye yönelik tedbirler*” hususunun bulunması oldukça önemlidir. Nitekim bu husus, Manisa Büyükşehir Belediyesinin ilgili dokümanında yer almadığı görülmektedir. Bu durum sağlıklı ve güvenli bir yaşam, güvenli gıdaların temin edilmesi ve böylece denetiminin sağlanması gibi noktalarda kent yönetim sistemindeki sosyal yapının dirençli hale getirilmesi oldukça önemlidir. Ayrıca bunlar dışındaki diğer hususların her iki büyükşehir belediyesinin planlarında konu edinmesi, söz konusu belirtilen alt ölçütleri benimsedikleri ifade edilebilir.

Kentsel dirençliliğin yönetsel dirençlilik boyutuna bakıldığında ise her iki büyükşehir belediyesi için stratejik planlarında üzerinde durulması ve dikkate alınması gerektiği bir konu olarak değerlendirilmektedir. Böylece ilgili büyükşehir belediyelerinin kent yönetimindeki yönetsel farkındalığı iyileştirebileceklerini söylemek mümkündür. Bu kapsamda her iki büyükşehir belediyesinin özellikle “*yöneticilerin halka yakınlığı ve erişilebilirliği*” ile “*kamuoyu yoklamalarına başvurulması*” alt ölçütlerine yer verilmesi gerekmektedir. Buna ek olarak yönetsel dirençlilik boyutunda ayrı ayrı eksiklikleri olan alt ölçütlerin göz önünde bulundurularak stratejik planda özenle ve kapsamlı bir şekilde yer verilmesi oldukça önemlidir. Böylece yeterli ve gerekli bilgiye kolaylıkla erişilebilmenin önündeki engeller ortadan kaldırılmış olacaktır.

Kent yaşamında çevreye duyarlılık, dayanışma, hesap verebilirlik, saydamlık, şeffaflık ve katılım gibi ilkelerin kent yönetiminde kent konseyleri aracılığıyla gerçekleşmesi durumundan yola çıkarak kentsel dirençliliğin sağlanmasında kent konseylerinin önemli role sahip oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Bu kapsamda yönetsel dirençliliğin alt ölçütü olan “*aktif kent konseyi yapılanması*” ölçütünün Manisa büyükşehir belediyesi stratejik planında yer aldığı ve Muğla Büyükşehir Belediyesi planında ise yer verilmediği tespit edilmiştir. Buna ek olarak Muğla büyükşehir belediyesinin 2020-2024 stratejik planının ilk versiyonunda kent konseyleri kavramlarının yer aldığı ve 2022 yılında güncellenen yeni versiyonunda bu olgunun kullanılmadığı sonucuna yapılan analizle ulaşılmıştır.

Manisa ve Muğla Büyükşehir Belediyesinin stratejik planlarında kentsel direnç/dirençlilik ile dirençli kent olgularına yer vermemeleri de eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak her iki büyükşehir belediyesinin kentsel dirençlilik algılarının bazı eksiklikler bulunmalarına rağmen kentsel dirençliliğe yönelik çalışmalar yaptıkları ve belli bir düzeyde gelişmiş oldukları görülmektedir. Bu doğrultuda eksik kalan kısımların iyileştirilmesi için iki tür çalışma gerekli kılınmaktadır. Bunlardan biri mevcuttaki stratejik planların güncellenerek ilerleme kaydedilmesidir. Diğeri ise sonraki 5 yıllık dönemi kapsayacak şekilde hazırlanacak stratejik planlarda bu eksikliklerin dikkate alınarak ölçülebilir nitelikte hazırlanması, gözden geçirilmesi ve uygulamaya konulmasıdır. Her iki doğrultuda yapılacak çalışmalara bakıldığında kentsel dirençliliğin kapsamlı bir şekilde sağlanması ve kentsel dirençlilik farkındalığının oluşmasında büyük önem taşıdıkları düşünülmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (2008). Stratejik yönetim ve stratejik planlama. *Çimento İşveren*, Temmuz-Ağustos. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/318700935_Stratejik_Yonetim_ve_Stratejik_Planlama
- Akyüz, D. ve Başaran, İ. (2023). *Belediyelerin stratejik planında afet yönetimi: Manisa büyükşehir belediyesi üzerine bir inceleme*. 26-27 Ağustos 2023 Ases II. Uluslararası Afet Kongresi, Kahramanmaraş.
- Akyüz, D. ve Coşkun, B. (2023). *Belediyelerin stratejik planında çevre yönetimi Muğla büyükşehir belediyesi örneği*. 19-20 Ocak 2023 Bingöl Üniversitesi II. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi, Bingöl.
- Albayrak, A. N. ve Bostancı, S. H. (2023). *Dirençli kent*. Yakup Özkaya, Kıvanç Demirci, Veysel Erat ve Aytaç Duran (Ed.). *Afet Ansiklopedisi* içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Altunışık, S. ve Tufan Emimi, F. (2024). Sendai sözleşmesi bağlamında tamp ve tarap eylem planlarının deprem dirençliliği açısından incelenmesi. Semiha Sultan Tekkanat (Ed.). *Afete Dirençli Kentler ve Afet Yönetimi* içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Ar, A. F. (1996). *Büro yönetimi teknikleri*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Barry, W. B. (1986). *Strategic planning workbook for public and nonprofit organizations*. St. Paul: The Amherst H. Wilder Foundation Publishing.
- Başaran, İ. ve Akyüz, D. (2022). Sürdürülebilir kentleşme bağlamında sosyal belediyecilik anlayışı: Muğla büyükşehir belediyesi sen de gel down kafe örneği. Mahmut Bozan ve Salih Çiftçi (Ed.). *Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Siyaset ve İdareye Akademik Bakış* içinde, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Belediyeler İçin Stratejik Planlama Rehberi (2019). Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Ankara.
- Bilik, M. B. (2024). Kentsel dirençlilik bağlamında Van ve ilçelerinin afet risk durumu. Semiha Sultan Tekkanat (Ed.). *Afete Dirençli Kentler ve Afet Yönetimi* içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bracker, J. S. (1980). The historical development of the strategic management concept. *The Academy of Management Review*, Volume: 5, No: 2.
- Bryson, J. N. (1995). *Strategic planning for public and nonprofit organizations*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- Chandler, A.D (1984). *Strategy and structure: chapters in the american industrial enterprise*. London: The Massachusetts Institute of Technology Press.
- Coşkun, B. ve Pank Yıldırım, Ç. (2018). Türkiye’de stratejik planlama: son dönem gelişmelerin incelenmesi. *Strategic Public Management Journal*, Volume 4, Issue 8.
- Coşkun, B. ve Almalı, V. (2020). Belediyeler ve stratejik planlama: Van ve Muğla büyükşehir belediyelerinin 2015-2019 yılları stratejik planlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *Strategic Public Management Journal*, Volume 6, Issue 11.
- Çelik, V. (1994). Etkili bir okul için stratejik yönetim. *Eğitim ve Bilim*, Cilt: 18, Sayı: 93.
- Çiftçi, S. (2022). Akıllı kentler üzerine orta vadeli bir projeksiyon. Mahmut Bozan ve Salih Çiftçi (Ed.). *Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında Siyaset ve İdareye Akademik Bakış* içinde, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çomaklı, Ş. E., Ekici, K. M. ve Şahin, T. Z. (2007). *Geleceği planlamada stratejik yönetim*. Ankara: A-C Yayınevi.
- Diñçer, Ö. (2013). *Stratejik yönetim ve işletme politikası*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Diñçer, Ş. E. ve Yalçın Ercoşkun, Ö. (2021). Kent planlamada yeni bir yöntem önerisi: kentsel dirençlilik endeksi. *Dirençlilik Dergisi*, Sayı: 5. Cilt: 2.

- Dursun, H. (2004). Kamuda toplam kalite yönetimi (tky) uygulamasında elde edilen faydalar. *Türk İdare Dergisi*, Yıl: 76 Sayı: 442.
- Eryılmaz, B. (2019). *Kamu yönetimi*. İzmit-Kocaeli: Umuttepe Yayıncılık.
- Figueredo, L., Honiden, T., & Schumann A., (2018). "Indicators for Resilient Cities", OECD Regional Development Working Papers, No. 2018/02, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/6f1f6065-en>
- Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2.
- Jabareen, Y. (2013). Planning the resilient city: concepts and strategies for coping with climate change and environmental risk. *Cities*, Volume: 31.
- Kamu İdarelerince Hazırlanacak Stratejik Planlar ve Performans Programları ile Faaliyet Raporlarına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (2021).
- Kaya, H. ve Yaylı, H. (2023). Belediyelerin kentsel dirençlilik algısını stratejik planlardan okumak: TR71 bölgesi örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Sayı: 6. Cilt: 2.
- Kayar, İ.ve Kutlu, S. Z. (2022). Kentsel dirençlilik ve çevresel sürdürülebilirlik ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Troyacademy*, Cilt: 7. Sayı: 2.
- Keleş, R. (2020). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kemeç, A. (2022). *Kentsel dirençliliği azaltan etkilerin Türkiye örneğinde incelenmesi*. 9 Th International Conference on Social Sciences & Humanities. ss: 360-373. Burdur.
- Kerman, U., Altan, Y., Aktel, M. ve Öztop, S. (2012), Belediyelerde stratejik planlama: ege bölgesi il belediyeleri örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2.
- Manisa Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı.
- Muğla Büyükşehir Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı.
- Öztürk, N. K. ve Demirel, Ö. (2022). Büyükşehir belediyeleri stratejik planlarında kentsel dirençlilik: TR32 bölgesi. Hamza Ateş (Ed.). *Dirençli Şehirler İçin Vizyoner Yönetim* içinde. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları.
- Parlak, B. (2011). *Kamu yönetimi sözlüğü*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Parlak, B. ve Doğan, K. D. (2021). *Kamu yönetiminde yeni trendler*. Sakarya: Değişim Yayınları.
- R.david, Fred, R.david., Forest & Meredith E.david (2023). *Stratejik yönetim*. (Çev. Şener, İrge ve Karapolatgil, Ahmet Anıl). Ankara: Palme Yayınevi.
- Şen, G. (2023). Dirençlilik. Yakup Özkaya, Kıvanç Demirci, Veysel Erat ve Aytaç Duran (Ed.). *Afet Ansiklopedisi* içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tufan Emni, F. (2021). Stratejik plan. Emre Akcagündüz, Esmeray Alacadağlı ve Yasemin Mamur Işıkcı (Ed.). *Kamu Yönetimi Ansiklopedisi Genişletilmiş 2.Cilt* içinde. Ankara: Astana Yayınları.
- Tuğaç, Ç. (2019). Kentsel dirençlilik perspektifinden yerel yönetimlerin görevleri ve sorumlulukları. *İdealkent-Kent Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 28, Cilt: 10.
- Ulusların ve Topulukların Afetlere Karşı Dayanıklılığının Geliştirilmesi (UNISDR) (2010).
- Yalçın, Ö. (2023). Kentsel Direnç. Yakup Özkaya, Veysel Erat, Kıvanç Demirci ve Aytaç Duran (Ed.). *Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları Ansiklopedisi* içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- 5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003).
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004).
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu (2005).
- 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2012).
- 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018).
- 13 sayılı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018).
- URL-1 (2024). Erişim Adresi: <https://www.urban-response.org/system/files/content/resource/files/main/city-resilienceframework-arup-april-2014.pdf>
- URL-2 (2024). Erişim Adresi: <https://bebka.org.tr/wpcontent/uploads/2021/07/Resilient-Cities-OECD.pdf>
- URL-3 (2024). Erişim Adresi: <https://mcr2030.undrr.org/who-we-are#strategic-objectives>
- URL-4 (2024). Erişim Adresi: <https://www.worldbank.org/en/topic/disasterriskmanagement/brief/city-resilience-program>
- URL-5 (2024). Erişim Adresi: <https://www.gfdrr.org/en/crp>

URL-6 (2024). Erişim Adresi: <http://www.sp.gov.tr/tr/stratejikplan/s/1855/Manisa+Buyuksehir+Belediyesi+2020-2024>
URL-7 (2024). Erişim Adresi: <https://www.oecd.org/cfe/regionaldevelopment/resilient-cities.htm>

Bibliometric Analysis and Content Analysis of Islamic Law Articles in WOS Database

Ali Veysel Akcan¹

ABSTRACT

This study analyzes Islamic law research within the Web of Science database. It is one of the first comprehensive studies to systematically review Islamic law research. Some results are as follows: In recent years, compared to other keywords, the most focused keyword in Islamic law is Fatwa; compared to other countries, the ones most focused on Islamic Law are Turkey and Indonesia; compared to other universities, the one most focused on Islamic Law is Sakarya University; compared to other authors, the ones most focused on Islamic Law are M. Kabir Hassan, İbrahim Yılmaz, and Ahmed al-Dawoody; compared to other journals, the one most focused on Islamic Law is the Hitit Theology Journal. Additionally, the research reveals that articles on Islamic law primarily focus on economic issues within the Islamic world, while political, social, and technological topics have also attracted increasing attention from researchers in the 21st century.

Keywords: Islamic Law, Web of Science, VOSviewer, Bibliometric Analysis, Content Analysis.

WOS Veri Tabanındaki İslam Hukuku Makalelerinin Bibliyometrik Analizi ve İçerik Analizi

ÖZET

Bu çalışma, Web of Science veri tabanındaki İslam hukuku araştırmalarını analiz etmektedir. İslam hukuku araştırmalarını sistematik olarak inceleyen ilk kapsamlı çalışmalardan biridir. Bazı sonuçlar aşağıdaki gibidir: Son yıllarda diğer anahtar kelimelerle karşılaştırıldığında İslam hukukunda en çok odaklanılan anahtar kelime "fetva"; diğer ülkelerle kıyaslandığında İslam hukukuna en çok odaklanan Türkiye ve Endonezya; diğer üniversitelerle karşılaştırıldığında İslam hukukuna en çok odaklanan Sakarya Üniversitesi; diğer yazarlarla kıyaslandığında İslam hukukuna en çok odaklanan M. Kabir Hassan, İbrahim Yılmaz ve Ahmed al-Dawoody; diğer dergilerle karşılaştırıldığında İslam hukukuna en çok odaklanan Hitit İlahiyat Dergisi'dir. Ayrıca araştırma, İslam hukuku üzerine yazılan makalelerin öncelikle İslam dünyasındaki ekonomik konulara odaklandığını, siyasi, sosyal ve teknolojik konuların da 21. yüzyılda araştırmacıların artan ilgisini çektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Web of Science, VOSviewer, Bibliyometrik Analiz, İçerik Analizi.

¹ aliveysel.akcan@erbakan.edu.tr, Lecturer Dr./PhD., Necmettin Erbakan University Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Konya/Türkiye, ORCID: 0000-0001-7994-8256.

(Submission: 08.10.2024 / Published: 29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1563691](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1563691)

Type of Research: Research Article

1. INTRODUCTION

My study aims to be useful for today's researchers by examining the studies on Islamic law in the Web of Science database from a general perspective, analyzing and evaluating the past and present of these studies. For this purpose, my study aims to analyze bibliometrically by evaluating the citation, author, country, keyword, bibliography, and journal information of the studies published in Web of Science related to the subject of Islamic law. In my study, the VOSviewer program was used to achieve the stated goal. The following studies can be consulted about the analyses of the data in the VOSviewer program used in this article (Perianes-Rodriguez, Waltman, & van Eck, 2016; van Eck & Waltman, 2010). This article also values the information provided here. There are also other studies prepared in this way (Karataş, Kazak, Akcan, Akkaş, & Arık, 2024; Hassan, Kazak, Akcan, & Arık, 2024).

In order to identify the studies in the field of Islamic law in the Web of Science database to be analyzed in the VOSviewer program (Version 1.6.20), the "Islamic Law" phrase — Topic— was selected and filtered. There is an important point that needs to be addressed here. When searching in the Topic section, there are significant differences between writing "Islamic Law" (with quotation marks) and Islamic Law (without quotation marks). When Islamic Law is written without quotation marks, the system includes in the results every instance where the words Islam and Law appear independently of each other. As a result, many articles that contain these two words but are not related to Islamic Law are also added to the dataset. On the other hand, when written as "Islamic Law" with quotation marks, only studies that directly address Islamic Law as their subject are included in the results. There is a difference of approximately six thousand studies between these two search methods. To eliminate articles not directly related to Islamic Law, the search in the Topic section was deliberately conducted using "Islamic Law" with quotation marks. This yielded much more accurate results compared to searching without quotation marks. As of May 2024, the date of the study, 3,269 studies were identified. Among these studies, only the articles were included in the analysis. Since the article filter was selected for the studies, the total number of articles was determined as 2,343. The distribution of 2,343 studies by years was revealed, and 60 or more studies were conducted, and the years were tried to be expressed by graphing method. The 15 most cited studies were evaluated in the content analysis section, which is another part of my article, and the aims and results of the studies were expressed.

For the above-mentioned goals and objectives, my study seeks to answer the following questions:

- 1) How have the studies published in the field of Islamic law changed over the years and what is the first study published in this field?
- 2) Which countries have the highest number of publications in the field of Islamic law, what is the level of citations to the studies published in these countries, and which countries have the most up-to-date studies?

3) Which universities have conducted the most studies in the field of Islamic law, what is the level of citations to the publications produced in these universities, and which universities have the most recent studies?

4) Which journals publish the most in the field of Islamic law, what is the level of citations to the studies published in these journals, and which journals are the most up-to-date?

5) Which researcher has published the most publications in the field of Islamic law, which researcher has received the most citations, and who are the researchers with the most recent publications?

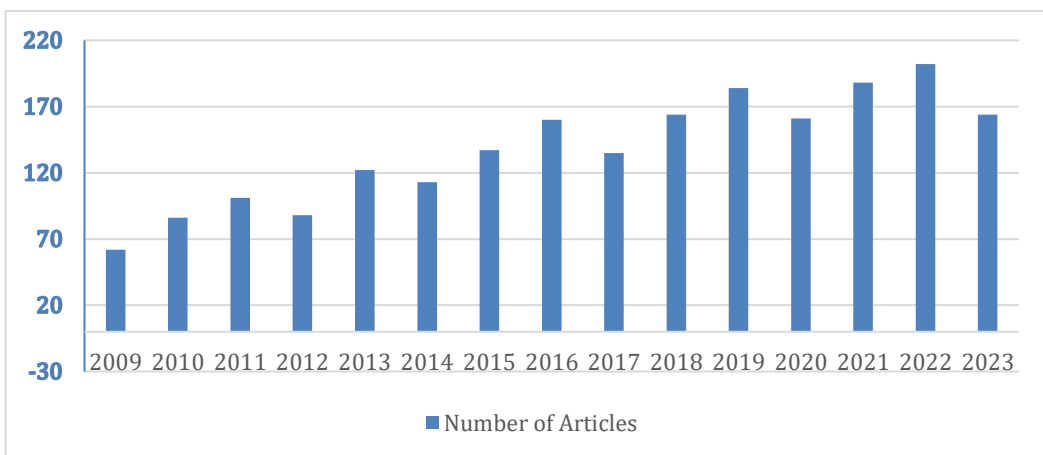
6) Which studies have received the most citations in the field of Islamic law?

7) What are the aims and conclusions of the 15 most cited studies in the field of Islamic law?

The first study in the field of Islamic law that can be accessed from the WOS database was published in 1980. This study is "Protection of Diplomats Under Islamic Law" by M.C. Bassiouni. The study evaluates information on the protection of diplomats under Islamic law (Bassiouni, 1980). Therefore, the first article published in WOS in the field of Islamic law deals with diplomacy in the context of interstate relations.

From 1980 until 2003, the number of annual studies in the field of Islamic law never exceeded 10. In 2003, 12 studies were conducted for the first time. Since 2009, more than 60 studies have been conducted annually. Since 2013, no year has fallen below 120 studies. The peak of the studies in the field of Islamic law was in 2022, when 202 studies were conducted in total. 188 studies were conducted in 2021, and 164 studies were conducted in 2023. The bibliometric data and analysis of these studies will be discussed below.

Graphic 1. Distribution of studies in the field of Islamic law by years.



Source: Web of Science Database.

2. ANALYSIS of STUDIES in WEB OF SCIENCE by MAPPING and TABULATION METHOD

2.1. Evaluation of the Most Used Keywords in Articles

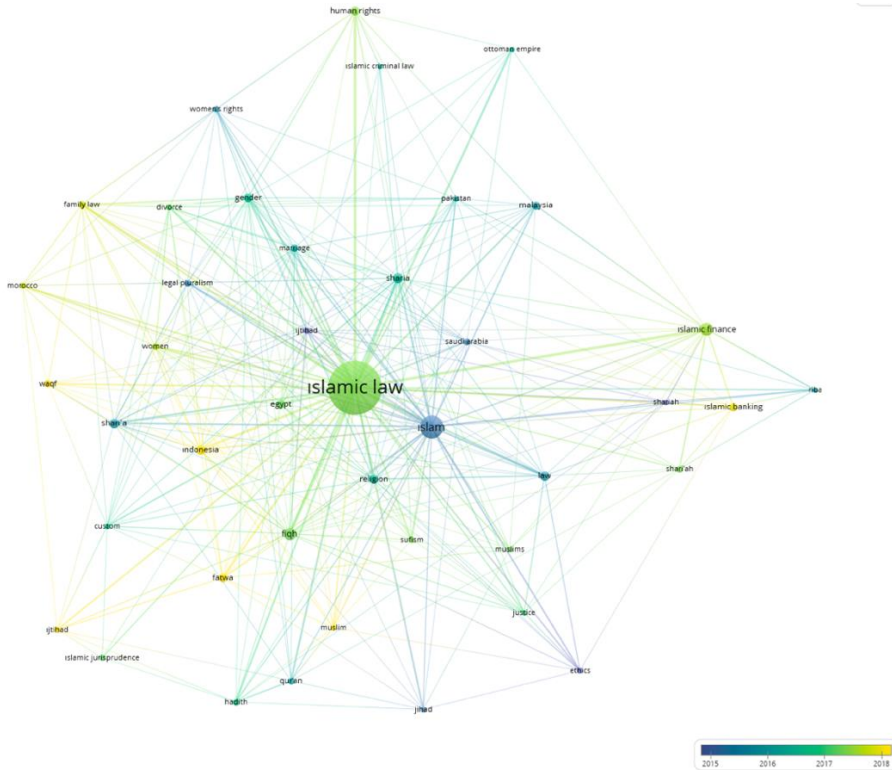
The most used keywords in the studies on Islamic law were identified. Table 1 was prepared to identify the most used keywords. While creating this table, the 15 most repeated keywords were selected. Therefore, one keyword was required to be repeated at least 32 times. As seen in Table 1, the most repeated keyword in the field of Islamic law is "Islamic Law." The keyword "Islamic Law" was used 726 times in total. It is followed by the word "Islam" with 173 uses, "Islamic Finance" with 66 uses, "Fiqh" with 61 uses, and "Sharia" with 46 uses. The fact that the largest circle in Figure 1 belongs to Islamic Law directly indicates this. The fact that "Islamic Law" appears as the most frequent keyword is directly related to the fact that my study is on Islamic law. It is also very important that the keyword "Islam" is the second most used keyword in the studies on Islamic law. The fact that the third keyword is "Islamic Finance" indicates that researchers mostly study Islamic law in the context of contemporary problems. This relationship will be mentioned again in the content analysis section below.

To create Figure 1, each keyword was requested to be used at most 15 times. For this reason, 42 of the most used keywords out of a total of 5,840 keywords in articles published in Web of Science were included in the mapping.

Figure 1 shows that the keyword "Islamic Law" has a strong connection with the keywords "Sharia," "Fiqh," "Islamic Finance," and "Islam." This link shows us that the keyword "Islamic Law" is used more frequently with the keywords just mentioned. According to the use of these keywords, it is evident that a relationship is established between Islamic law and concepts such as Sharia, Islam, Fiqh, and Islamic Finance. In addition, in terms of keywords, Islamic law is also associated with human rights. Therefore, the studies on Islamic law published in Web of Science are mostly focused on these areas.

When we look at the use of keywords according to years, it is understood that in recent years, more studies have been conducted on Fatwa in the context of Islamic law, Indonesia, Islamic Banking, and Ijtihad. It is understood that the studies conducted in past years focused on Islam, Malaysia, and Law.

Figure 1. The relationship of keywords used in articles on Islamic law



Source: Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

Table 1. Number of Keywords Used in Articles

Keywords	Number of Uses
Islamic Law	726
Islam	173
Islamic Finance	66
Fiqh	61
Sharia	46
Indonesia	41
Law	41
Shari'a	38
Religion	34
Human Rights	34
Fatwa	34
Gender	33
Egypt	33
Malaysia	32
Islamic Banking	32

Source: Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

2.1. Countries with the Most Publications in the Field of Islamic Law and Number of Citations

Table 2 was prepared to identify the countries with the highest number of publications in the field of Islamic law. A total of 16 countries are shown in Table 2. To determine the 16 countries, each country was required to publish at least 40 publications. According to Table 2, the top 5 countries with the highest number of publications are the United States of America with 388 publications, Malaysia with 339 publications, Turkey with 267 publications, the United Kingdom with 169 publications, and Indonesia with 168 publications. However, as seen in the table, Turkey is written in two different ways. When this spelling difference is not considered, the total number of publications from Turkey is determined as 324, not 267.

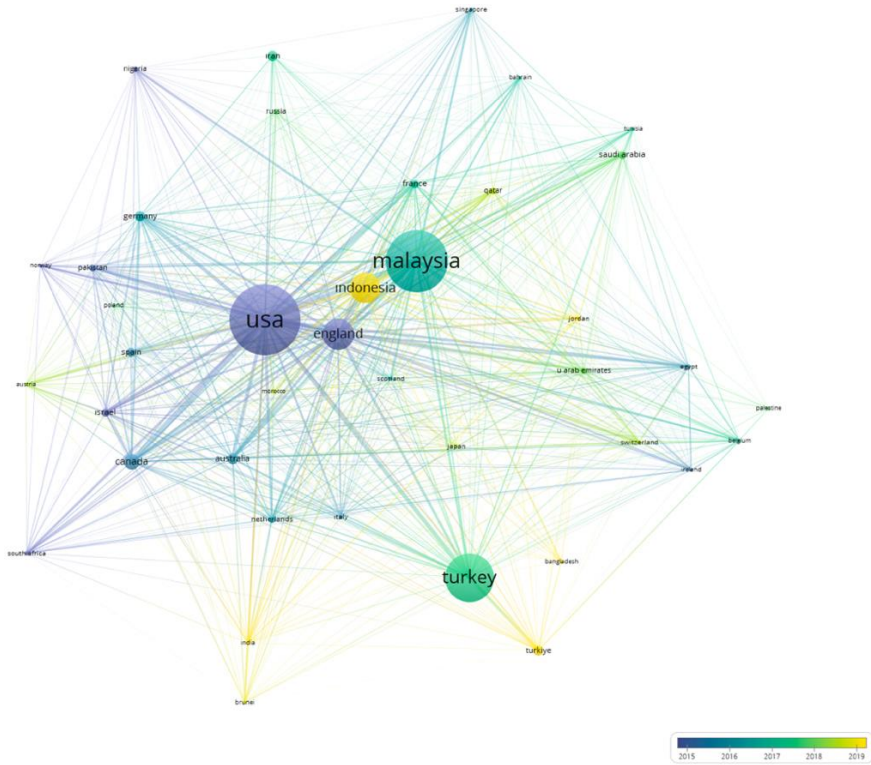
According to Table 2, the top 5 countries with the highest number of citations are the United States of America with 3,641 citations, Malaysia with 1,204 citations, the United Kingdom with 1,155 citations, Canada with 585 citations, and Indonesia with 536 citations. Looking at the relationship between Turkey's high number of publications and low number of citations, it is understood that the number of citations per article is quite low. This situation can probably be explained by the fact that the language of the studies conducted in Turkey is mostly Turkish, while the remaining countries publish in English. Therefore, it can be stated that Turkey should publish its articles in English to increase the number of citations.

To create Figure 2, each country was required to have at least 8 publications. To determine the number of countries with the highest number of publications, the number of citations was chosen as 0. Therefore, since there are 92 countries publishing in the field of Islamic Law in Web of Science, only 40 of them were included in the mapping.

Figure 2 shows that the United States of America has the largest circle, parallel with the data in Table 2. This indicates on the map that the United States is the country that publishes the most in the field of Islamic law. Figure 2 also shows that the United States is in close relations with the United Kingdom and Canada in the field of Islamic law; Malaysia is in close relations with the United States and the United Kingdom; and Turkey is in close relations with the United States and Malaysia.

According to Figure 2, the most recent studies on Islamic law are mostly conducted in Turkey and Indonesia. Accordingly, it is understood that these two countries have recently given more importance to Islamic law studies than other countries.

Figure 2. Relations between the countries publishing in the field of Islamic law



Source: Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

Table 2. Number of Studies Conducted in Countries and Their Citations

Countries	Number of Documents	Number of Citations
United States of America	388	3641
Malaysia	339	1204
Turkey	267	255
England	169	1155
Indonesia	168	536
Canada	85	585
Australia	62	316
Germany	58	234
Turkiye	57	3
Iran	57	116
Spain	50	74
France	47	223
Saudi Arabia	47	492
Israel	46	280
Netherlands	40	148
United Arab Emirates	40	143

Source: Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

2.3. Universities with the Most Publications in the Field of Islamic Law and Number of Citations

Table 3 was prepared to identify the universities with the highest number of publications in the field of Islamic law. A total of 16 institutions are shown in Table 3. To identify 16 institutions, each institution was required to publish at least 14 publications. According to Table 3, the top 5 universities with the highest number of publications are International Islamic University Malaysia with 109 publications, Universiti Malaya with 52 publications, Universiti Kebangsaan Malaysia with 49 publications, Islamic Azad University with 26 publications, and Sakarya University with 25 publications. However, as seen in the table, it is written in two different ways: International Islamic University Malaysia and IIUM (using only the initials). When this spelling difference is not taken into account, the total number of publications from International Islamic University Malaysia is 128, not 109. This data proves that Malaysian universities have an exceptional place in Islamic law studies.

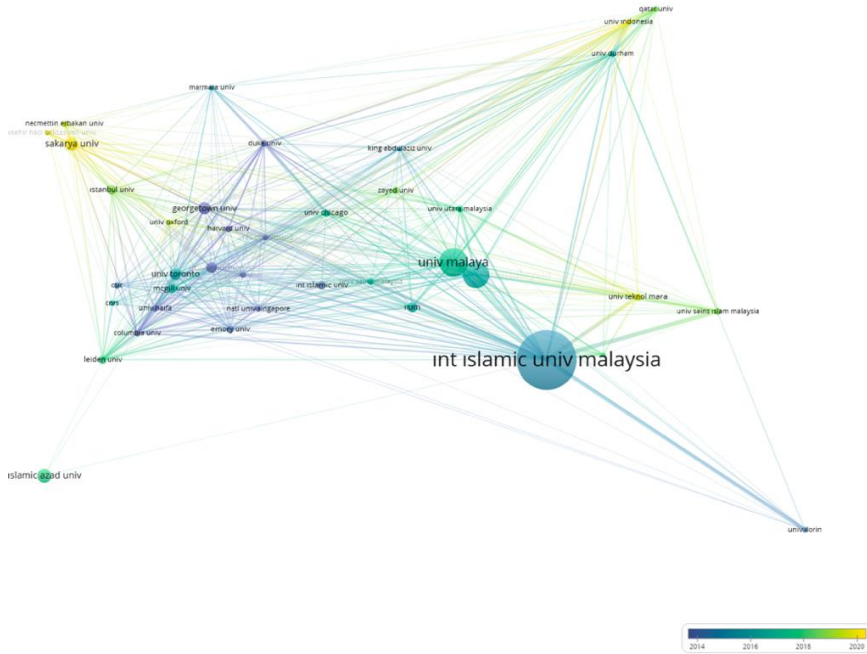
According to Table 3, the top 5 most-cited universities are International Islamic University Malaysia with 489 citations, Georgetown University with 334 citations, Universiti Malaya with 214 citations, The University of Chicago with 176 citations, and University of Toronto with 162 citations. This data proves that the mentioned universities produce highly cited works in the field of Islamic law.

To create Figure 3, each university was required to have at least 10 publications. In order to determine the maximum number of countries, the number of citations that the university should receive was chosen as 0. Therefore, since there are 1,424 universities publishing in the field of Islamic law in Web of Science, only 39 of them were included in the mapping.

Figure 3 shows that, in parallel with the data in Table 3, the largest circle belongs to International Islamic University Malaysia. This is a reflection of the fact that International Islamic University Malaysia has the highest number of publications in the field of Islamic law. International Islamic University Malaysia has strong relations with Universiti Malaya, Universiti Kebangsaan Malaysia, and Universiti Teknologi MARA in the field of Islamic law.

According to Figure 3, it is seen that the most recent studies in the field of Islamic law are mostly from Sakarya University and Universitas Indonesia. Accordingly, it is understood that these two universities have placed more emphasis on Islamic law studies published in the WoS database compared to other universities in recent times.

Figure 3. The relations between the universities that publish in the field of Islamic law



Source: Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

Table 3. Number of Studies Conducted at Universities and Their Citations

Universities	Number of Documents	Number of Citations
International Islamic University Malaysia	109	455
Universiti Malaya	52	214
Universiti Kebangsaan Malaysia	49	139
Islamic Azad University	26	8
Sakarya University	25	5
Georgetown University	22	334
University of Toronto	21	162
University of London	20	131
IIUM	19	34
McGill University	18	80
Istanbul University	18	4
Leiden University	16	42
International Islamic University	15	78
Universiti Teknologi MARA	14	45
Emory University	14	136
The University of Chicago	14	176

Source. Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

2.4. Researchers with the Most Publications in the Field of Islamic Law and Number of Citations

Table 4 was prepared to identify the authors who published the most in the field of Islamic law. A total of 16 authors are shown in Table 4. To identify 16 authors, each author was required to publish at least 7 publications. According to Table 4, the first 5 authors with the highest number of publications are: Ayman Shabana with 13 publications, Aasim I. Padela with 12 publications, Ahmed al-Dawoody with 10 publications, Emilia Justyna Powell with 9 publications, and İbrahim Yılmaz with 9 publications.

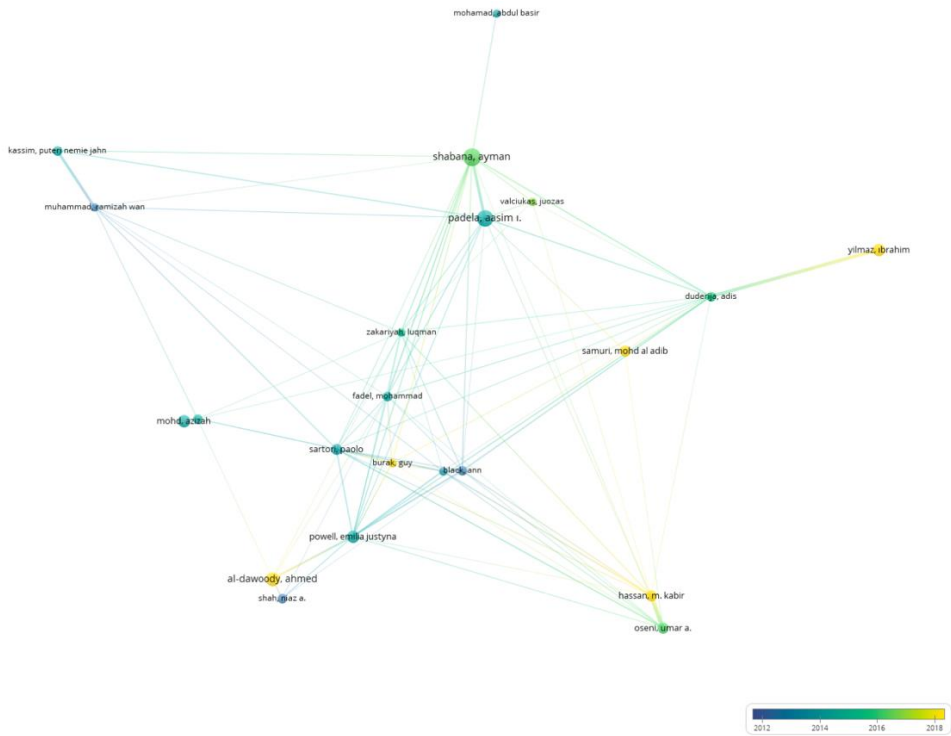
According to Table 4, the top 5 most cited authors are Aasim I. Padela with 281 citations, T. Kuran with 260 citations, Peter Casson with 233 citations, Bassam Maali with 233 citations, and Christopher Napier with 233 citations.

To create Figure 4, each author was required to have at least 6 publications. In order to determine the number of authors with the most publications, the number of citations was chosen as 0. Therefore, since there are 2,929 authors publishing in the field of Islamic Law in Web of Science, only 22 of them were included in the mapping.

Figure 4 shows that Ayman Shabana has the largest circle in parallel with the data in Table 4. This is a reflection of the fact that Ayman Shabana is the researcher with the highest number of publications in the field of Islamic law. It also shows that Ayman Shabana has strong relations with Emilia Justyna Powell, Adis Duderija, and Aasim I. Padela in the field of Islamic law.

Figure 4 shows that the most recent studies in the field of Islamic law are mostly conducted by M. Kabir Hassan, İbrahim Yılmaz, and Ahmed al-Dawoody. Accordingly, it is understood that these three authors have been placing more emphasis on Islamic law studies published in the WoS database compared to other authors in recent times.

Figure 4. The relationship between researchers publishing in the field of Islamic law



Source: Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

Table 4. Number of Studies and Citations of Researchers

Authors	Number of Documents	Number of Citations
Ayman Shabana	13	65
Aasim I. Padela	12	281
Ahmed al-Dawoody	10	26
Emilia Justyna Powell	9	157
Ibrahim Yilmaz	9	0
Azizah Mohd	9	9
Umar A. Oseni	8	48
M. Kabir Hassan	8	92
Paolo Sartori	8	81
Mohd al Adib Samuri	8	21
Adis Duderija	7	36
Ann Black	7	37
Mohammad Fadel	7	73
Niaz A. Shsh	7	18
Putesi Nemie Jahn Kassim	7	8
Raihanah Abdullah	7	19

Source: Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

2.5. The Most Published Journals in the Field of Islamic Law and Number of Citations

Table 5 was prepared to identify the journals with the highest number of publications in the field of Islamic law. Table 5 shows 15 journals in total. For the determination of 15 journals, it was a condition that each journal should have at least 20 publications. According to Table 5, the top 5 journals with the highest number of publications are Islamic Law and Society with 84 publications, Arab Law Quarterly with 79 publications, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi with 76 publications, IIUM Law Journal with 57 publications, and Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi with 37 publications. The fact that all of these journals except Cumhuriyet İlahiyat Dergisi and Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi are journals related to Islamic law is sufficient to explain their high number of publications in the field of Islamic law. However, although Cumhuriyet Journal of Theology and Journal of Religious Sciences Academic Research, which are published in Turkey, are not Islamic law journals, they have managed to enter the world ranking. This indicates that Islamic law has an exceptional place among the fields of study in Turkey. It also shows the value that these two journals attach to the field of Islamic law.

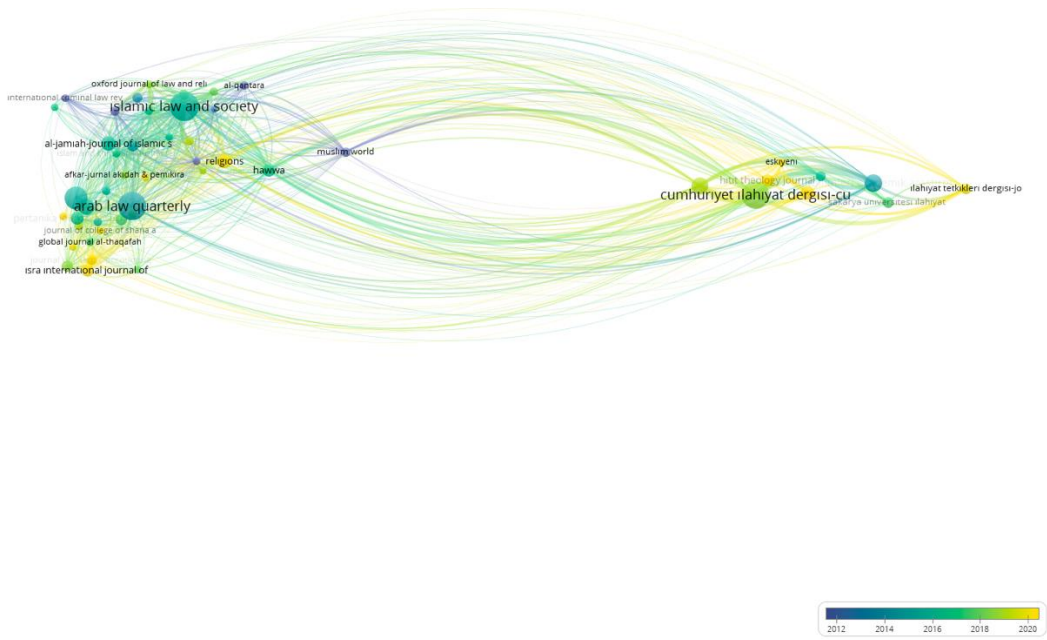
The top 5 most cited journals are Islamic Law and Society with 531 citations, Arab Law Quarterly with 288 citations, and Journal of Islamic Marketing with 262 citations. Abacus—A Journal of Accounting Finance and Business Studies with 233 citations and Journal of Economic Perspectives with 215 citations are the fourth and fifth journals in terms of ranking. The presence of journals specific to finance and economics in the top five journals reveals the importance that researchers attach to the fields of finance and economics through Islamic law.

To create Figure 5, each journal was required to have at least 9 publications. In order to determine the number of journals with the highest number of publications, the number of citations was chosen as 0. Therefore, since there are 863 journals publishing in the field of Islamic Law in Web of Science, only 49 of them were included in the mapping.

Figure 5 shows that the largest circle belongs to the Islamic Law and Society journal in parallel with the data in Table 4. This is a reflection of the fact that Islamic Law and Society is the journal that publishes the most in the field of Islamic law. In addition, it is seen that Cumhuriyet Journal of Theology has strong relations with Bilimname, Journal of Academic Research in Religious Sciences, Hitit Theology Journal, and Şırnak University Journal of Divinity Faculty in the field of Islamic law.

According to Figure 5, it is seen that the most recent studies in the field of Islamic law are mostly conducted by Hitit Theology Journal and Şırnak University Journal of Divinity Faculty.

Figure 5. The relationship between the journals publishing in the field of Islamic law



Source: Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

Table 5. Number of Studies of Journals and Their Citations

Journals	Number of Documents	Number of Citations
Islamic Law and Society	84	532
Arab Law Quarterly	79	288
Cumhuriyet Journal of Theology	76	11
IIUM Law Journal	57	58
Journal of Academic Research in Religious Studies	37	19
Bilimname	36	3
Islamiyyat The International Journal of Islamic Studies	32	25
Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies	29	52
Religions	28	98
Sirnak University Journal of Divinity Faculty	25	2
PERTANIKA Journal of Social Sciences & Humanities	23	25
ISRA International Journal of Islamic Finance	22	94
Hawwa	21	59
Hitit Theology Journal	21	6
Journal of Islamic Marketing	20	262

Source: Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

2.6. Most Cited Studies in the Field of Islamic Law and Number of Citations

The most cited studies in the field of Islamic law were identified, and Table 6 was prepared within this framework. A total of 15 studies are shown in Table 6. To identify 15 studies, each study was required to receive at least 60 citations. As seen in Table 6, the most cited study in the field of Islamic law is (Maali, Casson, & Napier, 2006). This study received 233 citations in total. It is followed by (Kuran, 2004) with 215 citations, (Aggarwal & Yousef, 2000) with 205 citations, (Mir-Hosseini, 2006) with 128 citations, and (Majdoub & Mansour, 2014) with 122 citations. The fact that the largest circle in Figure 6 belongs to (Maali, Casson, & Napier, 2006) directly indicates that this study has the most citations.

In order to create Figure 6, each study was required to have at least 37 citations. For this reason, only 38 of them were included in the mapping, since the total number of cited studies in the field of Islamic Law in Web of Science is 2,343.

Figure 6 shows the relationship between the studies of (Kuran, 2004) and (Davis & Robinson, 2006). This relationship shows that these studies are generally cited together in the studies conducted in the field of Islamic law. These two publications are among the publications in the field of Islamic economics, as analyzed below. The same relationship exists between (Aggarwal & Yousef, 2000) and (Dusuki, 2008). As analyzed below, both of these studies are related to Islamic banking.

Figure 6. The relationship between the works cited in the field of Islamic law



Source: Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

Table 6. Names of the Studies and the Number of Citations

Documents	Number of Citations
Maali (2006)	233
Kuran (2004)	215
Aggarwal (2000)	205
Mir-Hosseini (2006)	128
Majdoub (2014)	122
Dusuki (2008)	111
Adesoji (2010)	111
Davis (2006)	103
Mishara (2016)	99
Foltz (2002)	80
Reinhart (1983)	65
Gaudiosi (1988)	64
Powell (2007)	63
Kuran (2018)	62
Padela (2011)	59

Source: Obtained from the VOSviewer program using the Web of Science database.

3. CONTENT ANALYSIS OF STUDIES IN WEB OF SCIENCE

3.1. Content Analysis of the 15 Most Cited Articles (From Most to Least)

This research conducted by Maali et al. (2006) aims to evaluate the social reporting practices of Islamic banks. According to the researchers' findings, Islamic banks do not prioritize social issues. This may be due to these banks being located in developing economies, as social and environmental issues are not among the top priorities in developing economies. Banks that are obligated to give Zakat have more comprehensive reports in social areas. Islamic banks generally publish audit reports demonstrating their adherence to Islamic principles. However, they do not provide fully detailed explanations in their annual reports. Therefore, Islamic banks unfortunately lack transparency. They try to compensate for these shortcomings by emphasizing activities such as charitable works. In Iran, since compliance with Islamic principles is already legally mandatory, they do not need such reports. As a conclusion of the research, it can be said that Islamic banks have not yet met expectations regarding institutionalization and social governance (Maali, Casson, & Napier, 2006).

This research conducted by Kuran (2004) aims to analyze the economic development process of the Middle East. Additionally, it focuses on the causes of economic underdevelopment in the Middle East. The researcher states that the Middle East's economic system is not developed. Interestingly, he attributes this situation to the structure of Islamic law and the waqf system. Specifically, the Islamic inheritance system hinders capital accumulation. Moreover, corporate identities in Islamic law are quite limited. Furthermore, waqfs significantly restrict the efficient use of monetary resources. According to the author, while all these elements did not have negative effects on the economy in the early dates, they later began to create adverse impacts. This is because while the Western economy continuously developed and renewed itself, the Middle East economy did not renovate itself. This caused its backwardness. However, the researcher does not directly attribute all these negative aspects to Islam itself (T. Kuran, 2004).

Aggarwal and Yousef's (2000) research examines the representation-related problems in Islamic banks and the financial instruments that could be considered optimal for them. According to the researchers' findings, Islamic banks prefer entrepreneurs with low risk levels; it does not yet seem possible to make a clear statement about whether Islamic banks can gain an advantage over interest-based banks; when Islamic banks and interest-based banks are compared in terms of providing niches, it has been observed that there are no major differences between them; Islamic banks place more importance on economic incentives rather than religious rules. Another conclusion reached by the researchers is this: The provision of profit-loss sharing based financing is quite limited by its very nature. Therefore, it is very important for Islamic banks to find other financial instruments besides profit-loss sharing (Aggarwal & Yousef, 2000).

Mir-Hosseini's (2006) article examines the connection between Islamic law and modern feminist thought. However, this examination is specifically addressed in the context of

Muslim women's quest for equality. The researcher argues that Islamic rules related to gender in Iranian law do not reflect justice and equality. The researcher suggests that the development of contemporary feminist movements constitutes a significant turning point in discussions of women's rights in Islam and argues that Islamic principles need to be re-evaluated more flexibly and in accordance with the requirements of the age to establish gender equality (Mir-Hosseini, 2006).

Majdoub and Mansour (2014) examine emerging Islamic stock markets of their selected countries and US Islamic market indices in their study. However, they approach this examination in terms of conditional correlation between these two markets. The researchers concluded that there is a low-level correlation between both stock markets. Research results did not identify any significant spillover effect between the US market and the emerging Islamic stock market. Among the reasons for this are Islam's prohibition of interest, which eliminates the possibility of investing in interest-bearing activities, and its restrictive stance on asset-based investment principles. Due to these cause-and-effect relationships, investors should be more cautious when investing in emerging Islamic stock markets (Majdoub & Mansour, 2014).

Adesoji's (2010) academic study examines the recent Boko Haram uprising in Nigeria from an Islamic-religious awakening perspective and systematically analyzes the ideological foundations of the uprisings that began in 2009. According to the researcher, the Boko Haram organization emerged in opposition to a secular style of governance. Therefore, it stands in contrast to secularism. In other words, Boko Haram advocates for conservative Islam. According to the research, there are several factors contributing to the spread of Boko Haram. The unstable structure of Nigeria's economy, the Nigerian people's sensitivities regarding the Islamic religion, and the passive attitudes of Muslim leaders in Nigeria can be counted among these factors. According to the researcher, radical Islam is on the rise worldwide. This rise has made Nigerian society more prone to violence. According to the article's conclusion, if the Nigerian state continues to maintain its stance on religious conflicts in the same manner, it will lead not to the resolution of problems in this society but rather to their increase (Adesoji, 2010).

The objectives of Islamic banks in Malaysia are examined by Dusuki (2008). However, this examination is conducted from the perspective of Islamic banks' stakeholders. According to the researcher's findings, stakeholders evaluate Islamic banks quite positively in terms of their social and moral performance. This result is related to the evaluation of Islamic banks more in terms of social objectives rather than commercial concerns. Therefore, Islamic banks must comply with the principles of Islam in matters related to finance and social issues. This requirement increases the expectation for Islamic banks to take an active role in social development and includes the expectation that they will prioritize their social role when caught between financial returns and social role. If Islamic banks can fulfill what is expected of them, this could provide them with strategic advantages in the long term. Although stakeholders say they support Islamic banks, it is unclear whether this support actually translates into behaviors such as using banking

services or making investments. Whatever the case, Islamic banks are very important in achieving the objectives of Islamic law. If they can meet the expectations placed on them, they can be a very strong alternative to interest-based banks (Dusuki, 2008).

Davis and Robinson's (2006) study compares conservative Islamic understanding with modernist Islamic understanding. The researchers selected seven Muslim countries for this purpose. They attempted to identify the relationship between economic equality and religious understanding in these countries. As a result, those who adopt a modernist religious understanding advocate more for individualization. This attitude is an understanding that also hinders economic aid activities in society. This individualization strongly contradicts the socio-economic order envisioned by Islamic law. In contrast, conservatives are more communitarian (Davis & Robinson, 2006).

In their research, Mishara and Weisstub (2016) address the legal regulations regarding assisted suicide for people with terminal illnesses. For this purpose, they examine the status of those who provide suicide assistance across many legal systems. The article ultimately reveals that current legal regulations being applied today do not reduce suicide. This is because suicidal tendencies are increasing due to innocent people being directed towards suicide in various places and for various reasons. Thus, their predisposition to suicide is also on the rise (Mishara & Weisstub, 2016).

In this research, Foltz (2002) examines the water crisis that occurred in Iran in 2001. He conducts this examination by comparing the models in Iranian culture, Islamic law, and Western models related to resolving the water crisis. The researcher suggests that Iran should utilize its own cultural heritage rather than relying on Western culture for solving the water crisis. Additionally, the study presents information and recommendations regarding water usage in Islamic law (Foltz, 2002).

Reinhart (1983) focuses on the concepts of "fiqh", "shar'" and "shariah". He examines ethics in disciplines such as theology or philosophy in comparison to ethics in Islamic law through these concepts. The article ultimately expresses that Islamic law is more effective in the field of ethics compared to other disciplines. This is because law carries great importance in protecting moral integrity and preventing the spread of arbitrary opinions. After all, it is the law itself that will draw this framework. Thus, the article ultimately suggests that Islamic law should be considered first and foremost in matters related to ethics (Reinhart, 1983).

Gaudiosi (1988) examines the foundation (waqf) culture in England. However, this examination is conducted in the context of Islamic foundation law's influence on English foundation law. After providing information about Islamic foundation law and comparing it with the foundation law found in thirteenth-century England, the researcher concludes that these two legal systems are quite similar to each other. Based on this, it is concluded that Islamic foundation law influenced English foundation law. As a necessary consequence of this conclusion, it is stated that studies related to English foundation law should also examine the influence of Islamic law (Gaudiosi, 1988).

Powell and Mitchell (2007) examine the jurisdiction of the International Court of Justice (ICJ) and global legal systems. They conduct this examination comparatively and identify the differences between legal systems. The research reaches three main conclusions among the studied legal systems. First, states that adopt Islamic law systems present more comprehensive judicial commitments to the ICJ. Second, states implementing Common Law systems impose significant limitations on the ICJ's jurisdiction. Finally, states that have adopted Civil Law systems tend to accept the ICJ's jurisdiction more broadly compared to other systems (Powell & McLaughlin Mitchell, 2007).

In his study, Kuran (2018) examines the relationship between economic activities and Islam. He conducts this research at a historical level. The research presents several reasons for the economic backwardness of the Islamic world. One of these is related to foundations (waqfs), as these structures are only beneficial for the middle class. Additionally, it states that the lack of confidence in Islamic finance has weakened commercial relationships among Muslims. The research also expresses that Islamic institutions are quite simple institutions. According to the article, conquest movements did not bring democratization; on the contrary, they ensured the continuation and strengthening of authoritarian rule. When industrialization began, Muslims lagged behind non-Muslims because they were not yet ready due to these reasons (Timur Kuran, 2018).

Padela and del Pozo (2011)'s research examines Islam's perspective on bioethics. The researchers conduct this study in the context of how Islamic beliefs influence Muslims' approaches to healthcare services. In this context, the research examines topics such as dress codes, care rules, relations with the opposite sex, and physical contact. As a result, it presents some solutions that are appropriate for Muslim patients' sensitivities (Padela & del Pozo, 2011).

4. CONCLUSION

The bibliometric analysis conducted in the WOS database shows that economic and financial topics are prominent in the keywords of articles in the field of Islamic law. Content analysis based on citation counts reveals that a significant portion of the articles are related to Islamic economics and finance. This indicates that contemporary researchers show intense interest in the fields of Islamic economics and finance. This is supported by the fact that the most cited study is research on Islamic banking conducted in 2006. In highly cited articles, Islamic finance and banking topics predominate, following the general trend. Related topics such as interest, stock market, and waqf institution are also among the most cited research areas.

Politics-related articles are also among the highly cited studies. Among the top fifteen most cited articles are analytical research on current discussions in healthcare, feminism and Islam, conservative Islam and Islamic modernists, and the applicability of transaction law to contemporary issues. It is noteworthy that all of the most cited studies in the WoS database are related to contemporary issues. The impact rates of research on Islamic legal history and classical sources have remained lower compared to articles on contemporary

topics. This demonstrates that Islamic law continues to maintain its influence today as it did in the past and is worthy of research in all aspects of life. The fact that "fatwa" has become one of the most frequently used keywords in recent years confirms this, as fatwa is a discipline that explains Islamic law's ruling on contemporary issues. Studies in Islamic law from Turkey have a significant impact on these results, as Islamic law publications in Turkey are leading both in terms of quantity and currency.

Conducting more specific bibliometric analyses on the sub-branches of Islamic law would be beneficial in terms of revealing researchers' current interest in the field. Furthermore, contemporary researchers should be encouraged to focus more on current issues.

Research and Publication Ethics Statement

Throughout all processes of the article, actions were taken in accordance with the research and publication ethics principles of Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences Institute.

Authors' Contribution Rates to the Article

The entire article was written by the author.

Conflict of Interest Statement

The author has no conflict of interest with any person or institution.

REFERENCES

- Adesoji, A. (2010). The Boko Haram Uprising and Islamic Revivalism in Nigeria. *AFRIKA SPECTRUM*, 45(2), 95–108. <https://doi.org/10.1177/000203971004500205>
- Aggarwal, R. K., & Yousef, T. (2000). Islamic banks and investment financing. *JOURNAL OF MONEY CREDIT AND BANKING*, 32(1), 93–120. <https://doi.org/10.2307/2601094>
- Bassiouni, M. (1980). Protection of Diplomats Under Islamic Law. *AMERICAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW*, 74(3), 609–633. <https://doi.org/10.2307/2201651>
- Davis, N. J., & Robinson, R. V. (2006). The egalitarian face of Islamic orthodoxy: Support for Islamic law and economic justice in seven Muslim-Majority nations. *AMERICAN SOCIOLOGICAL REVIEW*, 71(2), 167–190. <https://doi.org/10.1177/000312240607100201>
- Dusuki, A. W. (2008). Understanding the objectives of Islamic banking: A survey of stakeholders' perspectives. *INTERNATIONAL JOURNAL OF ISLAMIC AND MIDDLE EASTERN FINANCE AND MANAGEMENT*, 1(2), 132–148. <https://doi.org/10.1108/17538390810880982>
- Foltz, R. C. (2002). Iran's water crisis: Cultural, political, and ethical dimensions. *JOURNAL OF AGRICULTURAL & ENVIRONMENTAL ETHICS*, 15(4), 357–380. <https://doi.org/10.1023/A:1021268621490>
- Gaudiosi, M. (1988). The Influence of the Islamic Law of Waqf on the Development of the Trust in England—The Case of Merton-College. *UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA LAW REVIEW*, 136(4), 1231–1261. <https://doi.org/10.2307/3312162>
- Hassan, M. K., Kazak, H., Akcan, A. T., & Arık, M. (2024). A Biometrics Analysis of Economics and Finance Concepts in the Hadith Literature. *International Journal of Islamic Thought*, 25. <https://doi.org/10.24035/ijit.25.2024.284>
- Karataş, A. R., Kazak, H., Akcan, A. T., Akkaş, E., & Arık, M. (2024). A Bibliometric Mapping Analysis of the Literature on Patent Analysis. *World Patent Information*, 77, 102266. <https://doi.org/10.1016/j.wpi.2024.102266>

- Kuran, T. (2004). Why the Middle East is economically underdeveloped: Historical mechanisms of institutional stagnation. *JOURNAL OF ECONOMIC PERSPECTIVES*, 18(3), 71–90. <https://doi.org/10.1257/0895330042162421>
- Kuran, Timur. (2018). Islam and Economic Performance: Historical and Contemporary Links. *JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE*, 56(4), 1292–1359. <https://doi.org/10.1257/jel.20171243>
- Maali, B., Casson, P., & Napier, C. (2006). Social reporting by Islamic banks. *ABACUS-A JOURNAL OF ACCOUNTING FINANCE AND BUSINESS STUDIES*, 42(2), 266–289. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6281.2006.00200.x>
- Majdoub, J., & Mansour, W. (2014). Islamic equity market integration and volatility spillover between emerging and US stock markets. *NORTH AMERICAN JOURNAL OF ECONOMICS AND FINANCE*, 29, 452–470. <https://doi.org/10.1016/j.najef.2014.06.011>
- Mir-Hosseini, Z. (2006). Muslim women's quest for equality: Between Islamic law and feminism. *CRITICAL INQUIRY*, 32(4), 629–645. <https://doi.org/10.1086/508085>
- Mishara, B. L., & Weisstub, D. N. (2016). The legal status of suicide: A global review. *INTERNATIONAL JOURNAL OF LAW AND PSYCHIATRY*, 44, 54–74. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2015.08.032>
- Padela, A. I., & del Pozo, P. R. (2011). Muslim patients and cross-gender interactions in medicine: An Islamic bioethical perspective. *JOURNAL OF MEDICAL ETHICS*, 37(1), 40–44. <https://doi.org/10.1136/jme.2010.037614>
- Perianes-Rodriguez, A., Waltman, L., & van Eck, N. J. (2016). Constructing bibliometric networks: A comparison between full and fractional counting. *Journal of Informetrics*, 10(4), 1178–1195. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2016.10.006>
- Powell, E. J., & McLaughlin Mitchell, S. (2007). The International Court of Justice and the world's three legal systems. *JOURNAL OF POLITICS*, 69(2), 397–415. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2508.2007.00539.x>
- Reinhart, A. (1983). Islamic Law as Islamic Ethics. *JOURNAL OF RELIGIOUS ETHICS*, 11(2), 186–203. Retrieved from <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:A1983RW65100003>
- van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523–538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>

Finansal Derinlik ve Tasarrufların Cari Açık Üzerine Etkileri

Kubilay Çağrı Yılmaz^{1,2}, Mehmet Sandal³, Taner Taş⁴

ÖZET

Bu çalışmanın amacı finansal derinlik göstergelerinin cari açık üzerindeki etkilerini araştırmaktır. Bu amaçla gelişmekte olan ve gelişme ihtimali olan ülkeler için 2001-2020 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Hausman testi sonucuna göre tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğuna karar verilmiştir. Ancak birimler arası korelasyon, değişen varyans ve otokorelasyon varsayımları sağlanmadığından Esnek Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (FGLS) yöntemine göre model parametreleri tahmin edilmiştir. Çalışmanın sonuçları modele dahil edilen tüm göstergelerin cari açık üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Özellikle tasarruf oranı ve faiz oranındaki artışlar cari açığı pozitif etkilerken büyüme oranı ve enflasyon oranındaki artışların cari açık üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Panel Veri Analizi, Finansal Derinlik, Cari Açık

Effects of Financial Depth and Savings on Current Account Deficit

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effects of financial depth indicators on the current account deficit. For this purpose, a panel data analysis was conducted using annual data for the period 2001-2020 for developing and potentially developing countries. According to the results of the Hausman test, it was decided that the random effects model is valid. However, since the assumptions of inter-unit correlation, changing variance, and autocorrelation were not met, the model parameters were estimated using the Flexible Generalized Least Squares (FGLS) method. The results of the study showed that all indicators included in the model have a significant impact on the current account deficit. In particular, increases in the savings rate and interest rate positively affect the current account deficit, while increases in the growth rate and inflation rate have a negative impact on the current account deficit.

Keywords: Panel Data Analysis, Financial Depth, Current Account

¹ İletişim Yazarı: kubilay.yilmaz@gmail.com

² Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, ORCID: 0000-0002-2489-9968.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, ORCID: 0000-0001-7396-0801.

⁴ Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, ORCID: 0000-0002-2861-5467.

1. GİRİŞ

Finansal sistemin gelişimi, yatırımcılar ile tasarruf sahipleri arasında üstlendiği aracılık rolü nedeniyle ülkelerin ekonomik kalkınmasında önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu rolün daha etkin ve uygun maliyetlerle yerine getirilebilmesi ülkeler açısından giderek önem kazanarak ekonomi alanında geniş bir yer tutmaktadır. Ayrıca bir ülkenin ekonomik büyümesi büyük ölçüde finansal sektörlerdeki gelişmelerle belirlenmektedir (Sembiring 2016).

Kapitalizmin tarihi incelendiğinde, "Merkantalist dönem dışında, ekonomik sistemin ulaşmak istediği temel amacın küreselleşme olgusu olduğu" ortaya çıkmaktadır. Bu hedef ticari ve finansal olmak üzere iki aşamada hedeflenmektedir. Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teorisine dayanan ticari liberalizasyon, dünya çapındaki pazarlarla bütünleşirken aynı zamanda ürün ve hizmet ticaretindeki devlet kısıtlamalarını kaldırmaya çalışmaktadır. Neo Classic Mc Kinnon (1973) - Shaw (1973) hipoteziyle desteklenen finansal liberalizasyon, finansal araçlar üzerindeki kontrolleri kaldırarak finansal entegrasyonu sağlamayı amaçlamaktadır. Artan üretimin kolay yayılmasıyla birlikte ülkelerin ihracat gelirleri istihdam olanaklarını artırmakta ve dolayısıyla teknolojik ürünlere erişim ticari serbestleşmeyi kolaylaştırarak büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Onur, 2012). Finansal serbestleşmenin makroekonomik etkileri dikkate alındığında finansal baskıların azaldığı ve döviz kısıtlamalarının kaldırıldığı görülmektedir. Dış genişlemenin gerçekleştirdiği finansal araçların çeşitliliği, yurt içi tasarruf sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülkelere ek kaynak sağlayabilmektedir.

İçsel büyüme teorisine (Romer 1986; Lucas 1988) ve neoklasik dışsal büyüme teorisine (Solow 1956) göre ulusların tasarruf oranları ekonomik büyümenin temel faktörlerinin başında gelmektedir. Finansal derinleşmenin zayıf kaldığı ülkelerde ise fonların yatırıma dönüşmemesi büyüme üzerinde işlevsizliği beraberinde getirmektedir (Erarslan, vd., 2021). Bu da özellikle cari açık veren gelişmekte olan ülkelerin finansmana erişim noktasında dışa bağımlılığını arttırmaktadır. Dolayısıyla finansal derinleşmeyle birlikte tasarrufların yatırıma ve büyümeye dönüşümü önem kazanmaktadır.

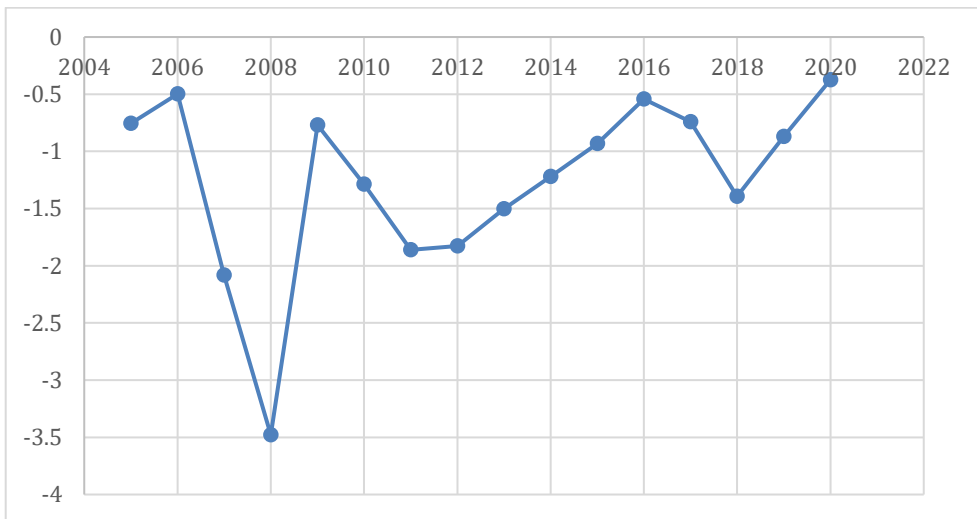
Neo Klasik Mc Kinnon-Shaw hipotezinin aksine Neo Keynesyen yaklaşım, finansal serbestleşmenin gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi yavaşlatacağını ileri sürmüştür (Akyüz, 1991). Artan faiz oranları, piyasa istikrarsızlığı ve geleceğe yönelik beklentilerin belirsizliği, gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımların kalitesini düşürecek ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Sermaye piyasalarının liberalleşmesi ve kademeli entegrasyonu, ilk bakışta, gelişmekte olan ülkelerin finansal ihtiyaçlarının karşılanması açısından büyümenin iyi gittiği izlenimini verebilir ancak sermayenin, işgücünün ucuz olduğu bölgelere kayması zamanla söz konusu ülkelerin yerel para birimlerinin değerini artırarak ihracatı azaltıp dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur. Finansal akışların yönü ve hacmine ilişkin belirsizlikler sonucunda, uygun kurumsal kontrol mekanizmaları oluşturulmadan bu sürece giren ülkeler, makroekonomik istikrarsızlığa ve kısa vadeli finansal krizlere karşı savunmasız kalmaktadırlar.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

Finansal gelişme, tasarrufların konsolidasyonu ile başlar, üretken yatırımlara doğru ilerler ve mal ve hizmetlerin değişimiyle sona erer (Levine, 2005). Tasarruf, yatırım ve tahsis, bir ülkenin verimliliğini ve büyümesini etkileyen en önemli faktörler arasındadır. Ülkelerin finansal gelişmelerinin istikrar kazanması, şoklara karşı dayanıklılığı artıracak ve toparlanma sürecini hızlandıracaktır. Böylece şokların, oynaklığın ve gelir eşitsizliğinin tipik tekrarı ortadan kaldırılacaktır (Bernanke, Gertler ve Gilchrist, 1999). Finansal gelişme endeksi, ülkelerin finansal kurumları ve finansal piyasalarına erişim, derinlik ve verimlilik açısından temsil edilmektedir. Finansal gelişme yapısal olarak çok boyutlu bir sürece karşılık gelmektedir. Küreselleşmeyle birlikte mevcut finansal sistemler geniş bir yelpazeye ulaşmıştır. Finansal derinleşme ise, bir ekonomide finans piyasası araç çeşitliliğini, araçlara ulaşılabilirliğin artmasını ve bunların hem yurt içi hem de yurt dışı kurumlarca etkin kullanılmasını ifade etmektedir (Kiyotaki ve Moore, 2005: 703).

Cari açık ile finansal gelişme arasındaki ilişkiye yönelik teorik çerçeve, çeşitli etkileşim yollarından yararlanmaktadır. Bu argümanlara finansal büyüme ve liberalleşme eşlik etmektedir. Cari açığın neden artacağına ve azalacağına dair temelde farklı görüşler mevcuttur. Cari açık/fazla seviyesine etki eden parametreleri tek bir değişken ya da birden fazla değişkenle açıklamak da kolay bir yol değildir. Ülkelerin ekonomi dinamikleri de bazı durumlarda cari açığın tarihsel bir perspektifle değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Zira bir ekonominin benzer bir ekonomiyle aynı makro iktisadi öncül ve ardılları olsa da farklı uygulanan politikaların hem sonuçları yönüyle başka hem de mevcut var olan cari açık seviyeleri başka olabilecektir.

Şekil 1. Ülkelerin cari açık/GSYİH oranlarının ortalama değerleri



Şekil 1’de MSCI (Morgan Stanley Capital International) gelişmekte olan ülke endeksi kriterine göre belirlenmiş 22 ülkenin yıllara göre ortalama cari açık seviyesinin GSYİH’ye oranı yer almaktadır. Tablo-1’e göre küresel krizin yaşandığı 2008 ve Avrupa borç krizinin yaşandığı 2011 yılındaki cari açık seviyesinin düşüşünü gözlemek mümkündür.

İlk bakışta finansal serbestleşme ile ülkeye giren yabancı tasarrufların sonuçları arasındaki ilişki açık görünmektedir. Sonuç olarak, dış tasarruflar arttıkça sistemin her bağlamda kapasitesinin de artması beklenmektedir. Teknolojik büyüme rekabeti artıracak, ihracatın artması cari açığı azaltacaktır. Aynı zamanda sermaye getirisinin yüksek olması yerli yatırımcıları yatırımlarını yurt içinde tutmaya teşvik edecektir. Finansal sisteme entegrasyonu kolaylaştıracak, tasarrufları ve yatırımları artıracak, dolayısıyla cari açığı azaltacaktır (Alper ve Oransay, 2015). Bu örnekten hareketle de bu çalışmada cari açığın finansal derinlik ile ilişkisi analiz edilecektir. Finansal sistemdeki gelişmişliğin Türkiye için cari açık üzerinde etkisi anlaşılmaya çalışılacaktır.

Finansal sistemde derinlik, insanların para biriktirme kararları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Finansal sistem güçlüyse, insanlar tasarruf araçlarına daha iyi erişebilir ve daha fazla seçenek mevcut olduğundan daha fazla para biriktirebilirler. Sonuç olarak, finansal derinlik ve tasarruflar önemli ve olumlu bir ilişkiye sahiptir (Edwards, 1996:39). Ancak, gayri safi özel yurtiçi finansal varlıklar açısından, Latin Amerika ve Karayipler (LAC) diğer bölgelerin gerisinde kalmaktadır. LAC ülkelerinde, banka mevduatları ve nakit, banka dışı varlıklardan (tahviller ve hisse senetleri) daha büyük bir özel sektör portföyünü oluşturmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin finansal derinlik eksikliği nedeniyle mevduatları düşük kalabilmektedir. Mevduat yetersizliği nedeniyle yeterince genişleyemeyen finansal piyasalarda kredi genişlemesi için kullanılan dış tasarruflar, gelişmekte olan ülkelere cari açık endişesi yaratmaktadır. Marshdeh ve Al-Malkawi (2014) finansal derinleşme fonksiyonlarını, Suudi Arabistan’da potansiyel iş fırsatlarını finanse etmek, yatırımı teşvik etmek, tasarrufları harekete geçirmek, yönetici performansını izlemek, ticaret, riskten korunma ve çeşitlendirme sağlamak ve mal ve hizmet alışverişini kolaylaştırmak olarak tanımlamaktadır. Park ve Shin (2009), gelişmekte olan Asya ülkelerinde yurt içi tasarruflar, yatırımlar ve cari işlemler dengesi arasındaki bağlantıyı incelemiştir; bulgular ampirik olarak bu ülkelerin yatırım yaptıklarından daha fazla tasarruf ettiklerini ortaya koymaktadır. Sürdürülebilir yatırım artışı ve cari açık problemi için tasarrufların önemi böylece ortaya koyulmaktadır.

LAC ülkelerindeki gayri safi özel finansal zenginliğin yaklaşık %40’ı yurtdışına yatırılırken, gayri safi özel yükümlülüklerin yalnızca %4’ü bu kökenlidir ve bu da bölgenin küresel piyasalara erişimde yaşadığı zorlukları göstermektedir (Bebczuk, 2015). Odhiambo (2008), eşbütünleşme ve hata düzeltme yaklaşımlarını kullanarak Kenya’da ekonomik büyümeden finansal derinliğe doğru net bir tek yönlü korelasyon bulmuştur. Çalışmaya göre Kenya’da ekonomik büyüme tasarruf üretirken, tasarruflar finansal derinliğe neden olur. Erarslan, vd., 2021 yılındaki çalışmalarında, Türkiye ekonomisinde cari açık ile

finansal derinleşme arasındaki ilişki 1990-2019 dönemi verileri kullanılarak araştırılmıştır. VAR modeli ile yapılan analizde, öncelikle değişkenlerin durağanlığı test edilmiş, ardından Johansen Eşbütünleşme testi ile uzun dönemli ilişki belirlenmiştir. Granger nedensellik analizine göre, M2/GSYİH ve cari açık arasında çift yönlü, YİKH ve cari açık arasında tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Ayrıca, Varyans ayrıştırması ve Etki-Tepki analizi, finansal derinleşmenin cari açık üzerinde giderek artan bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Calderon, Chong ve Loayza (2000), 1966'dan 1995'e kadar 44 gelişmekte olan ülkede cari hesabın belirleyicilerini analiz etmek için GMM'yi kullanmışlardır. Çalışmaları, büyümenin yönlendirdiği artan yatırımların tasarrufları geride bırakarak cari açığı da arttırdığı. Buna karşılık sanayileşmiş ülkelerdeki yüksek büyüme oranlarının, gelişmekte olan ülkelerdeki cari açıkları azalttığı tespit edilmiştir. İlaveten hem kamu hem de özel tasarruflardaki artışların cari açığı azalttığı tespit edilmiştir. Bayraktutan ve Demirtaş (2011), finansal gelişme endeksinin ölçütlerinden para arzını kullanarak cari açık ile parasalcı yaklaşımın ilişkisini açıklamaya çalışmıştır. Para arzının artmasının faizleri düşürmesiyle artan yurt içi harcamaların cari açığa sebep olabileceğinden hareketle yapılan çalışmada, yurt içi harcamaların ithalatı arttırabileceğine odaklanılmıştır. Para arzındaki artışla beraber, kurun değerinin düşmesi ithalat üzerinde baskı yaratırken ihracata olumlu katkı sağlayabileceğinden cari açığın azalması da uzun dönemde söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla çalışmanın odağı finansal gelişme ve cari açık ilişkisinde para arzı artışı ve faiz oranı ile para arzı ve kur değişiminden hangisinin daha baskın olacağına bağlı olacağına bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Yiğitbaş (2017) ise, Türkiye özelinde finansal derinlik ve cari açık arasındaki ilişkiyi sınır testi kullanarak incelemiştir. Analiz sonuçları, kısa dönemde bu değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını, ancak uzun dönemde bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir. Çalışmada, finansal derinlik ile cari açık arasındaki negatif ilişki, finansal derinliğin artması durumunda cari açığın azalacağına işaret etmektedir.

Şengül, O., 2023 yılındaki çalışmasında, 1981-2018 dönemi verileri kullanılarak “Kırılgan Beşli” ekonomilerinde finansal gelişmişlik ve cari açık arasındaki ilişki panel veri yöntemiyle incelenmiştir. Sonuçlar, finansal gelişmişliğin cari açığı uzun dönemde etkilediğini ve bu ilişkinin çift yönlü olduğunu göstermektedir. Ayrıca, finansal gelişme ile cari açık arasındaki bu bağlantının, cari dengenin sürdürülebilirliğine dayandığı vurgulanmıştır. Özellikle Brezilya ve Güney Afrika gibi emtia üreticilerinde kaynakların optimal dağılmadığı sorunu gündeme getirilmiştir. Debelle ve Faruquee (1996) cari işlemler dengesini etkileyen faktörleri panel veri analiziyle araştırmışlardır. 1971'den 1993'e kadar 21 sanayileşmiş ülkeyi kapsayan analizleri, reel döviz kurlarının, iş döngüsü dalgalanmalarının ve ticaret hadlerinin kısa vadede cari açıkların temel etkenleri olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, uzun vadeli etkilerde, cari işlemler dengesinin şekillenmesinde daha önemli bir rol oynayan ekonomik gelişme aşamalarını ve demografik eğilimleri tespit etmişlerdir.

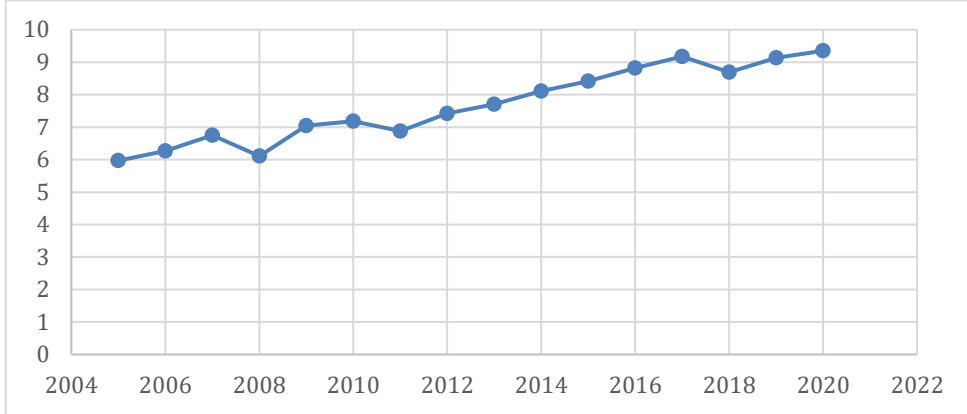
Chinn ve Prasad 2003 yılında 18 gelişmiş ve 71 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmalarında, cari açığın orta vadede belirleyicilerini incelemiştir. Araştırmalarında, net dış varlığın GSYİH'ye oranıyla, cari açığın GSYİH'ye oranı, bütçe dengesinin GSYİH'ye oranı ve M2'nin GSYİH'ye oranı gibi değişkenler kullanılmıştır. 1971-1995 dönemi verileriyle yatay kesitle panel regresyon analizleri sonucunda; cari açıkların, bütçe dengesi ve net dış varlıklara gelen şoklarda pozitif etki gösterdiğini ortaya koymuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ise finansal derinlikle cari açık arasında pozitif ve dışa açıklık ile cari açık arasında ise negatif ilişki tespit edilmiştir.

Herrmann ve Winkler (2009) çalışmalarında, Avrupa ve Asya'daki gelişmekte olan ülkelerde finansal piyasa özelliklerini incelemeye çalışmışlardır. 1994-2006 dönemi verilerinin analize konu olduğu çalışmada, M3'ün GSYİH'ye oranı, özel sektör kredilerinin GSYİH'ye oranı, cari işlemler dengesi, yatırımlar ve reel efektif döviz kuru gibi 23 değişken kullanılmıştır. Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemiyle yapılan analiz sonucuna göre, daha gelişmiş ve entegre finans piyasalarının gelişmekte olan ülkelerin yurtdışından borçlanma kapasitesini artırdığı bulunmuştur.

Ekinci ve Omay (2020) çalışmalarında, düşük finansal derinlik seviyeleri için toplam kredi büyüme oranlarının, cari hesap dengesi üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada, hanehalkı kredi büyümesini sınırlamaya yönelik özel politika eylemlerinin, özellikle finansal derinleşmenin erken aşamalarında, dış dengesizlikleri azaltmada daha etkili olabileceğini göstermekte olduğu belirtilmiştir.

Cari açık ile finansal derinlik arasındaki ilişkiyi incelerken, yatırım fonları, emeklilik fonları, hayat sigortası ve hayat dışı sigorta ile ilgili verileri dahil etmek birkaç nedenden dolayı önemlidir. Bu finansal araçlar, bir ülkenin finansal piyasa gelişiminin temel göstergeleridir ve hem bireylerin hem de kurumların uzun vadeli tasarrufları ve yatırım davranışları hakkında fikir verir. Örneğin, yatırım fonları ve emeklilik fonları, bir ekonomideki varlık yönetimi ve sermaye birikiminin kapsamını yansıtır ve bu da yerel yatırım modellerini ve dış dengeyi etkiler. Bu araçlar için daha gelişmiş bir pazar, daha yüksek bir yerel fon bulunabilirliğine yol açabilir, potansiyel olarak dış borçlanma ihtiyacını azaltabilir ve böylece cari hesap dengesini iyileştirebilir. Ayrıca, hayat ve hayat dışı sigorta sektörleri, tasarruf ve yatırımı teşvik eden risk yönetimi ve güvenlik sağlayarak finansal derinliğe katkıda bulunur.

Şekil 2'de çalışmaya konu 22 ülkenin yıllar itibariyle yatırım fonları, emeklilik fonları, hayat sigortası ve hayat dışı sigorta türlerine ayrılan paranın GSYİH'ye oranı verilmiştir. Yıllar itibariyle ülkelerde bireylerin daha ihtiyatlı olduğu ve bu fonlara aktarımının arttığını yükselen trendden tespit edebilmekteyiz. İyi gelişmiş bir yatırım ve sigorta sektörü, önemli finansal kaynakları harekete geçirerek sermaye piyasası gelişimine ve finansal istikrara katkıda bulunabilir. Bu uzun vadeli fonların birikimi, yabancı sermayeye olan bağımlılığı da azaltabilir ve cari hesap pozisyonunu etkileyebilir. Bu nedenle, bu değişkenleri dahil etmek, finansal sektör derinliğinin dış dengesizlikleri ve bir ülkenin cari hesabının sürdürülebilirliğini nasıl etkilediğine dair daha kapsamlı bir anlayış sağlamaktadır.

Şekil 2. Yatırım ve emeklilik fonu ile hayat ve hayat dışı sigorta ortalamaları/GSYİH

3. YÖNTEM

Ekonometrik uygulamalarda ele alınan modellerin tahmin edilmesinde veri yapısına bağlı olarak genellikle zaman, yatay kesit (birim) veya hem zaman hem de yatay kesit boyutu ile ilgilenilmektedir. Zaman ve yatay kesit verileri bir arada kullanılmak istenildiğinde, birimlere ait yatay kesit gözlemlerinin belirli bir dönem için bir araya getirilmesi ile panel veri seti oluşturulmaktadır. Panel veri setlerine göre tahmin edilen panel veri modelleri dikkate alınarak gerçekleştirilen analizler ise panel veri analizi olarak adlandırılmaktadır (Yerdelen Tatoğlu, 2013). Böylelikle her iki boyuta ait gözlemler bir arada kullanılarak uygun model yapıları ile ekonomik ilişkilerin tahmini gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca çözümlenmesi zor olan problemlerin kolaylaştırılması ve gözlenemeyen etkilerin ortaya çıkarılması sağlanmaktadır (Akça, 2018).

Panel veri analizi, hem kesit (birim) hem de zaman boyutunu bir arada ele alması bakımından ekonomik verilerin analiz edilmesinde oldukça sık kullanılan bir yöntemdir. Ayrıca bu yöntem, araştırma problemine göre elde edilen verilerin aynı kaynaklardan olmaması durumunda veya verilerin zaman serisi analizi gerçekleştirmek için yetersiz kaldığı durumlarda daha kapsamlı analizler gerçekleştirmek için önemli bir avantaj sağlamaktadır (Adams ve Balogun, 2020).

Y bağımlı değişken ve X_k ise bağımsız değişkenler olmak üzere genel bir panel veri modeli aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır:

$$Y = \beta_{0it} + \sum \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad (1)$$

Burada i yatay kesit birim sayısı ve t ise zaman boyutu olmak üzere β_0 sabit parametreyi, β_k bağımsız değişkenlerin katsayılarını ve u_{it} ise birimlere ve zaman göre sıfır ortalama ve sabit varyans ile özdeş ve bağımsız normal dağıldığı varsayılan artıkları göstermektedir. (Pazarlıoğlu ve Kiren Gürler, 2007; Yerdelen Tatoğlu, 2013).

Panel veri modelinde sabit parametre ile eğim parametrelerinin birim ve/veya zamana göre değişim göstermediği modeller “Klasik Model” olarak adlandırılmakta ve bu modele uygun tahmin yöntemi kullanılarak parametreler tahmin edilmektedir. Ancak birim ve/veya zaman etkiler söz konusu olduğunda ise bu etkiler model katsayılarında değişime neden olmaktadır. Bu nedenle hata terimlerinin özellikleri ve katsayıların değişebilir olma durumuna göre panel veri analizinde çeşitli modellerden yararlanılmaktadır (Pazarlıoğlu ve Kiren Gürler, 2007). Sabit katsayıların birimler arasında, zaman verileri arasında veya hem birim hem de zaman verileri arasında değişim gösterdiği ancak eğim katsayılarının değişmediği modele “Sabit Etkiler Modeli”; birimlere ve/veya zamana bağlı olarak meydana gelen değişimlerin hata teriminin bir bileşeni olarak eklendiği modele ise “Tesadüfi Etkiler Modeli” denilmektedir (Bozkurt ve Altın, 2018; Çemrek ve Burhan, 2014; Çetin ve Ecevit, 2010). Bu nedenle birim ve/veya zaman boyutu dikkate alınarak hangi yönteme göre modelin tahmin edileceğine karar vermek için bazı test istatistiklerinden yararlanır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada çeşitli finansal derinlik göstergelerinin cari açık üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla 2001-2020 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 28⁵ gelişmekte ve gelişme ihtimali olan ülke için Dünya Bankası Göstergesi (WDI), Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kaynaklarından toplanan ülkelere özgü verilerden yararlanmıştır. Ülkelerin belirlenmesinde Morgan Stanley Capital International (MSCI) bölgesel endeks ve gelişmekte-gelişme ihtimali olma kriterleri kullanılmıştır. Ülkelerin tamamı için veriler derlenmiş ancak verisi eksik olan ülkeler modele dahil edilememiştir (MSCI, 2023). Panel veri modeline dahil edilen ülkeler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Seçilen Gelişmekte Olan Ülkeler

Brezilya	Bulgaristan	Çekya	Çin	Endonezya	Filipinler	Hindistan
Güney Afrika	Güney Kore	Kolombiya	Macaristan	Malezya	Meksika	Mısır
Peru	Polonya	Romanya	Rusya	Şili	Türkiye	Uruguay
Yunanistan						

⁵ Yunanistan, Güney Afrika, Türkiye, Sırbistan, Romanya, Arnavutluk, Hırvatistan, Bulgaristan, Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika, Arjantin, Peru, Bolivya, Uruguay, Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Güney Kore, Tayland, Macaristan, Polonya, Rusya, Çekya, Mısır, Filipinler

Bağımlı değişken olarak cari açık değerlerinin ele alındığı çalışmada bağımsız değişkenlerin cari açık üzerinde etkisini araştırmak için

$$ca_{it} = \beta_{0it} + dep_{it} + sav_{it} + gr_{it} + inf_{it} + intrt_{it} + dcps_{it} + multi_{it} + u_{it} \quad (2)$$

biçimindeki model oluşturulmuştur. Bu modelde GSYİH'nin bir yüzdesi olarak cari hesap dengesi (ca) bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Finansal derinlik göstergeleri olan özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı (dcps) ve finansal derinliğin bileşenleri olan yatırım fonları, emeklilik fonları, hayat ve hayat dışı sigorta verilerinin eşit ağırlıklı temsilcisi olan "multi" değişkeni kullanılmıştır. Ayrıca, ekonomik büyüme oranı (gr), tasarruf oranı (sav), enflasyon oranı (inf), faiz oranı (intrt) ve yaşlı bağımlılık oranı (dep) gibi değişkenler, cari açık üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak modele dahil edilmiştir. Ayrıca modelde yer alan bağımsız değişkenler için çoklu doğrusallık problemi olup olmadığı incelenmiş ve değişkenler arasında çoklu doğrusallık probleminin olmadığına karar verilmiştir. Çalışma yer alan değişkenlere ait özet istatistikler ise Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Özet İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
ca	-0,893	4,731	-25,740	16,860
dep	50,350	7,441	36,479	70,389
gr	3,530	3,706	-10,953	14,231
sav	24,524	8,946	1,784	51,087
inf	5,138	5,148	-1,736	54,400
intrt	6,564	9,507	-12,857	93,915
dcps	59,708	39,122	8,653	182,868
multi	7,921	8,766	0,248	43,601

4. BULGULAR

Panel veri modellerinde parametre tahminlerin gerçekleştirilmesi ve modelin anlamlı sonuçlar ortaya koyabilmesi için birim ve zaman boyutu göz önünde bulundurularak modelin tahmin edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla ilk olarak sabit etkiler modeline karşı klasik modeli test etmek için F testi gerçekleştirilmiştir. F testinde " H_0 : Klasik model

geçerlidir (Birim etki yoktur)” biçimindeki yokluk hipotezine karşı “ H_1 : Klasik model geçerli değildir (Birim ve/veya zaman etki vardır)” hipotezi sınanmaktadır. Model için uygulanan F testi sonuçları Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3. F Testi Sonuçları

	<i>Test İstatistiği</i>	<i>Olasılık Değeri (p)</i>
Model	19.59	<.001

Tablo 3’e göre F testi sonucunda elde edilen olasılık değeri ($p < .001$) anlamlılık düzeyinden ($\alpha = .01$) daha küçük olduğu için yokluk hipotezi reddedilmiş ve klasik modelin geçerli olmadığı belirlenmiştir. Bu durumda modelde birim ve/veya zaman etkilerin yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu etkilerin tesadüfi mi yoksa sabit mi olduğuna karar verebilmek için Hausman (1978) testi kullanılmıştır. Hausman testinde “ H_0 : Tesadüfi etkiler modeli geçerlidir.” biçimindeki sıfır hipotezi, “ H_1 : Sabit etkiler modeli geçerlidir” hipotezine karşı sınanmaktadır. Hipotez testi sonucunda yokluk hipotezi reddedilirse sabit etkiler modelinin gereçli olduğuna karar verilmektedir. Eşitlik 1’de yer alan model için Hausman testi sonuçları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Hausman Testi Sonuçları

Katsayılar				
Değişken	Sabit etkiler (b)	Tesadüfi Etkiler (B)	Fark (b-B)	Standart Hata
dep	.288	.274	.014	.019
gr	-.290	-.275	-.015	.012
sav	.483	.490	-.007	.022
inf	-.086	-.077	-.009	.007
intrt	.057	.046	.011	.007
dcps	-.074	-.059	-.015	.005
multi	.225	.195	.030	.045
Chi2(7) = 11,27			Prob > Chi2 = 0,1272	

Hausman testi sonucuna göre ki-kare istatistiği 11,27 olup test istatistiğine ait olasılık değerinin anlamlılık düzeyinden ($\alpha=.10$) büyük olduğu görülmektedir. Bu durumda tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğunu ifade eden yokluk hipotezi reddedilememiştir. Dolayısıyla modelin tahmin edilmesi için tesadüfi etkiler modelinin kullanılmasına karar verilmiştir.

Panel veri modelinde hem yatay kesit hem de zaman serisine ait özellikleri yer aldığından regresyon analizinde dikkate alınan varsayımların panel veri analizinde de kontrol edilmesi gerekmektedir (Karpaz Çatalbaş, 2022). Panel veri modellerinde hata terimimin birimlere göre eşit varyansa sahip olduğu, otokorelasyonun ve birimler arası korelasyonun olmadığı varsayılmaktadır (Oğuz ve Yalçıntaş, 2024). Ancak bu varsayımların dikkate alınmaması, yapılan tahminlerde standart hataları etkilemekte ve test istatistikleri ile güven aralıklarının geçerliliğine etki etmektedir (Baltagi, 2005; Yerdelen Tatoğlu, 2013). Bu durum istatistiksel testlerin yanıltıcı sonuçlar vermesine ve modelin güvenilirlik düzeyinin düşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon varsayımlarının sağlanıp sağlanmamasına göre tahmin yöntemi değişebilmektedir. Dolayısıyla model katsayıları tahmin edilmeden önce bu varsayımların test edilmesi gerekmektedir.

Tesadüfi etkiler modelinde birim arası korelasyon varlığını araştırmak için Pesaran (2004) testi, değişen varyans için Levene-Brown ve Forsythe (2002) (LBF) testi ve otokorelasyon varsayımını araştırmak için Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982) Durbin-Watson (DW) ve Baltagi-Wu (LBI) yerel en iyi değişmez testi gerçekleştirilmiştir. Bu temel varsayımlar için gerçekleştiren test istatistiklerine ait sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Birimler Arası Korelasyon, Değişen Varyans ve Otokorelasyon Varsayımları için Test Sonuçları

Birimler Arası Korelasyon		Değişen Varyans		Otokorelasyon	
Pesaran Testi		Levene-Brown ve Forsythe (LBF) Test İstatistiği		Bhargava, Franzini ve Narendranathan Durbin-Watson (DW) ve Baltagi-Wu (LBI) Test İstatistikleri	
Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	DW Testi	LBI Testi
		W0=9.446*	<.001		
3.373*	<.001	W50=5.060*	<.001	.513	.617
		W10=7.420*	<.001		

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Birimler arası korelasyonun varlığını araştırmak için uygulanan Pesaran test istatistiğine göre olasılık değeri ($<.001$) anlamlılık düzeyinden ($\alpha=.01$) küçük olup “birimler arası korelasyon yoktur” biçiminde kurulan yokluk hipotezi reddedilmiştir. Böylece modelde birimler arası korelasyonun var olduğuna karar verilmiştir. Levene-Brown ve Forsythe'nin (2002) test istatistiği ile modelde değişen varyans sorunu olup olmadığı incelenmiştir. Levene-Brown ve Forsythe'nin (2002) test istatistiklerine (W_0 , W_{50} , W_{10}) ve olasılık değerlerine göre yokluk hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmiştir. Böylece birimlerin varyanslarının eşit olmadığı yani değişen varyanslı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

DW testi ve LBI testi sonuçlarına göre test istatistiklerinin 2'den daha küçük olduğu görülmektedir. DW ve LBI test istatistiklerinin 2'den küçük olması önemli derecede otokorelasyonun varlığına işaret etmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2013). Bu nedenle modelde otokorelasyon varsayımının da sağlanmadığı tespit edilmiştir.

Birimler arası korelasyon, değişen varyans ve otokorelasyon varsayımları sağlanmadığı için modeli daha etkin tahmin etmek amacıyla Esnek Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (FGLS) yöntemi kullanılmıştır. Esnek Genelleştirilmiş EKK yöntemine göre elde edilen tahmin sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Esnek Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi Tahmin Sonuçları

<i>ca</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart hata</i>	<i>t değeri</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
dep	.130*	.039	3.30	.001
gr	-.222*	.024	-9.22	<.001
sav	.408*	.039	10.51	<.001
inf	-.060**	.029	-2.04	.042
intrt	.056*	.014	4.02	<.001
dcps	-.057*	.010	-5.95	<.001
multi	.217*	.041	5.24	<.001
Sabit	-15.856*	2.469	-6.42	<.001

Wald χ^2 değeri: 181.68

Olasılık Değeri: <.001

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

FGLS yöntemine göre tahmin edilen modelin Ki-kare istatistiğine ilişkin olasılık değeri %1 anlamlılık düzeyinden küçük bulunmuştur. Bu durumda modelin anlamlı olmadığı ifade eden yokluk hipotezi reddedilmiş ve modelin anlamlı olduğuna karar verilmiştir. Tablo 6 incelediğinde modelde yer alan tüm değişkenlerin cari açık üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Tasarruf oranı, faiz oranı, yaşlı bağımlılık oranı ve fon/sigorta (multi) değişkenleri cari açık üzerinde pozitif bir etkiye sahip iken büyüme oranı, enflasyon oranı ve özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı ise cari açık üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Burada tasarruf oranı, faiz oranı, yaşlı bağımlılık oranı ve fon/sigorta (multi) değişkenlerindeki 1 birimlik artış cari açık üzerinde yaklaşık olarak sırasıyla 0,41, 0.06, 0.13 ve 0.22 birimlik artışa neden olmaktadır. Büyüme oranı, enflasyon oranı ve özel sektöre verilen kredilerin GSYİH'ye oranı değişkenlerindeki 1 birimlik artış cari açık üzerinde yaklaşık olarak sırasıyla 0.22, 0.06 ve 0.06 birimlik azalışa neden olmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada cari açık üzerinde etkisi olduğu düşünülen bazı finansal derinlik göstergeleri dikkate alınarak seçilen 22 ülke için 2001-2020 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmada birim etkilerin varlığını belirlemek için gerçekleştirilen F testi sonucunda modelde birim etkilerin söz konusu olduğuna karar verilmiştir. Bu etkilerin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğuna karar vermek için Hausman testi gerçekleştirilmiş ve tesadüfi etkiler modelinin geçerli olduğu görülmüştür. Ancak model parametrelerini tahmin etmek için birimler arası korelasyon, değişen varyans ve otokorelasyon varsayımlarının test edilmesi gerekmektedir. Pesaran (2004) testi, Levene-Brown ve Forsythe testi ile Bhargava, Franzini ve Narendranathan (1982) Durbin-Watson ve Baltagi-Wu yerel en iyi değişmez test sonuçlarına göre tüm varsayımların sağlanmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle model parametrelerinin tahmin edilmesi için varsayımların ihlal edilmesi durumunda kullanılan Esnek Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemi kullanılmıştır.

Modele ait tahmin sonuçları incelendiğinde tüm değişkenlerin anlamlı olduğu görülmektedir. Yaşlı bağımlılık oranı, tasarruflar, reel faiz oranı ile sigorta ve fon (multi) verisi cari açık üzerinde pozitif etki göstermektedir. Cari açık üzerinde en belirgin pozitif özelliği gösteren katsayılar tasarruflar ile sigorta ve fonlardan elde edilmiş olan sigorta ve fon(multi) verisi olmuştur. 1 birimlik multi artışının cari açık üzerindeki etkisi 0.22 olarak tespit edilmiştir. Bu yönüyle Chinn ve Prasad'ın (2003) çalışmasıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Tasarruflardaki 1 birimlik artış ise cari açık üzerinde 0.41 birimlik bir artışa sebep olmaktadır. Bu sonuç çalışmaya konu olan ülkelerdeki tasarrufların yatırıma dönüşümünde aksamaların olduğuna işaret etmektedir. Zira tasarruf artışının yatırımlar kanalıyla ihracat ve büyümeye katalizör olması beklenmektedir. Ayrıca düşük iç talep kaynaklı ithalata bağımlılığın arttığı sonucuna varılmaktadır. Kamu tasarruflarının da etkin ve verimsiz kullanılması diğer sebeplerden bir tanesidir. Büyüme verisi ise cari açık ile çalışmaya konu ülkeler için negatif kat sayıya sahip olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu ülkelerin ithalata dayalı büyüme modellerinin ve iç talep kaynaklı tüketim alışkanlıklarının burada etkili olduğu söylenebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Adams, S.O., & Balogun, P.O. (2020). Panel Data Analysis on Corporate Effective Tax Rates of Some Listed Large Firms in Nigeria. *Dutch Journal of Finance and Management*, 4(2). <https://doi.org/10.21601/djfm/9345>
- Akça, H. S. (2018). *Ekonomik Büyüme ve İnovasyon İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi* (Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi, Konya).
- Akyüz, Y. (1991). Financial Liberalization in Developing Countries: A Neo-Keynesian Approach. UNCTAD Discussion Paper. No. 36, March.
- Alper, A., & Oransay, G. (2015). Cari açık ve finansal gelişmişlik ilişkisinin panel nedensellik analizi ekseninde değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(2), 73-85.
- Baltagi, B. H. and Wu, P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR (1) disturbances. *Econometric Theory*, 15(6), 814-823.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data* (3th Edition). Wiley.
- Bayraktutan, Y., & Demirtaş, I. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 1-28.
- Bebczuk, R. N. (2015). *Wealth, Financial Intermediation, and Saving in Latin America and the Caribbean*.
- Bernanke, B. (1999). *The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework*. Handbook of Macroeconomics/Elsevier.
- Bhargava, A., Franzini, L. and Narendranathan, W. (1982). Serial correlation and the fixed effects model. *The Review of Economic Studies*, 49(4), 533-549.
- Bozkurt, E., & Altın, A. (2018). Finansal erişimin belirleyicileri. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 295-308.
- Calderon, C., Chong, A., & Loayza, N. (2000). *Determinants of current account deficits in developing countries (Vol. 51)*. World Bank, Policy Research Dissemination Center.
- Chinn, M. D., & Prasad, E. S. (2003). Medium-term determinants of current accounts in industrial and developing countries: an empirical exploration. *Journal of International Economics*, 59(1), 47-76.
- Çemrek, F. & Burhan, E., (2014). Petrol tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin panel veri analizi ile incelenmesi: Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 6 (3): 47-58.
- Çetin, M. & Ecevit, E. (2010). Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri üzerine bir panel regresyon analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (2): 166-182.
- Edward, S. (1996). "Why are Latin America' s savings rates so low? An international comparative analysis", *Journal of Development Economics*, 51, pp. 5-44.
- Ekinci, M. F., & Omay, T. (2020). Current account and credit growth: The role of household credit and financial depth. *The North American Journal of Economics and Finance*, 54, 101244.

- Erarslan, C., Pehlivanoglu, F., & Narman, Z. (2021). Türkiye’de finansal derinleşme ve cari açık ilişkisinin var modeli ile analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(41), 238-251.
- Faruqee, M. H., & Debelle, G. (1996). *What determines the current account? A cross-sectional and panel approach*. International Monetary Fund.
- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in Econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.
- Herrmann, S., & Winkler, A. (2009). Real convergence, financial markets, and the current account—emerging Europe versus emerging Asia. *The North American Journal of Economics and Finance*, 20(2), 100-123.
- Karpaz Çatalbaş, G., (2022). *G-7 ülkeleri ve Türkiye’de kamu borç yönetimi etkinliğinin makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisi: panel veri analizi*. Kamu Mali Politikalarında Ekonometri Uygulamaları (pp.195-226), İstanbul: Der Yayınları.
- Kiyotaki, N., & Moore, J. (2005). Financial deepening. *Journal of the European Economic Association*, 3(2-3), 701-713.
- Levine, R. (2005). *Finance and Growth: Theory and Evidence*. Handbook of Economic Growth. <http://www.nber.org/papers/w10766>.
- Lucas Jr, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Marashdeh, H. A., & Al-Malkawi, H. A. N. (2014). Financial deepening and economic growth in Saudi Arabia. *Journal of Emerging Market Finance*, 13(2), 139-154.
- Mckinnon Ronald, I. (1973). *Money and Capital in Economic Development*. Washington D.C: Brookings Institution.
- Odhiambo, N. M. (2008). Financial depth, savings and economic growth in Kenya: A dynamic causal linkage. *Economic Modelling*, 25(4), 704-713.
- Oğuz, S., & Yalçıntaş, D. (2024). Beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: AB ülkeleri ve Türkiye için ekonometrik bir analiz. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 563-578.
- Onur, S. (2012). Finansal liberalizasyon ve GSMH büyümesi arasındaki ilişki. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(1), 127-152.
- Park, D., & Shin, K. (2009). *Saving, investment, and current account surplus in developing Asia*. Asian Development Bank Economics Working Paper Series, (158).
- Pazarlıoğlu, M. V. ve Kiren Gürler, Ö. (2007). Telekomünikasyon yatırımları ve ekonomik büyüme: panel veri yaklaşımı. *Finans Politik And Ekonomik Yorumlar*, 44(508), 35-43.
- Pesaran, M.H. (2004). *General diagnostic tests for cross section dependence in panels* (Cambridge Working Papers in Economics). Retrieved from <http://ftp.iza.org/dp1240.pdf>.
- Romer, P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.
- Sembiring, A. A. B. (2016). Analisis Financial Deepening Di Indonesia Periode 2000-2014, 1-17.
- Shaw Edward, S. (1973). *Financial Deepening in Economic Development*. New York: Oxford University Press.
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.
- Şengül, O. (2023). Cari Açık–Finansal Gelişme İlişkisi: Kırılgan Beşli Örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 15(28), 168-179.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Yiğitbaş, Ş. B. (2017). The Relationship between financial depth and current account deficit in Turkey. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(3), 507-520.

Dijital Çağda Göçmenlerin Sosyal Uyum Süreci: Yeni Medyanın Gücü ve Eşitsizliklerin Derinleşmesi

Barış Çağırkan¹

ÖZET

Günümüzde dijitalleşme, göçmenlerin dil öğrenme, iş gücü piyasasına uyum ve sosyal ağlarını genişletme süreçlerinde önemli rol oynamaktadır. Dil öğrenme uygulamaları ve çevrimiçi eğitim platformları, göçmenlerin ev sahibi toplumla daha hızlı ve etkili bir etkileşim kurmasına olanak tanımakta ve bu durum sosyal uyum sürecini etkilemektedir. Ancak, dijital teknolojilere erişimde yaşanan eşitsizlikler, göçmen gruplar için sosyal uyum sürecini zorlaştırabilmektedir. Eşitsizlikler sonucunda artan dijital uçurum, göçmenlerin iş gücü piyasasına katılımı ve eğitim olanaklarına erişimini engelleyebilmektedir. Ayrıca, yeni medya araçları ile hızla yayılan önyargılı/manüpülatif haberler ve nefret söylemleri, göçmenlerin marjinalleşmesine ve toplumdan dışlanmasına yol açabilmektedir. Bu çalışma, yeni medya araçlarının göçmen grupların sosyal uyum sürecinde oynadığı rolü incelemektedir. Çalışmada, dijital eşitsizliklerin yarattığı olumsuz durum ve yeni medya kullanımının sorumlu bir şekilde yönetilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Dijital politikaların stratejik bir şekilde geliştirilmesi ve yeni medya araçlarının göçmenlerin sosyal uyum süreçlerini hızlandıracak biçimde tasarlanarak kullanılması, sosyal uyum sürecinin daha etkili ve sürdürülebilir bir şekilde gerçekleşmesine katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Göçmen, Yeni Medya, Sosyal Uyum, Dijitalleşme.

The Social Coherence Process of Immigrants in the Digital Age: The Power of New Media and the Deepening of Inequalities

ABSTRACT

Today, digitalisation plays an important role in immigrants' language learning, labour market adaptation, and social network expansion processes. Language learning applications and online education platforms allow immigrants to interact with the host society more quickly and effectively, which affects the social coherence process. However, inequalities in access to digital technologies can make the social coherence process more difficult for immigrant groups. The increasing digital divide as a result of inequalities can prevent immigrants from participating in the labour market and accessing educational opportunities. In addition, biased/manipulative news and hate speech that spread rapidly through new media tools can lead to marginalisation and exclusion of immigrants from society. This study examined the role of new media tools in the social coherence process of immigrant groups. The study emphasises that the negative situation created by digital inequalities and the need to manage new media use responsibly. The strategic development of digital policies and the design and use of new media tools to accelerate immigrants' social coherence processes can contribute to a more effective and sustainable social coherence process.

Keywords: Immigrant, New Media, Social Cohesion, Digitalisation.

¹ İletişim Yazarı: baris.cagirkan@idu.edu.tr, Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002-0013-1831.

1. GİRİŞ

Göç, insanlık tarihinin en önemli sosyal, ekonomik ve kültürel olgularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar, tarih boyunca farklı nedenlerle doğdukları toprakları terk ederek farklı yaşam alanlarına göç etmiştir. Bu hareketlilik, bireylerin ve toplulukların yaşamlarını şekillendirirken, toplumların demografik, kültürel, siyasal ve ekonomik yapısını derinden etkilemiştir. Özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren küreselleşmenin etkisiyle göç hareketliliği daha da yaygın hale gelmiş, sınırların ekonomik, kültürel ve sosyal anlamda geçirgenliği artmıştır (Castles ve Miller, 2009). Birleşmiş Milletler Uluslararası Göç Örgütü (IOM) verilerine göre, günümüzde dünya genelinde 281 milyon uluslararası göçmen bulunmakta ve yerinden edilenlerin sayısı yaklaşık 117 milyona ulaşmıştır (IOM, 2024). Bu veriler, göç olgusunun küresel ölçekte ne kadar geniş bir etki alanına sahip olduğunu ve modern toplumların karşılaştığı en önemli sosyoekonomik ve politik meselelerden biri haline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Göç süreci, yalnızca bireylerin yeni yaşam alanlarına uyum süreçlerini değil, aynı zamanda ev sahibi toplumların göçmen gruplarla kurduğu ilişkiye bağlı olarak sosyal yapısını, ekonomik dinamiklerini ve kültürel çeşitliliğini etkilemektedir. Göçmen grupların sosyal etkileşim süreçleri ile ev sahibi topluma uyum sağlaması yalnızca bireysel uyum çabalarıyla sınırlı değil; aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik uyumu da kapsamaktadır. Artık günümüzde göçmenlerin ev sahibi toplumla bütünleşmesi, ev sahibi toplumun normlarına uyum sağlamalarını değil, aynı zamanda göçmenlerin kendi kültürel kimliklerini belli ölçüde koruduğu karmaşık bir süreçtir. Bu bağlamda, göçmen grupların yerleşik toplumla bütünleşmesi hem bireysel yetkinliklerine hem de ev sahibi toplumun sunduğu fırsatlara ve uyguladığı sosyal uyum ve bütünleşme politikalara bağlıdır (Portes ve Rumbaut, 2001). Örneğin yerinden edilme ve zorunlu göç gibi durumlar, göçmenlerin sosyal uyum süreçlerini daha karmaşık hale getirmekte; bu nedenle göçün yönetimi ve sosyal uyum politikalarının geliştirilmesi hem ulusal hem de küresel düzeyde önemlidir. Dolayısıyla, göçmenlerin sosyal uyum ve bütünleşme süreci bireysel ve toplumsal düzeyde karşılıklı bir etkileşimin sonucudur.

Yeni medya, göçmen grupların sosyal uyum süreçlerinde kritik bir rol üstlenmektedir. Dijital platformlar aracılığıyla göçmenler, hem ev sahibi toplumun kültürel yapısını ve dilini öğrenme fırsatı elde etmekte hem de kendi kültürel kimliklerini koruma imkânına sahip olmaktadır. Sosyal medya ve diğer dijital araçlar, göçmenlerin dil edinimlerini, iş gücü piyasasına uyumlarını ve sosyal ağlar oluşturmalarını hızlandırarak, ev sahibi topluma daha etkin bir şekilde uyum sağlamalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte, göçmen grupların dijital dünyada karşılaşılan zorluklar da söz konusudur. Örneğin dijital eşitsizlikler ve sosyal medyada yayılan nefret söylemleri, göçmen grupların sosyal uyum süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle, yeni medya platformları göçmen gruplar için hem fırsatlar sunan hem de dikkatli bir şekilde yönetilmesi gereken bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı, göçmen grupların ev sahibi topluma sosyal uyum süreçlerinde yeni medyanın oynadığı rolü incelemektir. Özellikle

dijitalleşmenin ve yeni medya araçlarının göçmenlerin sosyal, kültürel ve ekonomik uyum süreçlerine etkisi ele alınmaktadır.

2. GÖÇMEN GRUPLARIN SOSYAL UYUM DİNAMİKLERİ

Göçmenlerin yeni bir topluma başarılı bir şekilde bütünleşmesi, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları içeren sağlıklı ve sürdürülebilir bir sosyal uyum sürecine bağlıdır. Bütünleşmesi sürecinin etkin bir şekilde gerçekleşmesi yalnızca bireysel çabalara dayalı bir süreç olmamakla birlikte, göçmenlerin çeşitli bireysel özellikleri ve faktörleri de bu sürecin başarısında önemli bir rol oynamaktadır. Ager ve Strang'ın (2008) sosyal uyum modeli, bütünleşmenin sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de işleyen bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Göçmen grupların sosyal uyum dinamiklerinden biri olan dil öğrenimi, göçmenlerin yeni topluma uyum sağlamasında kritik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeterli dil becerisine sahip olmayan göçmenler, iş gücüne katılım, eğitim olanaklarına erişim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi temel hizmetlerden yararlanmakta zorluk yaşamaktadır (Adsera ve Pytlikova, 2016). Ev sahibi toplumun dilini öğrenememe durumu, göçmenlerin sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmalarına ve sosyal izolasyon yaşamalarına sebep olabilmektedir. Bu durum, göçmenlerin ev sahibi toplumda kalıcı bir yer edinmelerini engelleyerek, kendilerini toplumun bir parçası olarak hissedememelerine neden olabilir (Dustmann ve Fabbri, 2003).

Göçmenlerin sosyal uyum ve bütünleşme sürecinde etkili olan önemli faktörlerden biri de eğitim düzeyidir. Yüksek eğitim seviyesine sahip göçmenler, iş gücü piyasasında genellikle daha avantajlı bir konumda bulunmakta ve sosyal uyum süreçleri daha hızlı ilerlemektedir. Eğitim düzeyi, göçmenlerin mesleki yeterliliklerini artırmalarına, iş olanaklarına daha kolay erişmelerine ve topluma aktif bir şekilde katkıda bulunmalarına imkân tanımaktadır. Bu sayede, eğitim düzeyi yüksek olan göçmenler, iş gücüne daha kolay entegre olmakta ve sosyal ağlarını daha hızlı geliştirebilmektedir. Buna karşın, düşük vasıflı ya da sınırlı eğitim seviyesine sahip göçmenler, iş bulma ve sosyal çevre oluşturma konusunda zorluklar yaşamaktadır. Bu durum, bütünleşme süreçlerini yavaşlatarak sosyal uyumlarını güçleştirmektedir (Portes ve Rumbaut, 2001). Bu durum, eğitim düzeyi düşük olan göçmenlerin sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bir konuma düşmesine neden olabilmektedir.

Toplumsal kabul, göçmenlerin yeni bir topluma bütünleşme sürecinde merkezi bir öneme sahiptir. Ev sahibi toplumun, göçmenleri sosyal, ekonomik ve kültürel yaşama dahil etme konusundaki tutumu, bu sosyal uyum ve bütünleşme süreçlerinin başarısını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Özellikle göçmenlere yönelik kapsayıcı politikaların geliştirilmesi, göçmenlerin toplumsal kabul görmelerini kolaylaştırmakta ve sosyal uyum süreçlerini hızlandırmaktadır (Castles, De Haas ve Miller, 2014). Ev sahibi toplumun göçmenlere sağladığı eğitim olanakları, iş gücüne erişim fırsatları ve sosyal destek hizmetleri, göçmenlerin sosyal uyum sürecinde karşılaştıkları engellerin aşılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Göçmenlerin toplumsal bütünleşmesi hem bireysel yetkinliklerine hem de

ev sahibi toplumun fırsat eşitliği sağlayan politikalarının etkinliğine bağlı olarak şekillenmektedir.

Medya, göçmenlerin sosyal uyum süreçlerini etkileyen temel dinamiklerden biri olarak öne çıkmaktadır, zira medya, toplumun göçmenlere yönelik algısını hem yansıtan hem de şekillendiren bir güce sahiptir. Göçmenlerin medyada nasıl temsil edildiği, toplumun göçmenlere dair algı ve tutumları üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Özellikle günümüzde yeni medya araçları ve dijital platformlar, göçmenlerin ev sahibi toplumla etkileşimlerinin yönünü belirlemekte ve kökenlerinden getirdiği farklılıkların koruması sürecinde önemli rol üstlenmektedir. Bu platformlar, göçmenlere hem ev sahibi toplumun kültürel yapısını ve dilini öğrenme fırsatı sunarken aynı zamanda kültürel kimliklerini sürdürmelerine olanak tanımaktadır (Komito, 2011). Özellikle sosyal medya, göçmenlerin ev sahibi toplumla daha hızlı etkileşim kurmasını sağlayarak, dil öğrenimi, iş bulma ve toplumsal ağlarını genişletme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır.

3. SOSYAL UYUM TEORİLERİ

Göç ve uyum süreçleri, birçok disiplinin araştırma konusu olan, çok katmanlı ve karmaşık bir olgudur. Sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve antropoloji gibi disiplinler, göçmenlerin yeni bir topluma uyum sağlama süreçlerini farklı perspektiflerden ele alarak bireysel, toplumsal ve yapısal faktörlerin önemini vurgulamaktadır. Sosyal uyum teorileri, bireylerin ya da grupların ev sahibi toplumun normlarına, değerlerine ve kültürel yapısına nasıl uyum sağladığını açıklayan çeşitli teorik çerçeveler sunmaktadır. Bu teoriler, göçmenlerin ev sahibi toplumla olan etkileşimlerini, karşılaştıkları engelleri ve bu süreçte sosyal uyumlarının nasıl gerçekleştiğine odaklanır. Sosyal uyumun sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi, bireysel ve yapısal faktörlerin etkileşimiyle mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, sosyal uyum teorileri, göçmenlerin sosyal uyum sürecinde etkili olan değişkenleri anlamaya çalışırken, toplumsal yapıları, politikaları ve bireysel deneyimleri de kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir.

Göçmenlerin sosyal uyum süreçlerini anlamada önemli bir teorik çerçeve sunan yaklaşımlardan biri John W. Berry'nin (1997) geliştirdiği *Kültürel Uyum Modeli*'dir. Berry'nin modeli, göçmenlerin yeni bir kültüre uyum sağlama süreçlerinde iki temel soruya verdikleri yanıtlarla şekillenir: "*Kendi kültürlerini koruma isteği var mı?, Yeni kültürle etkileşim ve ilişki kurma arzusu taşıyorlar mı?*" (Berry, 1997). Bu sorulara verilen yanıtlar, göçmenlerin dört farklı uyum stratejisinden birini benimsemelerine yol açar: Asimilasyon, ayrışma, entegrasyon ve marjinalleşme. Bu stratejiler, göçmenlerin kendi kültürel kimlikleri ile yerleştikleri toplumun kültürel normları ve değerleri arasındaki etkileşimleri açıklamak için kullanılmaktadır. Asimilasyon, bireylerin veya grupların kendi kültürel kimliklerini ve özelliklerini büyük ölçüde terk ederek yeni bir kültüre tamamen uyum sağlamaları anlamına gelirken; bütünleşme stratejisi, bireylerin kendi kültürel kimliklerini korurken aynı zamanda yeni kültürle aktif bir etkileşim içinde olmasını ifade eder. Bu strateji, bireyin hem kendi kültürünü muhafaza etmesini hem de yeni topluma uyum

sağlamasını olanak tanıyan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Ayrışma stratejisi, göçmenlerin ev sahibi toplumun kültürel normlarını reddederek kendi kültürlerine sıkı sıkıya bağlı kalmalarını ifade ederken, marjinalleşme ise hem göçmenlerin kendi kültürel kimlikleriyle hem de ev sahibi toplumla anlamlı bir bağ kuramadığı durumu açıklamaktadır. Berry'nin kültürel uyum modeli, göçmenlerin uyum süreçlerinin dinamik ve çok yönlü doğasını vurgulayan, bu süreçleri etkileyen bireysel ve toplumsal faktörleri analiz eden kapsamlı bir teorik çerçeve sunmaktadır.

Asimilasyon, göçmenlerin sosyal uyum süreçlerinde kendi kültürel kimliklerini ve değerlerini terk ederek ev sahibi toplumun kültürel normlarını, değerlerini ve yaşam biçimini benimsemeleri anlamına gelir. Sosyal uyumun en radikal biçimi olarak görülen bu süreç, göçmenlerin kendi dil, gelenek ve kültürel pratiklerinden vazgeçerek ev sahibi toplumun bir parçası haline gelmelerini hedefler. Asimilasyon, göçmenlerin toplumsal kabul görmesini ve ev sahibi toplumun sosyal, ekonomik ve politik yapısına uyum sağlarken, aynı zamanda bireyler için kimlik ve aidiyet sorunlarına neden olabilecek karmaşık bir süreci de beraberinde getirebilir. Gordon'un (1964) klasik asimilasyon modeli, göçmenlerin zamanla ev sahibi toplumun normlarına ve yapısına uyum sağlayarak sosyal ve ekonomik bütünleşme sağlayacaklarını öngörür. Bu bağlamda, asimilasyon, ev sahibi toplumun homojen yapısını koruma amacı taşıyan bir süreç olarak, kültürel çeşitliliği zayıflatma ve göçmenlerin kimlik inşa süreçleri üzerinde olumsuz etkiler yaratma potansiyeline sahiptir. Modern yaklaşımlar asimilasyon sürecinin her zaman gönüllü bir şekilde gerçekleşmediğine ve göçmen gruplar için kimlik ve aidiyet krizlerine yol açabileceğine vurgu yapmaktadır (Portes ve Rumbaut, 2001). Özellikle, Portes ve Zhou'nun (1993) segmentli asimilasyon teorisi, göçmenlerin toplumla bütünleşme süreçlerinin homojen olmadığını ve farklı sosyoekonomik gruplarda farklı biçimlerde gerçekleştiğini savunur. Bu yaklaşıma göre, bazı gruplar başarılı bir şekilde asimile olurken, bazı gruplar marjinalleşme veya alt kültürel gruplara çekilme riskiyle karşı karşıya kalabilir. Asimilasyonun bu farklı boyutları, göçmenlerin yeni bir toplumla etkileşim süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları ve fırsatları daha kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi gerektirmektedir.

İşlevsel asimilasyon kavramı, göçmenlerin ekonomik bütünleşmesine karşın sivil ve politik alanlardan dışlanmalarını ifade eden bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır (Laubenthal, 2023). Bu yaklaşımda, göçmenler iş gücü piyasasına katılabilme imkânına sahip olmalarına rağmen, sivil ve siyasi katılım haklarından mahrum bırakılmaktadır. Bu durum, göçmenlerin toplumsal yaşamlarının dar bir alana sıkışmasına, yasal statülerindeki belirsizlik nedeniyle toplumdaki dışlanmalarına ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmalarına yol açabilmektedir. Sivil ve politik katılımın dışına itilmiş olan göçmenler, göçün üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen ekonomik ve sosyal dezavantajlar yaşamaya devam etmektedir (Rudiger ve Spencer, 2003, s. 3). Bu bağlamda, işlevsel asimilasyon yaklaşımı, göçmenlerin karşılaştığı sosyal dışlanma ve ayrımcılık sorunlarını derinleştirmekte ve hakim toplumun üyelerinin göçmenlere karşı geliştirdiği olumsuz

tutumları (toplumda ortaya çıkan sosyal problemlerin nedeni olarak göçmenlerin günah keçisi ilan edilmesi gibi) daha da pekiştirmektedir (Saggar ve diğerleri, 2012, s. 20).

Berry ve arkadaşlarının (1987) geliştirdiği kültürel uyum stresi kavramı, bireylerin farklı bir kültüre uyum sağlama süreçlerinde karşılaştıkları sosyal, psikolojik ve fizyolojik değişimlerin toplumsal bağlam ve yapılarla doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Kültürel uyum stresi, bireylerin yeni bir kültürel ortamda varlık göstermeye çalışırken maruz kaldıkları zorluklarla ve bu sürecin sağlık üzerindeki etkileriyle bağlantılıdır. Bu stresin temel belirtileri arasında zihinsel sağlık sorunları (örneğin kafa karışıklığı, anksiyete ve depresyon), marjinalite ve yabancılaşma duyguları ile kimlik karmaşası yer almaktadır. Göçmenlerin sosyal uyumu, kültürel ve toplumsal engellerin aşılmasına, sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesine ve ev sahibi toplumla bütünleşmelerine bağlıdır. Sosyal destek mekanizmaları, bireylerin sosyal ağlara katılımını artırarak ve toplumsal bağları güçlendirerek göçmen grupların sosyal uyum süreçlerini hızlandırmakta önemli rol oynamaktadır. Ancak, toplumsal bağların zayıflaması, sosyal izolasyon veya marjinalleşme gibi durumlar, göçmen grupların uyum sürecini zorlaştırarak stres seviyelerinin artmasına neden olabilir.

Eritme potası (melting pot), Amerikan toplumunda etnik, dini ve ulusal kimliklerin bir pota içinde harmanlanarak yeni bir Amerikan kimliği oluşturulmasını ifade eden metaforudur. Bu yaklaşım, farklı kültürleri bir araya getirerek bu kültürleri hakim toplumun değerleriyle bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Eritme potası kavramı, genellikle Amerikanlaşma süreciyle ilişkilendirilmekte ve bu sürecin simgesi olarak değerlendirilmektedir (Maddern, 2013). Genel anlamda eritme potası teorisi, asimilasyon ve kültürel çoğulculuk modellerine bir alternatif olarak, farklı altkültür gruplarının hakim toplum yapısı içerisinde ortak bir kimlik (baskın toplumun kimlik algısı) altında birleşmesini ve toplumsal bütünleşmeyi hedeflemektedir (Park, 2003). Bu yaklaşım, göçmenlerin etnik ve kültürel kimliklerini terk ederek baskın ulusal kimliğe entegre olmalarını öngörmektedir. Eritme potası teorisi sıklıkla Robert E. Park'ın asimilasyon çalışmalarıyla ilişkilendirilse de, Park'ın görüşleri bu metafordan daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Robert E. Park (1914), asimilasyonu, bireylerin ve grupların zamanla daha geniş sosyal yapılarla bütünleştiği dinamik bir süreç olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda, eritme potasının öne sürdüğü gibi etnik özelliklerin tamamen ortadan kalkacağı fikrine karşı çıkarak, kültürel kimliklerin asimilasyon süreci boyunca devam edebileceğini vurgulamıştır (Kivisto, 2004).

Eritme potası teorisinin, özellikle Amerika Birleşik Devletleri gibi çok etnikli liberal demokrasilerde toplumsal birlik, çeşitlilik ve etnik ilişkiler üzerindeki etkileri hala tartışılmaktadır. Bazı araştırmacılar eritme potası teorisinin toplumsal bütünleşme sürecini fazlasıyla indirgemeci bir bakış açısıyla ele aldığını ve baskın kültür ile altkültürlerin yaşadığı sosyal uyum süreçlerini göz ardı ettiğini savunmaktadır (Berray, 2019; Kamali, 1999). Kültürel farklılıkların göçmenler üzerindeki ayrımcılığı yeniden canlandırdığı ve eritme potası metaforunun bütünleşme süreçlerini ne derece etkili bir şekilde açıklayabildiği, akademik tartışmaların önemli bir konusu olarak öne çıkmaktadır (Cutler ve diğerleri, 2008; Berumen, 2019; Kivisto, 2004; Park, 2003). Buna ek olarak, bireylerin

benzer etnik veya kültürel gruplarla etkileşimde bulunma eğilimleri, sosyal uyum ve bütünleşme süreçleri için sınırlayıcı bir faktör oluşturmakta ve bu süreçlerin tam anlamıyla gerçekleşmesini güçleştirmektedir (Brueckner ve Smirnov, 2007). Bu durum, eritme potası modelinin, günümüzün daha karmaşık ve çok katmanlı toplumsal kimlik dinamiklerini ya da farklı kültürlerin özgün sosyal uyum deneyimlerini yansıtmakta yetersiz kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla, kapsayıcılığı esas alan sosyal uyum modellerinin, göçmen grupların sosyal uyum ve bütünleşme süreçlerini daha etkili bir şekilde destekleyebileceği ileri sürülmektedir.

Salata kasesi teorisi, eritme potası teorisinin aksine, asimilasyon yerine kültürel çoğulculuğu destekleyen metafor olarak ortaya çıkmıştır (Berray, 2019; Bikales ve Imhoff, 1988). Bu teori, farklı kültürel unsurların kökenlerinden getirdikleri kimlik ve değerlerden tamamen vazgeçmeden bir arada var olabileceğini savunur. Bireylerin köken kültürlerini koruyarak aynı zamanda hakim topluma sosyal uyum sağlamalarını teşvik eder (Grunfeld, 1985). 1960'larda siyah onur hareketinin etkisiyle öne çıkan salata kasesi modeli, Amerika Birleşik Devletlerini, her etnik grubun kendi kültürel özelliklerini belli ölçüde koruduğu ve sürdürdüğü, ancak birlikte bir 'toplum' oluşturduğu bir yapı olarak görür (Bikales ve Imhoff, 1988). Salata kasesi modeli, göçmen grupların bütünleşme süreci konusunda farklı perspektifler sunarak eritme potası teorisini eleştirir. Salata kasesi teorisi, kültürel homojenliğin ekonomik olarak gelişmiş toplumlar için en ideal hedef olmayabileceğine yönelik artan bir farkındalığı yansıtarak, farklı kültürlerin kendi kimliklerini koruyarak bir arada yaşayabileceğini savunur (Grunfeld, 1985). Bu yaklaşım, tam asimilasyon yerine güven inşasını, aidiyet duygusunun güçlendirilmesini ve kültürel çeşitliliğin korunarak topluma katkıda bulunulmasını teşvik etmektedir (Qamar, 2024). Ancak Berray (2019), salata kasesi metaforunun karmaşık sosyal uyum ve bütünleşme süreçlerini fazla basitleştirdiğini ve bu durumun potansiyel olarak ayrımcı politikaların güçlenmesine zemin hazırlayabileceğini belirtmektedir. Ayrıca, Berray (2019), hem salata kasesi hem de eritme potası teorilerinin toplumsal bütünleşme süreçlerini yeterince kapsayıcı bir şekilde ele almadığını ve toplumdaki çeşitliliğin yanı sıra sosyal uyum için gerekli bireysel çabayı göz ardı ettiğini savunmaktadır.

Eritme potası, farklı kültürlerin birleşerek tek bir kimlik altında eridiği bir toplum modelini ifade ederken, salata kasesi modeli ise her kültürün kendi kimliğini koruyarak bir arada var olmasını temsil etmektedir (Irastorza ve Törngren, 2022). Heterojen toplulukların oluşumu; kültürel mesafe, ekonomik teşvikler ve grup büyüklüğü gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak şekillenmektedir (Advani ve Reich, 2015). Geleneksel bakış açısı, göçmen grupların baskın toplum yapısı içerisinde asimile edildiği bir eritme potası modelini savunsa da (Hirschman, 1983), yapılan araştırmalar sosyal uyum süreçlerinin çok daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, altkültür grupları, kökenlerinden getirdikleri farklılıkları korurken hakim toplumla etkileşimleri sonucunda hibrit kimlik ve aidiyet algıları inşa edebilmektedir (Çağrkan, 2016). Bu süreç, göçmen gruplarının kültürel değerlerini sürdürme çabaları ile hakim toplumla kurdukları ilişkiler arasında karmaşık bir dengenin oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle megakentlerde, belirli göçmen

gruplarının tercih ettiği mahalleler ve banliyöler arasındaki keskin etnik ve ırksal ayrımlar belirsiz hale gelmekte ve sosyal yapıda yeni etkileşim alanları ortaya çıkmaktadır (Frey, 2011).

Kanada'nın çokkültürcülük politikası, göçmenlerin uyum ve bütünleşme süreçlerinde uluslararası düzeyde örnek gösterilen bir model olarak öne çıkmaktadır. Bu politika, göçmenlerin kültürel kimliklerini ve geleneklerini korumalarına olanak tanırken, aynı zamanda yeni toplumla sosyal, ekonomik ve politik düzeyde güçlü bağlar kurmalarını teşvik etmektedir. Çokkültürlülük, göçmen grupların kültürel farklılıklarını muhafaza ederek topluma aktif bir şekilde katkıda bulunmalarını sağlamakta ve kültürel çeşitliliğin toplumsal bir zenginlik olarak görülmesine öncülük etmektedir (Kymlicka, 2012). Kanada'nın bu yaklaşımı, yalnızca göçmenlerin sosyal uyum ve bütünleşme sürecini desteklemekle kalmayıp, ev sahibi toplumun da kültürel çeşitliliği benimsemesini ve bu farklılıklara uyum sağlamasını teşvik etmektedir. Bu karşılıklı etkileşim, göçmenlerin toplumsal kabul görme süreçlerini kolaylaştırırken, ev sahibi toplumun da sosyal uyum ve bütünleşme sürecinde aktif bir rol üstlenmesini incelemektedir. Böylece çokkültürlülük, çift yönlü bir sosyal uyum ve bütünleşme politikası olarak işlev görmektedir (Berry, 2011). Günümüzde birçok ülke, göçmenlerin toplumsal uyum süreçlerini desteklemek amacıyla benzer çokkültürlü yaklaşımları benimsemektedir. Almanya ve İsveç gibi ülkelerde uygulanan kapsamlı dil eğitimi programları, iş gücüne katılım teşvikleri ve vatandaşlık haklarına yönelik reformlar, göçmenlerin toplumsal hayata etkin katılımını hızlandıran başlıca sosyal uyum politikaları arasında yer almaktadır (Koopmans, 2010; Irastorza ve Törngren, 2022). Ancak bu yaklaşım, toplumsal birlik ve ortak kimlik oluşturma çabalarını zayıflattığı, gruplar arasındaki etkileşimi sınırlayarak toplumsal parçalanmaya neden olabileceği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Vertovec ve Wessendorf, 2010). Parekh (2000), çokkültürcülüğü bireysel ve grup hakları arasındaki ilişkiyi anlamakta yetersiz kalan tek boyutlu yaklaşımlar, bireysel özgürlüğü ön plana çıkararak toplulukların kültürel ifadelerini sınırlayan liberal modeller ve kültürel görelilik ile evrensel değerler arasında denge kurma konusundaki eksiklikler üzerinden eleştirir. Ayrıca, kültürlerin statik değil dinamik olduğunu vurgulayarak kültürel sabitlik varsayımına itiraz eder ve çokkültürcülüğün pratikte uygulanabilirliği ile olası çatışmaların çözümüne dair belirsizliklere dikkat çeker.

3. YENİ MEDYA VE GÖÇMEN GRUPLARIN SOSYAL UYUM SÜRECİ

Dijital platformlar ve mobil uygulamalar, göçmenlerin sosyal uyum süreçlerini hızlandırmada önemli bir rol üstlenmektedir. Bu teknolojik araçlar, göçmenlerin buldukları ülkedeki sağlık hizmetlerine, sosyal desteğe ve diğer kamu hizmetlerine daha kolay erişim sağlamalarına yardımcı olarak bütünleşme süreçlerini hızlandırmaktadır (Drydakıs, 2021). Göçmenler, yeni medya araçlarını kullanarak hem ev sahibi ülkenin sosyal ve kültürel dinamiklerine uyum sağlamakta hem de kendi köken kültürleriyle olan bağlantılarını sürdürebilmektedir. Bu bağlamda, sosyal medya platformları ve dijital iletişim ağları, göçmenlerin sosyal kimliklerini yeniden inşa etmelerine, kültürel çatışmaları aşmalarına ve yeni topluluklarla etkileşim kurarak sosyal uyum süreçlerini

kolaylaştırmalarına olanak tanıyan önemli araçlar haline gelmiştir (Chen, 2010; Dekker ve Engbersen, 2014; Lim ve Pham, 2016). Yeni medya, göçmenlere kendilerini ifade etme, sosyal sermayelerini artırma ve çok katmanlı kimliklerinin sürekliliğini sağlama imkânı sunarak sosyal uyum süreçlerinde etkilidir (Park ve Gerrits, 2021).

Medya, göçmenlerin ev sahibi toplum tarafından nasıl algılanacağını belirlemede önemli bir role sahiptir. Göçmen gruplar hakkında medyada kullanılan dil, bu gruplarla ilgili haberlerin sunum biçimi ve göçmenlerin temsil ediliş tarzı, ev sahibi toplumda göçmenlere yönelik olumlu ya da olumsuz tutumların oluşmasında etkili olmaktadır (Ata, 2018; Yıldırım Başoğlu, 2023). Bu bağlamda, medyada göçmenlerin topluma katkılarının vurgulandığı ve kültürel değerlerinin/çoğulculuğun ön plana çıkarıldığı haberler, hakim toplumda göçmenlere yönelik daha hoşgörülü tutumların gelişmesine ve dolayısıyla sosyal uyum süreçlerinin hızlanmasına etki etmektedir (Akintayo ve diğerleri, 2024). Öte yandan, ötekileştirici ve suçlayıcı bir dilin hakim olduğu medya temsilleri, göçmenlere yönelik olumsuz tutumların ve önyargıların pekişmesine yol açarak sosyal uyum süreçlerini yavaşlatmakta ve göçmenlerin ev sahibi toplumda daha fazla marjinalleşmesine neden olmakta ve bu durum sosyal uyum süreçlerini yavaşlatmaktadır (Yıldırım Başoğlu, 2023). Dolayısıyla, ev sahibi toplumun göçmenlere yönelik tutumların oluşumunda medyanın etkisi (kullanılan dil ve temsil biçimleri) yadsınmamalıdır.

Yeni medya araçları, göçmen gruplar için yalnızca bir temsil aracı olmanın ötesinde, dil öğrenimi, iş gücüne piyasasına uyum ve sosyal destek ağlarına erişim gibi alanlarda önemli fırsatlar sunan çok yönlü bir platform işlevi görmektedir. Göçmenler, dijital platformları etkin bir şekilde kullanarak ev sahibi toplumun sosyal yapısına daha hızlı ve etkili bir biçimde uyum sağlayabilmekte ve bütünleşme süreçlerine aktif olarak katılabilmektedir. Sütüoğlu ve Vesek'in (2023) çalışması, sosyal medyanın göçmenlerin ev sahibi toplumun dilini ve kültürel normlarını öğrenmelerini kolaylaştırdığını ve bu sayede sosyal uyum süreçlerini hızlandırdığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, yeni medya araçları göçmenlerin iş gücü piyasasına daha hızlı adapte olmalarına ve gerekli sosyal destek ağlarına daha kolay erişim sağlamalarına olanak tanımaktadır. Bu dijital destek mekanizmaları sayesinde göçmenler, hem önemli ekonomik kazanımlar elde etmekte hem de sosyal uyum süreçlerini daha etkin ve sürdürülebilir bir şekilde yönetmelerine olanak tanımaktadır (Sütüoğlu ve Vesek, 2023).

Yeni medya platformları, göçmenlerin ev sahibi toplumun dilini, iletişim kalıplarını ve sosyal normlarını daha yakından tanımalarına olanak tanırken, aynı zamanda kendi kültürel kimliklerini korumalarına ve paylaşımlarına imkân sunmaktadır. Bu sayede, Hendrickson ve Rosen'in (2017) belirttiği gibi, göçmenler ev sahibi ülkenin iletişim kalıplarını ve kültürel uyum dinamiklerini daha iyi anlayarak sosyal uyum süreçlerini hızlandırmaktadır. Özellikle sosyal medya kullanımı, göçmenlerin sosyal uyum, kimlik inşa süreçlerini ve öznel refahlarını olumlu yönde etkilemektedir (Wei ve Gao, 2017). Ayrıca, yeni medya ve dijital iletişim teknolojileri, göçmenlerin kökenleriyle olan bağlarını koruyarak kendi kültürel kimliklerini muhafaza etmelerine olanak tanırken, aynı zamanda kültürlerarası uyumu teşvik ederek sosyal uyum süreçlerini hızlandırabilir (Sawyer, 2011; Ahmad ve

diğerleri, 2014). Yeni medya platformlarının sunduğu sosyal etkileşim, göçmenlere hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha etkin bir sosyal uyum süreci sunarak kültürel farklılıkların köprülenmesine ve karşılıklı anlayışın güçlenmesine zemin hazırlamaktadır.

Yeni medya araçları, göçmenlerin dil öğrenimi, kültürel adaptasyon ve sosyal ağ geliştirme süreçlerini destekleyerek sosyal uyumlarını kolaylaştırmada önemli bir rol oynamaktadır (Marlowe, Bartley ve Collins, 2017). Ancak bu platformlar, nefret söylemi ve ayrımcılığın yayılmasına zemin hazırlayarak göçmenlerin sosyal uyum süreçlerini olumsuz etkileyebilme riskini de taşımaktadır. Yıldırım Başoğlu'nun (2023) belirttiği gibi, sosyal medyada hızla yayılan önyargılı haberler ve yanlış ya da manipülatif bilgiler, ev sahibi toplum üyelerinin göçmenlere karşı olumsuz tutumlarını pekiştirerek göçmenlere yönelik önyargıları derinleştirmektedir. Bu tür olumsuz medya içerikleri, yeni medya platformları aracılığıyla geniş kitlelere hızla ulaşarak göçmenlerin kamusal alandaki görünürlüklerini azaltmakta ve sosyal dışlanmaya yol açmaktadır. Azalan sosyal etkileşim ve sınırlı sosyalizasyon fırsatları, göçmenlerin ev sahibi toplumla anlamlı bağlar kurmasını ve sosyal ağlarını genişletmesini engelleyerek sosyal uyum süreçlerini yavaşlatmaktadır. Stieglitz ve Ross'un (2022) 'çift taraflı bir kılıç' olarak tanımladığı yeni medya platformları, bir yandan sosyal uyumu teşvik etme potansiyeline sahipken, diğer yandan yanlış bilgi ve duyarsız kullanım nedeniyle sosyal uyum ve bütünleşme süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir.

Dijital eşitsizlikler, dijital teknolojilere—özellikle internete—erişim, bu teknolojilerin etkin kullanımı, gerekli dijital becerilere sahip olma ve bireylerin bu alandaki yeterliliklerine ilişkin öz algıları gibi farklılıkları kapsamaktadır (Robinson ve diğerleri, 2015). Bu eşitsizlikler, sağlık hizmetlerine erişim, siyasi katılım ve ekonomik faaliyetler gibi bireylerin yaşam şanslarını ve sosyoekonomik yörüngelerini belirleyen geleneksel eşitsizlik türleriyle kesişen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Dijital eşitsizliklerin kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi, bu olgunun daha geniş bir teorik bağlama yerleştirilmesini ve diğer iletişim araçlarında gözlemlenen eşitsizliklerle karşılaştırılarak değerlendirilmesini gerektirmektedir (DiMaggio ve diğerleri, 2004). Günümüzde, dijital eşitsizlikler, dezavantajlı grupların dijital teknolojilere erişimde ve bu teknolojileri etkili bir şekilde kullanma becerilerinde karşılaştıkları güçlükler nedeniyle toplumsal adaletsizliklerle yakından ilişkili bir sorun olarak öne çıkmaktadır (Helsper, 2021).

Dijital uçurum, bireylerin ekonomik fırsatlara erişimini kısıtlamanın ötesinde, kamusal yaşama katılım düzeylerini ve sosyal uyum süreçlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Toplumların hızla dijitalleşmesi, özellikle göçmen gruplar üzerinde derin etkiler yaratarak mevcut toplumsal eşitsizliklerin daha belirgin hale gelmesine neden olmaktadır (Buchert, Wrede ve Kouvonon, 2024; McAuliffe, Blower ve Beduschi, 2021). Göçmenler, dijital teknolojilere ve temel dijital hizmetlere erişimde önemli engellerle karşılaşmakta, bu durum sosyal uyum ve toplumsal katılım süreçlerini zorlaştırarak mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir (Buchert ve diğerleri, 2023). Dijital teknolojilere erişimde yaşanan eşitsizlikler, göçmen grupların ev sahibi topluma adil bir şekilde bütünleşme ve toplumsal yapıya katkı sağlama potansiyelini sınırlamakta; dolayısıyla dijital uçurum, sosyal uyumun sağlanmasının önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda, dijital eşitsizliklerin

giderilmesi, göçmen grupların kapsayıcı ve eşitlikçi sosyal uyum ve bütünleşme sağlamalarına olanak tanıyabilir.

Göçmenler arasındaki dijital uçurum; dijital teknolojilere erişimde yaşanan zorluklar, yetersiz dijital beceriler, yaş, eğitim düzeyi ve ekonomik kısıtlamalar gibi faktörler nedeniyle giderek derinleşmektedir (Reichel Siegel ve Tudela, 2015). Bu durum, göçmenlerin sosyalizasyon süreçlerini ve toplumsal yaşama etkin katılımlarını sınırlandırarak sosyal uyum süreçlerini olumsuz etkilemektedir (Alam ve Imran, 2015). Dijital teknolojilere yeterli erişim sağlayamayan göçmenler, iş gücü piyasasına katılım, eğitim olanaklarından faydalanma, dil eğitimi alma, kültürel uyumu destekleyen çevrimiçi topluluklara katılma ve sosyal hizmetlere erişim gibi alanlarda önemli engellerle karşılaşmaktadır. Bu durum, göçmenlerin ev sahibi toplumla sosyal uyum ve bütünleşme süreçlerinin kesintiye uğramasına yol açmakta, dijital eşitsizliklerin artmasına neden olmakta ve göçmenlerin mevcut fırsatlardan yararlanma imkânlarını kısıtlamaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, yeni medya platformlarının göçmenlerin ev sahibi toplumla sosyal uyum ve bütünleşme süreçleri üzerindeki etkisini ayrıntılı olarak ele almaktadır. Yeni medya araçları, göçmenlerin dil edinimi, iş gücü piyasasına uyumu ve sosyal destek ağlarına erişimi gibi bütünleşme süreçlerini kolaylaştırmada önemli bir rol üstlenmektedir. Bu platformların, göçmenlerin ev sahibi toplumun sosyal yapısını, kültürel normlarını ve değerlerini daha kısa sürede öğrenmelerine olanak tanıdığı, aynı zamanda sosyo-kültürel farklılıkları daha iyi anlayarak içselleştirmelerine imkan vermektedir. Dijital medya, göçmenlerin aidiyet algısı inşa süreçlerine destekleyerek ev sahibi toplumla daha güçlü ve derin bağlar kurmalarına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, yeni medya araçlarının sosyal uyum süreçlerini hızlandırma potansiyeli, göçmenlerin toplumsal bütünleşme sürecini hızlandırması ve daha kapsayıcı bir toplum yapısının oluşumuna katkı sunması açısından avantajlar sunmaktadır.

Ancak, yeni medyanın göçmenlerin sosyal uyum süreçlerine sağladığı katkıların yanı sıra, medyadaki göçmen temsilleri, ev sahibi toplumun göçmenlere yönelik tutumlarını şekillendirme ve pekiştirme işlevi de görmektedir. Sosyal medya ortamında hızla yayılan nefret söylemi ve yanlış bilgilendirme içerikleri, göçmenlerin ev sahibi topluma sosyal uyum ve bütünleşme süreçlerini zorlaştıran faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nefret söylemi, toplumsal kutuplaşmayı derinleştirerek göçmenlerin toplumsal bağlarını zayıflatmakta ve sosyal dışlanma riskini artırmaktadır. Bu durum, göçmen grupları içinde dayanışmayı güçlendirse de, ev sahibi toplumla olan sosyal etkileşimi önemli ölçüde azaltmaktadır. Aynı zamanda dijital eşitsizlikler, göçmenlerin sosyal uyum süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Düşük gelir düzeyine veya sınırlı eğitim olanaklarına sahip göçmenler, dijital araçlara ve internete erişimde karşılaştıkları sorunlar nedeniyle sosyal medya ve dijital platformlardan yeterince faydalanamamakta, bu da sosyal uyum süreçlerinin yavaşlamasına veya kesintiye uğramasına yol açmaktadır.

Günümüzde medyanın – özellikle yeni medyanın – toplumla üzerindeki güçlü etkisi göz önüne alındığında, göçmenlerin uyum süreçlerinde yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeydeki etkisi de dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, yeni medya araçlarının daha sorumlu bir şekilde kullanılması ve dijital okuryazarlığın artırılması, göçmenlerin sosyal uyum süreçlerini desteklemek adına önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Gelecekteki araştırmalar, yeni medya platformlarının göçmenlerin sosyal uyum süreçleri üzerindeki etkilerinin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve bu süreçte karşılaşılan dijital eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik politikaların geliştirilmesi adına kritik bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Dijital eşitsizliklerin azaltılması, yalnızca göçmenlerin ev sahibi topluma daha etkin katılımını sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin azalması ve toplumsal bütünleşmenin güçlenmesine de katkı sunacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Barış Çağırkan tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Adsera, A., & Pytlikova, M. (2016). Language and migration. V. Ginsburgh & S. Weber (Ed.), *The Palgrave Handbook of Economics and Language* (s. 342-372) içinde. London: Palgrave Macmillan UK.
- Advani, A., & Reich, B. (2015). *Melting pot or salad bowl: The formation of heterogeneous communities* (No. W15/30). Retrieved from <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/145442/1/836446259.pdf>
- Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166-191.
- Ahmad, A. L., Mirza, E., Mohd, R. H., Pawanteh, L., & Salman, A. (2014). Adaptation and the new media technology: A study on Malaysian students in Australia and United Kingdom. *Malaysian Journal of Communication*, 30(1), 195-206.
- Akintayo, O. T., Atobatele, F. A., & Mouboua, P. D. (2024). The dynamics of language shifts in migrant communities: Implications for social integration and cultural preservation. *International Journal of Applied Research in Social Sciences*, 6(5), 844-860.
- Alam, K., & Imran, S. (2015). The digital divide and social inclusion among refugee migrants: A case in regional Australia. *Information Technology & People*, 28(2), 344-365.
- Berray, M. (2019). A critical literary review of the melting pot and salad bowl assimilation and integration theories. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 6(1), 142-151.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5-34.
- Berry, J. W. (2011). Integration and multiculturalism: Ways towards social solidarity. *Papers on Social Representations*, 20(2), 1-21.

- Berry, J. W., Kim, U., Minde, T., & Mok, D. (1987). Comparative studies of acculturative stress. *International Migration Review*, 21(3), 491-511.
- Berumen, F. C. (2019). Resisting assimilation to the melting pot. *Journal of Culture and Values in Education*, 2(1), 81-95.
- Bikales, G., & Imhoff, G. (2021). A kind of discordant harmony: Issues in assimilation. D. E Simcox (Ed.), *US Immigration in the 1980s* (s. 137-150) içinde. London: Routledge.
- Brueckner, J. K., & Smirnov, O. (2007). Workings of the melting pot: Social networks and the evolution of population attributes. *Journal of Regional Science*, 47(2), 209-228.
- Buchert, U., Kemppainen, L., Olakivi, A., Wrede, S., & Kouvonen, A. (2023). Is digitalisation of public health and social welfare services reinforcing social exclusion? The case of Russian-speaking older migrants in Finland. *Critical Social Policy*, 43(3), 375-400.
- Buchert, U., Wrede, S., & Kouvonen, A. (2024). Persisting inequalities in the digitalized society: Migrant women facing coercive dimensions of everyday digitalization. *Information, Communication & Society*, 27(5), 935-950.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2009). Migration in the Asia-Pacific region. *Migration Information Source*. Retrieved from <https://www.migrationpolicy.org/article/migration-asia-pacific-region>
- Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. J. (2014). *The age of migration: International population movements in the modern world*. London: Palgrave Macmillan.
- Chen, W. (2010). Internet-usage patterns of immigrants in the process of intercultural adaptation. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(4), 387-399.
- Cutler, D. M., Glaeser, E. L., & Vigdor, J. L. (2008). Is the melting pot still hot? Explaining the resurgence of immigrant segregation. *The Review of Economics and Statistics*, 90(3), 478-497.
- Çağırkan, B. (2016). Göç, hibrit kimlik ve aidiyet: Yeni topluluklar, yeni kimlikler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 2613-2623.
- Dekker, R., & Engbersen, G. (2014). How social media transform migrant networks and facilitate migration. *Global Networks*, 14(4), 401-418.
- DiMaggio, P., Hargittai, E., Celeste, C., & Shafer, S. (2004). From unequal access to differentiated use: A literature review and agenda for research on digital inequality. *Social Inequality*, 1, 355-400.
- Drydakis, N. (2021). Mobile applications aiming to facilitate immigrants' societal integration and overall level of integration, health and mental health. Does artificial intelligence enhance outcomes?. *Computers in Human Behavior*, 117, 106661.
- Dustmann, C., & Fabbri, F. (2003). Language proficiency and labour market performance of immigrants in the UK. *Economic Journal*, 113(489), 695-717.
- Frey, W. H. (2011). Melting pot cities and suburbs: Racial and ethnic change in metro America in the 2000s. Retrieved from https://reimagerpe.org/files/0504_census_ethnicity_frey.pdf
- Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American life: The role of race, religion, and national origins*. New York: Oxford University Press.
- Grunfeld, A. T. (1985). In search of equality: Relations between China's ethnic minorities and the majority Han. *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 17(1), 54-67.
- Helsper, E. (2021). *The digital disconnect: The social causes and consequences of digital inequalities*. London: Sage Publications.

- Hendrickson, B., & Rosen, D. (2017). Insights into new media use by international students: Implications for cross-cultural adaptation theory. *Social Networking, 6*(2), 81-106.
- Hirschman, C. (1983). America's melting pot reconsidered. *Annual Review of Sociology, 9*, 397-423.
- International Organisation for Migration (IOM). (2024). Veri ve kaynaklar. Retrieved from <https://turkiye.iom.int/tr/veri-ve-kaynaklar>
- Irastorza, N., & Törnngren, S. O. (2022). Melting pot or salad bowl? An overview of mixed families in Sweden. *Journal of Critical Mixed Race Studies, 1*(2), 105-128.
- Kamali, M. (1999). Distorted integration: Problems of monolithic order. *Innovation: The European Journal of Social Science Research, 12*(1), 81-97.
- Kivisto, P. (2004). What is the canonical theory of assimilation?. *Journal of the History of the Behavioral Sciences, 40*(2), 149-163.
- Komito, L. (2011). Social media and migration: Virtual community 2.0. *Journal of the American Society for Information Science and Technology, 62*(6), 1075-1086.
- Koopmans, R. (2010). Trade-offs between equality and difference: Immigrant integration, multiculturalism and the welfare state in cross-national perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 36*(1), 1-26.
- Kwok-Bun, C., & Plüss, C. (2013). Modelling migrant adaptation: Coping with social strain, assimilation, and non-integration. *International Sociology, 28*(1), 48-65.
- Kymlicka, W. (2012). *Multiculturalism: Success, failure, and the future*. Washington: Migration Policy Institute.
- Laubenthal, B. (2023). Introduction: Assimilation, integration or transnationalism? An overview of theories of migrant incorporation. *International Migration, 61*(1), 84-91.
- Lim, S. S., & Pham, B. (2016). 'If you are a foreigner in a foreign country, you stick together': Technologically mediated communication and acculturation of migrant students. *New Media & Society, 18*(10), 2171-2188.
- Maddern, S. W. (2013). Melting pot theory. I. Ness (Ed.), *The Encyclopaedia of Global Human Migration* (s. 1-4) içinde. New Jersey: Blackwell Publishing.
- Marlowe, J. M., Bartley, A., & Collins, F. (2017). Digital belongings: The intersections of social cohesion, connectivity and digital media. *Ethnicities, 17*(1), 85-102.
- McAuliffe, M., Blower, J., & Beduschi, A. (2021). Digitalization and artificial intelligence in migration and mobility: Transnational implications of the COVID-19 pandemic. *Societies, 11*(4), 1-13.
- Parekh, B. (2000). *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory*. London: Macmillan Press.
- Park, A. S. (2003). A theology of enhancement: Multiculturality in self and community. *Journal of Pastoral Theology, 13*(2), 14-33.
- Park, R. E. (1914). Racial assimilation in secondary groups with particular reference to the Negro. *American Journal of Sociology, 19*(5), 606-623.
- Park, S., & Gerrits, L. (2021). How migrants manifest their transnational identity through online social networks: Comparative findings from a case of Koreans in Germany. *Comparative Migration Studies, 9*(1), 1-17.
- Portes, A., & Rumbaut, R. G. (2001). *Legacies: The story of the immigrant second generation*. California: University of California Press.

- Portes, A., & Zhou, M. (1993). The new second generation: Segmented assimilation and its variants. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530(1), 74-96.
- Qamar, A. H. (2024). Young adult migrants' social experiences in Sweden: 'Melting pot' and 'salad bowl' perspectives on social integration. *Children & Society*. DOI: <https://doi.org/10.1111/chso.12857>
- Reichel, D., Siegel, M., & Tudela, J. C. A. (2015). *ICT for the employability and integration of immigrants in the European Union: A qualitative analysis of a Survey in Bulgaria, the Netherlands and Spain*. Retrieved from <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC93966>
- Robinson, L., Cotten, S. R., Ono, H., Quan-Haase, A., Mesch, G., Chen, W., ... & Stern, M. J. (2015). Digital inequalities and why they matter. *Information, Communication & Society*, 18(5), 569-582.
- Rudiger, A., & Spencer, S. (2003). Göçmenlerin ve etnik azınlıkların toplumsal bütünleşmesi: Ayrımcılıkla mücadele politikaları (S. Çopuroğlu, Çev.). *Toplum ve Bilim*, 97, 143-176.
- Saggar, S., Somerville, W., Ford, R., & Sobolewska, M. (2012). The impacts of migration on social cohesion and integration: Final report to the Migration Advisory Committee. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/258355/social-cohesion-integration.pdf
- Şan, M. K., & Yıldırım, E. (2023). Eritme potasından kültürel çoğulculuğa Amerikan deneyimi: "Crash/Çarpışma" filmi bağlamında bir çözümleme. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 1496-1512.
- Sawyer, R. (2011). The Impact of new social media on intercultural adaptation. senior honors projects. Retrieved from <http://digitalcommons.uri.edu/srhonorsprog/>
- Stieglitz, S., & Ross, B. (2022). The impact of social media on social cohesion: A double-edged sword. *Media and Communication*, 10(2), 104-107.
- Sütlüoğlu, T., & Vesek, S. (2023). Suriyelilerin ulusötesi ilişkilerinde ve göç sonrası uyum süreçlerinde sosyal medyanın rolü. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 39, 35-61.
- Vertovec, S., & Wessendorf, S. (2010). Introduction: Assessing the backlash against multiculturalism in Europe. S. Vertovec & S. Wessendorf (Ed.), *The multiculturalism Backlash European Discourses, Policies and Practices* (s. 1-31) içinde. London: Routledge.
- Wei, L., & Gao, F. (2017). Social media, social integration and subjective well-being among new urban migrants in China. *Telematics and Informatics*, 34(3), 786-796.
- Yıldırım Başoğlu, M. (2023). Medya ve toplumda göçmen algısı. *Muhakeme Dergisi*, 6(2), 58-67.

Türkiye ve Seçili Ülkelerin Yargı Hizmetlerindeki Verimliliğinin Malmquist Analizi ile Karşılaştırılması¹

Cevriye Yüksel Yıldırım^{2,3}, Birol Kovancılar⁴

ÖZET

Devletler için yargı sisteminin verimlilik temel hedeflerden biri olmalıdır. Çünkü hukuki açıdan oluşan belirsizlikler birçok sorunu da beraberinde getirir. Hukuki belirsizliğin olduğu bir ortamda yabancı sermaye yatırım yapmak istemez, ülke vatandaşlarının can ve mal güvenliği olmaz. Verimlilik ise iktisat teorisi genel olarak kaynakları kullanma yeteneğinden oluşur. Mevcut olanaklarla maksimum miktarda çıktı elde etmek için üretim faktörlerini kullanmak veya önceden belirlenmiş bir ürünü üretmek için en iyi girdi miktarını kullanarak en iyi çıktı miktarını üretmektir. Bu çalışmanın amacı da Türkiye'deki yargı sisteminin verimliliği seçili ülkelerle birlikte karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu amaçla karar performansını değerlendirmede yaygın olarak kullanılan Malmquist yönteminden yararlanılmış. Elde edilen bulgulara göre 2018 yılında Türkiye 4 modelin tümünde verimli olduğu, 2020 yılında ise sadece model 4'e göre verimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yargı Sistemi, Yargıda Verimlilik, Malmquist Analizi.

Comparison of the Productivity of Judicial Services in Turkey and Selected Countries with Malmquist Analysis

ABSTRACT

The productivity of the judicial system should be one of the main goals for the countries. Because legal uncertainties bring many problems with them. In an environment where there is legal uncertainty, foreign capital does not want to invest, and the life and property of the country's citizens are not safe. Productivity, on the other hand, is generally the ability to use resources in economic theory. It is to use production factors to obtain the maximum amount of output with existing possibilities or to produce the best amount of output by using the best amount of input to produce a predetermined product. The purpose of this study is to examine the efficiency of the judicial system in Turkey comparatively with selected countries. For this purpose, the Malmquist method, which is widely used in evaluating decision performance, was used. According to the findings, it was concluded that Turkey was efficient in all 4 models in 2018, and only in 2020 according to model 4.

Keywords: Judicial System, Judicial Efficiency, Malmquist Analysis.

¹ Bu çalışma 27.08.2024 tarihinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan doktora tezinden geliştirilmiştir.

² İletişim Yazarı: cyildirim@balikesir.edu.tr

³ Öğr. Gör. Dr., Balıkesir Üniversitesi /Burhaniye Meslek Yüksekokulu/Muhasebe ve Vergi bölümü, ORCID: 0000-0001-5048-6502.

⁴ Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi /İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/Maliye Bölümü, ORCID: 0000-0001-9650-6177.

1. GİRİŞ

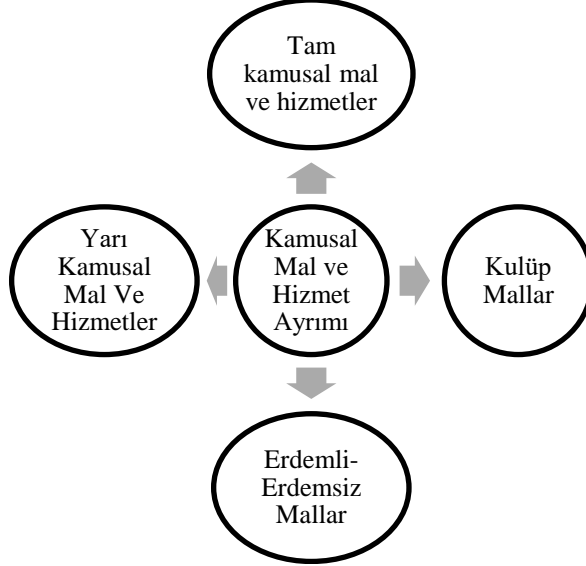
İçinde bulunduğumuz ekonomik, sosyal, siyasi ve mali koşullardan ihtiyaçlar ve bu amaçla gerçekleştirilen hizmetler etkilenmektedir. Söz konusu ihtiyaçları gidermede devlet değişen boyutlarda olmak üzere her zaman görev üstlenmiştir. Devletler geçmişten günümüze düzenleyici kurallar koymak, yol göstermek, özendirmek ve sermaye yatırmak suretiyle toplumsal ihtiyaçların giderilmesinde ekonomide rol almıştır. Giderilmesi halinde toplumun tümüne fayda sağlayan ihtiyaçlara sosyal ihtiyaç denilmektedir ve toplumsal mal ve hizmet ile giderilmektedir (Batirel,1974:26).

Devletler, ekonomi içerisinde rol almakta ve alt yapı vb. hizmetleri gerçekleştirmektedir. Toplumda iç ve dış güvenliği sağlamak, güvenlik, adaletin, eğitim, sağlık, bayındırlık, sosyal yardım vb. konularda devletin görevlerindedir. Tarihsel gelişim sürecine bakıldığında kamu hizmetlerinin boyutu ve niteliği farklı şekillerde uygulanmıştır. Kamu hizmetlerinin neler olacağına, ne kadar olacağına karar verecek merci ise siyasi iktidardır. Devlet bu hizmetleri merkezi yönetim ve yerel yönetimler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Kamu hizmetlerinin, kamu yararı ve verimlilik ilkelerine göre yürütülmesi, ülke ve toplum açısından en ideal olanının gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Akdoğan,2019:39-40).

Kamu hizmetlerinin özelliklerinden bazıları aşağıda yer almaktadır (Gözübüyük, 2001: 27-28):

- a. Kamu hizmetinde eşitlik ilkesi ön plandadır.
- b. Kamu yararı söz konusudur.
- c. Hizmet kararına siyasi süreçle karar verilmektedir.
- d. Kamu hizmeti yerel, bölgesel, ülkesel olabilmektedir.
- e. Kamu hizmeti gözetim altında özel girişimciler tarafından icra edilebilir.
- f. Tekelleşmenin olması gerekmez.
- g. Büyük oranda bedelsiz sunulmaktadır.
- h. Süreklilik arz etmektedir.

Şekil 1: Kamusal Mal ve Hizmetler Ayrımı



Kaynak: Pehlivan, 2011:40 sayfadaki bilgilerden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tam kamusal mal ve hizmetler ayrımına şekil 1’de yer verilmektedir. Söz konusu ayrıma göre kamusal mal ve hizmetler tam kamusal mal ve hizmetler, yarı kamusal mal ve hizmetler, erdemli- erdemsiz mallar ve kulüp malları olarak ayrılmaktadır. Kamusal ihtiyaçlar, insanların toplum halinde yaşamalarının bir gereği olarak ortaya çıkar. Devlet ise, toplumun birlik şeklini oluşturarak kamusal mal ve hizmetlerin üretiminde tek yetkili olmaktadır (Pehlivan, 2011:42). Bu bağlamda bu mal ve hizmetleri ne miktarda ve nasıl üreticiliğine ilişkin kararları siyasal karar mekanizmasına göre belirlenir. Günümüzde devlet, güvenlik, asayiş, eğitim, sağlık hizmetleri yerine getirmekle sorumludur. Tam kamusal mal ve hizmetlerden biri olan adalet hizmetleri de toplumun geneli için elzem olan mal ve hizmetlerden biridir. Bu bağlamda devletin ana faaliyet alanlarından birini oluşturmaktadır. Köhling (2000) göre adalet farklı üç süreçten oluşmaktadır. Bunlardan ilki olarak adaleti sağlamakta kullanılacak kuralları ve kanunları belirlemektir. İkinci aşamada ise söz konusu bu kural ve kanunları uygulamak için görevlilerin olması. Son olarak adalet sisteminde yer alan davalı, davacı ve avukatlardan oluşturmaktadır. Dolayısıyla adalet hizmetleri, devletin adalet işlerini yerine getirebilmesi için mahkemeler ve diğer ilgili kuruluşlar vasıtasıyla gerçekleştiren hizmetlerdir.

Adalet hizmetlerinin genel özellikleri ise şunlardır (Deyneli, 2010:15-17):

- Topluca sunulan bir kamusal hizmet olması
- Faydasının tüm topluma yayılan bir kamusal hizmet olması
- Tüketimi zorunlu olan bir kamusal hizmet olması
- Sunumu siyasal süreç ile belirlenen kamusal bir hizmet olması
- Büyük ölçüde kamu harcaması gerektiren kamusal bir hizmet olmasıdır.

Adalet hizmetleri özellikleri itibariyle değerlendirildiğinde devletin ana görevleri haline gelmiştir. Hatta bazı düşünürler, söz konusu bu hizmetleri devletin vazgeçilmez hizmetleri arasında görmüşlerdir. Adalet hizmetlerine ait literatür incelendiğinde adalet hizmetlerinin talep yönünün ön planda olduğu görülmüştür. Oysa adalet hizmetleri hem önemli bir harcama kalemi hem de bir tam kamusal maldır. Bu bağlamda çalışmamızda adalet hizmetleri tam kamusal mal perspektifinden ve arz yönlü olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmanın amacı, tam kamusal mal olan adalet hizmetlerine yönelik harcamaların yargısal bazda etkinliğinin incelenmesidir. Çalışmada adalet sistemindeki yargı etkinliği ele alınmıştır. Bu bağlamda adalet sisteminin karar etkinliğinden ziyade performans etkinliği üzerinde durulmuştur. Yani adalet sisteminde adalet kararlarının doğru verilip verilmediği hususunda inceleme yapılmamıştır.

2. ADALET HİZMETLERİNDE ETKİNLİK

Kamu hizmetlerinin etkin ve verimli sunulması için kamuda kalite arayışları üzerine literatürde birçok araştırma mevcuttur. Söz konusu bu literatür içerisinde adalet hizmetlerinin etkinliği de bulunmaktadır. Adalet hizmetlerinde etkinlik sağlanması da bireyler arasında ilişkilerde güvenli bir ortam oluşturacak ve sosyal sorumlulukları da güçlendirecektir. Aynı zamanda etkin adalet hizmetleri bireylerin özel haklarının korunması hususunda da koruma sağlayacaktır. Bireylerin söz konusu haklarının korunması hususunda olası anlaşmazlıklarda devlet adaleti sağlama konusunda yer alacaktır (Sherwood, Geoffrey ve Souza, 1994: 103).

1980 yıllarından sonraki dönemlerde ortaya çıkan özelleştirme ve küçük devler anlayışına yönelik uygulamalar beraberinde kamuda kalite kavramının da önem kazanmasına neden olmuştur. Kalite kavramı dar anlamda ürün kalitesini ifade ederken geniş anlamda iş kalitesi, iletişim, insan kalitesi vb. konularının kalitesini içermektedir. Kamusal alanda kalite yönetimi modelleri uygularken karşılaşacağı zorluklar kalite standartları ve kriterleri ile ilgili performans göstergelerinin ortaya konulmasıdır. Kamuda sunulan hizmetlerinin genelinde toplumsal yarar söz konusu olduğu için kamu sektöründeki kalite standartları oluşturulmasını olumsuz etkilemektedir (Çoban ve Deyneli, 2005: 326). Ama kamu hizmeti olan adalet hizmetlerinin kaliteli sunumu için etkinlik ve kalite standartları oluşturulabilir. Bu bağlamda adalet sisteminde adalet yönetiminde güven yapılan araştırmada yer almıştır (Alfonso, Shucknecht, Tanzi, 2005: 324). Adalet sisteminde etkinlik olayları uygun sürede çözen, yargılama sonucu tahmin edilebilir kararlarla sonuçlanan ve erişilebilir olan şekilde tanımlanabilir (Dakolias, 1999: 1). Söz konusu tanımdaki özelliklerin ölçülmesi için farklı göstergeler ortaya koyulmaktadır. Bu göstergelerden bazıları adalet hizmetlerinde temel etkinlik faktörleri, adalet hizmetleri sunumunda etkinlik faktörleri olarak sayabiliriz. Bu faktörlerden adalet hizmetlerinin temel etkinlik faktörleri Dakolias (1999) göre: yıllık dava dosya sayısı, yılda tamamlanan dosya sayısı, temizleme oranı, sıklık oranı, yıl sonu itibariyle karara bağlanan dosya sayısı, olaylar için ortalama görülme süresi, 100.000 kişiye düşen hâkim vb. dir. Adalet sunumunda etkinlik kavramları ise mahkemelerde bir yıl içinde sonuçlanan dava sayısı ile

ölçülebilir. Bu bağlamda işgücü, teknoloji ve fiziksel özellikler ele alınabilir (Rosales-Lopez, 2008: 235).

Tablo 1: CEPEJ 2022 Yılı Raporuna Göre 2020 Yılı Verileri ile Hazırlanan Bazı Üye Ülkelerde 100.000 Kişiye Düşen Hâkim Sayısı

Ülke	100.000 Kişiye Düşen Hâkim Sayısı
Polonya	25,2
İsveç	11,6
Fransa	11,2
Macaristan	28,2
İsviçre	15,0
Belçika	13,2
Lüksemburg	36,1
Yunanistan	36,0
Bulgaristan	31,6
Rusya	-
İspanya	11,2
Portekiz	19,4
Avusturya	29,0
Romanya	24,0
Almanya	25,0
Hollanda	14,9
İtalya	11,9
İrlanda	3,3
Norveç	11,0
Türkiye	17,2

Kaynak: Adalet Bakanlığı 2023 Faaliyet Raporları, 2024:16.

Tablo 1’de 2020 yılı verilerine göre hazırlanan CEPEJ 2022 yılı raporuna göre bazı üye ülkelere ilişkin veriler yer almaktadır. (Avrupa Konseyi’ne üye ülkelerde yüz bin kişiye düşen hâkim sayısı ortalaması 22.2’dir.)

Tablo 2: CEPEJ 2022 Yılı Raporuna Göre 2020 Yılı Verileri ile Hazırlanan Bazı Üye Ülkelerde 100.000 Kişiye Düşen Savcı Sayısı

Ülke	100.000 Kişiye Düşen Savcı Sayısı
Rusya	-
Bulgaristan	22,0
Macaristan	19,0
Norveç	16,1
Polonya	15,3
Almanya	7,5
Portekiz	13,8
Romanya	12,7
Danimarka	-
Fransa	3,2
İsveç	10,1
İtalya	3,8
Belçika	7,6
Finlandiya	7,0
İsviçre	11,1
İspanya	5,4
İrlanda	2,6
Türkiye	8,2
Norveç	16,1
Polonya	15,3

Kaynak: Adalet Bakanlığı 2023 Faaliyet Raporları, 2024:16.

Tablo 2’de 2020 yılı verilerine göre hazırlanan CEPEJ 2022 yılı raporuna göre bazı üye ülkelere ilişkin veriler yer almaktadır. (Avrupa Konseyi’ne üye ülkelerde yüz bin kişiye düşen savcı sayısı ortalaması 11,8’dir.)

3. LİTERATÜR

Literatür incelendiğinde adalet hizmetlerine ve yargılama yönelik olarak yapılan çalışmalar ilk olarak yapılan çalışmalardan biri 1992 yılında Kittelsen ve Forsund tarafından yapılmıştır. Adalet hizmetlerine yönelik yapılan çalışmalar nitel, grafik, frekans analizleri ve DEA şeklindedir. Çalışmalarda genel olarak girdi hâkim, savcı ve büro personeli sayıları olarak, çıktılar ise dosya sayıları olarak ele alınmaktadır. Türkiye için yapılan analizlerde ise ağırlıklı olarak nitel, grafik, frekans analizleri yer almaktadır. Yapılan literatür araştırması sonucunda ilgili yazında yapılan çalışmalar tablo 3’te yer almaktadır. Adalet üzerine yapılan çalışmalarda malmquist analizi ile yapılan çalışmaların sayısının sınırlı olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Adalet Etkinliği Üzerine Yapılan Malmquist Analizi Çalışmaları

Yazar (lar)/ Yıl /Ülke /Yöntem	Bulgular
Kittelsen ve Forsund (1992) /Norveç /VZA	Çalışmanın sonucunda ofis personelinin aşırı istihdamı nedeniyle teknik verimsizlik yaşandığı belirtilmiştir.
Dakolias(1999)/ 11 Ülke (Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvador,Fransa, Almanya, Macaristan, Panama, Peru, Singapur ve Ukrayna)/Frekans ve Grafiksel karşılaştırma	Çalışma sonucunda mahkeme performanslarının genel bir değerlendirmesi hem hükümete hem de vatandaşlara mahkemeler ve işlevleri hakkında daha iyi bir anlayış sağlayarak gelişmeye katkıda bulunabileceğine ulaşılmıştır.
Djankov vd. (2001) /Kıta Avrupa'sı Hukukuna tabi ülkelerin yargı sistemi ile Müşterek Hukuka tabi 109 ülke/ nitel yöntemler	Çalışma sonucunda müşterek Hukuk'a tabi olan ülkelerdeki yargı sisteminin daha etkin olduğu tespit edilmiştir.
Özbek (2005) /Avrupa ülkeleri /Ülke sistemlerinin karşılaştırması	Çalışma sonucunda arabulucu ve uzlaştırıcı gibi kurumlara adalet sisteminin yükü hafifletebileceğidir.
Lopez (2008) /İspanya/ Varyans analizi (ANOVA) Mahkeme kaynak ve çıktıları	Çalışma sonucunda mahkemeler mevcut kaynaklarla daha etkin üretebilmekte ve çıktı düzeyinin yüksek olması ile kararın bozulma oranındaki düşüş arasında ilişkisinin bulunmadığıdır.
Yücel (2008) /Türkiye / Nitel yöntemlerle	Çalışma sonucunda hâkim sayısı, mahkeme sayısı vd. nedenlerden dolayı yargının etkinliğinin düşük olduğuna ulaşılmıştır.
Deyneli (2010) /Türkiye/ Johansen eş bütünleşme ve Granger nedensellik testi	Çalışma sonucunda adalet harcamaları ile GSYİH arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
Dimitrova, vd. (2012) /Slovenya/Varsayım dayanan araçsal değişkenler yaklaşımı	Çalışma sonucunda adli personel sayısı ve dava yükü mahkeme çıktıları, işçelik konularının göz ardı edilmesinin, adli atamalarla temsil edilen ve mahkeme sistemine tahsis edilen kaynakların beklenen etkisi hakkında hatalı politika sonuçlarına yol açabileceğini göstermektedir.
Arslaner ve Şekerci (2014) /Türkiye /Nitel, grafik ve frekans analizi	Çalışma sonucunda etkinliği sağlamak için yargı organlarının üzerindeki iş yükünü azaltacak şekilde mahkeme ve hâkim-savcı sayısında artış yapılmalıdır
Gülener ve Türkmenoğlu Köse (2015) /Türkiye /Anket Verilerine Dayalı olarak ANOVA ve Frekans Analizleri	Çalışma sonucunda adliyelerin potansiyel iş yükleri dikkate alındığında özellikle sanayileşmiş ve ticari hayatın gelişmiş olduğu illerde avukatların adalet hizmetlerinin etkinliğine yönelik memnuniyetsizliklerinin olduğu söylenebilir.
Hadad, Keren ve Hanani (2015) / İsrail /VZA, Malmquist	Çalışma sonucunda karakolların verimliliğini kontrol etmek için hem verimliliği hem de polis oranlarını vb. kontrol etmek gerektiğidir.
Falavigna, Ippoliti ve Ramello (2017) / İtalya / Malmquist	Çalışma sonucunda coğrafi konumlarına bağlı olarak mahkemeler arasında güçlü heterojenliği vurgulamaktadır. Verimlilikteki değişim ve teknolojiye ilişkin endeks İtalya'nın

Giacalone, Nissi ve Cusatelli (2020) / İtalya /VZA, malmquist	<p>Kuzey-Batı ve Kuzey-Doğusu en verimli makro alanlar olarak görülüyor.</p> <p>Çalışma sonucunda yargı performansına ilişkin yapılan analizlerden bireysel olağan mahkemelerde, bölgesel farklılıkların varlığı (Kuzey ve Güney bölgeleri) arasında önemli ölçüde ortaya çıkmaktadır.</p>
Quiceno ,Rueda ve Mican(2022)/Kolombiya/ VZA	<p>Çalışma sonucunda vatandaşların bir suç söz konusu olduğunda adalet hizmetini talep etmek için gelmelerine ihtiyaç olduğu çünkü çeşitli çalışmalar, büyük bir yüzdenin bilgisizlikten dolayı katılmadığını veya gelmeyeceklerini gösteriyor. Ayrıca sosyal ve ekonomik koşullardaki iyileşme vatandaşların temel haklarından yararlanmasına olanak tanıyacak ve böylece sistem üzerindeki yük azalacaktır.</p>
Nissi, Sarra, Evangelista ve Battista (2022) /İtalya / Stokastik Sınır Analizi (SFA)	<p>Çalışma sonucunda bölgesel eşitsizliklerin üzerine odaklanarak İtalyan yargı sisteminin etkililiğini ve verimliliğini artırmayı başarabileceğidir.</p>
Mishra (2022) /Hindistan / VZA, Stokastik sınır analizi, Malmquist	<p>Çalışma sonucunda yüksek mahkemelerin ve alt mahkemelerin teknik olarak verimsiz olduğu sonucuna varılmıştır.</p>
Yuan, Zhang ve Jin (2023) / Çin/ VZA, Malmquist	<p>Çalışma sonucunda kırsal alanlarda hukukun üstünlüğü sistemini daha da iyileştirebilecek, kırsalın yeniden canlandırılmasında hukukun üstünlüğüne yönelik yeni bir yönetim yönü sunmak yönünde olduğudur.</p>

4. YÖNTEM

Veri zarflama analizinde karar verme birimlerinin verimlilik değerleri farklı dönemler ve farklı sınırlara göre iki şekilde karşılaştırılmaktadır. 1953 yılında farklı dönemler ve farklı bölgeler arası karşılaştırma ilk kez malmquist indeksi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki araştırmalarda verimliliğin analizinde malmquist indeksi kavramını veri zarflama analizi ile birleştirerek kullanılmıştır (Grifell-Tatjé ve Lovell, 1995).

VZA’da etkinlik ölçümü üretim sınırı bilindiği varsayımına dayanarak yapılmaktadır. Birimlerin ya da sistemin etkinliği, söz konusu bu sınırla karşılaştırılarak görelilik olarak ölçülmektedir. Eğer karar birimleri bu sınırın dışında bir değere sahipse etkin olmayan karar birimi olarak ifade edilir. Nispi olarak etkin olmayan karar birimleri ise etkin olan karar birimlerine uyarlanmaya çalışır (Özbek, 2017:303). Şayet karar birimleri etkin değilse referans kümesi oluşturulur ki bu şekilde karar birimlerinin etkinliğini artırabilmek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda referans değerler oluşturulmaktadır. Etkin olmayan karar birimlerinin yeni referans değeri etkin olmayan karar birimlerinin etkinlik sınırına yaklaşımla bulunabilir (Korhonen, 1997:1) VZA’da iki tane kısıt mevcuttur. Bu kısıtlardan ilki tüm karar birimlerinin etkinliği 1’e eşit veya 1’den küçük olmalıdır. Diğer kısıtı ise girdi çıktıların ağırlıklarının pozitif seçilme zorunluluğu seçilen veri zarflama modeline göre farklılık göstermektedir (Cooper vd., 2011:65).

Tablo 4’te Girdi ve çıktı odaklı CCR ve BCC modelleri yer almaktadır.

Tablo 4: VZA tabanlı Malmquist İndeksi Hesaplamasında Kullanılan Modeller

Girdi Yönlü BCC	Çıktı Yönlü BCC
$\min z_0 = \theta$ Kısıtlar $\sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \geq y_0$ $\theta x_0 - \sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} \geq 0$ $\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$ $\lambda_0 \geq 0; j = 1, \dots, n$ $r = 1, \dots, s; i = 1, \dots, m$	$\max z_0 = \theta$ Kısıtlar $\sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \leq x_0$ $\theta y_0 - \sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \leq 0 \quad j = 1, \dots, n$ $\sum_{j=1}^n \lambda_j = 1$ $\lambda_0 \geq 0; j = 1, \dots, n$ $r = 1, \dots, s; i = 1, \dots, m$
Girdi Yönlü CCR	Çıktı Yönlü CCR
$\min z_0 = \theta$ Kısıtlar $\sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \geq y_0$ $\theta x_0 - \sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} \geq 0 \quad j = 1, \dots, n$ $\lambda_0 \geq 0; j = 1, \dots, n$ $r = 1, \dots, s; i = 1, \dots, m$	$\max z_0 = \theta$ Kısıtlar $\sum_{j=1}^n \lambda_j x_{ij} \leq x_0$ $\theta y_0 - \sum_{j=1}^n \lambda_j y_{rj} \leq 0 \quad j = 1, \dots, n$ $\lambda_0 \geq 0; j = 1, \dots, n$ $r = 1, \dots, s; i = 1, \dots, m$

VZA modelleri girdi ya da çıktı odaklıdır. Girdi odaklı modeller belirli bir çıktı miktarı seviyesinde girdilerin etkinlik düzeyini tahmin ederken, çıktı odaklı modeller ise belirli bir girdi miktarı seviyesinde çıktıların etkinlik düzeyini tahmin etmektedir. Yani girdi odaklı modeller etkin olmayan karar birimlerinin belirli bir çıktı düzeyini sağlamaları için girdilerini ne düzeyde azaltmaları gerektiğinin, çıktı odaklı modeller ise etkin olmayan karar birimlerinin etkin hale gelebilmeleri için mevcut girdileri ile çıktıları ne düzeyde arttırmaları gerektiğinin tespitine yönelik modellerdir (Uygurtürk ve Korkmaz, 2016: 413-414).

Malmquist verimlilik analizinde teknik etkinlikteki değişim (EFFCH), teknolojik etkinlikteki değişim (TECHCH), saf etkinlik değişimi (PECH), ölçek etkinliği değişimi (SECH) ve toplam faktör verimliliğindeki değişim (TFPCH) olmak üzere beş farklı çıktı elde edilmektedir. Teknik etkinlikteki değişim saf etkinlikteki değişim ile ölçek etkinliğindeki değişimin çarpımından oluşmaktadır. Toplam faktör verimliliği ise teknik etkinlikteki değişim ile teknoloji etkinliğindeki değişimin çarpımından oluşmaktadır.

Toplam Faktör Verimliliği (TFPCH)	=	Teknik Etkinlikteki Değişim (EFFCH) * Teknolojik Etkinlik Değişimi (TECHCH)
Teknik Etkinlikteki Değişim (EFFCH)	=	Saf Etkinlikteki Değişim (PECH) * Ölçek Etkinliğindeki Değişim (SECH)
Toplam Faktör Verimliliği (TFPCH)	=	Saf Etkinlikteki Değişim (PECH) * Ölçek Etkinliğindeki Değişim (SECH)* Teknolojik Etkinlik Değişimi (TECHCH)

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Malmquist verimlilik analizinde sonuçların 1'den küçük değere sahip olması verimlilikte azalışı, 1 olması verimlilikte herhangi bir değişimin olmadığını ve 1'den büyük değere sahip olması verimlilikte artışın olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 5'te malmquist analizinde kullanılan değişkenlere ve analize dahil edilen ülkelere yer verilmiştir.

Tablo 5: Malmquist Analizinde Kullanılan Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişken Türü	Değişken Kodu	Değişken Açıklaması	Değişkenin Elde Edildiği Veri Kaynağı
İktisadi Girdiler	Girdi 1	Kişi Başına GSYİH	Dünya Bankası Veri Tabanı (https://data.worldbank.org/)
	Girdi 2	Gini Katsayısı (*100)	
Adalet Sistemine Ait Girdiler	Girdi 3	Satın Alma Gücü Paritesi (*100)	Avrupa Adalet Sistemi Veri Tabanı (https://public.tableau.com/app/profile/cepej/vizzes)
	Girdi 4	3000 Euro'luk Borç Kurtarma Davası İçin Mahkeme Masrafları	
	Girdi 5	=(Onaylanmış Tüm Adalet Sistemi Bütçesi)/Nüfus	
	Girdi 6	=Mahkemeler (Mahkeme Sayısı)/Nüfus (*1.000.000)	
	Girdi 7	=(Hakim Sayısı + Savcı Sayısı)/Nüfus (*1.000.000)	
	Girdi 8	=(Avukat Sayısı)/Nüfus (*1.000.000)	
	Girdi 9	=(Noter Sayısı)/Nüfus (*1.000.000)	
Adalet Sistemine Ait Çıktılar	Çıktı 1	=(Mahkeme Harç Geliri)/(Onaylanmış Tüm Adalet Sistemi Bütçesi) (*10.000)	Avrupa Adalet Sistemi Veri Tabanı (https://public.tableau.com/app/profile/cepej/vizzes)
	Çıktı 2	Dosya Temizleme Oranı = (1 Ocakta Dosya Sayısı + Yıl İçinde Gelen Dosya Sayısı - 31 Aralıkta Dosya Sayısı) / (Yıl İçinde Gelen Dosya Sayısı) (*100)	
	Çıktı 3	Adaletin Üstünlüğü Endeksi (*100)	The World Justice Project (https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/)
	Çıktı 4	Yasal Hakların Gücü Endeksi	Dünya Bankası Veri Tabanı (https://data.worldbank.org/)

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Tablo 6'da analizde kullanılan ülkelere yer verilmiştir. Çalışma için ideal veri setine tam erişilebilen 19 ülke olduğundan bu ülkeler seçilmiştir.

Tablo 6: Malmquist Analizine Dahil Edilen Ülkeler

Sıra	Ülkeler	Sıra	Ülkeler
1	Avusturya	11	Letonya
2	Bosna Hersek	12	Litvanya
3	Bulgaristan	13	Hollanda
4	Çekya	14	Polonya
5	Danimarka	15	Portekiz
6	Fransa	16	Romanya
7	Almanya	17	Slovenya
8	Macaristan	18	İspanya
9	İrlanda	19	Türkiye
10	İtalya		

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

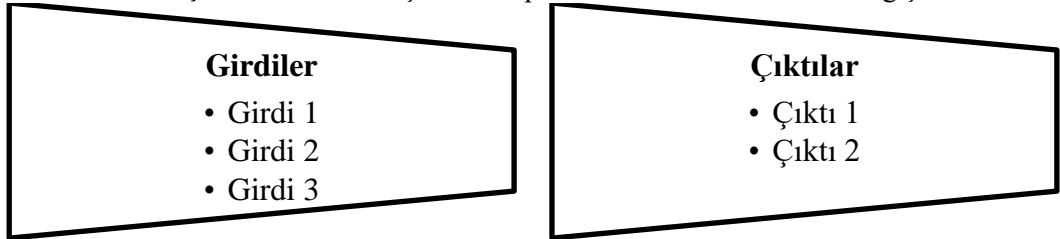
Tablo 5'e bakıldığında 9 adet girdi değişkenden 3 tanesi iktisadi (makro) girdilerden oluşmaktadır. Diğer geri kalan 6 değişken ise ülkelerin adalet sistemine ait girdileri temsil etmektedir. İktisadi girdiler olarak kişi başına GSYİH, gini katsayının ve satın alma gücü paritesinin yüz ile çarpımına yer verilmiştir. İktisadi değişkenlere ait veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Adalet sistemine ait girdiler olarak 3000 Euro'luk borç kurtarma davası için mahkeme masrafları, kişi başına onaylanmış adalet sistemi bütçesi, bir milyon kişi için mahkeme sayısı, hâkim ve savcı sayısı, avukat sayısı ve noter sayısı ele alınmıştır. 9 adet girdi değişkene karşılık 4 adet çıktı değişken seçilmiştir. Seçilen çıktı değişkenler adalet sisteminin sonucunda adalet performansını yansıtan değişkenler olarak seçilmiştir. Birinci çıktı değişken adalet sisteminin elde ettiği gelirin adalet sisteminin bütçesine oranlanmasıdır. Elde edilen oran seçili ülkelerde tam sayı olarak karşılaştırılabilmesi için on bin ile çarpılmıştır. İkinci çıktı değişken dosya temizleme oranıdır. Dosya temizleme oranı ile mahkemelerin çıkardıkları dosyaların gelen dosyalara oranlanması yapılmaktadır. Dosya temizleme oranı yüzle çarpılarak yüzdelik değer yerine tam sayı cinsinden gösterilmiştir. Üçüncü çıktı değişken adaletin üstünlüğü endeksidir. Adaletin üstünlüğü endeksi sekiz adet alt bileşenden elde edilen ve ülkelerin adalet performansı açısından karşılaştırılma ölçüsü olarak ele alınan bir endekstir. Bu endeks değeri de yüz ile çarpılarak nispi değerden mutlak değere dönüştürülmüştür. Çıktı değişkenlerden dördüncüsü ve sonuncusu yasal hakların gücü endeksidir. Yasal hakların gücü endeksi "0" ile "12" arasında bir değer almaktadır. Endeks değeri 12'ye doğru yükseldikçe ülkelerin yasal hakları anlamında güçlendikleri ifade edilmektedir. Yasal hakların gücü endeksi de yüz ile çarpılarak nispi değerden mutlak değere dönüştürülmüştür.

Özetle Tablo 5'te yer alan değişkenlerden yararlanarak Tablo 6'da bulunan ülkelerin adalet sistemlerini oluşturulan alternatif modeller ile etkinlik açısından karşılaştırmada bulunulmuştur. Malquist analizi için ilk başta 46 değişken için veri seti oluşturulması planlanmıştır. Ancak ülkeler için düzenli verinin olması bağlamında değişkenler 9 adet girdi 4 adet çıktı olarak daraltılmıştır. Değişkenlerdeki azaltmada olduğu gibi ülkelerde

filtrelenmiş ve daimî verisi olan ülkeler seçilmiştir. Malquist analizinde ilk olarak 47 ülke için veriler oluşturulmaya çalışılmıştır. Değişken ve ülkeler için düzenli verinin bulunduğu 2016-2018 ve 2018-2020 yılları için Malmquist analizi yapılarak verimlilik analizindeki değişim incelenmiştir. Malmquist verimlilik endeksi yöntemi ile 19 ülkenin 2018 ve 2020 yılları her yıl için 4 modelde verimlilik değişimleri analiz edilmiştir. 2018 yılı analiz sonuçlarında her ülkenin 2016 yılına göre verimliliğindeki değişim incelenmiştir. 2020 yılı analiz sonuçlarında ise her ülkenin 2018 yılına göre verimliliğindeki değişim incelenmiştir. Çalışma için ideal veri setine tam erişilebilen 19 ülke olduğundan dolayı girdi ve çıktı değişkenler anlamlı olacak şekilde gruplandırılarak 4 farklı model oluşturulmuştur.

Şekil 2’de Model 1 için oluşturulmuş girdi ve çıktı değişkenlerin yer aldığı VZA modeli yer almaktadır. Bu modelde girdi olarak ülkelerin iktisadi girdileri kullanılırken çıktı olarak ise adalet sistemine ait çıktılarına yer verilmiştir. Model 1’deki temel amaç ülkelerin genel ekonomik görünümü temsil eden girdi değişkenler ile adalet etkinliğinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

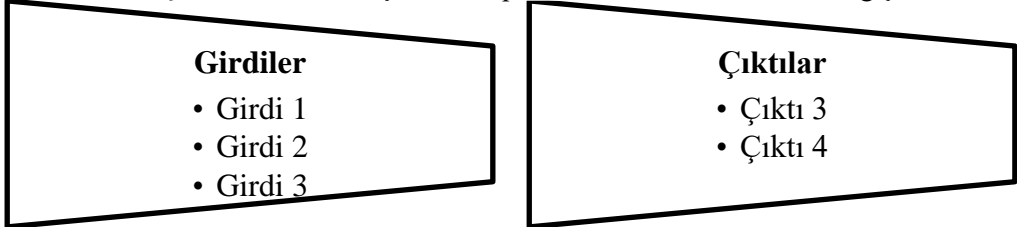
Şekil 2: Model 1 İçin Malmquist Analizinde Kullanılan Değişkenleri



Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 3 ’de Model 2 için oluşturulmuş girdi ve çıktı değişkenlerin yer aldığı VZA modeli yer almaktadır. Bu modelde girdi olarak ülkelerin iktisadi girdileri kullanılırken çıktı olarak ise adalet sisteminin çıktısını oluşturan endeks değişkenlerine yer verilmiştir. Model 2’deki temel amaç ülkelerin genel ekonomik görünümü temsil eden girdi değişkenler ile adalet performans ölçütü olarak kullanılan endeks değişkenlerindeki etkinliğin ölçülmesi amaçlanmıştır.

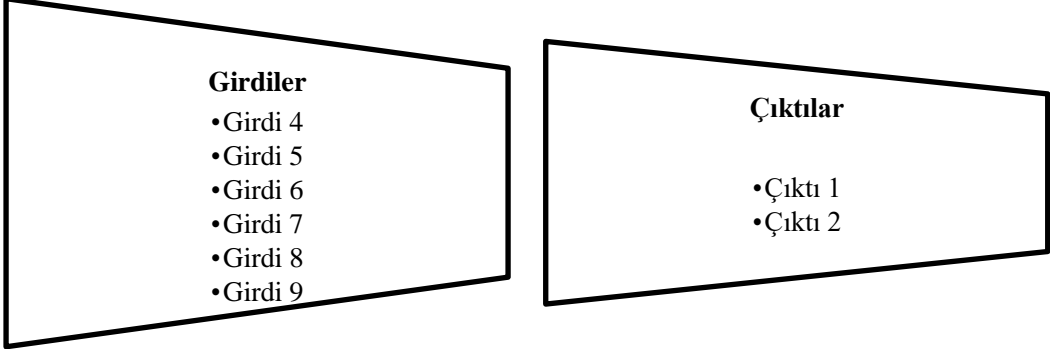
Şekil 3: Model 2 İçin Malmquist Analizinde Kullanılan Değişkenleri



Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 4’te Model 3 için oluşturulmuş girdi ve çıktı değişkenlerin yer aldığı VZA modeli yer almaktadır. Bu modelde girdi olarak ülkelerin adalet sistemine ait girdi değişkenler kullanılırken çıktı olarak ise adalet sistemine ait çıktılara yer verilmiştir. Model 2’deki temel amaç ülkelerin direkt olarak adalet sistemine ait olan girdi değişkenler ile adalet etkinliğinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

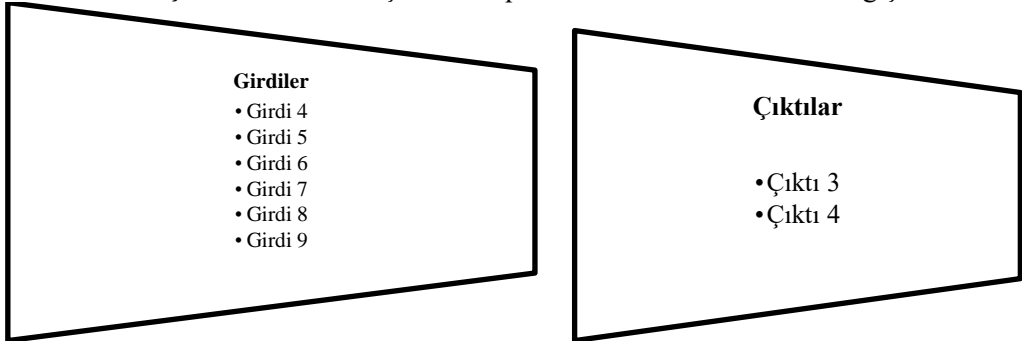
Şekil 4: Model 3 İçin Malmquist Analizinde Kullanılan Değişkenleri



Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Şekil 5’te Model 4 için oluşturulmuş girdi ve çıktı değişkenlerin yer aldığı VZA modeli yer almaktadır. Bu modelde girdi olarak ülkelerin adalet sistemine ait girdi değişkenler kullanılırken çıktı olarak ise adalet sisteminin çıktısını oluşturan endeks değişkenlerine yer verilmiştir. Model 4’teki temel amaç ülkelerin direkt olarak adalet sistemine ait olan girdi değişkenler ile adalet performans ölçütü olarak kullanılan endeks değişkenlerindeki etkinliğin ölçülmesi amaçlanmıştır.

Şekil 5: Model 4 İçin Malmquist Analizinde Kullanılan Değişkenleri



Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

5. BULGULAR

Aşağıda 19 ülkenin 4 farklı model için oluşturulmuş 2018 ve 2020 yılına ait malmquist analiz bulguları ve sonuçları yer almaktadır.

5.1. 2018 Yılına Ait Malmquist Analiz Bulguları

Aşağıda 19 ülkenin 4 farklı model için oluşturulmuş 2018 yılına ait malmquist analiz bulguları ve sonuçları yer almaktadır.

Tablo 7: 2018 Yılı Model 1 İçin MALMQUIST Sonuçları

Sıra	Ülkeler	TEKNİK	TEKNOLOJİ	SAF	ÖLÇEK	TOPLAM
		ETKİNLİKTE	K ETKİNLİK	ETKİNLİ	ETKİNLİĞİ	FAKTÖR
		Kİ DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	K	İ	VERİMLİLİ
		DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	K DEĞİŞİMİ
		EFFCH	TECHCH	PECH	SECH	TFPCH
1	Avusturya	1.000	1.016	1.000	1.000	1.016
2	Bosna Hersek	1.000	0.891	1.000	1.000	0.891
3	Bulgaristan	0.974	0.945	1.000	0.974	0.921
4	Çekya	0.981	0.961	1.000	0.981	0.942
5	Danimarka	3.563	1.008	1.000	3.563	3.591
6	Fransa	0.965	1.012	0.919	1.050	0.977
7	Almanya	0.969	1.013	0.995	0.974	0.982
8	Macaristan	1.269	0.937	1.007	1.260	1.189
9	İrlanda	0.880	1.012	1.065	0.827	0.891
10	İtalya	0.936	1.049	0.985	0.951	0.982
11	Letonya	2.121	1.128	1.000	2.121	2.392
12	Litvanya	0.711	1.197	1.000	0.711	0.851
13	Hollanda	0.039	1.033	1.000	0.039	0.041
14	Polonya	1.079	0.950	1.021	1.057	1.024
15	Portekiz	0.910	1.094	0.910	1.000	0.996
16	Romanya	1.000	0.925	1.000	1.000	0.925
17	Slovenya	1.000	0.977	1.000	1.000	0.977
18	İspanya	0.933	1.075	1.000	0.933	1.003
19	Türkiye	1.000	1.015	1.000	1.000	1.015
	Ortalama	0.914	1.010	0.994	0.919	0.923

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Tablo 7’de Model 1 için 2018 yılı Malmquist analiz sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına bakıldığında 2018 yılında 2016 yılına göre her bir ülkenin toplam faktör verimliliğindeki değişimde 7 ülke için (Avusturya, Danimarka, Macaristan, Letonya, Polonya, İspanya ve Türkiye) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 12 ülkenin ise (Bosna Hersek, Bulgaristan, Çekya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Litvanya, Hollanda, Portekiz, Romanya ve Slovenya) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir. Model 1 için 19 ülkenin ortalamasına bakıldığında toplam verimlilikte

yaklaşık olarak %8’lik bir azalışın olduğu görülmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki artışın en fazla Danimarka’da “3,591” en az ise Hollanda’da “0,041” olduğu hesaplanmıştır. Türkiye’de toplam faktör verimliliğinde artışın olduğu tespit edilmiştir. Bu artışın nedeni ise teknolojik etkinlikteki artıştan kaynaklanmaktadır.

Tablo 8’de Model 2 için 2018 yılı Malmquist analiz sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına bakıldığında 2018 yılında 2016 yılına göre her bir ülkenin toplam faktör verimliliğindeki değişimde 6 ülke için (Fransa, İrlanda, İtalya, Portekiz, İspanya ve Türkiye) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 13 ülkenin ise (Avusturya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Almanya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Hollanda, Polonya, Romanya ve Slovenya) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir.

Tablo 8: 2018 Yılı Model 2 İçin MALMQUIST Sonuçları

Sıra	Ülkeler	TEKNİK	TEKNOLOJİ	SAF	ÖLÇEK	TOPLAM
		ETKİNLİKTE	K ETKİNLİK	ETKİNLİ	ETKİNLİĞİ	FAKTÖR
		Kİ DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	K	İ	VERİMLİLİ
		DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	K DEĞİŞİMİ
		EFFCH	TECHCH	PECH	SECH	TFPCH
1	Avusturya	0.988	0.981	0.991	0.997	0.969
2	Bosna Hersek	1.000	0.909	1.000	1.000	0.909
3	Bulgaristan	1.000	0.917	1.000	1.000	0.917
4	Çekya	1.000	0.952	1.000	1.000	0.952
5	Danimarka	1.000	0.997	1.000	1.000	0.997
6	Fransa	1.037	0.983	1.029	1.008	1.019
7	Almanya	1.000	0.976	1.000	1.000	0.976
8	Macaristan	1.000	0.975	1.000	1.000	0.975
9	İrlanda	1.025	1.025	1.000	1.025	1.050
10	İtalya	1.017	1.000	1.003	1.014	1.017
11	Letonya	1.000	0.933	1.000	1.000	0.933
12	Litvanya	1.000	0.949	1.000	1.000	0.949
13	Hollanda	1.000	0.980	1.000	1.000	0.980
14	Polonya	1.000	0.944	1.000	1.000	0.944
15	Portekiz	1.046	0.966	1.041	1.004	1.010
16	Romanya	1.000	0.924	1.000	1.000	0.924
17	Slovenya	1.000	0.970	1.000	1.000	0.970
18	İspanya	1.020	0.992	1.017	1.003	1.012
19	Türkiye	1.397	0.937	1.027	1.361	1.309
	Ortalama	1.025	0.963	1.006	1.019	0.987

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Tablo 8’de Model 2 için 19 ülkenin ortalamasına bakıldığında “0,987” toplam verimlilikte yaklaşık olarak %1,3’lük bir azalışın olduğu görülmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki artışın en fazla Türkiye’de “1,309” en az ise Bosna Hersek “0,909” olduğu bulunmuştur. Türkiye’de toplam faktör verimliliğinde artışın olduğu tespit edilmiştir. Bu artışın nedeni ise saf etkinlikteki ve ölçek etkinliğindeki artıştan kaynaklanmaktadır.

Tablo 9’da Model 3 için 2018 yılı Malmquist analiz sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına bakıldığında 2018 yılında 2016 yılına göre her bir ülkenin toplam faktör verimliliğindeki değişimde 9 ülke için (Avusturya, Danimarka, Fransa, Macaristan, Letonya, Litvanya, Portekiz, Slovenya ve Türkiye) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 10 ülkenin ise (Bosna Hersek, Bulgaristan, Çekya, Almanya, İrlanda, İtalya, Hollanda, Polonya, Romanya ve İspanya) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir.

Tablo 9: 2018 Yılı Model 3 İçin MALMQUIST Sonuçları

Sıra	Ülkeler	TEKNİK	TEKNOLOJİ	SAF	ÖLÇEK	TOPLAM
		ETKİNLİKTE	K ETKİNLİK	ETKİNLİ	ETKİNLİĞİ	FAKTÖR
		Kİ DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	K	İ	VERİMLİLİK
				DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	K DEĞİŞİMİ
				İ		
		EFFCH	TECHCH	PECH	SECH	TFPCH
1	Avusturya	1.000	1.011	1.000	1.000	1.011
2	Bosna Hersek	1.000	0.917	1.000	1.000	0.917
3	Bulgaristan	1.021	0.923	1.000	1.021	0.942
4	Çekya	1.000	0.916	1.000	1.000	0.916
5	Danimarka	1.000	2.411	1.000	1.000	2.411
6	Fransa	1.000	2.190	1.000	1.000	2.190
7	Almanya	0.849	1.148	0.867	0.980	0.975
8	Macaristan	0.933	1.211	0.929	1.004	1.130
9	İrlanda	1.000	0.830	1.000	1.000	0.830
10	İtalya	1.000	0.914	1.000	1.000	0.914
11	Letonya	2.537	1.515	1.000	2.537	3.843
12	Litvanya	1.171	1.073	1.069	1.095	1.257
13	Hollanda	0.252	0.841	1.000	0.252	0.212
14	Polonya	1.051	0.950	1.009	1.041	0.998
15	Portekiz	1.000	1.149	1.000	1.000	1.149
16	Romanya	1.000	0.872	1.000	1.000	0.872
17	Slovenya	0.959	1.048	1.000	0.959	1.005
18	İspanya	1.000	0.984	1.000	1.000	0.984
19	Türkiye	1.000	1.025	1.000	1.000	1.025
	Ortalama	0.974	1.099	0.993	0.981	1.071

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Tablo 9’da Model 3 için 19 ülkenin ortalamasına bakıldığında “1,071” toplam verimlilikte yaklaşık olarak %7,1’lik bir artışın olduğu görülmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki artışın en fazla “3,843” ile Letonya’da en az ise “0,212” ile Hollanda da olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de toplam faktör verimliliğinde artışın olduğu tespit edilmiştir. Bu artışın nedeni ise teknik etkinlikteki artıştan kaynaklanmaktadır.

Tablo 10: 2018 Yılı Model 4 İçin MALMQUIST Sonuçları

Sıra	Ülkeler	TEKNİK	TEKNOLOJİ	SAF	ÖLÇEK	TOPLAM
		ETKİNLİKTE	K ETKİNLİK	ETKİNLİ	ETKİNLİĞİ	FAKTÖR
		Kİ DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	K	İ	VERİMLİLİ
		EFFCH	TECHCH	DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	K DEĞİŞİMİ
				İ		
				PECH	SECH	TFPCH
1	Avusturya	1.000	0.948	1.000	1.000	0.948
2	Bosna Hersek	1.000	0.931	1.000	1.000	0.931
3	Bulgaristan	1.000	0.958	1.000	1.000	0.958
4	Çekya	1.000	0.909	1.000	1.000	0.909
5	Danimarka	1.000	0.992	1.000	1.000	0.992
6	Fransa	1.000	1.904	1.000	1.000	1.904
7	Almanya	0.975	1.001	1.000	0.975	0.976
8	Macaristan	1.000	0.907	1.000	1.000	0.907
9	İrlanda	1.000	0.979	1.000	1.000	0.979
10	İtalya	1.000	0.930	1.000	1.000	0.930
11	Letonya	1.000	1.261	1.000	1.000	1.261
12	Litvanya	1.000	1.134	1.000	1.000	1.134
13	Hollanda	1.000	0.973	1.000	1.000	0.973
14	Polonya	0.986	0.988	0.989	0.997	0.974
15	Portekiz	1.067	0.967	1.090	0.979	1.032
16	Romanya	1.000	0.861	1.000	1.000	0.861
17	Slovenya	1.025	0.952	1.029	0.997	0.976
18	İspanya	1.000	0.961	1.000	1.000	0.961
19	Türkiye	1.000	1.363	1.000	1.000	1.363
	Ortalama	1.003	1.029	1.005	0.997	1.031

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Tablo 10’da Model 4 için 2018 yılı Malmquist analiz sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına bakıldığında 2018 yılında 2016 yılına göre her bir ülkenin toplam faktör verimliliğindeki değişimde 5 ülke için (Fransa, Letonya, Litvanya, Portekiz ve Türkiye) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 14 ülkenin ise (Avusturya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Almanya, Macaristan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Polonya, Romanya, Slovenya ve İspanya) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir. Model 4 için 19 ülkenin ortalamasına bakıldığında “1,031” toplam verimlilikte yaklaşık olarak %3,1’lik bir artışın olduğu görülmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki artışın en fazla “1,904” ile Fransa’da en az ise “0,861” ile Romanya da olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de toplam faktör verimliliğinde artışın olduğu tespit edilmiştir. Bu artışın nedeni ise teknik etkinlikteki artıştan kaynaklanmaktadır.

Tablo 11: 2018 Yılı Malmquist Toplam Faktör Verimliliğindeki Değişim Sonuçları

Sıra	Ülkeler	MODEL 1	MODEL 2	MODEL 3	MODEL 4
1	Avusturya	1.016	0.969	1.011	0.948
2	Bosna Hersek	0.891	0.909	0.917	0.931
3	Bulgaristan	0.921	0.917	0.942	0.958
4	Çekya	0.942	0.952	0.916	0.909
5	Danimarka	3.591	0.997	2.411	0.992
6	Fransa	0.977	1.019	2.190	1.904
7	Almanya	0.982	0.976	0.975	0.976
8	Macaristan	1.189	0.975	1.130	0.907
9	İrlanda	0.891	1.050	0.830	0.979
10	İtalya	0.982	1.017	0.914	0.930
11	Letonya	2.392	0.933	3.843	1.261
12	Litvanya	0.851	0.949	1.257	1.134
13	Hollanda	0.041	0.980	0.212	0.973
14	Polonya	1.024	0.944	0.998	0.974
15	Portekiz	0.996	1.010	1.149	1.032
16	Romanya	0.925	0.924	0.872	0.861
17	Slovenya	0.977	0.970	1.005	0.976
18	İspanya	1.003	1.012	0.984	0.961
19	Türkiye	1.015	1.309	1.025	1.363
	Ortalama	0.923	0.987	1.071	1.031

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Tablo 11’de Model 1, Model 2, Model 3 ve Model 4’ün 2018 yılı için Toplam Faktör Verimliliğine ait sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara bakıldığında 2018 yılında 2016 yılına göre faktör verimliliğinde tüm modellerde artış gösteren tek ülke Türkiye’dir. Tüm modeller dikkate alındığında toplam faktör verimliliğinde en fazla artış Model 3’te “3,843” ile Letonya’da dır. Yine tüm modeller dikkate alındığında toplam faktör verimliliğinde en fazla düşüşün ise “0,041” ile Hollanda olduğu hesaplanmıştır. Toplam faktör verimliliğinde ülkelerin ortalamalarına bakıldığında Model 1 “0,923”, Model 2 “0,987” ile verimlilikte düşüşün olduğu, Model 3 “1,071”, Model 4 “1,031” ile verimlilikte yükselişin olduğu tespit edilmiştir.

5.2. 2020 Yılına Ait Malmquist Analiz Bulguları

Aşağıda 19 ülkenin 4 farklı model için oluşturulmuş 2020 yılına ait malmquist analiz bulgu ve sonuçları yer almaktadır. Tablo 12’de Model 1 için 2020 yılı Malmquist analiz sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına bakıldığında 2020 yılında 2018 yılına göre her bir ülkenin toplam faktör verimliliğindeki değişimde 11 ülke için (Çekya, Danimarka, Fransa, Almanya, Macaristan, İrlanda, Letonya, Litvanya, Hollanda, Polonya ve İspanya) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 8 ülkenin ise (Avusturya, Bosna Hersek, Bulgaristan, İtalya, Portekiz, Romanya, Slovenya ve Türkiye) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir. Model 1 için 19 ülkenin ortalamasına bakıldığında “1,185” toplam verimlilikte yaklaşık olarak %18,5’lik bir artışın olduğu görülmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki artışın en fazla “42,535” ile Hollanda’da en

az ise “0,352” ile Romanya da olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de toplam faktör verimliliğinde düşüşün olduğu tespit edilmiştir. Bu düşüşün nedeni ise teknik etkinlikteki azalıştan kaynaklanmaktadır.

Tablo 12: 2020 Yılı Model 1 İçin MALMQUIST Sonuçları

Sıra	Ülkeler	TEKNİK ETKİNLİKTEKİ DEĞİŞİM	TEKNOLOJİK ETKİNLİK DEĞİŞİMİ	SAF ETKİNLİK DEĞİŞİMİ	ÖLÇEK ETKİNLİĞİ DEĞİŞİMİ	TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİK DEĞİŞİMİ
		EFFCH	TECHCH	PECH	SECH	TFPCH
1	Avusturya	1.000	0.906	1.000	1.000	0.906
2	Bosna Hersek	0.828	0.653	1.000	0.828	0.540
3	Bulgaristan	1.033	0.942	1.000	1.033	0.974
4	Çekya	1.173	0.980	1.000	1.173	1.150
5	Danimarka	1.241	0.977	1.038	1.196	1.213
6	Fransa	1.280	0.935	1.280	1.000	1.197
7	Almanya	1.120	0.968	1.122	0.998	1.085
8	Macaristan	4.882	1.152	1.033	4.726	5.622
9	İrlanda	2.601	0.988	1.240	2.098	2.569
10	İtalya	0.804	0.943	1.075	0.748	0.758
11	Letonya	1.000	1.011	1.000	1.000	1.011
12	Litvanya	1.270	1.003	1.000	1.270	1.274
13	Hollanda	47.968	0.887	1.120	42.829	42.535
14	Polonya	1.097	1.034	1.000	1.097	1.134
15	Portekiz	0.721	0.981	1.031	0.699	0.707
16	Romanya	0.354	0.993	0.877	0.404	0.352
17	Slovenya	0.266	0.914	1.000	0.266	0.243
18	İspanya	1.054	0.951	1.000	1.054	1.003
19	Türkiye	1.000	0.710	1.000	1.000	0.710
	Ortalama	1.265	0.937	1.039	1.217	1.185

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Tablo 13: 2020 Yılı Model 2 İçin MALMQUIST Sonuçları

Sıra	Ülkeler	TEKNİK	TEKNOLOJİ	SAF	ÖLÇEK	TOPLAM
		ETKİNLİKTE	K ETKİNLİK	ETKİNLİ	ETKİNLİĞİ	FAKTÖR
		Kİ DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	K	İ	VERİMLİLİ
		EFFCH	TECHCH	DEĞİŞİM	DEĞİŞİMİ	K DEĞİŞİMİ
				İ		
				PECH	SECH	TFPCH
1	Avusturya	1.006	1.031	1.008	0.998	1.037
2	Bosna Hersek	1.000	0.959	1.000	1.000	0.959
3	Bulgaristan	0.990	0.939	1.000	0.990	0.930
4	Çekya	1.000	0.955	1.000	1.000	0.955
5	Danimarka	1.000	1.003	1.000	1.000	1.003
6	Fransa	0.982	1.036	0.983	0.999	1.017
7	Almanya	1.000	1.007	1.000	1.000	1.007
8	Macaristan	1.000	0.977	1.000	1.000	0.977
9	İrlanda	1.000	1.045	1.000	1.000	1.045
10	İtalya	0.996	1.025	1.006	0.990	1.021
11	Letonya	1.000	0.975	1.000	1.000	0.975
12	Litvanya	1.000	0.960	1.000	1.000	0.960
13	Hollanda	1.000	1.040	1.000	1.000	1.040
14	Polonya	1.000	0.986	1.000	1.000	0.986
15	Portekiz	0.958	0.997	0.955	1.002	0.954
16	Romanya	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
17	Slovenya	1.000	1.054	1.000	1.000	1.054
18	İspanya	1.026	1.017	1.055	0.973	1.043
19	Türkiye	1.008	0.990	1.004	1.004	0.998
	Ortalama	0.998	0.999	1.000	0.998	0.997

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Tablo 13'te Model 2 için 2020 yılı Malmquist analiz sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına bakıldığında 2020 yılında 2018 yılına göre her bir ülkenin toplam faktör verimliliğindeki değişimde 10 ülke için (Avusturya, Danimarka, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Hollanda, Romanya, Slovenya ve İspanya) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 9 ülkenin ise (Bosna Hersek, Bulgaristan, Çekya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Portekiz ve Türkiye) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir. Model 2 için 19 ülkenin ortalamasına bakıldığında “0,997” toplam verimlilikte az da olsa bir düşüşün olduğu görülmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki artışın en fazla “1,054” ile Slovenya’da en az ise “0,930” ile Bulgaristan da olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de toplam faktör verimliliğinde düşüşün olduğu tespit edilmiştir. Bu düşüşün nedeni ise teknik etkinlikteki azalıştan kaynaklanmaktadır.

Tablo 14: 2020 Yılı Model 3 İçin MALMQUIST Sonuçları

Sıra	Ülkeler	TEKNİK ETKİNLİKTEKİ DEĞİŞİM	TEKNOLOJİK ETKİNLİK DEĞİŞİMİ	SAF ETKİNLİK DEĞİŞİMİ	ÖLÇEK ETKİNLİĞİ DEĞİŞİMİ	TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİK DEĞİŞİMİ
		EFFCH	TECHCH	PECH	SECH	TFPCH
1	Avusturya	1.000	0.821	1.000	1.000	0.821
2	Bosna Hersek	0.495	0.655	1.000	0.495	0.324
3	Bulgaristan	1.000	0.922	1.000	1.000	0.922
4	Çekya	1.000	1.080	1.000	1.000	1.080
5	Danimarka	1.000	1.069	1.000	1.000	1.069
6	Fransa	1.000	0.372	1.000	1.000	0.372
7	Almanya	1.031	0.894	1.046	0.986	0.921
8	Macaristan	4.643	1.263	1.142	4.065	5.866
9	İrlanda	1.000	1.794	1.000	1.000	1.794
10	İtalya	0.864	0.820	1.000	0.864	0.709
11	Letonya	1.000	0.793	1.000	1.000	0.793
12	Litvanya	1.326	0.891	1.000	1.326	1.182
13	Hollanda	3.975	1.287	1.000	3.975	5.117
14	Polonya	0.977	0.938	1.005	0.972	0.916
15	Portekiz	0.695	0.920	0.797	0.872	0.639
16	Romanya	0.413	0.823	1.000	0.413	0.340
17	Slovenya	0.229	0.932	0.813	0.282	0.214
18	İspanya	1.000	0.897	1.000	1.000	0.897
19	Türkiye	1.000	0.780	1.000	1.000	0.780
	Ortalama	0.981	0.905	0.987	0.994	0.887

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Tablo 14’te Model 3 için 2020 yılı Malmquist analiz sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına bakıldığında 2020 yılında 2018 yılına göre her bir ülkenin toplam faktör verimliliğindeki değişimde 6 ülke için (Çekya, Danimarka, Macaristan, İrlanda, Litvanya ve Hollanda) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 13 ülkenin ise (Avusturya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Fransa, Almanya, İtalya, Letonya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, İspanya ve Türkiye) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir. Model 3 için 19 ülkenin ortalamasına bakıldığında “0,887” toplam verimlilikte yaklaşık olarak %11,3’lük bir düşüşün olduğu görülmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki artışın en fazla “5,866” ile Macaristan’da en az ise “0,214” ile Slovenya da olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de toplam faktör verimliliğinde düşüşün olduğu tespit edilmiştir. Bu düşüşün nedeni ise teknik etkinlikteki azalıştan kaynaklanmaktadır.

Tablo 15: 2020 Yılı Model 4 İçin MALMQUIST Sonuçları

Sıra	Ülkeler	TEKNİK ETKİNLİKTEKİ DEĞİŞİM	TEKNOLOJİK ETKİNLİK DEĞİŞİMİ	SAF ETKİNLİK DEĞİŞİMİ	ÖLÇEK ETKİNLİĞİ DEĞİŞİMİ	TOPLAM FAKTÖR VERİMLİLİK DEĞİŞİMİ
		EFFCH	TECHCH	PECH	SECH	TFPCH
1	Avusturya	1.000	0.949	1.000	1.000	0.949
2	Bosna Hersek	1.000	0.974	1.000	1.000	0.974
3	Bulgaristan	0.972	0.913	1.000	0.972	0.888
4	Çekya	1.000	0.928	1.000	1.000	0.928
5	Danimarka	1.000	0.904	1.000	1.000	0.904
6	Fransa	1.000	0.423	1.000	1.000	0.423
7	Almanya	1.039	0.900	1.000	1.039	0.935
8	Macaristan	1.000	1.002	1.000	1.000	1.002
9	İrlanda	1.000	0.969	1.000	1.000	0.969
10	İtalya	1.000	0.915	1.000	1.000	0.915
11	Letonya	1.000	0.756	1.000	1.000	0.756
12	Litvanya	1.000	0.863	1.000	1.000	0.863
13	Hollanda	1.000	1.111	1.000	1.000	1.111
14	Polonya	0.921	0.935	0.964	0.956	0.862
15	Portekiz	1.022	0.964	1.002	1.020	0.985
16	Romanya	1.000	0.916	1.000	1.000	0.916
17	Slovenya	1.057	0.954	1.063	0.994	1.008
18	İspanya	1.000	0.965	1.000	1.000	0.965
19	Türkiye	1.000	1.049	1.000	1.000	1.049
	Ortalama	1.000	0.901	1.001	0.999	0.901

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Tablo 15’te Model 4 için 2020 yılı Malmquist analiz sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına bakıldığında 2020 yılında 2018 yılına göre her bir ülkenin toplam faktör verimliliğindeki değişimde 4 ülke için (Macaristan, Hollanda, Slovenya ve Türkiye) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 15 ülkenin ise (Avusturya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Polonya, Portekiz, Romanya ve İspanya) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir. Model 1 için 19 ülkenin ortalamasına bakıldığında “0,901” toplam verimlilikte yaklaşık olarak %10’luk bir düşüşün olduğu görülmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki artışın en fazla “1,111” ile Hollanda’da en az ise “0,423” ile Fransa da olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de toplam faktör verimliliğinde artışın olduğu tespit edilmiştir. Bu artışın nedeni ise teknik etkinlikteki artıştan kaynaklanmaktadır.

Tablo 16: 2020 Yılı İçin MALMQUIST Sonuçları

Sıra	Ülkeler	MODEL 1	MODEL 2	MODEL 3	MODEL 4
1	Avusturya	0.906	1.037	0.821	0.949
2	Bosna Hersek	0.540	0.959	0.324	0.974
3	Bulgaristan	0.974	0.930	0.922	0.888
4	Çekya	1.150	0.955	1.080	0.928
5	Danimarka	1.213	1.003	1.069	0.904
6	Fransa	1.197	1.017	0.372	0.423
7	Almanya	1.085	1.007	0.921	0.935
8	Macaristan	5.622	0.977	5.866	1.002
9	İrlanda	2.569	1.045	1.794	0.969
10	İtalya	0.758	1.021	0.709	0.915
11	Letonya	1.011	0.975	0.793	0.756
12	Litvanya	1.274	0.960	1.182	0.863
13	Hollanda	42.535	1.040	5.117	1.111
14	Polonya	1.134	0.986	0.916	0.862
15	Portekiz	0.707	0.954	0.639	0.985
16	Romanya	0.352	1.000	0.340	0.916
17	Slovenya	0.243	1.054	0.214	1.008
18	İspanya	1.003	1.043	0.897	0.965
19	Türkiye	0.710	0.998	0.780	1.049
	Ortalama	1.185	0.997	0.887	0.901

Kaynak: Yazar tarafından çalışma kapsamında oluşturulmuştur.

Tablo 16’da Model 1, Model 2, Model 3 ve Model 4’ün 2020 yılı için Toplam Faktör Verimliliğine ait sonuçları yer almaktadır. Sonuçlara bakıldığında 2020 yılında 2018 yılına göre faktör verimliliğinde tüm modellerde artış gösteren tek ülke Türkiye’dir. Tüm modeller dikkate alındığında toplam faktör verimliliğinde en fazla artış Model 1’de “42,535” ile Hollanda’da dır. Yine tüm modeller dikkate alındığında toplam faktör verimliliğinde en fazla düşüşün ise “0,214” ile Slovenya’da olduğu hesaplanmıştır. Toplam faktör verimliliğinde ülkelerin ortalamalarına bakıldığında Model 1 “1,185” ile verimlilikte artışın olduğu, Model 2 “0,997”, Model 3 “0,887” ve Model 4 “0,901” ile verimlilikte düşüşün olduğu tespit edilmiştir.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Malmquist analizi sonuçları neticesinde 2018 yılının 2016 yılına göre model 1’de yani iktisadi girdiler ile adalet sistemine ait çıktılar sonucunda toplam verimlilikte 7 ülkede artış sağlanmıştır. Söz konusu bu ülkeler: Avusturya, Danimarka, Macaristan, Letonya, Polonya, İspanya ve Türkiye’dir. 2018 yılı model 2’de yani iktisadi girdiler ile adalet sistemine ait endeks çıktıları sonucunda toplam verimlilikte 6 ülkede artış sağlanmıştır. Bu ülkeler ise: Fransa, İrlanda, İtalya, Portekiz, İspanya ve Türkiye’dir. Model 2’ye göre toplam verimlilikte düşüş yaşayan 13 ülke mevcuttur. Bu ülkeler; Avusturya, Bosna

Hersek, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Almanya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Hollanda, Polonya, Romanya ve Slovenya'dır. 2018 yılı model 3'te yani adalet sistemine ait girdiler ile adalet sistemine ait çıktıları sonucunda toplam verimlilikte 9 ülkede artış sağlanmıştır. Bu ülkeler ise: Avusturya, Danimarka, Fransa, Macaristan, Letonya, Litvanya, Portekiz, Slovenya ve Türkiye'dir. 2018 yılı model 3'te toplam verimlilikte düşüş yaşayan ülkeler ise; Bosna Hersek, Bulgaristan, Çekya, Almanya, İrlanda, Hollanda, Polonya, Romanya ve İspanya'dır. 2018 yılı model 4'te yani adalet sistemine ait girdiler ile adalet sistemine ait endeks çıktıları sonucunda toplam verimlilikte 5 ülkede artış sağlanmıştır. Bu ülkeler ise; Fransa, Letonya, Litvanya, Portekiz ve Türkiye'dir. 4 modelin hepsinde toplam verimlilikte artış sağlayan tek ülke Türkiye'dir. Türkiye'nin toplam verimlilikte artışı model 1'de teknolojik etkinlikten, model 2'de saf etkinlik ve ölçek etkinliğinden, model 3 ve model 4'te ise teknik etkinlikten kaynaklanmaktadır.

2020 yılında 2018 yılına göre Model 1 analiz sonuçlarına bakıldığında toplam faktör verimliliğindeki değişimde 11 ülke için (Çekya, Danimarka, Fransa, Almanya, Macaristan, İrlanda, Letonya, Litvanya, Hollanda, Polonya ve İspanya) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 8 ülkenin ise (Avusturya, Bosna Hersek, Bulgaristan, İtalya, Portekiz, Romanya, Slovenya ve Türkiye) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir. Model 2 için 2020 yılı Malmquist analiz sonuçlarına bakıldığında 2020 yılında 2018 yılına göre her bir ülkenin toplam faktör verimliliğindeki değişimde 10 ülke için (Avusturya, Danimarka, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Hollanda, Romanya, Slovenya ve İspanya) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 9 ülkenin ise (Bosna Hersek, Bulgaristan, Çekya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Portekiz ve Türkiye) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir. Model 3 için 2020 yılı Malmquist analiz sonuçlarına bakıldığında 2020 yılında 2018 yılına göre her bir ülkenin toplam faktör verimliliğindeki değişimde 6 ülke için (Çekya, Danimarka, Macaristan, İrlanda, Litvanya ve Hollanda) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 13 ülkenin ise (Avusturya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Fransa, Almanya, İtalya, Letonya, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, İspanya ve Türkiye) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir. Model 4 için 2020 yılı Malmquist analiz sonuçlarına bakıldığında 2020 yılında 2018 yılına göre her bir ülkenin toplam faktör verimliliğindeki değişimde 4 ülke için (Macaristan, Hollanda, Slovenya ve Türkiye) verimlilik artışının olduğu görülmektedir. Bunun yanında 15 ülkenin ise (Avusturya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çekya, Danimarka, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Polonya, Portekiz, Romanya ve İspanya) toplam faktör verimliliklerinde düşüşün olduğu görülmektedir.

Adalet hizmetlerine yönelik yapılan çalışmalar nitel, grafik, frekans analizleri ve veri zarflama analizi şeklindedir. Çalışmalarda genel olarak girdi hâkim, savcı ve büro personeli sayıları olarak, çıktılar ise dosya sayıları olarak ele alınmaktadır. Türkiye için yapılan analizlerde ise ağırlıklı olarak nitel, grafik, frekans analizleri yer almaktadır. Yücel (2008), Yine Arslaner ve Şekerci (2014) ve Gülener ve Türkmenoğlu Köse (2015)

Türkiye’de yapmış oldukları çalışmalarda adalet hizmetlerinin etkinliğinde düşüşlerin sebepleri yargı organlarının üzerindeki iş yükünden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada ise benzer şekilde Türkiye’de 2020 de 2018 yılına göre toplam faktör verimliliğindeki azalışın nedeni 4 model içinde teknik etkinlikten kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde Kittelsen ve Forsund (1992), Hadad, Keren ve Hanani (2015) ve Mishra (2022) farklı ülkeler için yaptıkları çalışmalarda ülkelerin toplam faktör verimliliğindeki azalışının teknik etkinlikten kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Adalet hizmetlerinin etkinliğinin analizinde yargının performans etkinliği önem arz etmektedir. Adalet hizmetlerini yeteri kadar yerine getirebilecek yeterli ve donanımlı personel ve araçlara da sahip olmak önemlidir. Fakat adalet etkinliği için tek başına yeterli olmamaktadır. Bu bağlamda yargının karar etkinliğinin önemi büyüktür. Bu bağlamda bundan sonraki yapılacak çalışmalarda hem adalet bütçesini, GSYİH, ceza ve tevkifevleri kurumu çalışmalarını (ıslah, topluma kazandırma) ve personelin eğitim (avukat, hâkim, savcı vb.) faaliyetlerini ele almak hem de hizmet içeriklerinde etkinliği incelemek daha doğru sonuçlar verebilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

1. yazar %80 oranında, 2. yazar %20 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarların herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2019) *Kamu Maliyesi*, 20. Baskı, İlksan Matbaası, Ankara.
- Alfonso, A.; Schuknecht, L.& Tanzi, V. (2005). Public Sector Efficiency: An International Comparison, *Public Choice*, No 123, Sf. 321-347.
- Arslaner, H., & Şekerci, D. (2014). Türkiye’de adalet hizmetlerinin niteliği ve bu hizmetlerin bütçe üzerindeki yükü. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 31-48.
- Batrel, Ö.F. (1974) Negatif Gelir Vergisi Sorunu, *İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi*, İ.İ.T.İ.A., s.1, İstanbul.
- Çoban, H. & Deyneli, F. (2005) Kamuda Kalite Artırma Çabaları ve Performansa Dayalı Bütçeleme, 20. *Türkiye Maliye Sempozyumu, Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Türkiye’de Yeniden Mali Yapılanma, 23- 27 Mayıs*, Pamukkale, s.326 – 344.
- Cooper, W. W., Seiford, L.M., & Zhu, J. (Eds). (2011). Handbook On Data Envelopment Analysis. *Springer Science And Business Media*. Vol:164
- Dakolias, M. (1999). Court Performance Around the World: A Comparative Perspective, *World Bank*, WTP No: 430.
- Deyneli, F. (2010). Türkiye’de Adalet Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi. *Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları*.

- Dimitrova-Grajzl, V., Grajzl, P., Zajc, K., & Sustersic, J. (2012). Judicial incentives and performance at lower courts: Evidence from Slovenian judge-level data. *Review of Law & Economics*, 8(1), 215-252.
- Djankov, S., La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., & Shleifer, A. (2001). Legal structure and judicial efficiency: the lex mundi project. *Washington, DC: World Bank*.
- Falavigna, G., Ippoliti, R., & Ramello, G. B. (2018). DEA-based Malmquist productivity indexes for understanding courts reform. *Socio-Economic Planning Sciences*, 62, 31-43.
- Giacalone, M., Nissi, E., & Cusatelli, C. (2020). Dynamic efficiency evaluation of Italian judicial system using DEA based Malmquist productivity indexes. *Socio-Economic Planning Sciences*, 72, 100952.
- Gözübüyük A. Ş. (2001) *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, 7. Basım, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Grifell-Tatjé, E., & Lovell, C. A. K. (1995). A note on the Malmquist productivity index. *Economics Letters*, 47(2), 169-175.
- Gülener, S., & Köse, D. T. (2015). Avukatların Adalet Hizmetlerinde Etkinlik ve Verimliliğe İlişkin Görüşleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(1), 110-140.
- Hadad, Y., Keren, B., & Hanani, M. Z. (2015). Combining data envelopment analysis and Malmquist Index for evaluating police station efficiency and effectiveness. *Police Practice and Research*, 16(1), 5-21.
- Kittelsen, S. A.C., & Forsund, F. R. (1992). Efficiency Analysis of Norwegian District Courts. *The Journal of Productivity Analysis*, (3), 277-306.
- Köhlhng. W.C. (2000). *The Economic Consequences of a Weak Judiciary*, University of Bonn Centre of Development Research
- Korhonen, P. (1997). *Searching The Efficient Frontier In Data Envelopment Analysis., Interim Report, International Institute For Applied Systems Analysis Publishing, Austria*.
- Lopez, V. R. (2008). Economics of Court Performance: An Empirical Analysis. *European Journal of Law and Economics*, 25, 231-251.
- Mishra, S. (2022). Cyclic syndrome of arrears and efficiency of Indian judiciary. *SN Business & Economics*, 3(1), 6.
- Nissi, E., Sarra, A., Evangelista, A., & Di Battista (2022), *T. Efficiency of Italian Courts: awareness from Spatial Stochastic Frontier Analysis*.
- Özbek, A. (2017). *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel ile Problem Çözümü*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Özbek, M. (2005). *Çağdaş Ceza Adaleti Sisteminde Alternatif Çözüm Arayışları ve Arabuluculuk Uygulaması*, Arıkan Yayınları, İstanbul.
- Pehlivan, O. (2011). *Kamu Maliyesi*, Murathan Yayınevi, Trabzon.
- Quiceno, M. O., Rueda, W. A. P., & Micán, E. O. C. (2022). Socio Economic Factors and Justice. *Colombia 2010-2015. Proceedings of the 7th North American International Conference on Industrial Engineering and Operations Management*, Orlando, Florida, USA, June 12-14.
- Rosales-Lopez. V. (2008). Economics of Court Performance: An Empirical Analysis, *European Journal of Law and Economics*, Vol. 25, sf. 231 – 251.
- Sherwood. R. M.; Shepherd. G. & Celso Marcos. D. (1994). Judicial Systems and Economic Performance, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, Vol. 34, Sf. 101-116.
- Uygurtürk, H., & Korkmaz, T. (2016). The determination of efficiency of the retail sector companies whose shares are traded in Borsa İstanbul with data envelopment analysis. *Bjss Balkan Journal of Social Sciences*, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*. Aralık. 411-427.
- Yuan, X., Zhang, Q., & Jin, S. (2023). *The contemporary value, basic framework and realization mechanism of the rule of law in rural revitalization*. Applied Mathematics and Nonlinear Sciences.
- Yücel, M. T. (2008). *Türkiye'de Yargının Etkinliği*, TBB Yayınları Ankara.

İnternet Kaynakları:

<https://data.worldbank.org/>, Erişim Tarihi:18.07.2023

<https://public.tableau.com/app/profile/cepej/vizzes>, Erişim Tarihi:18.08.2023

<https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/>, Erişim Tarihi:18.08.2023

The Importance of Total Quality Management Practices on Quality Performance in the Medical Device Manufacturing Industry: A Literature-Based Review

Ali Köstepen^{1,2}, Ceren Aytar³

ABSTRACT

This study is to conduct a literature research on in the role of Total Quality Management (TQM) practices in increasing the quality performance of medical devices within the medical device manufacturing industry. Medical devices range from simple instruments like gloves to complex devices like pacemakers and MRI machines, have a direct impact on patient health and safety, making quality management a critical aspect of their production. The study adopts research, combining past research on manufacturers and commentary from industry experts. Key TQM practices identified include customer focus, employee involvement, process management, supplier quality management, continuous improvement, employee training and development. According to research reveal that there are significant positive relationships between TQM practices and quality performance indicators such as defect reduction, regulatory compliance, customer satisfaction and operational efficiency. To further improve quality performance in the medical device industry, the long-term impact of Total Quality Management practices should be investigated.

Keywords: Total Quality Management, Medical Device Manufacturing, Regulatory Compliance.

Tıbbi Cihaz Üretim Endüstrisinde Kalite Performansında Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Önemi: Literatür Tabanlı Bir İnceleme

ÖZET

Bu çalışma, tıbbi cihaz üretim endüstrisinde Toplam Kalite Yönetimi (TKY) uygulamalarının tıbbi cihazların kalite performansını artırmadaki rolü üzerine bir literatür araştırması yapmaktır. Eldiven gibi basit aletlerden kalp pili ve MRI makineleri gibi karmaşık cihazlara kadar uzanan tıbbi cihazlar, hasta sağlığı ve güvenliği üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir ve bu da kalite yönetimini üretimlerinin kritik bir yönü haline getirmektedir. Çalışma, üreticiler üzerinde yapılan geçmiş araştırmaları ve sektör uzmanlarının yorumlarını bir araya getiren bir araştırmayı benimsemektedir. Belirlenen temel TKY uygulamaları arasında müşteri odaklılık, çalışan katılımı, süreç yönetimi, tedarikçi kalite yönetimi, sürekli iyileştirme, çalışan eğitimi ve gelişimi yer almaktadır. Araştırmaya göre TKY uygulamaları ile hataların azaltılması, mevzuata uyum, müşteri memnuniyeti ve operasyonel verimlilik gibi kalite performans göstergeleri arasında önemli pozitif ilişkiler bulunmaktadır. Tıbbi cihaz sektöründe kalite performansını daha da iyileştirmek için Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının uzun vadeli etkisi araştırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Toplam Kalite Yönetimi, Tıbbi Cihaz Üretimi, Hukuki Uygunluk.

¹ Contact: ali.kostepen@ikcu.edu.tr

² Asst. Prof. Dr., İzmir Katip Celebi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration Department, ORCID: 0000-0002-0225-9142

³ ORCID: 0000-0002-6579-875X

1. INTRODUCTION

This research aims to investigate how implementing Total Quality Management (TQM) practices can improve the quality performance of devices, in the medical device manufacturing sector.

The medical device manufacturing industry plays a role in healthcare by providing equipment for diagnosis, treatment and patient care. These devices range from tools to electronic device and their safety and effectiveness are vital for patient wellbeing. Ensuring that these devices meet high quality standards is essential due to their impact on health and the potential risks associated with substandard manufacturing (Abbas, 2020).

In today's regulated medical device manufacturing field maintaining highest quality performance is importance. Given the nature of devices in safeguarding patient health and safety a rigorous approach to quality management is essential. Total Quality Management has emerged as a framework in this industry driving enhancements and fostering a culture of excellence. This article delves into how TQM practices contribute to improving the quality performance of devices by examining the specific methods and strategies adopted by industry leaders to meet strict regulatory standards and exceed customer expectations.

Total Quality Management represents an integrated management approach focused on enhancing product and process quality, throughout an organization continuously. Total Quality Management brings together all areas of a company (such, as marketing, finance, design, purchasing, engineering and production) to focus on fulfilling customer needs and organizational goals. In the field of medical device manufacturing applying TQM principles can lead to enhancements in product quality, adherence to regulations, operational efficiency and overall customer satisfaction. This ensures that the devices produced are safe, efficient and dependable.

TQM is a management strategy that emphasizes long term success through meeting customer needs by involving all members of an organization in enhancing processes, products and services. It involves an approach to achieving quality in all aspects of operations by putting emphasis on customer satisfaction, improvement and engaging all employees. By ingraining quality into the culture TQM aims to minimize errors decrease variability and improve performance. In industries like medical device manufacturing where precision and reliability are factors for success TQM plays a role in ensuring that products meet strict safety standards adhere to regulatory requirements and meet customer expectations. The comprehensive nature of TQM helps organizations establish resilient quality systems that can adapt to advancements in technology and changing market demands while safeguarding public health.

However the implementation of TQM, in the medical device manufacturing sector comes with its set of challenges.

In today's business world, medical device companies face a maze of rules and regulations, like ISO 13485, GMP and FDA guidelines that require record keeping and adherence. The evolving technology landscape and the growing complexity of equipment make it even harder to maintain consistent quality standards. Despite these obstacles many businesses have used Total Quality Management (TQM) to make strides in enhancing quality performance setting new standards for the sector.

This piece will explore real life examples of medical device makers successfully embracing TQM practices showcasing the benefits seen in product quality, operational efficiency and customer satisfaction. It will also delve into factors for TQM adoption such as strong leadership support engaged employees and ongoing improvement efforts. By grasping the role TQM plays in medical device manufacturing stakeholders can better understand its importance in ensuring effective products – ultimately leading to better patient outcomes and healthcare quality worldwide (Olga et al, 2020).

With the recognized benefits of TQM the medical device industry faces hurdles when putting it into practice. These challenges include regulations, product designs requiring precision and reliability as well as navigating global competition pressures for innovation, amidst cost concerns. Medical device regulations are constantly updated as a solution to encountered problems or as a precaution against identified risks. Medical device manufacturers and providers are expected to keep up with these changes. The effort to keep up with rapid change is one of the problems encountered in this sector (Huusko et al, 2023).

Dealing with these obstacles by implementing Total Quality Management (TQM) techniques is vital to improve the quality of devices ensuring they meet strict safety and effectiveness criteria (Oakland, 2014).

To sum up in the changing landscape of the medical device sector embracing TQM practices remains crucial for companies looking to stay competitive while upholding highest quality standards. This article seeks to give a look, at how TQM influences the quality performance of devices providing valuable insights for professionals, in the industry regulatory agencies and academic circles (Oakland, 2014).

2. THE CONCEPT OF TOTAL QUALITY MANAGEMENT (TQM)

Total Quality Management (TQM) is an approach, to managing operations with a focus on enhancing product and process quality in organizations . In the field of medical device manufacturing implementing TQM is crucial as it directly influences health and safety through ensuring the quality of devices. This review explores aspects of TQM and its

impact on the quality performance of devices covering foundational theories, key practices, challenges in implementation specific to the medical device industry historical perspectives on quality management systems for medical devices and their effects on quality performance (Kannan et al, 2005).

The history of quality management within the medical device sector is closely tied to the development of frameworks designed to safeguard well being and product effectiveness. Instances of device failures and recalls that posed risks to patients underscored the necessity for Quality Management Systems (QMS) in medical device production. The growing complexity and diversity of devices in the mid 20th century led to an increase in incidents involving events related to these devices. In response the United States introduced the Medical Device Amendments of 1976 as part of the Food, Drug and Cosmetic Act. This legislation mandated manufacturers compliance with Good Manufacturing Practices (GMPs). Established guidelines, for medical devices (Goh et al, 2010).

One of the incidents that highlighted the importance of strict quality controls was the thalidomide tragedy that occurred in the late 1950s and early 1960s. Thalidomide, a medication promoted as a sedative resulted in birth defects, in thousands of newborns. While it was primarily a catastrophe it shed light on the devastating outcomes of testing and quality control practices influencing regulatory measures for medical devices. In the 1970s issues with the Dalkon Shield device (IUD) led to injuries and fatalities due to design flaws and manufacturing errors. This event further underscored the need for regulatory supervision and quality assurance procedures in the development, production and post market monitoring of medical devices (Hoerl and Knee, 2012).

W. Edwards Demings 14 Points for Management serve as the foundation of Total Quality Management (TQM). Deming stressed the importance of establishing a purpose embracing a quality philosophy reducing reliance on inspection processes and fostering an environment of continuous enhancement. His principles advocate for leadership dedication and holistic thinking as aspects of quality management. Demings contributions his focus on the Plan Do Check Act (PDCA) cycle have had an impact, on contemporary quality management methodologies (Deming, 1986).

Joseph Juran introduced the concept known as Quality Trilogy which involves quality planning, quality control and quality enhancement initiatives. Jurans trilogy emphasizes the role of management, in driving quality initiatives and the necessity of collaborative teams from various departments to tackle quality challenges. Juran advocates for a quality approach that prioritizes preventing issues over identifying and fixing them which has significantly influenced quality management strategies (Juran, 1988).

Philip Crosby's belief in "Zero Defects" and his focus, on the cost of quality (CoQ) argue that it is more cost efficient to prevent defects than correct them. Crosby's work highlights the advantages of quality management. Stresses the importance of maintaining high standards. His idea that "quality is free" suggests that the expenses linked to quality far exceed the investments needed to attain quality (Crosby, 1979).

The rise, in complexity and potential risks linked to devices prompted the establishment of standards and regulations. In 1987 ISO rolled out ISO 9001 a quality management standard applicable across all sectors. This was succeeded by ISO 13485 in 1996 specifically catering to the quality management needs of medical device makers. ISO 13485 has emerged as the benchmark for Quality Management Systems (QMS) in the medical device domain outlining criteria for processes ranging from design and development to production, installation and maintenance. It underscores risk management, adherence to regulations and consistent production of efficacious devices (Kaynak, 2003).

Total Quality Management (TQM) is anchored on principles like customer focus, continuous enhancement, process centricity and active employee participation. These tenets collectively foster the attainment of top notch standards and operational supremacy.

3. TOTAL QUALITY MANAGEMENT PRINCIPLES IN MEDICAL DEVICES SECTORS

The global healthcare device market is predicted to reach \$603.5 billion by 2023 with a growth rate of 5.4% (according to MarketsandMarkets, 2018). The United States boasts the world's medical device market, valued at about \$156 billion, in 2017 and set to hit \$208 billion by 2023 (as per SelectUSA, 2018). In Europe the medical device sector was valued at €120 billion in 2020 with Germany, France and the United Kingdom standing out as markets (citing MedTech Europe, 2021). Although the global medical device market has a high volume, in the field of medical device manufacturing industry in particular poses hurdles when it comes to implementing and upholding Total Quality Management practices due, to demands and technological intricacies, alongside the essential aspect of ensuring uniform quality standards throughout different production phases.

Here's how total quality management principles can be used in medical devices:

- a. Continuous Improvement; Implementing a Quality Management System (QMS) promotes a culture of progress by urging organizations to evaluate and enhance their operations and products. Strategies, like Six Sigma, Lean principles and Total Quality Management (TQM) play roles within a QMS framework by aiding in reduction, efficiency improvement and elevated customer satisfaction levels. Continuous advancement remains essential in an industry marked by innovations and evolving patient requirements. Numerous trends are influencing the landscape of the medical device industry. These trends encompass the rising demand for procedures increased

prevalence of chronic illnesses and greater acceptance of wearable medical devices. Moreover the COVID 19 pandemic has hastened the adoption of telemedicine and remote monitoring tools underscoring the significance of connectivity and digital health solutions. Data underscores both advancements in technology well as economic importance, within the medical device domain (Sadikoglu ve Olcay, 2014).

- b. **Customer Orientation;** Quality management practices that focus on meeting customer needs and expectations through activities, like quality control measures and feedback systems play a role in maintaining the trust and loyalty of customers in the medical device sector. Academic research has demonstrated a connection between quality management practices and customer satisfaction, within the field of healthcare technology. (Shaibun, 2021) Ensuring standards during the design stage is crucial, for meeting customer needs and complying with regulations. This not boosts customer happiness but lowers the chances of product recalls. (Hudson, 1991).
- c. **Supplier Management** Managing suppliers is vital, in the field of manufacturing medical device to uphold quality control standards successfully and efficiently impact the excellence and dependability of end products in a regulated sector such, as medical devices. Improving supplier quality also known as supplier quality development plays a role, in reducing expenses linked to goods and services within the medical device manufacturing sector by focusing efforts strategically to boost the quality and efficiency of suppliers. (Noshad, 2015) The medical device sector frequently refrains from subcontracting because of worries regarding upholding the integrity of product standards. Establishing collaborations guarantees that both quality and delivery demands are fulfilled successfully while also managing obligations effectively. (Magdy, 2023).
- d. **Process Management;** Government agencies like the U.S. Food and Drug Administration (FDA) the European Medicines Agency (EMA) and other international bodies enforce guidelines concerning the development, production and post market monitoring of devices. A Quality Management System (QMS) assists manufacturers in adhering to these regulations by offering a framework to ensure product quality and uniformity. ISO 13485, a standard tailored to devices establishes the criteria for a QMS and is widely embraced within the sector (ISO, 2016). A QMS integrates risk management procedures to identify, assess and mitigate risks throughout the product lifecycle. This proactive strategy aids in averting failures and guarantees resolution of any issues to safeguard patient well being (Nair, 2006). Establishing a quality control system following the guidelines set by ISO 13485 and the European Union Medical Device Regulation (EU MDR 2017 / 745) is crucial, for ensuring product safety and meeting standards. The implementation of these regulations necessitates a risk focused strategy to recognize risks effectively and take measures to address them appropriately. (Sharma, 2023)

- e. Leadership and employee engagement As per ISO 13485:2016—a framework for QMS in the medical device sector— TQM integration necessitates meticulous documentation, record control and systematic managerial evaluations. While ongoing enhancement stands as an element of QMS success story; keeping this drive alive can pose challenges. Sustaining it demands vigilance over processes, data gathering and analysis efforts, alongside implementation of enhancements. Organizations may encounter difficulties, in maintaining an lively improvement process for all staff members (Antony et al. 2017). Continuous improvement is encouraged by TQM through conducting audits and fostering communication, between departments. Teamwork plays a role, in identifying and tackling quality issues.(Yeh, T., et al.,2015).

Manufacturers face challenges when it comes to implementing quality management. One major hurdle is dealing with the strict environment. Meeting regulations, in countries and regions can be demanding in terms of time and resources. Keeping up with evolving regulations only adds to the complexity (Schuh et al., 2015). Setting up a QMS requires investments in time, money and manpower. Small manufacturers especially may find it hard to allocate resources, for establishing and maintaining a QMS. This includes expenses related to training staff investing in quality management tools and carrying out audits and inspections (Terziovski et al., 2003). Maintaining the standards and upkeep of equipment requires checks and the implementation of a well rounded quality control system that can anticipate issues and ensure consistent quality at every stage of production. (Li, 2022). Implementing and upholding Total Quality Management presents not hurdles but also requires navigating through human and political barriers, within the company such as securing support, from all parties involved and addressing any resistance to change. (Martins, 2015).

4. CONCLUSION

Quality management practices play a role, in the field of manufacturing for medical devices by guaranteeing top notch quality and the safety and efficacy of products. This approach not boosts efficiency and customer contentment but also maintains compliance with regulations and fosters ongoing enhancements. Strong leadership capabilities, sound communication strategies and consistent training form the foundation, for an implementation of quality management practices.

Customer satisfaction is a principle of Total Quality Management (TQM) emphasizing the significance of understanding and fulfilling customer needs and expectations. In the field of devices this means guaranteeing that devices are secure, efficient and dependable. Studies have demonstrated that organizations that prioritize customer satisfaction are more likely to achieve product quality and customer contentment (Zhang et al., 2012).

The commitment of leadership plays a role, in the execution of TQM. Senior management must exhibit a dedication to quality through planning, resource allocation and continuous involvement in quality projects. Research suggests that leadership commitment is closely linked to TQM implementation and enhanced quality performance (Prajogo & Sohal 2006).

Incorporating employees into TQM procedures like quality circles and cross functional teams fosters an environment of enhancement and creativity. Engaging employees, in quality ventures aids in recognizing and resolving issues efficiently resulting in quality results (Wilkinson et al., 1998).

Process management entails defining, overseeing and enhancing processes to boost efficiency and quality. In the medical device sector process management guarantees that manufacturing processes are standardized, managed and consistently enhanced to meet requirements and quality standards (Flynn et al., 1995).

Managing the quality of suppliers involves collaboration, with them to guarantee that the materials and components used in devices meet the required quality standards. Effective supplier management strategies, such as conducting supplier audits and establishing quality agreements play a role in upholding high product quality and meeting standards.

Continuous improvement, which often involves methodologies like Six Sigma and Lean focuses on making improvements in processes, products and services. The adoption of improvement methods has been proven to reduce defects cut costs and enhance overall quality performance within the medical device sector.

The medical device industry is heavily regulated, with requirements set by bodies such as the FDA, EMA and ISO. Balancing compliance with these regulations while implementing Total Quality Management (TQM) practices can be challenging due to the complexity and rigor of these standards.

Implementing TQM practices necessitates investments in terms of time, finances and human resources. Smaller manufacturers may encounter challenges in allocating resources to support TQM initiatives, which can impede their ability to achieve desired quality outcomes.

Ensuring that suppliers uphold quality standards is crucial, for enhancing the quality performance of devices. Managing and coordinating supplier quality can pose challenges in a supply chain, with various suppliers (Robinson & Malhotra 2005).

Studies have consistently demonstrated that implementing TQM practices results in decreases, in product defects. By emphasizing process enhancement, staff training and the management of supplier quality manufacturers can lower defect occurrences. Enhance the dependability of medical devices (Powell, 1995).

TQM practices play a role, in helping manufacturers meet standards effectively. By establishing quality management systems and continuously improving their processes companies can ensure that their products align with guidelines and industry norms. One of the outcomes of implementing TQM is a customer experience. By prioritizing customer needs and consistently enhancing product quality manufacturers can deliver products that not meet but surpass customer expectations leading to increased customer loyalty and satisfaction.

Research emphasizes the significance of TQM practices in elevating the quality performance of devices within the manufacturing sector. Key TQM practices such as focusing on customers demonstrating leadership commitment involving employees managing processes efficiently ensuring supplier quality promoting improvement making data driven decisions and investing in training and development are crucial for achieving high quality results. Despite challenges, like meeting standards, limited resources, resistance to change coordinating with suppliers and managing data during implementation; the documented benefits of TQM include reducing defects ensuring compliance with regulations enhancing customer satisfaction levels and improving operational efficiency.

In the medical device industry having a Quality Management System is crucial to guarantee safety meet regulations manage risks effectively and drive ongoing improvement. However implementing a QMS poses challenges, for manufacturers such as meeting standards, limited resources, internal resistance coordinating with suppliers and handling data efficiently. To overcome these obstacles, strong leadership, proper resource allocation, effective change management tactics and a dedication, to enhancement are necessary. By tackling these hurdles head on manufacturers can ensure the creation of notch devices that not only meet regulatory requirements but also surpass customer expectations.

Statement of Research and Publication Ethics

In all stages of the research and publication process, the principles of research and publication ethics set out by the Journal of Manisa Celal Bayar University Graduate School of Social Sciences were adhered to.

Contribution Rate of Authors to the Article

All authors were responsible for making an equal contribution to the study.

Declaration of Interest

The authors have no financial or personal interests that could be perceived as influencing their work.

REFERENCES

- Antony, J., Kumar, M., & Labib, A. (2017). Gearing Six Sigma into the 21st century to understand better the needs of customers in the service industry. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 34(2), 247-268. <https://doi.org/10.1108/IJQRM-05-2015-0076>
- Crosby, P. B. (1979). *Quality is Free: The Art of Making Quality Certain*. McGraw-Hill.
- Deming, W. E. (1986). *Out of the Crisis*. MIT Press.
- Flynn, B. B., Schroeder, R. G., & Sakakibara, S. (1995). The impact of quality management practices on performance and competitive advantage. *Decision Sciences*, 26(5), 659-691. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5915.1995.tb01445.x>
- Goh, T. N., Xie, M., & Tan, K. C. (2010). Statistical design of experiments in quality engineering. *Journal of Quality Technology*, 42(3), 230-241. <https://doi.org/10.1080/00224065.2010.11917836>
- Hoerl, R. W., & Snee, R. D. (2012). *Statistical Thinking: Improving Business Performance*. John Wiley & Sons.
- Juran, J. M. (1988). *Juran's Quality Control Handbook*. McGraw-Hill.
- Kannan, V. R., & Tan, K. C. (2005). Just in time, total quality management, and supply chain management: understanding their linkages and impact on business performance. *Omega*, 33(2), 153-162. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2004.03.012>
- Kaynak, H. (2003). The relationship between total quality management practices and their effects on firm performance. *Journal of Operations Management*, 21(4), 405-435. [https://doi.org/10.1016/S0272-6963\(03\)00004-4](https://doi.org/10.1016/S0272-6963(03)00004-4)
- Nair, A. (2006). Meta-analysis of the relationship between quality management practices and firm performance—implications for quality management theory development. *Journal of Operations Management*, 24(6), 948-975. <https://doi.org/10.1016/j.jom.2005.11.005>
- Oakland, J. S. (2014). *Total Quality Management and Operational Excellence: Text with Cases*. Routledge.
- Poksiniska, B., Eklund, J. A. E., & Dahlgaard, J. J. (2002). ISO 9001:2000 in small organisations: Lost opportunities, benefits and influencing factors. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 19(3), 301-316. <https://doi.org/10.1108/02656710210415703>
- Powell, T. C. (1995). Total quality management as competitive advantage: A review and empirical study. *Strategic Management Journal*, 16(1), 15-37. <https://doi.org/10.1002/smj.4250160105>
- Prajogo, D. I., & Sohal, A. S. (2006). The integration of TQM and technology/R&D management in determining quality and innovation performance. *Omega*, 34(3), 296-312. <https://doi.org/10.1016/j.omega.2004.11.004>
- Robinson, C. J., & Malhotra, M. K. (2005). Defining the concept of supply chain quality management and its relevance to academic and industrial practice. *International Journal of Production Economics*, 96(3), 315-337. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2004.06.055>
- Sadikoglu, E., & Olcay, H. (2014). The effects of total quality management practices on performance and the reasons of and the barriers to TQM practices in Turkey. *Advances in Decision Sciences*, 2014. <https://doi.org/10.1155/2014/537605>
- Schuh, G., Lenders, M., & Hieber, D. (2015). Proactive management of uncertainty and risk in the early phase of innovation. *Procedia CIRP*, 30, 157-162. <https://doi.org/10.1016/j.procir.2015.02.093>
- Wilkinson, A., Redman, T., Snape, E., & Marchington, M. (1998). Managing with Total Quality Management: Theory and Practice. *Macmillan Business*. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-14259-7>
- Zhang, Z., Waszink, A., & Wijngaard, J. (2000). An instrument for measuring TQM implementation for Chinese manufacturing companies. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 17(7), 730-755. <https://doi.org/10.1108/02656710010315247>
- Huusko, J., Kinnunen, U.M. & Saranto, K. Medical device regulation (MDR) in health technology enterprises – perspectives of managers and regulatory professionals. *BMC Health Serv Res* 23, 310 (2023). <https://doi.org/10.1186/s12913-023-09316-8>
- ISO. (2016). ISO 13485: Medical devices—Quality management systems—Requirements for regulatory purposes. International Organization for Standardization.

- Abbas, J., Impact of total quality management on corporate green performance through the mediating role of corporate social responsibility, *Journal of Cleaner Production*,(2020) Volume 242
<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.118458>
- Olga V.I. Bitkina, Hyun K. Kim, Jaehyun Park, Usability and user experience of medical devices: An overview of the current state, analysis methodologies, and future challenges, *International Journal of Industrial Ergonomics*, (2020), Volume 76,
<https://doi.org/10.1016/j.ergon.2020.102932>
- Yeh, T., & Lai, H. (2015). Evaluating the effectiveness of implementing quality management practices in the medical industry. *The journal of nutrition, health & aging*, 19, 102-112.
<https://doi.org/10.1007/s12603-014-0486-4>
- Shaibun, J., & Anuar, H. (2021). Impact of Total Quality Management Practices on Customer Satisfaction: Perspectives of Medical Device Company. *Global Business Management Review (GBMR)*.
<https://doi.org/10.32890/gbmr2021.13.2.5>
- Hudson, B. (1991). Preproduction quality assurance: quality intrinsic to design. *Medical design and material*, 14, 34-40 .
- Noshad, K., & Awasthi, A. (2015). Supplier quality development: A review of literature and industry practices. *International Journal of Production Research*, 53, 466 - 487.
<https://doi.org/10.1080/00207543.2014.954679>
- Hussein, M., Elmelhy, M., & Salia, A. (2023). Operations Management, and Quality Control in the U.S. Medical Device Industry. *Global Academic Journal of Economics and Business*.
<https://doi.org/10.36348/gajeb.2023.v05i01.003>
- Sharma, A., & Luthra, G. (2023). Implementing a Risk-Based Approach to Quality Management System ISO-13485 Processes in Compliance with EUMDR 2017/745 for Medical Device Industry. *Journal of Pharmaceutical Research International*.
<https://doi.org/10.9734/jpri/2023/v35i137365>
- Li, J., Mao, Y., & Zhang, J. (2022). Maintenance and Quality Control of Medical Equipment Based on Information Fusion Technology. *Computational Intelligence and Neuroscience*, 2022.
<https://doi.org/10.1155/2022/9333328>
- Martins, E., Lima, E., & Costa, S. (2015). Developing a quality management system implementation process for a medical device manufacturer. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 26, 955-979.
<https://doi.org/10.1108/JMTM-12-2012-0119>

19. Yüzyılda Gördes Nüfusu

Ferhat Berber¹

ÖZET

Bugün Manisa ilinin bir ilçesi olan Gördes, Osmanlı döneminde Saruhan Sancağı'nın bir kazasıydı. Çok az gayrimüslim nüfus barındıran Gördes, özellikle halıcılık alanında önemli bir yere sahipti. Osmanlı demografik yapısında önemli değişimlerin görüldüğü 19. Yüzyılda Gördes'in bu değişimlerden çok etkilenmediği görülmektedir. Bu çalışmada kazanın 19. Yüzyıldaki nüfus kayıtları incelenecektir. Bir asır boyunca kaza nüfusunun ele alınması önemlidir. Çünkü günümüzde Gördes, nüfus hareketliliği bakımından oldukça stabil bir görünüm sergilemektedir. Oysa 19. Yüzyıl kayıtlarında, yine kozmopolit bir yer değilse de, bugünden daha yoğun bir hareketlilik içerdiğine dair izler bulunmaktadır. Çalışma bu yönleriyle, özellikle tarihi demografi ve beşeri coğrafya çalışanların ilgisini çekme potansiyeli taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gördes, Manisa, Saruhan, Osmanlı, Nüfus.

Population of Gordes in the 19. Century

ABSTRACT

Gördes, which is today a district of Manisa province, was a district of Saruhan Sanjak during the Ottoman period. Gördes, which had a very small non-Muslim population, had an important place especially in the field of carpet weaving. It is seen that Gördes was not much affected by these changes in the 19th century, when significant changes were seen in the Ottoman demographic structure. In this study, the population records of the district in the 19th century will be examined. It is important to address the accident population over the course of a century. Because today, Gördes displays a very stable appearance in terms of population mobility. However, there are traces in the records of the 19th century that, although it was not a cosmopolitan place, it contained more intense activity than today. With these aspects, the study has the potential to attract the attention of those who study historical demography and human geography.

Keywords: Gördes, Manisa, Saruhan, Ottoman, Population.

¹ ferhat_berber@yahoo.com, Doç. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-9012-4087

1. GİRİŞ

Çevresinde antik yerleşimler bulunan Gördes, 14. Yüzyılda Saruhanoğulları hakimiyetinde Müslüman-Türk nüfusun yaşadığı bir yerleşim haline geldi. 15. Yüzyılda Osmanlı idaresinin, beylik sahasında kurduğu Saruhan Sancağı'nın bir kazası oldu. (Gökmen, 2014, s. 5)

16. yüzyılda Gördes kaza merkezi Divan/Divanyeri, Taş, Orta, Furyaz, Cami, Çınkaroğlu ve Mescid-i Bazar adlarındaki yedi mahalleden oluşmakta; yaklaşık 1.000 civarında bir tahmini nüfus barındırmaktaydı.² (Adamaz, 2016, s. 420-422) Bu yüzyılın ilk yarısında Gördes'in 48 adet köyü ve dört çiftliği olup muhasebe kayıtlarına göre dokuz adet cemaat kaza bünyesinde yaşamaktaydı. (Gökmen, 2014, s. 5) 17. Yüzyıl ortalarında kaza merkezi Cedid, Bazar, Divan, Kaymak, Orta, Cami, Taş ve Çınkırağı isimli yedi mahalleden oluşmakta ve şehirde tahminen 2.000 civarında bir nüfus yaşamaktaydı. Kazanın köyleri ise şunlardı: Çiftlik, Salır, Oğuldeker, Milas, Börez, Efendiili, Begli, Kabakoz, Acebli, Deliçoban maa Çam, Geçdinhisarı, Çalcılar, Köseler, Begenler, Kırani, Tutluca, Kürek, Dere, Olgar, Begliili, Hanya, Osmanlar, Depiler, Balıklı, Bayad, Turtal, Boyalı, Yaka, Depe, Yayagedildiği, Taşta, Küçük, Çingeler, İsafakih maa Koca, Kızılaliler, Kürekçiler, Kayalı, Melekpaşa, Divanetimürçiler, Dargılar, Evciler, Kuzumali, Umurhanlı, Seyidler, Şeyhyayla, Arablı, Kuşlu. Köylerle birlikte kazanın genel nüfusu bu dönemde 10.000 kişiye yaklaşmaktaydı. (Sezer, 2019, s. 79-85) Yüzyılın sonlarına doğru Evliya Çelebi, Gördes'i 2.200 evden oluşan, altı mahalleli, üç camili, halkı Türk olan bir şehir olarak tarif ederek 78 köyü olduğunu belirtmekteydi. (Gökmen, 2014, s. 6)

Osmanlı coğrafyasındaki demografik yapı, 18. Yüzyıldan itibaren önemli değişimler göstermiş, bu nüfus hareketliliği ulus devletlerin kuruluş çağında ciddi siyasi etkilere sebep olmuştur. Gördes, bu bakımdan otantik yapısını devam ettirmiş, kozmopolit bir yerleşime dönüşmemiştir. Hatta kır nüfusu Osmanlı döneminden günümüze kadar neredeyse her zaman şehir nüfusundan çok daha fazla olagelmıştır. Elbette kazanın arazi yapısı, merkeze uzaklığı, demiryolunun geçmemesi gibi sebeplerin bunda payı büyüktür. Buna rağmen Gördes'te 19. Yüzyılın ilk yarısındaki nüfus kayıtlarında kazaya dışarıdan gelenlerin görece çokluğu, nüfus hareketliliğine işaret etmektedir. Cazibe merkezi olmaktan uzak ve ulaşımı nisbeten zor bir yerleşimde, beklenenden daha fazla bölge dışı yabancının varlığını açıklama hususunda, akla gelen ilk etken halıcılıktır. Zira Gördes, özellikle bu alanda adımı duyurmuştu. Öyle ki, 1910-1913 arasına ait istatistiklere göre Gördes, Uşak ve Isparta'dan sonra Batı Anadolu'nun en önemli halı üretim merkezi konumundaydı. (Gökmen, 2014, s. 30) Halıcılığın, Gördes Dügümü olarak halı dokumacılığındaki temel düğümlerden birisine ismini verecek kadar gelişmesinde, hem bölgenin taşlık bir arazi üzerinde olup tarım ve diğer ticaret imkanlarının kıtlığı hem de halıcılık ve dokuma alanında mahir Türkmen gruplarının yöredeki yoğunluğunun etkisi bulunmaktadır. (Gökmen, 2020, s. 1-4) Bunun

² Bu tahmin, makalede verilen hane sayıları üzerinden, tarih yazımındaki [(hane x 5) + bekarlar: nüfus], hesaplaması ile nüfus tahmin edilmektedir.

yanında Gördes'te kökboya üretimi ile halıcılık dışındaki kilim ve benzeri dokumacılık uğraşları da gelişmiştir. (Gökmen, 2014, s. 39-42)

Aşağıda örnekleri verilecek olan 19. Yüzyıldaki söz konusu hareketliliğin aksine, Gördes özellikle 2000'li yıllardan itibaren nüfus kaybına uğramıştır. Tabii ki idari birim sayısındaki azalma bunda etkilidir. Yine de Gördes'e dışarıdan göç son derece az gerçekleşmekte, bunların da çoğu memuriyet ve eğitim sebebiyle gelenlerden ya da emekli olup memleketine dönenlerden oluşmaktadır. (Akbaş, 2019, 142-191)

Yukarıda izah edilen sebeplerden ötürü Gördes'in demografik geçmişinin araştırmaya değer olduğu kanaatindeyiz. Bu çalışmada Gördes'in 19. Yüzyıldaki nüfus verileri ortaya konulacaktır. Aslında eldeki malzeme dikkate alındığında, Gördes nüfusunun daha geniş çaplı bir araştırma ile pek çok açıdan değerlendirilebileceği muhakkaktır. Ancak makalenin kelime-sayfa sınırlılıkları sebebiyle, burada nüfusun ilgili dönemdeki seyri ele alınacak, nüfus verisi içeren kaynakların özellikleri yorumlanacaktır. Böylelikle gerek Gördes nüfusu üzerine yapılacak olan diğer araştırmalara gerekse beşeri coğrafya alanındaki çalışmalara bir alt yapı hazırlanmış olacaktır.

2. 19. YÜZYILIN İLK YARISINDA GÖRDES NÜFUSU VE KAYNAKLARI

Klasik asırlarında Osmanlı bürokrasisi tarafından titizlikle yürütülen tahrir, yani kayıt tutma uygulamaları, zamanla sağlıklı işletilemez hale geldi. 19. Yüzyıla girilirken devlet, güç kaybını izale etmek amacıyla, çeşitli alanlarda bir takım hamlelere teşebbüs ederken nüfusu sayma ihtiyacı da bunlar arasında yer aldı. (Bilgi, 1999-2000, s. 117) 1826'da kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulacak hassa ordusunun insan kaynaklarını tespit için, ilk denemeleri 1826 ve 1827'de Rumeli'de başlatılan sayımlar (Özekmekçi, 2020, s. 155), 1831'den itibaren daha geniş bir sahada uygulandı. Osmanlı Devleti'nin ilk modern nüfus sayımı olarak nitelendirilen bu sayımda, yeni kurulacak olan Asakir-i Mansure isimli ordunun nizamnamesine göre, askerliğe uygun kişiler tespit edilecekti. (Özekmekçi, 2021, s. 752) Akabinde diğer ihtiyaçlara göre daha geniş bir sahada yeni sayımlar yapılmıştır. Bu esnada gayrimüslimlerin de cizye durumları tespit ve kaydedilmiştir. Hem sayımların hem de periyodik olarak yapılan nüfus yoklamalarının detaylı veriler içeren (mufassal) defterleri aynı zamanda yerel tarih araştırmalarına kaynak niteliğindedir. İlgili yerleşim birimindeki erkeklerin görünüm, meslek, yaş gibi bilgilerinin yanında, gayrimüslimlerin ekonomik durumları, dışarıdan gelmiş bazı kişilerin asıl memleketleri ve burada ne için buldukları da tespit edilebilmektedir.³ Mahalle ve köylerdeki sayım ve yoklamaların detaylı verilerinden, daha üst idari birimler ölçeğindeki toplu özetlerin yer aldığı (icmal) defterler üretilmiştir. Nüfus defterlerine ilaveten, kişilerin gelirlerinin tespiti amacıyla 1840 ve 1845 yıllarındaki sayımların neticesinde oluşturulan temettüat defterleri de yerleşim birimlerinin demografik yapısına dair önemli bilgiler içermektedir. (Kütükoğlu, 1995)

Gördes'in 1831'deki ilk sayımına ait defterine henüz tesadüf edilemese de bu yıla ait iki defter, ki bunlar muhtemelen yoklama kayıdır, ardından takip eden yıllarda da bir takım

³ Mufassal defterlerin özelliklerine dair açıklama yapan örnek bir çalışma için bk. Özekmekçi, 2018.

defterler mevcuttur. Ancak bunlar Gördes kazasının bütün mahalle ve köylerini içermemektedir. Çok kısa aralıklarla üretilen bu defterlerde yazım usulünde şekil yönünden bir standart yoktur. Örneğin birbirini müteakip söz konusu malzemede pek çok yerleşim biriminin ismi farklı biçimde yazılmıştır. Defterlerin bir kısmında sayfa numaralarında atlamalar olmuştur. Bu gibi standartsızlıklar hem okuma ve çözüm bakımından zorluklara sebep olmakta hem de defterlerin anlamlandırılmasını güçleştirmektedir.

Misal olarak: NFS.d. 2808 kodlu defterde Gördes kazasının erkek nüfusu Saruhan Sancağı'nın bazı kazaları ile birlikte verilmiştir. Üstelik Akhisar kazasının köyleri de yer almaktayken Gördes'in sadece bazı mahallelerine yer verilmiştir. NFS.d. 2809 kodlu defterde ise kayıtlı mahalle sayısının çok az olduğu, bu defa köy sayısının arttığı görülmektedir. Bu defterin 126. ve 127. sayfaları yoktur.

Söz konusu aksaklıklardan dolayı, bu defterlerden kazanın bütün erkek nüfusunu görme imkanı yoktur. Ancak bu kaynakların güvenilirmez olduğu söylenemez. Zira bunlar tutuldukları dönemde ilgili birimlerce kütük görevi görmüştür. Çünkü defter tarihini takip eden yaklaşık bir yıllık dönemde kırmızı kalem ile bazı şahısların üzerine ölüm kaydı düşülmüş, doğanlar ilave edilmiş, ayrıca yaşı askerliğe müsait olanlara "mim" işareti konulmuştur. Dolayısıyla aşağıdaki iki tabloda örnekleri verilecek olanlar ve benzer durumdaki defterler bir yerleşim biriminin nüfusunu bütüncül olarak ortaya koymaya yardım edemese de daha kapsamlı çalışmalarda aynı yerleşim birimlerinin kısa süreli nüfus hareketlerinin takibi hususunda işe yarayacaktır.

Tablo-1: 15 Ocak 1831 Tarihli, 2808 Numaralı Nüfus Defterinde Gördes Kazası Müslüman Erkek Nüfusuna Dair Bilgiler

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus
Divan	127	Ebubekirağa	119	Karaoğlu	146	Müftüfendi	80
Başamuca	63	Küçükimam	58	Emiroğlu	55	Mollamustafa	49
Mücellidoğlu	41	Kediali	83	Kaymak	84	Alikara	198
Köleosman	29	Hoşaboğlu	32	Kuzumoğlu	51	Nakibağa	94
Recebli	61	Mecikoğlu	21	Tuzluoğlu	56	Helvacı	44
Çolakoğlu	36	Akaoğlu	54				

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2808-Tarih: H. 01.08.1246)

Tablo-2: 10 Haziran 1831 Tarihli, 2809 Numaralı Nüfus Defterinde Gördes Kazası Müslüman Erkek Nüfusuna Dair Bilgiler

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus
Mahmudçavuşoğlu	61	Aliağaoğlu	33	Pazar	85	Orta	130
Bekirefendioğlu	65	Eklíođlu	55	Kantarcı	27	Suhte	20
Medrese-i Ulucami	13	Karabuca	22				
Köy	Nüfus	Köy	Nüfus	Köy	Nüfus	Köy	Nüfus
Oğunduruk nam-1 Diğer Oğulduk	195	Tüptüler	135	Bayat	69	Boraz	86
Balaklı	126	Södeller	99	Kaşıkcılar	86	Tutluca	80
Kabakoz	65	Emede	66	Kürkçüler	73	Malas	46
Deliler	60	Şeyhyayla	179	Efediiili	130	Kuşluk	116
Kesrik	53	Çiftlik	82	Sarıaliler	28	Kıran	206
Çiftlik-i Çobanhasan	13	Çiftlik-i Dere	53	Çiftlik-i Karayakub	61	Salır	301
Devlethan	32	Hayna	132	Köseler	85	Bekel	160
Çiftlik-i Karaca	7	Evciler	92	Melekpaşa	9	Kargı	76
Benliili	119	Boyalı	295	Küçük	42	Ulgar	27
Deliçoban	77	Çiğiller	151	Bayatlar?	41	Tepe	167
Malkoca	37	Yaka	293	Çalcılar	14	Keşdin	55
Yayakırıldı	146						

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2809-Tarih: H. 29.12.1246)

Gördes kazasında sakin gayrimüslimler için de yukarıda örneklendirilen defterlere benzer 1831 ve 1832 tarihli iki adet defter vardır.

Tablo-3: 10 Haziran 1831 Tarihli, 2812 Numaralı Nüfus Defterinde Gördes Kazası Gayrimüslim Erkek Nüfusuna Dair Bilgiler

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus
Recebli	65	Orta	82	Mecikoğlu	109	Yayakırıldı	3

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2812-Tarih: H. 29.12.1246)

Tablo-4: 30 Mayıs 1832 Tarihli, 2813 Numaralı Nüfus Defterinde Gördes Kazası Gayrimüslim Erkek Nüfusuna Dair Bilgiler

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Köy	Nüfus
Recebli	59	Orta	111	Mecikoğlu	109	Yayakırıldı	3

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2813-Tarih: H. 29.12.1247)

1831 yılına ait kayıta kaza merkezindeki üç mahallede 256, Yayakırıldı köyünde 3 gayrimüslim kaydı bulunmaktadır. Bir yıl sonraki yoklama kaydında ise aynı mahallelerde 279, aynı köyde yine 3 gayrimüslim kaydedilmiştir. Recebli'deki gayrimüslim nüfusta 6 kişilik bir düşüş yaşanırken, Orta mahallede 29 kişilik, genel olarak ise 23 kişilik bir artış görülmektedir. Tabii ki, bir yıl içindeki bu yükseliş, nüfusun doğal artışı olabileceği gibi dışarıdan gelenler sebebiyle de gerçekleşmiş de olabilir.

Ayrıca Müslümanlara ve gayrimüslimlere ait yoklamalar bir arada düşünüldüğünde Recebli'de Müslüman ve gayrimüslim erkeklerin sayısı birbirine denk denilebilecek seviyede, Mecikoğlu'nda gayrimüslim erkek nüfusu Müslüman erkek nüfusun çok üzerinde, Orta Mahalle'de ise Müslüman erkek nüfusu daha fazla olmakla birlikte gayrimüslim erkek nüfus da buna yakın bir miktardadır.

Ancak bu yoklama defterleri nüfus kıyaslamalarından çok daha mühim bir konuya ışık tutmaktadır. Sayıların bir amacının da gayrimüslimlerin cizyelerinin tespit ve takibi olması sebebiyle, icmal defterler oluşturulurken gayrimüslim toplumun bir arada gösterilmesi, sanki gayrimüslimlerin ayrı mahallelerde ikamet ettikleri görüntüsüne sebep olmaktadır. Elbette ki pek çok yerde gayrimüslimlerin kendilerine ait mahalleleri vardır. Bununla birlikte Müslümanlarla bir arada oturdukları mahalleler de mevcuttur. Aşağıda da görüleceği üzere, bazı defterler, Gördes kazasındaki gayrimüslimlerin Mahalle-i Rumıyan/Reaya adlı mahallede oturdukları algısına sebep olurken, yukarıdaki iki yoklama defteri, gayrimüslimlerin şehrin eski mahallelerinde ikamet ettiklerini açıkça göstermektedir.

Bu erken tarihli yoklamaların ardından, 1833 tarihli bir mufassal defter mevcuttur. 31 Aralık 1833 tarihli defterin başında yer alan yazıda, bundan önce her altı ayda bir başkente

gönderilen defterlerde kişilerin yaş, eşkal ve lakapları doğru usulde yazılmadığından, mütesellim Hacı Eyüp Ağa'ya gönderilen ferman gereğince yaş, eşkal ve lakapların doğru yazılarak tekrar kaydedilmesi istenmiştir. (NFS. d. 2848, s. 1)

Tablo-5: 31 Aralık 1833 Tarihli, 2848 Numaralı Nüfus Defterinde Gördes Kazası Erkek Nüfusuna Dair Bilgiler

Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus	Mahalle	Nüfus
Divan	147	Recebli	57	Başamuca	50	Orta	99
Bekirefendioğlu	54	Nakibağa	83	Karacaoğlu	109	Kaymak	54
Mecikoğlu	10	Ebubekirağa	83	Kozluoğlu	36	Hoşab	22
Mahmudçavuş nam-ı diğer Çarşı	44	Çolakoğlu	24	Helvacı	32	Cami	140
Kediali	72	Küçükimam	59	Mücellidoğlu	32	Müftü	28
Aliğaoglu	28	Buldanhemir	50	Kantarcı	19	Suhte	18
Karabuca	20	Eklioğlu	41	Akaoğlu	48	Pazar	79
Kuzumoğlu	44	Mollamustafa	40	Köleosman	19		
Reaya	188	Patentli	32				
Köy	Nüfus	Köy	Nüfus	Köy	Nüfus	Köy	Nüfus
Kargı	196	Kabakoz	35	Tutluca	85	Bekel	157
Efendiili	117	Oğulduruk	175	Begenler	43	Malaz	51
Dargıl	82	Evciler	78	Keşdin	52	Boraz	82
Salır	274	Çiftlik	76	Şeyhyayla	182	Kuşluk	101
Köseler	79	Deliçoban	76	Çamcılar	15	Ulğar	29
Benliili	124	Kaşıkçı	75	Devlethan	28	Hanya	184
Sökerler	85	Kürkçüler	56	Deliler	55	Emede	47
Melekpaşa	10	Sarıaliler	34	Çiftlik-i Çoban	16	Bayat	67
Ekrid	53	Malkoca	32	Tüpüler	126	Tepe	148

Karayakub	65	Küçük	41	Yayakırlığı	137	Yaka	270
Boyalı	221	Çiğiller	135	Çiftlik-i dere	68	Balaklı	107
Hanlarda sakin kişiler	31	Adalardan ve diğer yerlerden rençberlik ile mütemekkin reaya					67
Defter Sonu Toplamı	Müslüman	5.994	Reaya	255	Toplam		6.149
Düzeltilmiş Toplam	Müslüman	5.841	Reaya	255	Toplam		6.096

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2848-Tarih: H. 18.08.1249)⁴

1833 sayımına ait defterin ardından, Gördes kazasının geneline dair en önemli veriler 1835'teki yoklamaların sonuçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi tasnifinde 1835 yılı ortalarına ait iki defterden D. CRD. 40312 numaralı defterde Müslümanların; D. CRD. 40310 numaralı defterde de gayrimüslimlerin nüfusu kayıtlıdır.

Tablo-6: 3 Kasım 1834-28 Nisan 1835 Tarihleri Arasına Ait Yoklama Defterlerine Göre Gördes Kazası Müslüman ve Gayrimüslim Erkek Nüfusu⁵

Gördes Kaza Merkezindeki Mahalleler ve Erkek Nüfus						
Divan	Recebli	Eklioğlu	Çolakoğlu	Kaymak	Kediali	Suhte
Kozluoğlu	Nakibağa	Karacaoğlu	Mecikoğlu	Ebubekirağa	Başamuca	Hoşab
Mücellidoğlu	Mahmudçavuş	Akaoğlu	Helvacı	Küçükimam	Müftü	Cuma
Karaböce	Kantarcı	Buldanlıhemir	Kuzumoğlu	Aliağaoğlu	Pazar	Orta
Mollamustafa	Köleosman	Bekirefendioğlu				
Reaya Mahallesi	İngiltere ve Rusya Patentliler	Kaza dışından gelen gayrimüslimler	Kaza Merkezi Müslüman	Kaza Merkezi Gayrimüslim	Kaza Merkezi Toplam Erkek Nüfus	
188	33	34	1.643	255	1.898	
Gördes Köyleri ve Erkek Nüfusu						

⁴ Defterin 57. ve 58. sayfalarda bir dizi gayrimüslimin vukuat kaydı bulunmaktadır. Ancak bu kayıtlar önceki ve sonraki kayıtlarla bağlantısız gibi durmaktadır.

⁵ Tablo-6'da köy ve mahalle nüfusları, tabloyu okunabilir şekilde sayfaya yerleştirebilmek amacıyla gösterilememiştir. Tabloda hem mahallelerin hem de köylerin toplam nüfusları verilmiştir. Detaylarını görmek için Bilgi, 1999, s. 282-284'e bakılabilir.

Kıranı	Kabakoz	Tutluca	Begel	Malaz	Boraz	Efendili
Oğulduruk	Kuşluk	Salır	Çiftlik	Şeyhyayla	Dargıl	Evciler
Keşdin	Begenler	Hanya	Ulgar	Köseler	Deliçoban	Çamcılar
Benliili	Emede	Devlethan	Sökerler	Kaşıkcı	Deliler	Melekpaşa
Kürekçiler	Çiftlik-i Çoban	Ekrid	Saraliller	Malkoca	Karayakub	Küçük
Yayakınıldığı	Boyalı	Tepe	Yaka	Çiğiller	Çiftlik-i Dere	Bayat
Balıkli	Tüpüler	Han	Köyler Müslüman Nüfus			4.235
Kaza Geneli Toplam Erkek Nüfus						
Müslüman	Gayrimüslim		Toplam			
	5.878		255			6.133

(Kaynak: Bilgi, 1999, s. 282-284)

Görüldüğü üzere, 1833 ve 1835 yıllarına ait yukarıda tablolaştırılan iki farklı kayda göre, bu iki yıl içerisinde Gördes'in yerleşim birimi sayısı aynı kalmış, erkek nüfusunda ise ciddi bir değişim yaşanmamıştır.

Bu tarihten sonra birbiri ile bağlantılı olarak görülebilecek 1842 tarihli iki adet defter daha mevcuttur. Bunlardan ilki NFS. 2849 kodlu defter Gördes Kazası Nüfus Defteri başlığını taşımaktadır; diğeri ise ML. CRD. 655 kodlu Saruhan Sancağı kazalarını içeren nüfus yoklamasıdır. Her iki defter de Müslüman ve gayrimüslim nüfusu içermekte olup gurre-i Receb 1258 yani miladi 8 Ağustos 1842 tarihlidir. Ancak yalnızca Gördes'e ait olan NFS.d. 2849 kodlu defter mufassal nitelikte olup defter kapağında reaya nüfusa ait kısmın/defterin tesviyede olduğu belirtilmiştir. Defterin ilk sayfasının baş kısmında açıklayıcı herhangi bir ifade olmaması ve yazının son derece muntazam olması, bunun sonradan "*beyaz edilen*" yani temize çekilen bir nüsha olduğunu akla getirmektedir. Ayrıca bir çok nüfus defterinde görülen, sonradan kırmızı kalem ile yapılan mimleme ve yazımlar bu defterde bulunmamaktadır.

Tablo-7: 8 Ağustos 1842 Tarihli BOA. ML. CRD. 655 Kodlu Deftere Göre Gördes Kazası Müslüman ve Gayrimüslim Erkek Nüfusu⁶

Kaza Merkezi Müslüman Erkek Nüfus					
Divan	Pazar	Orta	Recebli	Mecik	Cuma
Karacaoğlu	Ebubekir	Nakibağa	Kuzumoğlu	Kaymak	Hoşab
Mahmudçavuş	Köseosman	Aliağa	Mücellidoğlu	Helvacı	Suhte
Bekirefendi	İpeklioğlu	Karaböce	Başamuca	Kediali	Tuzlu
Mollamustafa	Küçükimam	Buldanlıhemirali	Kantaracı	Çolak	Efe
Müftü	Perakende Bekâr 43				
Mahalle-i Rumiyân 93 hane 222 nüfus	Mahalle-i Rumiyândaki Patentliler 19 hane 40 nüfus	Patentli Bekâr 12 nüfus	Hanlarda ve diğer yerlerdeki gayrimüslim yabancı 30 nüfus		
Kaza Merkezi Müslüman Erkek			Kaza Merkezi Gayrimüslim Erkek		
Hane	Nüfus		Hane	Nüfus	
	817	1.759	112	304	
Köyler Müslüman Erkek Nüfus					
Kırlı	Tutluca	Malaz	Kabakoz	Begil	Salır
Oğulduruk	Efendiili	Şeyhyayla	Boyalı	Keşdin	Kuşluk
Çaiftlik-i Salır	Evciler	Beğenler	Köseler	Tepüler	Hanya
Divaneçoban	Benliili	Çamcılar	Balıklı	Eğirt	Dargıl
Çiftlik-i Dere	Sarıaliller	Malkoca	Karayakub	Çiğiller	Ulgar

⁶ Tablo-7'de köy ve mahalle nüfusları, tabloyu okunabilir şekilde sayfaya yerleştirebilmek amacıyla gösterilememiştir. Tabloda hem mahallelerin hem de köylerin toplam nüfusları verilmiştir. Detaylarını görmek için Bilgi, 2001, s. 106-108'e bakılabilir.

Yayakırıldığı	Devlethan	Sökerler	Emede	Küçük	Bayat
Kaşıkcı	Deliler	Kürkçüler	Melekpaşa	Yaka	Tepe
Çiftlik-i Hacıhüseyinağa	Çiftlik-i Çobanhasan	Çiftlik-i Madikoğlu	Çiftlik-i Karacaoğlu	Çiftlik-i Hacıkaraca	
Gördes Kazası Köyleri Toplam Hane ve Erkek Nüfusu				Hane	Nüfus
				1.825	4.221
Gördes Kazası Toplam Hane ve Erkek Nüfus					
Müslüman		Gayrimüslim		Genel Toplam	
Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
2.642	5.980	112	304	2.754	6.284

(Kaynak: Bilgi, 2001, s. 106-108)

Tablo-8: 8 Ağustos 1842 Tarihli 2849 Numaralı Nüfus Defterine Göre Gördes Kazası Müslüman Hane ve Erkek Nüfusu

Gördes Kaza Merkezi Müslüman Hane ve Erkek Nüfus								
Mahalle	Hane	Nüfus	Mahalle	Hane	Nüfus	Mahalle	Hane	Nüfus
Divan	61	116	Recebli	32	57	Pazar	27	55
Ebubekir	60	134	Nakibağa	37	71	Orta	31	69
Karacaoğlu	55	112	Kaymak	31	56	Mecik	5	11
Mahmudçavuş	20	50	Hoşab	13	25	Cuma	70	157
Bekirefendi	30	61	Köleosman	15	32	Suhte	8	19
Mollamustafa	20	43	Helvacı	15	30	Tuzlu	27	46
Kediali	31	65	Aliğa	12	33	Çolak	10	24
Kantarıcı	11	23	Kuzumoğlu	25	58	Aka	29	54
Eklioğlu	27	47	Mücellidoğlu	17	36	Müftî	16	30
Küçükimam	25	68	Buldanlımıroğlu	25	47	Karaböce	10	19

Başamuca	20	43	Hanlarda ve diğer yerlerdeki perakende bekarlar	43				
Kaza Merkezi Müslüman Hane ve Erkek Nüfus Toplamı								
Hane	815				Nüfus	1.734		
Gördes Köyleri Müslüman Hane ve Erkek Nüfusu								
Köy	Hane	Nüfus	Köy	Hane	Nüfus	Köy	Hane	Nüfus
Kartı	94	224	Kabakoz	28	71	Maldaz	24	58
Tutluca	29	83	Bekel	62	122	Salır	105	220
Çiftlik-i Salır	36	71	Şeyhyayla	81	213	Ulgar	13	26
Efendiili	55	107	Oğulduruk	76	161	Boraz	33	75
Dargıl	35	101	Evciler	37	100	Kuşluk	45	94
Keşdin	25	55	Begenler	16	51	Hanya	80	182
Köseler	29	66	Divaneçoban	33	76	Çamcılar	4	14
Benliili	50	126	Tepüler	43	105	Balıklı	55	129
Çiftlik-i Dere	24	43	Sarnaliler	14	38	Bayad	27	71
Çiğiller	60	124	Malkoca	14	28	Eğirt	27	68
Boyalı	91	210	Karayakub	30	59	Yaka	119	288
Yayakırıldığı	73	174	Küçek	18	46	Tepe	70	132
Emede	24	50	Devlethan	13	34	Deliler	26	50
Sökerler	47	97	Kaşıkçı	39	102	Kürkçüler	17	31
Melekpaşa	8	17	Çiftlik-i Bekirefendizade Hacıhüseyinağa		7	Çiftlik-i Çobanhasan	5	11
Eğirt civarında Madikoğlu Çiftliği		19	Çiftlik-i Karacaoğlu		5	Çiftlik-i Hacıkarcaca		3

Gördes Kazası Köylerinin Müslüman Toplam Hane ve Nüfusu

Hane	1.834	Nüfus	4.237
-------------	-------	--------------	-------

Gördes Kazasının Genel Müslüman Hane ve Nüfusu

Hane	2.649	Nüfus	5.971
-------------	-------	--------------	-------

Defter Sonunda Verilen Müslüman, Gayrimüslim, Patentli ve Perkanede Toplam Nüfus

6.271

(Kaynak: BOA. NFS.d. 2849 Tarih: H. 01.07.1258)

1842 tarihli mufassal defterde gayrimüslimler olmayıp diğer bilgiler açısından aynı bu sayıya ya da yoklamaya ait olduğu kuvvetle muhtemel icmal defterin bilgileri birbiri ile uyumludur. Nüfus sayılarındaki küçük farklılıklar muhtemelen veriler icmalleştirilirken yapılan tashihten kaynaklıdır.

Yüzyılın ilk yarısında Gördes kazasına ait nüfus defterleri içerisinde verilerini anlamlı hale getirerek kullanabileceğimiz malzeme yukarıda verilmiştir. Bunlarla birlikte, her ne kadar nüfus sayımı amacıyla yapılmamış olsa da, 1845 yılına ait temettüat defterlerinden de nüfusa dair bilgiler edinilebilmektedir. Bu çerçevede Gördes kaza merkezine ait temettüat kayıtlarına göre mahallelerin hane sayısı görülmektedir. İlgili çalışmada belirtildiği üzere kazanın köylerine ait defterler eksiktir. Bu sebeple yukarıdaki bilgilerle kıyaslayabilmek için sadece mahallelerin hane sayılarına yer verilmiştir. Burada şehirdeki hane sayısının 1842'ye yüksek görünmesi iki sebepten kaynaklanabilir. İlki aradan geçen birkaç senede hane sayısında artış yaşanmış olabilir. İkinci olarak da temettüat sayımı gelir tespiti amacıyla yapılmıştır. Dolayısıyla bu defterlerde verilen hane kimi zaman nüfus sayımlarındaki hane sayısı ile uyuşmayabilir. Zira aynı hanede yaşayıp da ayrı vergi mükellefi olabilecek kişiler ayrı hane olarak gösterilebilmektedir. Yahut her iki durum da buradaki farkın sebebi olabilir.

Tablo-9: Temettüat Kayıtlarına Göre Gördes Şehrinde Hane Sayıları (1845)

Mahalle	Hane	Mahalle	Hane	Mahalle	Hane
Akaoğlu	29	Aliağaoğlu	15	Başamuca	18
Buldanlıhemir	21	Bekirefendizade	31	Çolakoğlu	10
Ebubekirağa	62	Cuma	77	Kantarcı	9
Hoşab	11	Divan	60	Kedialioğlu	37
Karacaoğlu	53	Helvacı	14	Nakibağa	41
Köleosman	14	İpekli	23	Pazar	31
Küçükimam	28	Karaböce	11	Suhte	8
Mecikoğlu	2	Kozluoğlu	28	Orta	37
Mücellidoğlu	15	Mollamustafa	21	Recebli	33
Kuzumoğlu	22	Müftüfendi	14	Kaymak	32
Mahmudçavuşoğlu	26	Rumiyan (27'si patentli)	135		

(Kaynak: Ertan 2006, s. 23-24)

3. 19. YÜZYILIN İLK YARISINDA GÖRDES'TEKİ NÜFUS HAREKETLİLİĞİNE DAİR BAZI TESPİTLER

Girişte belirtildiği üzere Gördes coğrafi olarak kısmen yüksek, engebeli bir alan üzerinde konumlanmış; hem sancak merkezine hem de vilayet merkezi olan liman kenti İzmir'e uzaktır. Bu sebeple bölgede ekonomiye dayalı kozmopolit bir nüfus yapısının teşekkül etmemesi normaldir. Buna rağmen yüzyılın ilk yarısına ait detaylı bilgiler veren, kazanın nüfus kayıtları incelendiğinde, beklenenden daha farklı bir durumun söz konusu olduğuna dair izler mevcuttur. Şöyle ki bu kayıtlarda hem uluslararası ticaret sebebiyle patentli denilen ve yabancı devletler için ticaret yapma imtiyazı bulunan gayrimüslim Osmanlı tebaası hem de ülke içindeki çeşitli yerlerden yine ticari amaçlı olarak buraya gelenlerin sayısı, böylesi uzak ve otantik bir yerleşim için göz ardı edilemeyecek derecededir. Bu hareketliliğin örnekleri aşağıda gösterilmektedir:

1833 tarihli defterde, hanlarda sakin tüccarlar arasında Bergama, Denizli, Muğla gibi kısmen yakın yerlerden; Konya, Alanya, Musul gibi daha uzak yerlerden yahut Sisam gibi Ege adalarından gelmiş tüccarların varlığı söz konusudur. (BOA. NFS. d. 2848, s. 172) Bu bilgilerin yer aldığı kısmın devamında adalardan ve diğer yerlerden gelen Rumların kaydı olup bunlar arasında boya tüccarı, rençber, yapucu yani inşaatçı, susam yağcısı gibi işlerin erbabı olan Akşehirli, Turgutlulu, Nirozlu(?), Niğdeli Rumlar ve birkaç adet Ermeni'nin de bulunduğu görülmektedir. (BOA. NFS. d. 2848, s. 173)

Mart-Nisan 1839 ile Ağustos-Eylül 1839 aralığına ait doğum, ölüm ve gelen-gidenin kaydedildiği nüfus yoklaması kaydında ise Reaya mahallesinden Adala ve Borlu kazalarına giden iki adet Rum değirmenciden, İngiliz patentli Bakkal Hacı Nikola'nın 35 yaşındaki ölümünden, yine İngiliz patentine sahip 40 yaşındaki İzmir'den gelen Rençber Yorgi veled-i Todori'den, Reaya mahallesi 278 numaraya naklolunan ekmekeçi Yorgos veled-i Dimat'tan, Akşehirli susam yağcılarını Sova veled-i Yorgi ile Simon veled-i Eftim'in Akşehir'e gittiklerinden bahsedilmektedir. (BOA. K.K. d. 6588, s. 3-4)

8 Ağustos 1842 tarihli, 2849 kodlu nüfus defterine göre, hanlarda kalan bekarlar arasında birçoğu Manastırlı olmak üzere, Buldan ve Alanya gibi farklı yerlerden gelenler vardır. (BOA. NFS. 2849, s. 58-59)

Yukarıda örneklendiği gibi, Gördes nüfus kayıtlarına, oraya dışarıdan gelmiş nüfusa odaklanarak bakıldığında, son derece farklı yerlerden, farklı sebeplerle gelmiş kişilerin olduğu, bunların büyük kesiminin gayrimüslim ve Rum olduğu dikkat çekmektedir. Cazibe merkezi denebilecek ve nüfus çekme özelliği olan yerleşimler için bu türden nüfus hareketleri son derece doğaldır. Ancak Gördes gibi bu anlamda pek de avantajlı olmayan yerlerde dahi bu denli bir hareketlilik, dikkat çekici olarak kabul edilmelidir. Zira ulaşım imkanlarının geliştiği 20. Yüzyılın sonlarında, nüfus hareketliliği oldukça zayıflayan ilçenin bir asır öncesinde daha hareketli bir yer olmasının altında yatan sebepler

sorgulanmalıdır. Ayrıca Gördes'in bu özelliği, benzer taşra yerleşimlerinin de bu açıdan incelemeye değer olduğuna dair bir örnektir.

4. 19. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA GÖRDES NÜFUSU

Yüzyılın her iki yarısında, devletin nüfus sayımları hususundaki önceliklerinin birbirinden farklı olması, kaynakların da değişmesine sebep olmuştur. İdari taksimat alanındaki değişimler vilayet salnamesi adı verilen yıllık niteliğindeki kaynakları beraberinde getirmiş ve bu salnamelerin bir kısmında nüfusa dair, kimi zaman da detaylı, bilgiler verilmektedir. Ancak genel sayım yapmanın zorluğu, 1881-1882'de başlatılan sayımın sonuçlarının ancak 1893'te yayımlanmasından anlaşılmalıdır.⁷

Aydın vilayetine mahsus salnamelerin büyük kısmından Gördes kazasının nüfusuna dair bilgiler edinilebilmektedir. Ancak özellikle ilk salnamelerin nüfus verileri, bilhassa salnamelerin anlatım şeklinden dolayı çok net değildir. Özellikle bu dönemde istatistik tabloları halinde verilmeyen nüfus sayılarının sadece kaza merkezine mi ait olduğu, merkez kazaya bağlı köylerin dahil edilip edilmediği açık biçimde anlaşılammaktadır.

Ayrıca bu kaynaklardan hareketle Gördes kazasının nüfusunu, yüzyılın iki yarısına göre kıyaslamayı zorlaştıran bir başka faktör de kazanın idari birim sayısındaki değişim ve yeni eklenen nahiyelerdir. Saruhanoğulları döneminden beri kaza statüsünde olan Kayacık ve Borlu birimleri, zamanla önemlerini kaybedince, 1867'de Gördes kazasının nahiyeleri olarak konumlandırılmışlardır. (SDAO 1281, s. 172-173; SDAO 1282, s. 160-161; SDAO 1283, s. 164; SDAO 1284, s. 174; SDAO 1285, s. 179)

Aşağıdaki verilerde, yakın yılların nüfus sayıları arasındaki tutarsızlık da bunun sonucudur. Bu sebeple Tablo-10'daki verilere temkinli yaklaşılmalıdır.

Tablo-10 Aydın Vilayet Salnamelerine Göre Gördes Kazasının Nüfusu⁸

Yıl	Kaza Merkezi			Kayacık			Borlu	Kaza Geneli			
	M	R	T	M	R	T	M	M	R	T	
1878-1879											13.993
1884-1885											23.700
1888-1889	14.571	529	15.100	6.879	44	6.923	9.551				31.574
1890											32.885
1890-1891			3.591			6.923	9.555	30.820	624		31.444
1893-1894			3.867			8.480	9.938	32.763	667		33.430

⁷ 19. Yüzyılda Aydın Eyaleti/Vilayeti'nin idari taksimatı ve nüfusu hakkında veriler sunarken, yüzyılın ilk yarısı ve ikinci yarısındaki kaynakların üretilme gerekçelerini kıyaslayan titiz bir çalışma için bk. Adıttar, 2022.

⁸ M: Müslüman, R: Reaya, T: Toplam

1894-1895	3.319	559	3.878	8.365	105	8.470	9.938	32.907	664	33.571
1895-1896	3.319	559	3.878	8.470	102	8.572	10.334	33.242	677	33.919
1896-1897	3.552	528	4.080	8.532	102	8.634	10.411	33.318	695	34.013
1897-1898	12.881	695	13.576					33.523	695	34.218
1898-1999	14.985	690	15.475					34.683	690	35.373
1899-1900	14.992	683	15.675					34.116	684	34.800
1901-1902	15.308	688	15.996					34.066	689	34.755
1902-1903	15.373	651	16.204					34.344	671	35.015
1903-1904	15.536	458	15.994					35.141	690	35.831
1905-1906	15.393	494	15.887					35.576	717	36.293
1908-1909	3.415	698	4.113	8.470	102	8.572	10.334	36.595	756	37.351

(Kaynak: Zorlu, 2023, s. 127-143)

Vilayet salnamelerinin bu handikapı, 1881-1882’de başlatılan ve 1893’de sonuçları ancak yayımlanabilen sayıma ait icmaller ile de kapatılamamaktadır. Dikkat edildiğinde, 1893-1894 salnamesine göre Kayacık ve Borlu nahiyelerinin nüfusunun 20.000 kişiye yaklaştığı; 1893 icmalinde ise bu iki nahiyenin toplam nüfusunun 7.000 civarında olduğu görülecektir. Bunlardan hangisinin doğru olduğunun cevabını vermek şimdilik mümkün değildir.

Tablo-12 incelendiğinde sayım sonrasında padişaha sunulan rapordaki verilerin, Tablo-11’de görülen sayım icmalinin verilerinden daha sahil olduğu düşünülebilir. Üstelik burada nüfusun sadece etnisite değil, cinsiyet bakımından da tasnif edildiği görülmektedir. Ancak burada ilginç biçimde, Tablo-10’da 1890-1891 salnamesindeki kaza genelinin nüfus verileri ile 1893’te padişaha sunulan rapordaki kaza geneli nüfusu hem Müslüman hem Rum hem de toplam olarak aynıdır.

Tablo-11: 1881/1882-1893 Sayımına Göre Gördes Kazasının Nüfus

	Hane		Rum		Müslüman		Toplam	
	1892	1893	1892	1893	1892	1893	1892	1893
Gördes	1.093	1.131	289	272	1.448	1.445	1.737	1.717
Aşağı Nahiyesi	2.797	2.806	-	-	4.750	4.745	4.750	4.745
Kayacık Nahiyesi	1.466	1.474	67	65	3.296	3.308	3.363	3.373

Borlu Nahiyesi	1.586	1.601	-	-	4.162	4.141	4.162	4.141
Toplam	6.942	7.012	289	272	13.656	13.639	14.012	13.976

(Kaynak: Adıttar, 2022, s. 35-36)

Tablo-12: Sayım Sonuçlarının 1893'te Padişaha Sunulan İcmal Raporuna Göre Gördes Kazasının Nüfusu

Müslüman		Rum		Toplam		Müslüman Toplam	Rum Toplam	Genel Toplam
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek			
15.426	15.394	310	314	15.736	15.708	30.820	624	31.444

(Kaynak: Adıttar, 2022, s. 40 , Karpat, 2003, s. 162-163, Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983, s. 5538)

Son olarak Dünya Savaşı yıllarına ait istatistiklerde de Gördes kazasının nüfusunun 40.000 kişiye yaklaştığı görülmektedir.

Tablo-13: Birinci Dünya Harbi Yıllarında Gördes Kazasının Nüfusu

Yıl	Müslüman			Rum			Toplam	
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam		
1914 ⁹			36.858			988		37.846
1916 ¹⁰	17.585	19.217	36.802	526	436	962		37.764
1917 ¹¹	17.902	18.747	36.649	449	416	865		37.514

5. SONUÇ

Bu çalışmanın başlıca iki amacı, Gördes'teki nüfus hareketliliğinin, günümüzdeki duranlık da dikkate alındığında, 19. Yüzyılda nispeten fazla olduğuna ve Gördes nüfusuna dair bilgi veren kaynakların özelliklerine dikkat çekmektir.

Yüzyılın ilk yarısında 300 kadar Rum erkek, 6.000'e yakın Müslüman erkek varlığı düşünüldüğünde, bir o kadar da kadın olduğu tahmininden hareketle, toplamda 12.000-13.000 kişinin kazada ikamet ettiği varsayılabilir. 1867'den sonra Gördes'e dahil olan

⁹ Sakin, 2008, s. 183; Karpat, 2003, s. 212-213.

¹⁰ Haykır ve Çeloğlu, 2017, s. 177.

¹¹ Serçe, 1998, s. 32-33.

ancak yüzyılın ilk yarısında kaza ile idari bağı bulunmayan Kayacık'ın ve Borlu'nun nüfusları çıkarıldığında, 1890'larda Gördes kazasının 25.000 kişiyi barındığı anlaşılmaktadır. Aradan geçen yaklaşık yarım asırlık süreçte, hem genel nüfus hem de Müslüman ve Rum nüfus iki kat artmıştır.

Yüzyılın ilk yarısından örnekler sunduğumuz nüfus hareketliliğinin, yüzyılın ikinci yarısında da devam edip etmediğini eldeki kaynaklardan takip etmek mümkün değildir.

Yüzyılın ilk yarısına ait kaynakların özellikleri ve hazırlanma gerekçeleri ile yüzyılın ikinci yarısına ait kaynakların nitelikleri birbirinden çok farklıdır. İlk yarıdaki kaynaklar özellikle de mufassal defterler, kimi zaman birbirleri ile tutarsızlıkları, yer isimlerinin okunması veya defter formatlarındaki standartsızlıklar gibi arızalarına rağmen, temkinli kullanılmak suretiyle, sosyo-ekonomik ve demografik araştırmalar için çok daha zengin veriler içermektedir.

Bu çalışmanın bir diğer önemli tespiti ise gerek bazı mufasaal defterlerde gerekse icmallerde ayrı mahallelerde ikamet ettiği gösterilen gayrimüslimlerin kaza merkezinde Müslümanların da yaşadığı mahallelerde oturduklarına dönük verilere ulaşmasıdır. Benzer örneklerin çoğalması ile defter yazımındaki usuller üzerine yeni bir tartışma açmak gerekecektir.

Yüzyılın ikinci yarısındaki kaynaklar ise bu yönden detaylı veriler içermemektedir. Ayrıca eldeki vilayet salnameleri ve devlet merkezinden hazırlanan nüfus istatistiklerinin de ne kadar güvenilir olduğu tartışılmalıdır.

1881-1882'de başlatılıp sonuçları 1893'te yayımlanan ve pek çok araştırmada da kullanılan sayımın verileri ise yukarıda tespit edildiği üzere 1890-1891 salnamesinin nüfus verileri ile aynıdır. Bu durumda en azından Gördes özelinde bu sayımın genel bir sayım olarak yapılmadığı taşra makamlarının elindeki verilerden derlendiği ve çok uzak olmasa da ilgili yıla ait olmadığı şüphesi belirmektedir. Bu hususta başka yerleşim birimlerinin de salnameler ve 1893 tarihli malzeme üzerinden kıyaslanması daha tatmin edici bir yorum imkanı verecektir.

Yukarıda izah edilen gerekçelerden hareketle, 19. Yüzyılda Gördes kazasının nüfusu üzerine daha detaylı çalışmalar yapılması gerektiği muhakkaktır. Bu çalışmaların, en azından Osmanlı taşrasındaki demografik tabloya ve bunun kaynaklarına dair üretilen bilgilerin bir kısmının yeniden değerlendirilmesinin lüzumunu ortaya koyma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Bunun için öncelikle lisansüstü seviyede tez çalışmalarının yapılması faydalı olacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

BOA. NFS.d. 2808-Tarih: H. 01. 08. 1246
BOA. NFS.d. 2809-Tarih: H. 29. 12. 1246
BOA. NFS.d. 2812-Tarih: H. 29. 12. 1246
BOA. NFS.d. 2813-Tarih: H. 29. 12. 1247
BOA. NFS.d. 2848-Tarih: H. 18. 08. 1249
BOA. NFS.d. 2849 Tarih: H. 01. 07. 1258
BOA. K.K. d. 6588 Tarih: H. 01. 01. 1255

Devlet Salnameleri

SDAO. (1281). Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1281/M. 1864
SDAO. (1282). Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1282/M. 1865
SDAO. (1283). Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1283/M. 1866
SDAO. (1284). Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1284/M. 1867
SDAO. (1285). Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, H. 1285/M. 1868

Araştırma Eserler

Adamaz, K. (2016). Gördüs Şehri (XVI. Yüzyıl). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, s. 419-430.

Adıtatır, F. (2022). Ondokuzuncu Yüzyılda Aydın Vilayetinin Mülki Teşkilatı ve Nüfusu. *(OTAM) Osmanlı Tarihi Araştırmaları Mecmuası*, S. 51, Bahar, s. 1-47.

Akbaş, F. (2019). *Gördes İlçesi'nin Coğrafyası*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>

Bilgi, N. (1999). Tanzimât'ın Öncesi ve Sonrasında Saruhan Sancağı'nda Nüfus. *İsmail Aka Armağanı*, İzmir: Beta Basım Yayın. s. 249-290.

Bilgi, N. (1999-2000). Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında. *Türk Yurdu*, C. 19-20, S. 148-149, s. 117-124.

Bilgi, N. (2001). 1842 Yılında Saruhan Sancağı'nın Nüfusu ve İdarî Bölünüşü. *Manisa Araştırmaları-1*, Manisa: CBÜ Yüksek Öğrenim Vakfı Yayınları. s. 87-122.

Ertan, M. (2006). *19. Yüzyılda Gördes Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>

Gökmen, E. (2014). *Osmanlı Dönemi Gördes Halıcılığı*. Manisa: CBÜ Yayınları.

Gökmen, E. (2020). 18. ve 19. Yüzyıllarda Gördes Halıcılığı. *Geçmişten Günümüze Gördes Halıları*, (ed. Ö. Zaimoğlu), Manisa: Gördes Kaymakamlığı, s. 1-24.

Haykır, Y. ve Çeloğlu, Y.S. (2017). *1916 Yılı Osmanlı Nüfus İstatistik Cetveli*. İstanbul: Hiper Yayın.

Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kütükoğlu, M. (1995). Osmanlı Sosyal ve İktisâdi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri. *Belleten*, C. 59, S. 225, 395-412.

Özekmekçi, M.M. (2018). 1840/1841 Tarihinde Balat Kazası Nüfusu ve Demografik Özellikleri (2916 Numaralı Nüfus Defterine Göre). *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16, S. 3, s. 385-406.

- Özekmekçi, M.M. (2020). Osmanlı Devleti'nin İlk Genel Sayımının Öncüsü Olarak Önerilen Sayımları. *Kesit Akademi*, S. 25, s. 148-160.
- Özekmekçi, M.M. (2021). 1830'ların Nüfus Defterlerinden Hareketle Osmanlı'da Askere Alınacakların Tespiti. *Belgi Dergisi*, S. 22, s. 747-770.
- Sakin, O. (2008). *Osmanlı'da Etnik Yapı 1914 Nüfusu*. İstanbul: Ekim Yayınları.
- Serçe, E. (1998). *İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Sezer, M. (2019). 1642 Tarihli Avârız Defterine Göre Gördes Kazası. *Erzurum Teknik Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 8, s. 75-92.
- Yurt Ansiklopedisi (1982-1983). Manisa Maddesi. *Yurt Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Zorlu, D. (2003). *Aydın Vilayet ve Maarif Salnamelerine Göre Gördes Kazası (1878-1908)*. (Yüksek Lisans Tezi, Bakırçay Üniversitesi, İzmir). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/>